T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

DİN-SUÇ İLİŞKİSİ: BİNGÖL ÖRNEĞİ

(DOKTORA TEZİ)

Bekir KOÇ

BURSA 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

DİN-SUÇ İLİŞKİSİ: BİNGÖL ÖRNEĞİ

(DOKTORA TEZİ)

Bekir KOÇ

ORCID: 0000-0002-5298-0448

Danışman:

Prof. Dr. Abdurrahman KURT

BURSA 2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 28/12/2020

Tez Başlığı / Konusu: **Din-Suç İlişkisi: Bingöl Örneği**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 367 sayfalık kısmına ilişkin, 06/12/2020 tarihinde şahsım tarafından ***Turnitin*** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %12'dir.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

28/12/2020

Adı Soyadı:	Bekir KOÇ
Öğrenci No:	711421015
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Din Sosyolojisi
Statüsü:	Doktora

Danışman
28/12/2020
Prof. Dr. Abdurrahman KURT

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum "Din-Suç İlişkisi: Bingöl Örneği" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

28/12/2020

Adı Soyadı: Bekir KOÇ

Öğrenci No: 711421015

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Din Sosyolojisi

Statüsü: Doktora

ÖZET

Yazar Adı Soyadı	: Bekir KOÇ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: xvi + 360
Mezuniyet Tarihi	:28/12/2020
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Abdurrahman KURT

Din-Suç İlişkisi: Bingöl Örneği

Din ve suç olguları arasında bir ilişkinin var olduğu, günümüzde hem kriminoloji hem de diğer birçok bilim dalında bilimsel olarak tespit edilmiştir. Dindarlık, birçok araştırma sonucuna göre suçlulukla negatif bir ilişki içindedir. Bazı araştırmalar ise dindarlığın suçlulukla pozitif veya kompleks ilişkisi olduğunu ya da suç türüne göre din-suç ilişkisinin değişebileceğini ortaya koymuştur.

Araştırmamıza konu edilen din-suç ilişkisi, uyuşturucu madde suçları bağlamında incelenmiştir. Araştırma örneklemlerini hükümlüler, din eğitimcileri, din görevlileri ve hükümlü yakınları oluşturmaktadır. Bu çerçevede uyuşturucu maddeler ve özellikle esrar maddesinin örneklem gruplar nezdinde dini, sosyal algıları ve tutumları din ile suç arasındaki negatif ilişki bağlamında analiz edilmektedir.

Toplam üç bölümden oluşan araştırmamızın birinci bölümü, konuyla ilgili kavram ve kuramları sunmaktadır. İkinci bölümde, araştırma evreni olan Bingöl ilinin ve araştırmamızdaki katılımcıların sosyo-demografik durumuna değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırma bulgularının analiz edildiği ve yorumlandığı verilere yer verilmiştir. Bulgular, nicel ve nitel veriler birlikte kullanılarak karma bir metotla analiz edilerek açıklanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, esrar maddesinin uyuşturucu maddeler içinde özellikle hükümlüler tarafından farklı konumlandırıldığı, birtakım gerekçelerle nötrleştirildiği ve çeşitli dini referanslarla meşrulaştırıldığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda "ottur, günahı yoktur" algısı, araştırmamızdaki tüm katılımcıların dini ve sosyal tutumları ile ilişkilendirilerek bilimsel bir perspektifte ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, dindarlık, suç, sapma, din ve suç ilişkisi, uyuşturucu madde, esrar maddesi, uyuşturucu madde kullanımı, meşrulaştırma, nötrleştirme, hükümlü.

ABSTRACT

Name and Surname	: Bekir KOÇ
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Philosophy and Religious Sciences
Branch	: Sociology of Religion
Degree Awarded	: Doctorate
Page Number	: xvi + 360
Degree Date	:28/12/2020
Supervisor (s)	: Prof. Dr. Abdurrahman KURT

The Relationship Between Religion and Crime: The Case of Bingol

Today, it has been scientifically determined that there is a relationship between religion and crime phenomena in both criminology and many other branches of science. Religiosity is in a negative relationship with criminality, according to many research results. Some studies have revealed that religiosity has a positive or complex relationship with criminality, or that the religion-crime relationship may change according to the type of crime.

The relationship between religion and crime, which is the subject of our research, was examined in the context of drug crimes. The research samples are convicts, religious educators, religious officials and convict's relatives. In this context, the religion, social perceptions and attitudes of drugs and especially marijuana are analyzed in the context of the negative relationship between religion and crime.

The first part of our research, which consists of three parts in total, presents concepts and theories on the subject. In the second part, the socio-demographic status of Bingol province, which is the research population, and the participants in our study are mentioned. In the third part, the data that the research findings are analyzed and interpreted are given. Findings are explained by analyzing with a mixed method using quantitative and qualitative data together. According to the results of the research, it has been revealed that cannabis is positioned differently among narcotic drugs, especially by convicts, neutralized for a number of reasons and legitimized by various religious references. In this context, the perception of "it is herb, it has no sin" has been attempted to be handled in a scientific perspective by associating it with the religious and social attitudes of all participants in our study.

Keywords: Religion, religiousness, crime, deviance, religion-crime relationship, drugs, marijuana, drug abuse, legitimization, neutralization, convicts.

ÖNSÖZ

Uyuşturucu madde kullanımının ve ticaretinin gün geçtikçe toplumun her kesiminde daha çok yaygınlaşması ve bu durumun birçok birey tarafından müreccah görülmesi, din sosyolojisi araştırmacılarının da dikkatini çekmektedir. Günümüzde uyuşturucu madde eylemleri, sosyolojik bir zeminde ve dini bir bağlamda incelenmektedir. Fakat uyuşturucu madde suçları ile ilgili din-suç ilişkisi bağlamında yapılan araştırmalar, batının aksine ülkemizde oldukça azdır. Bu eksikliğin giderilmesi ve özellikle esrar maddesinin (Hint kenevirinin) Doğu Anadolu Bölgesi'nde ekim ve satışının yapılması, araştırmacıyı yıllarca içinde yaşadığı Bingöl toplumuna bir vefa borcu olarak bu konunun araştırılmasına sevk etmiştir. Araştırmada esrar maddesi eylemleri/suçları sosyal, kültürel ve dini boyutlarda irdelenerek çeşitli analizler ve yorumlar eşliğinde esrar maddesine yönelik meşrulaştırma ve nötrleştirme durumları ortaya koyulmuştur.

Bilimsel bir araştırma yapmanın zorluğu, akademi yolculuğunun başında olan araştırmacılar için oldukça hissedilebilirdir. Ancak adım adım kat edilen bilimsel mesafeler, bizleri daha iyi bir akademik hayatın içine ulaştırmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle doktora eğitimim süresince üzerimde büyük hakkı olan, bilimsel katkılarının yanında sabrı ve ilgisiyle de bana akademik bir bakış kazandıran danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman Kurt Bey'e şükranlarımı sunuyorum. Tez konumun belirlenmesine katkıda bulunan, bana ufuk açan ve doktora eğitimimin ilk yıllarında danışmanlık yapan Prof. Dr. İzzet Er Bey'e; gerek doktora ders döneminde gerekse tez izleme süreçlerinde kapılarını her çaldığımda ilgiyle vakit ayıran ve düşüncelerini paylaşan Prof. Dr. Vejdi Bilgin Bey'e ve Prof. Dr. Kemal Ataman Bey'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez İzleme Komitesi'nin bir üyesi olarak tezimin yazım sürecine farklı perspektiflerle katkılar sunan ve tez araştırmama ilgi gösteren Prof. Dr. Abdullah Karahan Bey'e çok teşekkür ediyorum.

Tez çalışmasına yönelik tüm bilgi ve tecrübelerini paylaşan, saha araştırmalarına yönelik akademik destek sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Seyman Önder Bey'e ve istatistik birikimini büyük bir özveri ile sunan Doç. Dr. Cihat Yaşaroğlu Bey'e sonsuz teşekkürler. Tez yazım süresince gerek konu hakkında yardımcı olan gerekse iş yükümü hafifleten Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki meslektaşlarıma ve özellikle Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'ndeki mesai arkadaşlarıma şükranlarımı sunuyorum. Bu tez çalışmasının gerçekleşmesine katkı sağlayan Bingöl M Tipi Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'ndaki hükümlülere ve diğer tüm katılımcılara minnettarım.

Son olarak değerli vakitlerini esirgemeyen, beni sabırla bekleyen, desteklerini her daim hissettiğim eşim Gülistan Hanım'a ve oğlum Muhammed Kerem'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Bekir KOÇ

BİNGÖL/2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET ix
ABSTRACT x
ÖNSÖZ xi
İÇİNDEKİLER xii
TABLOLAR xv
KISALTMALAR xvi
GİRİŞ 1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ 1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ 2
3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ 4
4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI 4
5. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ 5
6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE DESENİ 11
7. ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA AŞAMALARI 16
7.1. Literatür Taraması ve Değerlendirmesi 17
7.2. Uygulama veya Saha Araştırması 24
7.3. Analiz ve Yorumlama Süreci 26

BİRİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAPISI

1. SUÇ KAVRAMI VE KAPSAMI 28
1.1. Dil Bilimsel Açıdan Suç 30
1.2. Hukuk Açısından Suç 31
1.3. Psikoloji Açısından Suç 34
1.4. Felsefe Açısından Suç 38
1.5. Sosyoloji Açısından Suç 43
1.6. Dini Açıdan Suç 51
1.6.1. Din Kavramı ve Kapsamı 52
1.6.2. İslam'da Suç ve Ceza 54
2. DİN-SUÇ İLİŞKİSİNE YÖNELİK KURAMSAL YAPI 56
2.1. İşlevselci Yaklaşım, Suç ve Din 60
2.2. Sosyal Kontrol, Suç ve Din 65
2.3. Sosyal Öğrenme, Suç ve Din 71
2.4. Sosyal Ekoloji, Suç ve Din 78
2.5. Sembolik Etkileşim, Etiketleme (Damgalama) Suç ve Din 82
2.6. Nötrleştirme, Meşrulaştırma, Suç ve Din 91
3. UYUŞTURUCU MADDE KAVRAMI VE KAPSAMI 98
4. TÜRKİYE'DE UYUŞTURUCU MADDE VE SUÇLARI 103
5. UYUŞTURUCU MADDE VE DİN 108

İKİNCİ BÖLÜM
BİNGÖL VE KATILIMCILAR HAKKINDA TEMEL BİLGİLER

1. BİNGÖL'ÜN SOSYO-DEMOGRAFİK YAPISI 117
1.1. Tarihi ve Coğrafi Durum 117
1.2. Demografik Yapı 118
1.3. Dini ve Sosyo-Kültürel Yapı 120
1.4. Suç ve Uyuşturucu Madde Durumu 125
1.5. Bingöl M Tipi Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumu 128

2. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ 130
2.1. Cinsiyet, Yaş ve Suç 131
2.1.1. Hükümlülerin Cinsiyet ve Yaş Durumları 132
2.1.2. Din Öğreticilerinin Cinsiyet ve Yaş Durumları 135
2.2. Medeni Durum ve Suç 136
2.2.1. Hükümlülerin Medeni Durumları 139
2.2.2. Din Öğreticilerinin Medeni Durumları 139
2.3. Doğum ve İkamet Yerleri ve Suç 140
2.3.1. Hükümlülerin Doğum ve İkamet Yerleri 141
2.3.2. Din Öğreticilerinin Doğum ve İkamet Yerleri 144
2.4. Eğitim Durumu ve Suç 145
2.4.1. Hükümlülerin Eğitim Durumları 147
2.4.2. Din Öğreticilerinin Eğitim Durumları 150
2.5. İş-Meslek Durumu ve Suç 151
2.5.1. Hükümlülerin İş-Meslek Durumları 151
2.5.2. Din Öğreticilerinin İş-Meslek Durumları 155
2.6. Ortalama Gelir, Ekonomik Yeterlilik ve Suç 156
2.6.1. Hükümlülerin Ortalama Gelir Durumları 156
2.6.2. Din Öğreticilerinin Ortalama Gelir Durumları 159
3. KATILIMCILARIN DİNDARLIK VE DİNİ TUTUM DURUMLARI 160
3.1. Hükümlülerin Dindarlık Durumları 161
3.1.1. Hükümlülerin Namaz Kılma Tutumları 166
3.1.2. Hükümlülerin Oruç Tutma Tutumları 171
3.1.3. Hükümlülerin Cinsel İlişkiye ve Günah Eylemlere Karşı Tutumları 173
3.2. Din Öğreticilerinin ve Hükümlü Yakınlarının Dindarlık Durumları 176

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN BULGULARI

1. SUÇ, SUÇ NESNESİ VE SUÇLUYA BAKIŞ 185
1.1. Suçun Tanımsal Durumu 185
1.2. Hükümlülerin Suç Türlerine Göre Dağılımı 191
1.3. Hükümlülerin Suçu Gerekçelendirmeleri ve Nötrleştirmeleri 192
1.3.1. Sadece Uyuşturucu Madde Kullanıcısı Olma 195
1.3.2. “Her Kullanıcı, Bir Satıcıdır” Algısının Kaynağı 198
1.3.3. Akranların/Başkalarının Mağduru Olma 201
1.3.4. Maddi Gerekçelendirmeler ve Uyuşturucu Madde Ticareti 205
1.4. Hükümlülerin Suç İşleme Süreçleri 213
1.5. Hükümlülerin Diğer Suç Türleriyle İlişkisi 218
1.6. Sosyal Çevrede Suç ve Suçlu 221
1.6.1. Aile, Akraba Çevresi ve Suç 222
1.6.2. Arkadaş Çevresi ve Suç 224
1.6.3. İş/Çalışma Çevresi ve Suç 226
1.6.4. Okul Çevresi ve Uyuşturucu Madde Kullanımı 227
1.7. Suç-Ceza Oranına Yönelik Algı 232
1.7.1. Cezai Yaptırımların Caydırıcılığı 234
1.7.2. Cezaevi Alt Kültürü ve Suç-Ceza İlişkisi 237
2. DİN-SUÇ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA UYUŞTURUCU MADDE SUÇLARI 239
2.1. Suçu Engelleyici Bir Faktör Olarak Din/Dindarlık 240
2.2. Uyuşturucu Madde Suçları ve Dini İnanç İlişkisi 242

2.3. Uyuşturucu Madde Suçları ve Dini Eğitim İlişkisi 245
2.4. Uyuşturucu Madde Algısı, Kullanımı ve Türleri Arasındaki Tutum Farklılıkları 248
2.4.1. Uyuşturucu Madde Algısı 248
2.4.2. Uyuşturucu Madde Kullanımı, Kullanıma Başlama ve Din 251
2.4.3. Uyuşturucu Madde Türleri Arasındaki Tutum Farklılıkları 256
2.5. Esrar Maddesi Kullanımının Zarar Bağlamında Nötrleştirilmesi 261
2.6. Esrar Maddesinin Dini Meşrulaştırılması: "Ottur, Günahı Yoktur" 266
2.6.1. Günah ve Suç İkileminde Esrar Maddesi Kullanımı 269
2.6.2. "Ottur, Günahı Yoktur" İfadesinin Toplumda Duyulma Sıklığı 277
2.6.3. "Ottur, Günahı Yoktur" Anlayışının Toplumsal Kaynağı 281
2.6.3.1. Fetva/Cevaz Bağlamında "Ottur, Günahı Yoktur" Anlayışı 282
2.6.3.2. Amacına ve Miktarına Göre Esrar Maddesini Değerlendirme 289
2.6.3.3. Hükümlülerin Esrar Maddesini Din İle Meşrulaştırma Çabası 293
2.6.4. Uyuşturucu Madde Ticareti-Hayır Yapma İlişkisi 299
2.6.5. Uyuşturucu Maddeyi Hac İbadeti Aracılığıyla Meşrulaştırma Çabası 305
2.6.6. Uyuşturucu Maddeyi Gayr-i Müslimlerle Cihat Amacıyla Meşrulaştırma Çabası 309
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 313
KAYNAKLAR 319
EKLER 348
EK 1: ŞEKİLLER 348
EK 2: HÜKÜMLÜ YAKINLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK DURUMLARI 350
EK 3: HÜKÜMLÜLERİN ANKET FORMU 351
EK 4: DİN ÖĞRETİCİLERİNİN ANKET FORMU 354
EK 5: ETİK KURUL İZNİ 356
EK 6: T.C. ADALET BAKANLIĞI İZNİ 357
EK 7: BİNGÖL İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ İZNİ 358
EK 8: BİNGÖL İL MÜFTÜLÜĞÜ İZNİ 359
ÖZGEÇMİŞ 360

TABLOLAR

Tablo 1: Hükümlülerin Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı 133
Tablo 2: Din Öğreticilerinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı 136
Tablo 3: 2017 Yılı Tüm Uyuşturucu Madde Hükümlülerinin Medeni Durumları 138
Tablo 4: Hükümlülerin Medeni Durumları 139
Tablo 5: Din Öğreticilerinin Medeni Durumları 140
Tablo 6: Hükümlülerin Doğum Yerleri 142
Tablo 7: Din Öğreticilerinin Doğum Yerleri 144
Tablo 8: Din Öğreticilerinin Bingöl'de Çalışma Süreleri 144
Tablo 9: Hükümlülerin Eğitim Durumları 148
Tablo 10: Din Öğreticilerinin Eğitim Durumu 150
Tablo 11: Hükümlülerin İş-Meslek Durumları 152
Tablo 12: Din Öğreticilerinin Meslek Durumuna Göre Dağılımı 155
Tablo 13: Hükümlülerin Aylık Ortalama Gelir Durumu 156
Tablo 14: Hükümlülerin Ekonomik Yeterlilik Durumu 157
Tablo 15: Din Öğreticilerinin Aylık Ortalama Geliri 159
Tablo 16: Hükümlülerin Dindarlık Durumu 162
Tablo 17: Hükümlülerin Cezaevinde Namaz Kılma Durumları 166
Tablo 18: Hükümlülerin Cezaevinde Oruç Tutma Durumları 171
Tablo 19: Hükümlülerin Cinsel İlişkiye ve Günah Eylemlere Yönelik Tutumları 174
Tablo 20: Din Öğreticilerinin Dindarlık Durumu 176
Tablo 21: Hükümlü Yakınlarının Dindarlık Durumu 177
Tablo 22: Suç Kavramı ve Algısı 186
Tablo 23: Uyuşturucu Madde Eylemleri Suç mudur? 189
Tablo 24: Hükümlülerin Suç Türlerine Göre Dağılımı 191
Tablo 25: Hükümlülerin Suç İşleme Sebepleri 194
Tablo 26: Hükümlülerin Suç İşleme Süreleri 214
Tablo 27: Suçun Gerçekleştiği Zamana Göre Dağılım 216
Tablo 28: Hükümlülerin Diğer Suçlarla İlişkisi 219
Tablo 29: Ailede veya Akraba Çevresinde Suç ve Suçlu Dağılımı 223
Tablo 30: Arkadaş Çevresinde Suç ve Suçlu Dağılımı 225
Tablo 31: Çalışılan Yerde Uyuşturucu Madde Suçları 226
Tablo 32: Suç-Ceza Oranına Yönelik Tutum 234
Tablo 33: Din, Suçu Engeller mi? 241
Tablo 34: Uyuşturucu Madde Suçları ve Dini İnanç İlişkisi 243
Tablo 35: Uyuşturucu Madde Suçları ve Dini Eğitim İlişkisi 246
Tablo 36: Uyuşturucu Madde Algısı 249
Tablo 37: Hükümlülerin Uyuşturucu Madde Kullanma Durumu 252
Tablo 38: Hükümlülerin Uyuşturucu Madde Türlerine Karşı Tutumları 256
Tablo 39: Günah ve Suç Bağlamında Esrar Maddesi Kullanımı 270
Tablo 40: "Ottur, Günahı Yoktur" İfadesi Toplumda Sıklıkla Duyulmaktadır 277
Tablo 41: "Ottur, Günahı Yoktur": Fetva mı, Sosyal Temsil mi? 281
Tablo 42: Şeker Hastalığı ve Bazı Hastalıklarda Esrar Maddesi Kullanımı 290
Tablo 43: Uyuşturucu Madde Yapımı Haricinde Hint Keneviri Ekimine Bakış 292
Tablo 44: Uyuşturucu Madde Ticareti-Hayır Yapma İlişkisi 299
Tablo 45: Gayr-i Müslimlerle Cihat Amacıyla Uyuşturucu Madde Ticareti 310
Tablo 46: Hükümlü Yakınlarının Sosyo-Demografik Durumları 350

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.yer	: Aynı Yer
b.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DE	: Din Eğitimcisi (DİKAB veya İmam-Hatip Meslek Dersleri Öğretmeni)
der.	: Derleyen
DG	: Din Görevlisi (İmam-Hatip, Müezzin, Vaiz, Kur'an Kursu Öğreticisi)
DÖ	: Din Öğreticisi (Din Görevlisi veya Din Eğitimcisi)
ed.	: Editör
edt.	: Edition (Basım)
EMCDDA	: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi)
H	: Hükümlü
Haz.	: Hazırlayan
HY	: Hükümlü Yakını
İLA	: İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
N	: Veri veya Katılımcı Sayısı, Frekans
no.	: Number (Sayı)
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfadan Sayfaya
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TUBİM	: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vol.	: Volume (Cilt)

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Günümüzde toplumsal olayları anlamak, yorumlamak ve bunlara birtakım çözümlemeler getirmek için pek çok çalışma yapılmaktadır. Özellikle sosyal hayatta iyiye gitmeyen bir şeyler olduğunda toplumsal sorunların çözümüne yönelik çalışmalar daha da artmaktadır. Suç olgusu ise araştırmacıların toplumsal olaylarla ilgili çalışmalarındaki başat konuyu temsil etmektedir. Dolayısıyla toplumdaki suç oranlarında görülen artış, araştırmacıların suça ve suçla ilişkili konulara yönelmelerinde etkili olmuştur. Suçun nedenleri, suç failleri ve mağdurları, suç öncesi ve sonrası toplumsal durum gibi konular bu araştırmalarla anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılırken başta sosyoloji olmak üzere birçok bilim dalında çeşitli açılardan değerlendirilmektedir. Diğer yandan din, toplumsal olayları anlama, yorumlama ve çözümlemede araştırmacıların çalışmalarında kullandığı bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim birçok toplumsal olayın arka planında dini bir etken ya da ilişki aranır olmuştur. Suç olgusu da araştırılmaya başlandığı ilk günden bu yana din, dindarlık, dini ekoloji vb. bağlamlarla ilişkili olarak incelenmektedir.

Suçun din ile olan ilişkisine dair yapılan araştırmaların neticeleri suçun türüne, hangi dini ve sosyal yapıda işlendiğine göre farklılık göstermektedir. Herhangi bir toplumda veya toplulukta gerçekleşen suçlar üzerine yapılan tüm araştırmalar, daha sonra yapılan çalışmalarda ya eleştirilmiş ya da eksik bulunmuştur. Araştırmalara konu edinilen suç türleri, suçla ilişkili diğer tüm sosyal olaylara farklı bir analizle bakmaya imkân vermektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında suç olgusunun sınırlanan bir özelliğiyle çalışıldığı fark edilmiştir. Bu sınırlamalar, suçun türünün yanı sıra suçluların demografik durumları, suç mağdurları, suçun gerçekleştiği bölgedeki toplumsal, dini, kültürel veya hukuki yapı, suç işleme nedenleri, suç sonrası ortaya çıkan toplumsal olaylar bağlamı gibi birçok farklı konu üzerinden gerçekleştirilmektedir. Araştırmamızda ise ele alınan suç türü, uyuşturucu madde suçlarıdır.

Uyuşturucu madde suçları, son yıllarda özellikle adli vakalarla ilişkilendirilerek incelenmektedir. Bu tür suçlar, suç sosyolojisinde de birtakım sosyal nedenlerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla madde bağımlılığı, akran etkisi, çeşitli psikolojik rahatsızlıklar veya haz, mutluluk gibi keyif verici duygular ve ekonomik

faktörler üzerinden birçok araştırma yapılmaktadır. Bu bakımdan genel bir ifadeyle "din ve suç ilişkisi bağlamında uyuşturucu madde suçları" üzerine yapılan araştırmamız, katılımcıların dinin ve kanunların yasakladığı esrar maddesi ekimine/yetiştiriciliğine, tüketimine/kullanımına ve satıcılığına yönelik algılarını ve tutumlarını dini, sosyal ve kültürel olarak bu durumu nasıl açıkladıklarını, meşrulaştırdıklarını veya nötrleştirdiklerini analiz etmeyi konu edinmektedir.

Araştırmamızın genel problem soruları ise şöyledir:

- Din-suç ilişkisi bağlamında dinin/dindarlığın suç ve suçluluğa etkisi nasıldır?
- Hükümlülerin dindarlıkları ve dini tutumları arasında bir tutarlılık var mıdır?
- Hint keneviri veya esrar maddesi kullanımına yönelik algı ve tutumlar nelerdir?
- Uyuşturucu madde suçlarının ve özellikle esrar maddesi eylemlerinin dini, sosyal ve kültürel durumu nasıldır?
- Katılımcılara göre uyuşturucu maddeler arasında esrar maddesinin farklı bir konumu var mıdır?
- "Ottur, günahı yoktur" algısının ve tutumunun dini ve sosyal kaynağı nedir?
- Hükümlüler başta olmak üzere araştırmadaki katılımcıların esrar maddesine yönelik meşrulaştırıcı tutumları hangi yöndedir?

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkiye'de sosyoloji ve din sosyolojisi alanlarındaki suç ve din araştırmaları, genelde ya cezaevlerindeki tüm hükümlüler üzerine ya da cinsiyet, yaş ve cezaevi sınırlamalarına göre yapılmaktadır. Bu araştırmayla, ilk defa belirli bir suç türü (uyuşturucu madde) ve bu suç türünün yoğun olarak gerçekleştirildiği bir ilin ceza infaz kurumu seçilerek din ve suç ilişkisi karşılıklı bir etkileşim ve ilişki bağlamında konu edinilmiştir. Bingöl ili ile ilgili yapılan çalışmaların, özellikle de üniversitelerde yazılan tezlerin bu konuyu tam anlamıyla kapsamadığı açıktır. Nitekim Bingöl'e dair yüze yakın tez mevcut olup bunların ekseriyeti ziraat, biyoloji, eğitim-öğretim gibi bilim dallarında yapılan çalışmalardır.

Yapılan ön araştırmada, hükümlüler başta olmak üzere toplumda uyuşturucu madde suçlarına ve özellikle bu maddelerden esrarın kullanılması, yetiştirilmesi ve satılmasına yönelik dini referanslarla bir nötrleştirme ve meşrulaştırma tekniğinin kullanıldığı

saptanmıştır. Uyuşturucu madde suçları sebebiyle hüküm giymiş kişilerle yapılan pilot araştırma neticesinde, bu kişilerin suçlarını sosyal ve dini olarak nötrleştirmek ve meşrulaştırmak adına suçun sorumluluğunu topluma, özellikle din görevlilerine ve din eğitimcilerine yükledikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca hükümlüler tarafından toplumsal damgalanmanın zararlarını en aza indirmek ve kendilerini haklı çıkaracak nedenleri kullanarak sosyal bütünleşmede kolaylık sağlamak için toplumsal ve dini yaşama atfedilen bu sorumluluk, bizi Bingöl'de bulunan din görevlileri ve din eğitimcilerinin araştırma konusundaki algı ve tutumlarının öğrenilmesi amacına götürmüştür. Böylece araştırma konusu, sadece suçlular perspektifinden değil, toplumsal açıdan da değerlendirilmek üzere dini yetkinliğe sahip gruplar ve suçlu yakınları üzerinden incelenerek din ve suç ilişkisi bağlamında uyuşturucu madde eylemleri açıklanabilir, yorumlanabilir ve analiz edilebilir bir amaca hizmet edecektir. Din ve suç ilişkisi bağlamında uyuşturucu madde eylemleri, suç açısından suçlular ile din açısındansa dindar sosyal gruplar ile incelenmektedir. Araştırmanın ele aldığı konu, ifade edilen bağlamsal özellikleri ve özgünlüğü bakımından önem arz etmektedir.

Araştırmamızın amacı ise, din-suç ilişkisi bağlamında uyuşturucu madde suçlarının nötrleştirilmesi ve meşrulaştırılması durumunu din, dindarlık ve sosyo-dini tutum noktalarından incelemek, analiz etmek ve yorumlamaktır. Bu çerçevede araştırmanın alt amaçları; din-suç ilişkisini dindar ve suçlu gruplar nezdinde araştırmak; uyuşturucu madde eylemleri nedeniyle cezaevinde bulunan hükümlülerin dindarlıklarını ve dini tutumlarını ölçmek; hükümlülerin uyuşturucu madde eylemlerine dair sosyal ve dini tutumlarını meşrulaştırma ve nötrleştirme bağlamında ele alarak gerçekleştirdikleri suç eylemini hangi gerekçelerle nötrleştirme ve meşrulaştırmaya götürdüklerini ortaya koymak ve son olarak esrar maddesi ile diğer uyuşturucu maddeler arasında bazı sebeplerden oluşan farklılıklara dair başta hükümlüler olmak üzere katılımcıların dini ve sosyal nötrleştirme ve meşrulaştırma tutumlarını göstermektir. Kısaca bu araştırma ile esrar maddesi eylemlerinin din-suç ilişkisi bağlamında ve suçlu-dindar gruplar perspektifinde analiz edilmesi ve genel suç sosyolojisi çalışmaları yanında özellikle din sosyolojisi alanında yapılacak çalışmalara ve sosyal politikalara fayda sağlanması amaçlanmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmanın temel hipotezi, Bingöl sosyal ve dini ekolojisindeki esrar maddesi (Hint keneviri) suçlarının hükümlüler tarafından ekonomik, sosyal ve dini referanslarla nötrleştirildiği veya meşrulaştırıldığı ve bu tutum ve algının çeşitli sosyo-dini durumlarla ilişkili olduğudur. Araştırmanın alt hipotezleri ise şu şekildedir:

H_1: Uyuşturucu madde suçları ve din/dindarlık arasında negatif bir ilişki vardır.

H_2: Uyuşturucu madde suçlarının hükümlülerde gerçekleştirdiği maddi çıkarcı gerilim, dindarlığın davranış boyutundaki etkinliğini zayıflatarak nötrleştirici ve meşrulaştırıcı bir suçlu dindarlığı oluşturmaktadır.

H_3: Uyuşturucu madde kullanımı ve özellikle esrar maddesi içiciliği bireylerin uyuşturucu madde satıcılığına yönelimlerini arttırmaktadır.

H_4: Esrar maddesi, diğer kimyasal uyuşturucu maddeler, alkollü içecekler ve sigara gibi tütün mamullerine göre ayrı bir konumda görülmekte ve daha meşru gösterilmektedir.

H_5: Esrar maddesi ile ilgili suç eylemleri, diğer kimyasal uyuşturucu maddelere göre Bingöl'de daha fazla yapılmaktadır.

H_6: Esrar maddesinin meşrulaştırılmasına yönelik olarak toplumda "ottur, günahı yoktur" ifadesi kullanılmaktadır.

H_7: "Ottur, günahı yoktur" algısı sosyal, kültürel ve dini referanslara sahip olan sosyal bir temsildir.

H_8: Uyuşturucu madde eylemlerinde bulunan bireyler, esrar maddesinin zararının ve günahının olmadığına dair dini ve sosyal anlamda nötrleştirme tekniği geliştirmektedirler.

H_9: Esrar maddesi eylemlerinin dinen meşrulaştırılmasına yönelik istisnai kimi din öğreticisi veya dini önder tarafından görüş bildirilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Araştırmamız, din ve suç ilişkisi bağlamında uyuşturucu madde suç türlerini kapsamaktadır. Kapsam, Bingöl ili araştırma evreni ile sınırlandırılmıştır. Araştırma, Adalet Bakanlığı'ndan alınan izin doğrultusunda 28.05.2018-15.09.2018 tarihleri arasında Bingöl M Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumu'nda bulunan uyuşturucu

madde hükümlüleri ve tutukluları ile yapılan görüşmeleri içermektedir. Diğer suç eylemleri nedeniyle cezaevinde bulunan hükümlü ve tutuklular ile denetimli serbestlik kapsamında bulunan ve toplumda halen uyuşturucu madde eylemlerini gerçekleştiren bireyler, bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bununla birlikte görüşülmesi planlanan hükümlü sayısında maksimum katılımcıya ulaşılması hedeflendiğinden herhangi bir kişi sınırı koyulmamıştır.

Konu ve amaç doğrultusunda araştırmamızı daha geniş ve sağlıklı analiz edebilmek ve dini-sosyal algıyı gösterebilmek için Bingöl İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam-Hatip Meslek Dersleri öğretmenleri olan "Din Eğitimcileri" ile Bingöl İl Müftülüğüne bağlı "Din Görevlileri" de araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Öğretmen ve din görevlisi bireylere, maksimum düzeyde ulaşılmak istendiğinden herhangi bir sayı sınırlaması getirilmemiştir.

Son olarak, din ve suç ilişkisini uyuşturucu madde bağlamında incelerken fayda verdiği ve araştırma hipotezlerine toplumsal perspektifte farklı destekleyici ve açıklayıcı veriler sunduğu için uyuşturucu madde suçları nedeniyle hüküm giymiş bireylerin aile fertleri ve yakın akrabaları da araştırma kapsamına alınmıştır. Bu gruptaki bireylerde kullanılan görüşme yöntemi, diğerlerinden farklılık arz ettiği için 10 kişi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmamız, din ve suç ilişkisi bağlamında uyuşturucu madde suçlarını konu edindiğinden ve ilgili makamlardan yalnızca konu ve amaca yönelik temel sorular için araştırma izni alındığından suç teşkil eden diğer olaylar, araştırma konusuyla ilişkili olan bağımlılık gibi psikolojik temelli konular ile bazı sosyokültürel ve ekonomik faktörler araştırma sınırlarına dâhil edilmemiştir. Belirtmek gerekir ki, araştırmaya saha çalışması sürecinde dâhil olan katılımcıların cevaplarında veya tutumlarında farklı zaman ve durumlara göre oluşabilecek değişikler nedeniyle elde edilen verilerin geçerliliği, araştırmanın yapıldığı zaman aralığı ile sınırlıdır.

5. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Türkiye, jeopolitik konumu dolayısıyla uluslararası suç olaylarının gerçekleştiği bir ülkedir. Ülkede özellikle terör ve uyuşturucu madde suçlarına dair birçok illegal eylemin var olduğu dikkat çekmektedir. Bingöl ili ise bu olayların sıkça yaşandığı Doğu Anadolu Bölgesi'nin tam ortasında yer almaktadır. Diyarbakır, Muş ve Tunceli illerine sınırı olan

Bingöl'ün Türkiye'deki birçok şehre göre başta Hint keneviri yetiştiriciliği olmak üzere esrar maddesi kullanımı ve ticaretinin fazla olması, ilin jeopolitik konumu ve bölge halkının bu suçlara yönelik algı ve tutumu ile orantılıdır.

Bingöl ilinin dindarlık durumu ve dini-sosyal yapısı, üst düzey bir görünümdedir. Bu durumun genel olarak suç ve sapma teşkil eden eylemlerde önleyici bir faktör olması beklenmektedir. Ancak, uyuşturucu madde suçları, yüksek bir oranda gerçekleşmektedir. Uyuşturucu maddelerden biri olan esrar maddesine dair toplum tarafından sıkça kullanılan ve sosyal yaşamda tarafımızca da kullanımına rast gelinen bazı ifadeler vardır. Bunlar: "*Ottur, günahı yoktur*", "*Vur dumana, gel imana*", "*Helal ise içiyoruz, haramsa yakıyoruz*", "*Gavurlara (Gayr-i Müslimlere) satıyoruz, aslında cihat yapıyoruz*" şeklindedir. Toplumda yaygın olarak kullanılan ve din ile ilişkili olduğu görülen bu ifadeler, din ve suç ilişkisi bağlamında uyuşturucu madde suçlarını inceleme ve araştırma yapmak adına Bingöl'ün araştırma evreni olarak seçilmesi için yeterli nedenleri sunmaktadır.

Bir araştırma için evren, sorulara cevap almak üzere ihtiyaç duyulan verilerin veya ölçümlerin elde edildiği canlı veya cansız varlıklardan oluşan büyük gruptur.[1] Araştırmalarda, araştırma evreni ve çalışma evreni olmak üzere iki çeşit evren vardır. Bir evren, araştırmacının tümüne ulaşmasını imkânsız kılacak kadar genişse ve ancak ondan örnek alarak araştırmayı yapabilecek ise, araştırmacının üzerinde çalıştığı birey ve objeleri gözlemlediği bu evrene çalışma evreni, çalışma evreninin temsil ettiği evrene ise araştırma evreni denilmektedir.[2] Bu çalışmadaki araştırma evreni, Bingöl'deki uyuşturucu madde eylemleriyle ilişkisi bulunan ve bu konu hakkında bilgi sahibi olan tüm bireyleri kapsamaktadır.

Araştırmadaki amaç, evren hakkında bilgi toplamak olsa da bu evrenin tümünden ilgili bilgilerin elde edilmesi mümkün değildir.[3] Nitekim bir araştırma evreninin geniş olduğu durumlarda ve araştırmacının alana tamamen ve gerçekçi olarak giremediği zamanlarda örnekleme yöntemine başvurulur. Örnekleme, araştırma evreninin bir kesitinin çalışma alanı olarak alınması ve sonuçların araştırma evreninin tamamına

[1] Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* 25. b., Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018, ss. 82-83.
[2] Aysel Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri,* 12. b., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 32.
[3] Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* s. 83.

genellenmesidir. Bu bakımdan bir araştırmada örneklem yönteminin kullanılarak birey ve objelerin gözlemlenmesi, araştırma evreni ile çalışma evreninin iyi bilinmesine dayanmaktadır.[4]

Araştırmaların amaçlarına göre her çalışmaya uygun olan bir çalışma evreni mutlaka vardır.[5] Bu araştırmanın konu ve amacı doğrultusunda Bingöl araştırma evreninde üç farklı çalışma evreni ve örneklemi tercih edilmiştir. Bunun nedeni, araştırma konusu ve amacı doğrultusunda örneklem için evrenden birim çekme işleminin tek aşamada tamamlanamamasıdır. Bu durumda, araştırmada çok aşamalı örnekleme yöntemiyle çalışılmıştır.[6]

Birinci çalışma evreni, Bingöl M Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumunda uyuşturucu madde suçları nedeniyle bulunan bireylerden oluşmaktadır. Bu çalışma evrenine, olasılığa dayalı örnekleme[7] veya olası (ihtimali) örnekleme[8] olarak da adlandırılan seçkisiz örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Örneklemin evrenini temsil etme gücünün yüksek olması, seçkisiz örnekleme yöntemlerinin temel özelliğidir. Örnekleme birimlerinin örneklem içine seçilme olasılıklarının eşit ve bağımsız yani seçkisiz olması bu yöntemin ön koşuludur. Böylece araştırılan örneklem ile evrene geçerli genellemeler yapılabilir ve evreni temsil etme gücü yüksek tutulabilir.[9]

Olasılığa dayalı örnekleme; basit tesadüfi (simple random), tabakalı (stratified) ve grup (cluster) örnekleme olmak üzere üçe ayrılmaktadır.[10] Bu üç örnekleme için belli şartlar ve sistematik uygulamalarla örneklem içerisinden kısmi birey seçimi yapılır. Ancak, infaz kurumundaki hükümlü örneklem grubu sayısının ve listesinin bilinmesi, onlara ulaşabilme olasılığının yüksek olması ve bunlara ek olarak çalışma evrenindeki örnekleme hatasını[11] en aza indirme amacı güdülmesi nedeniyle ayrıca bir örneklemeye gidilmemiştir. Bu bağlamda evreninin tümü üzerinden bir araştırma yapılması istendiği için "tam sayımlı" araştırma yöntemi benimsenmiştir.[12] Bu yöntem, küçük sayıdaki

---

[4] Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, s. 49.
[5] Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*, 33. b., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 147.
[6] Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, s. 87.
[7] Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknikler ve İlkeler*, 13. b., Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2009, s. 100.
[8] Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, s. 51.
[9] Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, s. 88.
[10] Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknikler ve İlkeler*, ss. 100-103.
[11] Örnekleme hatası için bkz. Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, s. 85.
[12] Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, s. 49.

ulaşılabilir çalışma evreni veya çok sayıda araştırmacının çalıştığı evrenler için kullanılabilmektedir. Böylece hükümlü evreninin tamamına ulaşılması ve araştırma hipotezlerinin daha güvenilir bir biçimde analiz edilmesi hedeflenmiştir. Adalet Bakanlığından alınan izin (Ek-6) doğrultusunda Bingöl M Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumunda uyuşturucu madde suçları nedeniyle bulunan bireyler, öncelikli önemde birinci çalışma evrenini ve örneklemini oluşturmaktadır.

Saha çalışmasının yapılmaya başlandığı ilk süreçte, uyuşturucu madde suçları nedeniyle cezaevinde (açık ve kapalı kısmında) bulunan bireylerin sayısı 192 idi. Araştırma süresince bu sayıda bazı hükümlülerin yeni gelmesi, bazılarının başka infaz kurumlarına gitmesi, bazı hükümlülerinse infaz sürelerinin dolması nedeniyle azalmalar ve artışlar yaşanmıştır. Bu durum gözetilmeksizin alınan izin süresi boyunca tüm hükümlülerle görüşme sağlanması için çaba gösterilmiş ve 162 erkek katılımcı ile anket görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında samimi olmamaları, çelişkili veya eksik cevap vermeleri, kendilerine isnat edilen suçu kabul etmemeleri nedeniyle 5 erkek katılımcı değerlendirme dışında tutulmuştur.

Çalışma süresi içinde infaz kurumuna yeni gelen 2 kadın tutuklu ile görüşülmek istenmiştir. Ancak bir kadın katılımcının kendisine isnat edilen uyuşturucu madde eylemini kabul etmemesi ve diğer kadın katılımcının görüşmenin en başında araştırmaya katılmayı reddetmesi nedeniyle araştırmaya dâhil edilmemişlerdir. Dolayısıyla 5'i erkek ve 2'si kadın olmak üzere 7 katılımcı araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırma süresince hasta olması, görüşmeye çıkmak istememesi, bazı hükümlülerin ceza infaz kurumu içindeki veya dışındaki kamu kurumlarında gerçekleştirdiği görevleri, bazılarının ise izinde olması -infaz kurumunun açık bölümündeki bazı hükümlüler belli şartlar ve sınırlar çerçevesinde haftalık izne çıkabilmektedir- gibi nedenlerle 28 kişiye ulaşım imkânı sağlanamamıştır. Nihayetinde çalışma süresince 157 katılımcı ile güvenilir ve sağlıklı bir görüşme gerçekleştirilebilmiş ve anket formları araştırma kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda, 148 hükümlü, 1 hüküm özlü, 8 tutuklu katılımcı ile görüşülmüştür. Hüküm özlü ve tutuklu katılımcılar, araştırma formuna verdikleri samimi ve eksiksiz cevapları dolayısıyla araştırmadan çıkarılmamıştır. Bu bağlamda, çalışma grubunun tamamına ulaşılmak istenmiş, ancak yukarıdaki sebeplerden bu durum tam olarak gerçekleştirilememiştir. Buna rağmen araştırma süresince ceza infaz kurumunda

uyuşturucu madde suçları nedeniyle bulunan hükümlü örnekleminin büyük bir çoğunluğu ile güvenilir ve sağlıklı bir görüşme yapılabilmiştir.

İkinci çalışma evreni, iki örneklem grubunu içermektedir. Bunlar: Bingöl İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan izin doğrultusunda (Ek-7) bu kurumda görev yapmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DİKAB) öğretmenleri ve İmam-Hatip Meslek Dersleri öğretmenleri ve Bingöl İl Müftülüğünden alınan izin doğrultusunda (Ek-8) bu kurumda görev yapmakta olan İmam-Hatip, Müezzin, Vaiz, Vaize, Kur'an Kursu Öğreticisi olan din görevlileridir. Bu iki örneklem grup, araştırma içerisinde *Din Öğreticisi* (*DÖ*) kodu ile sık sık birlikte anılmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere bu iki örneklem, amaç ve konu bağlamındaki hipotezler için çalışma evrenine dâhil edilmişlerdir. Bunlara ek olarak;

- Gerek görev yaptıkları alanların yaygınlığı gerekse görevleri itibarıyla birçok bireyle yakın sosyal ilişkilerde olmaları,
- Bingöl araştırma evreninde, din olgusunun sosyal ve kültürel durumuna dair güvenilir, samimi ve sağlıklı bilgilere sahip olmaları,
- Dinin sosyal boyutuna getirilebilecek olumsuz mahiyetteki olağandışı verilerin teyit veya reddedilmesi ya da bu verilerin kendilerine göre olan tutum ve algılarının tespit edilmesi amacıyla örneklem kapsamında yer almaktadırlar.

Her iki örneklem grubu için de birinci çalışma evreninde olduğu gibi olasılığa dayalı örnekleme tercih edilmiştir. Aynı şekilde, örneklem bilgilerinin ve sayılarının bilinmesi, örneklem grubunun hepsine ulaşılabilir olması ve örneklem hata payını en aza indirme hedefi doğrultusunda "tam sayımlı" yöntem kullanılmıştır.

İl Milli Eğitim Müdürlüğündeki öğretmenler ile yapılan görüşmeler, iznin alındığı 21.03.2018 tarihinden 30.06.2018 tarihine kadar olan sürede gerçekleştirilmiştir. Bu süre içinde kurumda toplam, 290 öğretmen faal olarak görev yapmaktaydı. Ulaşılan din eğitimcilerinden 28 tanesinin anket formu eksik veya yetersiz bulunduğundan araştırmadan çıkarılmıştır. Dağıtılan anketlerden 29 tanesinin de geri dönüşü sağlanamamıştır. Bazı öğretmenlerin raporlu, hasta, doğum veya normal izinli olmaları, bazılarının da okul dışı ve il dışı görevlerde olmaları nedeniyle 62 öğretmene ulaşılamamıştır. Neticede, toplamda 171 öğretmenle güvenilir ve sağlıklı görüşmeler yapılmış ve anket formları araştırma kapsamına alınmıştır.

İl Müftülüğünde görev yapmakta olan katılımcılarla alınan izin doğrultusunda 22.03.2018-30.08.2018 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma sürecinde kurumda 662 din görevlisi kadrosu bulunmasına rağmen faal olarak çalışan görevli sayısı 432 kişi olup 245 din görevlisine ulaşılmıştır. Katılımcılardan 47 din görevlisine bırakılan anket formları, bazı katılımcıların anket formunu geri vermek istememesi, bazılarının sorulan sorulardan rahatsızlık duyması, bazılarının da anket formunu dolduramadıklarını, kaybettiklerini ve yeni bir formu doldurmaya zaman ayıramayacaklarını bildirmesi gibi çeşitli nedenlerden geri alınamamıştır. 34 katılımcı anketi ise, eksik doldurulması ve samimi bulunmaması gerekçeleriyle araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Nihayetinde kurumda görev yapan 164 katılımcı ile yapılan anket uygulaması güvenilir ve eksiksiz bulunarak araştırma kapsamına eklenmiştir.

İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve İl Müftülüğü bünyesinde toplamda 335 katılımcı (171 din eğitimcisi ve 164 din görevlisi) ile güvenilir veri sağlanmıştır. Katılımcılar arasından 35 din eğitimcisi ve 19 din görevlisi Bingöl doğumlu olmayıp evren bölgesindeki çevre illere veya ülkenin diğer bölgelerindeki il nüfuslarına kayıtlı katılımcılardır. Araştırma konusunun Bingöl araştırma evrenine özgü bir öneminin olması, Bingöllü olmayan katılımcıların araştırma örnekleminden çıkarılmasını gerektirebilmektedir. Ancak bu durum, ceza infaz kurumlarındaki örneklemde uygulanmadığı gibi bu kurumlardaki katılımcılarda da uygulanmamıştır. Nitekim bazı katılımcılar uzun yıllar botunca bu bölgede görev yapmaktadırlar. Bazı katılımcılar ise, Bingöllü katılımcılara nazaran konu hakkında yerinde bilgiler sunmuşlardır. Yukarıda da değinildiği üzere bu kimselerin görev alanlarının yaygınlığı ve toplumdaki sosyal ilişkilere olan yakınlıkları nedeniyle konu hakkında veri sağlamaları olağan görülmüştür. Bu durum, tarafımızca olumlu yönde değerlendirilerek bahsi geçen 54 katılımcıya ait anket formları kodlanmış ve bulgular kısmında ilgili konulardaki farklılıklar belirtilecek bir biçimde not alınmıştır.

Üçüncü çalışma evreni, uyuşturucu madde eylemleri nedeniyle ceza infaz kurumlarında cezai yaptırıma tâbi tutulan bireylerin çekirdek aile fertleri ve yakın akrabalarıdır. Bu çalışma evreninde, olasılıksız (ihtimali olmayan) örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Olasılıksız (ihtimalsiz) yöntemde (non-probability sampling), birey ve objelerin belirli özellikleri dikkate alınarak örnekleme alınması ya da alınmaması temel ilkesi vardır. Bu durum araştırmacının kişisel beğenisi, deneyimi ve eğitim düzeyine göre

gerçekleşmektedir. Bu örneklem; uygun örnekleme, kota örnekleme, boyutsal örnekleme, amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme olmak üzere 5 yönteme daha ayrılmaktadır.[13]

Suçlu yakınları evrenindeki örnekleme için olasılıksız yöntemler arasından amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örneklemenin temeli, araştırmanın amaçları doğrultusunda bir evrenin temsilci bir örneği yerine, amaçlı olarak bir veya birkaç alt kesimini örnek olarak almaktır.[14] Örnekleme seçilen kişiler veya objeler, araştırmacının amaçlarına en uygun yanıtı verebilecek birey ve objeler arasından seçilmektedir. Bu bakımdan suçlu yakınları evreni, uyuşturucu madde eylemlerine ve bu eylemlerden dolayı cezai yaptırıma tâbi tutulan hükümlülere dair toplumsal algı ve tutuma yönelik verilerin daha geniş ölçekte elde edilmesi amacıyla tercih edilmiştir. Bu çerçevede, örneklem, 10 katılımcı ile sınırlandırılarak onlarla diğer iki çalışma evreninden farklı olarak derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, din-suç ilişkisini uyuşturucu madde suçu üzerinden konu edinen araştırmamızda Bingöl evrenindeki uyuşturucu madde suçları ve suçluluk ile doğrudan ilişkisi olan hükümlüler; suç ile doğrudan ilişkisi olmayan ve dindar veya dini grupları temsil eden din eğitimcileri ve din görevlileri ve suç ile ilişkisi dolaylı olan hükümlü yakınları örneklem olarak alınmıştır.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE DESENİ

Araştırmamız, sosyoloji biliminin alt bir disiplini olan din sosyolojisi bilim dalının yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Sosyoloji biliminde olduğu gibi din sosyolojisinde de birçok metot olup normatif olmayan, objektif, deneysel ve tasvir edici bir bilimsel yöntemle araştırma yapılmaktadır.[15] Böylece araştırma konuları; dindarlık, dini tutum ve gündelik dini yaşam ile ilişkilendirilmektedir. Bu araştırmada da suç olgusu, din sosyolojisinin araştırma metotları kullanılarak araştırılabilir, analiz edilebilir ve yorumlanabilir bir sürece dâhil edilmiştir.

Araştırma konusu ve amacına yönelik olarak bu araştırma ile din ve suç arasındaki ilişkide somut ve genellenebilir bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan

[13] Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, ss. 53-55.
[14] Muzaffer Sencer, *Toplumbilimlerinde Yöntem*, İstanbul: Beta Yayınları, 1989, s. 386.
[15] Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, 16. b., Ankara: Sentez Yayıncılık, 2018, s. 26; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 9. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2010, ss. 69-71.

araştırma konusuna dair literatür incelendiğinde, ülkemizde araştırmamıza örnek teşkil edecek ve yönlendirecek çalışmalara rastlanılmamıştır. Din ve suç ilişkisine dair yapılan çalışmalar, çeşitli yönlerden faydalı bilgiler sağlasa da araştırma modeli, yöntemi ve deseni bağlamında bu araştırma kendine özgü bir yapıya sahiptir.

Araştırmamız, amacına göre, açıklayıcı veya ilişki arayıcı bir araştırmadır. Bu türde araştırmalar, olgular arası ilişkileri araştırmaya ve ortaya koymaya çalışmaktadır. Burada amaç, olgular arasındaki neden ve sonuç ilişkisini göstermektir.[16] Araştırmamız temel aldığı felsefe ve bakış açısına göre nicel ve nitel verilerin birlikte kullanıldığı karma bir metot ile kurgulanmıştır.[17]Çalışma evreni ve örneklemi ise, yukarıda da değinildiği üzere üç farklı evren ve örneklemi kapsamaktadır. Dolayısıyla çalışma evren ve örneklemleri, araştırma modelinin karma olmasını gerektirmektedir.

Saha araştırmasında, birinci araştırma örneklemi (infaz kurumundaki hükümlüler) ile ikinci araştırma örneklemi (din görevlileri ve din eğitimcileri) için aynı yöntem ve desen tercih edilmiştir. Her iki araştırma evreninde nicel ve nitel yöntemin birlikte uygulandığı görüşme formları kullanılmıştır. Ayrıca gözlem tekniği kullanılarak görüşmelerde faydalı görülen analiz ve yorumlamalara da bulgularda yer verilmiştir. Nitekim araştırmacılar, farklı evren ve örneklemlerden elde ettikleri anket ve mülakat verileri ile saha araştırması sürecindeki gözlem ve tespitlerin kombine bir araştırma sistemi içinde kullanılmasını, analiz edilmesini ve yorumlanmasını hedeflemektedirler. Bu bakımdan üç yöntemin de birlikte kullanıldığı bu araştırmalarda üçgenleme prosedürü uygulanmıştır. Üçgenleme, araştırmacıların aynı olguyla ilişkili farklı türdeki verileri toplayarak bir araya getirmeleri ya da bütünleştirerek araştırmalarını iyileştirmeleri anlamında kullanılan bir prosedürdür.[18] Gözlem verileri, nicel anket verileri ve nitel görüşme verileri bu araştırmada her iki örneklem grubu için de tercih edilerek karma yöntem desenini oluşturmaktadır.

İnfaz kurumundaki bireyler ile araştırmanın en başında nitel görüşme yöntemi ile veri toplanmak istenmiştir. Ancak Adalet Bakanlığının izni, sadece anket türünde nicel bir yöntemin kullanılmasına olanak vermektedir. Bu bakımdan pilot araştırmalar sonrasında sorular anket formuna uygun olarak düzenlenmiştir. Benzer şekilde Bingöl

[16] Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, s. 26.
[17] Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, s. 12.
[18] John W. Creswell, *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, çev. Akif Avcu vd., İstanbul: EDAM Yayınları, 2019, s.699.

Valiliği, İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve İl Müftülüğü ile yapılan görüşmeler doğrultusunda bu örneklem gruplarında da nicel yöntemin tercih edilmesi istenmiştir. Konu ve amaca uygun olarak hazırladığımız görüşme formu, nicel yöntem benimsenerek nitel verilerin de elde edilebileceği bir formda karma yöntem deseninde düzenlenmiştir. Böylece, başta Adalet Bakanlığının araştırma konusuna olan ilgisi ve Bingöl'e özgü bir çalışmaya duyulan ihtiyaç neticesinde adı geçen kurumlardan gerekli izinler alınabilmiştir.

Karma yöntem araştırma deseni, araştırma problemini anlamak için tek bir çalışma ya da bir çalışma dizisi içinde hem nicel hem de verileri toplama, analiz etme ve harmanlama yöntemidir. Bu desenin temel varsayımı, nicel veya nitel yöntemin tek başına kullanıldığı araştırmalara kıyasla birlikte kullanılarak araştırma sorularının daha iyi anlaşılmasına sağlamaktır.[19]Ayrıca karma yöntem araştırma deseni, yakınsak paralel, açıklayıcı sıralı, keşfedici sıralı, gömülü, dönüşümsel ve çok aşamalı desen olmak üzere altı çeşitte sıralanmaktadır. Çalışmamız için yakınsak paralel desen seçilmiştir. Bu desen, nicel ve nitel verileri eş zamanlı olarak toplamak, birleştirmek ve araştırma problemini anlamak için elde edilen sonuçları kullanmayı amaçlamaktadır. Bu desende, veri türlerinden birinin güçlü yönlerini kullanarak diğer veri türünün zayıf yönlerini dengelemek; ayrıca nicel ve nitel verilerden elde edilen araştırma sonuçlarına dair daha bütünlüklü bir anlayış geliştirmek temel mantıktır. Hükümlüler, din görevlileri ve din eğitimcileri örneklem grupları için nicel ağırlıklı olan ve nitel veriler de sağlayan karma yöntem deseni (NİC+nit) kullanılmıştır. Bu desende (NİC+nit) nicel veriler öncelikli olduğu için "NİC", nitel verilerse destekleyici ve açıklayıcı oldukları için "nit" şeklinde sembolize edilmektedir. Elde edilen nitel veriler, nicel veri setlerine dönüştürülerek nicelleştirilmiştir.[20]

İnfaz kurumundaki hükümlülere ve din görevlileri ile din eğitimcilerine uygulanan anket görüşme formu, karma yöntem deseni bağlamında düzenlenerek uygulanmıştır. Böylece pilot araştırma sonucunda elde edilen veriler, yapılandırılmış görüşme formu şeklinde anket olarak düzenlenmiştir. Hükümlülere uygulanan anket görüşme formu 48 sorudan; din görevlileri ve din eğitimcilerine uygulanan anket görüşme formu ise 37 sorudan oluşmaktadır. Anket formları, büyük çoğunluğu yapılandırılmış olan soruları içermektedir. Yaş, cinsiyet, doğum yeri, medeni durum, meslek, eğitim ve ekonomik

[19] a.g.e., s. 697.
[20] a.g.e., ss. 702-704.

durum gibi bağımsız değişkenler, kapalı uçlu sormaca tekniği ile yer almaktadır. Fakat pilot çalışma sırasında sürekli farklı verilerin elde edilmesinden ve bu durumun infaz kurumundaki örneklemlerde de faydalı veriler getirebileceği düşünüldüğünden anket formunda bazı kapalı uçlu soruların en alt şıkkına "Diğer…" seçeneği eklenmiştir. Bu seçeneklere ve açık uçlu sorulara verilen yanıtlar, nitel yöntemde uygulanan içerik ve söylem analizleri yapılarak belli başlıklar altında toplanılmış ya da gerekli yerlerde nitel görüşme yanıtları olarak verilmiştir. Formlarda 3'lü likert biçiminde "katılıyorum", "kararsızım" ve "katılmıyorum" tercihlerini içeren sorular, bir tablo içinde verilmiştir.

Din ve suç ilişkisinin ele alındığı araştırmaların en önemli hususu dindarlığın ölçülmesidir. Din sosyolojisi bilim alanındaki dindarlık ölçekleri, bireylerin hayatlarında dinin etkisini tespit etmek için kullanılmaktadır.[21] Bu bakımdan tüm katılımcıların dindarlık durumlarını ölçmek için "OK-Dini Tutum Ölçeği"[22] araştırmamızdaki katılımcılara uygulanmıştır. Bu ölçek, geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin yapıldığı dini biliş, duygu, davranış ve ilişki boyutlarını içeren 8 sorudan oluşmaktadır. Her bir soru 5'li likert tipi ölçeklemeyle her maddenin karşısında sunulan sırasıyla; hiç katılmıyorum (1 puan), az katılıyorum (2 puan), yarı yarıya katılıyorum (3 puan), çoğuna katılıyorum (4 puan) ve tamamına katılıyorum (5 puan) ifadelerinin seçime sunulmasıyla ölçme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca dindarlık konusu bireysel bir konu olduğundan bazı katılımcıların bu durumu gizlemek istemesi veya suç ile ilişkilendirerek meşrulaştırmaya götürebilmesi ve nihayetinde de yanlış bir yorumlama çıkması ihtimali nedeniyle dindarlık ölçeğine ek olarak gündelik dini yaşam ile ilgili birkaç soru, anket içine yerleştirilerek dindarlık ölçeğinin doğrulanması ve dindarlığın sorgulanması amaçlanmıştır. Böylece dindarlık olgusu ile algısı arasındaki tutarlılık görülmeye

[21] M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat İzmir Örneği*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993, s. 50.
[22] Üzeyir Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 2 (2011), ss. 528-549.

çalışılmıştır. Nihayetinde bu araştırma, din ve suç ilişkisi bağlamında ele alındığı için diğer birçok soru da bu ölçekle ilişkilendirilerek anket formuna eklenmiştir.[23]

Kriminoloji literatüründe pek çok araştırmada ortaya çıkan genel yargı, din-suç ilişkisinin negatif bir yönde olduğudur. Bu bağlamda araştırmamızdaki ilişkinin de aynı negatifliği vermesi beklenmektedir. Kurt'un da değindiği gibi, İslam dini kıstas alındığında, İslami hayat bireyin olumlu sayılabilecek tüm eylemlerini ibadet olarak değerlendirmekte ve buna göre dindarlık, bireyin inanç, ibadet ve iyilik türünden tüm davranışlarını içine alan bir olgu olarak kabul edilmektedir.[24] Bu nedenle araştırmamızda dindarlık olgusu, İslam dinin emrettiği ve yasakladığı eylemlere bir bütün olarak hassasiyet gösterilmesi şeklinde ele alınmıştır.

Hükümlülerin dindarlık ölçeği verilerinin ve dini tutumlarının, din ve suç arasında pozitif bir ilişkiyi ortaya çıkarması (ülkemizdeki birçok çalışma sonucunda olduğu gibi) ihtimaller dâhilinde olsa da görüşmelerdeki nitel ifadeler ve hükümlülerin farklı suç durumlarıyla iltisakları incelendiğinde negatif bir ilişkinin ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Ayrıca hem uygulanan ölçeğin hem de diğer dini tutum verilerinin hükümlülerin cezaevinde bulundukları esnada elde edilmiş olması, hükümlü dindarlığının cezaevindeki şartlar bağlamında değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Hükümlülerin suç öncesi dindarlıkları ve dini tutumları, araştırmaya verilen izinlerin kısıtlı olması nedeniyle incelenememiştir. Ancak suçla ilgili diğer sorulardaki nitel ifadeler, hükümlü dindarlığının incelenmesine birtakım imkânlar vermektedir. Dolayısıyla araştırma dâhilindeki dindarlık verileri ve dini tutumlar, hükümlüler nezdinde bütüncül bir çerçevede incelenerek din-suç arasında negatif bir ilişkinin olduğuna işaret edebilecektir.

Hükümlü yakınları örneklem grubunda görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, derinlemesine mülakat olarak da bilinmektedir. Derinlemesine mülakat, görüşülen kişiye

[23] Ölçek kullanımı din bilimleri alanında yapılan ampirik çalışmalarda vazgeçilmez bir değere sahiptir. Gerek bireyi gerekse toplumu farklı açılardan incelerken şu veya bu şekilde ölçek kullanmak zorundayız. Burada önemli olan ölçeğin olguya uygun bir tarzda yapılanmış olmasıdır. Diğer yandan araştırmacıların kullandığı ölçek ister daha önce başkaları tarafından kullanılmış, ister Batıdan uyarlanmış, isterse bizzat kendisi tarafından geliştirilmiş olsun, olguyu ne derece ölçtüğü meselesine şüpheci bir tavırla yaklaşılmalıdır. Bu nedenle araştırmacı belirlediği örneklem üzerinde ölçmek istediği olguyu çok iyi bir düzeyde tanımaya gayret etmeli, problemi nitel açıdan derin bir analize tabii tutmalı, daha sonra nicel analize geçmelidir. Bu bağlamda kullanılan dindarlık ölçeklerinden elde edilen sonuçların gözlem ve mülakatlarla desteklenmesi dindarlık olgusunu daha iyi tanımayı ve kavramlaştırmayı sağlayacaktır. Asım Yapıcı, "Din Bilimleri Alanında Yapılan Ampirik Çalışmalarda Karşılaşılan Metodolojik Bir Problem: Ölçek Mi Olguyu, Olgu Mu Ölçeği Oluşturmakta?", *Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu*, ed. Fazlı Arabacı, İsmet Altıkardeş, Çorum: Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi, 2004, s. 337.

[24] Abdurrahman Kurt, *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme,* Bursa: Emin Yayınları, 2009, s. 26.

bir konu hakkında sorular sorularak konu ile ilgili ayrıntılı bilgilerin alınmasıdır.[25] Bu teknik, araştırmacının bir veya daha fazla katılımcıya genel ve açık uçlu sorular sorması, aldığı cevapları kaydetmesi ve bu verileri yazıya dökerek analiz için bilgisayar ortamına aktarmasıyla yapılmaktadır. Araştırmamızda bu örneklem grubu ile yapılan görüşme; birebir görüşme, odak grup görüşmesi, telefon görüşmesi ve e-posta görüşmesi şeklindeki nitel görüşme türlerinden birebir görüşme türü seçilerek gerçekleştirilmiştir.[26] Böylece daha güvenilir ve etkili veriler elde edilmiştir. Ayrıca suç ile ilişkili bireylerin yakınlarına ulaşmanın ve ulaştıktan sonra onları araştırma görüşmelerine ikna etmenin zor olması nedeniyle örnekleme gidilmesi bu yöntemin kullanılmasını gerekli kılmıştır. Nitekim pilot araştırmada, birçok hükümlü yakınına ulaşılmış ancak görüşmeye ikna edilmeleri kolay olmamıştır. Bu bakımdan diğer iki örneklem grubunda olduğu gibi nicel görüşme yöntemi tercih edilememiştir.

Diğer yandan görüşme formları, alanlarında uzman kişilere ve gerekli izinlerin alındığı kurumlardaki komisyonlara kontrol ettirilerek hazırlanmıştır. Bu sebeple tüm katılımcıların görüşme formlarına samimi ve doğru yanıt verdikleri varsayılmış ve oluşabilecek eksikliklerin minimuma indirilmesi hedeflenmiştir.

Sonuç olarak hükümlüler, din görevlileri ve din eğitimcileri ile anket; hükümlü yakınları ile görüşme tekniği uygulanmıştır. Arslantürk'ün de değindiği üzere, bir araştırmada model, araştırmanın konusunun belirlenmesinden araştırmanın sonuçlarını ortaya koymaya kadar geçen süreçte gerçekleşen tüm faaliyetlerin bütünüdür.[27] Bu bakımdan bu araştırma, çok aşamalı olarak farklı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı, kombine edildiği, aralarında ilişki kurularak analiz edildiği ve yorumlandığı bir süreçte gerçekleşmiştir.

7. ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA AŞAMALARI

Bir araştırma, problemlere güvenilir ve olabildiğince somut çözümler arama amacıyla planlı ve sistemli olarak verilerin toplanması, çözümlenip yorumlanarak değerlendirilmesi, bütün süreç ve sonuçlarıyla rapor edilmesi olarak

[25] Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, s. 85.
[26] Creswell, *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi,* ss. 281-282.
[27] Zeki Arslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, 4. b., İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999, s. 39.

tanımlanabilmektedir.[28] Bu araştırmada din ve suç olguları, uyuşturucu madde eylemleri bağlamında neden ve sonuç ilişkisi içinde ele alınarak aşağıda yer alan üç aşamalı süreçte gerçekleştirilmiştir.

7.1. Literatür Taraması ve Değerlendirmesi

Literatür tarama süreci, araştırma konusu ve problemi ile ilgili bilgilere dair literatürün özeti, sentezi ve incelenmesidir.[29] Araştırma konusuyla ilgili bilgilerin hem geçmişteki hem de günümüzdeki durumunu betimleyen bilimsel dergi makalelerinin, kitapların ve diğer dokümanların yazılı bir özeti burada ortaya konulur.[30] Bu süreçte, araştırma konusu ile ilgili anahtar kelimeler seçilir ve ilgili yazılı kaynaklar çeşitli veri tabanları aracılığıyla elde edilir. Bu sürecin sonunda, araştırma konusu ve problemiyle alakalı birincil ve ikincil kaynaklara ulaşılarak araştırmacının konuyu anladığı ve alandaki son gelişmeleri izlediği gösterilmeye çalışılır.[31] Böylece araştırma konusu ve amacına dair ulaşılan gerekli bilgiler ışığında kavramsal ve kuramsal çerçeve dokümantasyon yöntemiyle oluşturulur ve saha araştırması için uygun olan yöntem ve deseni tercih ederek ikinci aşamaya geçilir.

Suçun bilimsel olarak incelenmesi birkaç yüzyıl öncesine kadar götürülmektedir. Gerek sosyoloji biliminde gerekse diğer bilimlerdeki suç araştırmaları, geniş bir literatüre sahiptir. Bu araştırmalardaki din ile ilgili çalışmalar özellikle batı toplumlarında sıkça yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Nitekim din ve suç ilişkisine dair özgün kuramların oluşması da bu durumun bir sonucudur. Dinin suçu engellediği, suça yönlendirdiği veya etki etmediği ya da bazı suç türlerine göre etkisinin değişiklik gösterdiğine dair kuramsal çalışmalar, günümüz suç sosyolojisinde birçok çalışmayla yer edinmektedir. Bu konudaki ilgili bilgilere, araştırmanın kavramsal ve kuramsal bölümü içerisinde genişçe değinilmiştir.

Son yıllarda, suç sosyolojisine dair ülkemizdeki çalışmalarda da bir artış görülmektedir. Ancak batıda yapılan araştırmalar ile kıyaslandığında bu durum kayda değer bir literatür sunamamaktadır. Özellikle uyuşturucu madde eylemlerini özel bir

[28] Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*, s. 43.
[29] Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknikler ve İlkeler*, s. 75.
[30]Creswell, *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, s. 110.
[31] Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknikler ve İlkeler*, ss. 76-80.

araştırma konusu olarak ele alan ve din ile suç bağlamında analiz eden veya yorumlayan araştırmaların sayısı çok azdır. Bu konuda, literatürde bazı çalışmalar vardır. Fakat bunların birçoğu ya genel suç türü üzerinden geniş kapsamlı alan araştırmalarıdır ya da teorik çalışmalar olup alan çalışması olmayan farklı bilim dalları bünyesinde araştırılmış çalışmalardır. Suç ile ilgili olarak ülkemizdeki sosyolojik çalışmalar; suç işleme durumları, suç türü, demografik durum, araştırma yöntemi ve dinin suç eylemlerine olan etkisi bağlamında değerlendirilmektedir.

Din ve suç ilişkisini ele alan ilk araştırma, 1944-45 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Türk Kriminoloji Enstitüsü tarafından sosyal sapma bağlamında 63 ilde 6386 adam öldürme suçundan hüküm giymiş kişilerle anket görüşmesi yapılarak, "Adam Öldürme Cürümlerinden Mahkûm Olanlara Ait Ferdi Fiş" (1948) adında yayınlanmıştır. Çalışmada, adam öldürme suçu ile dindarlık arasındaki ilişki araştırılmıştır. Buna göre adam öldürme suçu ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ancak Özbay'a göre gerek betimsel istatistik analizinin kullanılması gerekse sosyal, psikolojik, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkisinin kontrol edilememesinden dolayı bu ilişki net bir şekilde belirlenememiştir. Aynı kurumun 1953 yılında yayınladığı ve 1946-47 yılları arasında Türkiye genelinde bulunan 974 hükümlü çocuğa uyguladığı anket sonucunda, dinin suç üzerindeki etkisinin zayıf olduğu görülmüştür. Adam öldürme, hırsızlık, kız kaçırma ve diğer bazı suçlar sebebiyle hüküm alan çocuklar üzerine yapılan bu çalışmada, suç türleri sınıflandırılmışsa da dindarlık ve suç arasındaki ilişkide bir farklılık bulunamamıştır. Özbay, yukarıda yer alan çalışmanın neticesinde olduğu gibi bu çalışmanın da betimsel istatistik analizlerinden elde edilen verilerle din-suç ilişkisi ile ilgili net bir şey söylenemeyeceğini ifade etmektedir.[32]

1947-1953 yılları arasında, Ankara Üniversitesi Kriminoloji Enstitüsü tarafından mükerrer suçlular üzerinde yapılmış bir diğer çalışmada de din ve suç ilişkisine dair bilgilere yer verilmiştir. Araştırma, 34 il ve ilçede 1000 mükerrer suçlu ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek yapılmıştır. Bu çalışmada, suç türlerine dair bir sınıflandırma yapılmayıp suçlar genel olarak yorumlanmıştır. Din olgusu bağlamında ise ahiret korkusunun olup olmadığı ve dine bağlılıkları ölçülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre, suçluların %92,3'ü ahiret korkusunun olduğunu, %93,1'i ise dinine bağlı

[32] Özden Özbay, "Üniversite Öğrencileri Arasında Din ve Sosyal Sapma", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 31, S. 1 (2007), s. 5.

olduklarını ifade etmişlerdir. Buna göre dinin suçu artırdığı sonucuna varılmıştır. Ancak Özbay, yukarıdaki iki çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da tasvir edici istatistik kullanılmış olduğundan ve suça etki edebilecek diğer sosyal faktörlerin varlığı göz ardı edildiğinden bu pozitif ilişkinin ortaya çıktığını belirtmektedir.[33]

Yavuzer tarafından 1972-1977 yılları arasında Ankara, İzmir ve Elazığ illerindeki ceza ve ıslah evlerinde bulunan 15-18 yaşları arasındaki 364 çocuğa anket uygulanarak yapılan araştırmada, katılımcı çocukların %27'sinin çok küçük yaşlarda Kur'an kurslarına gönderilmiş oldukları ve %66'sının dini ibadetlerde bulundukları belirtilmiştir. Din ve suç bağlamında yukarıda yer alan çalışmalardaki genel duruma paralel olarak verilerin tasvir edici istatistiklerle sunulmuş olması ve bunun sonucu olarak da kontrol değişkenlerinin kullanılmamış olması nedeniyle bu çalışmada da din ile suç arasındaki ilişkinin pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.[34]

1998 yılında, Aksoy tarafından "The Relationship between religiosity and crime" adında bir yüksek lisans araştırması yapılmıştır. Bu araştırma için 378 öğrenciye dindarlık ölçeği ile birlikte alkol ve uyuşturucu madde kullanıp kullanmadıklarına dair bir anket uygulanmıştır. Aksoy, insanların arzularını kültürel normlar aracılığıyla sınırladıklarını ve dindarlığın suç üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu varsayarak dini çerçevede kültürel normları, sosyal kontrol bağlamında incelemiştir. Araştırma sonucuna göre, uyuşturucu madde, ekonomik durum, bencillik, alkol, zina gibi etkenlerin bireyi suç işlemeye yönlendirdiği; dini değerlerin ise bunları engellediği ifade edilerek din ve suç arasında negatif bir ilişki saptanmıştır.[35]

Din ve uyuşturucu madde kullanımı arasındaki ilişkiyi araştıran Ögel, 14 ildeki 15-17 yaş arasında 18.520 lise ikinci sınıf öğrencisi ile anket görüşmesi gerçekleştirmiştir. Dinin madde kullanımı konusunda, madde denemiş 17.812 öğrencinin %10,1'i dinin asla önemli olmadığını, %15'i biraz önemli olduğunu, %32,8'i önemli olduğunu ve %42,1'i ise çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu veriler, dinin gerekliliğine ilişkin sorularla yorumlandığında, din ve suç ilişkisi, bazı analizlerin birbirleriyle çelişmesi neticesinde

[33] a.g.e., s. 6.
[34] Haluk Yavuzer, *Psiko-sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
[35] Nazire Erinç Aksoy, *The Relationship Between Religiosity and Crime*,(Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Orta Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

net bir şekilde tasvir edilememiştir. Ancak dinin madde kullanımını az da olsa engellediğine dair sonuçlara yer verilmiştir.[36]

Güneş'in "The Relationship Between Religiosity And Crime: A Case Study on University Students in Turkey" (Dindarlık Suç İlişkisi: Türkiye'deki Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Örnek Olay Çalışması) adındaki doktora çalışmasında, din ve suç ilişkisi, sosyal kontrol kuramı bağlamında 435 öğrenci üzerinden ele alınmaktadır. Sosyal kontrol kuramlarına göre din, bireylerdeki suça yönelimi engelleyen bir rolü üstenmektedir. Dindarlığın inanç ve ibadet boyutlarında incelendiği bu araştırmada, suç davranışlarının günah olarak tanımlanmasına dikkat çekilmiştir. Buna göre araştırma sonuçları, dinin suç eylemleri üzerindeki kontrol mekanizmasının pozitif yönde; dindarlığın ise, bireylerdeki sosyal tutumlarda işlevsel bir kontrol göstererek suç eylemleri ile negatif yönde bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Ancak bu durumun tüm suçlarda değil, daha küçük boyutlardaki bireysel eylemlerde daha işlevsel olduğu belirtilmiştir.[37]

Özbay, 2001 yılında Ankara ili merkezindeki liselerde bulunan 1710 öğrenci ile din ve sosyal sapma bağlamında anket görüşmesi gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada anket araştırması, öğrencilere ailelerinin dindarlık durumları bağlamında uygulanmıştır. Buna göre, ailelerin dindarlıkları arttıkça öğrencilerin sosyal sapma durumları azalmaktadır. Din ve sosyal sapma ilişkisi, bu çalışmada negatif yönde ortaya çıkmıştır.[38]

Din ve suç ilişkisine dair daha yakın zamanda yapılan çalışmalara bakıldığında; İğde'nin 2009 yılında "Mahkûmları Suça Yönelten Faktörler ve Din Anlayışları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" adındaki yüksek lisans tezi konuyla ilgili diğer bir araştırmadır. İğde, 2006-2007 yıllarında Kahramanmaraş Kapalı Cezaevi'nde bulunan hükümlüler arasından rastgele seçerek ulaştığı 60 katılımcı ile nitel görüşmeler gerçekleştirmiştir. Modernleşme ve sosyal değişme bağlamında hükümlülerin gündelik dini yaşamlarına dair yapılan çalışma neticesinde katılımcıların suça yöneliminde aile kurumunun işlevsizliği, arkadaş çevresi ve işsizlik, yoksulluk gibi ekonomik nedenlerin dindarlığı ve dini gündelik yaşamı etkisizleştirdiği ve din kurumunun katılımcıların eylemlerine etki

[36] Kültegin Ögel, *Türkiye'de Madde Bağımlılığı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.
[37] Tacettin Güneş, *The Relationship Between Religiosity and Crime: A Case Study on University Students in Turkey*, (Doktora Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
[38] Özden Özbay, "The Factors Leading to Juvenile Delinquency: School, Family, District and Substance Use (Case of Ankara)", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 8 (2005), ss. 115-144.

edemediği saptanmıştır.[39] Çalışmada suç türlerine göre bir sınıflandırılmaya gidilmeyip betimsel bir yöntem izlenilmiştir. Dolayısıyla din-suç ilişkisinin negatif etkisi güçlü bir şekilde tespit edilememiştir.

Kızmaz tarafından farklı dönemlerde anket görüşme formu uygulanarak yapılan "Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları" adındaki makale çalışması hırsızlık, gasp ve cinayet eylemlerinden dolayı Elazığ E Tipi Cezaevi'nde bulunan 40 mükerrer suçlu ve 40 ilk defa suç işleyen kişilerle yapılmıştır. Bu çalışmaya göre ilk kez cezaevine giren suçlular ile birden çok kez cezaevine giren suçluların dindarlık durumları karşılaştırılmış ve özellikle birçok defa cezaevine girmiş suçlularda dindarlığın çok daha düşük olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak suçluların çoğunun kendilerini dindar olarak görmedikleri ve aynı zamanda ele alınan dindarlık değişkenleri açısından da olumsuz bir nitelik arz ettikleri tespit edilmiştir. Bu durumun, cezaevine birden fazla girip çıkan suçlularda daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Böylece dindarlığın suç eylemlerine yönelmeyi engellediği görülerek din ve suç arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.[40]

2010 yılında Yıldız'ın yüksek lisans tez araştırması olarak Gaziantep ilinde gerçekleştirdiği araştırmada, 451 kişi ile anket görüşmesi yapılmıştır. Din ve suç ilişkisi bağlamında ele alınan araştırma sonucunda, katılımcıların dindarlık durumları yüksek bulunmuştur. Ancak dindarlıklarının suç eylemlerini engellemede bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan inanç boyutunda yüksek olan dindarlık durumu, sosyal yaşamdaki sapma eylemlerinde etkisiz kalarak din ve suç arasında nötr bir ilişkiyi göstermiştir.[41] Yıldız'ın araştırmasındaki sonuçlar, dinin inanç boyutuna dikkat çekilerek din-suç ilişkisinin nötr sunulması, negatif ilişkinin saptanması adına yorumlama önceliği verilmediğini ortaya koymaktadır. Yıldız'ın araştırması için dinin inanç boyutu ile davranış boyutundaki çelişkinin veya tutarsızlığın önemsenmediği söylenebilir.

Yine 2010 yılında Gürler tarafından "Din ve Suç (Hükümlüler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma)" adındaki doktora çalışması, Manisa E Tipi Kapalı Ceza İnfaz

[39] İsrafil İğde, *Mahkumları Suça Yönelten Faktörler ve Din Anlayışları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Üniversitesi Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

[40] Zahir Kızmaz, "Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S. 16 (2010), ss. 27-58.

[41] Mesut Yıldız, *Kenar Semt Gençliğinde Suç ve Din (Gaziantep Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Üniversitesi Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Kurumundaki 371 hükümlü ile yapılmıştır. Araştırmadaki katılımcılar, daha çok mala karşı suç ve kişiye karşı suç eylemleri dolayısıyla hükümlü olan kimselerden oluşmaktadır. Nicel yöntem ile anket görüşmesi yapılan araştırma neticesine göre din ve suç ilişkisine yönelik olarak hükümlülerin eğitim düzeyleri ve mükerrer suç durumları ile ilgili tutumlarda anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Güler'e göre, dini tutum bağlamında hükümlüler arasında belirgin farklılıkların olmasına rağmen suç ve din ilişkisi söz konusu olduğunda bu durum dolaylı bir ilişkinin var olduğu bağlamında değerlendirilmiştir. Buna göre hükümlülerin gündelik yaşamları, dinin öngördüğü yaşam biçiminden uzak olmakla birlikte hükümlülerin yaşamlarına etki etmediği görülmüştür.[42] Farklı suç türleri ile yapılan karşılaştırmalar, gerçekleşen suç davranışları ile dindarlık veya dini tutum arasındaki ilişkinin kurulmasını zorlaştırmıştır. Bu bakımdan dinin suça etki etmediği gibi bir sonuç kolaylıkla tercih edilmiştir.

2015 yılında Kenevir'in "Kadın Mahkûmlarda Suç ve Din Anlayışı" adında yazdığı doktora tezi bağlamında Ankara, İzmir ve İstanbul illerindeki Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarında 493 anket görüşmesi ve bunlardan 157 katılımcıyla da yarı yapılandırılmış mülakat görüşmesi gerçekleştirmiştir. Suç ve dindarlık arasındaki ilişkiye dair yapılan bu araştırmada, kadın hükümlülerin dini inanç, tutum ve davranış düzeylerinin toplum genelinden farklı olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcılar, işledikleri suçları nötrleştirme yöneliminde olmuşlardır. Buna göre genel olarak suçun sorumluluğunu reddettikleri; psikolojik rahatsızlıkların bu suçu işlemede etki ettiğini; alkol veya uyuşturucu etkisindeyken suçu gerçekleştirildikleri; asıl mağdurun kendileri olduğunu; bu eylemi şeytana uyarak yaptıklarını veya bunun kader/alınyazısı olduğunu; kötü arkadaş çevresinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda katılımcılar sosyal, psikolojik ve bazı ekonomik faktörlerle suçluluklarını reddetmektedir. Dindarlık ve suç ilişkisi bu bağlamda nötr bir durumu ortaya koymuştur.[43] Yukarıda Gürler'in araştırmasında olduğu gibi Kenevir'in araştırmasında da dinin suça etkisi net bir şekilde saptanamamıştır.

Bingöl'de 2018 yılında, Bozkurt tarafından "Yasadışı Madde Kullanımında Karanlık Alan: Bingöl İlinde Resmi Kayıtlara İntikal Etmemiş Yasadışı Madde Kullanım

[42] Adem Gürler, *Din ve Suç (Hükümlüler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma)*, (Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
[43] Fatma Kenevir, *Kadın Mahkûmlarda Suç ve Din Anlayışı*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Profili" adında yapılan yüksek lisans çalışması, din ve suç ile ilişkili veriler sunmaktadır. Araştırma, uyuşturucu madde kullanan 18 kişi ve onlarla iletişim halinde olan 10 meslek elemanı ile 5 ayrı odak grup görüşmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, Bingöl'de esrar üretimi ve kullanımının oldukça yaygın olduğu; Bingöl'deki resmi istatistiklere yansımamış olmasına karşın kokain, extacy, metamfetamin ve bonzai kullanımının giderek yaygınlaşmaya başladığı; şehir merkezinde yaşayan halkın hemen her düzeyinde madde kullanımının görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca kullanılan madde türünün yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyine göre farklılaştığı, halkın özellikle esrar maddesi kullanımına ilişkin çarpık algılarının olduğu, esrar maddesi kullanımını dini referanslarla meşrulaştırmaya çalıştıkları saptanmıştır.[44]

Son olarak araştırmamızın konusuna bir nevi girizgâh olan bir çalışma daha bulunmaktadır. Bingöl evrenindeki denetimli serbestliğe tabi olan uyuşturucu madde suçluları (N=20) ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilerek yapılan bu çalışma, "ottur, günahı yoktur" algısı ve tutumuna dair keşifsel bir araştırma olup sonuçları itibarıyla din-suç ilişkisinden ziyade dini meşrulaştırma ve nötrleştirme ile ilgili analizler vermektedir.[45] Araştırmamıza benzer bir konunun incelendiği bu çalışmada, katılımcıların dini tutumları yeterince irdelenmeden betimsel bir metotla ele alınmıştır. Dolayısıyla araştırmamızın konusu, amacı ve örneklemleri göz önüne alındığında oldukça küçük ölçekli olan bu çalışma, araştırmamızın özgünlüğüne sahip değildir.

Yukarıdaki çalışmalar, ülkemizde özellikle din ve suç ilişkisini konu edinen veya konu ile ilgili bilgiler sunan araştırmaların önemli bir kısmıdır. Bu konuya dair psikoloji, adli tıp, eğitim gibi daha birçok alanda yapılan farklı çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak literatür değerlendirmesinde, özellikle sosyoloji bilimi bağlamında yapılan araştırmalarla yetinilmiştir. Değinilen araştırmalara genel olarak bakıldığında; 6'sı tüm hükümlülerle, 1'i kadın hükümlülerle, 1'i çocuk hükümlülerle ve 1'i de denetimli serbestlikteki bireylerle; diğer 6 çalışma ise hükümlü dışındaki bireyler üzerine yapılmıştır. Bu çalışmaların 12'sinde suç türü belirlenmeyip genel suç türleri ele alınmış, diğer 3'ü ise uyuşturucu madde suç türüne göre araştırılmıştır.

---

[44] Musa Bozkurt, *Yasadışı Madde Kullanımında Karanlık Alan: Bingöl İlinde Resmi Kayıtlara İntikal Etmemiş Yasadışı Madde Kullanım Profili*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, 2018.

[45] Mehmet Seyman Önder, Bekir Koç, *Uyuşturucunun Dinde Meşrulaştırılması Çabası 'Ottur, Günahı Yoktur!'*, Ankara: Gece Akademi Yayınları, 2019.

Çalışmaların sonuçlarına göre, 5 araştırmada din ve suç arasında pozitif ilişki; 3 araştırmada negatif ilişki ortaya çıkmış, diğer 7 araştırmada ise nötr ilişki yani dinin suç eylemlerine etki etmediği ya da etkisinin net olarak açıklanamadığı görülmüştür. Bu sonuçlar incelendiğinde hükümlülerin dindarlık durumları, suçun işlendiği anda değil, cezaevindeki durumları üzerinden tespit edilmektedir. Bu durumun yapılan ve yapılacak olan birçok araştırmada olağan olduğu söylenebilir. Nitekim bazı çalışmalarda dindarlık oranları yüksek bulunsa da suç eylemlerine yönelime etki etmemektedir ki buradaki faillerin dindar olmadıkları da varsayılamamaktadır. Dindarlık durumlarını ölçen araştırmacılar, katılımcıların samimi ve doğru cevap verdiklerini varsaymalarına rağmen suç ve dindarlık ilişkisine dair yapılan birçok araştırma sonuçları bu yönde muğlaklaşmaktadır. Bu bakımdan dindarlık ölçümü yapılsa ve yüksek oranlar tespit edilse de sosyolojik, psikolojik, ekonomik bazı sebeplerden din kurumunun katılımcılardaki bireysel etkinliğinin tartışmaya açık olduğu ifade edilebilir.

Diğer yandan araştırmaların birçoğu suç türüne göre yapılmamıştır. Bu durum suç türüne göre din-suç ilişkisinin araştırılmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin, bir çalışmadaki bazı hükümlüler işledikleri cinayetleri namus, şeref gibi değerlerden ötürü yaptıklarını ifade ederken aynı cezaevi örneklemindeki bazı hükümlüler ise ekonomik sebeplerden hırsızlık yaptıklarını bildirmektedirler. Böylece farklı suç türlerindeki katılımcılarla yapılan görüşmelerde hükümlülerin (cezaevi örnekleminin) dindarlık durumları, araştırmadaki tüm örneklemin tutumuna göre yüksek çıkmakta ve o cezaevindeki din ve suç ilişkisi pozitif olmakta ya da dinin suça etki etmediği sonucunu doğurmaktadır. Bu tür neticeler, batıda din ve suç bağlamında yapılan birçok araştırmada da tespit edilmiş ve son yıllarda suç türüne ve inanılan dine veya dini gruplara göre konu ve örneklem seçimine gidilerek araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu tutum tarafımızca da uygun görülerek tek bir suç türü bağlamında din-suç ilişkisi araştırılmış ve böylece daha sağlıklı bir sonuç elde edilebilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma ile gerek batıda gerekse ülkemizde din-suç ilişkisi bağlamında yapılan araştırmalarda görülen yöntemsel hatalar en aza indirilmeye çalışılarak alanında özgün bir çalışma ortaya konulmuştur.

7.2. Uygulama veya Saha Araştırması

Bu aşamada, veri toplama araçlarının hazırlanması, uygulanması ve toplanması süreci gerçekleştirilmiştir. Hazırlık aşaması, ön hazırlık mahiyetinde pilot araştırma

görüşmeleri ile yapılmıştır. Araştırmanın pilot saha araştırması, birinci araştırma evreni için daha önce uyuşturucu madde nedeniyle hüküm giymiş 8 birey; ikinci araştırma evreni için 3 din görevlisi ve 4 din eğitimcisi, üçüncü araştırma evreni içinse 2 hükümlü yakını ile görüşülmüştür. Bu kişilerle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat formu kullanılarak çeşitli referanslar aracılığıyla ev ortamında, üniversitede veya uygun olan dış mekânlarda yüz yüze bir şekilde görüşme gerçekleştirilmiştir.

Pilot araştırma neticesinde elde edilen veriler, yukarıda bahsedildiği üzere gerekli izinlerin koşulları çerçevesinde anket görüşme formuna göre düzenlenmiştir. Hükümlü yakınları ile yapılan nitel görüşme formu, bazı sorular çıkartılarak veya eklenerek 26 soru olarak düzenlenmiş ve son halini almıştır. Katılımcılarla görüşmeler, bazı kişiler aracılığıyla uygun olan ortamlarda yapılmıştır. Konu hakkında kısa bir genel bilginin verilmesinin ve katılımcıların güvenin kazanılmasının ardından görüşmeler, 45 dakika ile bir saat arasında gerçekleştirilmiş ve katılımcılardan alınan izinlerle ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmelerin tamamı eksiksiz bir şekilde ve bazı gözlem notları ile birlikte bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

İnfaz kurumundaki saha araştırması, kurumun uygun gördüğü odalarda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla görüşmeler, kısa genel bilgilerin verilmesi ve kendilerinden onam belgesinin alınmasından sonra 25 dakika ila 50 dakika kadar sürmüştür. Sorulara verilen yanıtlar, tarafımızca kodlamıştır. Bunun sebebi, katılımcıların anket formunu doldurma hususundaki tecrübe eksikliği ve bundan dolayı bazılarının çekingen olması; bu şekilde olmasını talep etmeleri ve katılımcıların sorulara sohbet havasında cevap verme eğiliminde olmaları dolayısıyladır. Soruların birçoğu kapalı uçlu olsa da yanıtlar kodlandıktan sonra katılımcıların yanıt hakkında verdikleri yorumlar, tarafımızca anket formu üzerine not edilmiştir. Bu yanıtlar, araştırmanın yorumlama aşamasında kullanılmak üzere kaydedilerek nitel içerik analiziyle sınıflandırılmıştır. Tüm görüşmeler, "SPSS-25" adlı istatistik programına eklenilmiştir. Böylece anket formlarının birebir kopyaları bilgisayar ortamına kaydedilmiştir.

Din görevlileri ve din eğitimcilerine uygulanan anket görüşme formları, katılımcıların talepleri üzerine kendilerine bırakılmış ve bir süre sonra kontrol edilerek kendilerinden alınmıştır. Bu gruplardaki katılımcılar, açık uçlu sorular dışındaki bazı kapalı uçlu sorulara kendi yorumlarını yazmışlardır. Elde edilen anket verileri "SPSS-25"

adlı istatistik programına; diğer yorum ve veriler ise yazı programlarına kaydedilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Sonuç olarak saha araştırması ile ilgili tüm veriler hem nicel hem de nitel yöntemin kurgusuyla bilgisayar ortamına kaydedilmiş, gerekli programlar aracılığıyla analizleri yapılabilecek bir şekilde hazırlanmıştır. Elde edilen veriler, analiz ve yorumlama süreci için uygun sınıflandırılmalara tabi tutulmuştur.

7.3. Analiz ve Yorumlama Süreci

Literatür değerlendirmesi neticesinde bu araştırmanın birinci bölümünü oluşturan kavramsal ve kuramsal yapı, konuyla ilgili bilgiler ışığında yazılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde, kaynak olarak alınan bilgiler dokümantasyon tekniğiyle kavramsal ve kuramsal bazı sınıflandırmalarla alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Din ve suç ilişkisine dair özellikle araştırma konusuyla ilgili kuramlara öncelikli olarak, yine bulgular kısmında fayda vereceği düşünülen bilgilere de ikincil olarak değinilmiştir. Nihayetinde geniş bir özet niteliğinde kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilmiştir.

Saha araştırması sonrası elde edilen anket verileri, "SPSS-25" adlı istatistik programına aktarılmıştır. Bu veriler, başta bağımsız değişkenler aracılığıyla diğer sorularla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Birçok veri seti, istatistiksel veri analizleri yapılarak tablolara yansıtılmıştır. Bu çerçevede, Ki^2 (Chi-Square/Kay kare) testi[46], çaprazlama ve faktör analizleri yapılmıştır. Nitel görüşmelerdeki veriler ise, araştırma desenine uygun olarak içerik ve söylem analizleri yapılarak değerlendirilmiştir.

Analizler yapılırken katılımcılara bazı kodlarla kısaltmalar uygulanmıştır. Örneğin; (DE87) kodu, katılımcının din eğitimcisi (DİKAB veya İmam-Hatip Meslek Dersleri öğretmeni) olduğunu ve 87 numaralı görüşme formuna ait olduğunu; (DG241) kodu, katılımcının din görevlisi (İmam-Hatip, Müezzin, Vaiz veya Kur'an Kursu Öğreticisi) ve 241 numaralı anket formuna ait olduğunu belirtmektedir. Din görevlileri ve din eğitimcilerine ait olan anket formları aynı SPSS veri setinde incelendiğinden kolaylık sağlaması bakımından din görevlileri ve eğitimcileri, istatistiki analizlerde Din Öğreticisi

[46] Ki^2 (Chi-Square/Kay kare) testi, özellikle bir bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi araştırmak için kullanılmaktadır. Bununla birlikte katılımcılar arasında bir sınıflamaya gidilmeden herhangi bir sorunun cevapları veya soru şıkları arasında bir ilişkinin ya da anlamlı bir farklılığın olup olmadığı da incelenebilir. Örneğin katılımcıların yaş grupları arasında hangi düzeyde farklılaştıkları görülebilir. Bkz. Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, 5. b., Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017, ss. 333-368.

(DÖ) şeklinde gösterilmiş ve özel olarak ifade edilecek durumlarda (DE) veya (DG) olarak sembolize edilmiştir.

Cezaevi örnekleminde ise, örneğin, H23 kodu katılımcının hükümlü ve 23. görüşmeci olduğunu; HÖ109 kodu, katılımcının hüküm özlü ve 109. görüşmeci olduğunu; TUT52 kodu ise katılımcının tutuklu ve 52. görüşmeci olduğunu ifade etmektedir. Ancak bulgular analiz edilirken hükümlü, tutuklu ve hüküm özlü olan tüm katılımcılar, hükümlü (H) olarak yorumlanacak ve farklı bir durum olduğunda veya katılımcının bireysel ifadelerine dikkat çekilmek istendiğinde ayrım yapılacaktır. Hükümlerin yakınları ise (HY) şeklinde gösterilmiştir. Örneğin, HY3 kodu, katılımcının 3. görüşmeci olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak, yorumlama sürecinde gerek istatistiki veriler gerekse nitel görüşme verileri, ilgili konunun kurgusuna göre sistematize edilerek başlıklar altında değerlendirilmiştir. Tüm konu başlıklarına literatürdeki çeşitli araştırmalardan ve verilerden referans alınarak ilişkili bilgiler de eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAPISI

Bu bölümde araştırmanın temel kavramları, bu kavramların türev veya benzer kavramları ile araştırmada fayda sağlayacak ilişkili kavramların tanımlarına değinilmiştir. Araştırmanın konu, amaç ve hipotezlerine yönelik teoriler, genel sosyolojik bir kuramsal altyapıdan ziyade ilgili yönleri göz önünde bulundurularak diğer bölümlerdeki analiz ve yorumları etkili kılma dikkatiyle ele alınmıştır. Böylelikle araştırmanın son sayfasına kadar gerekli olacak kavramsal ve kuramsal yapıya olan ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır.

1. SUÇ KAVRAMI VE KAPSAMI

Suç kavramı, her yönüyle çeşitlilik arz eden ve içinde bazı zorlukları barındıran bir özelliğe sahiptir. "Suç nedir?" sorusunun cevabı basitliğin ötesinde karmaşıktır. Suç eylemi, başlangıçta güvenlik veya hukuk kurumlarıyla ilgili gibi görünse de bireyden başlayarak toplumun geneline yayılabilen ve tüm sosyal yapılarla ilişkili olabilen bir olgudur. Henüz başlangıçta suçun nerede, ne zaman, nasıl gerçekleştiğine dair verilebilecek cevaplar bile farklılık arz edebilmektedir. Bu da suçun hangi yönüyle ele alınıp tanımlanacağı sorunsalını doğurmaktadır. İlk olarak, suçun ne olduğu konusunda bilim dalları arasında açık bir mutabakatın sağlanamadığı söylenebilir. Sosyoloji, psikoloji, hukuk, kriminoloji gibi birçok bilim dalının suçu yalnızca tek bir disiplin üzerinden konu edinmesinin ve suç fiilinin yer ve zamana göre farklılık arz etmesinin bir nedeni olarak suçun toplumdan topluma değişebileceği ve hatta aynı toplum içerisinde dahi farklı zamanlarda aynı tanımlamayı veremeyeceği bilinmektedir. Suç kavramının bu durumu, araştırma boyunca kendini hissettirecek bir nitelik olarak karşımıza sıkça çıkmaktadır.

Suçun varlığı, bilimsel olarak ele alınmasının evvelinde insanlık tarihinin başlangıcına dayanmaktadır. İnsanın dünya üzerindeki ilk adımlarından itibaren suçun cismani varlığının da dünyaya geldiği söylenebilir. Suçun cismani ya da tinsel oluşunun zaman ve mekân ile ilgisi vardır. Hz. Âdem'in cennetten kovulmasına sebep olan olay, tinsel bir eylem iken; yine onun oğullarından Kabil'in Habil'i öldürmesi ise cismani bir eylemdir. Ancak her iki eylem de belirlenmiş ya da bildirilmiş bir kuralın ihlali olarak değerlendirilmektedir. Bu kuralların dini bir kaynağa atfedilmesine gerek kalmadan

toplumsal olarak denilebilir ki "nerede en az iki insan varsa orada birine göre normal diğerine göre suç olan bir davranış"[47]ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda "insanlık tarihi bir nevi suç tarihidir" denilebilir.

Suç, belli bir zaman ve mekânda meydana gelse de tanımlamasını yapmak ve bu tanımı zaman ve mekân ötesinde genellemek kolay görünmemektedir. Meyveden alınan bir ısırık ile başkasından alınan yaşama özgürlüğü aynı kefede değerlendirilememektedir. İlki ilahi olanla ilgiliyken; ikincisi toplumsal ve hukuksal olmakla birlikte aynı zamanda yine ilahi (günah bağlamında) bir boyut kazanabilmektedir. Göz ardı edilemeyecek olan nokta ise; suç kavramının tarihin hangi penceresinden bakarsanız oradan tanımlanabilen bir özelliğe sahip olmasıdır.

Gelişen teknoloji, sanayileşme, kentleşme, artan işbölümü gibi geçmişte var olmayan günümüz özellikleri toplumsal hayatın çetrefilli sorunlarına cevap arayan bilim insanlarına tanımlama ve çözümleme yapmakta birtakım zorluklar çıkarmaktadır. Açlık, hastalık veya diğer hayati sebeplerle hırsızlık yapan biri ile arzularına kavuşmak için çalıştığı kurumdan zimmetine para geçiren birinin yaptığı fiil, tek bir kelimeyle ifade edilmektedir: Suç.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de suçu tanımlarken ne'liğine göre tanımlanacağı sorusu, özellikle toplumlara, topluluklara, gruplara ve hatta bireylere göre farklılık arz etmektedir. Gelecekte de buna benzer durumların olacağı aşikârdır. Bu anlamda suç, geçmiş tarihin en derin noktalarından günümüze kadar varlığını sürdüren ve gelecek tarihin ufuklarına kadar yansıyacak olan bir olgudur. Fakat suç kavramının bir tanımlanmasının yapılması, araştırma boyunca ele alınacak olan bulgulara hangi perspektiften baktığımızı göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle araştırma evreni düşünüldüğünde suç kavramının tanımlanmasındaki problemlere değinmek ve kavram tanımlanırken bazı başlıklar altında ele almak gerekmektedir. Böylelikle araştırmamızın temel kavramı olan suçun ahenkli mozaiği daha görünür kılınacaktır.

[47] Hüseyin Bal, *Hukuk Sosyolojisi*, 3. b., Isparta: Fakülte Kitapevi Yayınları, 2012, s. 192.

1.1. Dil Bilimsel Açıdan Suç

Suç kavramı, Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış, yasalara aykırı davranış veya cürüm olarak tanımlanmaktadır.[48] İfadelerden töre, ahlak ve yasaya karşı olan eylemlerin suç olduğu ve ayrıca suçun Arapça kökenli bir sözcük olan *cürüm* ile de tanımlanabileceği görülmektedir. Aynı sözlük, cürüm sözcüğünü "Yanlışlık, kusur veya hata"[49] olarak açıklarken; *İslam Ansiklopedisi* cürmü, "Hukuken yasaklanan ve yapılması halinde fâilin had, kısas veya ta'zirle cezalandırılmasını gerektiren fiil"[50] olarak ifade etmektedir. Suç kavramı yanlışlığı, kusuru veya hatayı barındıran ve fiiliyata geçirildiğinde ceza ile yaptırımı olan bir olgudur.

Sosyoloji Sözlüğü'nde suç kavramı, "kişisel alanı aşıp kamusal alana giren ve yasak olan kural ya da kuralları çiğneyen, buna bağlı olarak meşru cezaların ya da yaptırımların uygulandığı ve kamusal bir otoritenin (devlet ya da yerel bir kuruluş) müdahalesini gerektiren fiil"[51] olarak ifade edilmektedir. Bu tanımla kavrama, bireysel bir perspektiften ziyade hukuki bağlamda daha genele yayılan toplumsal bir evren çizilmekte ve kavram resmi bir kaynağa dayanak gösterilerek açıklanmaktadır.

İngilizce'de *crime* kelimesi, bir suç teşkil eden ve yasalarca cezalandırılan bir eylem ya da ihmal, yasadışı faaliyetler, kötü, utanç verici veya yanlış olarak kabul edilen bir eylem veya etkinlik[52] bağlamında ifade edilmektedir. Böylelikle suç kavramı, kurallara uyulmaması durumunda utandırıcı toplumsal etiketi de yanında getirecek olan sosyal bir duruma işaret etmektedir. Buraya kadar benzer özelliklere sahip tanımlar olmakla beraber suçun genel bir tanımını yapmak oldukça zordur. Suç olgusuna bireysel, toplumsal, hukuki, felsefi, psikolojik veya diğer bilimsel bakış açılarıyla nereden bakılırsa o denli farklı tanımların ortaya çıkacağı ve özellikle ifade ettiği anlam ile benzer

---

[48] Türk Dil Kurumu, "Suç", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5d2c5005ada4.21409153, (10.02.2019).

[49] Türk Dil Kurumu, "Cürüm", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5d499e9e2bb9.60938390, (10.02.2019).

[50] Türkiye Diyanet Vakfı, "Cürüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Merkezi (İSAM), C. 8, 1993, s. 139.

[51] Gordon Marshall, "Suç", *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2014, s. 702.

[52] Oxford Learner's Dictionaries, "Crime", https://en.oxforddictionaries.com/definition/crime, (10.02.2019).

diğer kavramlara götüreceği kaçınılmaz bir gerçektir. Suçu sadece sözcük anlamıyla tanımlamaktan ziyade farklı bakış açılarıyla ifade etmek önem arz etmektedir. Bu bağlamda suçun ilk çağrıştırdığı anlamlar olan hukuki veya kanuni tanımlamaların irdelenmesi gerekmektedir.

1.2. Hukuk Açısından Suç

Toplumlar, geçmişten günümüze çeşitli kurallar, emirler, yap ya da yapma diye atfedilen eylemlerin varlığı ile insanlık tarihinde yer edinmişlerdir. Tanımları ne olursa olsun toplumlar kendi özlerinde çeşitli kuralları barındırmaktadır. Bunlardan bazılarını, ilkel toplumlarda yazısız ve sözlü kurallarla; günümüz modern veya gelişmiş toplumlarında ise yazılı kurallarla ifade edebiliriz. Bu başlık altında ele alınan suç kavramı, yazılı ve belirlenmiş kuralların ihlaliyle ifade edilen durumlar üzerinden açıklanmaktadır.

Suç kavramının ilk tanımları, klasik kriminologlar tarafından daha çok hukuki açıdan yapılmıştır. Kriminolojinin başlangıcı aynı zamanda hukuki suç eylemlerine dair araştırmaları da içermektedir. İçli'ye göre, Fransız İhtilali'ne kadar Avrupa'da gerçek bir ceza adaleti bulunmamakla birlikte suçlar, krallığa, devlete ve kiliseye karşı yapılan eylemler olarak sınıflandırılmaktaydı ve suç eylemleri tamamen belirlenmiş değildi.[53] Bu durum, söz konusu dönemlerin toplumlarında görülen hukuksal düzene olan ihtiyacı daha da belirginleştirmiştir. Dönemin hukuksal düzenine veya düzensizliğine tepki olarak rasyonel bir yaklaşımın suç ve ceza eylemlerini ifade etmede daha faydalı olduğunu savunan Beccaria (1738-1794), 1764 yılında yayınladığı *Suçlar ve Cezalar Hakkında (On Crimes and Punishment)* adlı kitabı ile suç ve ceza konusuna hukuksal bir temel atmıştır.

Beccaria'e göre, suçlara ilişkin cezalar sadece yasalar tarafından belirlenir. Toplumsal sözleşmeyle birleşmiş bütün toplumu temsil eden yasa koyucuyu otoritenin kaynağı olarak gören Beccaria, hiçbir yargıcın bulunmadığı bir toplumda bir üyenin adalet adına yasaca öngörülmeyen cezalara çarptıramayacağını ve bununla birlikte hiçbir yargıcın yasaların dışına çıkarak bir cezayı değiştiremeyeceğini belirtmektedir.[54]

[53] Tülin Günşen İçli, *Kriminoloji*, 9. b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 67.
[54] Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, 6. b., çev. Sami Selçuk, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2016, s. 31.

Görüldüğü üzere Beccaria, aslında günümüz hukuk uygulamalarındaki temel prensibi dile getirerek suçun ve cezanın kanuni olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ülkemizde uygulanan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) suçun tanımına ilişkin açık bir tarife rastlanmamaktadır. TCK'nin tanımları içeren 6. maddesine bakıldığında da suçun ayrı bir tanımının olmadığı görülmektedir. Fakat TCK'nin 2. maddesi olan "Suçta ve cezada kanunilik ilkesi" 1. fıkrasında geçen "Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz"[55] ifadelerinden suçların bu ilke neticesinde kanun maddelerinde belirtildiği ve bir fiilin suç olarak tanımlanması için kanunlarda belirtilmiş olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Dönmezer ve Erman, suçu; sırf hukuki açıdan, sorumlu bir kimse tarafından müspet veya menfi bir hareketle meydana getirilen ve ceza tehdidini taşıyan bir kanunda yer alan bir tarife uygun bulunan hukuka aykırı bir eylem olarak tanımlamaktadır.[56] Benzer şekilde suçun kanuniliğine dikkat çeken Tappan'ın yasal açıdan açıkladığı suç kavramı, meşru müdafaa veya bir mazeret olmaksızın işlenen cürüm ya da kabahat olarak devlet tarafından cezalandırılan kasıtlı bir ceza hukuku ihlali eylemi olarak ifade edilmektedir.[57] Yasalar tarafından ihlalinde cezai yaptırımlara bağlanan ve hukuka aykırı bir davranış olarak nitelendirilen suç eylemleri ve bunlara uygulanan yaptırımlar ancak yasalar tarafından belirlenmektedir. Bir eylem, yasalar tarafından suç olarak tanımlanmamışsa hukuka aykırı bir hareket dahi olsa suç olarak kabul edilmemektedir. Buna göre toplumdaki birçok eylem, suç sınırları içine girebilmekte ancak kanunilik ilkesi bağlamında değerlendirildiğinde kanunlar içerisinde yer almadığından cezai yaptırım uygulanamamaktadır.

Yukarıda verilen bilgilere göre suçun tanımlanması, cezalarının belirlenmesi ve bunların özellikle günümüz hukuk düzeninde yazılı hale gelmesi gerekmektedir. Nihayetinde bir eylemin suç olarak kabul edilebilmesi için kanunlarda belirtilen kuralların birileri tarafından ihlal edilmesi gerekmektedir. Hukuki olarak kuralları ihlal eden kişiler ise 'suçlu' olarak tanımlanmaktadır.

---

[55] Türk Ceza Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf, (12.02.2019); Erdener Yurtcan, *Yargıtay Kararları Işığında Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler Cilt-1*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2015, s. 17.

[56] Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku Genel Kısım I*, 11. b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1994, s. 311.

[57] Paul W. Tappan, "Who Is the Criminal?", *American Sociological Review*, vol. 12, no. 1 (1947), s. 100.

Suçun hukuksal boyutundan neşet eden *ceza* kavramı ise kısaca kanunların yap veya yapma dediklerine uymama[58] neticesinde kişiye yüklenen hukuki bir yaptırım olarak nitelendirilir. Dönmezer ve Erman'a göre ceza, topluma büyük ölçüde zarar veren fiiller karşılığında devletin son çare olarak kanun ile yarattığı ve izlediği diğer amaçlar yanında özellikle suç işleyeni bazı yoksunluklara tâbi tutmak ve toplumun işlenen fiili onamama tutumunu belirtmek üzere ilke olarak bir yargı kararı ve suçlunun sorumluluk derecesi ile orantılı biçimde uygulanan korkutucu, caydırıcı bir müeyyide olarak açıklanmaktadır.[59] Aktarılan ifadelere göre ceza kavramı, hukuksal olmanın yanında toplumsal bir niteliği de işaret etmektedir. Cezanın kaynağı, suçun tanımlanma kaynağına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, evlilik dışı birliktelik için günümüz kanunları herhangi bir ceza öngörmemektedir. Ancak dini olarak sopa haddi ile yaptırımı;[60] sosyal olarak toplumun yapılan eylemi hoş görmemesi, failleri ayıplaması veya dışlaması gibi tepkiler görülebilmektedir.

Cezalar, suçun niteliğine göre farklılık arz ettiği için TCK'de ikiye ayrılarak cürüm ve kabahatler olarak değerlendirilmektedir. Cürüm kavramını yukarıda geçtiği üzere, genel manada suç kavramı ile nitelendiren TCK, kelime manası itibariyle "uygunsuz hareket, çirkin ve yakışıksız davranış"[61] anlamına gelen kabahatin tanımını ise, 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun 2. maddesinde "kanunun, karşılığında idarî yaptırım uygulanmasını öngördüğü haksızlık"[62] şeklinde belirtmektedir.

Cürümler, bireylerin ya da toplumun güvenliğine saldırı niteliği taşıyan eylemler olup ölüm (idam), ağır hapis, ağır para cezası veya kamu hizmetlerinden men edilme yaptırımlarına sahip eylemlerdir. Kabahatler ise, kamunun iyiliğini ve gelişmesini sağlamaya yönelik kanunları ihlal eden veya yasak edildikleri için suç sayılan eylemlerin yapılması olup karşılığında hafif hapis, para cezası gibi yaptırımları olan fiillerdir.[63] Cürümler, cinayetten basit hırsızlığı kadar şahsa ve mala karşı yapılan maddi-manevi

---

[58] İçli, *Kriminoloji*, s. 42.
[59] Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku Genel Kısım II*, 10. b., İstanbul: Beta Yayım Dağıtım, 1994, s. 544.
[60] Bkz. Nûr, 24/2.
[61] Türk Dil Kurumu, "Kabahat", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c82073b57dcc7.34207457, (10.02.2019).
[62] T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazetesi, "Kabahatler Kanunu", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050331M1-2.htm, (10.02.2019).
[63] Uğur Alacakaptan, *Suçun Unsurları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, ss. 23-25.

saldırılarla beraber kamuya karşı yapılan uyuşturucu madde ticareti, resmi belgede sahtecilik, çevreyi kasten kirletme gibi[64] hukuki suçları teşkil etmektedir. Kabahatler ise, kumar eylemleri, sarhoşluk, gürültü, dilenme gibi[65] toplumsal rahatsızlıkları kapsamaktadır. Bu anlamda cürümleri, kabahatlere göre daha ağır yaptırımlara bağlayarak hukuki referanslarla; kabahatleri ise toplum düzenini ihlal eden eylemler olarak sosyal yaşamın referanslarıyla nitelemek mümkündür.

Netice itibariyle suçun ifade etmeye çalıştığımız hukuka ilişkin tanımları, kural ihlallerini ve önceden kanunlarda belli olan yaptırımların suç failine uygulanmasını ihtiva etmektedir. Toplumsal değişme ve gelişmelerin etkisiyle hukuk kurallarının da aynı paralellikte değişeceğini söylemek mümkündür.

1.3. Psikoloji Açısından Suç

Suç kavramının psikoloji bilimi tarafından incelenmesi, suçun ne'liği konusundan ziyade suça neden olan davranışlar veya psikolojik etkenler ile ilişkilidir. Bu durum, suç kavramının tanımlanmasına değil nihayetindeki bir durumun analizine yönelik çalışmalara etki etmektedir. Genelde ilk iş olarak suç kavramını tanımlamaya ve tarif etmeye yönelen diğer birçok bilim dalının aksine psikoloji bilimi, suç failinin yani suçlunun bireysel psikolojik özelliklerine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bir eylemin suç olarak tanımlanmasının bireylerdeki psikolojik bazı şartlara bağlı olduğunu irdeleyen bu tür psikolojik çalışmalar, suç araştırmalarının bilimsel olarak ele alındığı erken dönemlere denk gelmektedir.

İlk dönemdeki suç çalışmaları suçu biyolojik ve psikolojik eksende açıklamaya çalışmaktaydı. Örneğin biyoloji bilimi açısından döneme etki eden Sezar Lombroso (1835-1909), 1876 yılında uzun soluklu ve geniş bir kitleyle yaptığı çalışması *Suçlu İnsan (L'uomo Delinquente)* adlı eserinde, biyolojik olarak insanın çeşitli bedensel özellikleri (kafatası yapısı, çene, kol-bacak uzunluğu vd.) ile suçlu insanların önceden tanımlanabileceğini belirtmektedir.[66] Suçu biyolojik ve genetik etkenlere indirgeyen, suçluluğun doğuştan geldiğini savunan bu perspektifteki düşünürler[67] her ne kadar

[64] Bkz. Türk Ceza Kanunu, a.yer.
[65] Bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazetesi, "Kabahatler Kanunu", a.yer.
[66] Timur Demirbaş, *Kriminoloji*, 6. b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, ss. 60-62.
[67] Bkz. Enrico Ferri, *Criminal Sociology*, New York: D. Appleton and Company, 1896, ss. 7-12; Raffaele Garofalo, *Criminologia Suç, Suçlu ve Ceza,* çev. Muhittin Göklü, İstanbul: Nurgök Matbaası, 1957, ss. 103-115.

günümüzde bazı yönleriyle eleştirilse de dönemin bilimsel dünyasında kabul gördüğü ve ilgi çektiği söylenebilir.

Suç araştırmalarındaki erken dönem psikolojik çalışmalar, suçun bireyin kişilik özelliklerinin bir yansıması olarak ortaya çıktığının ve insanları suç işlemeye yönelten belli kişilik özelliklerinin belirlenmesi durumunda suçların önceden önlenebileceğinin imkânı üzerine durmaktadırlar.[68] Kul, bu dönemin pozitivist biyolojik ve psikolojik yaklaşımlarının temel önermelerini şu maddelerle sıralamaktadır:[69]

1. Suçu, belli biyolojik veya psikolojik özelliklere sahip kişiler işler.
2. Bu özellikler insanlara doğuştan verilmiştir.
3. Bu özelliklere sahip kişiler, suç işlemeye adeta mahkûmdur.
4. Bundandır ki insanlar özgür iradeleriyle suç işlemezler.
5. Öyleyse suç işleyen ve bedensel/ruhsal özelliklere sahip bu kişiler tespit edilmelidir.
6. Tespit edilen bu kişiler kontrol altına alındığı takdirde suç önlenmiş olunur.

Psikologlar, bireysel farklılıkları (kusurlu vicdanı, duygusal olgunlaşmayı, çocukluktaki yetersiz sosyalleşmeyi, anne yoksunluğunu ve zayıf ahlaki gelişimi) barındıran çeşitli olasılıkları değerlendirerek saldırganlığın nasıl öğrenildiğini, hangi durumların şiddet içeren veya ceza gerektiren tepkilere teşvik ettiğini, suçun kişilik faktörleriyle nasıl ilişkili olduğunu ve çeşitli zihinsel bozuklukların suçlulukla nasıl ilişkilendirildiğini araştırmaktadırlar.[70] Aichorn, *Dik başlı Gençlik (Wayward Youth)* adını taşıyan eserinde insanların doğuştan asosyal olduklarını ve çocuk yetiştirmenin amacının çocukları asosyallikten sosyallik seviyesine çıkarmak olduğunu ileri sürerek sosyalleşme sürecini tamamlayamamış bireylerin toplumsal hayatın gereklerine uyum noktasında sorunlar yaşayacaklarını ifade etmektedir. Ona göre sosyalleşme sürecinde eksiklik yaşayan bireyler, içgüdüsel isteklerini bastırsalar da uygun bir fırsat olduğunda, gizliden gizliye içlerinde var olan suçluluk ortaya çıkacaktır.[71] Aichorn'un suçu,

[68] Mehmet Kul, "Erken Dönem Pozitivist ve Biyolojik Yaklaşımlar", *Kriminoloji*, ed. M. Alper Sözer, Ercan Balcıoğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 68.
[69] a.g.e., ss. 69-70.
[70] Freda Adler vd., *Criminology*, 1st Canadian edt., Canada: The McGraw-Hill Companies, 2009, s. 78.
[71] August Aichorn, "Wayward Youth", *Classics of Criminology*, ed. Joseph E. Jacoby, IL: Moore Publishing Company, 1979, s. 120'den aktaran Osman Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, 5. b., Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları, 2015, ss. 191-192.

sosyalleşme sürecinin eksik kalan psikolojik etkenlerine dikkat çekerek açıkladığı görülmektedir.

İnsanların suç işleme nedenlerini psikolojik açıdan ele alan teorilerin başında, suçu, insanın kişiliğindeki parçaların birbirine etkisi temeline dayandıran Freud'un psikanaliz teorisi gelmektedir. Freud, insan benliğini oluşturan parçaları, id (altbenlik), ego (benlik) ve süper ego (üst benlik) olarak açıklamaktadır. İd, saldırganlık, yıkım ve cinsellik gibi doğuştan gelen içgüdülerdir.[72] Süper ego, kişinin ana-baba ve diğer bazı kimselerle etkileşimi sonucu geliştirmiş olduğu ahlaki değerlere dayalı olan vicdanıdır.[73] İd tarafından baskı altına alınan ve süper ego tarafından ezilen ego ise id ve süper ego arasında uyum kurma görevini yapmak ve çeşitli güç ve etkiler arasında uygunluk sağlamak için savaşmaktadır.[74] İdi yeterince denetlemeyen ego ile süper egoda yapısal bozukluklar bulunması durumunda ihtirasları peşinde koşan dengesiz bir kişilik oluşmaktadır. Bu durum ise bireyin davranışlarını etkileyerek suçluluğa neden olmaktadır.[75]

Polat, Freud'un suç ile ilgili genel fikirlerini şu şekilde sıralamaktadır:[76]

- Çocuklar, onları belli anti sosyal ve zevk arayışına yönelten dürtülerle doğmuşlardır ve sosyalleşmenin başarıyla gerçekleşmesi, davranışları grup standartları ile paralel olarak düzenleyecek bir içsel aracın (süper ego gibi) gelişmesine bağlıdır.
- Sosyalleşmenin başarıyla gerçekleşmesi tatmin edici ebeveyn-çocuk ilişkilerine bağlıdır.
- Farklı gelişim evrelerinde, ebeveynlerle ilişkilerin bozuk olması ya da tatmin verici olmaması çocukta bilinçaltı çatışmalarına yol açacak ve bu da yaşamın daha sonraki döneminde çeşitli problemlerle kendini gösterecektir.
- Problemin niteliği ki bunlardan biri suç olabilir, bu problemli ilişkilerin doğasına ve hangi gelişme evresinde bulunulduğuna bağlıdır.

Psikolojik perspektife göre suç, bir sosyal uyumsuzluk şekli olarak özellikle ceza hukuku ile çelişen hem birey hem de toplum için sorunlu bir davranış ve genel olarak

[72] Sigmund Freud, *Psikanaliz Üzerine*, 7. b., çev. A. Avni Öneş, İstanbul: Say Yayınları, 1994, s. 45.
[73] a.g.e., s. 31.
[74] a.g.e., s. 35.
[75] a.g.e., s. 29.
[76] Oğuz Polat, *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*, 3. b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017, ss. 23-24.

kabul edilebilir sosyal düzenlemeler çerçevesinde yaşamada güçlüklerle sonuçlanan insan faaliyetidir.[77] Psikoloji bilimindeki suç teorileri, suçun kaynağını bireyde arayarak suçu normal bir durum olmaktan ziyade bireyde var olan birtakım patolojik durumlar nedeniyle ortaya çıkan anormalliklerin bir sonucu olarak görmektedir.[78] Psikiyatrlar ise, suçu akıl sağlığına indirgeyerek genel manada akıl sağlığının bir belirtisi olduğunu ve saykosiz, nevroz, organik beyin hastalığı, sara, alkolizm ve uyuşturucu maddenin suç işlemeye iten faktörler olduklarını savunmaktadırlar.[79]

İçli'ye göre psikologlar, tüm insan davranışlarını bazı zihinsel süreçlerin bir fonksiyonu olarak gördükleri için birçok kriminal davranışın birtakım kişilik bozukluklarıyla ilişkili olduğunu kabul ederler. Psikologlara göre kriminologlar, suçluluğun bireyi motive eden ve bireyin suç işlemesine yol açan psikolojik süreçlerini belirlemede açıklama getirememektedir. Ancak kendileri de suç davranışını ele alırken bireyin bazı temel davranışlarına odaklanmaktadırlar. İnsanlar neden saldırgan ve şiddete yönelik davranışlarda bulunurlar? Suçlu kişilik diye bir şey var mıdır? Çocukluk deneyimleri yetişkin suçluluğunu etkiler mi? gibi soruların cevapları karşında psikologlar aynı düşünceleri paylaşmamaktadır. Psikologların bir kısmı, anti sosyal davranış konusunda ilk çocukluk deneyimlerinin kişilik üzerinde bıraktığı etkilere odaklanırken; davranışçılar, sosyal öğrenme ve davranışın etiketlenmesinin suçlulukta önemli rol oynadığını savunmakta; psikobiyologlar ise biyolojik süreç ile suçluluk arasında bulunan ilişki ile ilgilenmektedir.[80]

İlk dönemlerden günümüze gelene kadar birçok bilim dalındaki suç araştırmaları, suçun tanımlanması, yorumlanması ve bir nevi suçun önlemesi üzerine yapılan çalışmalardır. Psikoloji bilimine dair yapılan birçok suç araştırması da suçun önlenmesine yönelik etkili sonuçlar vermektedir. Suçun tanımının yapılması ve sonuçlarının yorumlanması suçun önlenmesinde öte toplumsal düzen için bir gereklilik arz etmektedir. Kendi dönemlerinde suç olgusuna özel olarak ilgi gösteren ve çeşitli bilimsel metotlarla araştırma yapan düşünürlerin katkılarına ek olarak düşünce tarihine ışık tutan ve

[77] Frank Schmallager, *Criminology Today An Integrative Introduction*, 8. edt., New Jersey: Pearson Education, 2017, ss. 4-5.
[78] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, ss. 187-188.
[79] Mustafa T. Yücel, *Kriminolojik Notlar Toplum, Suçlu ve Ötesi*, Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası, 1971, s. 23.
[80] İçli, *Kriminoloji*, ss. 78-79.

fikirleriyle bugünkü bilimlerin gelişmesine etki eden filozofların da suç olgusu ile ilgili düşünceleri araştırma kapsamında sosyolojik bir öneme sahiptir.

1.4. Felsefe Açısından Suç

Suç ve suçla ilgili düşüncelere, tarihin her döneminde rastlanmaktadır. Fakat bu düşünceleri, bir kitabın içinde kronolojik olarak ve bugünkü bilimsel olgunlukta bulmak kolay değildir. Bununla birlikte birçok dönemde, insanı nelerin suça sürükleyeceği ya da bu suçların bireye ve topluma zararının ne olacağı hususları üzerinde durulduğu söylenebilir. Nitekim filozofların birçoğu suçu doğrudan tanımlamamakla beraber hukuk, yasa, adalet, toplumsal düzen ve sözleşme gibi evrensel nitelik taşıyan kavramlar üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Bu başlık, suç kavramının açık tanımlarından ziyade suçla ilgili düşüncelerin açıklanmasına yardımcı olan bilgi ve nitelemelerle ilişkilidir.

İnsanlar, geçmişten günümüze birlikte yaşamanın getirmiş olduğu çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Toplumsal birlikteliğin devamı, düzeni ve gelişimine etki eden bu problemler, toplumdaki düşünürlerin de dikkatini çekmiştir. Onlardan biri olan Platon'a göre insanlar bir araya geldiklerinde birbirlerine haksızlık yapmaktadır. Bu haksızlıklar, isteyerek ya da istemeyerek yapılanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Suçu, adaletsizlikle ilişkilendiren ve ruhun bir tür hastalığı olarak gören Platon, suçun haz, tutku, öfke, bilgisizlik ile ilgili olduğunu da ileri sürmektedir. Ancak haksızlığa yol açsın ya da açmasın, öfkenin, korkunun, hazzın, acının, kıskançlığın ve tutkunun ruhtaki bu egemenliğini "adaletsizlik" olarak ifade etmektedir.[81]

Platon, kendi aptallığı, haz ve acıya karşı zayıflığı yüzünden alçakça korkulara, kontrol altında tutulması zor tutkulara, kıskançlığa ya da aşırı öfkeye kapılarak suç işleyenlere verilen cezaları suçun bir karşılığı olarak görmemektedir. O, ileriye dönük olarak cezaların, suç işleyenin ve onun cezalandırıldığını görenlerin adaletsizlikten kesinlikle nefret etmesine ya da bu tür eylemlerden büyük ölçüde vazgeçmesine yönelik bir amacının olduğunu savunmaktadır.[82] Bu anlamda, insanın nefsi duygularının etkisi altındayken akli iradesi ile eyleme geçirdiği fiilleri suç olarak görmekte ve karşılığındaki cezanın suçluların ve toplumun aynı eyleme tekrar yönelmesini engelleyen bir niteliğe sahip olduğuna işaret etmektedir. *Gorgias* adlı eserinde Platon, suçluya verilecek cezanın

[81] Platon, *Yasalar*, 3. b., çev. Candan Şentuna, Saffet Babûr, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007, ss. 353-356.
[82] a.g.e., ss. 448-449.

onu mutlu edeceğini savunarak, eğer ceza verilmezse bu sefer de suçlunun haksızlığa uğramış olacağını belirtmektedir. Çünkü ceza, suçlunun yaptığı haksızlığın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve onun hakkı olan bir yaptırımdır.[83] Platon ayrıca, bireyin suç işleme nedenini sadece onun ruhsal hastalığından kaynaklı görmemekte; suçun devletin de bir hastalığı olduğunu belirterek bu sorunların çözümünü yine devlete havale etmektedir.[84] Kısaca Platon'un suçun nedenlerine ilişkin arayışı, kişilerden ziyade toplumsal sebeplere yöneliktir.

Platon yasalara uyma zorunluluğunu, doğru inanç ve onur duygusu fikrine yani tıpkı insanın kendi gözünde ve toplum içinde sahip olduğu ahlak değerleri ölçüsüne dayandırmakta ve yurttaşlar arasında bu yasalara itaat etme konusunda öne çıkan kişinin yönetici olmaya hak kazanacağını ifade etmektedir. Böylece yasalara olan bağlılığın önemine dikkat çekerek bunun bir yurttaşlık görevi olduğunu addetmektedir. Nitekim Platon, Sokrates'in ölüme mahkûm edilmesi olayını örnek göstermektedir. İdam kararının uygulanmasını bekleyen Sokrates, dostu Kriton'un onu kaçırabileceklerini söylemesine rağmen, yasalar ona haksızlık etmiş olsa bile yasalara karşı çıkmayı reddetmiştir. Sokrates'e göre yasaların çiğnendiği, mahkeme kararlarının güçsüz kaldığı ve yurttaşlarca yok sayıldığı bir devlet ayakta kalamaz. Dolayısıyla devlet yurttaşlarına haksızlık yapsa ve davaları doğru sonuçlandırmasa da Sokrates, bunun kabullenilmesi gerektiğini belirtmektedir.[85]

Sokrates'in ahlâk felsefesine göre doğru hareket bilgi ile mümkündür ve insan, bilgisine aykırı hareket edemez. Böylece adalet, kanunların emretmiş olduğu şeyin bilgisidir ve ona aykırı hareket etmek ise haksızlıktır, fenalıkların en büyüğüdür. Ayrıca Sokrates, kanunları vatanın bir iradesi olarak tanımlamakta ve kanunlara itaati vatanı sevmekle eşdeğer görmektedir. Bu anlamda ceza ise, bir kefaret olarak insanın işlediği suç dolayısıyla bulaştığı günahtan ve kirden temizlenmesidir. Suç işleyen kimse, mutlaka cezasını görmeli ve hatta bunu arzu etmelidir. Aksi halde suçtan temizlenmesi mümkün olamayacaktır.[86] Nitekim Sokrates, kendi idam kararına da bu duruşla itaat etmiştir.

---

[83] Platon, *Gorgias ya da Retorik Üstüne*, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, ss. 37-38.
[84] İlham Rahimov, *Suç ve Ceza Felsefesi*, Ankara: EkoAvrasya Yayınları, 2014, s. 45.
[85] Platon, *Yasalar*, s. 37.
[86] Abdulhak Kemal Yörük, "Sokrat, Ahlak, Hukuk, Felsefesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1-2 (1950), ss. 296-297.

Aristoteles'e göre yasalar, kimin ne yaptığına değil sadece suça bakarak ceza vermektedir. Belirleyici olan ise, bir insanın haksızlık yapıp yapmadığı, bir suç işleyip işlemediği veya bir başka insanı zarara uğratıp uğratmadığıdır.[87] Başta gençler olmak üzere birçok insan için ölçülü bir hayat sürmek kolay değildir. Bu sebeple yapılması gerekenlerin yasalarla belirlenmesi gerekmektedir. İnsanlara gençlikten itibaren verilen eğitimler ve onları eğitenler tek başına yeterli değildir. Eğitimlerini tamamladıktan sonra da denetlenmeleri için yasalara ihtiyaç vardır ve yasalar tüm hayatımız boyunca gereklidir. Çünkü Aristoteles'e göre çoğunluk söz dinleyerek değil zor kullanılarak yola gelmektedir. Özellikle gençler, utanma duygusundan ziyade korkuyla yola gelmekte ve cezadan korkmaktadır. Bu anlamda suçlar, çirkin olduklarından dolayı gençlerin uzak durdukları eylemler değildir.

Aristoteles, yasa yapıcıların, insanların erdemli alışkanlıklar kazanabilmesi için gerektiğinde onları heveslendirecek veya cezalandıracak şekilde yasalar yapmalarının ve bir şekilde yola gelmeyenlere ölüm cezası vermelerinin gerekliliğini savunmaktadır.[88] Böylelikle Aristoteles, suçluları toplum düşmanları olarak görmekte ve onların merhametsizce cezalandırılmaları gerektiğini ileri sürmektedir.[89] Buna karşın yoksulluğun hoşnutsuzluğa ve suça neden olduğunu da ekleyen Aristoteles,[90] suçun nedenlerini sosyal şer güçlerinin içinde arayarak suçu toplumsal temellere bağlamakta ve dolayısıyla sosyal şerle mücadelenin ve onun önüne geçmenin gerekli olduğunu düşünmektedir.[91]

Yunanlı düşünürler suçu, genelde felsefi ve teolojik yönden ele alarak izah etmişlerdir.[92] Orta Çağ düşünürlerinden Thomas Aquinas, suçun insanın ihtiraslarından kaynaklandığını, ancak nedensellik yönünden yoksulluğun da bir ilişkisi olduğunu kabul ederek suç etkeni olarak sosyal çevreye ve ekonomik şartlara dikkat çekmektedir.[93]

Modern döneme gelindiğinde ise Hobbes, toplumda yasalar yoksa suçun da olamayacağını belirterek suç eylemlerinin kanunlarda ifade edilerek açıklanmasına işaret etmektedir. Hobbes, suçu "yasanın menettiği bir şeyin sözle veya eylemle yapılmasından

---

[87] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2014, s. 111.
[88] a.g.e., ss. 230-232.
[89] Sulhi Dönmezer, *Kriminoloji*, 7. b., İstanbul: Filiz Kitapevi, 1984, s. 3.
[90] Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları, 1975, s. 43.
[91] Rahimov, *Suç ve Ceza Felsefesi*, s. 45.
[92] Dönmezer, *Kriminoloji*, s. 3.
[93] Yılmaz Günal, "Kriminoloji ve Metod Meselesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 2 (1972), s. 48.

veya yasanın emrettiği bir şeyin yapılmamasından oluşan bir günah" olarak tanımlamakta ve her suçun bir günah olduğunu, fakat her günahın bir suç olamayacağını ifade etmektedir.[94] Suçun günah ile birlikte anılması, kişinin yasaları ihlal etme niyeti veya amacı ile ilişkilidir.[95] Bu niyet ve amaca, nefret, şehvet, hırs, haset, korku gibi insani hissiyatlar neden olabilmektedir.[96] Hobbes'a göre kanuni bir yaptırımı olan cezaların insanı harekete geçiren ihtiraslardan daha güçlü olması gerekmektedir. Bu durum, kanunun yürürlüğü ve toplumun düzeni açısından zorunlu bir şarttır.[97] Bu zorunluluk, cezaların özellikle toplumsal düzen açısından önemine işaret etmektedir.

Suça verilecek cezanın suç eylemlerinin sonuçlarına göre kararlaştırılmasının gerektiğini belirten[98] ve suç-ceza arasındaki uyuma dikkat çeken Hobbes'e göre ceza, kamu otoritesi tarafından bir yasa ihlali olarak görülen bir şeyi yapan veya ihmal eden birine, insanların itaate daha eğimli olmaları için aynı otorite tarafından verilen bir kötülüktür.[99] Burada kötülük, cezanın niteliğinden değil suçlu perspektifinden cezaya verilen etiket bağlamında ele alınmaktadır. Hobbes'un suç, suçlu, ceza, mağdur ve toplum hakkındaki tanımlama ve nitelemelere çokça değinmesi, konunun ehemmiyetini göstererek bu alandaki katkısını da gözler önüne sermektedir.

Toplumsal sözleşmeyi, insanların birbirleriyle mutluluk, güven ve barış içinde yaşamak üzere bir topluluk içinde birleşme anlaşması olarak gören Locke, toplumsal sözleşmenin kimi insanların doğal hukuku çiğneyerek diğerlerinin hürriyet, kişilik ve malına saldırma eğilimi göstermesinden ve dolayısıyla suçluların cezalandırılmasını sağlayacak bir organizasyonun kurulması isteğinden doğan bir gereklilik olduğunu ileri sürmektedir.[100] Rousseau, bu tür bir sosyal sözleşmenin toplumdaki herhangi bir üyenin diğerleriyle birleşmesine ve sözleşmeden doğan emirlerin sınırlamasında kalmasına rağmen aslında eskisi gibi özgür biri olmasına yönelik bir amacının olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla kendini topluma bağlayan kişinin aslında hiç kimseye bağlanmamış olduğuna ve böylece bu sözleşmeyle daha da güç kazanacağına dikkat

---

[94] Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, 6. b., çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 205.
[95] a.g.e., s. 206.
[96] a.g.e., s. 210.
[97] Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 9. b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 2011, s. 183.
[98] Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, s. 216.
[99] a.g.e., s. 218.
[100] Güriz, *Hukuk Felsefesi*, s. 187.

çekmektedir.[101] Ancak yasaların kökeninin toplumsal sözleşmeye dayandığını ileri süren Hobbes, Locke, Rousseau gibi düşünürlerin fikirleri, aydınlanma döneminde kendilerini gösterse de bu durumun günümüze uzanan yönüyle genellenemeyeceği söylenebilir.

Kanunların ve toplumsal sözleşmelerin çevreye göre değişiklik arz edebileceğini savunan Montesquieu, ekvatora doğru yaklaştıkça sıcaklığın arttığını ve o iklimdeki insanların kutuplara yakın olan insanlara nazaran suça daha meyilli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca iklimin yeme-içme tercihlerine ve bedensel farklılıklara yol açtığını ve suça etkisinin olduğunu düşünen[102] Montesquieu'e göre ceza hukuku, insancıl ve suçlulara uygun olmalıdır. Suça verilen orantılı bir cezanın ve hatta suçluların hükümdar tarafından bağışlanma hakkının suç eylemlerini önlemede etkisi olabilir. Suçun ağırlığına göre ceza verilerek suç ve ceza arasında bir ahenk oluşturulmalıdır. Yasalar sadece suçsuzları değil suçluları da gözetmelidir. Bu anlamda işkencelerden vazgeçilmelidir.[103] İşkenceler, düşünürün yaşadığı dönem ve sonrasında üzerinde çokça durulan bir husus olmuştur. Bu konuda birçok düşünür hem bireysel hem de toplumsal olarak suçluların gurur ve onuru hususunda çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Nitekim Beccaria, bazı düşünürlerin aksine, işkencelerin bir özelliği olarak gösterilen suçluların aşağılanmışlık ve onursuzluk lekesinden arındırılması durumunu reddederek; suçludaki psikolojik ve fiziksel etkileri göz önüne alındığında suçlulardan işkenceyle alınacak cevapların sağlıklı ve faydalı olamayacağını vurgulamaktadır.[104]

Hegel, yaşamın aklî olduğu kadar iradî, iradî olduğu kadar aklî olduğuna işaret ederek suç eyleminin kişinin bağlı olduğu bu iki yönün bir çatışması sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadır. Suçu, bir hakkın olumsuzlanması olarak açıklayan Hegel'e göre ise ceza, bu olumsuzlanmanın bir olumsuzlanması olarak anlam kazanmaktadır. Ceza, suçlunun yeniden sorumlu ve özgür bir birey olarak tanınması anlamına gelen bir işleve sahiptir.[105] Böylece cezanın sosyal tezahürü, suçluyu tekrar topluma kazandırmada ve suçlunun toplumda yer edinmesinde bir kimlik iadesi olarak ifade edilebilir. Hegel, suç ve ceza kavramlarına ilişkin açıklama getirerek hem fail hem de mağdur haklarına da

---

[101] Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 21. b., çev. Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018, s. 14.
[102] Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev. Fehmi Baldaş, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2013, ss. 228-230.
[103] a.g.e., ss. 117-119.
[104] Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, ss. 87-94.
[105] Ayşe Bilge Demir, "Schopenhauer ve Hegel'de suç kavramı", https://dusunbil.com/schopenhauer-ve-hegelde-suc-kavrami/, (10.03.2019).

işaret etmektedir. Ona göre suçlunun gerçekleştirdiği suç eylemi, aynı zamanda cezanın ölçüsünü de ihtiva etmektedir. Bu muhteviyatta, mağdurun hakları olduğu gibi suçlunun da hakları vardır. Suçlu, cezaya çarptırılmakla rasyonel bir varlık olarak onurlandırılmaktadır. Eğer cezasının anlam varlığı ve ölçüsü suç eyleminin mahiyetinden çıkarılmış olmasaydı bu onur ona verilmemiş olurdu. Aksi takdirde ona, sadece zararsız hale getirilmesi gereken ya da sindirilmek veya ıslah edilmek istenilen zararlı bir hayvan gözüyle bakılmış olunurdu.[106] Sonuç olarak suçlunun cezalandırılmaktan doğan hakkı gasp edilirdi.

Suç kavramına ve kapsamına dair bu başlıkta verilen bilgiler, suçun genel ahlaki ilkelerine yönelik bir niteliktedir. Nihayetinde yukarıda verilen bilgiler suça ilişkin düşüncelerin bir parçacığını ifade eden giriş mahiyetindedir. Ancak her birinin günümüz suç araştırmalarına geniş bir zemin sağladıkları görülebilir. Konunun felsefe bilimindeki bilgileri burada sınırlandırılarak suç kavramını sosyolojik yönden incelemek gerekmektedir.

1.5. Sosyoloji Açısından Suç

İnsanlar, tüm yaşamları boyunca toplumun norm ve değerlerini içselleştirdikleri, toplumsal rollerini yerine getirdikleri veya kendi rol ve yükümlülüklerini yeniden belirleyebildikleri bir toplumsallaşma süreci içindedirler.[107] Toplumsallaşmayı konu edinen sosyoloji, insanların birlikteliklerindeki gerçeğe odaklanarak toplumun her yerinde var olan sosyal etkileşimin örüntülenmiş düzenini,[108] bireylerin sosyal davranışlarını veya toplumsal olguları bilimsel bir yöntemle incelemektedir.[109]

Suç olgusuna sosyologların ilgi göstermeleri çok gecikmemiştir. Konuya dair ilgi, özellikle insan ve toplum hakkındaki rasyonalist ve natüralist felsefenin 18. Yüzyıldaki düşüncelerinde öne çıkmaktadır. Montesquieu, Voltaire, Cesare Beccaria ve Jeremy Bentham gibi aydınlanma filozofları, siyasi ve yasal kurumları eleştirerek ve insanların rasyonel ve istekli varlıklar olduğu varsayımına dayanarak sosyal reformları savunmaktadırlar. Bu bağlamdaki fikirler, ilk büyük organize, okul, ceza hukuku,

[106] Friedrich Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1991, s. 98.
[107] Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 760.
[108] Joseph H. Fichter, *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi, Ankara: Anı Yayıncılık, 2012, s. 3.
[109] Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş*, 4. b., İstanbul: Düşünce Kitapevi Yayınları, 2012, s. 15.

suçluluk ve suça yönelik uygun tepkilerle klasik kriminoloji okulunun düşüncelerini ortaya koymuştur. Buna göre şeytani nedenleri vurgulayan "doğaüstü" teorilerin aksine insanın doğal özelliklerinde suçun nedenlerini belirleyen teoriler kurularak insanın rasyonel kazanç ve maliyet hesaplamalarını yapabildiği ve suçluluğun bir tercih olduğu varsayılmaktadır.[110] Bu ve benzeri varsayımlar çeşitlendirilerek ve teorik zeminde ele alınarak bugünkü kriminoloji araştırmalarının gelişmesine katkı sağlanmıştır.

Suçun toplumsal ilişkilere, düzene ve gelişime nasıl etki ettiği konusunda mutabık bir görüşün olmaması, suçun ne denli sosyolojik bir olgu olduğunun açık bir göstergesidir. Böylelikle suçu ele alan sosyologların farklı analizler ve teoriler sunması olağandır. Örneğin, Durkheim'e göre suç, insan doğasının bir parçası olarak normal ve işlevsel bir durumdur. Suçu toplum için gerekli gören ve suçun olmadığı bir toplumun düşünülemez olduğunu savunan Durkheim, insanların birbirlerinden farklı olmaları ve ihtiyaçlarını karşılamak için çok çeşitli yöntemler ve davranış türlerini kullanmaları nedeniyle suçun kaçınılmaz olduğuna inanmaktadır. Gerçek suçlar ortadan kaldırılsa bile insanın zayıflıkları ve küçük zaafları onları suçlu konumuna götürecektir. Bu anlamda Durkheim, toplumsal değişimin önünü açması nedeniyle suçun yararlı olduğunu savunmakta ve bazen bunun sağlıklı bir durum olduğunu ileri sürmektedir. Durkheim, bir suçlu olarak kabul edilen ve çevresindeki insanların inandıklarından farklı olan fikirlerini ifade ettiği ve gençlerin ahlakını bozduğu için ölümle cezalandırılan Yunan filozofu Sokrates'i bu duruma örnek göstermektedir.[111] Sokrates'in çağın ötesine varan fikirleri, dönemin toplumsal otoriteleri tarafından uygun görülmeyip sosyal düzene bir tehdit olarak adlandırılarak onu suçlu sınıfına götürmüştür. Bu durumda herhangi bir eylemi ya da kişiyi suç ya da suçlu olarak tanımlayan nedir/kimdir, sorusu farklı cevaplara götürmeye devam edecektir.

Marx ise suç konusunda müstakil bir yazı yazmamıştır. Ancak eserlerinin çeşitli bölümlerinde bu konuya değinerek suçu, etiketleme süreci teorisine benzer biçimde kolluk politikalarının bir ürünü olarak görmektedir.[112] Suçluluk ve kapitalist sistemde

---

[110] Gary Jensen, "Criminology: Historical Development", *Encyclopedia of Criminology, Volume 1*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, s. 341.

[111] Emile Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev. Özcan Doğan, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2014, ss. 94-100.

[112] Larry J. Siegel, *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies*, 10. edt., California: Wadsworth, 2010, s. 248.

bulunan eşitsizlikler arasındaki bir bağlantıya dikkat çeken Marx, bireylerdeki mutsuzlukların azaltılmadan servetin arttırıldığı ve suç oranlarının hızlı şekilde arttığı bir sosyal sistemin özünde, çürümenin veya çürümüş bir şeyin varlığının olduğunu belirtmektedir.[113] Yakın arkadaşı Engels, *İngiltere'de Çalışan Sınıfının Durumu (The Condition of the Working-Class in England in 1844)* adlı çalışmasında insanların, insanlıklarının çöküşünü ve toplumdaki düşüşünü yansıttığından dolayı suçun sosyal demoralizasyonun bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda kapitalist toplum tarafından demoralize edilen işçiler, suç ve şiddete yol açan bir sürece yakalanmaktadırlar. Engels'e göre işçiler, kapitalist toplumun yapısı tarafından göz ardı edilmekte ve kabahat işlemiş muamelesi görerek sosyal dış kaynaklar konumuna yerleştirilmektedirler.[114] Konuya dair üç tez ileri süren Engels'e göre;[115]

- Suçluluğun nedenleri kapitalizmin ekonomik ilişkileri içinde saklıdır.
- Suçluluk, işçi sınıfın kapitalist sınıfa karşı meydan okumasının bir ifadesidir.
- Sınıf mücadelesinin uygun biçiminde, suçluluk verimsiz ve başarısızdır.

Engels, kapitalist sistemdeki vahşiliğinin işçileri kendi istekleri olmadan hayvana benzeyen yaratıklara dönüştürdüğüne inanmaktadır. Suç konusunda bir eseri bulunmamasına rağmen Marx, ekonomik yapı ve sosyal davranış arasındaki ilişki üzerine görüşleriyle diğer düşünürleri derinden etkilemiş ve toplumsal çatışma kavramına dayanan suç düşüncesinin gelişimine büyük ölçüde fayda sağlamıştır.[116]

Günümüzde *Radikal Kriminoloji* olarak adlandırılan çatışma yaklaşımı bu gelişimin bir yansımasıdır. Suç, gücü elinde bulunduranların avantajlı konumlarını devam ettirebilmeleri ve diğer zayıf unsurları bertaraf ettirmek için oluşturdukları düzenin doğal bir neticesidir. Suç olarak adlandırılan eylemler rastgele seçilmemekte, aksine politik kararlar sonucunda oluşturulmakta ve tanımlanmaktadır. Kanunlarla tanımlanan suç eylemleri, toplumsal uzlaşma veya doğal hukukun yansımasından ziyade gücü elinde bulunduranların çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlanmaktadır. Nihayetinde suçu önlemek, azaltmak ve kontrol altında tutmak ancak sosyalizm ile gerçekleşecektir.[117]

---

[113] Karl Marx, "From Population, Crime and Pauperism", *Marx and Engels on Ireland and the Irish Question*, Moscow: Progress Publishers, 1971, s. 92.
[114] Friedrich Engels, *The Condition of the Working-Class in England in 1844*, London: Allen & Unwin, 1943, ss. 95-133.
[115] Demirbaş, *Kriminoloji*, s. 164.
[116] Siegel, *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies*, s. 248.
[117] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 15.

Araştırmacılar, "Toplumsal düzen nasıl olur?", "İnsanlar neden düzenden sapar?" sorularına cevap ararlarken düzenden çıkan ya da düzene karşı olanların nasıl ele alınacağı sorusuyla da ilgilenmektedirler. Nitekim sosyolojik açıdan suç, var olan toplumsal düzenin korunması için baskı altında tutulmasının gerekli olduğu anti-sosyal bir eylem olup hem insan ilişkilerine hem de yasalara karşı yapılan bir ihlal olarak değerlendirilmektedir.[118] Diğer yandan sosyoloji bilimi açısından suç konusu daha ziyade sosyal boyuta işaret eden sapma kavramı ile ilişkilendirilmektedir.

Sapma, kapsam açısından suça göre daha toplumsal olma özelliği taşımaktadır. Beccaria, her suçun bireysel bile olsa toplumun zararına olduğunu, sosyal düzeni ihlal ettiğini ancak doğrudan toplumun yıkımına yönlendirmediğini belirtmektedir.[119] Örneğin, zina eylemi, TCK'de suç olmamasına rağmen Medeni Kanun zinayı evliliği sona erdiren özel bir boşanma nedeni olarak saymaktadır. Kanunlarda suç sayılmasa bile zinanın hukuka aykırı olması sebebiyle boşanmalar gerçekleşmektedir.[120] Ayrıca zâniler, toplumdan dışlanma, hor görülme, ayıplanma gibi sosyal yaptırımlarla da karşı karşıya kalabilmektedir. Bu ve benzeri eylemleri hukuki kaynaklardan öte toplumsal olarak nitelemek için sapma kavramını kullanmak ve bu kavrama dair bilgilere değinmek yerinde olacaktır.

İngilizcede "deviance" sözcüğü ile açıklanan sapma kavramı, özellikle sosyal veya cinsel davranışlarda olağan veya kabul edilmiş standartlardan uzaklaşma olgusu olarak ifade edilmektedir.[121] Sosyal normları ihlal eden bir insan etkinliği olarak sapma,[122] toplum genelinde kabul gören ve değerlere uymayan eylemlere bir girişimdir.[123] Normlar, hemen hemen tüm insanların faaliyetlerini yönlendirmektedir. Kültürel normların gözle görülür şekilde ihlali olarak sapmanın bir kategorisi suç olgusunu barındırmaktadır. Cezai manada sapma, ufak çaplı trafik ihlallerinden fahişeliğe, cinsel saldırıya ve cinayete kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir.[124] Böylelikle sapma olarak tanımlanan tüm eylemler,

---

[118] Schmallager, *Criminology Today An Integrative Introduction*, ss. 4-5.
[119] Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, s. 57.
[120] Ömer Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 11. b., Ankara: Seçkin Yayınları, 2011, ss. 147-148.
[121] Oxford Learner's Dictionary, "Deviance", https://en.oxforddictionaries.com/definition/deviance, (22.03.2019).
[122] Schmallager, *Criminology Today An Integrative Introduction*, s. 8.
[123] Anthony Giddens, Philip W. Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, 3. b., çev. Ali Esgin, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018, s. 331.
[124] John J. Macionis, *Sosyoloji*, 13. b., çev. ed. Vildan Akan, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, s. 216.

toplum tarafından belirlenen belli başlı kurallara uyulmadığını ve toplumsal düzenin normlarının ihlal edildiğini göstermektedir.

Sapma eylemi ya da sapkın birey, bazen marjinallikle ilişkilendirilir. Mendras, bazı bireylerin bulundukları sınırlı veya geniş herhangi bir gruba, diğerlerine göre daha az ait olduklarını; grupta neler olduğuyla daha az ilgilendiklerini; gruptan daha az şey beklediklerini ve kuralları daha az içselleştirdiklerini belirterek bu durumun marjinallikle karıştırılmaması gerektiğini savunmaktadır. Herhangi bir birey kendisi için ağır basan başka bir referans grubuna ilgi duyduğu için marjinal olabilir. Ancak bu durum, o kişinin toplumsal normları ihlal ettiği ya da edeceği anlamına gelmemektedir. Normların ihlali, normların ve rollerin çatışmasından kaynaklanmaktadır.[125] Sapma eyleminin hangi bağlamda tanımlandığı burada önem arz etmektedir.

Newman, sapmayı tanımlarken toplumdaki gelenek ve göreneklere yönelik norm ihlallerini de katmaktadır. Örneğin, şaplak vurmak eylemi, bazıları tarafından çocuk terbiyesinde kabul edilebilir bir yöntemken başkaları tarafından zalimce bir istismar şekli olarak da görülebilmektedir. Newman, sapma tanımlarını iki yaklaşımla açıklamaktadır. Mutlakiyetçi yaklaşıma göre temel iki tür insan davranışı vardır: (1) Özünde güzel ve iyi olan davranış. (2) Genellikle yanlış, şeytani ve kötü olan davranış. Bir davranışın iyi veya kötü, yanlış veya doğru oluşu toplumdaki gelenek, görenek ve normlara bakılarak belirlenmektedir. Mutlakiyetçilere göre sapmanın tanımı, sapkın olarak tanımlanan bireyin toplumla olan ilişkililerini etkileyerek onu psikolojik veya anatomik açıdan etiketlemektedir. Uyuşturucu bağımlısı bir birey, uyuşturucuyu bıraksa dahi hayatının devamında bu etiket onu bırakmaz. Birey, bir kere sapkın olarak tanımlandıktan sonra diğer insanlar gibi sıradan bir birey olarak hayatını sürdürmesi pek mümkün görünmemektedir. Nitekim Newman, Amerikan toplumundaki kalıplaşmış mutlak sapkın tiplerden bahsederek Latin ve zenci bireylerin bu etiketin sapma davranışında bulunmasalar bile onlara yapıştırıldığını ifade etmektedir. Amerika'daki İtalyanların mafya, Müslümanların terörist, geylerin cinsel saldırgan ve Afrikalı Amerikalıların da suçlu olmadığını, ancak sapkınların mutlak imajı dolayısıyla hatalı bir şekilde algılandıklarını ileri sürmektedir.[126]

---

[125] Henri Mendras, *Sosyolojinin İlkeleri*, 3. b., çev. Buket Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss. 114-115.

[126] David M. Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, 3. b., çev. Ali Arslan, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss. 113-114.

İkinci yaklaşım olan göreceli tanımlara göre sapma, rastgele bir durum, inanç veya davranış olmayıp aksine insanların ortak fikir ve yargılarının bir ürünü olarak toplum tarafından inşa edilmektedir. Ancak tıpkı güzellik olgusunun kişiden kişiye değişmesi gibi hiçbir davranış da evrensel ve doğal olarak sapma şeklinde nitelenememektedir. Toplumda sapma olarak tanımlanan eylemi, kimin/kimlerin nasıl tanımladığı burada önemlidir. Bir grubun şeytani olarak değerlendirdiği davranış, farklı bir grupta erdemli olarak görülebilmektedir. Özellikle farklı kültürlerde ve toplumlardaki bazı eylemler, bu göreceli yaklaşımı daha net ortaya koymaktadır. Örneğin, Singapur'da sokağa, ayak basılan yerlere sakız atmak ciddi suç olup ülkeye bir parça sakız sokanlara 10.000 dolar ceza öngörülmektedir. Tayland'da ulusal paranın üzerine basmak ciddi bir suçtur. Özetle, göreceli yaklaşım, mutlakiyetçi yaklaşıma göre daha sınırlı olan sapma tanımlanmasını zaman ve mekân gibi davranışın vuku bulduğu dönemin şartlarına bağlamaktadır.[127] Bu durumda, suç ve ceza olguları da toplumun hâkim kültür ve normlarına göre değişiklik göstermektedir ve gün geçtikçe de değişmeye devam edecektir.

Herhangi bir eylemin hukuksal olarak mı yoksa sadece toplumsal olarak mı cezalandırıldığına bakılarak eylemin suç mu yoksa sapma mı olarak nitelendirildiği anlaşılabilir. Bu çerçevede suç, kanunlarda açıkça yasaklanan ve karşılığında bir ceza öngörülen eylemler; sapma da toplumsal normlar çerçevesinde öngörülen, kabul edilebilirlik sınırları dışına taşan her türlü davranış olarak tanımlayabiliriz. Kısaca suçu devletin hoş görmediği, sapmayı da milletin ya da toplumun hoş görmediği[128] ve bir topluluk ya da toplumda, önemli sayıda insan tarafından kabul edilen belli bir normlar kümesine uymama[129] sonucundaki davranışlar olarak özetleyebiliriz. Suç ve sapma arasındaki ilişki açıklanırken birtakım sosyal nedenlerden ötürü her iki kavramın da konsensüs edilmiş bir tanım üzerinde birleşmediği ayrıca söylenebilir.

Tanımsal çeşitliliklerle beraber suç ve sapmaya verilen yaptırımlar da farklılık arz etmektedir. Suça verilen yaptırımda kamu otoritesi tarafından uygulanan kanunlardaki belirlenmiş cezalar söz konusu iken; sapmaya karşı toplumsal bir tepkinin yaptırım gücü vardır. Nitekim Marshall, sapmanın ya da sapkınlığın belli zamanlarda belli davranış kalıplarına yapıştırılan ve daha sonra değer kaybedecek, gözden düşmüş, genellikle

[127] a.g.e., ss. 114-116.
[128] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 5.
[129] Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Hüseyin Özel, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012, s. 842.

dışlanmış bir etiketle bir damga ve damgalama kurgusuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca Marshall, ister gelenek-norm ihlali isterse damga kurgusu çerçevesinde olsun, kavramın durmadan değişen, muğlak ve uçucu bir olgu olduğunu; kesin bir biçimde neyin veya kimin sapma ile adlandırılacağının toplumsal bağlamlarla net bir şekilde anlaşılacağını ve etiketleneceğini de eklemektedir.[130]

Sapma davranışı, tanım ve yaptırım gücü bağlamında zamana, olaylara ve en nihayetinde toplumlara göre farklılık gösterebilmektedir. Bazı sapma eylemleri, toplumun çoğunluğunun ve hatta adam öldürme gibi sapma eylemleri toplumun tüm üyelerinin tepkisini çekerken, sokağa tükürme gibi davranışlar bir sapma olarak herkesin tepkisini çekmeyebilmektedir.[131] ABD'deki birçok insan kimin çekici olup kimin olmadığı konusunda sık sık dedikodu yapmaktadır. Kızılderili toplumun üyeleri, böyle bir davranışı kaba ve ayrımcı bularak kınamaktadır. Her iki örnek de toplumun üyelerinin davranışlarını yönlendirdiği kural ve beklentiler olan normların işleyişini göstermektedir. Gündelik hayatta insanlar birbirlerine yaptırımlarla tepki vermekte ve bunlar kültürel normlara uymayı teşvik eden ödül ve cezalar görünümünde gerçekleşmektedir.[132] Bu durum, toplumdaki veya gruplar arasındaki normların ne şekilde anlaşıldığını göstermektedir.

Conklin'in 1971 yılında 266 kişi ile yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre örneklemdeki kişilerin %95'i ırza tecavüz, araba hırsızlığı, cinayet, zehirleyerek adam öldürme, gasp, kundakçılık, zimmete para geçirme, izinsiz protesto, ağırlaştırılmış saldırı gibi davranışların yasalar tarafından cezalandırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Aynı örneklem grubunun esrar maddesi kullanımı ve kumar gibi davranışların yaptırıma tâbi tutulması hususundaki tutumu, yukarıdaki eylemlere verilen tutumdan daha düşük bulunmuştur. Conklin'e göre, heterojen bir yapıya sahip yerleşim yerlerinde bile bazı davranışların kabul edilemez olduğu konusunda fikir birliği oluşurken topluma ve bireye zararı olabilecek bazı davranışlarda ise bunu sağlamak pek mümkün görünmemektedir.[133] Nitekim sapma, yalnızca kanunu çiğneyen uyumsuz bir davranış olarak açıklanan suç kavramından daha geniş bir alana yayılmakta ve hatta sapma olarak tanımlanan

[130] Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, ss. 639-640.
[131] İçli, *Kriminoloji*, s. 21.
[132] Macionis, *Sosyoloji*, s. 67.
[133] John E. Conklin, "Criminal Environment and Support for the Law", *Law and Society Review*, vol. 6, no. 2 (1971), ss. 258-259.

davranışların pek çok biçimi yasalar tarafından sınırlandırılmamaktadır.[134] Her suç eylemi sapma olarak nitelendirilebilirken aksine her sapma davranışı suç olarak nitelendirilemeyebilir.[135] Neticede bazı farkları belirtmek üzere suçun sabit birkaç unsurunun olduğu görülebilir. Buna göre suç:[136]

- (Faili yönünden) bireysel bir olgudur.
- (Zaman ve mekân yönünden) evrensel bir olgudur.
- (Değişen şartlara kendini uyarlaması yönünden) dinamik bir olgudur.
- (Yasal düzenleme ve yaptırımlar yönünden) hukuki ve siyasi bir olgudur.
- (Kamu vicdanına dokunması yönünden) ahlaki bir olgudur.
- (Kişide ve toplumda neden olduğu zararlar yönünden) ekonomik bir olgudur.
- (Algılanması kişi ve gruplara göre değiştiğinden) kültürel bir olgudur.

Yukarıdaki unsurlarla beraber sosyolojik suç tanımlarının yanında suçun olumlu ve olumsuz birtakım fonksiyonlarından da bahsedilebilir. Bal, bu fonksiyonları şu şekilde belirtmektedir:[137]

Suçun olumlu fonksiyonları:

1. Normların Belirginleşmesi: Suç bir toplumda istenen davranışların sınırlarının belirlenmesine yardımcı olur. Kuralların ihlal edilmesi kuralların gerekliliğini hatırlatır.
2. Dayanışmanın Artması: Normları korumak için insanlar ile sosyal gruplar arasında dayanışma gerekli hale gelir.
3. Hoşnutsuzlukların Başka Alanlara Aktarılması veya Tepkilerin Hafifletilmesi: Suç gelişecek daha büyük suçların habercisidir. Aynı zamanda küçük ölçüde işlenen suçlar büyük suçların işlenmesini de engeller.
4. Toplumsal Sorunların Açığa Çıkması: Suçlar toplumda yapısal sorunları ortaya çıkartır, önlemlerin alınmasını gündeme getirir. Bazı suç türleri toplumsal değişim için gerekli hale gelebilir. Belli bir dönemde siyasal açıdan suç olarak kabul edilen bir davranış sonraki dönemlerde suç olmaktan çıkabilir.

Suçun Olumsuz Fonksiyonları:

---

[134] Giddens, *Sosyoloji*, s. 842.
[135] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 8.
[136] İbrahim Hakan Göver, Dolunay Şenol, "Crime as a Social Fact: A Sogiological Analysis", *Journal of Current Researches on Social Sciences*, vol. 7, no. 2 (2017), s. 197.
[137] Bal, *Hukuk Sosyolojisi*, s. 193.

1. Norm ve Değerlerin Yıpranması: Suçluluğun toplumda yaygın olarak görülmesi var olan normların yıpranmasına yol açar. Bu durum ise beraberinde sosyal çözülmeyi getirebilir.
2. Kaynakların Suç Önlemeye Ayrılması: Ekonomik ve sosyal kalkınma için gerekli olan kaynakların suçların önüne geçilmesi için kullanılması gelişmeyi yavaşlatır.
3. Güven Ortamının Azalması: Suçların artması, bireyler arasında güvensizliğe sebep olmaktadır. Bu durum günlük hayatı olumsuz yönde etkilemektedir.

İfade edilen maddeler, çeşitlendirilebilir ya da farklı yönlerden ele alınarak eleştirilebilir. Ancak gerek tanımlara gerekse suça dair değinilen bilgilere bakıldığında bu fonksiyonların genel bir çerçeve sunduğu söylenebilir.

Sonuç olarak suçun sosyoloji perspektifinden verilen tanım ve açıklamaları, toplumsal düzen, değer ve norm ihlallerini içeren bir duruma işaret etmektedir. Toplumdaki bu tür ihlaller, eylemin hangi referanslarla tanımlandığıyla ilgilidir. Değinildiği üzere hukuki bağlamda açıklanan veya anlamlandırılan eylemler suç; toplumsal olarak ele alınan eylemler ise suç ve sapma olgularıyla açıklanmaktadır. Ancak araştırmanın temel yapısı göz önüne alındığında suçu açıklamaya dair bir başka başlığa daha ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumsal düzen, değer ve normların oluşmasına, gelişmesine ve değişmesine çeşitli yönlerden etki eden ve toplumsal ihlalleri kendi nazarından tanımlayan bir diğer perspektif ise din kurumudur.

1.6. Dini Açıdan Suç

Din ve suç olguları, tarihsel perspektifte birbirleriyle benzer tarihi bir serüvene sahiptirler. Her iki olgu da geçmişin en derin noktalarından günümüze uzanan bir tarih yelpazesi ile toplumdaki varlıklarını ortaya koymaktadırlar. Dinin sosyal hayattaki varlığının suç olgusundan daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte suçun varlığı, dinin de meşru veya gayrimeşru gördüğü eylemlerin bir tezahürüyle gerçekleşmektedir. Dinin sosyal hayatta çevrelediği bireyi kontrol etmesi, engellemesi ve yönlendirmesi, suç eylemlerinin tanımlanmasındaki önemli konulardandır. Ancak öncelikle din kavramı ve bu kavramla ilgili birtakım bilgilere değinmek yerinde olacaktır.

1.6.1. Din Kavramı ve Kapsamı

Din, Arapça "d-y-n" kökünde bir kavram olup yol, yaşam biçimi, hesap günü, hukuk gibi kelime manalarının yanında kutsala, metafizik değerlere ya da tanrı fikrine yer veren ve inananlara bir yaşam biçimi öngören sistem olarak da yaygın bir anlamda kullanılmaktadır.[138] Yaşam biçimi bağlamındaki din, inananların emir ve hüküm sahibi olduğuna inanılan yüce bir varlığın belirlediği prensip ve düsturlarına bağlandıkları anlamını içermektedir.[139]

Din kavramı üzerinde uzlaşılmış bir tanım bulunmamaktadır. Dinin toplum, kişiler, inançlar gibi bazı durumlara göre çeşitlilik arz etmesi bu durumun başlıca sebebidir. Konuya bir açıklama getiren Paden'e göre din, bizatihi kendisi yorumlayıcı ve kural koyucu bir mercek olup böylece farklı tanımlamalar, farklı veri dizileri ve odak noktaları oluşturmaktadır. Din, herkesin görebileceği bir yerde duran bağımsız bir konu olarak değil, kullanıcısının belirli fenomen türleriyle irtibatlı olmayı tercih ettiği bir kavramdır. Size göre din bir sosyal hadise ise, o halde din gözünüzün gördüğü o sosyal hadiseden ibarettir; ancak size göre sevgi, merhamet veya tanrıya kulluk ise, o zaman din bunlara göre sizi başka bir veriye götürecektir.[140]

Birçok tanım ve tarif ile açıklanan din, inanlarına bir inanç sistemi sunmaktadır. Bu inanç sisteminin mensubu bireyler, toplumdaki dindar sınıfın birer üyeleri olarak görülmektedir. Dindar bireyler, mensubu oldukları dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergileyen kişiler olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda dindarlık ise bir kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet ve sembollere ilişkin kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesi olarak ifade

[138] Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Konya: Vadi Yayınları, 1998, s. 96.
[139] İzzet Er, *Din Sosyolojisi*, 2. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2008, s. 19.
[140] William E. Paden, *Kutsalın Yorumu*, çev. Abdurrahman Kurt, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2008, s. 17.

edilmektedir.[141] Dindarlık araştırmaları ise çeşitli yönlerden yapılmaktadır.[142] Dinin nasıl tanımlanacağı gibi dindarlığın da hangi yönlerden ele alınacağı konusu farklılık arz etmektedir. Özellikle bireylerdeki dindarlığın hangi boyutlarda inceleneceği çeşitli boyutlarla geniş bir yelpazede sunulmaktadır. Bu çeşitlilik, günümüz toplumlarındaki din ve toplum ilişkisinden neşet eden durumları anlamlandırma ve analiz etmede kolaylık sağlamakla birlikte[143] birçok sorunu da beraberinde getirmektedir.[144]

Dindarlık olgusunun bir ölçek ile saptanması, bu sorunların başında gelmektedir.[145] Dindarlık, bireyin hem formel ibadetlerinde hem de bütün davranışlarında sergilediği öznel bir kulluk göstergesi olup bununla birlikte dindarlığın öznelliği bu kulluk derecesinin ampirik ölçütlerle tespit edilmesi hususunda işleri zorlaştırmaktadır.[146] Ancak biz, bu tartışmaya girmeden, herhangi bir dindarlık ölçeğini kullanmaksızın başta hükümlüler olmak üzere din öğreticilerinin dindarlıklarını tespit etmemizin, araştırmamızın durumu bağlamında mümkün olamayacağını söyleyebiliriz.

---

[141] Kurt, *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, s. 22.

[142] Günümüzde Batıda ve ülkemizde yaş, cinsiyet, meslek gruplarına göre hazırlanan çok çeşitli dindarlık ölçekleri mevcuttur. Birkaçına yer vermek gerekirse; Allport ve Ross'un dini yönelimi sosyal psikoloji açısından ele aldığı "Dini Yönelim Ölçeği"; Slik'in geliştirdiği ve "Kişisel Dini İnanç Ölçeği"; Francis ve Stubbs'in önce 8-16 yaş grubuna yönelik hazırlanan sonradan yetişkinlere de uyarlanan "Francis Hristiyanlığa Yönelim Ölçeği"; Faulkner ve De Jong'un beş boyutlu, King ve Hunt'un dokuz boyutlu ölçekleri gibi çalışmalar Batıda birçok araştırmada kullanılmıştır. Mutlu'nun dindarlık ve fundamentalizm ilişkini araştırdığı "Bir Dindarlık Ölçeği", Uysal'ın "Müslüman Dindarlık Ölçeği" ve Onay'ın "Dinî Yönelim Ölçeği" gibi çalışmalar çeşitli araştırmalarda ülkemizdeki ilk ölçekler olarak uygulanmışlardır. Ahmet Onay, *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim "Üniversite Öğrencileri Örneklemi"*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004, ss. 45-58. Ayrıca bkz. Türkiye Ölçme Araçları Dizini (TOAD), "Dini İnançlar ve Manevi Gelişim/Danışmanlık",https://toad.halileksi.net/olcek/kategori/175-dini-inanclar-ve-manevi-gelisimdanismanlik, (21.2.2019).

[143] Örneğin dindarlık araştırma ölçeklerinden birini yapan Glock ve Stark, dindarlığı beş boyutta incelemektedir. (1) İnanç Boyutu: Dindar her bireyin belli inanç ilkelerini kabul ettikleri veya mensubu olduğu dinin inanç ilkelerine inandıkları durum. (2) Tecrübe/Duygu Boyutu: İnandıkları din vasıtasıyla dindar bireyin, korku, vecd, huşu, mutluluk veya tanrısal bir heyecan gibi duygusal bir tecrübe geçirdikleri durum. (3) İbadet/Pratik Boyutu: Dinin mensuplarının yerine getirdiği her türlü ayin, dua, özel sakramental davranışlara katılma, emir ve yasaklara uyma vb. ibadetlerde kendini göstermesi durumu. (4) Bilgi Boyutu: Bireyin inancının temel öğretileriyle ve kutsal metinleriyle ilgili bilgilere sahip olması ve onlara güvenmesi durumu. (5) Etki Boyutu: Bireyin, dindarlığın diğer dört boyutunu gündelik hayatına ne ölçüde yansıttığının nihai durumu. Charles Y. Glock, "Dindarlığın Boyutları Üzerine", çev. M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, der. Yasin Aktay, M. Emin Köktaş, 3. b., Ankara: Vadi Yayınları, 2007, ss. 252-253. Ayrıca bkz. Charles Y. Glock, Rodney Stark, "On the Study of Religious Commitment", *Religion and Society in Tension*, Second Edition, Chicago: Rand McNally and Company, 1966, ss. 18-38.

[144] Bkz. Fatma Baynal, "Türkiye'de Dindarlık Üzerine Kullanılan Ölçeklere Yönelik Sorunlar ve Öneriler", *Din Psikolojisi Güncel Durum Analizi*, ed. Yahya Turan, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, ss. 263-286.

[145] Bkz. Yapıcı, "Din Bilimleri Alanında Yapılan Empirik Çalışmalarda Karşılaşılan Metodolojik Bir Problem: Ölçek Mi Olguyu, Olgu Mu Ölçegi Oluşturmakta?", ss. 315-341.

[146] Abdurrahman Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 2 (2009), ss. 2-3.

Sonuç olarak toplumsal hayatın ayrılmaz bir boyutunu teşkil eden din, sosyal bir sistem olarak içinde karmaşık toplumsal ilişkiler ağını barındırmaktadır. Dinler birey, grup ve toplum yaşamına iman, bilgi, düşünce, ahlak, tutum, davranış, ritüel, cemaat, organizasyon ve kurum gibi unsurlarıyla etki etmektedir. Din toplumu, toplumun sahip olduğu kültürü, kurumları, norm ve değerleri etkilerken aynı zamanda onlardan etkilenmektedir.[147] Bu manada din, yaşamın birçok önemli sorunlarıyla ilgili çözüm tarzlarını, insanları ilgilendiren çeşitli durumları ve davranışları içine alarak sözgelimi doğayı, doğal olgu ve ihtiyaçları belirli bir açıdan değerlendirmekte ve böylelikle bireylerin doğal olaylara karşı belli bir tavır takınmalarını sağlamaktadır. Bu tavır ise ret, inkâr, feragat, tasvip, kabul ve şükran dolu bir teslimiyet olarak kendini göstermektedir.[148] Ayrıca bireyin bu tavırları, onun sınırlılıklarını da belirlemektedir. Bu bakımdan sınırı aşan her türde davranış sapma veya suç olarak görülmekle beraber bunlara dinin hangi yönlerden baktığı önem arz etmektedir. Burada İslam dinindeki suç ve ceza olgularına değinmek yerinde olacaktır.

1.6.2. İslam'da Suç ve Ceza

Dini kaynaklarda, mensup olunan dinin emir ve yasaklarına uygun olmayan tüm davranışlar suç olarak ifade edilmektedir. Ancak suç eylemleri arasında bazı farklılıklar vardır. Çünkü bazı davranışlar kötü bir niyet olmaksızın istenmeden yapılmış olabilir. Bu bakımdan dini kaynaklardaki suça ilişkin durumlar çeşitlilik arz etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de suç ile ilgili durumlar genel manada cürüm[149] kavramıyla karşılık bulsa da zenb,[150] isyan,[151] hatie,[152] ism,[153] münker[154] ve fahşa[155] gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Tüm bu kavramlar, suça dair tek bir nitelemeyi içinde barındırmaktadır: Günah.

Farsça kökenli bir sözcük olan günah kavramı, ilahi emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranışlar manasına gelmektedir. Kavram, kutsal ve doğaüstü varlıkları içeren tüm

[147] Ejder Okumuş, *Dinin Toplumsal İnşası*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015, ss. 85-86.
[148] Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 106.
[149] Hûd, 11/89; Mâide, 5/2; A'raf, 7/133; Mutaffifîn, 83/29.
[150] Ankebut, 29/40; Şu'ara 26/14.
[151] Zümer, 39/13; Hucurât, 49/7.
[152] Bakara, 2/81.
[153] Bakara, 2/85.
[154] Nahl, 16/90.
[155] Ankebut, 29/45.

dinlerde mevcuttur. Zira kutsalın olduğu her yerde kutsalla ilgili emir ve yasaklar manzumesinin bulunması da doğaldır. Böylelikle günah, bu emirlerin yerine getirilmemesi veya yasakların çiğnenmesiyle ortaya çıkan ve dini, ahlaki, vicdani açıdan sorumluluk gerektiren bir duruma işaret etmektedir.[156] Günah kavramı, Kur'an-ı Kerim'de hukuki suçu ya da yanlış ve çirkin fiili anlatan bir kavram olarak sû' (seyyie),[157] hubs;[158] kalpteki teşekkülü ve olumsuz tesiri ile zeyğ,[159] reyn[160] ve kasve[161] kelimeleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda suç, İslam düşüncesinde Allah'ın yasakladığı bir fiili yapmak veya emrettiği bir fiili yapmamak, isyan etmek gibi durumlarla açıklanmakta ve bunlara yaptırım olarak uhrevi ve dünyevi bazı cezalar öngörülmektedir.[162]

İslam'da cezanın varlığı açıkça belirtilmektedir.[163] Ceza kavramı sözlükte, "bir şeyin bedeli ve karşılığı", "iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek" anlamlarına gelmektedir. İslami literatürde ceza, genel olarak dünyevi veya uhrevi mahiyette özendirici veya caydırıcı müeyyideden ibaret bir anlamı; özel olarak ise dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve manevi müeyyideyi ifade etmektedir.[164] İslam'daki suç ve ceza konularına bakıldığında günümüz hukuk uygulamaları ile birebir örtüştüğü noktaları görmek mümkündür. Örneğin; kuralların belirtilmiş olduğu,[165] bireylerin neleri yapıp yapmamaları gerektiği,[166] cezanın

[156] Ömer Faruk Harman, "Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Merkezi (İSAM), C. 14, 1996, s. 278.
[157] Nisa, 4/31.
[158] Nisa, 4/2.
[159] Âl-i İmran, 3/7-8.
[160] Mutaffifîn, 83/14.
[161] Bakara, 2/74.
[162] Suat Erdoğan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu (Mümâselet)*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014, s. 42.
[163] Kur'an-ı Kerim'de "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür" ayetlerinde geçen ifadeler açık bir şekilde cezanın varlığını göstermektedir. Zilzâl, 99/7-8.
[164] Adil Bebek, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Merkezi (İSAM), C. 7, 1993, s. 469.
[165] "Allah, haram kıldığı şeyleri size tek tek açıklamıştır." Nahl, 16/90.
[166] "Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayasızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor." En'am, 6/119.

şahsiliği[167] ve cezaların orantılı olması[168] ile ilgili ayetler Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır.

İslam'da suç, bireylerin dini kurallara aykırı yaptıkları fiillerle ilişkilendirilmektedir. Bireyin, yaptığı aykırı eylemler karşılığında bir yaptırıma tâbi tutulması İslam'da bazı şartlara bağlanmaktadır. Akıl sahibi olmak ve buluğ çağına gelmiş olmak, bireylerin dinen sorumlu olmasını sağlanmaktadır.[169] Diğer yandan İslam'a göre insanlar, yaratılışından ötürü suç işlemeye yönelik gizil bir eğilime sahiptir. İlk insanlar olan Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın şeytanın aldatması sebebiyle cennetten kovulmaları,[170] insanların hata yapabilir veya suç işleyebilir yönünün tarihi ve dini referansıdır. Hz. Muhammed'in bu konudaki hadisleri de insanların tümünün sapma davranışına sahip olduğunu ve suç işlemenin insani bir nitelik olduğunu vurgulamaktadır.[171]

Sonuç olarak İslam dini, inananlarını belirli kurallarla sorumlu tutmakta ve bunlara uyulmaması durumunda çeşitli yaptırımlar öngörmektedir. Konuya dair bilgiler, oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir, fakat araştırma için kâfi olduğu umularak burada asıl ehemmiyet arz eden din ve suç ilişkisine dair kuramsal çalışmalara değinilecektir.

2. DİN-SUÇ İLİŞKİSİNE YÖNELİK KURAMSAL YAPI

Suç olgusu üzerine tanımsal bilgiler çeşitli yaklaşımlarla ele alınmıştır. Din olgusu da farklı tanım ve nitelemeleriyle suç kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Ancak din ve suç arasındaki ilişki, tanımsal yönlerden ziyade toplumsal sonuçlarla farklı araştırma verilerini sunmaktadır. Din ve suç ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar, Hirschi ve Stark'ın

[167] "Herkesin yaptığının sonucu kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez." En'âm, 6/164; "Kim dine ve dünyaya yararlı bir iş yaparsa kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur." Fussilet, 41/46; "Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür." Nisa, 4/123.

[168] "Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın." Nahl, 16/126; "Bir kötülüğün karşılığı, ona uygun (misl) bir cezadır." Şûrâ, 42/40; "Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar." En'âm, 6/160.

[169] "Çocuklarınız ergenlik çağına gelince, onlardan önceki ergenler nasıl izin alıyorlarsa onlar da öyle izin alsınlar. Allah ayetlerini işte size böyle açıklıyor; O her şeyi bilir, yerli yerinde yapar." Nûr, 24/59. Hz. Peygamber'in "Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır; buluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve iyileşinceye kadar deliden" hadisi, buluğ ve akıl şartlarının gerekliliği bağlamında değerlendirilmektedir. Ebu Davud, "Hudûd", 16; Tirmizi, "Hudûd", 7.

[170] Bkz. Araf, 7/20; Taha, 20/115; Araf, 7/119.

[171] "Bütün âdemoğulları günahkârdır, günahkârların en hayırlıları ise tövbe edenlerdir." İbn Mâce, "Zühd", 30; "Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize, günah işleyip, peşinden tövbe eden kullar yaratırdı." Müslim, "Tevbe", 9-11.

Hellfire and Deliquency adlı çalışması öncülüğünde başlamıştır. Çalışmalarında Hirschi ve Stark, gençler arasında suç oranları ve dini bağlılık seviyeleri arasında bir ilişkiyi araştırmış, ancak herhangi bir ilişki bulamadıklarını belirtmişlerdir.[172] Din ve suç ilişkisine dair daha sonra yapılan çalışmalarda ortaya çıkan neticeler, bazen Hirschi ve Stark'ın bulgularına paralellik göstererek doğrulanmış bazen de zıt sonuçlarla yanlışlanarak farklı yaklaşımlarla açıklanmıştır. Bu yaklaşımlar dört açıdan ele alınmıştır. Bazı araştırmacılar, din ve suç arasındaki ilişkiyi pozitif, bazıları negatif bir ilişki olarak belirtmiş; bazı araştırmalarda hiçbir ilişki saptanamamış veya suç ve din ilişkisinin yalnızca belirli suç türleriyle ilgisi olduğu gösterilmiştir.

İlk gruptaki araştırmalar, din ve suç arasındaki pozitif ilişkiyi ileri sürmektedir. Buna göre dindarlık veya dine bağlılık arttıkça, suç oranı da artmaktadır. Aynı şekilde dindarlık azaldıkça da suç oranı azalmaktadır. Bu yaklaşımdaki din-suç ilişkisi, doğru orantılı bir süreci göstermektedir. Din ve suç arasındaki pozitif ilişkiye göre, dinin suç üzerinde engelleyici veya önleyici bir etkisinin bulunmadığı, bilakis bireyler arasındaki dini bağlılığın suça yönelme veya suçun gerçekleşmesine yönelik etkisinin olduğu ileri sürülmektedir. Hirschi ve Stark, kiliseye katılan ergenlerin ahlaki ilkeleri kabulünden daha fazla bir bağlılıklarının olmadığını saptayarak kiliseye katılımın suçlu davranışlarla ilgisi bulunmadığını ve suçlu bulunmayla ilgili değişkenlerin kiliseye devam etmekten etkilenmediğini tespit etmişlerdir.[173]

Chadwick ve Top'ın LDS (Latter-Day Saints/Mormonlar) Kilisesi'nin 2143 genç üyesi üzerine yaptıkları araştırmada, din ve suç arasında pozitif bir ilişkiden bahsedilmektedir. Araştırmaya göre dindarlık oranı yüksek olan bölgelerde suç oranı yüksek; dindarlık oranı düşük olan bölgelerde ise suç oranı düşük olarak saptanmış ve dinin suçun oluşumunda etkili olduğu ileri sürülmüştür.[174] Lombroso ise, eşit şartlar altında, ateistlerin çok olduğu yerlerde Katolikler veya Protestanların egemen olduğu yerlerden daha az suçlu olduğunu ve bunun Avrupa'da olduğu gibi daha yüksek eğitim seviyesine sahip yerlerde de görülebileceğini savunmaktadır.[175] Benzer bir düşünceyle

[172] Travis Hirschi, Rodney Stark, "Hellfire and Delinquency", *Social Problems*, vol. 17, no. 2 (1969), s. 212.
[173] a.g.m., s. 202.
[174] Bruce A. Chadwick, Brent L. Top, "Religiousity and Delinquency among LDS Adolescent", *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 32, no. 1 (1993), s. 66.
[175] Cesare Lombroso, *Crime, Its Causes and Remedies*, trans. by Henry P. Horton, Boston: Little, Brown and Company, 1911, ss. 138-139.

Bonger, dinsizlik arttıkça suçun düşme eğiliminde olduğunu iddia etmektedir.[176] Ancak din ve suç ilişkisinin pozitif yönde olduğunu belirten araştırmaların sayısının oldukça az olduğu belirtilmelidir.[177] Nitekim bu yaklaşımdaki araştırmalar daha ziyade batıda yapıldığı için elde edilen sonuçların da araştırmanın yapıldığı çevrenin sosyo-kültürel durumu göz önünde tutularak değerlendirilmesi gerekmektedir.[178]

İkinci yaklaşımdaki araştırmalara göre, din ve suç arasında negatif bir ilişki vardır. Dindarlık arttıkça suç oranlarının düşeceği veya dindarlık azaldıkça suç oranlarının artacağı yönündeki araştırmalar bu grupta değerlendirilmektedir. Esasen bu yöndeki ilişki genel dini ve toplumsal bir durumu ortaya koymaktadır. Nitekim din, toplumdaki sapmaları engelleyici bir etkiye sahiptir. Pettersson, batı toplumlarında yapılan bazı çalışmaların kilise ayinlerine ya da faaliyetlerine sıkça katılanların daha düşük şiddet içeren suç oranları ile negatif ilişkili olabileceğini, yani suç davranışlarına da aynı oranda daha az yöneldiklerini gösterdiğini ileri sürmektedir. Böylelikle dindarlığın her türlü sapkın davranışı engellemede sosyal bir kontrol aracı olduğunu belirtmektedir.[179] Ona göre din, sosyal kontrol unsuru görevini üstlenmekte ve toplumsal düzeyde sapma eylemlerinin oluşumunun önüne geçmektedir.[180]

Üçüncü yaklaşıma göre, din ve suç arasında kompleks bir ilişkinin olduğu savunulmaktadır. Bireyin bulunduğu sosyal konum, rol, yaş ve diğer bazı değişkenler, din ve suç arasındaki ilişkinin bazen negatif bazen pozitif ya da etki bağlamında ilişkisiz olduğunu göstermektedir. Benda ve Corwyn'un yaptıkları araştırmada, dindarlık ve suç arasındaki negatif ilişkinin düşük olduğu; bu ilişkinin gençlerdeki suç eylemlerini açıklamada yeterli analiz verisi sunmadığı belirtilmektedir. Araştırmaya göre dindarlığın alkol, tütün ve uyuşturucu madde kullanımındaki önleyici etkisinin azaldığı ve bazı durumlarda ise bir ilişkisinin olmadığı ileri sürülmektedir.[181] Din ve suç ilişkisinin

---

[176] William A. Bonger, *Criminality and Economic Conditions*, trans. by Henry P. Horton, Boston: Little, Brown and Company, 1916, ss. 207-209.

[177] Zahir Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1 (2005), s. 204.

[178] Salih Öz, "Suç ve Din: Teorik Yaklaşımlar", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, s. 365.

[179] Thorlief Pettersson, "Religion and Criminality: Structural Relationships Between Church Involvement and Crime Rates in Contemporary Sweden", *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 30, no. 3 (1991), s. 280.

[180] Öz, "Suç ve Din: Teorik Yaklaşımlar", s. 367.

[181] Brent B. Benda, Robert Flynn Corwyn, "Religion and Delinquency: The Relationship after Considering Family and Peer Influences", *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 36, no. 1 (1997), ss. 81-82.

gerçeği yansıtmaktan uzak olduğunu ve büyük ölçüde aldatıcı sonuçlar ortaya koyduğunu iddia eden, az sayıda da olsa, birtakım araştırmaların olduğu bilinmektedir.[182]

Son yaklaşımdaki araştırmalar ise, din ve suç arasındaki ilişkinin pozitif, negatif veya kompleks olmasının suç davranışlarının türlerine göre farklılık arz ettiğini belirten bulgular sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, başkalarını mağdur eden suç eylemlerinde (cinayet, hırsızlık vb.) olmasa da mağduru olmayan alkol, uyuşturucu kullanımı, intihar, homoseksüellik gibi davranışlar bu kapsamda değerlendirilmektedir.[183] Brownfield ve Sorenson'un, dinin alkol, esrar, amfetaminler, kokain ve diğer çeşitli uyuşturucu maddelerin kullanımı üzerindeki etkilerini inceledikleri araştırmalarında dine katılım, kiliseye katılım ve dindarlık üzerine üç ayrı ölçekle analizler yapılmıştır. Araştırmacılar, analiz sonuçlarında anlamlı bir ilişki bularak, dinin her türde uyuşturucu madde kullanımıyla ters bir ilişkisinin olduğunu ileri sürmüşlerdir.[184] Benzer çalışmalar incelendiğinde, dinin bireylerin gündelik yaşamlarında suça yönelimlerini engelleyebildiği, ancak anlık veya etkisinin diğer bireylere mağduriyet oluşturmadığı davranışlardaki işlevselliğinin tartışmalı olduğuna dikkat çekildiği görülmektedir.

Yukarıda sınıflandırılan yaklaşımlar, araştırmalardaki bazı yönlerin eksikliğiyle eleştirilebilir. Nitekim birçok araştırmada, din ve suç ilişkisinin belirli bir açıdan ele alınarak yapıldığı görülmektedir. Örneklem grubunun yetersizliği ya da uygun olmaması, yaş, cinsiyet, dindarlık veya dindarlığın sadece kiliseye katılım ile sınırlandırılması gibi yönlerden genel bir din-suç ilişkisi veya yargısı oluşturulamamaktadır. Din-suç ilişkisinin bu durumu içermesinin de doğal olduğu söylenebilir. Ancak günümüzde ve özellikle batıda, din ve suç ilişkisine dair yapılan birçok çalışmanın ilgili literatürün gelişmesine ciddi katkı sağladığı açıktır.

Johnson'ın 40-50 yıl öncesinden günümüze kadar din ve suç arasındaki ilişkiye dair literatürü incelediği araştırmasında, konuyla ilgili 109 çalışma ele alınmıştır. Bu çalışmalardan 97'sinde din ve suç arasında negatif bir ilişki saptanmış olup dindarlık arttıkça suçun da azaldığı tespit edilmiştir. 11 çalışmada herhangi bir ilişki bulunamamış ya da karmaşık bulguların olduğu belirtilmiştir. Sadece bir çalışmada dinin zararlı bir

[182] Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", s. 204.
[183] Donald J. Shoemaker, *Theories of Delinquency: An Examanation of Explanations of Delinquent Behavior*, Oxford: Oxford University Publishing, 2010, s. 225.
[184] David Brownfield, Ann Marie Sorenson, "Religion and Drug Use Among Adolescents: A Social Support Conceptualization and Interpretation", *Deviant Behavior*, vol. 12, no. 3 (1991), ss. 259-276.

sonuç ile ilişkili olduğu görülmüştür. Ancak son yıllardaki çalışmalar, farklı metot, örnek ve modellerin kullanımı nedeniyle bu ilişkiyi daha da karmaşık hale getirmektedir.[185] Bu bakımdan din ve suç ilişkisine dair çalışmaları, sadece yukarıdaki sınıflandırmanın yanı sıra özellikle kuramsal çerçevede kriminolojideki kökeni, gelişimi ve günümüzdeki ekolleri bağlamında sosyolojik olarak ele almak gerekmektedir.

2.1. İşlevselci Yaklaşım, Suç ve Din

Suç veya suçlu davranışını ve toplumsal sapma eylemlerini sosyal bir işlevsellik üzerinden değerlendiren fonksiyonel yaklaşımdaki kuramlar anomi, gerilim veya sosyal yapı teorileri olarak da adlandırılmaktadır. Suç, her manada toplumsal görülmekte ve bireyden ziyade sosyal açıdan ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Sosyal yapı teorileri, suçun nedenlerini sosyolojik açıdan ele alarak insanın sosyal bir varlık olarak günlük yaşamdaki varlıklarla sürekli iletişim ve etkileşim halinde olduğunu, insan davranışlarının da bu iletişim ve etkileşimle şekillendiğini göstermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla suç davranışı, insanın kendi kontrolü dışındaki çevresel ve sosyal faktörlerle oluşmakta ve bu nedenle suç işleyen kişi suçtan doğrudan sorumlu olmamaktadır. Toplumun sosyal yapısını oluşturan dış etkenlerin kendisi suçun oluşmasında bir faktörken aile, okul, mahalle, ekonomik koşullar ile merkezi ve yerel devlet kuruluşları da bu faktörler arasında yer almaktadır.[186]

İşlevsel yaklaşımdaki çalışmaların sosyolojik alt yapısı Durkheim'e dayandırılmaktadır. Durkheim'e göre suç, belirli sosyal sözleşmeleri yansıtan, zamana ve yere göre değişen bir olgu olup kolektif duygulara, düşüncelere veya kanıya aykırı eylemler olarak değişmeyen bir şey değildir. Suç eylemleri, her yerde topluma eşit derecede zararlı olan ve daha geniş bir topluluğa zarar verebilecek konular olarak algılanmamaktadır.[187] Suç, sadece belirli bir türdeki toplumlarda değil her türdeki toplumun içinde bulunmaktadır. Hatta suçun veya suçluluğun olmadığı bir toplum da yoktur.[188]

---

[185] Bkz. Byron R. Johnson, "Suç ve Suçluluğa Çözüm Üretmede Dini Kurumların Rolü", çev. Halide Aslan, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, ed. Peter B. Clarke, çev. ed. İhsan Çapcıoğlu, Ankara: İmge Kitapevi, 2012, ss. 401-424.

[186] Vedat Kargın, "Anomi ve Gerilim Teorileri", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, s. 60.

[187] Tim Newburn, *Criminology*, 3. edt., New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2017, s. 182.

[188] Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, s. 94.

Durkheim, *Toplumsal İş Bölümü* ve *İntihar* adlı eserlerinde suç ve sapkın davranışlarını anomi kavramıyla açıklamakta ve bu kavramı başköşeye oturtmaktadır. Anomi, "bir toplumun normlarının etkisizleşmesi, çöküntü, karışıklık ya da çatışma olması durumunu gösteren"[189] bir kavramdır. Bu kavramı çeşitli toplumsal değişme ve düzensizliklerdeki ve özellikle ekonomik kriz ortamlarındaki bireylerin gösterdiği uyumsuzluk durumlarında kullanan Durkheim, adil olmayan ve ihtiyaçlara yönelik tatminsizliğin had safhada olduğu toplumların anomik dönemlerinde bireylerin de intihara olan eğilimine dikkat çekmektedir.[190]

Bireylerin lüks ve tatmin amaçlı ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik illegal davranışlarını yine toplumsal olarak açıklayan Durkheim için suç, birçok önemli işlevi yerine getirmektedir. Suç eylemleri, topluma yeni fikirler, uygulamalar getiren ve böylece toplumda durgunluktan ziyade değişimin olmasını sağlayan adapte edici bir işleve sahiptirler. Ayrıca toplumsal değerleri ve normları pekiştirmesi, yani sapkınlığa karşı kolektif eylemi teşvik etmesi nedeniyle doğru ile yanlış arasındaki farkı doğrulamaya da yardımcı olan suç, normal bir unsur olarak görülmelidir.[191]

Durkheim, suçu toplumsal bir hastalık olarak görenleri de eleştirmektedir. Hastalığın rastlantısal bir şey olmadığını ve bazı durumlarda canlının temel yapısından kaynaklandığını kabul eden Durkheim, toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası olarak suçun anormal etiketli normalliğine vurgu yapmaktadır.[192]Her ne kadar suç kötü, olumsuz, yararsız ve yıkıcı bir durum olsa da Durkheim'in tezi, suçun düzeltici bir sosyal rolünün olduğudur. Sosyolojik olarak yerine getirdiği işlevlerine bakıldığında suç, toplumsal yapıştırıcımızın bir parçasıdır. Suçluyu cezalandırmak ile yasal ve ahlaki kuralları da güçlendiririz.[193]

Durkheim, temelde insanın istek, arzu ve ihtiyaçlarının sınırsız ve iştahının doyumsuz olduğunu kabul etmektedir. İnsan, doğasındaki bu özelliklerinden dolayı kontrol altında tutulmalıdır. Sosyal normların ve değerlerin aşındığı veya kaybolmaya yüz tuttuğu toplumlarda kuralların işletilmesi veya uygulanması da pek mümkün olmamaktadır. Sosyal kontrol mekanizmasının işlevini yerine getiremediği bu tür

[189] Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 32.
[190] Emile Durkheim, *İntihar Bir Toplumbilim İncelemesi*, çev. Z. Zühre İlkgelen, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013, ss. 241-284.
[191] Newburn, *Criminology*, ss. 182-183; Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, ss. 99-100.
[192] Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, ss. 95-96.
[193] Newburn, *Criminology*, s. 183; Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, ss. 100-102.

ortamlarda, her zaman kontrol edilmeye muhtaç olan insanın kontrol edilmediğinde suç işlemesi ya da böylesi toplumlarda suçun artması da kaçınılmazdır.[194]

Durkheim'in anomi kavramını kendi bakış açısıyla inceleyen Merton, suç olgusuna gerilim teorisi bağlamında yoğunlaşmıştır. Durkheim, ekonomik krizlerin ve dalgalanmaların insanları intihara sürükleyebileceğini belirtmekte ve böyle durumları anomi kavramıyla açıklamaktadır. Çünkü davranışları düzenleyen kuralların dengesiz hale geldiğini ve tutkuların da bu gerçeğe ayak uydurabileceğini iddia etmektedir. Benzer bir yaklaşımla Merton, başarıya meşru bir şekilde ulaşmak için gerekli olan fırsatlarda eşitsizliklerin yaşandığı ve ekonomik başarıya güçlü bir vurgunun yapıldığı anomik sosyal sistemlerde, yüksek sapma oranlarının ortaya çıktığını savunmaktadır.[195] Nitekim Merton'a göre her toplum, kendine özgü, o toplumun değer ve normlarını belirleyen bir kültüre sahiptir. Örneğin, Amerikan kültürü de maddi kazanç ve servet edinmenin öncelikli hedef olduğu ve bu hedefe ulaşan bireylerin diğerlerinden ayırt edici bir etikete sahip olacağı bir toplumsal kültürü, yani Amerikan rüyasını barındırmaktadır. Rüyaya ulaşmanın hedef alındığı toplumdaki bireyler, rekabetçi bir atletizmle karşı karşıyadır. Bu rekabetçi atletizmdeki başarı, "oyunu kurallarına göre kazanmak" yerine "oyunu kazanmak" olarak yorumlanmaya başlandığında toplumda gerilimin ortaya çıkması kaçınılmazdır.[196]

Gerilimin olduğu toplumlardaki bireyler, başarıya ulaşmak için çeşitli yeniliklere yönelmektedir. Merton'a göre yasadışı yenilikçi yollarla başarının izlenmesi, gerilime uyum sağlamaktır. Yaygın olarak paylaşılan başarı hedeflerindeki bu yasadışı yenilikçilik, bireylerin hüsrana uğramış isteklerine yönelik ortak bir alt sınıf tepkisidir. Yaygın olarak paylaşılan başarı hedeflerine yönelik vurgu veya yönlendirme, eşit olmayan fırsatlarla birleştiğinde, bir gerilim teorisini tanımlamayı gerektirmektedir.[197] Bu durumda Merton, toplumsal gerilime maruz kalan bireylerin gösterdikleri tepkileri sınıflandırmaktadır. Bunlar şu şekildedir:[198]

1. Uyumluluk (Conformity): Gerilime uyumluluk olarak tepki gösteren bireyler, toplumun benimsediği kültürel hedefleri ve bu hedeflere götüren toplumsal

[194] Kargın, "Anomi ve Gerilim Teorileri", s. 63.
[195] Jensen, "Criminology: Historical Development", s. 343.
[196] Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, 1968 Enlarged edt., New York: The Free Press, 1968, ss. 189-191.
[197] Jensen, "Criminology: Historical Development", s. 343.
[198] Merton, *Social Theory and Social Structure*, ss. 194-211.

araçları kabul ederek gerilimi hafifletirler. Bu tutumdaki bireyler, suça ya da sapkın davranışa yönelimin düşük olduğu grubu oluşturmaktadır.

2. Yenilikçilik (Innovation): Gerilime karşı yenilikçi tutumdaki bireyler, kültürel hedefleri kabullenir, ancak toplumun onlara sunduğu meşru yollardan ziyade illegal ve meşru olmayan yöntemlerle bu hedeflere ulaşmaya çalışırlar. Böylece buradaki bireyler, suça veya sapmaya yönelir.
3. Şekilcilik (Ritualism): Gerilim toplumundaki bireyler, kültürel hedefleri baştan reddederler. Çünkü bu hedeflere ulaşmak, eşitsiz ve adil olmayan fırsatlarla mümkün görünmemektedir. Ancak yine de toplumsal düzene karşı çıkmamaktadırlar. Bireyler, kültürel hedefleri reddederek gerilime ve strese karşı şekilci davranırlar.
4. Geri Çekilme (Retreatism): Bu gruptaki bireyler, gerilime karşı geri çekilme tutumu göstererek hem kültürel hedefleri hem de hedeflere götüren meşru yolları ve araçları reddederler. Böylece toplumun oluşturduğu normları da kabul etmezler ve onlardan kaçmaya veya toplumdan soyutlanmaya çalışırlar.
5. İsyankârlık (Rebellion): Gerilim ortamındaki kültürel hedefleri ve bu hedefler için gösterilen meşru yolları ve araçları tıpkı geri çekilme tutumundaki bireyler gibi reddeden isyankâr bireyler, farklı olarak toplumsal düzeni ve yapının değişmesini ve yeniden inşa edilmesini isterler.

Özetle Merton, Durkheim'in anomik toplumdaki bireylerin durumuna dair bilgilerini çeşitli yönlerden genişleterek bir sınıflandırmaya gitmekte ve suç/sapma olaylarını inceleme sınırlarını bir adım daha ileri taşıyacak analizlere yer vermektedir. Merton'un takipçileri de konuya dair açıklamalarda bulunmuştur. Bunlardan biri olan Cohen, *Suçlu Çocuklar: Çete Kültürü* (*Delinquent Boys: The Culture of the Gang*) adlı çalışmasıyla Merton'un yenilikçilik tutumundaki bireylerin durumuna bazı açıklamalar getirmiştir. Cohen'e göre bireyler, içinde yaşadıkları kültürün büyük paralar ve servet kazanma hedeflerini kabul etmekte ve toplumda saygın bir birey olmak için çaba göstermektedir. Özellikle alt sınıf mensubu ailelerdeki çocukların aşağılık duygusuna kapılarak orta ve üst sınıftaki ailelerin çocuklarına öfke ve düşmanlık beslediklerini; bu düşmanlığın yetişkinliğe kadar okul ve diğer sosyal ortamlarda arzu edilen sınıfa ulaşıncaya kadar devam ettiğini ve sonunda buna ulaşamayan bireylerin de toplumdaki değerlerin ve normların kabulünü reddederek arzu ettikleri sosyal statüye ulaşmak için

alternatif değerler sistemi yani bir alt kültür oluşturduklarını ileri sürmektedir. Böylece alt sınıf mensubu ailelerin çocuklarının sokak çocuğu, kolej çocuğu ve suçlu çocuğu olmak gibi üç farklı seçenekten birini tercih etmekten başka bir çaresi kalmamaktadır. Çünkü alt sınıf çocukları, sosyal statüyü zenginlikten daha önemli görmektedir.[199]

Cohen, suçlu çeteler hakkında genel bir alt kültür teorisi geliştirerek bazı grupların daha anomik oldukları ve sosyal kısıtlamalar sonucunda sapmaya yöneldikleri sonucuna vardığını ve özellikle sosyo-ekonomik sınıfın altındaki bireylerin onları büyük ölçüde reddeden egemen topluma uymakta zorluk çektiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda alt kültürlerin ortaya çıkışı, çeşitli bireyler tarafından sosyal reddedilmeye karşı bir alternatif, ortak bir soruna yine ortak bir cevaptır. Suçlu çetelere odaklanan Cohen, alt sınıf gençliğinin sıklıkla orta sınıftaki akranları tarafından gölgede bırakılmaları ve küçümsenmelerinin neticesinde suçlu bir çeteye üye olmalarının toplumdaki çatışma kültüründen kaynaklanan statü hayal kırıklığının normal bir uyumu olarak ortaya çıktığını iddia etmektedir.[200]

Cloward ve Ohlin, Cohen'in çalışmasını, gençlerin suçları sadece statü elde etmek için değil, Merton'un da değindiği gibi maddi çıkar ve fayda amacıyla da işlediklerini savunarak eleştirmişlerdir. Suçu ve suç işleme yöntemlerini öğrenmeden ve suç işleyen bireyler bir araya gelip gruplaşmadan belli bir suçlu alt kültürünün oluşmasının mümkün olmadığını da savunmuşlardır. Buna göre gerilimin suça sebep olabilmesi için bireylerin suç işlemeye yetecek fırsatlara sahip olması ve suç işleme yöntemlerini öğrenmiş olması gerekmektedir. Aksi halde ortada suç işlemeye elverişli bir ortam ve yeterli fırsatlar yoksa, birey işleyeceği suçu ve buna götüren yol ve yöntemleri öğrenmemişse o vakit insanın sahip olduğu gerilim suça dönüşmez ve suçlu alt kültürü de oluşmaz.[201]

Cloward'a göre nasıl ki doktor olmak isteyen bir kişinin öncelikle tıp fakültesine gitmesi ve belli sınavlardan başarılı olması gerekiyorsa aynı şekilde bir kişinin profesyonel hırsız olması için de öncelikle onun bu suçu öğrenebileceği uygun bir yapı ve rol modellerinin olması ve sonrasında da bu suçu icra etmesi için suç fırsatlarının mevcut olması şarttır.[202] Cloward bu düşüncelerini Ohlin ile beraber yazdıkları *Suç ve*

---

[199] Albert K. Cohen, *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, Illinois: The Free Press, 1955, ss. 110-121'den aktaran Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, ss. 358-360.
[200] J. Mitchell Miller, "Cohen, Albert", *Encyclopedia of Criminology, Volume 1*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/ New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, s. 196.
[201] Kargın, "Anomi ve Gerilim Teorileri", ss. 76-77.
[202] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 363.

Fırsat (*Deliquency and Opportunity*) adlı eserinde, çeşitli yönlerden ve örnekler üzerinden açıklamaya çalışmıştır.[203] Bu bağlamda suçun oluşumuna etki eden nedenleri topluma veya toplumsal düzen ve yapıya bağlamaya yönelik dikkati, suça yönelen bireylere çeviren Cloward ve Ohlin'in düşüncelerine benzer biçimde açıklamalar getiren Agnew, *Genel Gerilim Teorisi* adını verdiği çalışmasında, bireylerin suç işleyip sonrasında bu eyleminin sebebini çeşitli nedenlerle topluma yönlendirdiği ilginin yine bireylere döndürülmesinde göze çarpan açıklama ve analizlerde bulunmuştur.[204]

Durkheim ve takipçisi düşünürler, toplumsal düzenin devamı için toplumsal bütünleşmenin önemini vurgulamışlardır. Bundan dolayı bütünleşme için birçok olay ve olguya işlevsel açıdan yaklaşılmıştır. Suç ve sapma, toplum için gerekli görülmüş ve toplumsal bir işlevi olduğu savunulmuştur.[205] Bu ortamda din, toplumsal bütünleşme bağlamında toplumsal yapı ve düzenin devamı için birey ile toplum arasında bir köprü rolü üstlenmektedir. Özellikle işlenen eylemin suç veya sapma olarak mı yoksa toplumsal normlara uygun bir fiil olarak mı değerlendirileceği hususu dini referanslarla sağlanmaktadır. Bu bağlamda Durkheim, toplumsal bütünleştirici bir role sahip olarak dinin suç davranışının ortaya çıkmasını önemli ölçüde engellediğini vurgulamaktadır. Toplumdaki bireyler ile din arasındaki ilişkinin veya bağın kuvveti, sapma eyleminin ortaya çıkma durumunu da aynı oranda zayıflatmaktadır.[206] Böylelikle din, ortak inanç ve değerler vasıtasıyla sosyal uyumu güçlendirmekte ve mensuplarını toplumla bütünleştirmektedir. Böylece bireylerin dini bağlılıkları ve ahlaki değerleri içselleştirmelerini sağlayarak sosyal düzeni korumakta ve sapmayı engellemektedir.[207] Bu durum kriminoloji araştırmalarında özellikle sosyal kontrol kuramlarıyla ilişkilendirilerek de açıklanmaktadır.

2.2. Sosyal Kontrol, Suç ve Din

Sosyal kontrol, bireyleri kültürün normal örüntülerine uygun hale getiren bir mekanizma; sapma ise bireylerin bağlı oldukları kültürlerin kontrolünden kaçtıkları bir

[203] Richard Cloward, Lyloyd Ohlin, *Deliquency and Opportunity: A Theory of Deliquent Gangs*, Glencoe: The Free Press, 1960.
[204] Bkz. Robert Agnew, *Pressured into Crime: An Overview of General Strain Theory*, Los Angeles: Roxbury Publishing Company, 2006.
[205] Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, ss. 95-97.
[206] Durkheim, *İntihar Bir Toplumbilim İncelemesi*, s. 145.
[207] Sefer Yavuz, *Sosyal Sapma ve Din*, Ankara: Otorite Yayınları, 2014, ss. 114-115.

süreçtir.[208] Sosyal bağ teorileri olarak da adlandırılan ve Durkheim'in fikirlerinden etkilenen kontrol teorilerini diğer teorilerden ayıran en önemli özelliklerinden biri, suçu normal olarak görmeleri ve her toplumda mutlaka suç olacağını iddia etmeleridir. Daha sonraki kontrol teorisyenleri bu iddiaları daha da ileri götürmekte ve toplum seviyesinden bireye inerek tüm bireylerde suç işleme dürtüsünün var olduğunu ve bu dürtünün normal olduğunu ileri sürmektedirler.[209]

Topçuoğlu'na göre sosyal kontrol kavramı, içinde ahlak, hukuk ve din gibi birbirinden farklı değerlere hizmet eden, toplumda birbirinden farklı amaçları tahakkuk ettirmek suretiyle bir düzen hali yaratan ayrı ayrı düzen biçimlerini içermektedir. Bunlardan her biri müstakil sosyal kontrol çeşitlerini teşkil etmektedir. Sosyal kontrol çeşitlerinden her biri bireye, telkin, tehdit veya tazyik (manevi baskı, zorlama) yoluyla tesir ederken, çeşitli vasıtalardan da faydalanmaktadır. Bu vasıtalardan biri olan din, sadece ikna ile değil bazen zorlamayla ve manevi tehditle hükmünü yürütmeye başvurabilir.[210]

Sosyal kontrol kuramına göre din veya dindarlık ile suç ya da sapma davranışı arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Din, sosyal kontrol aracı olarak bireyi suç ve sapmadan alıkoymakta ve toplumsal uyumu ve düzeni sağlamaktadır.[211] Sosyal kontrol bağlamında din-sapma arasındaki ilişkinin yönü nedir, sorusuna hem negatif hem pozitif olarak cevaplar getirilebilir. Din birtakım sapma davranışlarını engellerken, bazılarını da engelleyemez.[212] Bu konu Batıdaki araştırmalarda uzun yıllarca çalışılmış ve tartışılmıştır. Travis Hirschi, ilgili araştırmalarda dikkat çeken bir teorisyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Hirschi'in *Sosyal Bağ Teorisi (Social Bond Theory*) adlı çalışması ve *Suçun Nedenleri* (*Causes of Delinquency)* adlı eseri kontrol teorileri bağlamında başat kaynaklardır.

Hirschi'e göre kontrol teorileri, bireyin toplumla olan bağının zayıf olduğu ya da bu bağın olmadığı zamanlarda suç eylemlerinin ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bireyin topluma olan bağını sağlayan birçok unsur vardır.[213] Hirschi, bağdaki kopuşu ya da

---

[208] Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, s. 219.
[209] Ahmet Eker, "Kontrol Teorileri", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, s. 131.
[210] Hamide Topçuoğlu, *Hukuk Sosyolojisi (Sosyoloji Açısından Hukuk)*, C. 1, 3. b., İstanbul: Cezaevi Matbaası, 1969, s. 602.
[211] Yavuz, *Sosyal Sapma ve Din*, s. 114.
[212] a.g.e., s. 117.
[213] Travis Hirschi, *Causes of Delinquency*, London: University of California Press, 1969, s. 16.

bağlanma ile ilgili başarısızlığı, bireyin okul, inanç veya geleneksel normlarla olan bağıyla ilişkilendirmektedir. Ona göre bireyi topluma bağlayan dört temel faktör vardır. Bunlar:[214]

1. Bağlılık (Attechment): Bireylerin başkalarına olan bağlılığı veya toplumsal ilişkilere göstermiş oldukları özen, sosyal bağın önemli bir faktörüdür. Birey, toplumsal hayattaki düzen ve normlara daha fazla uyum göstererek kendisini toplumdan veya diğer insanlardan uzaklaştıracak eylemlerden kaçınır. Böylece birey, suçu ve suçluluk duygusunu toplumsal referanslarla kendi vicdanına daha iyi yerleştirerek ahlaki kurallara daha rahat riayet etmektedir. Toplumsal bağı güçlü olan birey, sosyal hassasiyet ve beklentiler çerçevesinde hareket ederken; diğer insanlarla bağı olmayan veya zayıf olan bireyler ise bu hassasiyete, beklentiye veya toplumsal normlara aykırı davranmakta tereddüt etmez veya vicdani bir sarsıntı hissetmez.
2. Adanmışlık (Commitment): Bireyler iş kurmak, itibar kazanmak ve eğitim almak gibi bazı faaliyetler için enerji ve zamana yatırım yaparlar. Bu anlamda sapkın davranışı ne zaman düşünse bu sapkın davranışın maliyetini ve geleneksel davranışa yaptığı yatırımı kaybetme riskini göz önünde bulundurmalıdır. Geleneksel eylem çizgisine bağlı olan kişiye, on dolarlık bir hapis cezası için bir ila on yıl hapis riski aptallıktır. Çünkü kişiye taahhüt edilen maliyet ve riskler büyük ölçüde on doları aşmaktadır. Bu durumda bireyin, şansını tehlikeye attığını düşündüğü eylemlerden kaçınması muhtemeldir.
3. Meşguliyet (Involvement): Bireylerin toplumsal geleneklere uygun faaliyetlerle meşgul olması, onların toplumdaki suçlara yönelmelerinde etkili ve engelleyici bir faktördür. Geleneksel eylemlere enerji ve zamanını harcayan birey, sapkın davranışlara yönelecek imkânı bulamamaktadır. Kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getiren birey, suç işlemeye fırsat bulamaz. Çoğu insan yaşadığı faziletli hayatı, başka türde davranacak fırsatlara sahip olmamasına borçludur.
4. İnanç (Belief): Sosyal kontrol teorisine göre toplumdaki tüm bireylerce kabul görmüş belirli değer ve kurallar sistemi vardır. Ancak toplumdaki herkesin bu değer ve kurallara olan inancı aynı oranda değildir. Nitekim kontrol teorisi,

[214] a.g.e., ss. 16-26.

> "İnsanlar neden inandıkları kuralları ihlal eder?" sorusuyla ilgilenir ve cevap vermeye çalışır. Toplumun bu değer ve kurallara inancı azaldıkça suç işleme olasılığı da artacaktır. Dolayısıyla kontrol teorilerinin asıl cevap aradığı, "İnsanlar neden suç işlemez?" sorusudur. Buna göre bireyi sarmalayan engeller kalktığı veya bireyin suça yönelmesini engelleyen değerlere olan inancı azaldığı zaman birey kendiliğinden suç işleyecektir.

Durkheim, sosyal kontrolün görünümünü, kontrol sürecindeki bireyin eylemine indirgememektedir. O, daha ziyade bireyin ait olduğu grup/grupların gücü üzerine yoğunlaşmaktadır. Grubun gücü, bireyde uygulanan kontrol gücünü belirlemekte ve böylece bireysel davranışı da belirlemektedir. Durkheim'den çok fazla etkilenmesine rağmen Hirschi'in teorisi, kavramsal olarak Durkheim'ınkinden farklıdır. Durkheim'in grupların birey üzerinde kontrolü konusundaki görüşlerinin aksine Hirschi, bireyin sosyal bağla ilgili gücünü, bireyin toplumla olan ilişkilerine veya toplum içindeki gruplara bağlılığı ile ilişkilendirmektedir.[215]

Hirschi, konu hakkındaki çalışmalarını Gottfredson ile yaptıkları araştırmalarla daha da ileri götürerek *Genel Suç Teorisi* (*A General Theory of Crime*) adlı çalışmayı yayınlamıştır. Çalışmada Hirschi'in bireyin dışında konumlandırdığı kontrol mekanizmasının faydasını teyit eden yazarlar, bireyin suç işlemesini sağlayan asıl faktörün güçlü bir öz-kontrol mekanizması ile sağlandığını iddia etmektedir.[216] Buna göre öz-kontrol ve suçluluk, bir olgunun iki farklı yüzüdür. Suçluluk ile bireyin suça yönelimindeki kullanıma hazır gizil gücüne ve eğilimine işaret edilirken; öz-kontrol ile bireyin suça yönelimdeki her türdeki fırsata rağmen bunu tercih etmemesi veya buna karşı koymasını sağlayan dayanak kast edilmektedir. Böylece bireyin öz-kontrol seviyesindeki düşüş, aynı seviyede suç işlemesini arttırmaktadır. Düşük öz-kontrol, mutlak bir biçimde suça neden olmamakla beraber yüksek öz-kontrole sahip bireylerin suç işleme olasılığı ciddi oranda azalmaktadır. Öz-kontrolü yüksek olanlarla kıyaslandığında sabredemeyen, daha az çalışan, heyecanı ve tehlikeyi seven, her an risk almaya hazır, yani düşük öz-kontrole sahip bireylerin anlık ve beklemeye tahammül edilmeyen içki, sigara,

[215] Milton C. Hill, Wendi Pollock, "Was Hirschi Right?: A National-Level Longitudinal Examination of Religion as a Social Bond", *Deviant Behavior*, vol. 36, no. 10 (2015), s. 784.
[216] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 311.

uyuşturucu madde kullanma, gayrimeşru evlilik veya cinsel ilişki gibi eylemlere yönelmesi daha muhtemeldir.[217]

Kontrol teorilerine katkı sunan Reckless ve onun *Engelleme Teorisi* (*Containment Theory*) olarak adlandırdığı kuramı, iyi bir benlik gelişimine sahip gençlerin en yüksek suç oranlarına sahip yerlerde yaşasalar bile suç işlemelerinin önlenebileceğinin imkânı üzerine durmaktadır. Engelleme teorisi biyolojik, psikolojik ve patolojik durumlardan kaynaklı suçlardan ziyade sosyolojik ve yasal çerçevede yer alan ve normatif sapma olarak ifade edilen norm ihlallerini açıklamaktadır.[218]

Reckless, ABD'deki farklı sosyal gruplar arasında suç oranlarında bir değişiklik olduğunu ve bu değişimin büyük ölçüde toplumsal değişim sürecinde normları ihlal eden davranışları içerme veya kabul etme yeteneklerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Onun engelleme teorisi hem iç güçlerin hem de dış güçlerin çeşitli durumlarda suç işlemek ya da işlememek konusunda karar alırken bireyler üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Reckless, hem suç hem de suç içermeyen davranışların, bir bireyin içinde bulunduğu iç ve dış kuvvetlerin veya birey dışında var olan kuvvetlerin etkileşiminden kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir. Reckless'in teorisinde iki farklı yöne çalışan (1) suçlu davranışı (motive edici güçler) işlemeye teşvik eden iç baskı ve "çekiciler"; (2) suçlu davranışı (motive edici güçler) işlemeye teşvik eden dış baskı veya "iticiler" mevcuttur. İçsel baskı ve çekiciler, Freud'un id kimliğine benzer şekilde, bir insanın temel insani ihtiyaç ve istekleridir. Dış baskı veya iticiler ise, bir bireyin yaşam koşulları ve yakın çevresine işaret eder. Çekiciler genellikle suçluluğun (maddi kazançlar veya cezai statü) ödülleri olarak tanımlanırken; iticiler, bireyi kanuna uymayan davranışlardan, örneğin ceza etiketlemesinden uzaklaştıran sosyal güçlerdir.[219]

Dış çevreler, suç eylemlerine izin veren sosyal yasalar, kurallar ve politikalardır. Herhangi bir birey, yoksulluk, aile sorunları, fırsat eksikliği veya sınıf ya da sosyal eşitsizlik gibi sosyal baskılarla karşı karşıya kaldığında olumsuz bir yaşam deneyimine başlamaktadır. Eğer bir suç, alt kültürdeki kötü akranlar ya da etkili sapmalar ile ilişkilendirilirse bireyin suçlu davranması daha da olasıdır. Buna neden olan, içten içe iten

[217] Michael R. Gottfredson, Travis Hirschi, "A General Theory of Crime", *Criminologicial Theory: Past to Present: Essential Readings*, ed. Francis T. Cullen, Robert Agnew, 2. edt., Los Angeles: Roxbury Publishing Company, 2009, ss. 242-244.
[218] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, ss. 300-301.
[219] John Z. Wang, "Containment Theory", *Encyclopedia of Criminology, Volume 1*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, s. 230.

ve çeken diye adlandırılan psikolojik faktörler vardır. Saldırganlık, materyalizm, zevk arayışı, isyan, suçluluk tepkisi ve algılanan sosyal yetersizlik bu faktörlerdendir.[220]

Kontrol teorilerinin temel felsefesi, insanları engelleyen kontrol mekanizmalarının olmaması veya ortadan kalkması durumunda bireylerin suç işleyeceği mantığı üzerine kuruludur. İster iç isterse dış kaynaklı bir kontrol olsun, bireyi sınırlayan ve engelleyen kontrol mekanizmaları, suçun önlenmesi noktasında hayati önemde bir vasfa sahiptir. Ancak bu kontrol, her zaman bireyde olumlu bir yönde etki yapmayabilir.[221]

Konuyu bu açıdan değerlendiren Colvin, *Suç ve Baskıcılık* (*Crime and Coercion*) adlı eserinde suçu, bireyler üzerinden kurulan katı kontrol sistemi ve baskıcılığın bir sonucu olarak görmektedir. Ona göre baskıcılık eksenli bir kontrol, bireyleri uyum davranışlarına değil daha ziyade suçlu ve isyankâr tavırlar sergilemeye itmektedir. Bu sebeple suçtan uzak bir toplum meydana getirebilmek için yapılması gereken şey, bireyleri zorlamak ve baskı altına alarak kontrol altında tutmak değil, ılımlı bir yaklaşım içinde sağlanacak sosyal destekle bireyleri yönlendirmektir. Özetle, Colvin'in baskıcılık teorisi, potansiyel olarak bireyi suç işlemeye eğilimli hale getiren sosyal seçim perspektifi (social selection perspective) ile bireyi suç işlemeye iten veya suç işlemesini engelleyen mekanizmaların zayıflamasını öngören sosyal nedensellik perspektifini (social causation perspective) bir araya getirmektedir.[222]

Colvin'e göre kontrol tedbirleri baskıcı veya sosyal destek şeklinde ve düzenli ya da düzensiz olabilir. Buna göre baskıcı olup olmadığı fark etmeksizin kontrolün düzenli bir şekilde uygulanması genellikle itaat ve uyum davranışlarına neden olmaktadır. Ancak baskıcı tutumların görünürde itaat sağladığı fark edilse de arka planda bireyi içine kapanık ve üzerindeki baskıdan kurtulur kurtulmaz her an isyan etmeye hazır hale getireceği de söylenebilir.[223]

İlgili birçok çalışmada kontrol teorileri, bilimsel araştırmaların genel özellikleri dolayısıyla birçok eleştiriye açık olarak, bireyin toplumsal düzen ve normların sınırları içinde tutulması ve bunlara uyum göstermesi için çeşitli etkenlerin olduğunu ileri sürmektedir. Din kurumu da bu etkenlerden biridir. Shoemaker, dinin suç üzerindeki

---

[220] a.g.e., s. 231.
[221] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 318.
[222] Mark Colvin, *Crime and Coercion: An Integrated Theory of Chronic Criminality*, New York: Saint Martin's Press, 2000, s. 140'dan aktaran Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 319.
[223] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, ss. 319-320.

etkisinin seküler unsurlardan daha güçlü olduğu veya dinin suçluluk (özellikle çocuk suçluluğu) üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı yönündeki iddiaları gerçekçi görmemektedir. Shoemaker'e göre din ve suç arasındaki ilişkiyi ele alan son dönemdeki araştırmaların çoğu din ve suçluluk değişkenleri arasında bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.[224] Dinin etkilerinin diğer sosyal kontrol kaynakları tarafından yönlendirilip yönlendirilmediğine bakılmaksızın kontrol teorisyenlerinin argümanı, din ile suç arasındaki doğru veya ters ilişkinin önemine dikkat çekmektedir.[225]

Kızmaz'a göre özellikle geleneksel yapının devam ettiği veya değişimin çok az gerçekleştiği bölgelerde, dinin toplumdaki denetleyici veya disipline edici rolü daha fazla görülmektedir. Bu toplumlarda, modernleşme süreciyle beraber dinsellik unsurunun ilk aşamada toplumsal alandaki görünümünün zayıflaması veya dinsel kurumlara olan bağlılığın gevşemesi, bireylerin suç eylemlerine yönelmelerini daha olanaklı kılmakta ve kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda modernleşme ile birlikte toplumun etkili ve önemli bir sosyal denetim unsuru olan dinsel etkinin zayıflaması, hukuk dışı yönelime de kapı aralamaktadır. Özellikle önemli ekonomik ve sosyal sorunlarla boğuşan toplumlar açısından soruna bakıldığında, suç olaylarının düşük oranda gerçekleşmesinde önemli bir faktör olarak egemen sosyo-kültürel yapının ve bununla ilintili olan dinsel yapının rolünün yadsınamayacağı iddia edilebilir.[226]

Sonuç olarak din ve suçluluk üzerine yapılan çalışmalarda görülen sosyal kontrol teorilerine göre, din tarafından teşvik edilen normlara uyum ve bağlılığın suçu veya sapkınlığı caydırdığı düşünülmektedir. Ancak bu teorik yaklaşımlara rağmen dinin deneysel kanıtlara dayanarak suçluluk üzerindeki gerçek etkisine dair bir fikir birliğinden söz edilememektedir.

2.3. Sosyal Öğrenme, Suç ve Din

Birey, doğduğu andan itibaren gerek ferdî gerekse toplumsal yaşama dair ilişkileri, normları, rolleri anlamlandırarak ve bu anlamlandırmayı gerekçelendirerek öğrenmektedir. Bir eylemin yapılıp yapılmaması, o eylemin anlamsal niteliği ve bu anlamı veren gerekçeler, birey tarafından içselleştirilir ve meşrulaştırılır. Su içmek ile

[224] Shoemaker, *Theories of Delinquency: An Examanation of Explanations of Delinquent Behavior*, s. 169.
[225] John K. Cochran vd., "Is the Religiosity-Delinquency Relationship Spurious?: A Test of Arousal and Social Control Theories", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 31, no. 1 (1994), s. 96.
[226] Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", ss. 194-195.

alkol içmek arasındaki anlamlandırma ve gerekçelendirme farkı, bireyin bu eylemlerin hangi referanslarla (aile, okul, akran grubu, din, hukuk vb.) içselleştirdiği ve meşrulaştırıldığı ile ilişkilidir.

Birini öldürme eyleminin, şartlar ve gerekçeler ile ilişkilendirildiğinde bireyin lehine veya aleyhine olması doğaldır. Birey, lehine olan gerekçelendirmeleri ve aleyhine olan cezai yaptırımı daha önceden öğrenmektedir. Fiili gerçekleştirdikten sonra kendini savunma biçimi, bu gerekçelendirme ve cezanın hangi referanslara dayandırılacağının bir göstergesidir. Nefsi müdafaa ile yaptığını iddia etmesi bireyin dini ve hukuki anlamlandırmaları öğrendiğinin ve içselleştirdiğinin bir tezahürüdür. Toplumdaki eylemlere ilişkin anlamlandırma ve gerekçelendirme bir şekilde bireye farkında olsun ya da olmasın bildirilmektedir. Bu bakımdan suç ve ona yüklenen anlamlar, toplumlarda bireylere çeşitli yollarla açıklanır ve içselleştirilmeye çalışılır. Nitekim birey, suç işlediği zaman hangi gerekçelerin veya bazen hilelerin -bireye yüklenecek yaptırımdan kaçınmak üzere kurduğu savunmaların- onu cezadan kurtaracağını da aynı şekilde öğrenebilir. Bu konudaki suça dair çalışmalar, sosyal öğrenme teorileri ile açıklanmaktadır.

Öğrenme, bilginin ve anlayışın artması olarak tanımlanırken; sosyal öğrenme ise bireyin kendi başına öğrenmesinden farklı olarak bir sosyal grup içerisinde öğrenme eylemini gerçekleştirmesidir.[227] Suç ile ilişkili sosyal öğrenme kuramları, bireylerin saygı duydukları bireylerden ve gruplardan onların davranışlarını ve motivasyonlarını öğrendiklerini iddia etmektedir. Bireylerin sapma ve suç davranışlarında bulunmaları da bu öğrenme ile daha olası hale gelmektedir. Bu argümana katılan teorisyenler sosyal öğrenmeyi, herhangi bir insanın kendi ortamında karşılaştığı güçlendirme/pekiştirme ve cezaların bir sonucu olarak geliştirdiği alışkanlıklar, tutumlar, davranışlar ve bilgiler olarak tanımlamaktadır.[228] Kurama göre insanlar, sapkın davranışları sapkın olmayan davranışları öğrendikleri gibi öğrenmektedirler.[229]

Öğrenme ile ilgili kuramsal çalışmalar, psikoloji biliminde daha geniş yer alsa da konu hakkındaki sosyolojik çalışmalar, psikolojik çalışmaların hemen ardında ve onlara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal öğrenme çalışmalarının başında Gabriel

[227] Osman Kılıç, "Öğrenme Teorileri", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, s. 173.
[228] David C. May, "Social Learning Theory", *Encyclopedia of Criminology, Volume 3*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, s. 1552.
[229] Jonathan R. Brauer, Charles R. Tittle, "Social Learning Theory and Human Reinforcement", *Sociological Spectrum*, vol. 32, no. 2 (2012), s. 158.

Tarde'nin 1903 yılında yayınladığı *Taklit Kanunları* (*The Laws of Imitation*) adlı eseri yer almaktadır. Sosyal öğrenme ile ilgili olarak Tarde, "Sosyoloji nedir?" diye sorulduğunda "Sosyoloji, taklittir" cevabını vermektedir.[230]

Tarde, bireylerin, fikirleri ve bu fikirlerden gelen davranışları, diğer fikirlerle ilişkilendirerek öğrendiklerini ileri sürmektedir. Bu anlamda üç kanun önermektedir. İlk kanuna göre insanların birbirleriyle olan yakın temaslarının sıklık miktarıyla orantılı olarak taklit ettikleridir. Böylelikle düzenli olarak başkalarıyla yakın temasta bulunan kişiler sonunda onların davranışlarını taklit etmeye başlayacaktır.[231] Birey, toplumdaki diğer bireylerle ne kadar ilişki içinde olursa o ölçüde diğerlerinin davranışlarını taklit edecek ve bu davranışların anlamlarını içselleştirerek sosyalleşecektir. Tarde'nin ikinci kanunu, aşağıların (alt sınıfların) genellikle üstleri taklit etmesidir. Statüsü düşük olan bireyler, sosyal statüsü yüksek olan bireyleri taklit edeceklerdir.[232] Öğrenme ve taklit etme konusunda sosyal sınıfın önemine dikkat çeken Tarde'nin bu kanuna dair görünümlere günümüzde de rastlamak mümkündür. Özellikle moda ve tüketim alışkanlıkları gibi toplumsal olguların fakirler tarafından zenginlerin, öğrenciler tarafından öğreticilerin, halk tarafından yönetici veya bürokrat kesimin taklit edilmesi Tarde'nin öngörülerini açık bir şekilde görmemizi sağlamaktadır.

Son olarak, üçüncü kanuna göre, yeni olanların daha eski olanları yerinden etmesidir.[233] Bu kanun, bireyin herhangi bir yeniliği kendi başına öğrenmesi veya eski olanı bırakıp yeni olanı tercih etmesi ile ilgilidir. Birey, kendisi için daha faydalı gördüğü yeni bir metodu, eskiye tercih etmektedir. Suç konusunda özellikle son zamanlarda gerçekleşen kafa koparmalı, kesmeli-doğramalı ve pişirip-kızartmalı cinayet türlerindeki yaygınlaşma, suçluların eski cinayet metotları yerine yeni metotları taklit etmeye başlandığı şeklinde yorumlanabilir.[234]

Tarde'nin teorisi, öğrenme teorilerini sosyal olarak ele almanın ilk adımlarındandır. Onu takip eden süreçte sosyal öğrenme teorilerinde isim yapmış Edwin H. Sutherland ve onun *Ayırıcı Birliktelikler Teorisi* (*Differential Association Theory*) adlı çalışması, taklit

[230] Gabriel Tarde, *The Laws of Imitation*, trans. by Elsie Clews Parsons, New York: Henry Holt and Company, 1903, s. 74.
[231] May, "Social Learning Theory", s. 1553.
[232] a.g.e., s. 1553.
[233] a.g.e., s. 1553.
[234] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 258.

ve öğrenme üzerine dokuz önerme sunarak sistematik bir çözümleme getirmektedir. Bu önermeler:[235]

1. Suçlu davranış öğrenilir.
2. Suçlu davranış, diğer bireylerle iletişim halindeki bir etkileşim sürecinde öğrenilir.
3. Suçlu davranışının öğrenilmesinin temel kısmı, samimi/yakın kişisel gruplarla olan etkileşimle gerçekleşir.
4. Suçlu davranış öğrenildiğinde; (a) bazen çok karmaşık bazen de çok basit olan suç işleme tekniklerini; (b) bireyi suç işlemeye itebilecek belirli dürtüleri, itici güçleri, gerekçeleri ve tutumları da öğrenir.
5. Bireyi suça iten bu gerekçeler ve sebepler, yasalarda ifade edilen suç tanımlarına karşı olumlu ve olumsuz iki çeşit tepki ile öğrenilir.
6. Bir kişinin suçlu olmasının nedeni; o kişinin yasa ihlallerini hoşa giden eylemlermiş gibi değerlendiren ve bu türdeki eylemleri uygunsuz ve kabul edilemez bulan tanımlara daha fazla maruz kalmasıdır.
7. Suçlu bireylerle gerçekleşen birliktelikler, görüşme sıklığı, birliktelik süresi, bu birlikteliğe verdiği önem durumu ve görüşme yoğunluğu bakımından farklılık gösterir.
8. Diğer bireylerle olan birliktelikler ve görüşmeler sonucunda öğrenilen suç ve suçlu davranış biçimleri ile suç karşıtı tutum ve davranışlar, diğer öğrenme türlerinde de geçerli olan mekanizmaları içerir.
9. Her ne kadar suçlu davranışı, genel ihtiyaç ve değerlerin bir ifadesi olsa da bu genel ihtiyaç ve değerler suçlu davranışını açıklamaya yetmemektedir. Çünkü suç teşkil etmeyen davranışlar da aynı ihtiyaç ve değerlerin bir ifadesidir.

Dolu'ya göre yukarıdaki maddeler incelendiğinde öğrenme özellikle iki unsuru barındırmaktadır: Suç işleme tekniklerinin ve suç işlenmesini haklı çıkaracak mazeretlerin ve gerekçelendirmelerin öğrenilmesi. Buradan suçun işlenebilmesi için iki öğrenmenin de gerçekleşmesi gerekliliği anlaşılmaktadır. Sutherland, suçlu davranışın ancak bireyle yakın ilişkide bulunan kimselerle karşılıklı etkileşimi neticesinde

[235] Edwin H. Sutherland vd., *Principles of Criminology*, 11. edt., Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 1992, ss. 87-90.

öğrenileceğini ileri sürmektedir. Fakat bu birlikteliklerin de birey açısından önemli birliktelikler olması gerekmektedir.[236]

Sutherland'in *ayırıcı birliktelikler teorisi* üzerine yoğunlaşan Robert L. Burgess ve Ronald L. Akers, bazı ekleme ve çıkarımlarla *Ayırıcı Birliktelikler-Güçlendirme Teorisi* (*Differential Association-Reinforcement Theory*)[237] adlı bir çalışmayı sunarak sosyal öğrenme kuramlarına etkili açıklamalar getirmektedirler. Burgess ve Akers'in teorisi, Sutherland'in sosyolojik yaklaşımını, *ayırıcı birliktelikler teorisi* ve davranışsal psikoloji ilkeleriyle iyileştirme çabasıdır.[238] Sutherland'in dokuz önermesini gözden geçiren Burgess ve Akers, *ayırıcı birliktelikler-güçlendirme* teorisini yedi önerme ile şu şekilde sıralamaktadır:[239]

1. Suçlu davranış, edimsel koşullanma ilkelerine göre öğrenilir (Sutherland'in 1. ve 8. önermelerinin yeniden düzenlenmesi).
2. Suçlu davranış hem sosyal hem de sosyal olmayan ortamlarda sosyal etkileşim yoluyla diğer bireylerin suç teşkil eden eylemlerinin pekiştirilmesi veya ayrımlaştırılmasıyla öğrenilir (Sutherland'in 2. önermesi).
3. Suçlu davranışın öğrenilmesinin en temel kısmı, bireyin davranışları üzerinde en büyük pekiştirme etkisinin olduğu gruplarda meydana gelir (Sutherland'in 3. önermesinin yeniden düzenlenmesi).
4. Suça ilişkin özel teknikler, tavırlar ve kaçınma süreçleri dâhil olmak üzere suçlu davranışın öğrenilmesi, var olan etkili ve mevcut pekiştirme koşullarının bir sonucudur (Sutherland'in 3. önermesinin yeniden düzenlenmesi).
5. Özel teknikler, tutumlar ve kaçınma süreçleri dâhil olmak üzere suçlu davranışlarının öğrenilmesi, etkili ve mevcut pekiştiricilerin ve bu pekiştiricilerin koşullarının bir fonksiyonudur (Sutherland'in 5. önermesinin yeniden düzenlenmesi).
6. Suçlu davranış, suç olmayan davranışlardan çok daha fazla pekiştirildiği durumda öğrenilir. Böylece suçlu davranışlar, suç işlemeye imkân veren

[236] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 261.
[237] Robert L. Burgess, Ronald L. Akers, "A Differential Association-Reinforcement Theory of Criminal Behavior", *Social Problems*, vol. 14, no. 2 (1966), ss. 128-147.
[238] Ronald L. Akers, Wesley G. Jennings, "Social Learning Theory", *21st Century Criminology A Reference Handbook*, ed. J. Mitchell Miller, California: SAGE Publications, 2009, s. 323.
[239] Ronald L. Akers, *Deviant Behavior: A Social Learning Approach*, California: Wadsworth Publishing Company, 1973, ss. 46-47.

normların bir sonucu olarak meydana gelir (Sutherland'in 6. önermesinin yeniden düzenlenmesi).

7. Suçlu davranışın gücü, pekiştiricilerin miktarı, sıklığı ve meydana gelme olasılığıyla doğrudan ilişkilidir (Sutherland'in 7. önermesinin yeniden düzenlenmesi).

Akers, bu önermeler hakkındaki tartışmalara, eleştirilere ve literatürdeki teorik ve ampirik gelişmelere cevap olarak kendi varsayımlarını ve açıklamalarını kolaylaştırarak teorisini gözden geçirmiş ve bu konuda yapılan birçok araştırmaya ışık tutmuştur.

Din/dindarlık ve suç ilişkisi, kriminoloji literatüründe en çok Hirschi'in sosyal kontrol ve Akers'in sosyal öğrenme kuramları üzerinden yorumlanmaktadır. Kuramlara dair yapılan araştırmalar, dindar ergenlerin kilise gibi dini kurumlar çevresinde sosyalleştiklerini ve böylece dini bir bağlılığın oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan sosyal öğrenme kuramı, suçluluğu akran grubu, normatif değerler ve ayırıcı güçlendirici/pekiştirici gibi unsurlarla çözümlemekte ve özellikle ergenlik dönemindeki akran etkisinin önemini göz önünde bulundurmaktadır. Ergenlik dönemindeki akran etkisi, ebeveynlerin etkisine daha baskın çıkarak bireyleri, akran grubundaki normatif tanımlar ve ayırıcı pekiştirenlerle birlikte suçluluğa yöneltmektedir.[240] Bireyin içinde bulunduğu grup, çeşitli tanımları da bireye benimseterek rol modellerin taklit edilmesini ve herhangi bir özel maddenin kullanımından uzak durulmasını veya kabul edilmesini bu sosyal ortamla sağlamaktadır. Grubun herhangi bir eyleme dair tanımı, taklit yoluyla bireye öğretilir ve bunlarla ilişkili olduğu grup üyeleri tarafından sosyal olarak pekiştirilerek grup içindeki bireylerin ceza yaptırımına dair referansları da böylece yönetilir.[241] Özetle birey, aile veya dini referanslardan ziyade grubun ona yeniden tanımlayarak sunduğu eylemleri grupsal referanslarla içselleştirmektedir.

Kızmaz'a göre sosyal kontrol ve sosyal öğrenme kuramlarının din ve suç ilişkisini çözümlemesinde temel bir fark vardır. Buna göre sosyal kontrol kuramı, suç olgusunu özellikle bireyin dindarlık durumu, dini bir inanca sahip olma ya da dini kurumlara olan bağlılık düzeyi açısından ele alıyorken; sosyal öğrenme kuramı bu olguyu, akran grubunun sosyalleştirici yönüyle veya bireyin akran grubuyla olan etkileşimiyle ele almaktadır. Diğer yandan, sosyal kontrol kuramının suçluluğun kaynağını büyük ölçüde

[240] Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", s. 196.
[241] Ronald L. Akers vd., "Social Learning and Deviant Behavior: A Specific Test of a General Theory", *American Sociological Review*, vol. 44, no. 4 (1979), s. 638.

içsel veya itkisel süreçlerle açıklama durumundan farklı olarak sosyal öğrenme kuramı, suçluluğu daha ziyade sosyal etkileşim süreçleri çerçevesinde öğrenilen bir davranış olarak görmektedir.[242]

Din ve suç ilişkisi bağlamında sosyal öğrenme kuramı, dinin bireylerin kendileri gibi dindar olan veya sapma eyleminden kaçınan diğer bireyleri, arkadaş veya akran olarak seçmelerinde belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir. Ayrıca sosyal öğrenme kuramı, dinin dini kimlik edinme ve dini değerler etrafında sosyalleşme gibi işlevleri üzerine yoğunlaşmakta ve böylece bireyin ahlaksal belirginliğinin oluşması ve kuvvetlenmesine de etki ederek suç işlemede caydırıcı bir role sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Sonuç olarak bu tür grupsal yaşam biçimi hırsızlık, tecavüz, uyuşturucu kullanma/satma, kumar oynama, gasp ve soygun yapma gibi birçok suç eyleminin gerçekleşmesini engelleyebilmekte ve bazı bireyleri suça eğilimli kılan kriminojenik yaşam biçimlerinden uzak tutmaktadır.[243] Fakat bazı çalışmalar, dindarlığın veya dini yönelimin alkol, tütün ve uyuşturucu madde kullanımındaki önleyici etkisinin azaldığını ve bazı durumlarda bununla bir ilişkisinin olmadığını da belirtmektedir.[244]

Kaplan'ın bu duruma yönelik geliştirdiği *benliğin aşağılanması (self-derogation)* teorisine göre, bazı ergenlerin uyuşturucu kullanmaya veya suç işlemeye yönelmeleri, düşük özgüven ya da benliğin aşağılanması sonucu meydana gelmektedir. Ona göre kişinin özgüveni ve benliği pozitif yönde kurgulanarak geliştirilirse bulunduğu grup ya da toplum içerisindeki uyumu da olumlu olarak sağlanabilir. Bunu başaramayan birey, geleneksel kalıplara alternatifler aramaya ve onları benimsemeye yönelir.[245] Kızmaz, Kaplan'ın teorisini şu şekilde özetlemektedir: Bireylerin toplum ve grup içinde yaşadıkları başarısızlıklar ve gerilimler, onların benlik yapılarında olumsuz sonuçlar veya etkiler yaratmaktadır. Bu durum, bireyin geleneksel kurumlara olan bağlılığının zayıflamasına neden olmaktadır. Kendilerine olan güvenlerini ve saygılarını kaybeden ergen bireyler, yeniden güven ya da benlik inşası için suçlu akran gruplarına yönelmektedir.[246]

---

[242] Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", s. 196.
[243] Kızmaz, "Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları", s. 32.
[244] Benda, Corwyn, "Religion and Delinquency: The Relationship after Considering Family and Peer Influences", ss. 81-92.
[245] Howard B. Kaplan, Jr. Glen C. Tolle, *The Cycle of Deviant Behavior Investigating Intergenerational Parallelism*, New York: Springer Science Business Media, 2006.
[246] Zahir Kızmaz, "Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-II", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 1 (2006), s. 308.

Aile, akran gruplar, suçluluk ve din üzerine yapılan araştırmalar, dinin suçluluğu açıklamadaki akran baskıları ve aile özellikleri ile rekabet ettiği durumunu genelde gözden kaçırmaktadır.[247] Örnek vermek gerekirse; Tittle ve Welch'in çalışması, gençlerin dini yöneliminin aile yapısı, aile dindarlığı, ebeveynler ve çocuklar arasındaki bağlar gibi ailevi özelliklerle iç içe geçtiğini ileri sürmektedir.[248] Benzer biçimde Elifson ve arkadaşlarının akran etkileri üzerine yaklaşık 600 lise öğrencisi ile yaptıkları görüşmeler sonucunda suçluluğun açıklanmasında dinin önemsiz olduğu belirtilmiştir.[249] Fakat Rhodes ve Reiss, ebeveyn dindarlığının çocukların dindarlığına ve suçluluğuna etki ettiğini ve onların suça yönelimini engellemede önemli role sahip olduğunu savunmuşlardır.[250] Chadwick ve Top, yukarıdaki araştırmaları ele alarak, bunların aksine akran ve aile faktörlerinin çok değişkenli analizde dindarlığın çeşitli boyutlarını güçlendirmese de dinin akran ve aile etkileriyle rekabet ederken bile suçluluğun engellenmesinde önemli katkılarda bulunduğunu saptamışlardır.[251]

Sosyal öğrenme kuramı üzerine yapılan araştırmalar, en nihayetinde gerek inceleme yapılan toplumdaki yaygın dine gerekse çalışmanın yapıldığı evren ve örnekleme göre aile, akran ve diğer sosyal gruplar üzerinden farklı analizleri göstermektedir. Bu araştırmaların gösterdiği sonuçlar, dinin birçok yönden bireyin hayatına etki ettiği gerçeğini ortaya koymuştur.

2.4. Sosyal Ekoloji, Suç ve Din

Bireyler, içinde yaşadıkları toplumun her nevi ilişkilerinden beslenerek yaşamlarını idame ettirmektedir. Birey, bu ilişkileri farklı mekânlarda gerçekleştirebilir. Bu anlamda bireyin içinde yaşadığı mekânsal sosyal çevresi -mahalle, köy, kent, metropol vb. gibi- birçok faktörü içermekte ve bu faktörlerle birlikte bireye bir sosyal yaşam imkânı vermektedir. Ayrıca, sadece yaşadığı çevre değil o çevrenin getirdiği iklim de bireyin sosyal ilişkililerinde rol oynamaktadır. Böylece denilebilir ki suç ve sapma eylemlerinin

[247] Chadwick, Top, "Religiousity and Delinquency among LDS Adolescent", s. 54.
[248] Charles R. Tittle, Michael R. Welch, "Religiosity and Deviance: Toward A Contingency Theory of Constraining Effects", *Social Forces*, vol. 61, no. 3 (1983), ss. 653-677.
[249] Kirk W. Elifson vd., "Religiosity and Delinquency: A Contextual Analysis", *Criminology*, vol. 21, no. 1 (1983), ss. 505-527.
[250] Albert Lewis Rhodes, Jr. Albert J. Reiss, "The 'Religious Factor' and Delinquent Behavior", *Journal of Research in Crime*, vol. 7, no. 1 (1970), ss. 83-98.
[251] Chadwick, Top, "Religiousity and Delinquency among LDS Adolescent", s. 66.

bireyin içinde bulunduğu çevresel faktörlerle ciddi bir ilişkisi vardır. Nitekim bu ilişkiler çerçevesinde suç eylemi, birey tarafından olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilebilir, etiketlendirilebilir. Bu durum, sosyal bilimlerde ekolojik sosyalleşmeyle ilişkilendirilerek bazı faktörler aracılığıyla açıklanmaktadır.

Coğrafi veya kartografik ekol altında ele alınan ekolojik teoriler, suçu sosyal koşulların gerekli bir ifadesi olarak görmekte ve coğrafi fenomenlerin suçlu davranışları üzerinde iklim (sıcaklık, nem, barometrik basınç vb.), doğal kaynaklar ve yerleşim yeri gibi etmenlerle etkili olduğunu savunmaktadır.[252] Coğrafyanın suça ilişkin etkileri üzerine yapılan çalışmaların birinde, [253] yağışlı ve soğuk havanın hâkim olduğu günlerin fazla olduğu yerlerde hırsızlık olaylarının arttığı görülmüştür.[254] Nitekim son yıllardaki iklim değişikliklerinin de çeşitli suç artışlarına yol açtığına dair araştırmalara rastlamak mümkündür.[255]

Ülkemizde ise, Çölaşan tarafından 1967 yılında yapılan ve iklimin suç oranlarına olan etkisini konu edinen "*Meteorolojik Faktörlerin Cinayet ve Yaralama Olaylarına Etkileri*" adlı araştırmaya göre, cinayet ve yaralama olaylarının sıcaklık oranlarıyla doğrudan ilişkisi olduğu saptanmıştır. Adam öldürme suçlarında sıcaklık etkeninin %75 oranında, diğer etkenlerin ise sadece %25 oranında etkili olduğu tespit edilmiştir. İstanbul ve Gaziantep illerinde yapılan incelemelerde ise suç oranlarının sıcaklık arttıkça - özellikle sıcak ve kavurucu yaz aylarında- adam öldürme ve yaralama olaylarında artışa neden olduğu kaydedilmiştir.[256]

Vila'ya göre ekolojik faktörler, birey ile onun fiziksel çevresinin karşılıklı etkileşimlerini içermektedir.[257] Bilindiği üzere içinde yaşanılan coğrafya, bireyin yaşamsal etkinliklerini belirleyebilmektedir. İbn Haldun, içinde bulunulan coğrafi şartların bireylerin sadece ten renklerine veya bedensel özelliklerine etki etmediğini ayrıca ahlaki, sosyal ve dini normlara uygunluk gibi eylemlere yönelik tercihlerine de etki

---

[252] İçli, *Kriminoloji*, s. 75.
[253] Daha fazlası için bkz. Joseph Cohen, "The Geography of Crime", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 217, no. 1 (1941), ss. 29-37.
[254] Jamesw DeFronzo, "Climate and Crime: Tests of an FBI Assumption", *Environment and Behavior*, vol. 16, no. 2 (1984), ss. 185-210.
[255] Dennis M. Mares, Kenneth W. Moffett, "Climate Change and Crime Revisited: An Exploration of Monthly Temperature Anomalies and UCR Crime Data", *Environment and Behavior*, vol. 51, no. 5 (2019), ss. 502-529.
[256] Dönmezer, *Kriminoloji*, s. 205.
[257] Bryan Vila, "A General Paradigm for Understanding Criminal Behavior: Extending Evolutionary Ecological Theory", *Criminology*, vol. 32, no. 3 (1994), s. 317.

ettiğini belirtmektedir.[258] Montesquieu ise, suç ve iklim ilişkisi bağlamında, suçluluğun sıcak iklimlerde soğuk iklimlerdekine nazaran daha fazla olduğunu ve bunun neticesinde kanunların da bu iklimlere göre değişiklik arz ettiğini ifade etmektedir.[259]

Suç konusundaki ekolojik çalışmaların sistematik olarak açıklanması 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Ancak bu tarihlere gelmeden önce bazı araştırmalarda ekolojik incelemelerin ilk örneklerine rastlamak mümkündür. Örneğin, Adolphe Quetelet ve André Michel Guerry, modern suç analizi ve haritalamanın öncüleri arasındadır. Quetelet, suç, eğitim ve diğer sosyolojik özelliklerin dağılımına ilişkin resimli çizimleri sıklıkla kullanarak bir suç haritalaması yapmıştır. Quetelet'in haritaları, bugünün bilgisayarlı suç haritalama programlarının çıktısına kıyasla daha kaba olmasına rağmen suç dağılımının grafiksel gösterimlerinde büyük fayda sağlamıştır. Onun bu haritalaması açıkça modern suç analizi ve rapor yazımının bir provası niteliğinde olmuştur. Nitekim suç eğilimleri ve istatistikleri, nüfus yoğunluğu ve kentleşme derecesi, nüfusun bileşimindeki farklılıklar (özellikle gençlik yoğunluğu), nüfus sakinlerinin hareketliliğine göre istikrarı, ulaştırma ve karayolu sistemleri, ekonomik koşullar (ortalama gelir, yoksulluk düzeyi ve iş uygunluğu dâhil), eğitim, eğlence ve dini özellikler, boşanma ve aile bütünlüğüne ilişkin aile koşulları, vatandaşların suça karşı tutumu, bilgi alma ve suç analizinin diğer özellikleri, Quetelet, Guerry ve çağdaşlarının çalışmalarının bir gelişimi olarak görülmektedir. Bu gelişim, ekolojik bir bakış ile suç olgusuna yaklaşmaya merak uyandırarak günümüzdeki "Chicago Okulu" olarak bilinen bir ekolün oluşmasını sağlamıştır.[260] Dolayısıyla ilk kriminolojik ekoloji çalışmalarının araştırma alanının da Chicago kenti olduğu söylenebilir.

Suç konusuyla ilgili sosyal ekoloji teriminin kullanımı, erken Amerikan kent sosyologları olan Robert Park ve Ernest Burgess'e dayandırılmaktadır. Chicago, yerleşim yerlerinin kullanımına, nüfus tipine, fiziksel, ekonomik ve sosyal özelliklerine göre beş farklı bölgede haritalandırılmıştır. Buna göre birinci bölge, endüstriyel ve iş tabanlı bölge; ikincisi bir ara bölge olarak geçiş bölgesi, yani kente göç edenlerin yaşadıkları ve yüksek derecede sosyal bozulmanın gerçekleştiği bölge; üçüncü bölge, şehrin çalışan sınıfının

[258] İbn Haldun, *Mukaddime, C. 1*, 10. b., Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, ss. 259-268.
[259] Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, ss. 228-239.
[260] Kevin M. Bryant, "Quetelet, Adolphe", *Encyclopedia of Criminology, Volume 3*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, ss. 1362-1363.

yaşadığı, yaşam giderlerinin yüksek olduğu ve evlerin diğer iki bölgeye göre daha iyi durumda olduğu bölge; dördüncü bölge, üçüncü bölgeye göre gelirlerin daha yüksek olduğu ve çekirdek ailelerin yaşadığı bölge; son olarak beşinci bölge de diğer bölgelerden birinde işi bulunan ve her gün işine gelip giden insanların yaşadığı, ekonomik refahın ve istikrarın var olduğu bölge olarak sınıflandırılmaktadır.[261]

Park ve Burgess'in çalışmalarından sonra Clifford Shaw ve Henry McKay Chicago'da sosyal ekoloji bağlamında araştırmalar yapmışlardır.[262] Shaw ve McKay'in çalışmasında, Chicago şehri 1 mil karelik kısımlara bölünerek her kısımda bilinen çocuk suçluların oranı ölçülerek çeşitli karşılaştırma ve istatistiksel analizlere yer verilmiştir. Coğrafi suçluluk modelinin şehir içi mahallelerden dış şehir banliyölerine doğru azalan suçluluk oranına uygun olduğu gösterilmiştir. Shaw ve McKay, şehirdeki normal olmayan oranda yüksek olan suçluluk oranlarına sahip bölgelerin ortak üç özelliğini saptayarak bunları yoksulluk, etnik heterojenlik ve konut hareketliliği olarak belirtmişlerdir.[263] Onların bu çalışması, bir mahalle suçunu öne çıkaran şeyin ne olduğu konusunu açıklamaya yöneliktir. Shaw ve McKay, Chicago'da suç dağılımında sistematik bir eğilimin olduğunu ve suçluluk oranlarının çok sayıda binaya sahip olan sanayi bölgelerine bitişik alt sınıf mahallelerde daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Bu alt sınıf mahallelerdeki bebek ölümleri, fuhuş, uyuşturucu madde bağımlılığı, alkolizm ve tüberküloz oranlarını incelemekte ve mahalle koşullarında insanların neden suç işlediğini açıklayan faktörler olarak bireysel farklılıklara dikkat çekmektedirler.[264]

Ülkemizde de yukarıdaki çalışmalara benzer şekilde haritalama yapılarak incelenen suç araştırmaları mevcuttur. Diyarbakır'da terör ve uyuşturucu bağlamında çalışma yapan Çetin ve Duru, kenti çeşitli kırsal bölge ve mahallere ayırarak sosyal ekolojik bir haritalandırmaya gitmişlerdir. Terör olaylarının gerçekleştiği bölgelerde, uyuşturucu madde suçlarının da olduğunu Diyarbakır evreninde analiz eden Çetin ve Duru, şehrin fiziksel şartlarının bu eylemlerin gerçekleşmesine imkân sağladığını saptamışlardır.

---

[261] Ernest W. Burgess, "The Growth of The City: An Introduction to a Research Project", *The City: Suggestions for Investigation of Human Behavior in The Urban Environment*, ed. Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Chicago: The University of Chicago Press, 1992, s. 51.

[262] Clifford R. Shaw, Henry D. McKay, *Juvenile Delinquency and Urban Areas: A Study of Rates of Delinquents in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities*, Chicago: The University of Chicago Press, 1942.

[263] Marc Ouimet, "Environmental Theory", *Encyclopedia of Criminology, Volume 1*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, s. 506.

[264] Chris L. Gibson, Holly Ventura Miller, "Neighborhood Influences on Crime", *21st Century Criminology: A Reference Handbook*, ed. J. Mitchell Miller, California: SAGE Publications, 2009, s. 111.

Ayrıca, güvenlik güçlerinin bu şartları göz önünde bulundurarak terör veya uyuşturucu ile mücadele etmeleri gerektiğini d eklemektedirler.[265]

Din, ekoloji teorileri bağlamında ele alındığında sosyal kontrol aracı görevi üstlenmektedir. Suçun var olduğu yerlerde dinsel ekolojik bir alanın da varlığından bahsedilebilir. Dinsel ekolojiye göre din olgusu psikolojik bir özellik olarak değil sosyal ve grupsal bir nitelik olarak ele alınmaktadır.[266] Konuya din ve suç bağlamında yaklaşan Chadwick ve Top, dinin yalnızca yüksek derecedeki bir dini iklimde suçlulukla negatif ilişkisi olduğunu öne sürerek dini ekoloji hipotezini test etmişlerdir. Çalışmalarında, 2143 LDS (Latter-Day Saints/Mormonlar) gençliğinden oluşan bir örneklemden veri toplamışlardır. Buna göre, din ve suçluluk arasındaki ilişki, düşük LDS dinsel ikliminde dindarlığın hem yüksek hem de düşük dini ekolojilerde suçlulukla güçlü bir negatif ilişkisi olduğu yönündedir. LDS normları tütün, alkol ve uyuşturucu kullanımını yasaklasa da gençlerin önemli bir kısmı en azından yasak maddeleri denediğini ve dörtte biri ise esrar ve alkollü içecek içtiğini belirtmişlerdir.[267] Bu durum, dinsel ekolojinin bireyin anlık ve mağdur olunmayan bazı eylemlerdeki etki etme durumunu tartışmalı hale getirmektedir. Neticenin din ve suç ilişkisi bağlamında çalışma yapılacak evrenlerde olağan bir durum olacağını söylemek mümkündür.

2.5. Sembolik Etkileşim, Etiketleme (Damgalama) Suç ve Din

Suç kavramına dair tanımlamalar yapılırken kavramın birçok yönden açıklamalarına yer verilmişti. Kavramın gerek toplumsal doğası gerekse birçok açıdan farklı tanımları içerebilmesi bu durumu gerekli kılmıştı. Anlaşılıyor ki kavrama verilen anlam ve açıklamalar, bir bilgi ve algı etiketi taşımaktadır. Suç kavramının yasal veya hukuki tanımları dışındaki sapma davranışları ile ilişkili olan tanımları, bu etiketin net çizgilerinin olmadığını da göstermektedir. Nasıl ki suç, toplumdan topluma değişiklik arz eden anlamlar ile açıklanabiliyorsa benzer biçimde kimlerin suçlu sayılıp sayılamayacağı da değişiklik gösterebilir. Bu bakımdan suçlu etiketinin farklı anlamları içerebileceği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Kriminolojideki birtakım çalışmalar, bu sosyal gerçeğin

[265] Hakan Cem Çetin, Hacı Duru, "Bitmeyen Savaş: Diyarbakır'da Terör-Uyuşturucu İlişkisi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 2 (2015), ss. 33-44.
[266] Chadwick, Top, "Religiousity and Delinquency among LDS Adolescent", s. 52.
[267] a.g.m., s. 63.

farklı yorumlanabilmesini sağlamakta ve dahası suç, suçlu, sapma davranışı hakkındaki etiketlere yeni bakış açılarıyla dikkat çekmektedir

Etiket veya damga kavramı, ilk olarak (Eski) Yunanlar tarafından kullanılmıştır. Bu dönemdeki etiket/damga kavramı, işaret edilen bireylerin ahlaki statüleri hakkında olağandışı veya kötü şeyleri ifşa etmeye yönelik kullanılan bedensel işaretlerdir. Bedene kazılan ya da yakılan bu işaretler, taşıyıcısını bir köle, suçlu veya vatan haini olarak herkese tanıtmaktaydı. Bu etiketlerin benzer biçimlerine günümüzde de rastlamak mümkündür.[268] Hatta sadece bedensel işaretlerle değil sosyal yaşamdaki etiketleyen veya kişiye dikkati çeviren dilsel söylemlerden de bahsedilebilir. Goffman, günlük söylemlerimizde "sakat insan, gayri meşru çocuk, salak" gibi damgalama sözcüklerini kullandığımızı belirtmektedir. Bireylerin bu türdeki söylemleri ne yönde kullandıklarına dikkat etmek gerekmektedir. Genellikle kendilerinin farklı ve güçlü olduklarını göstermek istediklerinde bireyler, karşılarındaki kişilerin aşağı hallerine dikkat çekmek için herhangi bir biçimde onları etiketlemekte ve ötekileştirmektedir.[269]

Goffman'a göre damga, herhangi bir bireyin sosyal olarak kabul görmeyi istemesi ve diğerleri tarafından yetersiz bulunması ve değersiz görülmesi ile ilişkilidir. Damgalayan gruplar, toplumun davranışları geniş çapta kontrol etmesinin bir aracıdır. Damga ile ilgili yapılan çalışmalara göre, ilk başlarda AIDS gibi tıbbi durumlarda kullanılan, saklamanın ya da sonradan giderilmenin mümkün olmadığı ve itibarsızlaştırıcı bir etikete sahip olan damga, sonraki dönemlerde mahkûmiyet, uyuşturucu madde kullanma veya toplumdan gizlenmenin yer yer mümkün olduğu ancak bilindiği takdirde silinmesinin imkânsız olduğu anlamsal sembollerle (ibne, nonoş, hanım evladı, kadınsı vb.) eşcinsellik için anılmaya başlanılmıştır. Goffman, insanların damgayı gizlemelerinin gerekip gerekmediğini önermeksizin damgalama sürecinin gerçek hayatta nasıl işlediğini ve insanların damgalanmamak için ne gibi stratejilere başvurduğuyla ilgilenmektedir.[270]

Etiketleme (labeling) teorileri, damgalama (stigmatization) ve bazı araştırmalarda da sosyal tepki (social reaction) teorileri olarak da adlandırılmakta ve sembolik etkileşimci yaklaşım ile birlikte anılmaktadır. Sembolik etkileşimcilik, salt bir etiketleme teorisi değildir. Ancak etiketleme teorisi, sembolik etkileşimcilik için önemli bir role

[268] Erving Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, çev. Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, Suphi Nejat Ağırnaslı, Ankara: Heretik Yayınları, 2014, s. 29.
[269] a.g.e., s. 34.
[270] Giddens, Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, ss. 320-321.

sahiptir.[271] Etiketleme yaklaşımının sosyal bağlamdaki kökeni, sembolik etkileşimci Charles H. Cooley'in 1902 yılındaki "*İnsan Doğası ve Sosyal Düzen*" (*Human Nature and The Social Order*) ve George H. Mead'in 1934 yılındaki "*Zihin, Benlik ve Toplum*" (*Mind, Self and Society*) adlı çalışmalarına dayanmaktadır. Cooley, insanların içinde yaşadıkları toplumdaki veya çevrelerindeki varlıklara ve olaylara özel bazı anlamlar yüklediklerini, yani insanların çevrelerindeki varlıkları ve olayları önce yorumladıklarını, onlara belirli anlamlar yüklediklerini ve tanımladıklarını ifade etmektedir. Bireyler, bu anlamlar vasıtasıyla mantıklı bir şekilde hareketlerini ve davranışlarını düzenlemektedir.[272] Dolayısıyla bireyin benliğinin onun diğer bireylerle alışverişi yoluyla geliştiğini iddia ederek "ayna benlik" (looking-glass self) teorisini öne sürmektedir.[273] Bireyin kendi şuuru, geniş ölçüde diğerlerinin kendisine verdiğine inandığı takdirler ve düşüncelerin doğrudan bir yansıması olarak görülmektedir.[274]

Mead, insanların karşılıklı iletişim esnasında önemli semboller, terim ve ifadeler kullandıklarını, bu sembollere kendi algılarına göre bazı anlamlar yüklediklerini ve bu anlamlandırmalarda bireyin kendi öz benliğine ilişkin tanımların mevcut olduğunu ifade etmektedir. Bireyin kendi benliğine ilişkin yaptığı bu tanımlama, çevresindekilerin kendisi hakkında ne düşündüğü şeklinde gerçekleşmektedir. Mead'e göre bu süreç, benliğin sosyal inşasıdır.[275]

Etiketleme teorisi, sembolik etkileşimcilik çerçevesinde gelişen, Durkheim ve Simmel'den itibaren sosyal bilimlerin önemli bir sorunu olan ve anomi kavramı temelinde incelenen 'sosyal normlardan sapma' konusundaki önemli yaklaşımlardandır. Durkheim'in 'sosyal yoğunluk arttıkça, moral yoğunluk azalır' hipotezi, farklı sosyo-ekonomik yaşam alanlarında yetişen insanların bir kurum veya grubun normlarının dışına taşan davranışlarının öncelikli olarak 'sapma' olarak nitelendirilmesini ve toplumun yeni sapma kategorileri yaratarak nüfusun giderek daha büyük bir kısmına yaptırım uygulama sürecini konu edinmektedir. Buna göre sembolik etkileşimciler, sapmanın bir durum gibi değil bir süreç olarak görülmesi gerektiğini ve belirli bir sorunun analizinde, normal ya

[271] Mark Cowling, *Marksizm ve Kriminoloji Teorisi Kavramsal Araçlar ve Eleştirel Bir Değerlendirme*, çev. Dafne Yeşilsu, Ankara: NotaBene Yayınları, 2008, s. 73.
[272] Vedat Kargın, "Damgalama & Sosyal Reaksiyon Teorileri", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, s. 149.
[273] Lewis A. Coser, *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler*, çev. Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman, Ankara: De Ki Basım Yayım, 2015, s. 271.
[274] Dolunay Şenol, *Sembolik Etkileşim*, 2. b., Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık, 2017, s. 67.
[275] Kargın, "Damgalama & Sosyal Reaksiyon Teorileri", s. 149.

da sapmış olsun, ilgili tüm aktörlerin algılarının dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir.[276]

Etiketleme teorisi, 1960'lı yıllarda suç ve suçluluk çözümlemelerinde dikkat çeken ve kısa sürede belirli bir popülariteye ulaşan ender kuramlardan biri olup bireylerin etiketlenmelerinin onların suç işleme süreçleri üzerinde etkili olduğu hipotezi üzerine konumlandırılmaktadır. Teoriye göre, bireylerin sapkın veya suçlu olarak etiketlenmeleri, onların toplumdan dışlandıkları yönünde bir duyguya kapılmalarına sebep olmakta ve bu dışlanma duygusuyla birlikte suçlu gruplarla ilişkiye girmelerine etki etmektedir.[277]

Etiketleme kuramı, kendinden önceki kriminolojik kuramlarla bazı noktalardan ayrılmaktadır. Önceki kuramlar, suçla ilgili olarak "Niçin yaptılar?", "Ne biçim insanlar bunlar?", "Bunları yapmalarını nasıl engelleyebiliriz?" gibi sorulara cevap ararken etiketleme kuramı, "Niçin böyle bir kural var ve neden bu kurala uymamak sapkınlık sayılıyor?", "Bir insana sapkın demeyi ve falanca kişiye uygulamayı sağlayan süreçler neler?", "Falanca kişiyi sapkın diye nitelemek toplum ve birey açısından hangi sonuçları doğurur?" gibi sorular üzerine yoğunlaşmaktadır.[278] Teori, özellikle davranışların illegal ve legal sınırlarını belirleyen kuralları ve hukuk sistemini sorgulamakta ve suç işleyen bireylerden ziyade kuralları koyanlara odaklanmaktadır.[279] Ayrıca toplumun suç ve suçluya gösterdiği tepkilere dikkat çeken etiketleme kuramı, bir kimsenin işlediği bir suçtan sonra yeniden suç işleyip işlememesinin tamamen bu kişiye toplumun nasıl bir tavır takınacağıyla ilgili olduğunu öne sürmektedir.[280]

Cooley ve Mead'den önce kriminolojik olarak etiketleme kavramına dair yapılan ilk araştırmaya, 1938 yılında Frank Tannenbaum'un "*Crime and Community*" (*Suç ve Topluluk*) adındaki eserinde rastlanılmaktadır. Tannenbaum, damgalama sürecini kendi yaklaşımıyla "kötülüğün dramatize edilmesi" (dramatization of evil) olarak açıklamaktadır. Ona göre çatışma ilk önce toplum ve birey arasında gündelik yaşamdaki olayların ve davranışların farklı tanımından, algılanmasından meydan gelmektedir.[281]

---

[276] Turgut Göksu, Muhittin Karakaya, "Polisin Sapma Davranışlarının Etiketleme Kuramı Açısından Değerlendirilmesi", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 11, S. 4 (2009), s. 28.
[277] Zahir Kızmaz, "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 29, S. 2 (2005), s. 167.
[278] Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 212.
[279] Kızmaz, "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 167.
[280] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 441.
[281] Kargın, "Damgalama & Sosyal Reaksiyon Teorileri", s. 150.

İnsanlar suç işledikleri zaman halkın ilgisini bu kişi üzerinde yoğunlaştıracağı ve zaman geçse bile kişinin suçlu imajının hep canlı kalacağı ve nihayetinde kişinin tekrardan suç işlemesine sebep olacağı savunulmaktadır.[282]

Etiketleme teorisinin kriminoloji çalışmalarında yeni bir analiz imkânı vermesi araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu araştırmacılardan biri olan Edwin M. Lemert, 1951'deki "*Social Pathology: Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*" (*Sosyal Patoloji: Sosyopatik Davranış Teorisine Sistematik Bir Yaklaşım*) ve 1969'daki "*Primary and Secondary Deviation*" (*Birincil ve İkincil Sapma*) adlı çalışmalarında etiketleme analizine dair etkileyici bilgilere yer vermektedir. Lemert, suça neden olan şeylerin ne olduğuyla değil bir suç tespit edildikten sonra ne olacağıyla ilgilenmektedir.[283]

Lemert, etiketleme sürecini birincil sapma ve ikincil sapma süreçleri olarak değerlendirmektedir. Birincil sapma, sınıfta yaramazlık yapmaktan hırsızlık suçuna kadar her durumda görülebilir. Bu tür davranışlara verilen toplumsal tepkiler, kınama ve hafif hapis cezası gibi yaptırımlardan ağır cezai işlemlere kadar farklı tepkileri içerebilir. Fakat suç, hafif olduğu sürece birincil sapma genelde herhangi bir sosyal ya da düzeltici tepki gerektirmez. Bununla beraber sapkın davranış tekrarlandıkça veya birey suç işlemede ısrarcı oldukça toplumsal tepkinin daha güçlü ve daha cezai hale gelmesi de ihtimal dâhilindedir. Kuralların ihlali devam ederse birey, etiketlenmeye neden olacak kadar güçlü sosyal yaptırıma tâbi tutulabilir. Toplumdaki cezai yaptırım ve dışlanma arttıkça birey de daha fazla sapkın davranışlarda bulunabilir. Böylece ikincil sapma süreci başlar ve süreç içinde birey toplumda suçlu olarak etiketlenir. Bu durum, birey ile toplum arasında bir mesafenin oluşmasına sebep olarak bireyi kendi gibi benzer durumda olanlarla grup oluşturmaya iter.[284] Örneğin, bir öğrenci yaramazlık yaptığında ve öğrencinin eylemi göz yumulacak küçük bir sapma ise öğretmeninin yaramazlığa göz yumması öğrenciyi birincil sapma sürecinde tutar. Nitekim öğrenci ya bu davranışından daha sonra vazgeçer ya da öğretmeni onu etiketlemeyecek ve dışlamayacak bir biçimde uyarmasıyla sapmanın tekrarlanması önlenir. Ancak öğretmen ya da öğrencinin

[282] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 445.
[283] a.g.e., s. 447.
[284] Michael J. Rosenberg, "Lemert, Edwin M.: Primary and Secondary Deviance", *Encyclopedia of Criminological Theory*, ed. Francis T. Cullen, Pamela Wilcox, California: SAGE Publications, 2010, ss. 551-553.

arkadaşları, bu yaramazlıktan dolayı onunla "yaramaz, suçlu, sapkın" gibi etiketlerle ilişki kurarlarsa sapma eylemini gerçekleştiren öğrenci, sosyal çevresinin bu etikete verdiği anlamlar üzerinden davranışlarını yönlendirir ve artık kendi gibi yaramazlık yapan diğer öğrenci veya bireylerle beraber olmaya başlar. Bu durum onun yetişkinlik döneminde de aynı etiket üzerinden davranışlarda bulunmasına sebep olabilir. Böylece yıllar sonrasının suçlu grupları, çocuk yaştaki bireylerin ebeveynleri, öğretmenleri veya arkadaş çevresinin etiketleriyle yetiştirilerek oluşur. Bu bağlamda Lemert, birincil sapmaya gösterilen olumsuz ve damgalayıcı tepkilerin bireyleri ikincil sapmaya götürebileceğini ve bu süreci ömürleri boyunca devam ettirebileceğini iddia etmektedir.

Lemert'in ve öncesindeki etiketleme teorisyenlerinin fikirlerine farklı bir açılım getiren Howard S. Becker, 1693 yılındaki "*Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*" (*Ötekiler: Sapma Sosyolojisi Çalışmaları*) adlı çalışmasında, sapkınlığın toplum tarafından yaratıldığını savunmaktadır. Bazı toplumsal gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yaratmaktadır. Bu kurallar, belli kişilere uygulanır ve "*haricîler*" (*ötekiler*) olarak etiketlenirler. Sapkınlık, kişinin gerçekleştirdiği davranışa içkin bir nitelik olarak değil daha ziyade kuralların ve yasakların başkaları tarafından bir suçluya uygulanması sonucu ortaya çıkan bir durum olarak anlamlandırılmaktadır. Etiketin kendisine uygulandığı kişi ise 'sapkın' olarak ötekileştirilir.[285]

Becker, kuralların birilerinin girişiminin ürünü olduğunu savunmaktadır. Kuralları oluşturan grupları ise "ahlak girişimcileri" (moral entrepreneurs) olarak tanımlamaktadır.[286] Ayrıca Becker, ahlak girişimcilerinin gerçekleştirdiği etiketleme eylemini, sapkınların eylemlerinin tek açıklaması olarak düşünmenin imkansız olduğunu belirtmektedir.[287] Konuyu eserinde birçok örnek ile açıklayan Becker, polislerin, suçluluğun daha çok azınlık ve alt grup insanlara mahsus olduğunu düşündüklerini ve bu gruplardan biri suç işlediğinde hiç tolerans göstermeden prosedürleri tam olarak uyguladıklarını ancak üst sınıfa ait grupların üyelerinden birisi suç işlediğinde toleranslı davranabildiklerini örnek göstermektedir. Bu bakımdan Becker, alt sınıftaki kişilerin

[285] Howard S. Becker, *Haricîler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, çev. Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınları, 2017, s. 29.
[286] a.g.e., s. 181.
[287] a.g.e., s. 217.

suçlu olarak damgalanmalarının daha olası olduğuna dikkat çekmektedir.[288] Netice itibarıyla damgalama süreci ve bireye vurulan damga, Goffman'ın deyimiyle "itibarsızlaştırıcı" bir etkiye sahip olup toplumsal bir kimliği belirtmek için kullanılmakta ve bireyi içinde bulunduğu sınıftan alarak yeni bir sınıfa götürmektedir.[289]

Damgalanmış bir birey, utanma duygusunu had safhada yaşayabilir. Birey, kendine yeni gruplarla ilişkilendirerek toplumun ona verdiği etiketin gerektiği gibi yaşayabileceği bireylerle yaşamaya zorlanır ya da damgasını gizleyerek sosyalleşmeye çalışır. Utanma veya utandırma süreci genel manada olumsuz bir sürece işaret ederken son dönemde bu sürecin olumlu bir yönde sosyal bütünleşmeye de götürebileceğine dair çalışmalara rastlamak mümkündür. John Braithwaite'in 1989 yılında yazdığı "*Suç, Utandırma ve Yeniden Birleştirme*" (*Crime, Shame and Reintegration*) adındaki eseri, buna örnek teşkil etmektedir. Braithwaite, damgalama teorisyenlerinin o güne kadar utandırmayı damgalamak şeklinde yorumlamalarının aksine damgalama teorisi içinde her zaman negatif bir olgu olarak analiz edilen utandırmayı/ayıplamayı farklı bir bakış açısıyla yorumlayarak utandırmanın, bireyi toplumla bütünleştirici olumlu bir yöne de sahip olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan Dolu'ya göre damgalama perspektifini Braithwaite'den önce ve Braithwaite'den sonra diye düşünmek mümkündür.[290]

Braithwaite, utandırmayı (shaming) toplum tarafından bireyin yaptığı eylemin kınanması, var olan eylemin onaylanmamasını ifade eden tüm sosyal süreçler olarak tanımlamaktadır. Suç görülen davranışlara gösterilen tepkileri, resmi (formal) ve sosyal (informal) tepki olmak üzere iki grupta değerlendiren Braithwaite, utandırmanın resmi tepkilerden daha caydırıcı olduğunu savunmaktadır. Sosyal tepkileri de (1) ayrıştırıcı, dışlayıcı veya damgalayıcı (stigmatization) utandırma ve (2) yeniden bütünleştirici veya birleştirici utandırma (reintegrative shaming) olarak ayırmaktadır.[291]

Yeniden bütünleştirici teorinin anahtar fikri, bazı toplumların suçlu davranışlarına karşı daha az etkin ayıplama kullandıkları için diğer toplumlara göre daha yüksek suç oranlarına sahip olmalarıdır. Bu nedenle suç oranlarının düşük olduğu toplumlar, suçu en

[288] Kargın, "Damgalama & Sosyal Reaksiyon Teorileri", s. 156.
[289] Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzeirne Notlar*, s. 31.
[290] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 468.
[291] John Braithwaite, *Crime, Shame and Reintegration*, New York: Cambridge University Press, 1989, s. 100.

etkili biçimde cezalandıranlar değil suça karşı en çok hoşgörüsüz olanlardır.[292] Yani teorinin suça veya suçlulara ne kadar çok ceza verilirse, suça yönelimin de o denli düşeceği genel anlayışıyla uyuşmadığı söylenebilir. Eğer resmi ceza veya yaptırımlar suç davranışlarından alıkoymuş olsaydı suç işleyenlerin tekrar suça karışmamaları veya toplumun diğer fertlerinin suç işleyenlerden ibret alarak aynı suça yönelmemeleri gerektiği düşünülebilir.

Yeniden bütünleştirici utandırma yaklaşımını, suç işleyenin toplum tarafından ayıplanarak yaptığından vazgeçirme, ders alma süreci olarak değerlendirmek mümkündür. Braithwaite, yasayı çiğneyen bireyin utandırılarak işlediği suçun yanlış olduğu inancı kendisinde sağlanırsa yaptığı eylemin yanlış olduğu da içselleştirilebilir. Bu içselleştirmenin, vicdan azabıyla cezalandırma veya başkaları tarafından onaylanmama korkusundan çok daha güçlü bir caydırıcılığa sahip olduğunu iddia etmektedir. Yani yanlış eylemleri kendi vicdanımızın onaylamaması, başkalarının aynı eylemi onaylamamasından daha güçlü bir kontrol mekanizmasıdır. Dolayısıyla utandırma hem sosyal onaylamama hem de kendi vicdanının onaylamaması yoluyla suçun yanlışlığı ve caydırıcılığı ile ilgili ahlaki bir eğitimdir.[293]

Teorinin diğer tarafını oluşturan damgalayıcı, ayrıştırıcı utandırma ise farklı bir anlamda yorumlanmıştır. Bireyleri suçlu olarak etiketlemenin sonuçlarından biri, bireyin suçlu olma ihtimallerini arttırdığıdır. Braithwaite, ebeveynlerine ve öğretmenlerine, "*Sen bana kötü de; ben sana ne kadar kötü olabileceğimi göstereyim*." diyen çocukların kendisine atfedilen etiketlerle örtülü bir davranış geliştirdikleri örneğini vermektedir.[294] Bu bağlamda, suçlu etiketi yapıştırılan bireyin toplum tarafından kendisine isnat edilen kimliğe uygun hareket edeceği; tıpkı senaryosu yazılmış bir filmde aktörün kendisine yakıştırılan karakteri oynaması gibi damgalanan bireyin de toplumun kendisine yakıştırdığı kimliğin gereklerini yerine getirmeye çalışması ihtimalini arttıracağı düşünülebilir.

Dolu'ya göre damgalayıcı utandırmadan farklı olarak birleştirici utandırma yaklaşımı, temel olarak insanların özünde iyi olduklarını, ancak bazen hata

[292] John Braithwaite, "Reintegrative Shaming, Republicanism, and Policy", *Crime and Public Policy: Putting Theory to Work*, ed. Hugh D. Barlow, Boulder: Westview Press, 1995, s. 191.
[293] a.g.e., s. 192.
[294] a.g.e., s. 193.

yapabileceklerini kabul etmektedir. Dolayısıyla teori, suçlunun kendisine değil, hatalı davranış üzerine odaklanmaktadır.[295]

Braithwaite, farklı kültürel grupların utanma geleneklerine göre farklılık göstereceğini iddia etmektedir.[296] Bu durumda birleştirici utandırma ya da damgalayıcı utandırmadan hangisinin kullanılacağını belirleyen iki faktör vardır. Bunlar, "karşılıklı bağımlılık" (interdependency) ve "toplumculuk" (communitarianism) faktörleridir. Braithwaite, bir toplumu oluşturan bireyler arasında güçlü bağların olmasını ve başarılı olabilmek için birbirlerine ihtiyaç duymalarını karşılıklı bağımlılık; insanların birbirleriyle kaynaştığı, güvendikleri sağlıklı toplum yapısını ise toplumculuk olarak ifade etmektedir.[297] ABD ve Japonya kültürleri üzerinden çeşitli örnekler veren Braithwaite'e göre, bu ülkelerdeki insanların utanmaya verdikleri tepkiler, sapma davranışına etki etmektedir. Japonya ve benzeri toplumlarda, sapma davranışını gerçekleştiren bireye gösterilen ayıplama, birleştirici ayıplama yaklaşımı biçiminde olup ayıplanan bireylerin toplumsal bağlılıklarını tekrar sağlamalarına yardımcı olmaktadır. ABD ve benzeri toplumlardaki bireylerin sapma davranışlarına gösterilen ayıplama ise, bireylerin ayrıştırıcı, dışlayıcı bir sürece girmelerine neden olmaktadır.[298] Nitekim ABD gibi gelişmiş batı ülkeleri daha çok bireyselleşmiş toplumlar olarak öne çıkarken Japonya ve Çin benzeri toplumlar cemaatçi veya kolektivist yapılarıyla bilinmektedir.[299]

Toplumda bireyler arasındaki bağlılık veya toplumsal değerlere verilen önem arttıkça bireyler kendi çıkarlarından ziyade toplumun çıkarını önemseyeceklerinden bireylerin sapma davranışına yönelme ihtimalinin de azalacağı söylenebilir. Burada utandırma, sosyal kontrol aracı olarak bir işlevsellik kazanmaktadır. Din kurumu, sosyal kontrolün oluşmasında ve bireylerin günahkâr veya tövbekâr olarak etiketlenmelerinde referans bir noktadadır. Toplumun veya bireyin bulunduğu sosyal grupların dini yönelimi ve dini kural ve değerlerin o sosyal çevredeki veya bireyin kendisindeki etkinliği, etiketlemenin hangi ölçüde yapılması gerektiğine etki etmektedir. Ayrıca manevi bir destek süreci ile bireyin tekrar suça yönelmesinin önüne geçilerek toplumun bireyi daha hızlı kabullenmesi de sağlanabilmektedir.

---

[295] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 472.
[296] Braithwaite, *Crime, Shame and Reintegration*, s. 95.
[297] a.g.e., ss. 100-101.
[298] a.g.e., ss. 84-97.
[299] Zahir Kızmaz, "Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-I", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 12 (2005), s. 360.

İnsanların bütün sosyal ilişkileri ve davranışları bir şekilde sembollere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu sembollere anlam veren din, toplumda bütünleştirici bir işleve sahiptir. Ayrıca bireyin iç ve dış kontrol yani kendisini dışarıdan itaate zorlayan ve bu itaati bireyin kendi vicdanında yapabilen bağlara sahip din, sembolize edilen eylemlerin içselleştirilmesini, vicdanında yer edinmesini, toplumsal hayatta hoş karşılanmayan işlerden uzak tutacak bir biçimde insan bilincinin şekillendirilmesini sağlamaktadır.[300] Bu durumda sembolik etkileşim, dinin sürekli kullanıldığı, dinden atıf alınarak davranışlara belirli anlamlar yüklenildiği bir süreçte, toplumda gerektiğinde sosyal kontrol gerektiğinde de sosyal bütünleşme aracı olan din kurumuyla oldukça ilişkilidir. Din ve sembolik etkileşim, damgalama veya etiketleme ilişkisi ile ilgili çalışmaların pek fazla olmadığı söylenebilir. Ancak bu türde çalışmalara ihtiyaç duyulduğu da açıktır.

Sembolik etkileşimcilik bağlamında ele alınan etiketleme/damgalama kuramları, davranışların ve bireylerin hangi süreçlerde nasıl damgalandıklarını ve damgalama sonrası toplumsal etiketin neticelerini çeşitli yönlerden konu edinmektedir. Ancak bireyler, damgalama veya dışlayıcı tepkilere aldırmadan da sosyal yaşamlarına devam edebilmekte ve hatta sapkın davranışlarını farklı yönlerden savunmaya gidebilmektedirler. Savunmalarını gerek suç teşkil eden eylemlere verilen etiketsel anlamı farklı yorumlayarak gerekse kendisine atfedilen suç davranışını çeşitli sebeplerden meşrulaştırma ve nötrleştirme yaklaşımıyla çabalayarak yapmaktadırlar. Bu bağlamda, suç kuramlarına farklı bir yaklaşımla ele almak gerekmektedir.

2.6. Nötrleştirme, Meşrulaştırma, Suç ve Din

Kriminoloji araştırmaları, suç olgusuna çok yönlü analizlerle yaklaşmaktadır. Günümüzde ise suç davranışının öncesinde ve sonrasındaki tüm süreçleri incelemeye devam etmektedir. Suç davranışının sosyal alandaki anlamsal yaygınlığı, davranışın failinin sosyalleşme süreçlerini incelemeye itmektedir. Sosyal sapma, suç ve cezai yaptırımlar ele alındığında sosyal dışlanma ve damgalanma, toplumdan soyutlanma gibi sosyal ayrışmaya neden olan süreçlerin irdelenmesi de önem arz etmektedir.[301] Bu sürecin merkezindeki suç faili, hem toplum tarafından dışlanmamak hem de ona isnat edilen

[300] Adil Çiftçi, *Din Sosyolojisi ve Modernlik -Toplum Yazıları I-*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016, ss. 123-126.
[301] Meral Timurturkan vd., "'Hükümlü' Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 20 (2017), s. 140.

etiketin etkilerini azaltmak veya yok etmek için yaptığı davranışı aklama; aslında yaptığının kural ihlali olmadığına ikna etme veya çeşitli sosyal sebeplerle ilişkilendirerek meşrulaştırma çabasında olabilmektedir. Bu çaba, çeşitli gerekçelerle ve bazen de ona isnat edilen suç davranışının olumsuz neticelerini reddetme biçiminde olabilmektedir.

Suç davranışına dair suçlu tarafından yapılan meşrulaştırma süreçleri, Nötralizasyon Teorisi (Neutralization Theory) ile incelenmektedir. Gresham M. Sykes ve David Matza tarafından ilk kez 1957'de yılında "*Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*" (*Nötrleştirme Teknikleri: Bir Suçluluk Teorisi*) adında yayınlanan çalışmada, suçluların işledikleri suçları meşrulaştırmalarını beş farklı biçimde yaptıkları saptanmıştır. Bu nötrleştirme teknikleri;[302]

1. Sorumluluğun Reddi (The Denial of Responsibility): Suçlu, gerçekleştirilen sapkın eylemde kendi sorumluluğunun olmadığını ileri sürmektedir. Nötralizasyon tekniği olarak sorumluluğun reddinde birey, sapkın eylemlerin kazara gerçekleştiğini veya kendi kontrolü dışındaki birtakım faktörlerle buna zorlandığını savunmaktadır. Suçlu, eylemlerinin onu sevmeyen ebeveynler, kötü arkadaşlar veya bir gecekondu mahallesinde yaşaması gibi kontrolü dışındaki güçlerden kaynaklandığını söyleyerek aslında kendisinin bir "bilardo topu" gibi çaresizce bu yeni durumlara itildiğini belirtmektedir.
2. Zararın Reddi (The Denial of Injury): Suç işleyen birey, olayda yer alan yaralanma veya zarara odaklanır. Suçlu için yanlışlık, herhangi birinin bu sapkınlığından açıkça zarar görüp görmediğidir. Mesela vandalizm, suçlu tarafından basitçe "yaramazlık" olarak tanımlanabilir ve mülkiyeti tahrip edilmiş kişilerin bunu karşılayabileceği iddia edilebilir. Benzer şekilde, oto hırsızlığı "ödünç alma"; çete mücadelesi, istekli iki taraf arasında bir düello gibi özel bir kavga olarak görülebilir. Bu nedenle de toplumu ilgilendirmez. Yasaya aykırı olmasına rağmen davranışın kimseye zarar vermediği düşünülür.
3. Mağdurun (Kurbanın) Reddi (The Denial of the Victim): Suçlu birey, yaptığı eylemin yasalara aykırı olduğunu ve bir zararın oluştuğunu kabul etse de bir mağdurun varlığını reddetmektedir. Aslında yaptığı eylemle gerçek suçluyu cezalandırdığını ya da verilen zararın gerçek bir zarar olmadığını, aslında

[302] Gresham M. Sykes, David Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", *American Sociological Review*, vol. 22, no. 6 (1957), ss. 664-670.

mağdura ödetilen bir ders veya ondan alınan bir intikam olduğunu iddia eder. Suçlunun gözünde, eşcinsellere veya şüpheli eşcinsellere yapılan saldırılar, adaletsiz bir öğretmen veya okul görevlisine intikam olarak gerçekleştirilen vandalizm, "dolandırıcı" bir dükkân sahibine yapılan hırsızlık bir suç değil, aslında onları cezalandırmadır.

4. Kınayanları Kınama (The Condemnation of the Condemners): Suçlu birey, dikkati kendi sapkın hareketinden bunu onaylamayanların motivasyonlarına ve davranışlarına yönlendirmeye odaklanır. Buna göre kendisini kınayanları, ikiyüzlü, kendi hatalarını gizleyerek başkalarının hatalarını eleştiren sapkın ve kendilerine kişisel kin güden insanlar olarak suçlarlar. Suçlulara göre öğretmenler her zaman kayırmacılık yaparlar; polisler de yozlaşmış, aptal ve acımasızlardır. Suçlu, başkalarının kendi sapkın eylemlerine olan tepkiyi yönlendirerek onlara saldırmakta ve kendi davranışlarının yanlışlığını daha kolay bir şekilde bastırmaktadır.
5. Daha Yüksek Sadakatlere İtiraz (The Appeal to Higher Loyalties): İç ve dış sosyal kontroller, çete veya arkadaşlık kliki gibi suçluların ait olduğu daha küçük sosyal grupların taleplerine yönelik fedakarlık yaparak nötralize edebilir. Suçluların baskın olan normatif sistemin zorunluluklarını, onları takip etmemesine rağmen, mutlak olarak reddetmedikleri görülmektedir. Aksine, suçlu kendisini yasayı ihlal etme pahasına çözülmesi gereken bir ikileme yakalanmış olarak görebilir. Yani yasalar ile içinde bulunduğu küçük grubun normları arasında bir ikilem yaşayabilir. Bu tür bir durumda ise, küçük grubun normlarını benimseyerek yasalara karşı olabilir. Böylece birey, küçük grubun normları gereği suçlu davranışını yapmak zorunda kaldığını ileri sürer.

Sykes ve Matza'nın teorisi, Sutherland'in bireylerin ceza tekniklerini ve yasa ihlallerini destekleyen davranışları, rasyonelleştirmeleri ve tutumları öğrenebilecekleri önermesiyle bağdaşmaktadır. Sykes ve Matza, bu gerekçelerin ya da rasyonelleştirmelerin bireyin hem kendi kendini suçlamasından hem de başkalarının onu suçlamasından koruduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla birey, baskın kültürün değer sistemine bağlı kalarak başka türlü beklenebilecek bilişsel uyuşmazlığı yaşamadan suç işlemektedir. Böylece suçlu, suçun önünü açarak suçu önceden tahrif etmekte ya da nötrleştirmektedir. Bu nötralizasyonlar bireyi, suç ile ilgili her türlü suçluluktan da

korumaktadır. Thurman'a göre suçluları, suçlu olmayanlardan ayıran şey nötralizasyon kullanma yetenekleridir.[303]

Matza, mevcut nötralizasyon tekniklerinin toplumdaki kontrol elemanları tarafından benimsenen zayıf ya da etkisiz değerlerle birleştiğinde suçluların suça sürüklenme eğiliminin oluşacağını öne sürmektedir. Suç eylemi ve geleneksel eylem arasında sürüklenen suçlular, hangi davranış o vakit daha uygunsa o davranışı seçme eğiliminde olmaktadırlar. Suçlular, toplum ile aralarındaki mesafenin artmaması veya uzaklaşmanın büyümemesi için nötralizasyon tekniklerini kullanmaktadırlar. Suç fırsatları ortaya çıktığında bu tür teknikler, suçluluk duygularının üstesinden gelmenin ve hareket kolaylığı sağlamanın etkili bir yolunu sunmaktadır.[304]

James W. Coleman, 1994'te yılındaki "*Neutralization Theory: An Empirical Application and Assessment*"(*Nötrleştirme Teorisi: Ampirik Bir Uygulama ve Değerlendirme*) adlı doktora tezinde ve 1998'de yayınladığı "*Criminal Elite: Understanding White Collar Crime*" (*Suçlu Seçkinler: Beyaz Yakalı Suçu Anlamak*) adlı çalışmasında suçluların, Skyes ve Matza'nın beş nötrleştirme tekniğine ek olarak aşağıdaki iki farklı nötrleştirme tekniğini daha kullandıklarını belirtmektedir.[305]

1. Gereklilik Savunması (The Defense of Necessity): Zorunluluk veya gereklilik savunması, suçlunun içinde bulunduğu şartlar altında suç eylemini yapmaktan başka çaresinin kalmadığını iddia ederek suçluluğunu azaltmaya çalışmaktadır. Bu savunmada suçlu bireyler, en çok da ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıklarını iddia etmektedirler.
2. Herkes Yapıyor (Everybody Does It): Burada birey, suçluluk duygularını azaltmaya ya da söz konusu davranışın yaygın olduğunu savunarak davranışını haklı çıkarmaya çalışır. Bu nötralizasyon için daha iyi bir etiket, suçluluk duygusunun yaygınlığı olabilir. Davranış meşrulaştırılır veya yaygın benzer davranışlardan dolayı "herkes yapıyor" denilerek suçluluk yaygınlaştırılır.

Cromwell ve Thurman, 137 dükkan hırsızı ile yaptığı bir araştırma sonucunda nötrleştirme tekniklerinin sık kullanıldığını ve iki yeni tekniğin daha bahsi geçen

[303] Quint C. Thurman, "Deviance and Neutralization of Moral Commitment: An Empirical Analysis", *Deviant Behavior*, vol. 5, no. 1-4 (1984), ss. 291-304.
[304] Frank Schmalleger, *Criminology*, 2. edt., New Jersey: Pearson Education, 2014, s. 94.
[305] James W. Coleman, *Criminal Elite: Understanding White Collar Crime*, New York: Saint Martin's Press, 1998'den aktaran Paul Cromwell, Quint Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", *Deviant Behavior*, vol. 24, no. 6 (2003), ss. 545-546.

örneklem grup tarafından kullanıldığını ileri sürerek yukarıdaki yedi nötrleştirme tekniğine iki yeni teknik daha eklemişlerdir. Eklenen bu teknikler ise;[306]

1. Karşılaştırmalı Gerekçe (Justification By Comparison): Tespit edilen bu yeni nötralizasyon tekniği, suçluları suçlarını daha ciddi suçlarla karşılaştırarak davranışlarını haklı göstermelerini içermektedir. Suçlu bireyler, "Eğer hırsız olmasaydım, daha ağır suçlar işleyen biri olabilirdim" gibi söylemlerle suçlarını hafifletme çabasına girmektedirler. Birey, yaptığının suç olduğunu kabul etse ve kendini suçlu hissetse de farklı gerekçelerle değer yargısını korumaya ve kendini haklı göstermeye çalışmaktadır. Bundan dolayı "Kötü biri olabilirim, ama daha kötüsü de olabilirdim" argümanını kullanmaktadırlar.
2. Erteleme (Postponement): Suçlular, eylemin suç olduğu durumunu ve sonrasında hissedeceği suçluluk duygusunu bastırmakta ve olay anında bunu düşünmeden eylemi gerçekleştirmeye odaklanmaktadırlar. Suçlular, suçluluklarını ertelemekte ve olay gerçekleştikten sonra kötü hissettiklerini iddia etmektedirler.

Cromwell ve Thurman'ın eklediği bu yeni teknikler, suç türüne özgü bir analiz imkânı vermektedir. Sadece hırsızlık için bu tekniklerin analiz imkânı vereceği algısına düşülmeden bu tekniklerin başka tür suçlarda da çeşitli çözümlemelere işaret edebileceği söylenebilir. Tıpkı etiketleme teorilerinde olduğu gibi sosyal olaylara ve sonrasında gerçekleşen durumlara bir süreç içinde bakıldığında araştırmacıların ihtiyaçları olan yeni yöntemleri geliştirilmesi olağandır. En nihayetinde bu teknikler, suçluların bir meşrulaştırma aracı olarak kullandıkları savunma taktikleri veya vicdanı rahatlatma biçimleridir.

Anlaşılacağı üzere nötrleştirme teknikleri, yapılan davranışı aklama, normal görme ve meşrulaştırma yönelimlerini içermektedir. Suç davranışında bulunan bireylerin haklılıkları ya da suçlu oldukları gerek yasal gerekse sosyal kurumlar aracılığıyla sorgulanabilir. Birey bu süreçte, kendini ne kadar aklayabilir ve damgalanmasının önüne ne kadar geçebilirse o kadar meşru bir sosyal kimlikte yaşamaya devam edebilir. Meşruluk veya meşru davranış, bireylerin sosyal anlam dünyalarında farklı tanımlara sahipse de meşruluğun onların eylemlerine yön veren hukuk, din, gelenek, kültür ile olan ilişkisi yadsınamayacak kadar fazladır.

[306] Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 546-547.

Etimolojik olarak bakıldığında 'meşru' kavramı yasal, hukuki, tasdik edilen, kabul gören, onaylanan, dine ve ilahi emre uygun olan, dinin, toplumun ve kamu vicdanının doğru, geçerli ve haklı bulduğu eylem, davranış ve kural olarak ifade edilmektedir. Bu kavramdan neşet eden 'meşruluk', genel bağlamda siyasi alana özgü bir mefhum olsa da bireysel ve sosyal yönlerle de ilişkilidir.[307] Meşruluğun toplum nezdinde önemli bir dayanağı olan yasalar veya hukuki kurallar, daha önce suç kavramını açıklarken de değinildiği üzere, bireylerin suç davranışına olan algılarına, yani davranışın yapılıp yapılmayacağına önleyici bir etki etmektedir. Ancak birey, gerçekleştirdiği eylemin yaptırımını hukuki olarak dayanak aldığında kendine yeni dayanaklara yaslayabilmektedir. Örneğin; hukuka aykırı olduğu bilinmesine karşın töre cinayetleri, kültürel veya geleneksel bir dayanağa binaen suçluların kullandıkları bir meşrulaştırmadır. Nitekim din kurumu da bu dayanaklardan biridir. Çünkü din, kutsalın tartışılmaz otoritesine sahip olduğu için onun sunduğu haklı göstermeler ve meşrulaştırmalar, en güvenilir ve kuvvetli meşrulaştırmalardandır.[308]

Dinin meşrulaştırmada bir araç olarak gösterildiğine dair ülkemizde yapılan bir çalışmada çeşitli bulgulara rastlanmaktadır. Önder, 2018-2019 yıllarında Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki altı ilde 949 kişiyle kaçak elektrik tüketimi ile ilgili bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, yukarıdaki dokuz nötrleştirme tekniğine ek olarak iki yeni nötrleştirme tekniğinin daha kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu teknikler şunlardır:[309]

1. Kendi Adaletini Tesis Etme (Establish Its Own Justice): Türk Ceza Kanununa göre elektriğin kayıt dışı kullanımı yasaklanmış ve bu tarzda kullananlar için bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Fakat ilgili bölgelerdeki elektrik aboneleri, tespit edildikleri takdirde cezai yaptırımla karşılaşacaklarını bilmelerine rağmen elektriği kayıt dışı kullanmaktalardır. Bu kişiler, davranışlarının suç olmadığı kanaatindedirler. Onlara göre devlet, bazı etnik sebeplerle bölgesel bir ayrımcılık yapmaktadır ve dolayısıyla devlet tarafından mağdur edildiklerini düşünmektedirler. Bu sebepten, dağıtımı özel şirketler

[307] Ejder Okumuş, *Dinin Meşrûlaştırma Gücü*, İstanbul: Özgü Yayınları, 2005, s. 11.
[308] Çiftçi, *Din Sosyolojisi ve Modernlik -Toplum Yazıları I-*, s. 193.
[309] Mehmet Seyman Önder, "Kaçak Elektrik Kullananların Suçlarını Nötrleştirme Teknikleri: İki Yeni Teknik", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, 29 Ekim Cumhuriyet Armağan Sayısı (2020), ss. 250-251.

tarafından yapılsa da üretimi devlet tarafından gerçekleştirilen elektriğin ücret ödemeden kullanabilme hakkına sahip olduklarını ve devletin gasp ettiği haklarını da bu şekilde geri aldıklarını belirtmektedirler.

2. Dinde Meşrulaştırma Çabası (The Attempt to Legitimize in Religion): Bu teknik, "Kendi Adaletini Tesis Etme" tekniğine bağlı olarak kullanılmaktadır. Kaçak elektrik kullanan kişiler, devlet tarafından gasp edilen haklarını aldıkları, yani kendilerine ait olan bir hakkı tekrar geri aldıkları için İslam dininin temel hassasiyetlerinden olan kul hakkını yemediklerini ve günah işlemediklerini belirtmektedirler. Böylece günah olmayan bir şey, suç da olmamalıdır.

Dinin bu türde bir suç için meşrulaştırma aracı olarak kullanılması, kaçak elektriğin meşruluğunu güçlendirmeye yönelik bir tutumdur. Buradan da anlaşılacağı üzere bireyler, tıpkı töre cinayetlerinde olduğu gibi yasal meşruluğun olmadığı durumlarda referans değişikliğine giderek din kurumunu kendi yorumlamalarıyla bir nötrleştirme tekniğine dayanak kabul etmektedir.

Suç ve sapma davranışlarının, bu çalışmanın en başından beri anlatıla gelen tanım, kuram ve analizlerdeki yorumlama farklılıkları, yukarıda bahsi geçen savunma, aklama, nötrleştirme ve nihayetinde meşrulaştırma tekniklerinde de görülmektedir. Dolayısıyla toplumda, toplulukta ya da sosyal grupta, suç ve sapma olarak görülmeyen bir davranış aynı zamanda günah olarak da görülmeyebilir. Bu durumda dinin meşrulaştırıcı niteliği ortaya çıkmaktadır.

Okumuş'a göre meşrulaştırım, bir davranış biçimini haklı kılmak, geçerli göstermek için ortaya konan, sosyal olarak kurulmuş bir izah ve rasyonalizasyon biçimidir.[310] Dini meşrulaştırım (religious legimation) ise, bir konuyu din ve dini kaynaklar yoluyla haklılaştırma, açıklama ve geçerlilik kazandırma olarak ifade edilmektedir.[311]

Sonuç olarak din ve suç ilişkisini açıklamaya yönelik yukarıda verilen teori ve analiz teknikleri, toplumdaki önemli bir konu olan suç ve sapma olgusunu yine toplumsal çerçevede inceleme fırsatları sunmaktadır. Bu durumu, çalışmanın konu ve amacı bağlamında ele alan bu araştırma, uyuşturucu madde eylemlerini bir suç türü olarak

[310] Okumuş, *Dinin Meşrûlaştırma Gücü*, ss. 24-25.
[311] a.g.e., s. 48.

incelemektedir. Uyuşturucu maddenin kavramsal açıklamaları ve kapsamı, bu araştırma için gerekli görülen bir konudur.

3. UYUŞTURUCU MADDE KAVRAMI VE KAPSAMI

Uyuşturucu madde kavramı, uyku manasındaki Yunanca "narke" kelimesinden İngilizceye "narcotic" olarak geçmekte[312] ve genel olarak insanları hareketten, gereği gibi düşünmekten alıkoyan, uyuşturma özelliğine sahip, uyuşturan madde olarak tanımlanmaktadır.[313] Dönmezer'e göre bu maddeler, insanın sinir sistemine, zevk meydana getirecek ve keyif verecek yönde etki etmektedir. Birey ise, bu etkileri idrak etmeyi kolayca öğrenmekte ve bir süre geçtikten sonra bu maddeyi almadan yapamaz hale gelerek kendisinde çok ağır bir hastalık ve tutku hali yerleşmesine sebep olmaktadır.[314]

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), kişi üzerindeki etkisi göz önüne alınarak uyuşturucu maddeyi tanımlamaya fayda veren bazı genel durumları nitelendirilmektedir. Buna göre, Dünya Sağlık Örgütü, kişide önüne geçilmez gereksinme veya arzu uyandıran, kişinin kullandığı dozu arttırma eğilimi göstermesine ve kullanıcının kendisinde ruhsal ve fiziksel bağlılık hali yaratmasına neden olan maddenin, uyuşturucu madde olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir.[315]

Uyuşturucu maddenin özellikle tıbbi amaçlar dışında kullanılması sonucunda kişinin sinir sistemine etki ettiği; akli, fiziki ve psikolojik dengesini bozduğu; fert ve toplum içerisinde iktisadi ve sosyal çöküntü meydana getirdiği için kullanılması, bulundurulması ve satışının yapılması kanunlarla yasaklanmıştır.[316]Ancak kanunlarla yasaklanmasına dair bazı ülkelerdeki hukukçu ve filozoflar arasında birtakım tartışmalar vardır. Kimi hukukçular, devletin kişiyi kendi iradesine rağmen mecburi tedaviye tâbi

---

[312] Sulhi Dönmezer, "Uyuşturucu Maddelerin Hukuk ve Kriminoloji İle İlgili Bazı Yönleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmua*sı, C. 36, S. 1-4, 1970, s. 1.

[313] Türk Dil Kurumu, "Uyuşturucu", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cb82c1f7d77a5.81634357, (25.09.2019).

[314] Sulhi Dönmezer, "Hukuk ve Uyuşturucu, Alışkanlık Yaratıcı Maddeler (Kriminolojik Yaklaşım)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 43 (1987), s. 457.

[315] Şahin Kurt, Ela Kurt, *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2007, s. 1.

[316] T.C. İçişleri Bakanlığı, Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılıkla Mücadelede Ulusal Politika ve Strateji Belgesinin Uygulanması için Eylem Planı (2010-2012), Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları, 2010, s. 5.

kılmasını; hatta devletin uyuşturucu maddelerin bulundurulmasını cezalandırabileceğini, ancak yalnızca uyuşturucu madde kullanmanın cezalandırılamayacağını öne sürerek böyle bir ceza hükmünün ana hak ve hürriyetlere aykırı olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı Avrupa ülkelerinin çoğunda uyuşturucu maddelerin kullanılmasından ziyade bu maddelerin bulundurulması suçtur.[317] Bu suçların cezai yaptırımları, ülkelere göre değişmektedir.

Avrupa ülkelerinin birçoğunda uyuşturucu madde kullanmak suç değildir. Örneğin, Çek Cumhuriyeti, Belçika, Almanya, Slovakya, Avusturya, Danimarka, İtalya, Polonya ve Slovenya ülkelerinde uyuşturucu maddeyi kullanmak cezai bir işlem gerektirmemektedir. Portekiz, Lüksemburg, Litvanya, Letonya, Bulgaristan, Hırvatistan, Estonya ve İspanya ülkelerinde ise para cezası ile yaptırım uygulanmakta ve bu ülkelerin bazılarında birtakım şartlar zorlanırsa kısa süreli hapis cezaları da verilmektedir. Fransa, Yunanistan, Macaristan, Norveç, İsveç ve Birleşik Krallık'ta uyuşturucu madde kullanımına direkt hapis cezası verilmektedir. Fakat bazı durumlarda hapis cezaları uygulanmamakta, ertelenebilmekte veya eylemin tekrarı durumunda işleme alınmaktadır. Uyuşturucu madde bulundurma veya satışı ile ilgili cezai yaptırımlar, bu ülkelerdeki farklı yaptırımlarla birlikte genel manada hafif veya ağır hapis cezaları ile gerçekleşmektedir.[318]

Ülkemizde, uyuşturucu madde suçlarının tümü cezai işleme tâbi tutulmaktadır. Bu cezalar, şahsın üzerindeki uyuşturucu miktarından türüne ve yakalanma biçimine kadar farklılık arz eden durumlara göre değişiklik göstermektedir.[319] İlgili ceza mevzuatında gerek uyuşturucu madde kullanımına gerekse bu maddelerin imal veya ticareti ya da uyuşturucu madde kullanımının kolaylaştırılması ve özendirilmesi gibi davranışlara da cezai yaptırım öngörülmektedir. Ayrıca uyuşturucu ya da uyarıcı maddeleri kullanmak

[317] Dönmezer, "Hukuk ve Uyuşturucu, Alışkanlık Yaratıcı Maddeler (Kriminolojik Yaklaşım)", s. 458; Mustafa Pınarcı, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2014, ss. 59-61.

[318] European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), "Penalties for drug law offences in Europe at a glance", http://www.emcdda.europa.eu/publications/content/drug-law-penalties-at-a-glance_en#downloadData, (28.09.2019).

[319] Uyuşturucu maddelerle ilgili temel kanuni düzenlemelerin ilgili maddeleri TCK'da üç başlıkta yer almaktadır: (1) 26.09.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu: (a) TCK Md. 188 Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti; (b) TCK Md. 190 Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırmak; (c) TCK Md. 191 Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak; (d) TCK Md. 192 Etkin pişmanlık. (2) 2.06.1933 tarihli ve 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun. (3) 03.06.1986 tarihli ve 3298 sayılı Uyuşturucu Maddelerle İlgili Kanun.

veya kullanmak için bulundurmakla ilgili bahsi geçen mevzuattaki yaptırımlardan farklı olarak kişi hakkında erteleme kararı verilmesi ve bu erteleme sürecinde tedavi ve/veya denetimli serbestlik tedbiri uygulanması da yer almaktadır. Kişi, erteleme süresi içerisinde kendisine yüklenen sorumluluklara aykırı davrandığında veya tekrardan uyuşturucu madde kullandığı tespit edildiğinde iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası istemiyle hakkında kamu davası açılmaktadır. Bunlara ek olarak uyuşturucu madde suçları için 5237 sayılı TCK'nin 192. maddesinde etkin pişmanlık durumu da belirtilmektedir.[320]

Uyuşturucu madde ile ilgili kanun belirtildiği üzere TCK'de uyarıcı maddeler ile birlikte verilmektedir. Bu bakımdan uyuşturucu ve uyarıcı maddeler, kendi aralarında bazı ayrımlara işaret etmektedir. Uyuşturucu ya da uyarıcı maddeler, türlerine göre narkotikler ve uyarıcılar olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılarak bunlardan narkotikler üç ana bölümde incelenmektedir. İlk kategoride, afyon ve türevleri olmak üzere afyon, morfin, kodein, metadon ve eroin bulunmaktadır. İkinci kategoride, kenevir ve türevleri ile toz esrar, reçine esrar, gonca esrar, pres esrar ve sıvı esrar yer almaktadır. Son kategoriyi ise mantarlar oluşturmaktadır. Uyarıcılar ise birinci kategoride, kokain, kafein, nikotin ve amfetaminler; ikinci kategoride, sentetikler yani ectasy (MDMA), captagon, methamfetamin, LSD (lysergic acid diethylamid), ketamin (ketamine hydrocholoride) ve PCP (phencylidune); üçüncü kategoride depresantlar yani barbitüratlar, metakialon, meprobamat, diazem, klordiazepoksit ve alkol (etil alkol) gibi maddelerle sınıflandırılmaktadır.[321]

Uyuşturucu madde türlerinin satışı günümüzde de devam etmektedir. Gün geçtikçe yeni kimyasal uyuşturucu madde çeşitleri topluma sunulmaktadır. Ülkemizde sık olarak esrar, eroin, kokain gibi bitki menşeli maddelerin yanı sıra ectasy ve türevleri olan amfetamin, metamfetamin, sentetik esrar, captagon gibi laboratuarlarda üretilen maddeler de bazı yer ve zamanlarda sıklıkla kullanılan uyuşturucu maddelerdendir.[322] Araştırma konusu bağlamında, bu maddelerden esrar, eroin ve kokain maddeleri ile ilgili bilgilere öncelikli olarak değinilecektir.

---

[320] Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2018*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2018, s. 10.

[321] Dönmezer, *Kriminoloji*, s. 375-377. Kurt, Kurt, *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, ss. 21-41.

[322] Nadir Koçak, "Uyuşturucu Maddeler, Alkol ve Suç", *Kriminoloji*, ed. M. Alper Sözer, Ercan Balcıoğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss. 327-345.

Esrar maddesi, Hint keneviri bitkisinin kurutulmuş çiçekli baş kısmından ve yapraklarından yapılan yeşilimsi veya kahverengimsi bir madde olarak tanımlanmaktadır. En sık kullanılan iki çeşidi toz ve kubar esrardır. Kenevir bitkisinin çiçekli baş kısmının kurutularak toz haline getirilmiş veya toz halindeki maddenin plaka veya kalıp halinde basılmış durumu "toz esrar" olarak bilinmektedir. "Kubar esrar" ise, kenevir bitkisinin çiçekli baş kısmının kurutularak ufalanmış ancak toz hale dönüştürülmeyen kuru yeşil ot görünümlü durumudur. Bu kuru yeşil formundan dolayı kubar esrarı, kullanıcıları tarafından "ot" olarak tabir edilmektedir.[323] Ayrıca İran'da beng/benc; Hindistan'da banga, ganja; Irak, Suriye ve Mısır'da haşiş; Kuzey Afrika'da kif; Amerika ve Meksika'da marijuana (marihuana) olarak ifade edilmektedir.[324]

Hint keneviri (Cannabias Indica) bitkisinden elde edilen esrar maddesi, sayısı 500'ü aşan birçok kimyasal madde içermektedir. İnsanların aradığı sarhoş edici etkileri veren temel psikoaktif kimyasal ise Delta-9 Tetra thydro cannabinol (THC)'dur. Bu kimyasal, özellikle dişi kenevir bitkisinin yaprakları ve tomurcukları tarafından üretilen reçinede bulunmaktadır.[325] Erkek kenevir bitkileri, dişi bitkilerle döllenme durumunda bu reçineyi kullanarak harcamaktadırlar. Bu bakımdan, boyları yarım metreden 3-4 metreye kadar olabilen kenevir bitkilerinden esrar maddesi elde etmek için tarlada bulunan erkek karakterdeki bitkiler sökülmektedir. Erkek kenevir bitkilerinin bulunmadığı tarlalar, ekimi yapan kişinin esrar maddesi elde etme amacında olduğu kanısını oluşturmaktadır.[326]

Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi'nin (EMCDDA) raporuna göre esrar maddesi, Avrupa'nın bilinen en köklü uyuşturucularından birisi olup kullanım oranı en yaygın yasa dışı uyuşturucu maddedir. 15-24 yaş grubundaki madde kullanıcılarının yaklaşık %20'si 2018 yılında esrar maddesi kullandıklarını belirtmiştir. EMCDDA'ya göre 2017 yılında Avrupa'da bildirilen 1,1 milyondan fazla yasa dışı uyuşturucu madde ele geçirilmesi ile kolluk kuvvetlerince yapılan yasa dışı uyuşturucu yakalamalarının uyuşturucu pazarlarının önemli bir göstergesi olduğu görülmektedir. İspanya, İngiltere ve Fransa, Avrupa Birliği'ndeki tüm uyuşturucu yakalamalarının üçte

[323] Pınarcı, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası*, s. 7.
[324] Turhan Baytop, "Esrar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, s. 431.
[325] Zlatko Mehmedic vd., "Potency Trends of Δ9-THC and Other Cannabinoids in Confiscated Cannabis Preparations from 1993 to 2008", *Journal of Forensic Sciences*, vol. 55, no. 5 (2010), ss. 1209-1217.
[326] Kurt, Kurt, *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, s. 31.

ikisinin gerçekleştiği en fazla yakalama rapor eden ülkelerdir. Esrar maddesi, en çok ele geçirilen uyuşturucudur ve Avrupa'da yakalamaların yaklaşık olarak dörtte üçünü oluşturmaktadır.[327]

Eroin maddesi ise haşhaş adlı bitkinin kapsülünün çizilmesiyle elde edilen afyon sakızının kimyasal yollarla işlenmesinin neticesinde meydana gelen ve kahverengi, krem ve beyaz renklerde olabilen bağımlık yapıcı bir maddedir.[328] Eroin, afyonda doğal bir ürün olarak ortaya çıkan morfinin asetilasyonuyla elde edilen yarı sentetik bir afyon (semisynthetic opioid) türevidir. Bazı haşhaş türlerinin kurutulmuş lateksi durumudur. Yasadışı eroin, zayıf bir asitle içilerek veya enjekte edilerek kullanılmaktadır.[329]

Eroin maddesi, Avrupa uyuşturucu pazarında en yaygın opioid maddedir. İthal edilen eroin maddesi, Avrupa'da iki şekilde bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın formu, ağırlıklı olarak Afganistan'da yetiştirilen haşhaşlardan çıkartılarak elde edilen morfinden üretilen kimyasal baz formundaki kahverengi eroindir. Daha az yaygın olanı ise geçmiş dönemlerde Güneydoğu Asya'dan gelen fakat şimdi Afganistan'da veya komşusu ülkelerde de üretilebilen toz formundaki beyaz eroindir. Avrupa'daki yasa dışı piyasalarda bulunan diğer opioidler arasında afyon ile morfin, metadon, buprenorfin, tramadol gibi ilaçlarla çeşitli fentanil türevleri de bulunmaktadır. Bazı opioidler yasal farmasötik kaynaklardan dönüştürülmekteyken geri kalanı ise yasa dışı olarak üretilmektedir.[330]

Koka adlı bitkinin yapraklarından elde edilen kokain maddesi beyaz, parlak, kokusuz bir madde olup önceleri tıp biliminde lokal anestezi için kullanılmaktaydı.[331] Güçlü bir uyuşturucu madde olan kokain, sodyum bikarbonat ve amonyak ile bazı işlemlerden elde edilen "Crack" adında bir türeve de sahiptir. Crack kokain, küçük pullara veya taşlara benzemektedir. Kokain genelde burundan çekilerek veya damar yoluyla

[327] European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), *European Drug Report 2019: Trends and Developments*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, ss. 16-20.
[328] Pınarcı, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası*, s. 8.
[329] European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), "Heroin hub-publications, news, data and more", http://www.emcdda.europa.eu/topics/heroin, (28.09.2019).
[330] EMCDDA'nın 2019 yılı Avrupa Uyuşturucu Raporuna göre 2017 yılında 28 AB ülkesinde yakalanan eroin miktarı 5,4 tondur. Bu miktardaki eroin, 37.000 ele geçirme vakasıyla gerçekleşmiştir. Bu vakalar, aynı yılın Avrupa'daki uyuşturucu ele geçirildiği bildirilen vaka toplam sayısının %4'üne karşılık gelmektedir. EMCDDA, *European Drug Report 2019: Trends and Developments*, s. 24.
[331] Kurt, Kurt, *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, s. 35.

alınırken Crack kokain dumanı içe çekilerek kullanılmaktadır.[332]Ayrıca kokain, pek çok batı ve güney Avrupa ülkesinde en sık ele geçirilen uyarıcı maddedir.[333]

4. TÜRKİYE'DE UYUŞTURUCU MADDE VE SUÇLARI

Ülkemizin bulunduğu Anadolu coğrafyasında geçmişten günümüze uyuşturucu maddelerin kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde de uyuşturucu maddelerin kullanıldığına dair tarihi bilgilere rastlanılmaktadır. Bu dönemde üst sınıftaki sosyal gruplar arasında uyuşturucunun çok yaygın olduğu ve Şeyhülislamlar tarafından çıkarılan fetvalarla bu maddelerin yasaklanarak kullanan ya da bulunduran kişilere çeşitli cezalar verildiği; böylece halkın uyuşturucu maddeleri kullanmasının engellendiği görülmektedir.[334]

İstanbul'da esrar maddesinin genellikle toplu halde içilmesine rağmen zenginlerin dostlarıyla birlikte köşklerde içtiği; fakirlerin ise yemekten sonra akşamın ilk saatlerinde esrar içme imkânı sağlayan İskenderboğazı, Tahtakale, Aksaray ve Üsküdar semtlerindeki kahvehanelerde toplanarak genellikle Hindistan cevizi kabuğundan yapılmış, lülesine tütün (tömbeki) ve esrar konulmuş nargileyi yakarak içtikleri belirtilmektedir.[335]

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde, afyon karşılığında Avrupa ve bazı Asya ülkeleriyle çeşitli ticaretler yapılmıştır. Ancak uyuşturucu madde olarak tanımlanması ve yasaklanmasından itibaren ülkemiz topraklarında afyon, kenevir vb. bitkisel ürünlerin

---

[332] Pınarcı, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası*, s. 8.

[333] Avrupa'da kokain iki formda mevcuttur. Bunların en yaygını olan kokain, toz (tuz formu) kokain; daha az yaygın olarak bulunabileni ise sigara olarak içilebilir (serbest baz) bir uyuşturucu formu olan taş kokaindir. 104.000'nin üzerinde bildirilen kokain yakalaması ve bu yakalamalarda ele geçirilen 140.000 ton kokain ile 2017 yılında Avrupa Birliği'nde gerçekleşen kokain yakalama sayısı ve ele geçirilen miktar şimdiye kadarki en yüksek rakamlara sahiptir. Bu rakamlar, 2017 yılında Avrupa'da uyuşturucu ele geçirildiği bildirilen vaka toplam sayısının %10'üne tekabül etmektedir. EMCDDA, *European Drug Report 2019: Trends and Developments*, s. 26.

[334] Kurt, Kurt, *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, ss. 7-8.

[335] Baytop, "Esrar", s. 432; Namık Açıkgöz, *Kahvenâme (Klasik Türk Edebiyatında Kahve)*, Ankara: Akça Yayınları, 1999.

üretimi ve yetiştirilmesinde hızla düşüş gerçekleşmiştir.[336] Gerek toplumun bu maddeye olan mesleki bilgiden kaynaklanan yatkınlığı gerekse yasaklanması sonucu bu maddelerin maddi gelirinin yükselmesi nedeniyle yasakların çiğnendiği de görülmektedir.

Küresel bağlamda Avrupa hem Avrupa içi üretim hem de dünyanın diğer bölgelerinden kaçakçılığı yapılan uyuşturucuların arzıyla oluşan önemli bir pazar konumundadır. Güney Afrika ve Kuzey Afrika, Batı Asya bölgeleri, Avrupa'ya giren yasa dışı uyuşturucular için önemli kaynak bölgeleridir Çin ise yeni psikoaktif maddelerin kaynağı olan ülkelerin başındadır. Avrupa, aynı zamanda esrar ve sentetik uyuşturucu üretiminin yapıldığı bir bölgedir. Esrar maddesi, çoğunlukla yerel tüketim için üretilirken bazı sentetik uyuşturucular dünyanın diğer bölgelerine ihraç edilmek üzere üretilmektedir.[337]

Türkiye ise, coğrafi konumu ve genç nüfusu dolayısıyla uyuşturucudan doğrudan etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye, uyuşturucu kaçakçılığının son derece önemli bir güzergâhı olan Balkan Rotası üzerindedir. Ülkemiz, Asya'da üretilen ve Avrupa'ya transfer edilen başta eroin olmak üzere afyon türevleri kaçakçılığında ve Avrupa'da üretilen ve Asya'ya sevkiyatı yapılan sentetik uyuşturucu ve ara kimyasal kaçakçılığında transit ve hedef bir ülkedir.[338] Bu bakımdan ülkemizde Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), Emniyet Genel Müdürlüğü altında kurulmuş ve Avrupa ve diğer uluslararası kuruluşlarla çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu bağlamda TUBİM'in bazı verilerine değinmek yerinde olacaktır.

---

[336] Ahmet Çelik, Erkan Sezgin, "Tarihsel Perspektiften Uyuşturucu İle Mücadele Politikaları ve Alternatif Politika Yaklaşımları", *Uyuşturucuyla Mücadele Politikaları ve Yeni Trendler*, der. Hakan Cem Çetin, Ahmet Çelik, Erkan Sezgin, Ankara: Adalet Yayınevi, 2016, ss. 11-13. Ayrıca bkz. F. Cengiz Erdinç, *Overdose Türkiye: Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014; İbrahim İhsan Poroy, "Expansion of Opium Product in Turkey and State Monopoly of Opium Straw 1828-1839", *International Journal of Middle East Studies*, vol. 13, no. 2 (1981), ss. 191-211; Pınarcı, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası*, ss. 40-49.

[337] EMCDDA, *European Drug Report 2019: Trends and Developments*, s. 19. Ayrıca dünya uyuşturucu madde trafiğine dair rotalar için bkz. Ekler-Şekil 1.

[338] Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2019, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2019*, s. 29. Ayrıca Türkiye'nin uyuşturucu madde trafiğine dair rotalar için bkz. Ekler-Şekil 2.

2017 yılındaki TUBİM verilerine göre uyuşturucu madde suçları bağlamında Türkiye'de 170.175 şüpheli yakalanmıştır.[339] 2018 yılında ise yakalanan toplam 206.134 şüpheli hakkında adli işlem yapılmıştır.[340] Uyuşturucu madde olaylarına dair TUBİM'in 2019 yılındaki istatistiklerine göre, Türkiye genelinde 2017 yılına ait toplamdaki uyuşturucu olaylarının 2018 yılında %22,23 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2016 yılı ile 2017 yılındaki olaylar karşılaştırıldığında ise uyuşturucu madde suçlarının %45,87 oranında arttığı görülmektedir.[341]

2017 yılında Türkiye'de diğer tüm Avrupa ülkelerinin toplamından daha fazla eroin ele geçirilmiş olup bu, son on yıl içindeki en büyük miktardır.[342] 2018 yılında ise eroin olay sayısında (18.298 olay), 2017 yılına göre (12.982 olay) %41,49 oranında artış gerçekleşmiştir. Aynı yıl ele geçirilen eroin maddesi miktarı (18.531 kg) tüm zamanların rekorudur.[343]

2009 yılından bu yana her yıl Türkiye'de ele geçirilen kubar esrar miktarı, herhangi bir AB ülkesindeki ele geçirilen miktardan daha fazladır.[344] Diğer yandan 2018 yılında Türkiye'de gerçekleşen uyuşturucu olaylarının %45'i esrar maddesi olayıdır. Aynı yılın vaka sayısında (65.172 olay), 2017 yılındaki vaka sayısına (52.857 olay) oranla %23,30'luk bir artış yaşanmıştır.[345]

TUBİM'e göre son yıllarda özellikle 2018 yılında operasyon ve şüpheli sayılarında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Gerçekleşen artışa rağmen ülkemizdeki uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığının arttığını ileri sürmek güçtür. Olay ve şüpheli

---

[339] Ayrıntılı istatistikler şu şekildedir: 121.679 şüpheliye (%71,50) kullanma amaçlı uyuşturucu madde satın almak/kabul etmek/bulundurmak (TCK Madde 191); 45.056 şüpheliye (%26,48) uyuşturucu madde imal ve ticareti (TCK Madde 188); 3.301 şüpheliye (%1,94) 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanuna Muhalefet; 92 şüpheliye (%0,05) uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma/özendirme (TCK Madde 190); 47 şüpheliye (%0,03) 3298 sayılı Uyuşturucu Maddeler İle İlgili Kanuna Muhalefet kapsamında adli işlem yapılmıştır. TUBİM, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2018*, s. 15.

[340] Ayrıntılı istatistikler şu şekildedir: 150.586 şüpheliye (%73,05) kullanma amaçlı uyuşturucu madde satın almak/kabul etmek/bulundurmak (TCK Madde 191); 52.125 şüpheliye (%25,29) uyuşturucu madde imal ve ticareti (TCK Madde 188); 3.142 şüpheliye (%1,52) 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanuna Muhalefet; 229 şüpheliye (%0,11) uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma/özendirme (TCK Madde 190); 52 şüpheliye (%0,03) 3298 sayılı Uyuşturucu Maddeler İle İlgili Kanuna Muhalefet kapsamında adli işlem yapılmıştır. TUBİM, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2018*, ss. 33-34.

[341] Türkiye'de 2016 yılında 81.222; 2017 yılında 118.482 ve 2018 yılında 144.819 uyuşturucu madde suç vakası meydana gelmiştir. TUBİM, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2019*, s. 33.

[342] EMCDDA, *European Drug Report 2019: Trends and Developments*, s. 24.

[343] TUBİM, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2019*, s. 34.

[344] EMCDDA, *European Drug Report 2019: Trends and Developments*, s. 22.

[345] TUBİM, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2019*, s. 35.

sayılarındaki bu yükseliş, kolluğun artırılan personel ve teknik kapasitesi sayesinde sokak baskısını kurması ve buna bağlı operasyon ve hedef sayılarındaki artıştan kaynaklanmaktadır.[346] Dolayısıyla toplumdaki uyuşturucu madde suçlarına dair istatistiki verilerin, sadece bireylerin uyuşturucu madde eylemlerine yönelmelerindeki bir artış ile açıklanamayacağı ifade edilebilir. Yetkililerin gerçekleştirdikleri operasyon sayısındaki artış, doğal olarak suça karışan kişilerin yakalanması ve haklarında adli işlem yapılması oranını da yükseltmektedir. Uyuşturucu madde çeşitlerinin sürekli artması; madde ticareti vakalarının çeşitlenmesi ve gün geçtikçe farklı uyuşturucu madde ticareti yöntemlerinin bulunması; arz-talep ilişkisinden doğan yeni kullanıcı oranlarının yükselmesi ve diğer bazı nedenler uyuşturucu madde suçlularına dair adli işlem sayısının da yükselmesine etki etmektedir. Bu rekorların ve artışların Türkiye'nin Balkan Rotası'nın başlangıcında olması sebebiyle uyuşturucu madde sevkiyatlarının daha Avrupa'ya ulaşamadan yakalanmasından kaynaklandığı da ifade edilebilir. Özellikle terör bağlantılı uyuşturucu madde operasyonları son günlerde sıklıkla meydan gelmektedir.

Terörün ve organize suç örgütlerinin en önemli finans kaynağı uyuşturucu ticareti ve kaçakçılığıdır. Bunun sebebi uyuşturucu madde imal ve ticaretinden elde edilen gelirin yüksek olmasıdır.[347] Bu gelir, terör gruplarının kendi kriminal faaliyetleri için etkili ve tetikleyici bir unsurdur.[348] Terör eylemlerini gerçekleştirmek ve gelir elde etmek için uyuşturucu madde imal ve ticareti yapmayı kolay ve kazançlı bir yol olarak gören PKK/KCK/PYD terör örgütü, ilk önceleri uyuşturucu organizasyonlarının faaliyetlerine göz yummakta ve sözde güvenliklerini sağlama karşılığında komisyon almaktayken uyuşturucu madde ticaretinin sağladığı kazancın büyüklüğünü fark edince bizzat bu işin içinde yer almayı tercih eder olmuştur. Ülkemizdeki uyuşturucu madde kaçakçılığını önlemeye yönelik olarak yapılan çalışmalarda, gerçekleştirilen yakalamalarda ve terörle mücadele birimleri tarafından PKK/KCK/PYD terör örgütü hedeflenerek yapılan birçok operasyonda önemli miktarda uyuşturucu madde ele geçirildiği saptandığından PKK/KCK/PYD terör örgütünün uyuşturucu ile yakından ilişkili olduğu açıkça

---

[346] a.g.e. s. 34.

[347] a.g.e., s. 101.

[348] Svante E. Cornell, "Narcotics, Radicalism, and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan", *Terrorism and Political Violence*, vol. 17, no. 4 (2005), ss. 619-639; James A. Piazza, "The Opium Trade and Patterns of Terrorism in the Provinces of Afghanistan: An Empirical Analysis", *Terrorism and Political Violence*, vol. 24, no. 2 (2012), ss. 213-234; Emma Björnehed, "Narco-Terrorism: The Merger of the War on Drugs and the War on Terror", *Global Crime*, vol. 6, no. 3-4 (2004), ss. 305-324; Gretchen Peters, *How Opium Profits the Taliban*, Washington: United States Institute of Peace, 2009.

bilinmektedir. Ayrıca PKK/KCK/PYD terör örgütünün teşkilat yapısı göz önüne alındığında, yurt dışı teşkilatının Ortadoğu'dan Batı Avrupa ülkelerine kadar uzandığı görülmektedir. Bu geniş alan, dünyanın en önemli uyuşturucu madde ticareti güzergâhlarından birisi olan Balkan Rotası'nın tamamını kapsamaktadır. Yoğun uyuşturucu madde akımının geçtiği bu rota üzerinde teşkilatlanması bulunan PKK/KCK/PYD terör örgütü, ürettiği veya kaynağından temin ettiği uyuşturucu maddeleri bu güzergâh üzerinden kolaylıkla nakledebilmektedir.[349]

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri kırsalında Hint kenevirinden elde edilen esrar maddesi ticaretinden büyük gelir sağlayan örgüt, bu süreci bizzat organize etmekte ve bölge insanına Hint keneviri ektirerek üretilen esrar maddesinden de komisyon almaktadır. Sevgel'e göre, ülkemizde uyuşturucu (başta eroin olmak üzere) kaçakçılığı yapan suç grupları, genellikle İran, Afganistan ve İran'a sınırı olan illerimizde yaşayan vatandaşlar ile Avrupa ülkeleri vatandaşlarından oluşmaktadır. PKK/KCK terör örgütü Irak'ın kuzeyindeki kamplarda kurduğu imalathanelerde eroin imal etmekte ve ticaretinde aktif olarak rol oynamaktadır. Faaliyetlerle yalnızca uyuşturucu kaçakçılığından yılda 1,5 milyar dolar gelir sağladığı değerlendirilmektedir. Elde edilen gelir örgüt elemanlarının barınma ve silahlandırılmaları için kullanılmaktadır.[350]

Getirisi çok yüksek, nakliyesi kolay, alıcısı bol, talep elastikiyeti sert, tedavüldeki değerli para karşılığı takası mümkün, üretimi zahmetsiz, pazarlama ağı kolay bir mal olan uyuşturucu madde ve ticareti terör örgütleri için önemli bir gelir kaynağıdır.[351] Jandarma Genel Komutanlığı tarafından koordine edilen kırsal bölge operasyonlarında yakalanan uyuşturuculardan PKK'nın elde ettiği tahmini gelir, 2016 yılında 47 milyon Euro, 2017 yılında 69 milyon Euro ve 2018 yılında ise 7 milyon Euro'dur. 2018 yılındaki gelir düşüşünün sebepleri;[352]

- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde kenevir ekim alanlarına yönelik icra edilen kararlı operasyonlar,

[349] TUBİM, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2019*, s. 101.
[350] Selçuk Sevgel, *Organize Suçlar ve Terörizmle İlişkisi: PKK Terör Örgütünün Finans Kaynaklarının Tespitine Yönelik Genel Bir Değerlendirme*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2019, ss. 17-18.
[351] T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, "TERÖRÜN FİNANS KAYNAKLARI", https://www.hmb.gov.tr/terorun-finans-kaynaklari, (21.10.2019).
[352] Sevgel, *Organize Suçlar ve Terörizmle İlişkisi: PKK Terör Örgütünün Finans Kaynaklarının Tespitine Yönelik Genel Bir Değerlendirme*, ss. 20-21.

- Ülke genelinde narkotik ve psikotrop maddelere yönelik icra edilen planlı operasyonlar,
- Narkotik Daire Başkanlığı koordinesinde yapılan uluslararası uyuşturucu operasyonları ve bunun neticesinde daha da artan uluslararası işbirliğidir.

Terör suçlarına ilişkin TCK'nin 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunun 4. maddesinde terör amacıyla işlenen suçlar arasında uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti de yer almaktadır.[353] Daha önceden terör kapsamına girmeyen uyuşturucu madde suçları, 2006 yılında sözü edilen 4. maddenin 5532 sayılı Kanun'la değiştirilmesiyle terör suçları arasında girmiştir. Terörle Mücadele Kanununun 4. maddesinde yapılan değişiklikle terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde işlenen birtakım suçların terör suçu sayılacağı kabul edilmiştir. Uyuşturucu madde imal ve ticareti suçları da dâhil olmak üzere belgede sahtecilik, parada sahtecilik, kaçakçılık gibi suçlar da bir terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde sıklıkla işlenildiği[354] gerekçesiyle ilgili değişiklik kanunen kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, yukarıda uyuşturucu madde davranışlarının hem toplumsal hem de kanuni gerekçelendirmelerine ilişkin çeşitli bilgilere ve veri istatistiklere değinilmiştir. Bu türdeki maddelerin yasaklanması ve cezalandırılması, bireylere sosyal ve hukuki olarak uygulanabilmektedir. Ek olarak, uyuşturucu madde eylemlerine dair dini bilgi ve uygulamalara yer vermek gerekmektedir. Nitekim din ve suç ilişkisi bağlamında ele alınan uyuşturucu madde suçları, dini bakış açısıyla daha anlamlı hale gelecektir.

5. UYUŞTURUCU MADDE VE DİN

Uyuşturucu maddelerin günümüzdeki türleri ve kullanım çeşitliliği son birkaç yüzyılda üretilmiş ve geliştirilmiştir. Özellikle semavi dinlerin ortaya çıktığı tarihi dönemlerdeki uyuşturucu maddelerle ilgili yasaklar ve yaptırımlar, bağımlılık yapıcı, biyolojik veya fizyolojik etkileri ya da kriminolojik durumundan ziyade maddenin sarhoşluk verici özelliği ve insan sağlığına bir zararının olup olmaması durumlarıyla değerlendirilmiştir. Sarhoşluk halinin bir neticesi olarak, bireyler akli melekelerini

[353] T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, "3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu",https://www.hmb.gov.tr/3713-sayili-terorle-mucadele-kanunu, (21.10.2019).
[354] Vahit Baltacı, *Yeni TCK ve CMK'da Terör Suçları ve Yargılaması*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007, s. 324.

kullanamamakta veya sarhoş durumdayken dini faaliyetleri yerine getirememektedir. Bu durumdaki birey, dini kurallara uymamakta ve günah işlemektedir. Netice itibarıyla sarhoş edici tüm maddeler, birçok dinde yasaklanmıştır.

Din, inanlarına yol gösteren, onları sosyal hayatlarında çepçevre kuşatan kuralları içermektedir. Sarhoşluk ise inanan bireylerin bu kuralları uygulamasına ve dahası dini ibadetlerini yerine getirmesine engel olabilmektedir. Dolayısıyla birey, dini yaptırımlarla cezalandırılmaktadır. Uyuşturucu maddenin tanımları yapılırken bu maddelerin akli melekelerin kullanımını engellemesinden ve bireyi sarhoş eden bir uyuşukluğa sebebiyet vermesinden bahsedilmiştir. Dini kaynaklarda uyuşturucu maddelerle ilgili açık ve net bir biçimde bilgiler yer alamasa da sarhoş edici niteliği bağlamında alkol ve sarhoş edici diğer maddelerde olduğu gibi uyuşturucu maddelerin de günah olduğu değerlendirilmektedir.[355]

İslam dini, sarhoşluk veren maddeleri "hamr" kavramıyla sınıflandırmakta ve bu maddeleri kullanan bireyleri cezai yaptırıma tâbi tutmaktadır. Hamr kavramı, daha çok üzümden elde edilen şarap veya içki için kullanılmışsa da zihni melekeleri zayıflatan, aklı örten niteliğiyle birçok madde türü hamr bağlamında yasaklanmaktır.[356] Kur'an-ı Kerim'de[357] ve Hz Peygamber'in hadislerinde[358] hamr kavramı açıklanmakta ve günümüzdeki sarhoşluk veren her türlü maddenin kapsamının haram olarak değerlendirilmesine kaynaklık etmektedir. Ancak günümüzdeki uyuşturucu maddelerinin hamr kavramıyla değerlendirip değerlendirilemeyeceği hususunda çeşitli tartışmalar vardır. Özellikle esrar maddesi bu tartışmaların odağındadır. Çünkü esrar maddesinin daha çok bitkisel kökende olması; farklı kimyasal veya şarap gibi damıtma işlemlerinden geçirilmeden kullanılabilmesi ve eski tarihlerden günümüze Hint keneviri bitkisinin tıbbi

---

[355] Örneğin Eski Ahit'te uyuşturucu ve alkol kullanımı şu şekilde geçmektedir: "Aşırı şarap içenlerle, ete düşkün oburlarla arkadaşlık etme. Çünkü ayyaş ve obur kişi yoksullaşır, uyuşukluk da insana paçavra giydirir." Süleyman'ın Özdeyişleri, 23/14. Diğer bir yerde "Ve bedenin işleri bellidir; onlar zina, pislik, şehvet, putperestlik, sihirbazlık, düşmanlıklar, münâzaa, kıskançlık, gazaplar, çekişmeler, ayrılıklar, fırkalar, hasetler, sarhoşluklar, sefahatler ve bunlara benzer şeylerdir... Bu gibi şeyleri yapanlar Allah'ın melekûtunu miras almayacaklardır." Galatyalılar'a Mektup, 5/19-21.

[356] Erdoğan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu (Mümâselet),* ss. 259-262.

[357] "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?" Maide, 5/90-91.

[358] "Her sarhoşluk veren şey hamrdır ve her hamr haramdır." Müslim, "Eşribe", 73-75; Buhari, "Edeb", 80. "Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır." Tirmizi, "Eşribe", 3; Ebu Davud, "Eşribe", 5; Nesâi, "Eşribe", 25.

amaçla kullanılması durumları günümüze kadar fıkıh âlimlerince farklı açılardan değerlendirilmektedir.

İslam düşüncesinde hiçbir bitkinin esas itibariyle yasaklanmadığı, yalnızca sarhoş edici (müskir) özelliği bulunan ürünlerin/maddelerin ve bu tür bitkilerin insan hayatına zarar verici şekilde kullanımı yasaklandığı için uyuşturucu madde elde edilen bitkiler zamanla yaygınlaşıp zararlı etkileri anlaşıldıkça tartışma konusu olmuştur. Zehirli bitkilerin yenilmesi veya sularının içilmesi, zararları dolayısıyla haram kılınmış olup sadece tedavi maksadıyla ya da mal üretimi gibi başka amaçlarla kullanılmasına izin verilmiştir. Uyuşturucu maddelerin üretildiği bitkiler de zehirli bitkilere kıyasla ele alınmaktadır. Nitekim ilaç veya diğer malların üretiminde bu bitkilere izin verilirken bunlardan elde edilen uyuşturucuların keyif verici olarak kullanılmasına izin verilmemektedir. Bu konu, 13. yüzyıl ve sonrasında yaşamış İslam âlimleri tarafından tartışılmış; mezhep farkı olmaksızın fakihlerin esrar, afyon ve diğer uyuşturucuları kullanmanın haramlığı noktasında birleştikleri görülmüştür. Sonuçta sarhoşluk verici özelliğinden dolayı uyuşturucu maddeler hamr olan maddelerle kıyaslanarak haram olarak belirtilmiştir.[359]

Kimi Müslüman topluluklarında, meşru haller (tıbbi kullanım vs.) dışında esrar maddesinin kullanıldığı da bilinmektedir. Hatta bazı dini gruplarda, dini ritüeller ve manevi performans için esrar maddesi kullanıldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Bu gruplarda özellikle haşhaş (afyon maddesi), Moğol fetihlerinden itibaren favori bir madde olarak kullanılmaktaydı. Horasan'da (Doğu İran) ortaya çıkan Kalenderi Tarikatı mensuplarınca şarap içmenin yanı sıra haşhaş tüketimi de yapılmaktaydı.[360] Esrar maddesi kullanımının yasaklanmasına ve haram kılınmasına itiraz eden Haydariyye ve Kalenderiyye dervişleri ve mensupları, bu durumu bazı gerekçelerle savunmaktadır. Dervişler, gıybet gibi haramlardan kaçınılması ve namaz gibi ibadetleri edada yardımcı olması için esrar içtiklerini ve onun kendilerine şevk verdiğini ileri sürmektedir. Kimi dervişler, esrar maddesinin zihinlerini tasfiyeye ve çeşitli ilimleri öğrenmeye yardım ettiğini söylemekte; maddeyi "fikir ve zikir madeni" olarak görmekte ve övmektedir. Kimileri de insanları ancak bu gibi vasıtalarla kötülüklerden alıkoyup ibadetlere ve zühde

[359] Tuncay Başoğlu, "Uyuşturucu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, s. 251.
[360] Rudi Matthee, *The Pursuit of Pleasure: Drugs and Stimulants in Iranian History 1500-1900*, Princeton: Princeton University Press, 2005, ss. 40-41.

yöneltebildiklerini aksi takdirde bu kişilerin yol kesme, adam öldürme gibi kötülükleri işleyeceklerini ileri sürmektedir.[361] Yine dervişlerin "birlik içkisi" (drink of unity) olarak adlandırılan yoğurt ve esrar formundaki bir karışımı kullandıklarına da rastlanılmaktadır.[362]

Uyuşturucu madde eylemlerine dair fıkhi durumlar, yasaklamalar veya engellemeler ile ifade edilmektedir. İslam, iyilikleri emreden ve kötülüklerden alıkoyan[363] bir din olarak sosyal kontrol rolünü üstlenmektedir. Din, etkili olduğu toplumda güçlü bir sosyal kontrol mekanizması olup şiddet ve suç nitelikli eylemleri engellemede önemli bir kurumdur. Suç ise bir anda meydana gelmemekte; psikolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerle çevrili "cazibe alanı" diyebileceğimiz geniş bir dairenin odak noktasında yer alırken İslam düşüncesi kişinin bu daireye girmesine engel olma yönünde yaptırımlar getirmektedir.[364]

Din ve uyuşturucu madde kullanımı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların sonuçlarına göre, dinin düşük alkol, tütün ve esrar maddesi kullanımı ile ilişkili olduğu görülmüştür.[365] Bu araştırmaların bazılarına değinmek gerekirse; din ve uyuşturucu madde ilişkisinin en açık biçimi, dinin uyuşturucu kullanımında engelleyici veya caydırıcı bir etkisinin olduğudur. Dini sosyalleşme ve dini faaliyetlerle meşgul olma, bireylerdeki kendini kontrolün yani öz denetimin gelişmesine ve arttırılmasına etki eden potansiyeldeki önemli bir süreçtir. Dindarlık ve dini bağlılığın öz denetime olan etkisini araştıran Desmond ve arkadaşları, 13.568 öğrenci ve ebeveynleri ile yaptıkları araştırmalarında dindar gençlerin dindar olmayan gençlere göre daha yüksek düzeyde öz denetime sahip oldukları ve ebeveynlerinin dindarlıklarının bir etkisi olmadan da dinin esrar ve alkol gibi maddelerin kullanımına engel olduğunu belirtmişlerdir.[366]

---

[361] Başoğlu, "Uyuşturucu", s. 251; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler "XIV.-XVII. Yüzyıllar"*, 4. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, ss. 233-236.

[362] Maziyar Ghiabi vd., "Islam and Cannabis: Legalisation and Religious Debate in Iran", *International Journal of Drug Policy*, vol. 56 (2018) s. 122.

[363] Âl-i İmrân, 3/114.

[364] Vejdi Bilgin, *Sosyal Çözülme ve Din*, Samsun: Etüt Yayınları, 1997, s. 138.

[365] Andrew J. Weaver vd., "A Review of Research on the Effects of Religion on Adolescent Tobacco Use Published Between 1990 and 2003", *Adolescence*, vol. 40, no. 160 (2005), ss. 761-776; Bettina F. Piko, Kevin M. Fitzpatrick, "Substance Use, Religiosity, and Other Protective Factors Among Hungarian Adolescents", *Addictive Behaviors*, vol. 26, no. 6 (2004), ss. 1095-1107; Ray M. Merrill vd., "Relationship Between Family Religiosity and Drug Use Among Youth", *Social Behavior and Personality: An International Journal*, vol. 29, no. 4 (2001), ss. 347-358.

[366] Scott A. Desmond vd., "Religion, Self Control, and Substance Use", *Deviant Behavior*, vol. 34, no. 5 (2013), ss. 384-406.

Desmond ve arkadaşlarının yaptıkları araştırmada, ebeveyn dindarlığının bireylerin madde eylemlerine olabilecek yönelimine karşı bir etkisi olduğu bulunamamıştır. Ancak Farmer ve Brown'un 12-16 yaş arasındaki 4.828 ergenden oluşan örneklemle yaptıkları araştırma neticesinde her iki ebeveynin (anne-babanın) dini hizmetlere haftada bir defadan fazla katılmalarının ergenlerin madde kullanma olasılığını düşürdüğü tespit edilmiştir.[367] Ebeveyn dindarlığının etkisinin yanı sıra bireylerin dindar akranlarıyla olan sosyal ilişkilerinin ve bağlarının da esrar maddesi kullanımını azalttığı görülmüştür.[368]

Dini bir gruba dâhil olmak veya dindar bir kimliğe sahip olmak, bireyi etkileyen otorite figürlerini ve ebeveynlerini takip etmesine ve neticesinde sosyal düzene uymasına kolaylık sağlamaktadır.[369] Başkaları tarafından sosyal denetlenmesi ve kendilerine uygulanacak yaptırımların artabileceği nedeniyle dini bir grubun üyesi olan bireylerin toplumsal normlara olan bağlılıkları artmakta, yasadışı maddeleri kullanma olasılıkları ise azalmaktadır.[370]

Dinin bir kontrol ve caydırma mekanizması olarak sosyal alandaki etkisi, çeşitli etmenlere göre farklılık arz etmektedir. Potansiyel kullanıcının karakteri ve kişisel ilişkileri, bir arkadaş grubuna ait olma zorunluluğu, ahlaki düşünceler, bireylerin uyuşturucu madde hakkındaki bilgisi ve bu bilgilerin doğruluğu, maddenin sağlanabilir olması ve hukuki düzenlemeler bu etmenlerden bazılarıdır.[371] Sosyal öğrenme kuramına göre uyuşturucu madde kullanan grupların ve diğer akran grupların sosyal ağlarına maruz kalan genç bireyler, esrar maddesi kullanımına yönelmede daha büyük risk altındadır.[372] Bu riskler veya etmenler, toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Nitekim aynı dine mensup farklı toplum veya toplumsal gruplarda yine farklı neticeler verebilmektedir.

İslam toplumlarındaki bazı araştırma örneklerine burada değinmek yerinde olacaktır. Örneğin, İran'ın 29 ilinde bulunan tıp merkezleri, hapishaneler ve bu illerin

---

[367] Antoinette Y. Farmer, Kristen M. Brown, "Parental Religious Service Attendance and Adolescent Substance Use", *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, vol. 32, no. 1 (2013), ss. 95-96.

[368] Amy Adamczyk, Ian Palmer, "Religion and Initiation into Marijuana Use: The Deterring Role of Religious Friends", *Journal of Drug Issues*, vol. 38, no. 3 (2008), ss. 717-741.

[369] Steven R. Burkett, "Perceived Parents' Religiosity, Friends' Drinking, and Hellfire: A Panel Study of Adolescent Drinking", *Review of Religious Research*, vol. 35, no. 2 (1993), ss. 134-154.

[370] Christian Smith, "Theorizing Religious Effects Among American Adolescents", *Journal for The Scientific Study of Religion*, vol. 42, no. 1 (2003), ss. 17-30.

[371] Mustafa T. Yücel, *Kriminoloji*, İstanbul: Umut Vakfı Yayınları, 2004, s. 109.

[372] John P. Hoffmann, Stephen J. Bahr, "Estimating the Prevalence and Frequency of Adolescent Drug Use", *Journal of Drug Issues*, vol. 40, no. 4 (2010), ss. 871-900.

sokaklarındaki 7.743 kişi ile yapılan bir araştırmada, her türlü uyuşturucuya bağımlı olan kişilerin yaklaşık üçte birinin uyuşturucu maddeyi ilk defa kullanım yerlerinin bir arkadaşlarının evi olduğu saptanmıştır. Araştırmadaki örneklem grupta yer alan bireylerin yarısından fazlasına ilk kez maddeyi önerenler arkadaşları ve iş arkadaşlarıdır. Ayrıca örneklemdeki bireylerin neredeyse beşte biri, ilk kullanımlarına etki eden ruh halinin de maddenin vereceği mutluluk ve sevinçten kaynaklandığını belirtmiştir.[373] Görüldüğü üzere arkadaş çevresinin ve maddeden alınacak keyfi ruh hallerine olan merakın uyuşturucu maddeye başlama yönelimini arttırdığı açıktır.

Yine İran'da 2011 yılında yapılan ulusal hane halkı anketine göre 15-65 yaşları arasındaki 53 milyon nüfusun yaklaşık 1.325.000'i anketin yapıldığı tarihten önceki 12 ayda herhangi yasadışı bir maddeyi kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu kişilerin çoğu (N=1.181.900) afyon kullanıcısı bireylerdir. 2015 yılında İran Uyuşturucu Kontrol Merkezi, 15-64 yaşındaki tahmini 2,8 milyon kişinin yasadışı uyuşturuculara bağımlı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca ülkedeki çok sayıda karayolu trafik kazası ve maddeyi kötüye kullanmayla ilgili diğer suçlarla ilişkilendirmektedirler.[374]

İran'da yapılan afyon, esrar vb. madde kullanımlarına dair araştırmalardaki sonuçlar, İran'daki politik ve dini otoriterler tarafından yapılan bu maddelerin yasaklanması ya da yasal olması tartışmalarıyla da ilişkilidir. Devlet yönetiminin maddeleri çeşitli tıbbi, ekonomik ve sosyal sebeplerden yasaklama girişimi, toplumdaki sadece kimi birey ve âlimler tarafından kabul görmüştür.[375]

Suudi Arabistan'da yapılan bir araştırmaya göre şiddet olaylarının %99'u, hapis cezalarının %50,9'u, mali sorunların %30,5'i, sağlık sorunlarının %32,4'ü, iş kaybının %13,5'i, aşırı doz uyuşturucu kullanımının %9,5'i ve boşanma gibi diğer birçok sorununun %6,9'u uyuşturucu maddelerin kötüye kullanımı ile ilişkilidir.[376] Oranların gerçeği yansıtmadığını ve gerçeğin bundan daha fazla olabileceğini belirten bazı araştırmacılar, yaygın İslami kültürün ve bu kültürün getirdiği sosyal kısıtlamaların maddeyi kötüye kullanan bireylerin uyuşturucu eylemlerini itiraf etmelerini engellediğini

[373] Naeimeh Daneshmandan vd., "Initiation to The First Drug Use Among Substance-Dependent Persons in Iran", *Substance Use & Misuse*, vol. 46, no. 9 (2011), ss. 1124-1141.
[374] Talat Ghane vd., "Lead Poisoning Outbreak Among Opium Users in The Islamic Republic of Iran, 2016–2017", *Bull World Health Organ*, vol. 96, no. 3 (2018), ss. 165-172.
[375] Ghiabi vd., "Islam and Cannabis: Legalisation and Religious Debate in Iran", ss. 122-127.
[376] Naseem Akhtar Qureshi, Tariq Ali Al-Habeeb, "Sociodemographic Parameters and Clinical Pattern of Drug Abuse in Al-Qassim Region -Saudi Arabia", *Arab Journal of Psychiatry*, vol. 11, no. 1 (2000), ss. 10-21.

ifade etmektedirler. Buna göre Suudi Arabistan'da açıklanmayan önemli miktarda gizli suistimal olduğu düşünülmektedir.[377] Nitekim Suudi Arabistan'da yayınlanan araştırmalara göre son yirmi yılda en çok kullanılan maddeler sırasıyla amfetamin, eroin, alkol ve esrar maddeleridir. 2003-2013 yılları arasında, bağımlılık tedavi merkezlerinde tedavi gören Suudi bireyler arasında esrar ve amfetamin kullanımında artış meydana gelmiştir. Opiyat (mutluluk, keyif, gevşeme hissi ve ağrı kesici olarak kullanılan haşhaştan elde edilen ilaç) ve uçucu madde kullanımında ise azalma olmuştur. Akran baskısı ve aile sorunları, maddeyi kötüye kullanmanın iki ana risk faktörü ve belirleyicisi olarak görülmektedir.[378]

İslam, yaygın olduğu toplumlardaki uyuşturucu madde faaliyetlerine bir kontrol mekanizması olarak etki etmektedir. Ne var ki madde kullanımının anlık olduğu durumlarda bu etki azalma gösterebilmektedir. Dinin kontrol mekanizması olarak etkinliği tartışmalı olsa da madde kullanımının tedavisinde manevi danışmanlık rolündeki bir etkinliğinden bahsedilebilir. Örneğin, Malezya'da yapılan bir araştırmada, camilerin madde tedavisinde maddi ve manevi yönde başarılı sonuçlar elde ettiği tespit edilmiştir.[379]

Son yıllarda ülkemizde de din ve madde kullanımı üzerine bazı bilimsel araştırmaların yapıldığını görüyoruz. Örneğin, 2001 yılında Ögel tarafından yapılan araştırmada din ve madde kullanımı arasındaki ilişki, 18.520 lise ikinci sınıf (15-17 yaş) öğrencisi örneklemi ile incelenmiştir. On dört ili kapsayan bu araştırmanın bulgularına göre esrar maddesi kullananların %41,9'u dinin gereklerini yaptıklarını söylerken; bu oran eroin kullananlarda %34, uçucu madde kullananlarda %32,8 ve hap kullananlarda %21,7'dir. Maddeyi denemiş 17.812 öğrencinin, dinin önemi ve madde kullanımı konusundaki bulgularına göre %10,1'i dinin asla önemli olmadığını, %15'i biraz önemli olduğunu, %32,8'i önemli olduğunu, %42,1'i ise çok önemli olduğunu belirtmiştir.[380] Ögel'in araştırması, betimleyici bir açıklamanın ötesine geçememiş, din ve madde

[377] United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *World Drug Report 2010,* Austria: United Nations Publication, 2010.
[378] Medhat Bassiony, "Substance Use Disorders in Saudi Arabia: Review Article", *Journal of Substance Use*, vol. 18, no. 6 (2013), s. 464.
[379] Rusdi A. Rashid vd., "A Mosque-Based Methadone Maintenance Treatment Strategy: Implementation and Pilot Results", *International Journal of Drug Policy*, vol. 25, no. 6 (2014), ss. 1071-1075; Zulkarnain A. Hatta, "Religion and Drug Dependency: A Comparative Study of Malay Male Youth in Malaysia", *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, vol. 29, no. 4 (2010), ss. 337-348.
[380] Ögel, *Türkiye'de Madde Bağımlılığı***,** s. 158.

kullanımına ilişkin net bir açıklama getirememiştir. Ancak burada dinin az da olsa madde kullanımını azaltıcı yönde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Uyuşturucu madde kullanımında, bireylerin anlık karar verme durumu, akran etkisine maruz kalmaları ve bazı keyif verici ruh hallerine olan merakı gibi etmenler madde eylemlerine din ve dini değerlerden daha fazla yön verebilmektedir. Konu hakkındaki araştırmalar ülkemizde genel manada bağımlılık bağlamında incelenmiştir. Bozkurt'un Bingöl'e ilişkin verilerinde din ve madde kullanımına dair sosyolojik analizler vardır. 2018 yılında Bingöl şehir merkezinde yaşayan 18 yaş üstü madde kullanıcısı bireylerle (N=18) ve bu kişilerle doğrudan iletişim halinde olan çeşitli meslekteki katılımcılar (öğretmen, polis memuru, hemşire, psikolog, psikolojik danışman, imam, taksi şoförü, esnaf olmak üzere toplam 10 kişi) ile gerçekleştirilen odak grup görüşmesi sonuçlarına göre esrar maddesinin ulaşılabilirlik ve kullanım alışkanlığı bakımdan başı çektiği saptanmıştır. Kullanımdan kaynaklı kimyevi etkileri ve bu maddelere yönelik dini hassasiyetleri nedeniyle esrar maddesi dışındaki diğer uyuşturucu maddelerin daha az kullanıldığı tespit edilmiştir. Aile ve akran etkisiyle birlikte kişilerin işsizlik ve eğitim durumunun da bu maddelere yönelmede etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca esrar maddesinin bölgede yaygın olarak kullanılan "ottur, günahı yoktur" söylemiyle bireylerce meşrulaştırılmaya çalışıldığı ve bu tür suçların nötrleştirildiği ifade edilmiştir.[381]

Özetle uyuşturucu madde kullanımı ve din arasındaki ilişki biçimi, araştırmalara göre çeşitli faktörlerin etkisiyle tartışmalıdır. Bireylerin demografik durumlarının yanında sosyal çevre, akran etkisi, ebeveyn dindarlığı ve ilgili diğer etkenler bu tartışmanın uzun süre devam edeceğini göstermektedir. Uyuşturucu maddelerin çeşitlenmesi, kullanım alanlarının artması ve her keseye uygun maddelerin bulunabilirliği ve ulaşılabilirliği daha birçok araştırmaya ihtiyacın olduğunun göstergesidir. Ancak din kurumunun bu eylemlere olan etkisi, özelde bireysel vicdanlara hapsedilmiş görünse de genelde sosyal alanın tam merkezinde yer almaktadır. Bu bakımdan sosyal alandaki bu etki daha derinlemesine incelemelere muhtaçtır.

Sonuç olarak, bu bölümde verilen kavramsal ve kuramsal çerçeve, özellikle suç olgusunun birçok yönden açıklanmasına yönelik analizleri içermektedir. Bazı konularda

[381] Bozkurt, *Yasadışı Madde Kullanımında Karanlık Alan: Bingöl İlinde Resmi Kayıtlara İntikal Etmemiş Yasadışı Madde Kullanım Profili*, ss. 73-75.

yüzeysel bazı konularda ise daha derinlemesine bir metot ile incelenen suç kavramı ve kuramlarının bu araştırmanın konusu ve amacı bağlamında din olgusuyla olan ilişkileri çeşitli ekol ve sınıflandırmalarla öncelikli olarak açıklanmaya çalışıldı. Suç ve din ilişkisine dair değinilen bilgilerin araştırmamızın konu, amaç ve kapsamı için yeterli olacağı kanısındayız. Diğer yandan bulgulara ilişkin bölümde farklı konularla ilişkili olarak başka örneklere de yer verilecektir. Araştırmamız, Bingöl ili araştırma evreninde analiz edilecektir. Bulgulara yer vermeden önce burada Bingöl iline çeşitli yönlerden değinmek gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL VE KATILIMCILAR HAKKINDA TEMEL BİLGİLER

Bu bölüm altında araştırmanın gerçekleştiği Bingöl ili ile ilgili genel bilgiler ve katılımcıların sosyo-demografik durumlarına, dindarlık ve dini tutum özelliklerine değinilecektir. Öncelikle Bingöl ilinin sosyo-demografik yapısı incelenecektir.

1. BİNGÖL'ÜN SOSYO-DEMOGRAFİK YAPISI

Bu başlık altındaki konular, araştırma konusu ve amacı bağlamındaki Bingöl ili araştırma evreninin çeşitli yönlerden durumunu incelemek üzere değinilen bilgileri içermektedir. Böylelikle araştırma evreni hakkında genel bir çerçeve çizilmiş olacaktır.

1.1. Tarihi ve Coğrafi Durum

Doğu Anadolu Bölgesindeki Yukarı Fırat bölümünde yer alan ve oldukça zengin kültürel geçmişe sahip olan Bingöl ili topraklarında pek çok uygarlığın izlerine rastlamak mümkündür. Milattan önce 4000-5000 yıllarına kadar uzanan zengin tarihsel geçmişiyle Bingöl ve çevresi Urartular, Asurlar, Hititler, Persler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi birçok devletin hâkimiyet alanı içerisinde yer alması nedeniyle tarihi bir coğrafyaya sahiptir.[382] Tarih boyunca çeşitli adlarla anılan[383] Bingöl'ün İslam tarihi kaynaklarındaki ismi "Cebel-i Cûr"dur.[384] 'Cebel' dağ, 'Cûr' akan anlamındadır. Bu kelimenin zamanla akan temiz su anlamına gelen "Çapakçur" şeklinde telaffuz edildiği ihtimali kuvvetlidir. Evliya Çelebi'ye göre bu isim, Büyük İskender tarafından

[382] T.C. Bingöl Valiliği, http://www.bingol.gov.tr/tarihcesi, (01.11.2019).

[383] Geçmişte Bingöl ili, "Çevlik" veya "Çolig" olarak da bilinmektedir. Şevket Tektaş, "Bingöl İlinin Tarihteki Yeri ve Tarihsel Gelişimi, Coğrafi Yapısı ve Ekonomisi", *2. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl: Bingöl Üniversitesi, 2008, s. 347.

[384] Abdulaziz Beki, "Klasik Medrese Geleneğinin Bingöl'ün Sosyo-Kültürel Yapısına Katkısı", *II. Bingöl Sempozyumu (25-27 Temmuz 2008)*, 2. b., ed. Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Çapak, Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, s. 695.

verilmiştir.[385] 1945 yılında ise Bingöl ilinin merkezi olan Çapakçur'un adı "Bingöl" olarak değiştirilmiştir.[386]

Bingöl, kuzeyinde Erzincan ve Erzurum; batısında Tunceli ve Elazığ; doğusunda Muş ve güneyinde Diyarbakır illeri arasında yer almaktadır. Merkez ilçe ile birlikte Adaklı, Genç, Karlıova, Kiğı, Solhan, Yayladere ve Yedisu olmak üzere 8 ilçesi bulunan Bingöl ilinde yerel yönetim birimleri olarak 11 belediye, 325 köy, 749 mezra mevcuttur.[387]

1.2. Demografik Yapı

Bingöl'ün 2018 yılı nüfusu, 281 bin 205 kişi olup Bingöl'ün merkez ilçesindeki nüfusu 160 bin 556'dır. Bu nüfusun 80 bin 875'ini erkekler, 79 bin 290'ını kadınlar oluşturmaktadır. Bingöl'deki toplam nüfusun cinsiyete göre dağılımında erkek nüfusu kadın nüfusundan fazladır. Yaş grubu dikkate alındığında 60 yaş ve üzerinde kadın nüfusunun arttığı; 90 yaş ve üzerinde ise kadın nüfusunun erkek nüfusunun iki katından fazla olduğu görülmektedir.[388]

Bingöl ilinin genel nüfus dağılımına göre medeni durumu incelendiğinde, 15 yaş üstü erkek ve kadın bireylerin %35,8'nin (N=73.611) evlilik yapmadığı görülmektedir.[389] Ancak resmi kurumlarca yapılan evliliklere bakıldığında bu oran daha fazladır. Çünkü özellikle ülkemizin doğusunda dini nikâhla yapılan evlilik birlikteliklerinin de olduğu bilinmektedir. Ayrıca Bingöl'de, evlilik sürecinde resmi nikâhın yanında dini nikâhın önemli bir yeri vardır. Bingöl halkının %77 gibi yüksek bir oranı Sünni-Şafiî mezhebine mensup olup[390] bu mezhebe göre nikâh akdinde kızın babasının rızasının olması

[385] Rivayete göre Büyük İskender vücudundaki dayanılmaz ağrılar için nice hekimlere başvurduğu halde şifa bulamaz ve bunun üzerine Âb-ı Hayat (ölümsüz hayat) suyunu aramaya başlatır. Uzun aramalardan sonra kaynağı kendisi olmasa da o sudan içip dayanılmaz ağrılardan kurtulur. Faydasını gördüğü bu suya "Makdis" lisanı üzerine "cennet suyu" anlamına gelen "Çapakçur" adını verir. Doktorlarına, "sizlerin çare bulmadığınız ağrılarıma Allah cennet ırmaklarından deva verdi. Burada benim adıma bir kale yapın ve adını Çapakçur koyun" demiştir. Daha sonra Bingöl'e, çeşitli kaynaklarda göller bölgesi anlamındaki "Mingöl" adı verilir. Mingöl kelimesi de zamanla halk tarafından Bingöl şeklinde telaffuz edilerek günümüzdeki söylenişini alır. Cumhuriyetin ilanından sonra 1926 yılında Elazığ, 1929 senesinde Muş'a bağlanan Bingöl, 1936 yılında çıkarılan bir kanunla (2885 numaralı kanun) vilayet olmuştur. T.C. Bingöl Belediyesi, http://www.bingol.bel.tr/tarihi.php, (01.11.2019).

[386] T.C. Bingöl Valiliği, http://www.bingol.gov.tr/valilik-tarihcesi, (01.11.2019).

[387] T.C. Bingöl Valiliği, http://www.bingol.gov.tr/idari-durum, (01.11.2019).

[388] Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)", https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr, (01.11.2019).

[389] TÜİK, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)", a.yer.

[390] Zeki Korkutata, *Bingöl'de Dini Hayat*, Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2016, s. 98.

gerektiğinden hareketle kızın babasından izin alınarak ve imam tarafından şahitler huzurunda nikâh kıyıldığına rastlanılmaktadır. Bu bakımdan TÜİK'in yukarıdaki oranı içinde, çok olmasa da dikkat çekici bir yüzdeliğin gizli kaldığı düşünülebilir. Diğer yandan bu orana, 15-18 yaş arasındaki bireyler de eklenmiştir. Bu konuda TÜİK'e ait verilerde bir ayrım yoktur. Ancak TÜİK'e göre Bingöl'deki 15-19 yaş aralığındaki evlenmeyen bireylerin oranı, 15 yaş üstü toplam nüfusun (N=205.247) %23,8'ine (N=24.575) tekabül etmektedir. Böylece yapılan dini evliliklerin dağılımının neredeyse %11'lik bir orana sahip olduğu söylenebilir.

2015-2016 yıllarında yapılan *Bingöl İli Sosyal Analiz Çalışması*'na göre 15 yaş üstü nüfusun %64,2'sinin bir evlilik yaptığı, %0,9'unun ise boşanmış olduğu görülmektedir.[391] Bingöl'deki boşanma oranının, Türkiye genel nüfusunun boşanma oranının (%3,8) oldukça altında olması, Bingöl'deki kültürel, dini ve geleneksel bağlardan kaynaklanmaktadır.[392] Nitekim aile yapısı bakımından Bingöl ilinin, yıllarca yaptığımız gözlemler sonucunda, Durkheim'in mekanik dayanışma diye adlandırdığı toplumsal düzen özelliklerini taşıdığı ve bireylerin evlilik ve aile ilişkilerine bu özelliklerin etki ettiği ifade edilebilir.

Öğrenim durumu verilerine göre, 2018 yılı okuma yazma bilenlerin oranı, Türkiye genel nüfusunda %96,97 iken Bingöl'de %93,55'tir.[393] Bingöl ilinin genel nüfusunun 15 yaş ve üstü kadın ve erkek bireylerdeki eğitim durumuna oranı %83,3'tür. Net okullaşma oranları, 2018 yılı itibarıyla ortaöğretim bitirmiş erkeklerde Bingöl'ün %83,4, kadınlarda ise %81'dir. Bu oranlar Türkiye genelindeki net okullaşma bağlamında erkeklerde %84,5, kadınlarda ise %83,9'dur.[394] Bu çerçevede Bingöl ilindeki öğrenim durumunun Türkiye oranlarına yakın olduğu dikkat çekmektedir. TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin 2007 yılı sonrası istatistiki verilerine göre özellikle bölgede yapılan eğitim politikalarının ve bölgedeki resmi eğitime yönelik olumlu algının bu oranları arttırdığı söylenebilir.

---

[391] *Bingöl İli Sosyal Analiz Çalışması*, ed. Adem Solak, Ankara: HEGEM Vakfı Yayınları, 2016, s. 21.

[392] Mahmut Buyankara, "Bingöl Ailesinde Sosyal Değişme", *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2 (2016), s. 77.

[393] Bu veriler, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı (UEİVT) ülke sınırları içinde ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının eğitim durumlarını kapsamaktadır. Yabancı nüfus ise kapsam dışında tutulmuştur. UEİVT, yıllık olarak nüfus bilgileri üretmesi planlanan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) çalışmaları çerçevesinde oluşturulmuştur. TÜİK, "Eğitim İstatistikleri", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018, (01.11.2019).

[394] TÜİK, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)", a.yer.

Bingöl ilinin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bingöl'deki dağların yüksek yaylalarındaki sulak otlaklar, hayvancılık için çok elverişli olup buralarda çok sayıda koyun ve kıl keçisi yetiştirilmektedir.[395] Ayrıca son yıllarda arıcılık faaliyetleri de oldukça faal durumdadır. Nitekim Bingöl Üniversitesi, "Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Programı" kapsamında özellikle arıcılık ile ilgili çok yönlü çalışmalar yapmakta ve arıcılığın gerek Bingöl'e gerekse ülke ekonomisine katkı sağlaması için araştırmalar yürütmektedir.[396]

Bingöl İli Sosyal Analiz Çalışması'na göre Bingöl'ün mesleki durumuna bakıldığında araştırmaya katılanların %20,5'i memur, %19,9'u işsiz/çalışmıyor, %18,9'u esnaf/serbest meslek, %6,3 çiftçi/işçi, %1,8 emekli ve %32,6'sı ise diğer meslek gruplarındandır. TÜİK verilerine göre Bingöl'deki işsizlik oranının Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Ancak bu durum, örneklem grubun birçoğunun öğrencilerden oluşması ve meslek durumlarının analizden çıkarılmasından kaynaklanmaktadır.[397] İşsizlik oranının tarafımızca daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Nitekim son dönemdeki politikalar çerçevesinde Bingöl Üniversitesi'nin bölgesel kalkınma temelli araştırmalar ve çalışmalar yapması için seçilmesi de bu düşünceyi destekler niteliktedir.

1.3. Dini ve Sosyo-Kültürel Yapı

Bingöl, 1950'deki Türkiye nüfus sayımında göre Türkçenin dışında yerel dil bağlamında yaklaşık %55 oranında Zazaca, %45 oranında Kürtçe konuşulan bir il olarak gösterilmektedir.[398] Bingöl'ün etnik kimlik bağlamında Zaza kimliğini temsil eden bir il olduğu belirtilebilir.[399] Nitekim *Bingöl İli Sosyal Analiz Çalışması*'ndaki katılımcıların %47,1'i etnik kimliğini Zaza, %31,5'i Kürt, %18'4'ü Türk ve %1'i de Arap olarak ifade ederken %2'si sayılanların dışında kimlik tanımlamasını tercih etmişlerdir. Araştırma bulgularına göre Bingöllülerin yarıya yakınının (%47,1) Zaza kimliğini benimsedikleri

[395] T.C. Bingöl Belediyesi, http://www.bingol.bel.tr/sehrimiz.php, (01.11.2019); Hüsnü Gündüz, "Bingöl'ün Kalkınmasında Tarım ve Hayvancılık", *Cumhuriyet Dönemi Bingöl Sempozyumu (01-03 Kasım 2014)*, ed. İbrahim Çapak, M. Mahfuz Söylemez, Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2016, ss. 101-110.

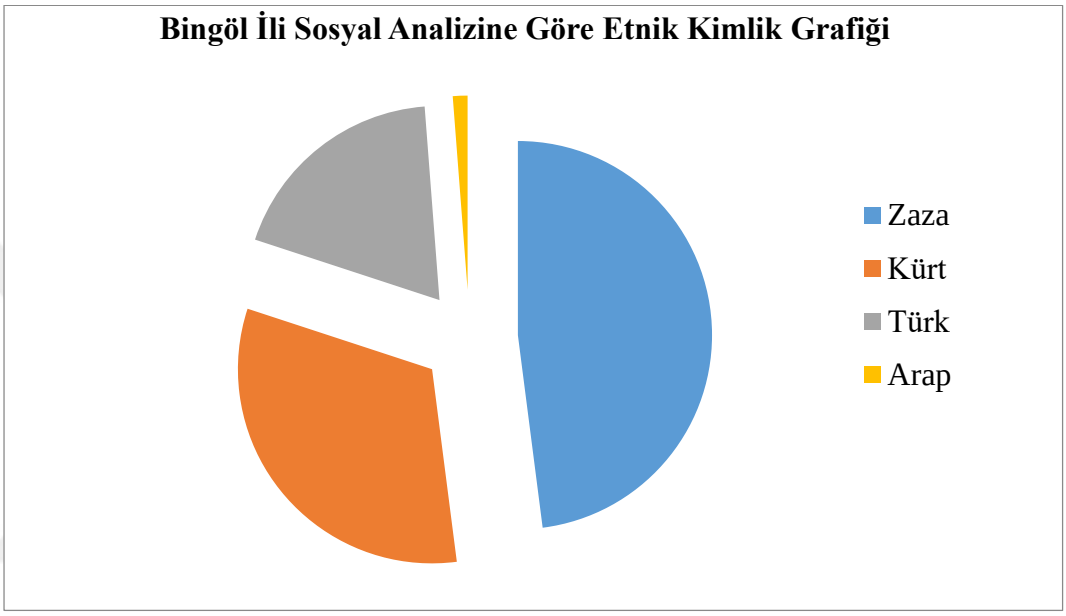
[396] T.C. Bingöl Üniversitesi, http://pikom.bingol.edu.tr/genel-bilgi/, (01.11.2019).

[397] *Bingöl İli Sosyal Analiz Çalışması*, s. 15.

[398] TÜİK, "1950 Genel Nüfus Sayımı", https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015094.pdf, (14.11.2019).

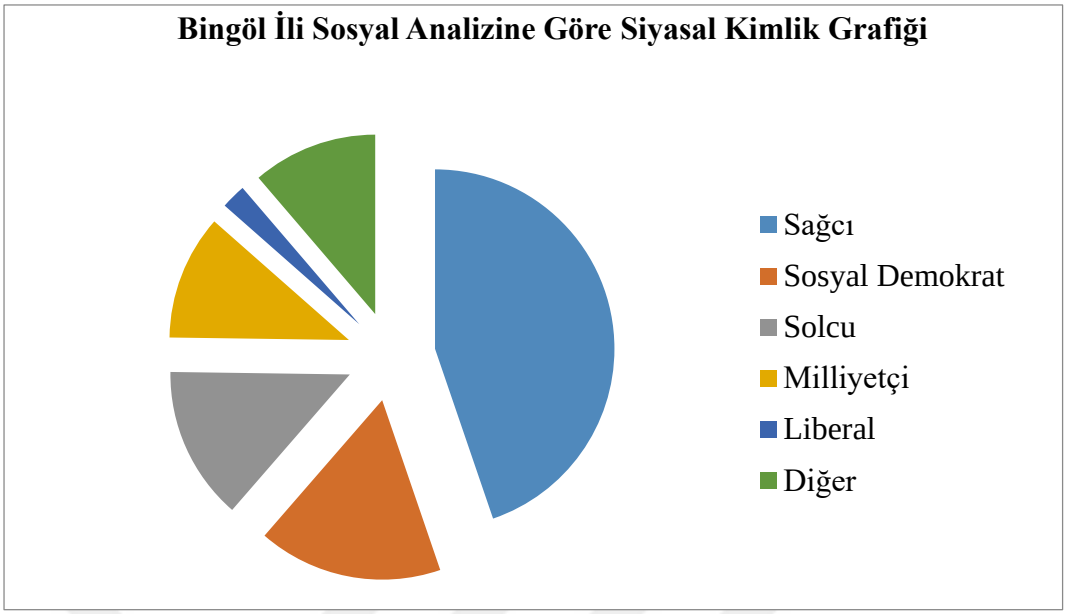
[399] Ahmet Buran, Berna Yüksel Çak, *Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000; Ahmet Buran, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Dil Atlası*, İstanbul: Biyografi Yayıncılık, 2009.

ve Kürt kimliğini ön plana çıkaranların oranının da azımsanmayacak oranda (%31,5) olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların çok büyük bir oranı etnik açıdan kendini Zaza veya Kürt (Kurmanç) şeklinde tanımlarken bazı katılımcıların genelde iki kimlik tanımlaması (Zaza-Kürt) arasında kaldıkları ve tercih yapmada ciddi ölçüde kafa karışıklığı yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca özellikle genç ve eğitimli kuşaktan olan Bingöllülerin kimliklerini Kürt (Kurmaç); orta ve daha yaşlı kuşaktan olanlar ise Zaza olarak tercih ettikleri saptanmıştır.[400]

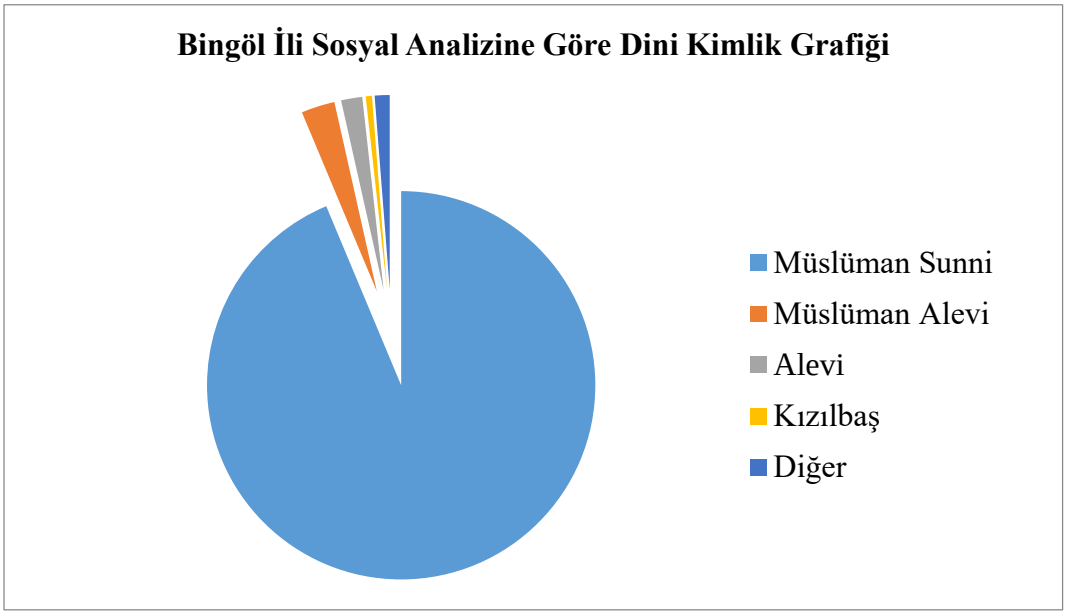

Siyasal kimlik bağlamında ise, aynı araştırmadaki katılımcıların %40,1'i siyasal kimliğini sağcı, %14,9'u sosyal demokrat, %12,4'ü solcu, %10,1'i milliyetçi ve %2'si de liberal olarak belirtirken %20,4'ü bunların dışında herhangi bir siyasal kimliği benimsediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların önemli bir kısmı (%67,2), Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyduklarını belirtmişlerdir.[401]

[400] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması*, ss. 151-155.
[401] a.g.e., ss. 157-158.

Bingöl ili, dini kimliğini sıkça kullanan bir toplum yapısına sahiptir. Korkutata'nın 2004 yılında yaptığı çalışmada, Bingöl'ün %77 oranla Sünni ve Şafiî oldukları saptanmıştır.[402] *Bingöl İli Sosyal Analiz Çalışması*'na göre araştırmadaki katılımcılar, dinsel kimliklerini %90,6 oranı ile Müslüman Sünni, %2,7 oranı ile Müslüman Alevi, %1,7 oranı ile Alevi, %0,5 oranı ile Kızılbaş ve %3,5 ise sayılanların dışında kimliklerle tanımlarken %1,1'i ateist olduklarını bildirmişlerdir.[403]

[402] Korkutata, *Bingöl'de Dini Hayat*, s. 98.
[403] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması*, s. 156.

Bingöl toplumunun Sünni mezheplerindeki dağılımına bakıldığında ise, Bingöl merkez ilçe ve köyleri, Genç ve Solhan ilçeleri, bir iki köy istisna ile Karlıova ilçesi tamamen Şafiî'dir. Kiğı, Adaklı, Yedisu ve Yayladere ilçeleri farklı mezhebe mensup insanlardan meydana gelmekte olup bu ilçelerdeki halkın az bir kısmını Hanefiler, önemli bir oranını Şafiîler ve diğer büyük oranını ise Aleviler teşkil etmektedir. Dolayısıyla Bingöl'ün mezhep yapısının büyük çoğunluğunu Şafiîler oluşturmaktadır.[404]

Dini kimliklerinin yanında ait oldukları dini, sosyal alanda yaşamaya çalışan bir toplumsal yapı ile Bingöl, özellikle dini eğitimin verildiği birçok medrese kurumuna sahiptir.[405] Bingöl'ün dini yaşayışının ve anlayışının temelinde, sivil bir kurum olarak varlığını günümüze dek sürdürmeyi başaran medreseler önemli bir yer tutmaktadır. Medreselerin eğitim ağı çok geniş olmamakla beraber temel din eğitimini almış insanların birçoğu ilk defa bu kurumlarda alfabeyle tanışmaktadırlar. Medreseler, yöredeki eğitim açığını kapatmanın yanında her türlü din hizmetinin görüldüğü yerlerdir. Yerini yavaş yavaş modern eğitim ağına bırakan medreseler, nadir de olsa günümüzde varlıklarını sürdürmektedirler. Ayrıca medrese mollaları, halk nezdinde büyük bir saygınlığa sahiptirler.[406]

Bingöl toplumu bölgedeki diğer illerle kıyaslandığında din ve inanç aidiyetinin baskın olduğu ve toplum yapısının şekillenmesinde din olgusunun belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Nitekim Bingöl'deki sivil dini şahsiyetlerin özellikle de şeyhlik kurumunun Bingöl'de çok güçlü tasavvufi dinamiklerle beslendiği, toplumun büyük çoğunluğunda ciddi bir saygınlığa ve yaygın bir meşruiyet zeminine sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Bingöl toplumunda din ve inanç otoritesini elinde bulunduran şeyhlik kurumu, Bingöl'deki diğer toplumsal birimler üzerinde de etkilidir. Özellikle şeyhlerin aşiret reisleri ve geleneksel kanaat önderleri üzerinde söz sahibi oldukları ve hatırlarının kırılmadığı bilinen bir durumdur.[407]

Şeyhlerin sosyal alandaki dini statüleri gereği toplum tarafından itibar edilen kimseler olarak ön plana çıkarıldıkları, onların ilin dini, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı üzerinde etkin hale geldikleri/getirildikleri yargısı yaygındır. Bingöl'deki şeyhlerin

[404] Muhittin Özdemir, "Şâfiî Mezhebi'nin Doğu Anadolu Ayağı ve Bingöl Örneği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,* S. 7 (2006), s. 348.
[405] Beki, "Klasik Medrese Geleneğinin Bingöl'ün Sosyo-Kültürel Yapısına Katkısı", ss. 700-707.
[406] Özdemir, "Şâfiî Mezhebi'nin Doğu Anadolu Ayağı ve Bingöl Örneği", s. 359.
[407] Abdulnasır Süt, "Bingöl'deki Sosyal ve Siyasal Yaşamın Dini ve Ahlaki Açıdan Değerlendirilmesi", *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2014), s. 79.

özellikle birtakım sorunların giderilmesindeki etkisinin eskisi kadar olmasa da hala varlığını devam ettirdiği genel olarak kabul edilmekle birlikte şeyhlik kurumunun gittikçe dejenere olduğu, şeyhliğin babadan oğla geçen bir hal aldığı, güncel ihtiyaçlara bilimin cevap vermesi nedeniyle artık şeyhlere gerek kalmadığı şeklindeki görüşler de sıklıkla dile getirilmektedir.[408] Buna rağmen Bingöl halkının büyük bir ekseriyeti, şeyhlerin bir zamanlar halkın dini yaşamı, eğitimi ve ticareti üzerinde ne kadar etkin olduklarını bilmektedirler. Geçmişte Bingöl sosyal yaşamındaki dini şahsiyetler, halkın sorunlarına doğrudan müdahil olmuş ve toplumda birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenmişlerdir. Nitekim vatandaşlar, kimi zaman bazı sorunlarını yargıya taşımadan şeyhler ve imamlar gibi toplum üzerinde dini ve sosyal nüfuzları olan şahsiyetlerle sorunlarına çözüm aramışladır. Bu şahsiyetler, arazi anlaşmazlıkları, miras, boşanma, kız kaçırma davaları gibi güncel problemlerde danışılan ve hakemlik yapılması istenen önemli merciler olarak tercih edilmişlerdir.[409]

Bingöl'de güçlü bir taziye olgusu mevcuttur.[410] Bingöl'deki taziye geleneği, insanların zor zamanlarında sosyal dayanışma ve birliktelik içerisinde olduklarına bir örnektir. Bu faaliyet içinde, din ve sosyal ilişki kopmaz bir bağa sahiptir. İnsanların zor zamanlarında yakın çevresinden beklediği ihtiyacın bir ifadesi olan sıla-i rahim, Bingöl'de varlığını güçlü bir şekilde sürdürmektedir. Özellikle bayramlarda, cenazelerde, düğün dernekte ve acı bir olayda akrabaların birbirlerine olan bağlılıklarında artış olduğu gözlemlenmektedir.[411] Ayrıca taziyelerde dargınların barıştığı, bu geleneğin bireyleri tanıştırdığı ve sosyalleştirdiği belirtilmektedir. Bingöl'de taziye geleneği dini, sosyal, beşeri ve ekonomik boyutları olan canlı bir gelenek olarak görülmektedir.[412]

Bingöl'de birçok türbe ve ziyaret yerleri bulunmakta olup[413] bu ziyaret yerlerinin Bingöl'deki dini geleneğin sıcak tutulmasında etkisi olduğu söylenebilir. Süt'e göre,

---

[408] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması,* ss. 132-134.

[409] Süt, "Bingöl'deki Sosyal ve Siyasal Yaşamın Dini ve Ahlaki Açıdan Değerlendirilmesi", s. 80.

[410] Abdurrahman Ensari, "Bingöl'de Taziye Geleneği", *I. Bingöl Sempozyumu (10-11 Haziran 2006)*, 2. b., Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, ss. 375-383.

[411] Süt, "Bingöl'deki Sosyal ve Siyasal Yaşamın Dini ve Ahlaki Açıdan Değerlendirilmesi", s. 81.

[412] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması,* ss. 130-132.

[413]Şeyh Ahmed Türbesi, Şeyh Alauddin Türbesi, Şeyh Muhyiddin Türbesi, Şeyh Mustafa Türbesi, Yusuf-ı Harputi Türbesi, Şeyh Abdullah Türbesi, Molla İsmail Türbesi, Şeyh Cemal Türbesi, Şeyh Hasan Türbesi, Kara Baba Türbesi, Şeker Baba Türbesi, Şeyh Süleyman Türbesi, Sultan Kibes (Kubeys) Türbesi, Molla Ali Ziyareti, Melik Ahmet Ziyareti, Şehidê Deştê (Ova Şehidi) Ziyareti, Karer Baba Ziyareti, Şehit Asker Ziyareti, Az Ziyareti (Ziyarê Az), Sülbüs Dağı Ziyareti ve Şehit Kumandan Halid Ziyareti. Yılmaz Irmak, "Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları,* C. 17, S. 17 (2018), s. 214.

sosyal yaşamda dini referansların çok sık kullanıldığı Bingöl'de dinin arzuladığı yaşam niteliğinin istenilen düzeyde olmadığı da ifade edilebilir. İdeale yakın bir hayat tasavvuru olan dinin gerçek hayatımızdaki menfi davranışların kaynağı olmadığı açıktır. Bu durum, dini referansların toplumda nitelikli davranış üretmede kullanılmadığının bir göstergesidir. Dolayısıyla dini referanslara yapılan göndermeler de şekilsel olup yaşanılan dini ritüeller genellikle içerikten ve ihlâstan uzak olmaktadır.[414] Bu durumun sadece Bingöl için değil günümüz modern sosyal yaşam anlayışının olduğu birçok toplumda da meydana geldiği veya geleceği söylenebilir. Ancak dinsel yaşamın göstergelerini içermesi ve birçok toplumsal olayda (evlilik, düğün, boşanma, taziye vs.) benimsemesi bakımından Bingöl'ün din ve dini değerlerle olan bağının güçlü olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim Bingöllülerin, dinin inanç boyutunda yüksek düzeyde katılım sağladıkları, ibadet ve sosyal yaşamlarında dinin belirleyici bir unsur olduğu bilinmektedir.[415]

Sonuç olarak Bingöl'ün dini yaşama ait hassasiyetini, dinin sosyal alandaki görüngülerinde ve halkın gerek günümüz kültüründe gerekse geçmişten gelen örf ve adetlerinde tespit etmek mümkündür. Birçok sosyal olayda dini referansların kullanıldığı, eğitim, ekonomi, aile gibi kurumların faaliyetlerinde dini etkinin oldukça fazla olduğu görülebilir. Bingöl ilinde gerçekleşen toplumsal olayları incelerken dini etkilerin varlığı akılda tutulmalıdır. Nitekim bu araştırmanın konusu olan uyuşturucu madde olayları da bu perspektiften ele alınmaktadır.

1.4. Suç ve Uyuşturucu Madde Durumu

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde suç oranları genelde Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmektedir. Bu durum, bölgede başta terör olayları olmak üzere siyasi nedenlerle yapılmış toplumsal gösteriler ve bunlara bağlı olarak gelişen asayiş olaylarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Bingöl, sosyokültürel yapısı nedeniyle suç oranları konusunda diğer Doğu ve Güneydoğu illerine göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bingöl'deki adli suçlar, siyasi ve terör suçlarından daha fazla yaşanmaktadır.

[414] Süt, "Bingöl'deki Sosyal ve Siyasal Yaşamın Dini ve Ahlaki Açıdan Değerlendirilmesi", s. 86.
[415] Korkutata, *Bingöl'de Dini Hayat*, s. 243.

Bingöl'deki önemli bir kesimin aile ve akraba fertlerinin suç işlemesinden ya da suç mağduru olmasından kaynaklı olarak suç eylemleriyle ilişkili oldukları görülmektedir. *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması* verilerine göre araştırmada yer alan bireylerin (N=2124) %21,5'i yakın akrabaları içerisinde suça karışan kişilerin olduğunu, %19,8'i ise aile fertlerinden birinin suça karıştığını bildirmişlerdir. Her iki oran birleştirildiğinde suç işleyen yakını olanların oranı %41,3 olup azımsanamayacak derecede yüksektir.[416]

2014 yılında yapılan bir başka araştırma sonucuna göre, Bingöl, Türkiye'deki diğer illerin toplam suç olaylarının 15 yaş ve üzeri nüfusa göre dağılımında %5,05'lik oranla 57. sırada yer almaktadır. Yani genel nüfustaki 15 yaş ve üzeri bireylerin ilişkili olduğu suç vakalarında Türkiye'deki 81 il arasında 57. sıradadır. Diğer yandan 2008-2014 yılları arasındaki suç olaylarındaki artışı %90,75'lik oranla Türkiye genel artışının (%28,60) üç katından daha fazla olup ülke sıralamasında 4. sırada yer almaktadır. Yine 2013 yılı uyuşturucu madde suçları olaylarının toplam şahsa karşı suç olaylarına oranı temel alındığında ve bu oran diğer illerle karşılaştırıldığında 4. sırada olup (ilk üçte sırasıyla İstanbul, Hakkâri, Şanlıurfa) %12,8 oranla en riskli iller arasındandır. Türkiye genelindeki tüm suçlar ve sosyal riskler üzerinden Bingöl, sırasıyla Şırnak, Kilis, Hakkâri, Osmaniye, Gaziantep illerinden sonra 6. Sırada yer almaktadır.[417] Böylelikle Bingöl'ün suç olaylarında önemli bir ekolojik alanı temsil ettiği görülmektedir.

Adli istatistikler, Bingöl'ün suç vakaları ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bingöl'de gerçekleşen suç vakaları ve adli mercilere intikal eden dosyalarla ilgili TÜİK'in sunduğu istatistiklere göre 2006'dan 2013 yılına kadar hem Türkiye'deki hem de Bingöl'deki adli dosya sayılarında düzenli bir artışın olduğu görülmektedir. 2006 yılında Bingöl'deki dosya sayısının Türkiye'deki tüm dosyalara oranı %0,112 iken 2011'de aynı oran %0,143 ve 2013'te ise %0,172 olup Bingöl'de artan dosya sayısı oranının Türkiye toplamına göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.[418]

Bingöl'deki suçların başında mal varlığına karşı işlenen suçlar gelmektedir. Bunu uyuşturucu madde ticareti ve kullanımını kapsayan suçlar ile millete ve devlete karşı işlenen suçlar takip etmektedir. Bingöl İl Emniyet Müdürlüğü'nün sunduğu veriler

[416] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması*, ss. 53-54.
[417] Adem Solak, *Şiddet Kültürü "Türkiye'nin Suç ve Sosyal Risk Haritası"*, Ankara: HEGEM Vakfı Yayınları, 2016.
[418] TÜİK, "Adalet İstatistikleri", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070, (02.11.2019).

çerçevesinde 2014 yılı içerisinde mala karşı işlenen 957 adet suç gerçekleşmiştir. Bunların 647'si hırsızlık suçudur.[419] Emniyet Müdürlüğü verilerinin hırsızlık, yağma, gasp, kap-kaç, dolandırıcılık gibi birkaç suç türü toplanarak elde edilen veriler üzerinden değerlendirilmesi ve bu toplamın 2014 yılındaki uyuşturucu madde suçları ile arasında çok az bir farkın olduğuna dikkat edilmemesi Bingöl'ün suç ekolojisi hakkında yanlış bir yorumlamaya sebep olmaktadır. Nitekim bir sonraki başlıktaki veriler incelendiğinde, 2014 yılından itibaren uyuşturucu madde suçlarının Bingöl'de en fazla gerçekleştirilen suç türü olduğu görülecektir.

Uyuşturucu madde suçlarına bakıldığında ise, Bingöl İl Emniyet Müdürlüğünün 2009 ve 2014 yılı uyuşturucu madde ticareti ve kullanımına ilişkin açıkladığı rakamlara göre hem kullanımın hem de ticaretin arttığı tespit edilmiştir.[420] Bingöl Valiliği tarafından basın duyurusu olarak yayımlanan raporlara bakıldığında ise başta Bingöl İl Jandarma Komutanlığı tarafından yapılan operasyonlarda elde edilen uyuşturucu maddeler olmak üzere genel bağlamda Hint keneviri ve esrar maddesinin türevlerini içermektedir.[421] Özelikle kubar esrar ele geçirme vakaları dikkat çekicidir. Bazı kimyasal maddelerin yer yer yakalandığı belirtilse de esrar maddesinin ham maddesi olan Hint keneviri bitkisinin ulaşılabilirlik açısından Bingöl'de daha yaygın olduğu bir gerçektir.

Bingöl'ün Genç ilçesi, Diyarbakır'ın Kulp ve Lice ilçeleri ile Muş üçgenindeki kırsal bölgede yoğun miktarda esrar bitkisi ekildiği bilinmektedir. Uyuşturucu madde ekiminin ve ticaretinin yapıldığı bölgelerde madde kullanımı da doğal olarak artmaktadır.[422] Artışa rağmen uyuşturucu ile mücadele kapsamında gerek kolluk kuvvetlerince gerekse Bingöl'deki devlet kurumlarınca çok çeşitli faaliyetler yapılmaktadır. Bingöl Valiliği'nin çeşitli kurumlardan temsilcilerden oluşan *Bağımlılıkla Mücadele İl Koordinasyon Kurulu*, düzenli olarak toplanmakta ve birtakım faaliyetler yapmaktadır.[423] Kurul toplantılarından birinde, Bingöl'deki uyuşturucu kullanımının 16 yaşına kadar düştüğünü aktaran emniyet yetkilileri, "Uyuşturucunun ekildiği bir alanda, uyuşturucu yaşı düşük. Dedesi, babası, kardeşleri bu işi yapıyor ve çocukları da ailenin

[419] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması*, ss. 58-59.
[420] a.g.e., s. 64.
[421] T.C. Bingöl Valiliği, http://www.bingol.gov.tr/arama/ara/uyuşturucu, (08.11.2019).
[422] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması*, s. 66.
[423] T.C. Bingöl Valiliği, http://www.bingol.gov.tr/bagimlilikla-mucadele-il-koordinasyonn-kurulu-toplantisi-yapildi, (08.11.2019).

bu işlerle uğraştığını gördüğü için ister istemez bulaşıyor" ifadeleriyle mücadelenin sürdürüldüğünü aktarmaktadır.[424]

Sonuç olarak Hint keneviri ve esrar maddesi ile ilgili suçların Bingöl ili evrenindeki önemli konumu, araştırmamıza konu edilmesinin bir nedenidir. Bu bağlamda Bingöl'deki uyuşturucu madde suçlularının yer aldığı ceza infaz kurumuna dair bazı bilgilere değinmek gerekmektedir.

1.5. Bingöl M Tipi Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumu

Cezalandırma, geçmişten günümüze birçok şekilde ve mekânda yapılan bir uygulamadır. Cezanın sosyal veya hukuki kurumlar aracılığıyla yapılması hem cezanın mahiyetine hem de cezayı verene göre farklılık arz etmektedir. Ailedeki bireyler tarafından verilen ceza ile resmi makamların verdiği ceza arasında bir farklılığın olduğundan daha önce ayrıntılı bir biçimde bahsedilmişti.

Cezanın yasal olması yani "kanunsuz suç olmaz" kuralı ile cezanın bireysel olması yani "suçlu kim ise cezayı o çekmelidir" ilkesi modern hukuk anlayışının uzantısı olarak Osmanlı'dan günümüze kadar var olan bir durumdur.[425] Aynı şekilde cezaevleri veya hapishanelerin geçmişteki görünümü eskidir. Bu durum cezalandırmanın bir mekânda yapılmasının kanuni ve sosyal olarak gerekliliğini ifade etmektedir. Nitekim İçli ve Öğün, cezaevinin fonksiyonlarını şu şekilde sırlamaktadır:

- Sorun olan davranışı durdurmak, baskılamak (restraint or incapacitation).
- Özel önleme; suç işleyen bireyi, tekrar suç işlememesi amacıyla, caydırıcı olarak cezalandırma yoluna gitmek (deterrence or spesific deterrence).
- Genel önleme; toplumdaki bireylerin suç öğesi içeren davranışa yönelme olasılığını azaltmak amacıyla caydırıcı bir unsur olarak cezalandırma yoluna gitmek (general deterrence).
- Reform ve rehabilitasyon; suç işleyen bireyin suç işlemesine yol açan sorunlarını çözümlemek, bu anlamda onu iyileştirmek.
- İhlâl edilen sosyal normun toplum içinde pekiştirilmesini sağlamak amacıyla cezalandırma yoluna gitmek; ilgili normun ihlali sonucunda bireyin başına

[424] Milliyet Gazetesi, "Bingöl'de Uyuşturucu İle Mücadele Toplantısı", http://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/bingol/bingolde-uyusturucu-ile-mucadele-toplantisi-12242071, (08.11.2019).
[425] Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşma Sürecinde Hapishaneler*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007, s. 3.

geleni, toplumun diğer bireylerine göstermek, bu doğrultuda suçluyu bir sembol olarak kullanmak ve bu yolla toplumda iyi ile kötü olanın arasında "moral sınır" çizmek (moral affirmation or symbolism).

- Misilleme yapmak; cezanın, verilen zarara denk düşecek karşı bir zararla gerçekleştirilmesi (retribution).
- Onarmak, telafi etmek; verilen zararın karşılanması, günümüzde daha çok parayla karşılamanın söz konusu olduğu görülmektedir (restitution or compensation).[426]

Cezaevlerinin suçluları cezalandırma ve suç oranlarını düşürmeye yönelik olan işlevselliği tartışılabilir. Ancak gerçek olan durum, cezaevleri ve buralardaki hükümlülerin sayısının gün geçtikçe artış gösterdiğidir. Bu artışı, 1998-2017 yılları arası Türkiye genelindeki tüm cezaevlerinde bulunan kişilerin sayılarında net bir şekilde görmek mümkündür. TÜİK'in verilerine göre, 2017 yılındaki hükümlü ve tutuklu sayısı 2016 yılına göre %16'lık oranda (N=31.613) bir artış göstermiştir. Ayrıca uyuşturucu madde suçları, 2017 yılında cezaevine giren tüm suçluların %10,4'ünü (N=22.490) temsil etmektedir. Bu orana göre Türkiye'de suç işleyip cezaevine giren her 10 kişiden biri uyuşturucu madde suçlarından ceza almışlardır.[427]

Güvenlik güçlerinin 2017 yılında yaptıkları uyuşturucu madde operasyonlarında yakalanan şüpheli sayılarına bakıldığında ise 2017 yılında uyuşturucu madde suçlarından yakalanan şüphelilerin (N=170.175) yaklaşık %13,2'sinin cezaevine girdiği söylenebilir.[428] Böylelikle her şüphelinin cezaevine gönderilmediği görülmektedir. Nitekim bazılarının tutuksuz yargılandığı, denetimli serbestliğe tâbi tutulduğu veya bir süre tutuklu olup sonra bırakıldığı ya da mükerrer suçların şüpheli sayısına eklendiğinden oranın yukarıdaki gibi olduğu söylenebilir. Yine de son yıllarda gerek uyuşturucu suçlarının gerekse diğer suç türlerindeki cezai yaptırımların ağırlaştırmasına rağmen suç oranlarının gelecekte de artış göstereceği söylenebilir.

2009-2017 yılları arasında Bingöl ilinde gerçekleştirilen suç eylemleri nedeniyle cezaevine giren hükümlü sayıları ve bu hükümlülerin suç türlerine bakıldığında,[429]

[426] Tülin Günşen İçli, Aslıhan Öğün, *Türkiye'deki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz*, Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 19.
[427] TÜİK, "Adalet İstatistikleri", a.yer.
[428] Bkz. TUBİM, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2018*, s. 15.
[429] TÜİK, "Adalet İstatistikleri", a.yer.

öncelikle kadınların erkeklere oranla çok az cezaevine girdikleri görülmektedir. 2009-2017 yılları arasında gerçekleştirilen tüm suçlu davranışlarının ve bundan dolayı cezaevine giren kişilerin %18,3'ü sadece uyuşturucu madde suçları ile ilişkilidir. Bu dokuz yıl içinde gerçekleştirilen neredeyse her 5 suçtan 1'i uyuşturucu madde suçudur. Bu oranı, %16 ile yaralama ve %14 ile hırsızlık eylemleri nedeniyle cezaevine girenler takip etmektedir. Bu kişiler, suçun işlendiği il olan Bingöl'de cezaevine götürülmektedir. Ancak güvenlik, kapasite, hükümlünün talebi gibi bazı durumlarda farklı cezaevlerine de gönderilmektedir.

Bingöl M Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumu, Bingöl İli Merkez Kaleönü Mahallesi Muş karayolu üzeri 10. km'de yer almakta olup şehir merkezine 12 km uzaklıktadır. Kurum içerisinde Ceza İnfaz Kurumu Ana Binası, Jandarma Bölük Komutanlığı, Ziyaretçi Kayıt Kabul Binası yer almaktadır. Ceza İnfaz Kurumu Ana Binası A Blok ve B Blok olmak üzere toplam 2 bloktan meydana gelmektedir. Kurum içerisinde konferans salonu, revir, derslik, bilgisayar sınıfı, kütüphane, terzihane ve kuaför salonu yer almaktadır. Kurumun kapasitesi 260 kişilikken Adalet Bakanlığı tarafından 325'e çıkartılmış ve bir bölümü Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu statüsüne alınmıştır.[430]

Sonuç olarak, burada Bingöl ilinin kısa tarihi geçmişi, coğrafi konumu, dini, kültürel, siyasi ve sosyal durumu hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Araştırma konusu olan uyuşturucu madde suçları ve bu suçları gerçekleştiren bireyler hakkındaki hem Türkiye hem de özelde Bingöl'e ait resmi kayıtlara, çeşitli yorumlar ve çözümlemelerle değinilmiştir. Araştırmanın evreni yönelik yukarıda ifade edilen bilgilerin araştırma bulgularını açıklamada ve analiz etmede fayda vereceği ve ifade edildiği kadarıyla yeterli olacağı düşünülmektedir. Araştırma bulgularına değinmeden önce araştırmamıza katılanlar hakkındaki bilgilere yer verilecektir.

2. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Araştırmamızın çalışma grupları kapsamındaki Bingöl M Tipi Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda uyuşturucu madde eylemleri nedeniyle bulunan hükümlüler (H), Bingöl İl Müftülüğüne bağlı din görevlileri (DG) ve Bingöl İl Milli Eğitim

[430] T.C. Adalet Bakanlığı Bingöl M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, http://www.bingolmcik.adalet.gov.tr/kurum.html, (18.11.2019).

Müdürlüğündeki din eğitimcisi (DE) öğretmenlerin oluşturduğu din öğreticilerinin (DÖ) sosyo-demografik durumları aşağıdaki başlıklarda istatistiksel olarak gösterilmektedir. Hükümlü yakınlarına (HY) ait sosyo-demografik durum tablosu, bu çalışmanın sonundaki ekler kısmında yer almaktadır (EK 2). Dikkat çekilmesi istenilen durumlarda hükümlü yakınlarının demografik durumlarıyla ilgili verileri kodlu bir biçimde verilmektedir.

2.1. Cinsiyet, Yaş ve Suç

Geçmişten günümüze dünyanın birçok yerinde gerçekleştirilen suç araştırmalarının sonuçlarına göre, suç ve cinsiyet arasında yakın bir ilişkinin olduğu vurgulanmaktadır. En yaygın düşünceye göre erkekler, kadınlara göre daha fazla oranlarda suç işlemektedir. Kadınların erkeklerden daha çok gerçekleştirdiği bazı suç türlerinin (zehirleyerek adam öldürme, yeni doğan çocuk öldürme vd.) olduğu da bilinmektedir. Kadınların suç oranlarını arttırdığı toplumlar, genel itibarıyla kadınların kamusal alanlarda sıklıkla yer aldığı toplumlardır.[431] Erkeklerin kadınlara oranla gündelik hayattaki daha yüksek sosyalliği, erkeklerin suç veya sapma eylemlerine yönelim olasılığını da arttırmaktadır. Bununla birlikte suç, genelde bir erkek davranışı olarak görülmektedir. Kriminoloji literatüründe ise erkek suçlular, kadın suçlulara göre daha ağırlıklı bir şekilde incelenmektedir. Tipik suçlular, genç erkekler olarak görülmekte ve suç teorilerinin büyük bir bölümü genç erkek suçluların davranışlarını açıklamaya yönelik yapılmaktadır.[432]

Yaş, suça yönelimde, suçun oluşmasında ve cezai yaptırımın orantısında etkili bir faktördür. 1800'lü yıllarda kimi sosyal istatistikçiler, yaş ve suç arasındaki ilişkinin güçlü bağlara sahip olduğunu öne sürmüşlerdir. Resmi suç oranlarına göre suç eylemleri, ergenliğin başlangıcından ergenliğin sonlarına doğru en yüksek zirveye kadar artmakta ve daha sonraki yetişkinlik döneminde de hızla azalmaktadır. İlgili araştırmalardaki yaş-suç eğrisi (yaş-suç ilişkisi) genellikle tek tip olup bu ilişkinin yaygın biçimi pek fazla tartışılmamaktadır.[433] Dönmezer'e göre anti-sosyal faaliyetlere karşı yönelim, okul

[431] Dönmezer, *Kriminoloji*, ss. 159-164.
[432] İçli, *Kriminoloji*, s. 424.
[433] Leana A. Bouffard, "Age and Crime", *21st Century Criminology A Reference Handbook*, ed. J. Mitchell Miller, California: SAGE Publications, 2009, s. 28.

sıralarından başlamakta ve 20-40 yaş aralığında en yüksek sınıra çıkmaktadır. Yaş arttıkça veya yaşlılık çağı ile beraber suça yönelim de hızla azalmaktadır.[434]

Yaş ve suç arasındaki eğrisel ilişki, kriminolojideki en tutarlı bulgulardan biri olup esnek ampirik düzenlilik[435] ve kriminolojinin kaba gerçeklerinden biri olarak görülmektedir.[436] Hirschi ve Gottfredson, yaş ve suç arasındaki ilişki hakkında bir dizi temel perspektif öne sürmektedir. Bunlardan en önemlisi zaman, yer, bireyler ve suç türleri de dâhil olmak üzere çok çeşitli sosyal ve kültürel faktörlerin yaş-suç ilişkisine etki etmediğidir. Her ne kadar gruplar arasındaki (örneğin erkekler ve kadınlar) suç düzeylerinde birtakım farklılıkların olduğunu bilseler de Hirschi ve Gottfredson, bu faktörlerin yaş-suç ilişkisine etki etmediğini ve ayrıca herhangi bir kriminolojik teorinin yaş-suç ilişkisini açıklayamadığını iddia etmektedir. Onlara göre yaş faktörü, suç ve suçu açıklamak için başvurulan diğer sosyal faktörlere de doğrudan etki etmektedir. Yani yaş arttıkça sosyal faktörler de ancak o vakit gerçekleşebilir ya da etki edebilir. Örneğin, evlilikle suçun azalması arasındaki belirgin ilişki sahtedir. Gerçekte yaş hem evliliğin hem de suçun oluşmasındaki asıl nedendir. Eğer evlilik ile yaş arasında bir ilişki varsa bu ilişki bireylerin aynı zamanda evlenmeleri ve suç işlemeleri sonucunda ortaya çıkabilir. Birçok bilim insanı, Hirschi ve Gottfredson'ın kriminolojik araştırma, teori ve politika üzerinde geniş kapsamlı etkilere neden olan bu argümanlarını, yaş ve suç arasındaki ilişkiyi çevreleyen ciddi tartışmanın başlangıcı olarak görmektedir.[437]

2.1.1. Hükümlülerin Cinsiyet ve Yaş Durumları

Araştırmamıza katılan hükümlü örneklemindeki tüm katılımcılar erkektir. Anket uygulaması süresince 2 kadın tutuklu ile görüşülmüş ancak sağlıklı bir görüşme yapılamadığından araştırmaya dâhil edilememiştir. Geçmiş yıllardan günümüze Türkiye genelindeki cezaevlerine giren hükümlülerin suç türlerine göre dağılımlarına bakıldığında kadın hükümlülerin erkek hükümlülerle kıyaslanamayacak kadar az olduğu bilinmektedir.[438] Bu durum, araştırmamızın cezaevi örnekleminde de benzer olup

[434] Dönmezer, *Kriminoloji*, s. 159.
[435] Robert Brame, Alex R. Piquero, "Selective Attrition and the Age-Crime Relationship", *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 19, no. 2 (2003), s. 107.
[436] Travis Hirschi, Michael Gottfredson, "Age and the Explanation of Crime", *American Journal of Sociology*, vol. 89, no. 3 (1983), s. 552.
[437] Bouffard, "Age and Crime", ss. 28-29.
[438] TÜİK, "Adalet İstatistikleri", a.yer.

hükümlü katılımcıların cinsiyet durumları, kriminolojideki yaygın düşüncelerle örtüşmektedir.

Araştırmamızdaki yaş istatistikleri, kriminolojide yaygın olarak kabul gören suça katılımın ilerleyen yaşlarla birlikte azaldığı fikri[439] bağlamında değerlendirilmektedir. Araştırmamıza katılan hükümlülerin yaşa göre dağılımı, aşağıda gösterilmektedir:

Tablo 1: Hükümlülerin Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	N	%
18-28	35	22,3
29-38	73	46,5
39-48	30	19,1
49-58	14	8,9
59+	5	3,2
Toplam	**157**	**100**

Hükümlülerin yaş değişkeni bağlamında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Ki^2 (Chi-Square/Kay kare) testi[440] analizi ile incelenmiş ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(4)}=87,4$; $p<0,01$). Nitekim hükümlülerin yaşları, belirli bir yaş aralığına göre sınıflandırıldığında 29-38 yaş aralığında olan hükümlülerin %46,5 oranı ile ağırlıkta oldukları görülmektedir. İkinci sırada 18-28 yaş aralığındakiler (%22,3) olup sonrasında sırasıyla 39-48 (%19,1), 49-58 (%8,9), 59 ve üstü (%3,2) yaş aralıkları yer almaktadır.

Hükümlülerin genel olarak 18-38 yaş aralığındaki genç ve yetişkin bireyler oldukları tespit edilmiştir. Bu durum, 2017 yılı TÜİK verilerindeki suç türü ve yaş grubuna göre ceza infaz kurumuna giren hükümlülerin oranlarına yakınlık göstermektedir. TÜİK'in verilerine göre Türkiye genelinde 2017 yılı içinde uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticaretinden cezaevine giren tüm erkek hükümlülerin %37,6 (N=5.606) oranında ve 25-34 yaş aralığında oldukları görülmektedir. Aynı yılda uyuşturucu madde imal ve ticaretinden cezaevine giren 679 kadın hükümlünün yoğunlukla 25-34 yaş aralığında oldukları ve %35,3 (N=240) oranını temsil ettikleri belirtilmektedir.[441]

---

[439] Daha fazla bilgi için bkz. İçli, *Kriminoloji*, ss. 286-295.

[440] Ki^2 (Chi-Square/Kay kare) testinin kullanımı ile ilgili bkz. Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, ss. 333-368.

[441] TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070, (02.11.2019).

Araştırmamıza katılan hükümlüler arasında kadınlar olmamasına rağmen cezaevlerinde uyuşturucu madde suçları nedeniyle bulunan kadınların var olduğu bilinmektedir. Örneğin, Kenevir'in 3 ilde kadın cezaevlerinde bulunan hükümlülerle (N=493) yaptığı araştırmada, katılımcıların %18,1'i (N=89) uyuşturucu madde eylemleri nedeniyle ceza almışlardır. Kadın hükümlülerin %42,2'si 26-35 yaş aralığında olup en yüksek oranı temsil etmektedir.[442] Kadın evreninde yapılan Kenevir'in araştırması, bazı istatistikleri barındırsa da erkeklerin uyuşturucu madde suç türüyle daha ilişkili olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, uyuşturucu pazarının erkek egemen yapısıyla ilgilidir. Uyuşturucu madde ticareti gibi riskli bir faaliyette kadın kimliği, erkek satıcılar tarafından fiziksel ve duygusal zayıflık sebebiyle güven kaybı algısına yol açmaktadır.[443] Ayrıca kriminoloji literatüründeki çalışmalar, uyuşturucu madde pazarının maskülen yapısını vurgulamaktadır.[444] Fakat kadın uyuşturucu madde satıcılarının bu maskülen yapı içerisinde çeşitli stratejiler geliştirerek varlıklarını kabul ettirmeye çalıştıklarına dair araştırmalar da mevcuttur.[445]

2017 yılında Macit'in Diyarbakır evreninde, uyuşturucu madde satıcısı 20 kişi ile yaptığı nitel araştırmadaki katılımcıların tümü erkektir ve %35 oranı ile 26-35 yaş aralığında yoğunluk göstermektedir.[446] Kızmaz'ın Doğu Anadolu Bölgesindeki cezaevlerinde bulunan 933 kişi ile yaptığı araştırmada ise, uyuşturucu madde nedeniyle ceza alan katılımcıların %98'i erkektir. Bu katılımcıların en çok 30-35 yaş grubunda yer aldıkları saptanmıştır.[447]

Bu üç çalışmada da, uyuşturucu madde kullanımı veya kullanmak için satın alma eylemi nedeniyle ceza alanlar kapsam dışındadır. Ancak uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle ceza alan, denetimli serbestliği tâbi tutulan veya adli dosyası olanların varlığı

---

[442] Kenevir, *Kadın Mahkûmlarda Suç ve Din Anlayışı*, ss. 125-138.

[443] Ruken Macit, *Uyuşturucu Satıcılarının Bakış Açısından Suçlu Olma Süreci (Diyarbakır Örneği)*, (Doktora Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 58.

[444] Heidi Grundetjern, Sveinung Sandberg, "Dealing with A Gendered Economy: Female Drug Dealers and Street Capital", *European Journal of Criminology*, vol. 9, no. 6 (2012), ss. 621-635; Jeneffer Fleetwood, "Keeping out of Trouble: Female Crack Cocaine Dealers in England", *European Journal of Criminology*, vol. 11, no. 1 (2014), ss. 91-109; Barbara Denton, Pat O'Malley, "Gender, Trust and Business: Women Drug Dealers in the Illicit Economy", *The British Journal of Criminology*, vol 39, no. 4 (1999), ss. 513-530.

[445] Bkz. Grundetjern, Sandberg, "Dealing with A Gendered Economy: Female Drug Dealers and Street Capital", ss. 621-635.

[446] Macit, *Uyuşturucu Satıcılarının Bakış Açısından Suçlu Olma Süreci (Diyarbakır Örneği)*, s. 58.

[447] Zahir Kızmaz, *Bazı Sosyal Değişkenler Bağlamında Doğu Anadolu Bölgesinde Suç ve Suçluluk*, (Doktora Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 127.

da bilinmektedir. TÜİK, uyuşturucu madde kullanma ve kullanmak için satın alma istatistiklerini vermektedir. Kullananların oranları, ticaretini yapanlar ile kıyaslandığında daha azdır. TÜİK'in bu verileri yaş bağlamında incelendiğinde uyuşturucu madde kullanımı veya kullanım için satın alma eylemlerinde hem kadınların hem de erkeklerin 18-24 ve 25-34 yaş aralıklarında ağırlıklı oldukları görülmektedir.[448]

Yukarıda ifade edilen yaş arttıkça suça yönelim artar ve yaş azaldıkça da suça yönelim azalır düşüncesi, araştırmamız kapsamındaki hükümlülerin yaş aralıklarında görülen oranlarla da örtüşmektedir. Ayrıca genç erkeklerin uyuşturucu madde suçlarına olan yönelimi, diğer çalışmalardaki istatistiklerle aynı seyirdedir. Böylelikle kriminolojideki en eski ve en yaygın kabul edilen, ilerleyen yaşla birlikte suç işleme olasılığının düştüğü ve her yaşta erkeklerin kadınlardan daha yüksek suç işleme olasılığına sahip olduğu[449] fikri ile uyuşturucu madde pazarındaki erkek egemenliği durumu araştırmamızda yer alan uyuşturucu madde suçluları için doğrulanmaktadır.

2.1.2. Din Öğreticilerinin Cinsiyet ve Yaş Durumları

Hükümlüler dışındaki örneklemi temsil eden din görevlisi (DG) ve din eğitimcisi (DE) katılımcıların %49'u (N=164) din görevlisi, %51'i (N=171) din eğitimcisidir. Din görevlilerinin %66,5'i (N=109) erkek, %33,5'i (N=55) kadındır. Cinsiyete göre bakıldığında kadın din görevlilerinin erkek din görevlilerine göre dağılımı beklenildiği üzere azdır. Bunun nedeni, genel olarak kadın katılımcıların Kur'an Kursu Öğreticisi olarak görev yapmaları ve ilde bulunan Kur'an Kurslarının camilere göre çok daha az olmasıdır.

Din eğitimcilerinin ise, %57,3'ü (N=98) erkek, %42,7'si (N=73) kadındır. Din eğitimcilerindeki erkek ve kadın oranlarının birbirlerine yakın olmaları, okullardaki görev alanlarının çeşitliliğiyle ilgilidir. Katılımcı din görevlisi ve din eğitimcilerinin yani tüm din öğreticilerinin (DÖ) %61,8'i (N=207) erkek, %38,2'si (N=128) kadındır. Din öğreticisi katılımcıların yaş aralığına göre dağılımı ise şöyledir:

[448] TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070, (02.11.2019).
[449] İçli, *Kriminoloji*, s. 424.

Tablo 2: Din Öğreticilerinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	N	%
18-28	124	37,0
29-38	132	39,4
39-48	53	15,8
49-58	23	6,9
59+	3	0,9
Toplam	**335**	**100**

Din öğreticilerinin yaş aralıklarına göre dağılımı incelendiğinde; ilk sırada 29-38 (%39,4) yaş aralığı; ikinci olarak 18-28 (%37) yaş aralığı ve sırasıyla 39-48 (%15,8), 49-58 (%6,9), 59 yaş ve üstü (0,9) yaş aralıkları yer almaktadır. Din öğreticilerinin büyük çoğunluğu %76,4 (N=256) oranıyla 18-38 yaş aralığında genç yetişkin bireylerdir. Bu bakımdan hükümlü örneklemindeki yaş dağılımı ile bir benzerlik görülmektedir.

Sonuç olarak yaş ve cinsiyet, bireylerin hangi suç türlerini yapabildiği ve yapabileceği konusuna etki etmektedir. Özellikle genç yetişkinlerin birçok suç türünde yüksek oranlarda yer alması gerek fiziksel gerekse zihinsel gelişimin ve suça yönelik bilgi, tecrübe ve alışkanlıkların bilgisine sahip olma ile ilgilidir. Uyuşturucu madde suçları araştırmalarındaki verilerde de bu durum açıkça görülmektedir. Diğer yandan yaş değişkeni kadar medeni hal değişkeni de suç ve suçluluk için önem arz etmektedir.

2.2. Medeni Durum ve Suç

Bireylerin medeni halleri, suç ve suçluluk ile ilgili araştırmalarda önemli görülen faktörlerdendir. Araştırmalarda genel olarak evlilerin suça en az eğiliminin olduğu; sonrasında dulların, bekârların ve en yüksek suç oranına ise boşanmışların sahip olduğu belirtilmektedir. Yaş aralığından cinsiyete kadar çok çeşitli etkenler medeni durum ile suç arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Evlilik biçimi, çocuk durumu, ailenin birlikte yaşayıp yaşamadığı, eşlerin birbirlerine karşı tutumları gibi birçok etken suçluluğa yöneltebilmekte ya da suçları engelleyebilmektedir. Böylelikle evliliğin kuvvetlendirici,

istikrar sağlayıcı veya demoralize edici bir etki yaratıp yaratmadığı bireylerdeki her özel hale göre değişmekte ve medeni halin suç ile ilişkisinin saptanmasını zorlaştırmaktadır.[450]

Suç türleri arasında medeni halin baskın olarak görüldüğü dağılım net değildir. 2017 yılında tüm Türkiye'de cezaevine giren hükümlülerle ilgili TÜİK'in verilerine göre bazı suç türlerinin cinsiyet ve medeni durum ile beraber değerlendirildiğinde bir ilişkinin olduğu görülebilir. Örneğin, hiç evlenmemiş erkekler hırsızlık, yağma, mala zarar verme ve uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma, satın alma gibi suç türlerinde evli ve diğer medeni durumdaki erkeklere göre en yüksek oranlara sahiptir. Evli erkekler ise yaralama, sahtecilik, kaçakçılık, trafik suçları gibi suçlarda diğer erkek bireylere göre yüksek oranlarla yer almaktadır. Evli kadınlar hırsızlık, sahtecilik, kaçakçılık, uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suç türlerinde yüksek oranlara sahiptir. Hiç evlenmemiş kadınların birçok suç türünde gözle görünür yükseklikte bir oranı bulunmamaktadır. Ancak boşanmış kadınlar ile evli kadınlar, öldürme, yaralama ve dolandırıcılık suçlarında en yüksek ve birbirine yakın oranlardadır. 2017 yılında Türkiye'de bulunan cezaevlerine giren hükümlülerin uyuşturucu madde suçları ve medeni durumları ile ilgili dağılımları şu şekildir:[451]

[450] Dönmezer, *Kriminoloji*, ss. 334-335.
[451] TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070, (02.11.2019).

Tablo 3: 2017 Yılı Tüm Uyuşturucu Madde Hükümlülerinin Medeni Durumları

Suç Türü		Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde İmal ve Ticareti		Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Kullanma, Satın Alma	
Medeni Hal	**Cinsiyet**	**N**	**%**	**N**	**%**
Hiç Evlenmedi	Erkek	6.698	43,0	4.163	60,1
	Kadın	153	0,9	67	0,9
Evli	Erkek	6.483	41,6	1.931	27,8
	Kadın	368	2,3	32	0,4
Eşi Öldü	Erkek	72	0,4	14	0,2
	Kadın	50	0,3	2	0,02
Boşandı	Erkek	1.578	10,1	681	9,8
	Kadın	101	0,6	31	0,4
Bilinmeyen	Erkek	58	0,3	1	0,01
	Kadın	7	0,04	-	-
Toplam		**15.568**	**100**	**6.922**	**100**

Tabloya göre evli erkekler ile hiç evlenmemiş erkeklerin uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suç türlerinde yakın ve en yüksek oranlarda yer aldıkları dikkat çekmektedir. Uyuşturucu madde suç türünde, medeni halin suça yönelmede ya da suçun engellemesinde bir etkisinin olup olmadığı konusunda bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak hiç evlenmemiş erkeklerin evli erkeklere göre uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma ve satın alma suç türünde daha fazla yönelimlerinin olduğu belirtilebilir. Aynı şekilde hiç evlenmemiş kadınların evli kadınlara göre daha fazla uyuşturucu veya uyarıcı madde kullandıkları ve kullanmak için satın aldıkları görülmektedir.

Evli kadınlar, uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suç türünde hiç evlenmemiş kadınların iki katından fazladır. Erkeklerde ortaya çıkmayan bu farklılığın, kadınların bu türdeki suçlara yönelimi olan erkek bireylerle evliliklerinin etkisinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Nitekim satıcılık veya imal etme faaliyetlerinin bazı dönemleri, birlikteliklerin veya işbölümünün bir neticesinde gerçekleşmektedir. Bu durumda aile bireylerinin suça ortak olması muhtemeldir.

2.2.1. Hükümlülerin Medeni Durumları

Medeni durumun araştırmamızdaki hükümlülerin suç işleme nedenleri bağlamında önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmamızdaki hükümlülerin medeni durum dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 4: Hükümlülerin Medeni Durumları

Medeni Durum	N	%
Bekâr	78	49,7
Evli	79	50,3
Toplam	**157**	**100**

Hükümlülerin medeni durum değişkeni bağlamında evli veya bekâr olma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve evli veya bekâr olma arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir ($X^2_{(1)}$=0,006; p>0,05). Dağılım incelendiğinde hükümlülerin %50,3'ü evli, %49,7'si bekârdır. Bekâr katılımcılardan birisinin eşi vefat etmiş, dördü boşanmış ve ikisi de nişanlı veya sözlüdür. Bu yedi kişi, dağılım bakımından ciddi farklılığa neden olmadığı ve bulguları yorumlarken kolaylık sağlaması için istatistiki verilerde bekâr olarak kodlanmıştır. Tablo incelendiğinde, medeni durum dağılımlarında çok az bir oran farkı (%0,6) vardır. Böylelikle medeni hal durumunda anlamlı bir farklılık göze çarpmamaktadır.

Hükümlü katılımcılara, medeni durumlarının yanı sıra çocuklarının olup olmadığı da sorulmuştur. Özellikle ekonomik sebeplerle ilişkili tutumlarda, bazı verilerin sağlıklı analiz edilebilmesi için çocuklarının olup olmadığı tarafımızca önemli görülmüştür. Buna göre hükümlülerden 14 katılımcının (%8,9) bir çocuğu, 25 katılımcının (%15,9) iki çocuğu, 9 katılımcının (%5,7) üç çocuğu ve 30 katılımcının (%19,1) dört veya daha fazla çocuğu vardır. Bekâr (N=75) ve bazı evli (N=4) hükümlülerden oluşan toplamda 79 (%50,3) katılımcının ise çocuğu bulunmamaktadır.

2.2.2. Din Öğreticilerinin Medeni Durumları

Araştırmamızın örneklem gruplarından biri olan din öğreticilerinin medeni durum dağılımı aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 5: Din Öğreticilerinin Medeni Durumları

Medeni Durum	N	%
Bekâr	114	34,0
Evli	221	66,0
Toplam	**335**	**100**

Din öğreticilerinin %34'ü (45 erkek, 69 kadın toplam 114 katılımcı) bekâr, %66'sı (162 erkek, 59 kadın toplam 221 katılımcı) ise evlidir. Katılımcıların medeni durum dağılımı, Bingöl'deki genel nüfusun medeni durum dağılımına (%35,8 bekâr, %64,2 evli) yakındır.[452]

Katılımcı din öğreticilerinin %43,3'ünün (112 bekâr, 33 evli toplam 145 katılımcı) çocuğu bulunmamaktadır. Katılımcılardan %14,9'unun (1 boşanmış, 49 evli toplam 50 katılımcının) bir çocuğu; %17'sinin (N=57) iki çocuğu; %14,6'sının (1 boşanmış, 48 evli toplam 49 katılımcının) üç çocuğu ve %10,2'sinin (N=34) dört veya daha fazla çocuğu vardır.

Sonuç itibarıyla medeni durumun suç ile olan ilişkisi, bireylerin yaş, cinsiyet, sosyal durumları ve suç işleme sebepleri gibi birçok faktör dolayısıyla net bir şekilde ortaya koyulamamaktadır. Özellikle uyuşturucu madde suçlarına dair medeni durumun etki edip etmediği hususu sadece istatistiki verilerden okunamamaktadır. Bu durum, literatürdeki diğer çalışmalarla benzer bir bağlamı içermektedir. Ancak daha sonra değinilecek olan başlıklarda, aile ve ekonomik sebeplerden yapılan uyuşturucu madde eylemleri ile medeni halin çeşitli sonuçlarına ve değerlendirmelerine yer verilecektir.

2.3. Doğum ve İkamet Yerleri ve Suç

Suç ve bireylerin içinde bulundukları sosyal ekoloji arasında bir bağlantının olduğu bilinmektedir (bkz. Sosyal Ekoloji, Suç ve Din). Birey, doğduğu, büyüdüğü veya ikamet ettiği toplumun norm ve düzenini, aynı toplumdaki yaygın üst ve alt kültür ile birlikte benimsemekte veya benimsemeye çalışmaktadır. Doğal olarak birey, içinde bulunduğu toplumdaki sapma ve suç eylemlerine de aynı açıdan bakmaktadır. Suçlu ya da sapkın bireylerin doğum ve ikamet yerleri, suç ve suçluluğu araştırmada başvurulan sosyo-

[452] TÜİK, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)", a.yer.

demografik bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin doğduğu yer kadar nerede yaşamaya devam ettiği hususu, suçun ekolojik etkilerine ne ölçüde maruz kaldığının anlamlandırılması bakımından önemlidir. Nitekim kırsal ve kentsel yaşam alanlarındaki suç ve suçluğun çeşitli yönlerden farklılıkları ve bireye olan etkileri kriminolojide sıklıkla açıklanan durumlardandır.

Kızmaz'a göre kent ile kırsal alanların suçluluk açısından farklılaşan özellikleri[453] kısaca şu şekilde gösterilebilir:

- Şehirde meşru iş fırsatlarının azlığı/kıtlığı,
- Yaşam koşullarının, şehir yerleşim yerlerinde daha çok güçlükleri barındırması,
- Şehirde genç ve erkek nüfusun daha fazla olması,
- Alkolizm ve uyuşturucu kullanma alışkanlığının şehirde yaygın olması,
- Sapkın alt grupların varlığı,
- Yeni yerleşim yerlerinde oluşan kültürün belirli suç türlerini tolere eden yapısı,
- Şehirde işlenen suçların ortaya çıkarılmayacağı yönündeki beklenti,
- Parasal işlem hacminin şehirde daha fazla olması,
- Şehirde disorganize alanlarının daha fazla olması,
- Şehrin heterojen yapısı,
- Enformel kontrol mekanizmasının şehirde daha gevşek olması,
- Aile kurumunun kentte zayıflaması ve çocukların ebeveyn otoritelerini daha rahat sorgulamaları,
- Şehirde sosyal değişmenin daha hızlı olması vb. faktörlerin olumsuz okul deneyimi ile birlikte suçlulukta daha etkili olduğu ifade edilebilir.

Bu faktörler, herhangi bir suç türünden ziyade farklı suç türlerinin de açıklanmasında kullanılabilir. Bu faktörlere ek olarak çeşitli faktörler de eklenebilir. Özellikle bireyin bulunduğu sosyal çevrelerindeki etkenler değişiklik arz edebilmektedir.

2.3.1. Hükümlülerin Doğum ve İkamet Yerleri

Araştırmamızdaki hükümlülerin doğum yerleri, aşağıdaki dağılımda gösterilmektedir.

[453] Zahir Kızmaz, "Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S.2 (2004), s. 315.

Tablo 6: Hükümlülerin Doğum Yerleri

Doğum Yeri	N	%
Bingöl-Merkez	43	27,4
Bingöl-Genç	58	36,9
Bingöl-Solhan	4	2,5
Bingöl-Karlıova	4	2,5
Bingöl-Adaklı	1	0,6
Bingöl-Yayladere	1	0,6
Bingöl Dışı	46	29,3
Toplam	**157**	**100**

Hükümlülerin büyük çoğunluğu %70,7'lik (N=111) oranla Bingöl doğumludur. Tablodaki ilçe dağılımlıları incelendiğinde ilk sırada Genç ilçesi %36,9'luk oran ile dikkat çekmektedir. Buna göre araştırmanın yapıldığı zaman diliminde cezaevinde bulunan her üç uyuşturucu madde hükümlüsünden biri, Genç ilçesi doğumludur. Özellikle uyuşturucu madde imal ve ticareti ile ilgili jeopolitik konumu nedeniyle Genç ilçesine dair oranın bu şekilde olması beklenen bir durumdur. İkinci sırada ilin merkezi %27,4'lük oranla yer almaktadır. Diğer ilçelerdeki dağılımlar çok az oranlar göstermektedir.

Bingöl'ün Kiğı ve Yedisu ilçeleri doğumlu herhangi bir hükümlünün olmadığı belirtilmelidir. Her iki ilçe de Bingöl'ün kuzeyinde yüksek, dağlık ve merkeze uzak bir konumdadır. Hint keneviri yetiştiriciliği için uygun ortamın pek sağlanamaması ve uyuşturucu madde ticareti güzergâhından uzak olması sebebiyle araştırma konusunu ve amacını teşkil eden uyuşturucu madde eylemlerine dair sosyo-kültürel bilgiye ve suç işleme fırsatlarına sahip olamadıkları ifade edilebilir. Her iki ilçeye bağlı hiçbir kimsenin uyuşturucu madde eylemlerini yapmadığı gibi bir sonuç çıkarılamasa da söz konusu herhangi bir hükümlü ile araştırma sürecinde karşılaşılmamıştır.

Tablodaki Bingöl doğumlu olmayan hükümlüler, %29,3'lük (N=46) dağılım içinde yer almaktadır. Bingöllü olmayan hükümlülerin 31'i Diyarbakır doğumlu olup tüm katılımcı hükümlülerin %19,7'lik kesimini oluşturmaktadır. Diyarbakır, uyuşturucu madde eylemlerinde Bingöl gibi önem arz eden bir şehirdir. Bingöl ile sınırı olan Diyarbakır'ın Lice ilçesi uyuşturucu madde eylemlerinde özellikle TUBİM raporlarında

çokça yer almaktadır.[454] Uyuşturucu madde ticareti güzergâhlarının Bingöl-Genç ve Diyarbakır-Lice bölgelerinde daha fazla seyretmesi nedeniyle suç ekolojisinin önemi yukarıdaki istatistiki verilerle yeniden vurgulanmaktadır.

Bingöllü ve Diyarbakırlı hükümlülerin tüm katılımcı hükümlüler içindeki oranı, %90,4 (N=142) şeklindedir. Bingöllü olmayan ve %9,6'lık oranı temsil eden diğer hükümlüler, Elazığ (N=6), Muş (N=3), Gaziantep (N=2), Hakkâri (N=1), Şanlıurfa (N=1), Kahramanmaraş (N=1) ve Mardin (N=1) doğumludur. Cezaevinde yapılan görüşmelerde, uyuşturucu madde eylemleri nedeniyle bulunan hükümlüler bağlamında suç türüne göre bir örneklemeye gidilmesi sonucunda katılımcıların doğum yerlerinin ayırt edici durumu dikkate alınmadan, yani Bingöllü olup olmamalarına bakılmadan tüm kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Nitekim uyuşturucu madde hükümlülerinin büyük bir çoğunluğunun Bingöllü olması, diğer yandan Diyarbakır'ın hem jeopolitik konumunun hem de uyuşturucu madde suçlarıyla ilgili durumunda Bingöl ile benzerlikler içermesi, araştırma konusu çerçevesinde bulguların çeşitliliğini ve tespit edilebilirliğini sağlaması açısından daha güvenilir imkânlar vermektedir. Bingöllü veya Diyarbakırlı olmayan diğer hükümlülerin (N=15), kimi hükümlünün Bingöl'de yaşamaları kimilerinin de il sınırları içinde yakalanması, Bingöl ile irtibatlarının olması veya sonradan Bingöl'e nakledilmesi nedeniyle Bingöl'deki cezaevinde bulundukları söylenebilir.

Hükümlülerin %52,9'u (N=82) Bingöl'de, %47,1'i (N=74) ise Bingöl dışında ikamet ettiklerini belirtmişlerdir. Sadece bu orandan uyuşturucu madde suçları nedeniyle Bingöl cezaevinde bulunan kişilerin yarısından fazlasının suç eylemini Bingöl'de işledikleri söylenebilir. Araştırma esnasında suçun nerede yapıldığına dair net bir soru sorulmamıştır. Ancak birçok hükümlünün Bingöl'de uyuşturucu madde üretimi veya ticareti yapması veya Bingöl ile ilişkili olarak suç eyleminde bulunması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. %47,1'lik kesimdeki diğer Bingöllü ve Bingöllü olmayan hükümlülerin bazıları, Bingöl'de ikamet etmeseler de Bingöl'den aldıkları uyuşturucu maddeleri farklı yerlere götürürken il sınırları içinde yakalanmışlardır. Bu durum, araştırma konusu, amacı ve hipotezleri bağlamında değerlendirildiğinde Bingöl evrenini temsil etmesi nedeniyle olağan görülmüştür. Nitekim Bingöl dışında yakalanan bazı Bingöllü veya Bingöllü olmayan kişiler, çeşitli sebeplerden Bingöl'e nakledilmektedirler.

[454] Bkz. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2015, 2016, 2017, 2018, 2019,* Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı.

Ayrıca diğer illerdeki cezaevlerinde uyuşturucu madde nedeniyle ceza alan Bingöl doğumlu kişilerin de olduğu ifade edilebilir.

2.3.2. Din Öğreticilerinin Doğum ve İkamet Yerleri

Din görevlilerinin ve din eğitimcilerinin doğum yerlerine göre dağılımları şu şekildedir:

Tablo 7: Din Öğreticilerinin Doğum Yerleri

Doğum Yeri		Din Görevlisi	Din Eğitimcisi	Toplam
Bingöl İli	**N**	145	136	**281**
	%	88,4	79,5	**83,9**
Bingöl İli Dışı	**N**	19	35	**54**
	%	11,6	20,5	**16,1**
Toplam		**164**	**171**	**335**

Din görevlilerinin %88,4'ü (N=145) ve din eğitimcilerinin %79,5'i (N=136) Bingöl doğumlu olup araştırma kapsamındaki tüm din öğreticilerinin %83,9'una (N=281) tekabül etmektedir. Din görevlilerinin %11,6'sı (N=19) ve din eğitimcilerinin %20,5'i (N=35) toplamda tüm din öğreticilerinin %16,1'inin (N=54) doğum yerleri Bingöl dışındadır. Bingöl doğumlu olmayan katılımcıların araştırmanın konusuna dair verecekleri bilgilerin güvenilir olması için ne kadar zamandır Bingöl'de çalıştıkları da sorulmuştur. Böylelikle gerek Bingöl toplumuna gerekse araştırma konusuna dair bilgilerdeki şüphelerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Söz konusu dağılımlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 8: Din Öğreticilerinin Bingöl'de Çalışma Süreleri

Doğum Yeri/Çalışılan Süre		0-2 Yıl	3-5 Yıl	6-8 Yıl	9-11 Yıl	12-14 Yıl	15+ Yıl	Toplam
Bingöl	**N**	57	91	39	32	18	44	**281**
	%	20,3	32,4	13,9	11,4	6,4	15,7	**100**
Bingöl Dışı	**N**	31	20	1	2	0	0	**54**
	%	57,4	37,0	1,9	3,7	0,0	0,0	**100**
Toplam	**N**	**88**	**111**	**40**	**34**	**18**	**44**	**335**
	%	**26,3**	**33,1**	**11,9**	**10,1**	**5,4**	**13,1**	**100**

Çalışma süreleri dağılımına göre Bingöl doğumlu din öğreticilerinin (N=281) sırasıyla %32,4'ü üç ila beş yıl, %20,3'ü iki yıl ve daha altı, %15,7'si on beş yıl ve üzeri, %13,9'u altı ila sekiz yıl, %11,4'ü dokuz ila on bir yıl ve %6,4'ü on iki ila on dört yıl arasında Bingöl'de çalışmaktadır. Din öğreticilerinin yarısına yakını (%47,3) Bingöl'de en az 6 yıldır görev yapmaktadır. Hem Bingöllü olmaları hem de uzun süredir Bingöl'de çalışıyor olmaları araştırma bulgularının güvenilirlik analizine katkı sağlamaktadır.

Bingöl dışında doğum yeri olan din öğreticilerinin (N=54) %57,4'ü iki yıl ve altında, %37'si üç ila beş yıl arası ve diğer %5,6'sı altı ve üzeri yıldır Bingöl'de çalışmaktadır. Bu katılımcıların anketleri tarafımızca dikkatle incelenmiş ve araştırma konusuna fayda vereceği ve araştırma bulgularında eksiklik göstermeyeceği düşünülerek araştırmaya dâhil edilmesinde bilimsel bir mahzur görülmemiştir.

İkamet ettikleri yer bağlamında din öğreticilerinin %58,2'si (N=195) Bingöl'ün merkez ilçesi ve merkeze bağlı yerleşim yerlerinde, %41,8'i (N=140) ise diğer ilçelerde ve ilçelere bağlı yerlerde görev yapmaktadır.

Sonuç olarak suç ve sosyal ekolojinin toplumun içinde barındırdığı bireylere etki etmesi kaçınılmazdır. Nitekim suça yönelik fırsatlar, ekolojik etkenlerle doğrudan bağlantılıdır. Genç ilçesindeki suç fırsatlarının ilçe toplumundaki bireylere kolaylıkla sunulabilmesi, uyuşturucu madde eylemlerine dair bilgi, tecrübe ve fırsatlara erişme veya yönelmeyi de arttırmaktadır. Hükümlülerin doğum ve ikamet yerleri bağlamındaki verileri, bu durumla ilişkili ekolojik suç bulgularına olan etkisiyle açıkça yukarıda kendini göstermektedir.

2.4. Eğitim Durumu ve Suç

Bireylerin toplumsal beklentilere uygun davranış sergilemelerinde ya da toplumsal düzen paralelinde istendik davranış değişikliği gerçekleştirmelerinde öğrenim/eğitim olgusu büyük öneme sahiptir. Eğitim, bireyin toplumsallaşmasında güçlü bir sosyalleştirme aracı olmasının yanında ilişki ve davranış biçiminin oluşumunda da önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Özellikle, şiddet unsurlarını büyük ölçüde bünyesinde barındıran geleneksel yapılarda veya gruplarda, eğitim faktörünün toplumsal çözelti gibi bir fonksiyon icra ettiği görülmektedir.[455]

[455] Kızmaz, "Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", s. 292.

Öğrenim düzeyi ile suçluluk arasında yakın bir ilişkinin olduğu öteden beri iddia edilen bir durumdur. Amerika'da yapılan araştırmalarda, suç işleyenlerin yüksek oranlarda okuma yazma bilmeyenlerden meydana geldiği ve iyi bir eğitim almış bireylerin daha az oranlarda yer aldığı görülmektedir. Okuma yazma bilme veya eğitimin suçu engelleyici ya da suça yöneltici bir etkisinin olup olmadığı hususu açıklanabilir değildir. Her şeye rağmen eğitim faaliyetleri ve süreci, gençlerin suça ilişkin çevrelerden uzak kalmasını sağlamakta veya suça yönelimi azaltmaktadır.[456]

Sosyalleşmeyi veya toplumsal kuralların öğrenilmesini ve bunlara uyulmasını sağlayan motive edici güçlerin suç davranışlarıyla ilişkisi, genel eğitim-suç ilişkisi görüşlerinin aksine değişkendir. Kızmaz, öğrenim/eğitim olgusu ile suç arasındaki ilişkiyi birkaç açıdan şu şekilde özetlemektedir:[457]

- Öğrenim/eğitim olgusu, bireylerde belirli düzeyde bir bilinç oluşumunu gerçekleştirmektedir. Aslında suç davranışı, büyük ölçüde belirli bir sorunun çözümüne yönelik olarak meydana gelmektedir. Örneğin, hırsızlık yapan parasal sorununu, tecavüz eden cinsel istek sorununu ya da cinayet işleyen birey miras bölüşümü, alacak verecek meselesi, hakarete uğrama gibi çok farklı değişkenlerle bir araya gelebilecek problemlerini hukukla çelişen bir tarzla çözme çabası sergilemektedir. Bu noktada eğitim olgusu, bilinç düzeyinin ve rasyonel düşünüş ediminin oluşumunda önemli bir etken olarak temel bir işlevi yerine getirmektedir. Başka bir deyişle eğitim ve öğrenim olgusu, bireylerin soruna/sorunlara karşı rasyonel ve hukuksal bir tutum geliştirmelerinde etkili unsurlar olarak öne çıkmaktadır.
- Öğrenim düzeyinin artması ile bağlantılı olarak iş bulabilme imkânının ortaya çıkma olasılığı da artmaktadır. Bu durum dolaylı olarak özellikle mala yönelik suçların işlenme ihtimalini görece azaltmada etkili olabilmektedir. Çünkü öğrenim düzeyinin artışı ile birlikte iş bulabilme ihtimali, öğrenim düzeyi düşük olanlara nispeten görece daha yüksek bir orana sahiptir. Fakat buradan suçluluğun sadece işsizlik veya düşük öğrenim düzeyi ile ilintili bir olgu olduğu veya işsiz ve öğrenim düzeyi düşük olan bireylerin tümünün suç işleyebileceği durumu çıkarılmamalıdır. Nitekim yolsuzluk, zimmete para geçirme gibi bazı

[456] Dönmezer, *Kriminoloji*, s. 287-286.
[457] Kızmaz, "Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", ss. 292-294.

beyaz yakalı suçlarda gözlemlendiği gibi bu suçları işleyenlerin yükseköğrenim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Bu gerçeğe rağmen öğrenim düzeyinin yükselmesiyle birlikte iş bulabilme veya meslek sahibi olabilme olasılığının ortaya çıkması, suç oranları üzerinde azaltıcı bir rol oynamaktadır. Yükseköğrenimi olanlar arasında suç işleme oranının düşük olması da bu gerçeği apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır.

- Suçluluk ve öğrenim ilişkisi bağlamında ele alınması gereken diğer bir faktör, okuldur. Gelişmiş ülkelerde suç-öğrenim ilişkisi, büyük ölçüde okul teması üzerinden tartışılmaktadır. Suç ve okul ilişkisi üzerine odaklanan araştırmacıların çalışmalarına genel olarak bakıldığında özellikle akademik başarı, okula yönelik tutumlar (okulu sevip sevmemeleri, okula bağlılık), eğitim sistemi, okul yönetiminin öğrencilere yönelik tutumları (kötü davranmaları, etiketleme), okul ortamı, öğrenciler arasındaki ilişkiler, okul yönetiminin disiplin anlayışı, okuldaki başarı düzeyi ve not durumu, okuldan kaçma sıklığı veya okuldan atılma gibi faktörler üzerinde durdukları ve suçlulukla ilintili olarak söz konusu bu değişkenleri çözümleme unsurları olarak ele aldıkları görülmektedir.

Eğitim olgusu değinildiği üzere çok çeşitli faktörler eşliğinde bireylerin suça yönelimini engellemede veya onları kontrol altında tutma hususlarında etki etmektedir. Ancak yaygın olmayan sonuçlarla kimi yüksek eğitim düzeylerinde de bireylerin suça yöneldikleri görülmektedir.

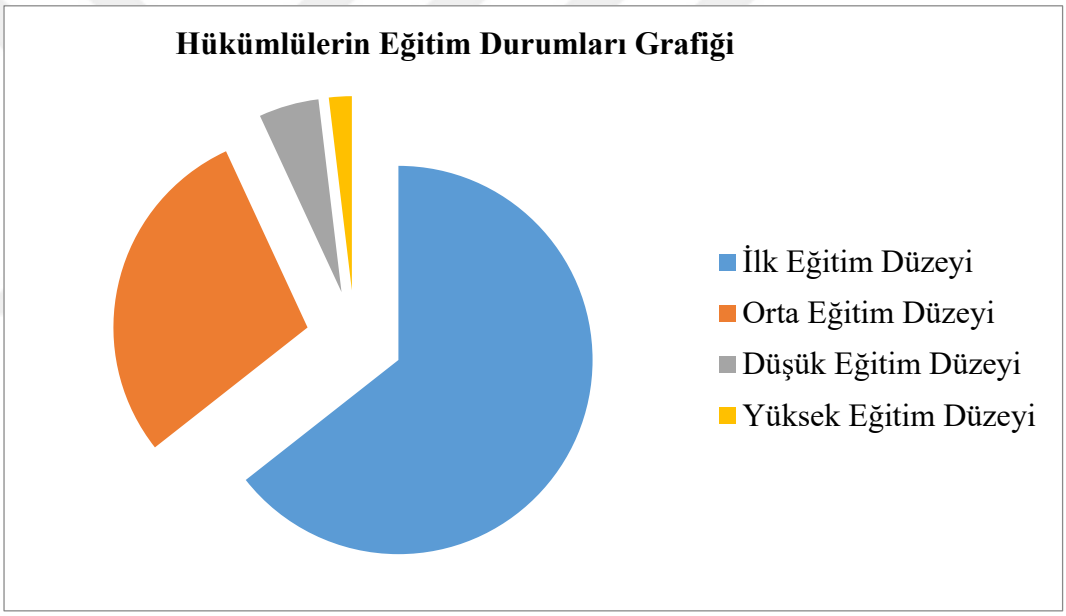
2.4.1. Hükümlülerin Eğitim Durumları

Araştırmamızdaki hükümlülerin eğitim durumları dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 9: Hükümlülerin Eğitim Durumları

Eğitim Durumu		N	%
Düşük Eğitim Düzeyi	Okur-Yazar değil veya Okur-Yazar	8	5,0
İlk Eğitim Düzeyi	İlkokul Mezunu	40	25,5
	Ortaokul Mezunu	61	38,9
Orta Eğitim Düzeyi	Lise Mezunu	45	28,7
Yüksek Eğitim Düzeyi	Önlisans veya Lisans Mezunu	3	1,9
Toplam		**157**	**100**

Hükümlülerin eğitim durumlarına ilişkin dağılımları yüksek oranlardan az oranlara göre sıralandığında ise aşağıdaki grafik ortaya çıkmaktadır.

Hükümlülerin eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve eğitim düzeyleri dağılımları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(3)}=156,35$; $p<0,01$). Hükümlülerin eğitim durumları dağılımına bakıldığında %5'lik kesim okur-yazar değil (N=4) veya sadece okur-yazar (N=4) olarak en alt düzeyde bir eğitime sahiptir. İlkokul mezunu hükümlüler, %25,5 oranında yer almaktadır. Liseyi bitiremeyip ortaokul mezunu olan (lise terk) veya hiç liseye başlamadan ortaokul mezunu olduğunu ifade eden hükümlülerin oranı toplamda %38,9'dur. Lise mezunu (N=37) ve görüşmelerin yapıldığı zamanda lisans öğrencisi

(N=8) olup en son lise mezuniyetine sahip hükümlüler, toplamda %28,7'lik orandadır. Son olarak yükseköğretim mezunu hükümlülerin toplam oranı %1,9'dur.

Grafiğe göre hükümlülerin büyük çoğunluğu (%64,4) ilköğretim düzeyine yani 8 yıllık temel eğitime sahiptirler. Bu dağılımın diğer eğitim düzeylerine göre yüksek olması, suç ile ilişkisini açıklamada önemli bir veri olarak okunabilir. Tablo verileri istatistiki olarak incelendiğinde düşük ve ilk eğitim düzeyindeki bireylerin suç ile ilişkisi literatürdeki araştırmalara göre anlamlı görünmektedir. Fakat daha önce de değinildiği üzere düşük eğitim düzeyine sahip tüm bireylerin suç işleyeceği nezdinde bir çıkarım yapmak doğru değildir.

Lise eğitimini temsil eden ortaöğretim düzeyi ikinci yüksek orana sahiptir. Yükseköğretim düzeyi ise oldukça düşüktür. Hükümlülerin eğitim-öğretim durumları, Bingöl'deki genel nüfusun öğrenim düzeyi dağılımları ile paralellik göstermektedir.[458] Ayrıca birçok hükümlü cezaevindeki eğitim faaliyetlerinden yararlanarak eğitim hayatlarını tamamlamakta veya sürdürmektedir. Nitekim üniversite öğrencisi olan hükümlüler, yaygın öğretim eğitimi almakta veya Adalet Bakanlığı'nın verdiği izin ve şartlar çerçevesinde Bingöl Üniversitesi'nde örgün eğitim görmektedirler.

TÜİK'in 2017 yılında cezaevine giren hükümlülerin suç türü ve eğitim durumu dağılımında yer alan uyuşturucu madde imal ve ticareti hükümlüleri ile araştırma kapsamındaki hükümlülerin eğitim durumu oranları benzerlik göstermektedir. TÜİK'in verilerindeki en yüksek oranlar ilk ve orta öğretim mezunlarında görülmektedir.[459] Bu bakımdan eğitim durumu ve uyuşturucu madde suçları arasındaki ilişkinin genel istatistiki oranlarla örtüştüğü, eğitim düzeyi arttıkça bu suç türüne olan yönelimin de görece azaldığı saptanmıştır.

Eğitim düzeyi, suçluluğun oluşması ile oldukça ilişkili bir faktördür. Yapılmış suç araştırmaları, öğrenim düzeyinin artmasına paralel olarak suç oranlarının ciddi bir düşme eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Tüm öğrenim grupları içinde yüksekokul mezunları en az suç işleyen kesimi oluşturmaktadır. Eğitim faktörünün birey açısından önemi, yasal yollardan hem statü hem de meslek alanında yükselme fırsatı sunmasıdır. Eğitim kurumlarının belirli aşamasında bulunan bireylerin hukukla ters düşen bir eyleme girişmeleri, onların geleceğe yönelik beklentilerini önemli ölçüde olumsuz etkileyecektir.

[458] Bkz. TÜİK, "Eğitim İstatistikleri", a.yer.
[459] TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070, (02.11.2019).

Dolayısıyla bireylerdeki bu gelecek kaygısı, onların hukuksallıkla örtüşen bir tutum ve yaşam biçimini geliştirmelerinde etkili olmakta ve onların suç işlemelerini görece engellemektedir.[460] Hükümlülerin eğitim durumuna dair yukarıdaki tablo, temel 8 yıllık eğitim düzeyinden sonra bireylerin öğrenim düzeylerinin artışına paralel olarak suç oranlarında bir azalmanın gerçekleştiğini göstererek bu tespiti teyit etmektedir.

2.4.2. Din Öğreticilerinin Eğitim Durumları

Araştırmamızdaki din öğreticilerinin eğitim durumları aşağıda yer almaktadır:

Tablo 10: Din Öğreticilerinin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	N	%
Ortaöğretim Mezunu	46	13,7
Yükseköğretim Mezunu	289	86,3
Toplam	**335**	**100**

Tabloya göre din öğreticilerinin büyük çoğunluğu, yükseköğretim mezunudur. Ortaöğretim mezunu din öğreticilerinin tamamı din görevlisidir. Yasal atamaların verdiği imkânlar, din görevlilerinin lise mezuniyeti ile görev almalarını sağlamaktadır. Ancak din eğitimcileri, en az lisans mezuniyetiyle görev yapabilmektedir. Yükseköğretim mezunu dağılımındaki din öğreticilerinin %40,8'ini (N=118) din görevlileri oluşturmaktadır. Tablodaki verilerden Bingöl'de verilen formel dini eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yüksek eğitim almış din öğreticileri tarafından yapıldığı görülmektedir.

Din öğreticilerinin toplumdaki üst düzey dini bilgiye sahip bireyler olmaları, dini ve sosyal sorumluklarını da aynı düzeydeki farkındalıkta gerçekleştirdiklerine işaret etmektedir. Dolayısıyla bilinçli bir muhakemeye sahip olan din öğreticileri, araştırma sorularına verdikleri cevaplar ve gösterdikleri tavırlarda, dini ve sosyal tutumlarını en üst düzey eğitimli bireyler olarak ifade etmektedirler. Bu durum, din-suç ilişkisini konu edinen araştırmamızda yer alan ve Bingöl toplumundaki üst düzey dindar kesimi temsil eden din öğreticilerinin örneklem seçiminde uygunluk gösterdiğini saptamaktadır.

Sonuç olarak eğitim veya öğrenim faaliyetlerinin bireyin toplumdaki norm ve düzeni içselleştirmesi ve meşrulaştırması bağlamındaki etkinliği yadsınamaz. Eğitim veya öğrenim faktörü, doğal olarak meslek seçimlerini de etkileyerek bireye ait diğer

[460] Kızmaz, "Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", s. 299.

birçok faktörle doğrudan ilişki içinde yer almaktadır. Burada katılımcıların iş veya meslek durumlarına değinilecektir.

2.5. İş-Meslek Durumu ve Suç

İş-meslek durumu ile suç ve suçluluk arasında bir ilişkinin olduğu birçok araştırmada görülmektedir. Buna göre işsizlik artıkça suça yönelimin de artacağı vurgulanmakta ve suç eylemlerinden elde edilecek faydayla özellikle işsizlik zamanındaki ihtiyaçların karşılanması beklenilmektedir.[461]

Ekonomik koşullar ile suç arasındaki ilişkiyi çözümleyen yaklaşımlardan biri, motivasyonel (motivational) teorisidir. Teori, suç ve ekonomik koşullar arasında pozitif bir ilişkiyi öngörmektedir. Ekonomik koşulların kötüleşme oranı arttıkça buna paralel olarak bireylerin suç işleme oranlarında da artış gerçekleşmektedir. Belirli bir işe sahip olamamak ya da yaşam standardının geliştirilmesinin veya korunmasının engellenmesi suçluluğa neden olmaktadır. Özellikle ekonomik koşulların giderek kötüleşmesi, bireyde bir engellenme yönündeki duygunun/hissin varlığının pekişmesini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise suç işlemede etkili olmaktadır. Teori açısından bakıldığında iktisadi durgunluk dönemlerinde meşru yollardan gelir düzeylerinin düşmesi veya azalmasının bireyi suç işlemeye yönelttiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Bireylerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi veya bu standartların muhafaza edilme isteklerinin engellenmesi, onların suça yönelmelerini daha da kolaylaştırmaktadır. Ayrıca kuramın bir başka içerimi, rasyonel tercih süreci ile ilgilidir. İşsiz bireylerin suç eyleminden elde edecekleri kazanç beklentilerinin hukuksal davranışı çiğnemenin getireceği cezai sorumluluğa değeceği düşüncesi, suç işleme olasılığını da arttırmaktadır.[462]

2.5.1. Hükümlülerin İş-Meslek Durumları

Hükümlülerin cezaevine girmeden önceki iş veya meslek durumlarına dair dağılımlar aşağıdaki gibidir:

---

[461] Kerry L. Papps, Rainer Winkelmann, "Unemployment and Crime: New Evidence for an Old Question", *New Zealand Economic Papers*, vol. 34 no. 1 (2000), ss. 53-71; Gary S. Becker, "Crime and Punishment: An Economic Approach", *Journal of Political Economy*, vol. 76, no. 2 (1968), ss. 169-217.

[462] Zahir Kızmaz, "Suçun Önemli Belirleyenleri Olarak İktisadi Etkenler: İşsizlik ve Suç İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 1 (2006), s. 78.

Tablo 11: Hükümlülerin İş-Meslek Durumları

İş-Meslek Durumları	N	%
Serbest Meslek-İşçi	90	57,3
Serbest Meslek-İş Sahibi	39	24,8
Uyuşturucu Madde Ticareti	13	8,3
Hayvancılık-Çiftçilik	9	5,7
Kamu Görevlisi	5	3,2
Kamu Görevlisi Emeklisi	1	0,6
Toplam	**157**	**100**

Hükümlülerin iş-meslek durumları bağlamında tablodaki dağılımlar arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve iş-meslek dağılımları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(5)}=221,22$; $p<0,01$). Hükümlülerin %57,3'lük kesimi, cezaevine girmeden önce vasıflı/vasıfsız işçi olarak çalışmaktadır. Çoğunlukla işsiz kalan bu kesim inşaat, giyim, yeme-içme gibi hizmet sektörlerinde kısa süreli veya mevsimlik olarak çalışma imkânı bulabilmektedir. Oranın yüksekliği, işsizlik ve suç arasındaki anlamlı ilişkiyi açıklar niteliktedir.[463] Burada referans alınan nokta işsizlik değil, suçtur. Yani suç işleyen hükümlülerin birçoğu işsizdir. Aksi halde toplumdaki tüm işsizlerin de suçlu olması beklenirdi. Diğer yandan hükümlülerden kimisi (%24,8) kendi sahip oldukları küçük işletmelerde veya kurdukları işlerde çalışmaktadır. Şoförlük, bakkal veya küçük market işletmeleri, oto kiralama gibi bazı işler hükümlülerin yaptıkları iş kollarındandır.

Hükümlülerin %8,3'lük kesimi, uyuşturucu madde imal ve ticaretini doğrudan yaptıklarını ifade eden dağılımdadır. Bu hükümlülerden bir kısmı direkt olarak uyuşturucu madde ticaretine başladıklarını ve başka işlerde çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir kısmı ise başka işlerle uğraştıktan sonra tamamen uyuşturucu madde ticaretine yöneldiklerini belirtmişlerdir. Doğum yerlerine göre incelendiğinde %8,3'lük kesimdeki 8 kişi Bingöllü olup 4 kişi Diyarbakırlı ve 1 kişi de Elazığlıdır. Dolayısıyla Bingöl ve çevresi doğumlu bazı bireylerin uyuşturucu madde eylemlerine dair tutumlarında meslek veya iş bağlamında bir yönelimlerinin olduğu söylenebilir.

[463] Isaac Ehrlich, "Participation in Illegitimate Activities: A Theoretical and Empirical Investigation", *Journal of Political Economy,* vol. 81, no. 3 (1973), ss. 521-565.

Yine bu kesimdeki 11 kişi bekâr diğer 2 kişi ise evlidir. Bekâr olanlardan da 6'sı 18-28 yaş aralığındadır. Hem bekâr hem de genç yaşta olmaları, uyuşturucu madde ticaretine doğrudan başlamalarındaki birçok sosyal ve ailevi riskleri engellemekte ve maddi çıkarları için bu tür suçlara yönelimlerinde sadece bireysel riskleri göze almalarını kolaylaştırmaktadır. Bekâr 5 hükümlü ise 29-38 yaş aralığındadır. Bu hükümlerin kimisi birkaç işte çalıştıktan sonra diğer bekâr genç hükümlere benzer şekilde çeşitli riskleri bireysel olarak alabilmeleri nedeniyle uyuşturucu madde ticareti yapmaktadır.

Evli 2 hükümlü, 29-38 yaş aralığında yer almaktadır. H23 kodlu evli hükümlü, geçim sıkıntısından dolayı yaptığını; H119 kodlu evli hükümlü (39-48 yaş) ise tüm hayatı boyunca uyuşturucu madde ticareti yaptığını ve bu işi bir meslek olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ancak meslek olarak görmeyip yıllarca bu işlerle uğraşan, madde kullanıcısı olup satıcılık yapan ve diğer bazı sebeplerden sık sık bu tür işleri gerçekleştiren başka hükümlülerin de olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan ilgili oranın az olduğu, gerçek rakamların hükümlülerin diğer sorulara verdiği nitel cevaplar ışığında daha fazla olduğu tarafımızca tespit edilmiştir.

Hayvancılık ve çiftçilik, Bingöl ilinin temel geçim kaynakları arasındadır. Hükümlülerin sadece %5,7'lik bir kısmı bu tür işleri yapmaktadır. Katılımcılardan H4, H44, H19 ve H88 kodlu hükümlüler, meşru çiftçiliğin yanı sıra Hint keneviri ekiciliği yaparken yakalanmıştır. Bingöl'ün dağlık arazisi ve ekime müsait yerleri ki özellikle Genç-Lice arasındaki kırsal alanlar, Hint keneviri ekimi yapmalarına olanak vermektedir. Bu dağılımdaki bireylerin çoğu maddi çıkarlardan ötürü uyuşturucu madde imal (ekim-üretim) ve ticareti yaptıklarını belirtmiştir. Diğer hükümlüler ise, yapmadıklarını, arkadaş kurbanı olduklarını veya iftiraya maruz kaldıklarını öne sürmüştür.

Tablodaki en düşük dağılım %3,8 oranında kamuya bağlı işlerde çalışan hükümlülerden ve emekli olan bir hükümlüden oluşmaktadır. Bu hükümlülerin durumuna açıklık getirmek gereklidir. Emniyet Müdürlüğünde güvenlik memurluğu dışındaki bir memurluktan (odacılıktan) emekli H29, maddi sebeplerden yaptığını ifade etmiştir. H105 kodlu havaalanı güvenlikçisi, uyuşturucu madde ticareti yapan bir akrabasına güvenlik geçişinde göz yumduğu için; H107 ise yıllardır kullanıcı olduğunu ancak üzerindeki fazla miktardan dolayı ceza aldığını belirtmiştir. H111 ve H124 kodlu infaz memuru hükümlüler ise kullanıcı olduklarını ancak yakalanınca cezaevindeki bazı olayların da üstlerine kaldıklarını iddia etmişlerdir. Son olarak Bingöl'ün kırsal kesiminde muhtarlık

yapan H138, hizmet bölgesi dışında Hint keneviri ekili tarladaki mahsulün sorumluluğunun çeşitli iftiralarla üzerine kaldığını ileri sürmüştür. Netice itibarıyla, H29 dışındaki kamuda çalışan hükümlüler, doğrudan bu suçla ilişkileri olmadıklarını özellikle ifade etmişlerdir.

Hem çalışmamızda hem de TÜİK verilerinde uyuşturucu madde suçlarına ilişkin çok az oranlarda (%0,06) kamuda çalışan hükümlülerin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kamu çalışanlılarına yönelik suç-meslek ilişkisi neredeyse hiç yok denecek kadar azdır. Bu durum, Yavuz'un 17 cezaevindeki 783 uyuşturucu madde suçlusu hükümlü ile yaptığı araştırmadaki iş veya meslek durumları dağılımında da benzerdir. Yavuz'un araştırmasına göre iş dağılımı şu şekildedir: %9,8 umumi eğlence yeri işletmecisi ya da çalışanı; %7,8 nakil vasıtası işletmecisi veya sürücüsü; %11,7 işçi; %11,7 çiftçi; %9,8 serbest meslek ve son olarak %49,2 işsiz veya diğer iş kollarında çalışmaktadır.[464]

Amerika'da yapılan araştırmalarda, uyuşturucu madde bağımlısı olan bireyler, sıklıkla dengesiz, düzensiz çalışma saatlerine sahip meslek ve iş gruplarında çalışmaktadır. Eski lisansüstü öğrenciler, müzisyenler, performans sanatçıları ve barmenler, 20'li yaşlarında uyuşturucu satmaya başlayan yetişkin profiline uyan muhtemel bireyler arasındadır.[465] TÜİK'in sunduğu veri setinde de sanat ve ilgili iş dallarında çalışan bireylerden oluşan %15,4'lük bir oran yer almaktadır.[466] Bu bireylerin hem kullanma hem de satış eylemlerinde bulunması dikkat çekicidir. Ancak araştırmamızda bu tür iş dallarıyla meşgul olan hükümlüye rastlanmamıştır. Bu durumun ülkemizin farklı bölgelerinde özellikle batı illerinde gerçekleştiği söylenebilir.

Dönmezer'e göre, uyuşturucu madde eylemleri daha çok taşıma ve ulaştırma işlerinde çalışanlar arasında yaygındır.[467] Hem yukarıdaki diğer çalışma verilerine hem de araştırmamızdaki verilere bakıldığında, büyük oranlarda yer alamasa da bazı hükümlülerin ticari taksicilik, ulaşım, lojistik taşımacılık, araç kiralama gibi işleri yaptığı veya bu tür işlerle ilişkisi olduğu ve Dönmezer'in düşüncesi ile görece benzerlik gösterdiği saptanmıştır.

---

[464] Yener Yavuz, *Uyuşturucu Madde Suçu Nedeniyle Türkiye Cezaevlerinde Bulunan Mahkumların Profili*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, 2003, s. 75.
[465] Siegel, *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies*, s. 448.
[466] TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070, (02.11.2019).
[467] Dönmezer, *Kriminoloji*, s. 392.

2.5.2. Din Öğreticilerinin İş-Meslek Durumları

Hükümlü örneklemi dışında yer alan din öğreticilerinin meslek durumları dağılımı meslek dallarıyla ayrıntılı bir şekilde aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 12: Din Öğreticilerinin Meslek Durumuna Göre Dağılımı

Meslek Durumu		N	%	Din Öğreticileri Toplamı(%)
Din Görevlileri	Din Görevlisi (İmam-Hatip, Müezzin)	104	63,4	31,0
	Kur'an Kursu Görevlisi	58	35,4	17,3
	Vaiz/Vaize	2	1,2	0,6
Din Eğitimcileri	Ortaokul DİKAB Öğretmeni	58	33,9	17,3
	İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni	49	28,7	14,6
	Lise DİKAB Öğretmeni	38	22,2	11,3
	İmam-Hatip Ortaokulu DİKAB Öğretmeni	18	10,5	5,4
	İlkokul DİKAB Öğretmeni	8	4,7	2,4
Toplam		**335**	**100**	**100**

Tabloya göre din görevlilerinin çoğu %63,4'lük oranda cami görevlisi, %35,4'lük oranda Kur'an Kursu görevlisi ve %0,6'lık çok az bir oranda ise vaizdir. Cami görevlisi oranının yüksek olması, neredeyse her mahallede ve köyde camilerin bulunması nedeniyle normal görünmektedir. Din eğitimcilerin dağılımı ise %49,1 oranı ile ilkokul veya ortaokul eğitimi veren ilköğretim derecesindeki kurumlarda; %50,9'luk oran ile lise eğitimi veren orta öğretim derecesindeki kurumlarda çalışmaktadır.

Sonuç olarak meslek ve iş durumunun suç ve suça yönelimle olan ilişkisi, hükümlüler nezdinde önem arz etmektedir. Özellikle elde edilen gelirin gündelik yaşamlarındaki ihtiyaçlarını karşılama durumu, çeşitli faktörlerle birlikte hükümlülerin uyuşturucu madde eylemlerine yönelmesine ve hatta bu eylemleri meslek olarak görmelerine neden olabilmektedir. Bu nedenden ötürü öncelikle katılımcıların maddi gelir durumlarına değinmek gerekmektedir.

2.6. Ortalama Gelir, Ekonomik Yeterlilik ve Suç

Suç ve ekonomik gelir bağlamındaki değerlendirmelerin birçoğu elde edilen gelir veya ücretin yeterli olup olmamasıdır. Elde edilen ücret, tatmin edici bir düzeyde değilse bireyler ihtiyaç duydukları geliri illegal yollarda aramakta ve dolayısıyla suç eylemlerine olan yönelimleri arttırmaktadır.[468] Bu durum, hükümlülerin ekonomik gelirleri ve suç arasındaki ilişki bağlamında değerlendirilebilir.

2.6.1. Hükümlülerin Ortalama Gelir Durumları

Yukarıda iş-meslek durumları verilen hükümlülerin elde ettikleri aylık ortalama gelirleri ve sonrasında bu gelirin ekonomik olarak kendilerine yeterli gelip gelmediğine dair dağılımların da incelenmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamında yer alan hükümlülerin cezaevine girmeden önceki aylık ortalama gelirleri şu şekildedir:

Tablo 13: Hükümlülerin Aylık Ortalama Gelir Durumu

Ortalama Gelir	N	%
500 TL'den az	7	4,5
500-1500 TL	46	29,3
1501-2500 TL	45	28,7
2501-3500 TL	25	15,9
3501-4500 TL	12	7,6
4501-5500 TL	10	6,4
5501 TL +	3	1,9
Toplam	**157**	**100**

Hükümlülerin aylık ortalama gelir değişkeni bağlamında gelir durumu aralıkları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve gelir durumu aralıklarında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(7)}=105,36$; $p<0,01$). Tabloya göre toplamda %33,8'lik bir oranın 1500 TL'den daha az aylık gelir elde ettiği görülmektedir. Genelde işsiz, mevsimlik işçi ve çiftçilerin oluşturduğu bu kesim,

[468] Karin Edmark, "Unemployment and Crime: Is There a Connection?", *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 107, no. 2 (2005), s. 353; Stephen Machin, Costas Meghir, "Crime and Economic Incentives", *Journal of Human Resources*, vol. 39, no. 4 (2004), s. 961; David B. Mustard, "How Do Labor Markets Affect Crime? New Evidence on an Old Puzzle", *Institute for the Study of Labor (IZA)*, Germany: Discussion Paper Series, Discussion Paper No. 4856 (2010), s. 6.

cezaevindeki uyuşturucu madde hükümlülerinin üçte birini oluşturmaktadır. İkinci sırada yer alan %28,7'lik orandaki hükümlüler, araştırmanın yapıldığı andaki asgari ücret veren işlerde veya bu ücrete yakın hizmet sektörlerinde çalışmaktadır. %15,9 oranına sahip üçüncü dağılımdaki hükümlüler, kendi kurdukları veya sahibi oldukları çeşitli iş dallarıyla meşguldür. Son olarak en az 3501 TL ve daha üstü geliri olan hükümlüler, kamu görevlerinde, lojistik iş kollarında (araç veya filo kiralama, yük taşıma gibi) veya serbest meslek grubuna giren işlerle uğraşmaktadırlar.

Tablodaki dağılımlardan da görüldüğü üzere yüksek ücrete sahip bireylerin suç eylemleri ile ilişkilerinin daha az ve negatif olduğu tespit edilmektedir.[469]Ayrıca uyuşturucu madde imal ve ticareti yapan ve aylık ortalama gelirleri 20 bin liranın üstünde kimi hükümlü de bu grupta yer almaktadır.

Çalışma hayatlarındaki düzensizlik, birçok hükümlünün işsizken uyuşturucu madde ticaretine yönelimine etki etmektedir. Elde ettikleri gelirle geçinemediklerini veya gelirlerini yeterli bulmadıklarını ifade eden kimi hükümlünün uyuşturucu madde imal veya ticaretini, maddi ihtiyaçlarını en kısa biçimde giderme yolu olarak gördükleri söylenebilir. Bu bakımdan, aylık ortalama gelirleri sorulduktan sonra hükümlülerden "Cezaevine girmeden önceki aylık geliriniz (maaş, harçlık, sosyal yardım vs.), yaşamınızı idame ettirebilmeniz için yeterli miydi?" sorusunu cevaplamaları istenmiştir. Aşağıda hükümlülerin cezaevine girmeden önceki aylık ortalama gelirlerinin kendilerine göre yeterlilik durumları dağılımı yer almaktadır.

Tablo 14: Hükümlülerin Ekonomik Yeterlilik Durumu

Ekonomik Yeterlilik	N	%
Evet	62	39,5
Hayır	62	39,5
İdare etmeye çalışıyordum	33	21,0
Toplam	**57**	**100**

[469] Kenneth Burdett vd., "Crime, Inequality and Unemployment", *American Economic Review*, vol. 93, no. 5 (2003), s. 1776; Steven Raphael, Rudolf Winter-Ebmer, "Identifying the Effect of Unemployment on Crime", *Journal of Law and Economics*, vol. 44, no. 1 (2001), s. 260; Zahir Kızmaz, "Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2 (2003), ss. 282-289.

Hükümlülerin %39,5'luk oranı, aylık ortalama gelirlerinin yeterli olduğunu belirtmektedir. Aylık ortalama gelirlerinden memnun olmasalar da idare ettiklerini bildiren hükümlülerin oranı %21'dir. İdare etmeye çalışan hükümlülerden7'si 500-1500 TL arası; 15'i ise 501-2500 TL arası gelir elde etmektedir. Hükümlülerin gelirlerine dair bu algılarına, Bingöl'ün muhafazakâr yapısının da bir miktar etkisi olduğu söylenebilir. İslam inancında aza kanaat edilmesi gerektiği özellikle vurgulanan bir durumdur. Nitekim Bingöl'de yapılan sosyal analiz araştırmasındaki katılımcıların neredeyse yarıya yakını ailelerinin toplam gelirinin ihtiyaçlarını karşılamadığını ancak tüm ihtiyaçlarının karşılanamaması halinde bile hâlihazırdaki imkânların kendileri için yeterli olduğu algısına sahip olduklarını belirtmektedir.[470]

Yavuz'un araştırmasındaki hükümlülerin %71,6'sı iş sahibi olup bunların %16,7'si çalıştığı işlerden memnun olmayıp başka işler aradığını ifade etmektedir.[471] Bu bakımdan uyuşturucu madde hükümlülerinin çalıştıkları işlerde veya elde ettikleri gelirlere olan algıları tartışmalıdır. Tablo 14'te yer alan %21'lik hükümlü kesiminin birçoğunun mevsimlik veya hayvancılık-çiftçilik gibi işlerde çalıştığı ve sık sık işsiz kaldıkları bilinmektedir. Bahsi geçen uyuşturucu madde hükümlülerinin idare etme tutumları, Bingöl toplumunun genel ekonomik yeterlilik algısıyla benzerlik gösterse de uyuşturucu madde imal ve ticaretine yönelmeleri nedeniyle bu algı benzerliğinin aynı olumlu mana ve tutumda gerçekleşmediği açıktır.

Bireyler, elde ettikleri gelirden memnun olmadıkları durumlarda suç eylemlerine daha kolay katılmak isteyebilmektedir.[472] Ekonomik yeterlik durumundan memnun olmayan %39,5 oranındaki hükümlülerin yarıdan fazlası (N=32), 500-1500 TL arası gelir elde etmektedir. Bunlardan 8'i meslek durumları sorulduğunda doğrudan uyuşturucu madde imal ve ticareti yaptıklarını ifade edenler olup bu işleri maddi gelir elde etmek ve ihtiyaçlarını daha rahat karşılamak için yapmaktadır. Nitekim H147'nin (Bekâr, 500-1500 TL), "*Yetseydi, bu işleri yapmazdım*" ifadesini kullanması konu hakkındaki genel görüşü bildiren bir örnektir.

---

[470] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması*, s. 225.

[471] Yavuz, *Uyuşturucu Madde Suçu Nedeniyle Türkiye Cezaevlerinde Bulunan Mahkumların Profili*, s. 74.

[472] Jeff Grogger, "Market Wages and Youth Crime", *Journal of Labor Economics*, vol. 16, no. 4 (1998), s. 758; Chien-Chieh Huang vd., "Crime and Poverty: A Searchtheoretic Approach", *International Economic Review*, vol. 45, no. 3 (2004), s. 914.

2.6.2. Din Öğreticilerinin Ortalama Gelir Durumları

Araştırmamızdaki din öğreticilerinin aylık ortalama gelirleri şu şekildedir:

Tablo 15: Din Öğreticilerinin Aylık Ortalama Geliri

Ortalama Gelir	N	%
1500 TL ve altı	27	8,1
1501-2500 TL	10	3,0
2501-3500 TL	144	43,0
3501-4500 TL	128	38,2
4501-5500 TL	25	7,5
5501-6500 TL	1	0,3
Toplam	**335**	**100**

Din öğreticilerinin büyük çoğunluğu, araştırmanın yapıldığı dönemin resmi memur maaşlarına göre gelir elde etmektedir. 2500 TL ve altında geliri olan %11,1 oranındaki din öğreticileri, sözleşmeli veya ücretli olarak çalıştıkları için diğer dağılımlardan daha az gelire sahiptir. 4500 TL ve üstü geliri olan %7,8 oranındaki din öğreticileri, çalıştıkları kurumlarda idareci veya yıllardır hizmet veren memuriyet görevlerinden dolayı diğer dağılımlara göre daha fazla gelir elde etmektedir.

Özetle; ekonomik gelir ve bu gelirin yeterlilik durumu hükümlülerde uyuşturucu madde eylemlerine olan yönelimle doğrudan ilişkili görülmektedir. Ekonomik durum ve algı, diğer demografik durumlara göre özellikle uyuşturucu madde imal ve ticareti suç türlerinde önemli bir duruma işaret etmektedir. Konuya ilişkin veriler, örneklem gruplarının suç ile ilgili diğer bulgularına bakıldığında daha da derinleştirilecektir.

Sonuç olarak sosyo-demografik durumlar, suç ve sapma davranışlarının açıklanmasında önemli veriler sunmaktadır. Özellikle ekonomik faktörlerin suçlu davranışına etkisi yadsınamamaktadır. Hükümlülerin yaş, eğitim, meslek ve ekonomik gelir durumlarının suçlu davranışıyla anlamlı bir ilişkisi olduğu yapılan istatistiki analizlerle tespit edilmiştir. Medeni durumun suç eylemleri ile anlamlı ilişkisi bulunamamıştır. Ayrıca hükümlülerin doğum yerleri incelendiğinde Bingöl'ün Genç ilçesinin uyuşturucu madde eylemlerine yönelim sıklığına ekolojik olarak sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla hükümlülerin sosyo-demografik durumları, farklı faktörlerle birleştiğinde suç ve sapmaya yönelimlerine etki edebilmektedir. Suça yönelimi

engelleyen faktörlerin başında ise dindarlık veya dine bağlılık gelmektedir. Bu bakımdan katılımcıların dindarlık, dini gündelik yaşam ve tutumları ile ilgili bulgulara burada değinmek gerekmektedir.

3. KATILIMCILARIN DİNDARLIK VE DİNİ TUTUM DURUMLARI

Dinin bireylerin davranışlarını etkileyen, kontrol eden ve yönlendiren güçlü ve motive edici bir potansiyele sahip olduğu konusu, Durkheim'den bu yana sosyologların yaptıkları birçok çalışmada ortaya çıkmaktadır.[473] Din ve suç ilişkisi ise bu çalışmalarda genellikle bireylerin dindarlıkları ve sosyal davranışları arasındaki ilişki bağlamında araştırılmaktadır. Örneğin, ergen dindarlığı, uyuşturucu kullanma, şiddet eylemlerinde bulunma ve çeşitli suç türlerini gerçekleştirme davranışlarını etkilemekte ve bu tür eylemlerle ters/negatif bir ilişki göstermektedir.[474]

Araştırmamızdaki suçluların dindarlık durumu, dindarlık ile suç davranışının negatif ilişkisi üzerinden değerlendirilmektedir. Gerek batıdaki gerekse ülkemizdeki birçok araştırma, din/dindarlık ve suç/suçluluk ilişkisini suç türleri, cinsiyet, medeni durum vb. birtakım demografik faktörler üzerinden incelemektedir. Ancak araştırmamızın özgünlüğü bakımından bu ilişki bazı faktörlerin etkisini saptamamıza engel olmaktadır. Nitekim suç türünün (uyuşturucu madde suçları) araştırma konusu bağlamında en baştan seçilmiş olması, diğer suç türleriyle bir karşılaştırma yapılarak dindarlık ortalamaları farklılıklarının ortaya konulmasına imkân vermemektedir. Aynı şekilde tüm hükümlülerin erkek olması, dindarlığın cinsiyete bağlı farklılıklarını da görmemize engel olmaktadır. Diğer yandan araştırmamızdaki dindarlık analizleri, dinin emrettiği dindarlık düzeyleriyle birlikte hükümlülerin kendi toplumlarının dini

[473] Stephen Vaisey, "Motivation and Justification: A Dual Process Model of Culture in Action", *American Journal of Sociology*, vol. 114, no. 6, (2009), ss. 1675-1716; Christian Smith, *Moral, Believing Animals: Human Personhood and Culture*, Oxford: Oxford University Press, 2003, ss. 100-115.

[474] Colin J. Baier, Bradley R. E. Wright, "If You Love Me, Keep My Commandments: A Meta-Analysis of the Effect of Religion on Crime", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 38, no. 1 (2001), ss. 3-21; Brent B. Benda, "An Examination of a Reciprocal Relationship Between Religiosity and Different Forms of Delinquency Within a Theoretical Model", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 34, no. 2 (1997), ss. 163-186; Dale Chitwood vd., "A Systematic Review of Recent Literature on Religiosity and Substance Abuse", *Journal of Drug Issues*, vol. 38, no. 3 (2008), ss. 653-688; Jeffery T. Ulmer vd., "Religious Involvement and Dynamics of Marijuana Use: Initiation, Persistence, and Desistence", *Deviant Behavior*, vol. 33, no. 6 (2012), ss. 448-468.

özelliklerini yansıtıp yansıtmadığı, bazı dini pratiklerinde ve dini tutumlarında göze çarpan farklılıkların olup olmadığı ve din öğreticilerinin dindarlıkları ile karşılaştırmaları bağlamında değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Hükümlülerin dindarlıkları yalnızca ölçek ortalamaları veya istatistiki veriler nezdinde değil, diğer başlıklardaki suçla ilgili verilerde ortaya çıkan dini tutumlarla ilişkisi ve nitel ifadeleri bağlamında ayrıca incelenmektedir. Dolayısıyla dindarlık olgusu, tek bir başlığın altında aranmayarak araştırma bulgularındaki ilişkili tüm dini durumlarla açıklanmaktadır.

3.1. Hükümlülerin Dindarlık Durumları

Dindarlık araştırmaları hem ülkemizde hem de batıda çok çeşitli ölçeklerin uygulanması ile yapılmaktadır. Suçlular üzerine yapılan dindarlık araştırmalarında da farklı ölçekler kullanılmaktadır. Bununla birlikte araştırmamıza konu olan uyuşturucu madde eylemlerini araştırmaya yönelik özel bir dindarlık ölçeği bulunmamaktadır. Bilakis olsa dahi araştırma konusunun ve evreninin özgün durumunun bu türde ölçeklerle net bir şekilde açıklanabileceği düşünülmemektedir.

Araştırmamızın kapsam ve sınırlıkları, hükümlülerin dindarlıklarını ölçme hususunda bazı zorunluluklar getirmiştir. Öncelikle dindarlık, nitel görüşmeye tabi tutulamamaktadır. Hükümlülerle görüşme yapabilmek için Adalet Bakanlığı'ndan alınan izinler, belli zaman, mekân ve soru tipleri bağlamında hükümlülerin dindarlıklarını sorgulamamızı mümkün kılmaktadır. Diğer yandan görüşme formundaki soru sayısı ve soruların konulara göre dağılımları, yetkili kurum tarafından sınırlı tutulmuştur. Bu zorunluluk ve sınırlılıklar, araştırmamızdaki hükümlülerin dindarlıklarını bir ölçek ile değerlendirmemize yöneltmiştir. Adalet Bakanlığı'nın verdiği izinler ve araştırma konusu ile ilgili diğer sosyo-dini tutuma dair sorulara verilen ağırlıktan dolayı *Ok-Dini Tutum Ölçeği*[475] hükümlüler için uygun görülerek kullanılmıştır. Ölçek, sekiz sorudan ve dört alt boyuttan muhteva olup her bir boyut için ikişer soru sorulmaktadır. Bununla birlikte uygulanan ölçeğin hükümlülerin cezaevinde bulundukları esnada yapıldığı ve dolayısıyla -daha sonra da değinileceği üzere- hükümlülerin dini tutumlarının cezaevinde gerçekleşen dini rehabilitasyondan etkilenmiş olabilecekleri göz ardı edilmemelidir.

Hükümlülerin dindarlık durumlarına dair ölçek verileri, alt boyutlarıyla birlikte şu şekildedir:

[475] Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması", ss. 528-549.

Tablo 16: Hükümlülerin Dindarlık Durumu

Alt Boyutlar	Ok-Dini Tutum Ölçeği Soruları	Ortalama	Standart Sapma
Biliş	Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum (-)	1,0573	,45632
	Dinî inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum (-)	1,1019	,57940
	Biliş Alt Boyutu Genel Ortalaması	**1,0796**	**,48868**
Duygu	Ezan, dua veya ayet gibi dinî okumaları dinlediğimde duygulanırım	4,2038	,84534
	Dinî etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım	4,1656	,89763
	Duygu Alt Boyutu Genel Ortalaması	**4,1847**	**,79921**
Davranış	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.	3,3885	,98482
	İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım	3,5541	1,01524
	Davranış Alt Boyutu Genel Ortalaması	**3,4713**	**,89915**
İlişki	Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.	4,3248	,76138
	Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum	4,3057	,67617
	Tanrıyla İlişki Alt Boyutu Genel Ortalaması	**4,3153**	**,67294**
Dindarlık Genel Ortalama*		**4,2229**	**,49926**

Suç ve suçluluk olgusunun analiz edilmesinde dindarlık olgusunun oldukça büyük bir önemi vardır. Genel olarak suç işleyenlerin güçlü dindarlık düzeylerine sahip olmadıkları, gerçek bir inançtan yoksun oldukları ve dindarlık düzeylerinin zayıflamasına paralel olarak suç ve sapma eğilimlerinin de arttığı öngörülmektedir.[476] Nitekim Batıda yapılan birçok araştırmada da bu durum sıklıkla teyit edilmektedir.[477]

Araştırmamızdaki hükümlülerin dindarlık durumları incelendiğinde ise katılımcı tüm hükümlülerin cezaevindeki dindarlık ölçeği genel ortalamasının (X=4,2229) olduğu

* Dindarlık ölçeğindeki genel aritmetik ortalama, "Biliş" boyutundaki olumsuz sorulara verilen cevapların (X=4,9204) ters kodlanmasıyla elde edilmiştir. Ölçeği oluşturan maddeler her biri, hiç katılmıyorum 1 puan; az katılıyorum 2 puan; orta düzeyde katılıyorum 3 puan; çok katılıyorum 4 puan ve pek çok katılıyorum 5 puan olan 5'li Likert tipi ölçeklemeyle ölçülmüştür. Ölçek puanlamasındaki ortalamaya göre dindarlık durumu: 1.00-1.49=Çok az dindar veya hiç dindar değil (çok fazla seküler/tam seküler); 1.50-2.49=Az dindar (oldukça seküler); 2.50-3.49=Orta düzeyde dindar (orta düzeyde seküler); 3.50-4.49=Oldukça dindar (az seküler); 4.50-5.00=Çok dindar/kesin inançlı (çok az seküler veya hiç seküler değil).

476 Kızmaz, "Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları", s. 27.

477 Johnson, "Suç ve Suçluluğa Çözüm Üretmede Dini Kurumların Rolü", ss. 401-424.

görülmektedir. Ölçek puanlamasındaki kategorisi ise, hükümlülerin oldukça dindar ve az seküler olduklarına işaret etmektedir. Ancak bu durum, ciddi anlamda kriminoloji literatüründeki genel yargıya ters düşmektedir. Araştırmamın gerçekleşmesi için verilen izinler çerçevesinde hükümlülerin dindarlıklarının bir ölçek ile tespit edilmesi ve hükümlülerin cezaevinde bulundukları süreçte incelenmesi zorunluluğu, din-suç ilişkisini pozitif gibi sunmaktadır. Ancak araştırmalarımız sonucunda, din-suç ilişkisinin kesinlikle pozitif olmadığı; suçla doğrudan veya dolaylı ilişkileri olan ve dindar gibi görünen hükümlülerin verilerinden pozitif bir ilişkinin çıkarılamayacağı ve negatif ilişkinin yalnızca ölçek ile gösterilemeyeceği ortaya çıkmıştır.

Dinin suçluluk üzerindeki etkisi, 30 yılı aşkın bir süredir tartışılmaktadır. Bu süreçte yapılan çalışmaların sonuçlarına göre dini tedbirler büyük bir çoğunlukla sapma ile ters orantılıdır ve bu durum özellikle en titiz çalışmalar arasında geçerlidir.[478] Din ve suç ilişkisine dair yapılan araştırmaların genel sonuçlarına göre dindarlığın sapma ve suç ile ters orantısının olması nedeniyle hükümlülerin dindarlığının negatif oranlarda ve ters yönde çıkması beklenilmektedir. Hükümlülerin ölçekteki verilerine göre dindarlık ortalamaları (X=4,229), literatürde suçlular için öngörülen dindarlık ortalamasının (ölçek nezdinde en çok X=2,49) oldukça üstünde yer almaktadır. Dolayısıyla kullandığımız ölçeğin hükümlü dindarlığını saptamada birtakım tartışmaları doğurduğu tespit edilmiştir. Çünkü suç ve sapma eylemlerinde bulunan ve bu eylemleri sıklıkla yaptığını ifade eden hükümlülerin dindar görünümleri negatif ilişki ile bağdaşmamaktadır. İlgili ölçeğe bir bütün olarak bakıldığında hükümlülerin dindar oldukları varsayılsa da alt boyutlar incelendiğinde hükümlülerin dini tutumlarının çeşitli çelişkileri içerdiği fark edilmektedir. Bu çelişkiler, negatif ilişki hakkında veriler sunmaktadır. Ayrıca hükümlülerin dindarlık algıları, İslam'ın inananlarına sunduğu dindarlık olgusu ile örtüşmemektedir. Bu durumu, ölçekteki alt boyutlara ilişkin verilerle açıklamak gerekmektedir.

Hükümlülerin cezaevinde bulundukları süreçte ortaya koydukları dindarlıklarının alt boyutları için bir sıralama yapıldığında, biliş boyutu en yüksek tutuma; davranış boyutu ise en düşük tutuma sahiptir. Biliş alt boyutu, hükümlülerin neredeyse tamamı tarafından oldukça olumlu ifadeler verdikleri bir boyuttur. Dinin toplumsal gerekliliği ve

[478] Byron R. Johnson vd., "A Systematic Review of the Religiosity and Delinquency Literature: A Research Note", *Journal of Contemporary Criminal Justice*, vol. 16, no. 1 (2000), ss. 32-52.

faydası, hükümlüler tarafından sık sık dile getirilerek dinsiz bir toplumun olmayacağı hususuna özellikle dikkat çekilmiştir. Biliş boyutunun en yüksek oranda yer alması, hükümlülerin dinin varlığına, gerekliliğine ve faydasına olan ehemmiyetlerinin bir göstergesi ve neticesidir. Bu durum, içinde bulunan toplumun dindarlık yapısı ile örtüşerek olağan karşılanabilir.

İlişki alt boyutu, hükümlülerin tanrı veya Allah inançları ile ilgili genel tutumlarını sunmaktadır. Birçok hükümlü için Allah ile aralarındaki bağ, bağışlanma üzerine kuruludur. Hükümlüler, Allah'ın kendilerini sevdiğini, O'nun yardımına muhtaç olduklarını ve sabır vermesini diledikleri yönünde ifadeler ile bu ilişkiyi açıklamaktadır. Örneğin, H12, "Allah bizi affetsin. Biz yaptık bu tür işleri [uyuşturucu madde eylemlerini]. İnşallah bizim çocuklarımız böyle olmaz. Biz başkalarının çocuklarına kötü örnek olmuşuz" ifadeleriyle gerçekleştirdikleri suçların yanlış olduğunu ve bunların vebalini taşıdıklarını itiraf etmektedir.

Allport, bireylerin tanrı ile ilişki kurmak veya ona ulaşmak için dua etmeyi bir araç olarak kullandıklarını ve suçluluk duygularından kurtulabilme isteğinin pişmanlık ve tövbe gibi duyguları ortaya çıkarıldığını belirtmektedir.[479] Araştırmamızdaki hükümlüler, yaratıcı ile olan ilişkilerini Allah'ın onlara çok yakın olduğu, sabır verdiği, sevdiğini hissettirdiği gibi durumlarla açıklamaktadır. Kimi hükümlü, Allah'ın yakınlığı ve yardımı ile cezaevi ortamında sabırlı olabildiklerini belirterek manevi bir destek durumuna işaret etmektedir. Yukarıdaki örnekte H12 de pişmanlık ifadeleri kullanarak Allah'ın kendilerini affetmesi için temennide bulunmakta; özellikle çocuklarının kendileri gibi olmamaları için dua etmektedir. Böylece tanrıyla ilişki boyutu, daha çok duygusal durumlarla ilişkili görünmektedir. Araştırmamızdaki hükümlüler gibi Tecim'in yaptığı araştırmadaki hükümlülerin de dindarlıkları hangi düzeyde olursa olsun dua etme ihtiyacı hissettikleri ve suça ilişkin olarak pişmanlık duygularının neşet ettiği görülmektedir.[480] Bu bağlamda araştırmamızdaki hükümlülerin duygu ve yaratıcı ile ilişki boyutlarında bağışlanma tutumunu gerçekleştirdikleri saptanmıştır.

Hükümlülerin dindarlıklarının üçüncü sırasındaki alt boyutu, duygu alt boyutudur. Hükümlülerin dini etkinliklerdeki duygusal durumları, araştırmanın yapıldığı esnada

[479] Gordon W. Allport, *The Individual and His Religion*, New York: Macmillan Publisher, 1960, ss. 148-161.
[480] Erhan Tecim, *Cezaevlerinde Dini Yaşantı ve Din Algısı: Konya Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 60.

tespit edilecek bir durum değildi. Ancak hükümlülerin araştırma esnasındaki genel tutumlarında birtakım tepkisel ve duygusal veriler elde edilmiştir. Özellikle dini sorularda bir ciddiyetin takınılması, bazı dini sorulara cevap verilirken salâvat getirmeleri, "celle celâlühü (c.c.)", "inşallah", "Allah korusun" gibi tabirleri kullanmaları ve dini duygularına dair diğer hal ve tavırları bu boyuttaki tutumun tespit edilebildiği tek durumdur. Bu esnada hükümlülerin dindarlıklarında duygusal bir gösterişe yöneldikleri açıktır.

Araştırma esnasında birçok hükümlü, cezaevindeki günlük yaşamlarında sık sık dini aktivitelerde bulunduklarını ifade ederek özellikle televizyondaki dini programları kaçırmadıklarını, oradaki dualardan notlar aldıklarını ve günlük namaz kılma, dini kitaplar okuma, dua etme gibi faaliyetleri yerine getirmede istekli olduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla cezaevindeki hükümlülerin dine ve dini etkinliklere olan duygusal yönelimlerinin oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür. Hatta dine olan duygusal ve davranışsal hassasiyetlerinin araştırmanın yapıldığı esnada, hükümlülerin araştırmacıların İlahiyat Fakültesi çalışanı olduklarını öğrendiklerinde olumlu yönde değiştiğine şahit olunmuştur.

Kimi hükümlü, araştırmacıların İlahiyat Fakültesi bünyesinde çalıştığını öğrendiğinde dini değer ve hassasiyetlerinden ötürü araştırmaya katılım sağladıklarını, soruları cevaplarken samimi ve güvenilir olduklarını sıkça belirtmiştir. Birkaç hükümlünün araştırmacıların kimliğinden emin olana kadar yanlış cevap vermeye çalıştıkları, araştırmayı yanıltıcı bir tavra sahip oldukları ve sonrasında araştırmacıların ilahiyatçı kimliğine değer verdiklerinden dolayı bundan vazgeçerek görüşmeyi sağlıklı bir şekilde sürdürdükleri fark edilmiştir. Kimi hükümlü ise, önce yalan söylemeyi düşündüklerini ancak araştırmacıların ilahiyatçı olduğunu anlayınca gerek dini hassasiyetlerden gerekse ilahiyatçı kişilere olan saygı ve muhabbetlerinden ötürü yalan söylemekten vazgeçtiklerini görüşme sonrasında iletmiştir. Bu bağlamda hükümlülerin dindarlıklarının daha ziyade şekilsel/gösterişsel bir tutuma yönelme doğrultusunda gerçekleştiği sıklıkla tespit edilmiştir.

Davranış alt boyutu ise dindarlık ölçek alt boyutları arasında hükümlülerin en düşük puana (X=3,4713) sahip oldukları boyuttur. Hükümlülerin birçoğu, cezaevinde çeşitli dini aktiviteler yapmaktadır. Bu aktiviteler, bazen bireysel bazen de toplu olabilmektedir. Örneğin H3, "Her gün arkadaşlarla iki yaprak Kur'an okuyarak ders yapmaya çalışıyoruz.

Siyer, ilmihal okuyoruz" ifadesiyle düzenli bir dini aktivitenin varlığından bahsetmektedir.

Dindarlığın davranış boyutu, hükümlülerin diğer üç boyuttaki tutumlarına göre daha ölçülebilir ve sorgulanabilirdir. Kriminolojideki din ve suç ilişkisinin yaygın düşüncesi olan ters/negatif orantının da daha ziyade bu boyut ile tartışmaya açılabilir olduğu söylenebilir. Özellikle uyuşturucu madde eylemlerine dair hükümlülerin gerçekleştirdiği nötrleştirme, meşrulaştırma, etiketleme tutumları için dindarlık merkezi bir konumdadır. Dolayısıyla hükümlülerin dini davranış ve tutumlarını ayrıca irdelemek gerekmektedir. Hükümlülerin dindarlıklarının davranış boyutuyla ilgili olarak cezaevinde bulundukları süreçte namaz kılma ve oruç tutma ibadetleri, cinsel ilişki ve günah eylemleri ile ilgili tutumları ayrıca araştırılmıştır.

3.1.1. Hükümlülerin Namaz Kılma Tutumları

Hükümlülerin yukarıdaki dindarlık ölçeği verilerine göre davranış boyutunun diğer üç boyuttan daha az oran göstermesi, kendilerinin gündelik dini yaşamlarında dinin ne ölçüde etkili olduğu hususuna dikkat çekilmesine neden olmaktadır. Konuya ilk olarak hükümlülerin cezaevindeki namaz kılma durumları ile açıklama getirilecektir. Hükümlülerin cezaevindeki gündelik namaz kılma tutumları ise şu şekildedir:

Tablo 17: Hükümlülerin Cezaevinde Namaz Kılma Durumları

Namaz Kılma Süreleri	N	%
Sürekli namazlarımı kılarım	93	59,2
Günde en az bir-iki vakit namaz kılarım	15	9,6
Haftada en az bir-iki vakit namaz kılarım	12	7,6
Çok nadir namaz kılarım	20	12,7
Namaz kılmam	17	10,8
Toplam	**157**	**100**

Hükümlülerin %59,2'si her gün ve beş vakit namaz kıldıklarını, %9,6'sı da beş vakit olmasa da en az bir veya iki vakit namaz kıldıklarını belirtmiştir. Toplamda hükümlülerin %68,8'i gün içerisinde namaz ibadetine vakit ayırmaktadır. Haftada en az bir veya iki vakit namaz kılan %7,6'lık orandaki hükümlülerin bir kısmının açık cezaevi şartlarından yararlanarak İl Müftülüğünden gelen din görevlisinin kıldırdığı Cuma

namazına katıldıkları; kapalı cezaevinde bulunanların da bireysel olarak veya bazen de koğuş içinde cemaat yaparak namaz kıldıkları bilinmektedir. Namaz kılma ile ilgili olarak hem infaz memurları ile yaptığımız ayaküstü görüşmelerde hem de diğer hükümlülerin bazı söylemlerinin içeriğinde bu durumu teyit eden veriler sağlanmıştır. Nitekim cezaevi mescidini kullandığımız zamanlarda kimi hükümlünün mescitte namaz kıldığına şahit olduk.

Sürekli namaz kıldığını ifade eden kimi hükümlü, konu hakkında birtakım açıklamalar yapmıştır. Örneğin H74, cezaevine girdikten sonra kendini ibadete verdiğini, gerçekleştirdiği suç eyleminin aslında kendisinin namaz kılması için hayırlı bir vesile olduğunu ifade etmiştir. H146, cezaevinde namaz kılmaya başladığını ifade ederken özellikle koğuş ortamındaki cemaatle namaz kılma pratiğinin etkili olduğunu görüşmenin devamında dile getirmiştir. H154, aynı durumu, sabah namazlarının dahi cemaatle kıldıklarını ifade ederek tekrarlamıştır. H146 ve H154 farklı koğuşlarda oldukları için cemaatle namaz kılma pratiğinin birçok koğuşta gerçekleştiğini söylemek mümkündür. H144 ise tövbe ederek yeni bir başlangıç yaptığını ve dine yöneliminin arttığını belirtmiştir.

Görüşmeler esnasında tarafımızca not alınan bilgilere göre, namaz kılan bazı hükümlülerin cezaevinde bir değişim geçirdikten sonra ibadete başladıkları ve böylece dini pratiklere yönelimde bir artışın olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın farklı araştırmalarda olduğu gibi[481] araştırmamızda da kimi hükümlünün cezaevine girdikten sonra dindarlığının veya dine yöneliminin azaldığına dair örnekler de vardır. Nitekim %12,7 oranındaki nadir namaz kılanlar ile %10,8 oranındaki hiç namaz kılmayan hükümlüler arasında daha önce namaz kılan ve araştırma esnasında namaz kılmadığını veya namaz kılmayı bıraktığını belirten katılımcılar mevcuttur. Örneğin, H20, cezaevine girince namaz kılmayı bıraktığını ifade ederken cezaevi öncesi hayatında namaz kılma ibadetinde bulunduğuna işaret etmiştir. H14 ise açık cezaevine geçince -oluşan muhtemel rehavet ve rahatlıktan dolayı- namaz kılmayı bıraktığını belirtmiştir.

Açık cezaevleri diğer hükümlülerle sosyalleşmenin daha fazla, bireysel veya tek başına (bir nevi münzevi, içsel dini yönelimde) kalmanın daha az olduğu; açık hava ortamının daha geniş yer bulduğu ve birçok ihtiyacın bireysel olarak karşılanabildiği bir

[481] Mualla Yıldız, "Suça Sürüklenen Ergenlerin Ceza İnfaz Kurumlarındaki Din Hizmetlerine Katılımları İle İlişkili Faktörler", *The Journal of Academic Social Science Studies*, vol. 3, no. 29 (2014), s. 213; Kızmaz, "Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları", ss. 48-50.

ortam sunmaktadır. Bu durum, hükümlülerin kapalı cezaevindeki dini duygu yoğunluklarını, açık cezaevinde de aynı düzeyde yaşamalarına etki edebilmektedir.

Hükümlülerin açık cezaevine geçişi, çok sınırlı ve sıkı şartların olduğu bir durum ve fırsat ile gerçekleşmektedir. Bazı hükümlüler, açık cezaevine geçebilmek için dua ettiklerini belirtmiştir. Önemli bir geçiş olan bu durum, hükümlüler için yoğun duyguları barındırmaktadır. Saha araştırmasını yürüttüğümüz esnada, açık cezaevine geçmeye hak kazanan bir hükümlünün infaz memuru ile görüştükten sonra çok mutlu olduğuna ve yanındaki diğer hükümlülerin alkışlayarak onun mutluluğunu paylaştığına şahit olduk. Nihayetinde yoğun dini duyguların yaşandığı kapalı bir ortamda iken geçiş için dua ve çeşitli ibadetlerin yapıldığı; fakat açık cezaevine geçiş gerçekleştikten sonra hükümlülerin aynı duygusal yoğunluğu yaşayamamalarından kaynaklı olarak ibadetlerinde bir düşüşün olduğu söylenebilir. Aynı durumun cezaevinden çıktıktan sonra da yaşanması ve dini pratiklere olan yönelimde birtakım azalmaların olması oldukça muhtemeldir. Ancak hükümlülerin tümü için böyle bir durumun olduğunu/olacağını söylemek mümkün değildir.

H90, uyuşturucu madde hükümlülerini ilgilendiren ve kendilerine olumlu yönde etki edeceği umulan bir af yasasını beklediğini, ancak yasanın şimdiye kadar gelmemesinden dolayı namaz kılmayı da bıraktığını ifade ederek dini bir tepki göstermektedir. Bu tepkinin çevresindeki bireylere olmadığı ve bir manada Allah'ın dua ve dileklerine iştirak etmediğini düşünmesi üzerine dine ve dindarlığa karşı bir refleks gösterdiği ifade edilebilir. Bu durum, açıkça dindarlık ve suç arasındaki negatif ilişkiyi göstermektedir. Ölçek verilerinde dindar gruplar içinde yer alan hükümlülerin dini davranış tutumları irdelenmeye devam edildikçe bu negatif ilişki daha da belirginleşecektir.

Konu hakkında farklı örneklere değinmek gerekirse; H140 secdede huşuyu kaybettiği için namaz kılmayı bıraktığını ifade etmiştir. Dindarlığın yukarıda değinilen duygu boyutunun davranış boyutunu etkilediği açıktır. Diğer yandan H156, farklı bir sebepten namaz kılmayı bırakacağını ayrıntılı şekilde şöyle açıklamaktadır:

- H156: "Bırakmaya niyetim var. Dün, cezaevi vaiz hocası dedi ki; 'Kuran-ı Kerim'de yazıyor, uyuşturucu satma' diye. Ben dışarı çıkınca bu işi yapacağım. Yapınca bu ibadetler yani kıldığım namazlar, kat be kat fazlasıyla günah oluyormuş. Yani yaptığım bütün sevaplar günaha çevriliyormuş. Yaptığım bütün ibadetler de günahı çevrilip kat be kat artıyormuş. Ben de bu yüzden bırakmayı düşünüyorum. Ne kadar az sevabım olursa o kadar az günahım olur. Bir de kıldığım namazlar günaha çevrilmesin, daha çok günahım olmasın diye kılmamayı düşünüyorum. Yoksa şu an namazlarımı kılıyorum."

Cezaevinde manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetleri için bulunan cezaevi vaizleri, cezaevindeki tüm koğuşlar için uygun görülen ortamlarda çeşitli vaaz ve dini sohbet faaliyetlerinde bulunmaktadır. H156, cezaevi vaizlerinden biri ile yaptığı görüşme sonucunda namaz kıldıkça sevabının yazılacağı ama ilk suç eyleminde yazılan tüm sevaplarının ona günah olarak yazılacağı ve bundan dolayı 'ne kadar az sevabım olursa, ne kadar az namaz kılarsam sevaplarım da o kadar az günaha çevrilir' mantığında bir sonuca varmıştır. Görevli vaizin konuya dair tüm söylemleri bilinmediğinden ve kendisine ulaşılamadığından H156'nın dinin bilgi boyutunda anladığı kadarıyla ürettiği bu mantığın namaz kılma davranışına yanlış yönde etki ettiği görülmektedir. Din görevlisinin yönlendirdiği dini davranışların aksine bir tutumu benimseyen H156, namaz ibadetini bırakmaya niyetlenirken dini davranış tutumunu da önemsizleştirmektedir. Ayrıca namaz kıldığını vurgulayan H156, infazının bitiminde tekrar suça yöneleceğini açıkça ifade etmiştir. Dindarlığın suçu engellediği bilindiğinden negatif bir ilişki göstermesi beklenen H156'nın dini tutumlarının yanıltıcı olduğu tespit edilmiştir.

H156'nın durumuna benzer ama netice itibarıyla farklı olan bir başka hükümlü vardır. Bir din görevlisinin oğlu olan H87, babası dışındaki başka bir din görevlisine namaz kılma ve uyuşturucu madde eylemlerinde bulunma ile ilgili soru sorduğu olayı şu şekilde ifade etmiştir:

- H87: "Bir imama gidip kendi durumumu [uyuşturucu madde kullanma ve ticareti yaparken namaz kılma] sormuştum, 'Ben, hem içiyorum hem satıyorum hem de namaz kılıyorum, sadaka veriyorum' diye. O da: 'Sen bir savaştasın, mücadele veriyorsun. Olabildiğince savaşman gerek, savaşırsan kazanabilirsin' dedi. Sonuçta Allah'ın yap dedikleri ve yapma dedikleri şeyler var. Yap dediklerini yapıyorum ama yapma dediklerini de yapıyorum. Hem namaz kılıyorum hem de bu işleri yapıyorum. Namaz boynumun borcu, kılmak zorundayım. Uyuşturucu madde kullanmam ve satmam ise başka bir durum. Bu yüzden namazımı kılarak yapmam gerekeni yapıyorum. Bir terazi var. Hiç yoktan sevap tarafını da dolduruyorum."

Namaz kılmak, birçok hükümlüde H87'nin bahsettiği gibi benzer anlamları içermektedir. Dinin emrettiği namaz ibadeti yerine getirilmeli ve dinin yasakladıkları da

elden gelindiğince yapılmamalı gibi bir tutumun olduğu tarafımızca birçok kez fark edilmiştir. Hem dinin yasakladığı uyuşturucu madde eylemlerinin gerçekleştirilmesi hem de aynı anda çeşitli dini pratiklerin yerine getirilmeye çalışılması oldukça çelişkilidir. Ayrıca konunun esrar maddesinin Bingöl sosyal ekolojisindeki konumuyla ilgili olduğu söylenebilir. Daha sonraki başlıklarda konu hakkında bilgiler verilecektir.

H93 kodlu hükümlü, hükümlü dindarlığının davranışsal ve dini pratiklerle ilgili algısını, net ve geniş bir analiz yaparak şöyle aktarmaktadır:

- H93: "Bu işleri [uyuşturucu madde ticareti] yaparken camiye gidiyorduk, namaz da kılıyorduk yani. Namaz kılarak dua ediyorduk; 'Allah bizi korusun' diye. Bu işleri yaparken bizi korusun, işlerimiz rast gitsin diye. Bol bol sadaka da veriyorduk. Size şahit olduğum bir olay anlatayım Hocam. Kahvede oturuyorduk, ezan okundu. Sonra namaza gittik. Arkadaş secdeye inince külahının [kalın kumaştan takke] içindeki küçük uyuşturucu paketleri de düştü, secde yerinde görünüyordu. Az daha namazımı bozacaktım, gülesim gelmişti. Böyle çooooook olay söyleyebilirim. Buna bile şahit oldum Hocam. Bingöllüler muhafazakâr olduğu için bu işleri yapsalar da dinine bağlıdırlar. Tanıdığım birçok Bingöllü var. Bu işleri [uyuşturucu madde ticareti] yapıp her sene hacca, umreye giden insanlar var."

H93, namaz ibadeti ile uyuşturucu madde eylemleri arasındaki bir ilişkisizliğe dikkat çekmektedir. Oysaki din-suç ilişkisi araştırmalarına göre negatif ilişkinin ortaya çıkması beklenmektedir. H93'e göre namaz kılmak ile uyuşturucu madde satmak/satmamak arasında bir bağlantıdan ziyade ayrı konumların olduğu bir durum vardır. Yani uyuşturucu madde eylemlerinin yeri ayrı, namaz kılma gibi dini pratiklerin yeri ayrıdır. H93 ve yukarıdaki H156 gibi bireyler, suç eylemlerinde bulunurken bile dua ederek aslında dinin yasakladığı eylemler için yine dini referanslara başvurmaktadır. Sadaka gibi dini pratiklerin kötülükleri def ettiği, iyiliklere yol açtığı bilindiğinden kötü olan suç eylemlerinin daha kötü bir hal almaması için birilerine maddi yardımda bulunmak başvurulan bu yollardan bir diğeridir. Dahası bu tutumun Bingöllü olan kişiler için sıradanlığına, normalliğine özellikle işaret edilmektedir.

Dindarlık, bireylerin suç işlememelerine ve suç ile ilgili eylemlerden uzak kalmalarına yönelik tutumun sağlam bir şekilde var olmasını gerçekleştirmektedir. Din-suç ilişkisindeki birçok araştırma, aslında bu durumun gerçekleşmediği ya da eksik kaldığı ile ilgili sonuçları bildirmektedir. Özellikle kiliseye/camiye gitmek, belirli gün ve gecelerde ritüellerde bulunmak veya namaz kılmak, sadaka vermek gibi dindarlığın sosyal görüngüleri, suçluların bireysel dindarlıkları ile daha ilgili gösterilmektedir. Literatürdeki bu bakış açısı, dindarlığın toplumdaki bireyler arasında çeşitli gösterge ve

semboller bağlamında değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak dinin inanç, bilgi, duygu, ahlak gibi boyutlarda inananlarına sağladığı edinimler ile bireylerin davranış tutumları arasında birtakım çelişkilerin gerçekleştiği görülmektedir. Cezaevinde bulundukları esnada sorgulanan namaz ibadeti ile ilgili olarak hükümlülerin şekilsel, dönemsel, zamansal bir ibadet anlayışını aşamadıkları tespit edilmiştir. Cezaevine girmeden önceki ve girdikten sonraki hükümlü dindarlığı arasında gel-git yaşanan bir tutum benimsenmiştir. Kimi hükümlü, kapalı cezaevinden açık cezaevine geçiş sonrasında namaz kılmayı bıraktığını ifade etmiştir. Dolayısıyla hükümlülerin dindarlığı sözlü veya gösterişçi kalmıştır. Bu durum, hakiki (dinin meşru gördüğü) dindarlığı zedeleyen ve bizi yanıltıcı sonuçlara sevk eden durumlara itmektedir.

Sonuç olarak namaz ibadeti, hükümlü dindarlığının sorgulandığı, dinin bilgi ve davranış boyutları arasındaki çelişkileri içeren ve şekilsel dini pratikten öte götürülemeyen bir konumda yer almaktadır. Ayrıca cezaevindeki namaz kılma tutumlarının sıklıkla değişiklikler gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum dindarlık ölçeğindeki veriler ile örtüşmemektedir. Diğer yandan oruç tutma tutumları da hükümlü dindarlığı için birtakım analizler sunmaktadır.

3.1.2. Hükümlülerin Oruç Tutma Tutumları

Araştırmanın saha çalışmalarının bir kısmı, Müslümanların kutsal zamanlarından olan Ramazan ayında yapılmıştır. Cezaevinde bulundukları sürede herhangi bir engelleri yoksa oruç tutup tutmadıkları özellikle bu süreçte irdelenerek araştırılmıştır. Aşağıdaki tablo, hükümlülerin konuya dair dağılımlarını içermektedir:

Tablo 18: Hükümlülerin Cezaevinde Oruç Tutma Durumları

Ramazan Ayında Oruç Tutma Durumu	N	%
Her gün tutarım	114	72,6
Ramazan günlerinin çoğunda oruç tutarım	12	7,6
Ramazan boyunca haftada bir-iki gün oruç tutarım	6	3,8
Ramazan boyunca bir-iki gün oruç tutarım	6	3,8
Oruç tutmam	19	12,1
Toplam	**157**	**100**

Tabloya göre hükümlülerin %72,6'lık büyük bir çoğunluğu Ramazan ayında oruç tuttuklarını bildirmiştir. Ramazan ayında yaptığımız görüşmelerde, hükümlülere oruç tutup tutmadıkları vurgulanarak sorulmuş ve bu durum paralel bir oranda teyit edilmiştir.

Oruç ibadeti, namaz ibadetinden farklı olarak geleneksel ve kültürel değerlerle bezendirilen, çeşitli cemaatsel dini faaliyetler yapılan ve özellikle belirli bir ayda eda edilen bir ibadettir. Namaz kılma tutumları, bireylerde direkt olarak anlaşılamasa da oruç tutma durumları bireylerin yeme-içme faaliyetlerinden çekinmeleriyle fark edilebilmektedir. Ayrıca toplu halde yapılan iftar ve sahur yemekleri, bireylerde oruç tutmaya dair bir yönelim ve alışkanlık geliştirmektedir. Nitekim namaz kılmayan birçok birey, Ramazan ayında oruç tutmaktadır. Hükümlülerden de hiç namaz kılmadığını ifade eden 17 katılımcının 6'sı her gün oruç tuttuğunu, 5'i de sıklıkla tuttuğunu belirtmiştir.

Birkaç hükümlünün oruç ibadetiyle ilgili açıklamalarına değinmek gerekmektedir. Örneğin, hiç oruç tutmayan H114 psikolojik sebeplerden ilaç kullandığı ve H136 ise psikolojik sebeplerden çay veya sigara içmesi gerektiği için oruç tutamadığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra her iki hükümlü de günde en az bir-iki vakit namaz kıldıklarını bildirmiştir.

H30, günde bir-iki vakit namaz kılabilmesine rağmen şeker hastalığını gerekçe göstererek oruç tutamadığını ifade etmiştir. Ancak cezaevine girmeden önce oruçlarını her gün tuttuğunu, "Esrar içerken daha rahat tutuyordum, şeker hastalığımdan dolayı şimdi tutamıyorum" ifadeleri ile belirtmektedir. Cezaevinde kullandığı ilaçlar yerine cezaevine girmeden önce esrar maddesi kullanarak şeker hastalığı nüksetmeden her gün oruç tutabildiğini iddia eden H30, bu ilaçlardan dolayı oruç tutamadığı için üzgün olduğunu da ayrıca söylemiştir. Esrar maddesinin şeker hastalığına etki ettiği konusundaki veriler, daha sonra değerlendirilecektir.

H147 ise, "Tüm Ramazan boyunca orucumu tuttum. Bu işi [uyuşturucu madde ticaretini] yaparken de tutuyordum. Bu benim boynumun borcu" ifadelerini kullanarak orucun kendisi için önemli bir ibadet olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak aynı önemi namaz kılma için göstermeyen H147, hiç namaz kılmadığını daha önce belirtmiştir. Bu bakımdan kişisel dindarlık ortalaması (X=3,88) ve dindarlık davranış boyutu ortalaması (X=2,50) olan H147, dindarlığı duygu (X=4,00) ve biliş (X=4,00) boyutlarında yaşamaya çalışan bir birey görünümü sunmakta ve yukarıdaki beyanlarıyla dindarlık ile suç arasında

bir ilişkinin kurulamayacağını veya her ikisinin de ayrı konumlarda olduğunu aktarmaktadır. Buna benzer açıklamaları yukarıdaki H93 ve H156 ifade etmiştir.

Görülüyor ki hükümlüler, dindarlıklarını iki yönlü yaşama eğilimindedirler. Birincisi; hem uyuşturucu madde eylemlerini gerçekleştirmeye hem de namaz, oruç, sadaka gibi dini pratikleri yerine getirmeye çalışmaktadırlar. İkinci ise kendilerini dindar olarak sınıflandırabilecek açıklamalar eşliğinde dini pratikleri, dini davranışlarını meşrulaştırmak için kullanmaktadırlar. Esrar maddesini şeker hastalığı için kullanan, suç ve dini davranışları birlikte yapılabileceğine kendilerini örnek gösteren, namaz ve oruç ibadetleri arasında yer yer tercihlerde bulunan birçok hükümlü, dindarlığı içsel ve dışsal çelişkilerle benimsemektedir. İçsel çelişki, kendi dindarlıklarını meşru görmeleri; dışsal çelişki ise bunu sosyal çevrelerine inandırma çabası içinde olmalarıdır. Bununla birlikte farklı iki konudaki tutumlarının hükümlülerin dindarlıklarını sorgulamamıza imkân vermektedir. Aşağıdaki başlıkta hükümlülerin yaşamları boyunca cinsel ilişki ve günah eylemlere karşı tutumlarını sunmaktadır.

3.1.3. Hükümlülerin Cinsel İlişkiye ve Günah Eylemlere Karşı Tutumları

Dindarlığın davranış boyutu, hükümlülerin cezaevi öncesi ve sonrasındaki tüm hayatlarıyla ilişkili olabilmektedir. Bu ilişki sadece namaz, oruç gibi ibadetler dışında İslam'ın ibadet olarak gördüğü birçok sosyal tutumla da ilgilidir. İslam'da ibadet kavramı sadece belirli formel ibadetlerden ibaret olmamaktadır. Nitekim İslami literatürdeki "salih amel" kavramı da inanan kimseden yapması istenen ve yaptığı takdirde mükâfat göreceğini umduğu -ister Allah'a karşı kulluk, isterse tüm varlıklara yapılan iyilik türünden olsun- bütün eylemleri kapsayarak[482] bireylerin dini tutumlarını yönlendirmektedir. Bu nedenle hükümlülere dini ibadetler dışındaki gündelik dini tutumlarına yönelik iki soru daha sorulmuştur. Aşağıdaki tablo, konu hakkındaki hükümlülerin dağılımlarını göstermektedir:

[482] Abdurrahman Kurt, "Örgütlü İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme", *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, ed. Hayati Hökelekli, Bursa: KURAV Yayınları, 2006, s. 267.

Tablo 19: Hükümlülerin Cinsel İlişkiye ve Günah Eylemlere Yönelik Tutumları

	Evlilik dışı cinsel ilişki, bazı durumlarda normal karşılanabilir.		Günah olduğunu bildiğim halde bazı eylemleri yaptım.	
	N	**%**	**N**	**%**
Katılıyorum	41	26,1	132	84,1
Kararsızım	14	8,9	10	6,4
Katılmıyorum	102	65,0	15	9,5
Toplam	**157**	**100**	**157**	**100**

Dini davranış tutumlarına yönelik hükümlülere sorulan evlilik dışı cinsel ilişki ile ilgili ne düşündükleri sorusuna hükümlülerin %65'i katılmadıklarını açıkça belirtmiştir. Her dört hükümlüden birisi ise bazı durumlarda evlilik dışı cinsel ilişkinin normal karşılanabileceğini, tarafların rızaları dâhilinde bunun sakıncalı olmadığını düşünmektedir. H96 konu hakkında "Zina haramdır ama bizler insan olduğumuz için nefsimize yenik düşebiliriz" ifadelerini; H136 ise "İhtiyaçtır" ifadesini kullanmıştır. Her iki hükümlü de zinanın haram olduğunun bilincinde olup davranışsal olarak buna yönelimlerinin gerçekleşeceğine işaret etmiştir.

Evlilik dışı cinsel ilişki, İslam dininde yasaklanan büyük bir cürümdür. Hükümlülerin büyük bir çoğunluğu bu türde ilişkiye karşı olsa da dörtte birlik kesimin kabul edilebilir ölçülerde razı olmaları, dindarlığın davranışsal boyuttaki düşüklüğüne de işaret etmektedir. Buna göre dinin bilgi ve davranış boyutları arasında bir tutarsızlık görülmektedir.

Tabloda yer alan bir diğer soru ise hükümlülerin yaşam boyu bilerek/bilinçli günah işleyip işlemedikleri üzerinedir. Dağılıma bakıldığında hükümlülerin büyük çoğunluğu (%84,1) bilerek günah işlemiştir. Bazı hükümlüler cezaevinde bulunmalarını, gerçekleştirdikleri günahların bir sonucu/karşılığı olduğunu ifade etmektedir. Ne kadar ya da kaç kere yapıldığına bakılmaksızın hükümlüler için öncelikle gündelik dini bilgilere sahip oldukları ve dinen yasak olan cürümleri işleyebildikleri söylenebilir. Burada her hükümlünün sürekli bile bile günah işlediği durumuna işaret edilmemektedir. Vurgulanmak istenilen; hükümlülerin oldukça dindar görünmelerine rağmen dindarlıklarının davranış boyutunda dinen yasak bazı eylemleri bilinçli olarak yapmaları veya benzeri tutumları benimsemeleridir.

Sonuç olarak uyguladığımız dindarlık ölçeğinin bir bütün olarak dindarlığı net sınırlarla ortaya koyamadığı görülmektedir. Hükümlüler ölçek puanlamasında dindar gruplar içerisinde yer alsa da özellikle dini davranışlarındaki birçok tutum bu durumu çelişkili/tutarsız kılmaktadır. Duygu, biliş ve yaratıcı ile ilişki boyutlarındaki yüksek oranlar, hükümlülerin tutumlarında/davranışlarında görülen vicdani yönelimle tartışmaya açıktır. Hükümlülerin dini yaşayış biçimi açısından bir nevi halk dindarlığı eğiliminde oldukları ve dindarlığı bazı zaman ve durumlara göre bireysel olarak yaşadıkları;[483] kendilerine dindarlık ile ilgili soru sorulduğunda ise dindar gözükmek adına yanıltıcı ifadeler kullandıkları tespit edilmiştir. Özellikle dini bilgiye sahip olduklarını belirtip buna uygun hareket etmeyen hükümlüler, cinsel ilişki ve günah eylemleri ile ilgili tutumlarında dinin yasakladığı eylemlerden kaçınmakta hassasiyet göstermemektedir. Dolayısıyla dindarlık, her bir boyut tek tek incelendiğinde bütüncül olmaktan ziyade bireysel tutumlara göre şekilsel veya gösterişsel olmaktadır. Ölçek uygulamasında dindar olduklarına vurgu yapan hükümlüler, dindarlıklarını tam anlamıyla çelişkili ve tartışmalı bir tutumla hakiki olarak sunmamaktadır. Dindarlık olgusunu kendi dindarlık algılarıyla bir tutmaya çalışan[484] ancak suç ve sapmaya yönelik davranışları gerçekleştiren hükümlüler, cezaevindeki dini tutumları da dâhil olmak üzere dini tutumlarının tutarsızlığını yok saymaktadır. Böylelikle araştırmamızdaki din/dindarlık-suç/suçluluk ilişkisinin gerçekte negatif olduğu, göstermek istedikleri dindar bir birey görünümünden pozitif bir ilişkinin çıkarılamayacağı hükümlülerin bu çelişkili/tutarsız dindarlıkları nezdinde saptanmaktadır.

[483] Günay, dindarlığı yoğunluğu bakımından birkaç tipe ayırmaktadır. Bunlardan alaca dindarlar, dini hayatlarında düzensiz olan kutsal gün ve gecelerde dini ibadetleri yapmaya çalışan kişilerdir. Ayrıca toplumsal beklentiler bağlamında mevsimine göre dindarlar da vardır. Mevsimine göre dindarlar, ramazan aylarında, cenaze, mevlit gibi zamanlarda dini sorumluluklarını yerine getirmeye meyillidirler. Dini yaşayış biçimi olarak ise halk dindarlığı, taklitçiliğin yoğunlukla benimsendiği bir dindar tipidir. Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, Erzurum: Erzurum Kitaplığı Yayınları, 1999, ss. 259-264.

[484] Dindarlık konusu sorulan kişiye göre değişebilmektedir. Bu bağlamda dindarlık öznel bir olgudur. Kime göre veya ne kadar dindar olunduğu durumu tartışmaya açıktır. Bu öznel durum sırasında bireyler kendilerini başkalarıyla kıyaslayarak olduklarından daha çok dindar veya daha az dindar olarak tanımlayabilirler. Ayrıca bazı durumlarda bireyler daha çok dindar bazı durumlarda ise daha az dindar görünmek isteyebilirler. Özlem Altunsu Sönmez, "Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 36 (2016), s. 573.

3.2. Din Öğreticilerinin ve Hükümlü Yakınlarının Dindarlık Durumları

Araştırmamızdaki din öğreticilerinin (din görevlisi ve din eğitimcilerinin) ve hükümlü yakınlarının dindarlık durumları, bazı karşılaştırılmaların yapılabilmesi adına araştırılmıştır. Din görevlisi ve din eğitimcilerinden alınan cevaplar, din öğreticisi olmaları bağlamında birlikte analiz edilmiştir. Aşağıdaki tablo, din öğreticilerinin dağılımlarını içermektedir:

Tablo 20: Din Öğreticilerinin Dindarlık Durumu

Alt Boyutlar	Ok-Dini Tutum Ölçeği Soruları	Ortalama	Standart Sapma
Biliş	Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum (-)	1,0149	,19672
	Dinî inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum (-)	1,0388	,34820
	Biliş Alt Boyutu Genel Ortalaması	**1,0269**	**,22063**
Duygu	Ezan, dua veya ayet gibi dinî okumaları dinlediğimde duygulanırım	4,5194	,73742
	Dinî etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım	4,4716	,89154
	Duygu Alt Boyutu Genel Ortalaması	**4,4955**	**,69157**
Davranış	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.	4,6836	,60055
	İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım	4,7254	,52692
	Davranış Alt Boyutu Genel Ortalaması	**4,7045**	**,51255**
İlişki	Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.	4,6985	,68024
	Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum	4,7910	,60282
	Tanrıyla İlişki Alt Boyutu Genel Ortalaması	**4,7448**	**,56845**
Dindarlık Genel Ortalama*		**4,7295**	**,35461**

* Dindarlık ölçeğindeki genel aritmetik ortalama, "Biliş" boyutundaki olumsuz sorulara verilen cevapların (X=4,9204) ters kodlanmasıyla elde edilmiştir. Ölçeği oluşturan maddeler her biri, hiç katılmıyorum 1 puan; az katılıyorum 2 puan; orta düzeyde katılıyorum 3 puan; çok katılıyorum 4 puan ve pek çok katılıyorum 5 puan olan 5'li Likert tipi ölçeklemeyle ölçülmüştür. Ölçek puanlamasındaki ortalamaya göre dindarlık durumu: 1.00-1.49=Çok az dindar veya hiç dindar değil (çok fazla seküler/tam seküler); 1.50-2.49=Az dindar (oldukça seküler); 2.50-3.49=Orta düzeyde dindar (orta düzeyde seküler); 3.50-4.49=Oldukça dindar (az seküler); 4.50-5.00=Çok dindar/kesin inançlı (çok az seküler veya hiç seküler değil).

Din öğreticilerinin dindarlık genel ortalaması (X=4,7295), beklenildiği üzere yüksektir. Alt boyutların ortalaması ise Biliş (X=4,9731) > İlişki (X=4,7448) > Davranış (X=4,7045) > Duygu (X=4,4955) şeklinde sıralanmaktadır. Din öğreticilerindeki en yüksek alt boyut biliş, en düşük ise duygu boyutudur. Duygu boyutunun, en yüksek oran olan 4,50-5,00 dağılımının çok az altında olması dikkat çekicidir. Din öğreticiliği görevinde bulunan din görevlileri ve din eğitimcileri, mesleki görevlerinden olan ezan, dua, ayet okumalarında ve din öğreticiliği faaliyetlerindeki sorumluklarında duygusal olarak bir nebze düşük tutuma sahiptirler. Din öğreticilerinin bu tür dini etkinliklerdeki duygusal durumları, meleke haline gelen görevleri ve süreklilik ya da düzenlilik arz eden faaliyetler nedeniyle daha az duygusal hissiyat ile yaşadıkları söylenebilir.

Hükümlü yakınlarının dindarlık ortalamaları ise şu şekildedir:

Tablo 21: Hükümlü Yakınlarının Dindarlık Durumu

Kod	Dindarlık Ölçeği Ortalama Puanı
HY1	5,0000
HY2	4,5000
HY3	4,6250
HY4	4,2500
HY5	4,1250
HY6	5,0000
HY7	5,0000
HY8	5,0000
HY9	4,8750
HY10	4,8750
Toplam	**4,7250**

Hükümlü yakınlarına da diğer örneklem gruplarına sorulan *Ok-Dini Tutum Ölçeği* uygulanmıştır. Dört katılımcının dindarlık ortalaması en yüksek (X=5,00) puandadır. En düşük puan (X=4,13) ise HY5'e aittir. Nicelik olarak diğer örneklem gruplarla karşılaştırılması uygun olmayan hükümlü yakınlarının dindarlık ölçeği ortalamasına (X=4,72) bakıldığında din öğreticilerine benzer olarak çok dindar oldukları görülmektedir. Nitekim hükümlü yakınları arasında yüksek din eğitimi almış bazı ilahiyatçı öğreticiler de bulunmaktadır. Diğer yandan kimi hükümlü yakını ise, yukarıdaki

hükümlüler gibi esrar maddesi kullanan ve çeşitli dini tutumlarında hükümlüler gibi taviz veren bir tutum göstermektedir.

Sonuç olarak dindarlık ve dini tutum başlığı bağlamında genel bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Din ve suç ilişkisi bağlamında yapılan birçok araştırmada, suçluların dindarlık durumlarının düşük olduğu ve din-suç ilişkisinin negatif/ters yönde gerçekleştiği sonucu ortaya çıkmıştır[485] Öncelikle hem dindarlık ölçeğinin hem de diğer dini tutumların (namaz kılma, oruç tutma ve cinsel ilişkiye ve günah eylemlere yönelik tutumların) cezaevinde sorgulandığı akılda tutulmalıdır. Hükümlüler, cezaevindeki dindarlık ölçeği puanlarına göre dindar gruplar arasında yer alabilecek bir görünümdedir. Ancak bu durum, kriminolojideki araştırmaların büyük bir kısmı ile örtüşmemektedir. Özellikle batıdaki din-suç ilişki bağlamında yapılan araştırmalar, dinin suç ile negatif ilişkisini ısrarla vurgulamaktadır. Ülkemizdeki çalışmalarda ise bu durum tartışmalıdır. Genelde "dindar mısınız?", "dindarlığınız hangi kategoridedir?" gibi çeşitli sorularla veya dini pratikler üzerinden araştırılan suçlu dindarlığı, birçok çalışmada tutarsız görülmektedir.[486] Dindarlık veya dini davranış elbette ki bireyseldir. Ancak toplumsal olduğu noktada özellikle ahlaki tutumları, suçluların dindarlıklarının bir sonucu olmalıdır. Diğer yandan hem dini ibadetlerde bulunup hem de uyuşturucu madde eylemlerini gerçekleştirmek dinin bireylere sunduğu dindar kimliğin ahlakiliği ile uyuşmamaktadır.[487] Bilerek günah işleyen ya da gayr-i meşru cinsel ilişkiyi kabul eden kimi hükümlü, ahlaki tutumları göz ardı etmekte ve dindarlığı kendi algıları ile aktarmaktadır.

Hükümlülerin dindarlığı konusundaki araştırmamızın odak noktası, araştırma örneklemindeki hükümlülerin veya cezai yaptırıma tâbi olan suçluların dindar olmadıkları ya da dindar olamayacakları gibi bir bağlamda değil, dindarlık durumlarını sağlıklı ve olabildiğince doğru düzeyde ölçülmesine ve suç eylemlerine olan eğimlileri arasındaki ilişkiyi açıklayamaya yönelik bir çabadan ibarettir. Nitekim suç

---

[485] Bkz. Pettersson, "Religion and Criminality: Structural Relationships Between Church Involvement and Crime Rates in Contemporary Sweden", ss. 279-280; Brownfield, Sorenson, "Religion and Drug Use Among Adolescents: A Social Support Conceptualization and Interpretation", ss. 270-275; Hirschi, Stark, "Hellfire and Delinquency", s. 212; Rhodes, Reiss, "The 'Religious Factor' and Delinquent Behavior", ss. 83-98.

[486] Bkz. "Literatür Taraması ve Değerlendirmesi" Başlığı.

[487] Ahlak eksenli dindarlık, dindarların dinin kendisinden istediği ahlaki ölçütlere göre hareket etmeyi öngörmektedir. Ejder Okumuş, *Din Sosyolojisi*, Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2018, ss. 122-123. Ahlaki dindarlık için ayrıca bkz. Paden, *Kutsalın Yorumu*, s. 164.

sosyolojisindeki birçok teori ve düşünceye göre dinin veya dindarlığın suç ve sapma eylemlerine olan yönelimi engelleyen, bireylerin sosyal davranışlarındaki sapkın tercihlerini önleyen veya bireyde kontrol mekanizması oluşturarak dini ve vicdani otokontrol sağlayan başlıca bir faktör olduğu açıkça görülmektedir.

Yukarıda literatür değerlendirilmesi yapılırken özellikle ülkemizdeki birçok araştırmada ve batıda yapılan bazı çalışmalarda din-suç ilişkisine dair pozitif yönde bir neticelendirmenin olduğu veya dindarlık ve suçluluk arasındaki bir ilişki kurmanın doğru olmadığı ya da bu ilişkinin eksik olabileceği gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Fakat bu araştırmalarda birçok faktörün göz ardı edilerek hatta büyük bir çoğunluğunda katılımcılara sadece kendilerini ne ölçüde dindar gördükleri gibi net cevaplar verilen sorular sorularak ve katılımcıların dini gündelik yaşamlarındaki tutumları ve pratikleri irdelenmeden araştırılarak sonuçlandırılmıştır. Dolayısıyla başta İslam dininin ve diğer semavi dinlerin açıkça yasak kıldığı, büyük günahlardan saydığı, ağır cezai yaptırmalara çarptırdığı cinayet, adam yaralama, hırsızlık gibi birçok suç eylemini işleyenlerin dindar oldukları tespit edilmiş ve din-suç ilişkisi pozitif yönde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, bu tür araştırma sonuçlarının doğru olmadığı, katılımcıların hiçbir şekilde dindar olmadıkları/olamayacakları veya dindar birinin bu tür suçları işlemeyeceği gibi bir yorumlamadan kaçınılarak dindarlığı ölçmeye yönelik sorulan soruların eksik ya da tartışmaya açık olması durumu, araştırmamızda ölçülmeye çalışılan suçlu dindarlığının daha da irdelenmesine götürmektedir. Bununla birlikte hükümlülerin dindarlık durumları, katılımcıların samimi ve güvenilir cevaplar verdikleri varsayılarak sadece tablodaki oranlar ile değerlendirildiğinde birtakım araştırmalardaki verilerle benzerlik göstermektedir.

Doğu Anadolu Bölgesindeki cezaevlerinde bulunan mahkûmlarla yapılan bir araştırmaya göre araştırmaya katılan uyuşturucu madde suçlularının %28,6'sı çok dindar, %47,1'i ise dindar olduklarını ifade etmişlerdir.[488] Buna göre Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan uyuşturucu madde suçlularının %75,7'si dindar veya çok dindar gösterilmektedir. Yüzdelik olarak vermek gerekirse araştırmamızdaki hükümlülerin %93,6'sının oldukça dindar veya çok dindar oldukları varsayılabilir. Oranlar karşılaştırıldığında Bingöl evrenindeki hükümlü örnekleminin bölgedeki diğer hükümlü oranından çok daha fazla dindar bireylere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu

[488] Kızmaz, *Bazı Sosyal Değişkenler Bağlamında Doğu Anadolu Bölgesinde Suç ve Suçluluk*, s. 208.

durum, Bingöl toplumuna yönelik yapılan bir araştırmanın verilerine de yakındır. Korkutata'nın Bingöl toplumu evreninde gerçekleştirdiği dini hayat araştırmasındaki veriler değerlendirildiğinde hükümlülerin Bingöl toplumunun inanç ve ibadet düzeyindeki yüksek olan oranlara benzerlik gösterdiği belirtilebilir. Korkutata'nın araştırmasındaki katılımcıların inanç düzeyleri ile ibadetlere katılımları bağlamında bir pozitiflik mevcuttur.[489] Bu durum hükümlülerin dindarlık oranındaki davranış boyutunda düşük olsa da namaz kılma ve oruç tutuma gibi dini pratikler özelinde kabul edilebilir bir düzeydedir. Lakin Korkutata'nın bireylerdeki inanç düzeyinin ibadetleri ve sosyal davranışları etkilediğine dair dikkat çektiği pozitiflik vurgusu, suç işleyip ceza almış bireyler olmaları ve sapma eylemlerinde bulunmaları dolayısıyla araştırmamızdaki hükümlüler için kabul edilmemektedir.

Diğer yandan hükümlülerin dindarlık genel ortalaması (X=4,2229) ile din öğreticilerinin dindarlık genel ortalaması (X=4,7295) birbirlerine yakınlık göstermektedir. Buradaki durum, suçla ilişkisi olan bir örneklem grubu ile suç eylemleriyle ilişkisi hiç olmayan, aksine dinin toplumdaki maddi-manevi sosyal etkilerine yön veren, yüksek din eğitimine sahip bireyler arasındadır. Dolayısıyla her iki grubu aynı dindar grup içinde değerlendirerek hükümlülerin ölçekteki dindarlık durumlarına rağmen pozitif bir ilişkiden bahsedemeyiz.

Hükümlülerin tüm hayatları boyunca gerçekleştirdikleri geleneksel dini yaşam sürecinin etkisiyle ve birtakım hassasiyetlerinin neticesinde dindarlıklarının yüksek oranları göstermesi özellikle Bingöl toplumunun birer bireyleri olmaları bağlamında bir nebze kabul edilebilirdir. Bu kabul, sadece Bingöl'deki uyuşturucu madde hükümlülerinin diğer illerdeki veya bölgelerdeki uyuşturucu madde hükümlülerinden biraz daha dindar oldukları şeklinde bir değerlendirmeyle gerçekleşebilir. Aksine din öğreticileri veya Bingöl toplumundaki suçlu grubu dışındaki bireyler ile aynı dindarlığı yaşadıklarını söylemek mümkün değildir.

Din-suç ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar ekseninde bu durumun tartışmalı olduğu bilindiğinden burada iki yönde yorumlama yapılabilir. Birincisi; hükümlülerin dindarlık ölçek verilerinin gerçeği yansıttığı, tıpkı yaşadıkları özelde Bingöl ve genelde de Türkiye toplumundaki gibi dini yaşam seyri gösterdikleri ve suç eylemlerine dair açıklamaların başka faktörlerde aranması gerektiğidir ki araştırmanın bir amacı da bu

[489] Korkutata, *Bingöl'de Dini Hayat*, s. 247.

arayıştır. Kızmaz, ülkemizdeki din-suç ilişkisine dair literatürdeki araştırmaları sosyal kontrol bağlamında değerlendirmiştir. Buna göre, sosyal kontrol teorisinin öngördüğü üzere suç eylemlerinde bulunan bireylerin toplumun genelinin benimsediği inanca sahip olmadıkları iddiası ülkemizdeki birçok araştırmada geçerli olmamaktadır.[490] Araştırma neticeleri, araştırmamızdaki hükümlülerin yüksek dindarlıkları bağlamında örtüşmektedir. Ancak din ve suç arasındaki negatif ilişki ile bağdaşmayan araştırmamızdaki hükümlü dindarlığının oldukça çelişkili veya tutarsız dini tutumları barındırması, bu yorumlamayı kabul edilebilir kılmamaktadır. Buna kullandığımız ölçeğin de etki ettiğini söylemek mümkündür.

Araştırmamızdaki hükümlülere uyguladığımız *OK-Dini Tutum Ölçeği*, toplumdaki suç ve sapma ile ilişkileri olmayan bireylerin dindarlıklarını saptamaya imkân verebilir. Nitekim ölçek, üniversite öğrencilerine uygulanarak hazırlanmıştır. Ancak suçlu veya sapkın grupların dindarlıkları için bu ölçeğin işlevsiz olduğu ya da çok az tespit edilebilir olduğundan da bahsetmek gereklidir. Nitekim kriminolojinin genel yargısı ile ters düşmektedir. Ülkemizde yapılan birçok araştırmanın din/dindarlık ve suç/suçluluk arasında pozitif ilişkiye dair yanlış tespitleri, din-suç ilişkisinin halen daha ülkemizde sağlıklı ölçme ve değerlendirme ile yapılmadığını göstermektedir. Bu yanılgıdan kurtulmak, dindarlığı ölçme araçlarının sorgulanabilmesi ile mümkündür. Uyguladığımız ölçeğin bu yanılgıyı gideremediği açıktır. Böylelikle araştırmamızdaki bu tespitin, ileride yapılacak din-suç ilişkisi araştırmaları için ölçeğin kullanılıp kullanılmayacağı tutumuna etki edeceği söylenebilir. Diğer yandan kriminoloji, sosyoloji ve psikoloji literatürlerinde titizlikle hazırlanmış ve suçlu dindarlığını saptamamıza imkân veren bir çalışmanın veya ölçeğin bulunmamasının da buna neden olduğu ifade edilebilir.

İkincisi ise, hükümlülerin dindarlık durumlarının cezaevinde artış gösterdiği, cezaevine girmeden önce daha az dindar oldukları, ölçek sorularını cevaplarken dindar olduklarını göstermelerinin aslında dini ve vicdani bir savunuculuk yönelimi içinde gerçekleştiğidir. Hükümlülerin cezaevi öncesi yaşamlarındaki dindarlık durumları, uyuşturucu madde eylemlerini gerçekleştirme sürecindeki doğası gereği özellikle ilgili bulunmayarak ve ilgili kurumların araştırmaya verdikleri izinler neticesinde araştırma esnasında sorgulanamamıştır. Sorgulanmış olunsa dahi hükümlülerin cezaevi öncesindeki psikolojik, sosyolojik ve fiziksel çevre gibi onun algısına etki eden veya

[490] Kızmaz, "Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları", ss. 30-37.

algısını oluşturan tüm faktörlerin özellikleri tam sağlanamamış olacaktı. Dolayısıyla hükümlülerin aleyhinde objektifliği zedeleyen bir durumla karşılaşılabilirdi. Yine de bazı hükümlülerin tutumlarında cezaevine girdikten sonra dine yönelim bağlamında birtakım farklılıkların oluştuğunu gösteren bulgulara rastlanmıştır.

Tecim'in yaptığı bir araştırmada hükümlülerin cezaevindeki dini yaşamlarında olumlu yönde bir artış görülmektedir.[491] Kızmaz'ın çalışmasındaki hükümlülerin de %27,5'i cezaevine girdikten sonra daha da dindarlaştıklarını ifade etmiştir.[492] Yukarıda da değinildiği üzere kimi hükümlünün namaz kılma, dua etme ve dini duyguları daha belirgin yaşama gibi birçok konuda yüksek dindarlık tutumlarını sergiledikleri belirtilmiştir. Hükümlülerdeki bu değişimin daha ziyade dindarlığın davranış boyutunda gerçekleştiği görülmektedir.

Hükümlülerin dini davranışlarında, bazı düşüşler yaşadığı ve bu düşüşlerin birtakım ortamlar oluştuğunda ve fırsatlar gerçekleştiğinde cezaevinde yükselişe doğru yöneldiği saptanmıştır. Dinin cezaevinde manevi danışmanlık işlevi gördüğü aşikârdır. Böylelikle birçok hükümlünün dine bağlılığı veya yönelimi görece artmıştır. Ancak dine olan yönelimin ve hükümlülerin dindarlıklarının sadece cezaevi ortamında değerlendirilmemesi gerekmektedir.

Araştırma örneklemi olan hükümlülerin yetiştikleri Doğu Anadolu toplumunun gelenek, görenek ve alt kültüründen kaynaklı olarak dini değer ve duygulara sahip oldukları; dini biliş, duygu ve tanrı ile ilişkilerinin yüksek oranda yer aldığı, ancak işledikleri suçlar münasebetiyle gündelik dini yaşamlarındaki bazı tutumlarında bir tutarsızlığın ve eksikliğin görüldüğü, dindarlığın daha çok davranıştan uzak söylemsel bir görüngüye sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla din-suç ilişkisi bağlamında hükümlülerin dindarlıklarının sadece suç işledikleri ve cezaevinde bulundukları ortamlar üzerinden değerlendirilmeyerek hayat boyu dini yaşamlarının dikkate alınması ve aynı ölçüde diğer sosyal faktörler aracılığıyla incelenerek gösterilmesi gerekmektedir. Nitekim birçok hükümlü, tekrar suç işleyebilir ve cezaevine girebilir.

Araştırmamız esnasında cezaevinde bulunan hükümlüler, tarafımıza bildirdikleri dindarlık tutumlarını sonraki yaşamlarında da devam ettirdikleri sürece tutarlıdır. Aksi

[491] Erhan Tecim, "Cezaevlerinde Dinî Yaşantı ve Din Algısı", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22 (2009), s. 79.
[492] Kızmaz, "Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları", s. 48.

halde gösterişçi[493] bir dindarlıktan öte gidemezler. Bu durumu açıklamak için hükümlülerin cezaevi sonrasında tekrar aynı suçu işleyip işlemeyeceklerine dair tutumları sorgulanmıştır. Verilere göre hükümlülerin %15,3'ü tekrar aynı suçu yapacaklarını ve yine %15,3'ünün de çeşitli şartlara göre suç işleyebileceklerini ifade ettikleri görülmüştür. %69,4'ü ise tekrar suç işlemeyeceklerini bildirmiştir. Dindarlığın suç ve suçluluğa yönelik engelleyici etkisinin cezaevi sonrasında da devam etmesi beklenilmektedir. Araştırmamızdaki hükümlülerin dindar olduklarını kabul etmemiz için bu soruya tıpkı uyguladığımız ölçekte olduğu gibi hükümlülerin tekrar suç işlemeyeceklerine dair tutumlarının çok daha fazla oranlarda dağılım göstermesi gerekirdi. Anlaşılıyor ki dindarlıklarındaki tutarsızlık, hükümlülerin neredeyse üçte birinin tekrar suç işlemesine yol açacaktır. Diğer yandan bu tutarsızlık, dindarlık ölçeği ve dini tutum ve davranışlarıyla da saptanabilir.

Dindarlık ölçeğini irdelediğimiz namaz kılma, oruç tutma, cinsel ilişki ve günah eylemlere dair hükümlü tutumları, çaprazlama analize tabi tutulduğunda ölçeğe göre neredeyse tamamı dindar varsayılabilecek hükümlülerin dindarlığı bir bütün olarak benimsemedikleri ortaya çıkmaktadır. Günde en az bir-iki vakit veya sürekli namaz kılan ve aynı zamanda Ramazan ayının çoğunda veya tamamında oruç tutan toplamda sadece 74 hükümlü vardır. Bunların 58'i bilerek günah işlediklerini ve 7'si de tekrar suç işlemeyi düşündüklerini ifade etmektedir. Bu hükümlüler çıkartıldığında sadece 9 hükümlünün dini davranış ve tutumlarında tutarlı oldukları söylenebilir.

Bu veriler ve dindarlık ölçeğindeki istatistikler birlikte değerlendirildiğinde tüm hükümlülerin (N=157) yalnızca %5,7'sinin (N=9) gerçekte tutarlı bir dini tutum gösterdikleri söylenebilir. Böylelikle din-suç ilişkisindeki negatif tutuma göre dindarlık azaldıkça suçluluk artar tezi doğrulanmıştır. Zira araştırmamızdaki hükümlülerin büyük bir çoğunluğu, dindar olarak nitelendirilen tutum ve davranışlara sahip olmayıp dindarlık olgusunun hükümlülerde farklı bir algıyla açıklandığı ve olgu-algı çatışmasının yaşandığı

[493] Gösterişçi dindarlığın oluşması ve gelişiminde çeşitli sosyal nedenlerin etki ettiği söylenebilir. Bu bağlamda örneğin imaj ve gösteri, biçime ve niceliğe önem verme, farklılıkları kabul etmeme, kınama, dışlanma, tutuculuk, meşrûluk, kimlik bunalımı, damgalanma, ödül ve ceza, sosyal tabaka ve statü, kabul edilmeme korkusu vs. gösterişçi dindarlığın sosyal nedenleri olarak ifade edilebilir. Amel düzlemindeki bazı gösterişler, insan amelin içindeyken gerçekleşir, bazıları amelden önce oluşur ve amel sevap beklemeden ifa edilir. Bazıları ise yine amelden önce oluşur ancak bu tür bir ibâdette hem Allah rızası hem de gösteriş mevcuttur. Gösterişçi birey, belli zaman ve mekânlarda bir şekilde konuşur veya davranırken farklı yerlerde başka bir şekilde konuşur veya davranır. Bu davranışları, gösterişçinin gösterişini ele vermektedir. Ejder Okumuş, "Gösterişçi Dindarlık", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 6, S. 2 (2006), ss. 24-27.

gerek kendi nitel ifadeleriyle gerekse istatistiki verilerin çaprazlanması sonucundaki analizlerle tespit edilmiştir. Bu tespit, aşağıda yer vereceğimiz araştırma bulgularına ışık tutacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmamızın din-suç ilişkisi konusu bağlamındaki bulgular hükümlülerin (H), din öğreticilerinin (DÖ) ve hükümlü yakınlarının (HY) araştırma sınırlılıkları içerisindeki tüm algı ve tutumları ile birlikte bu bölüm altında değerlendirilecektir. Katılımcıların suç olgusu ve özellikle esrar maddesi çerçevesindeki dini meşrulaştırma ile ilgili algı ve tutumları sistematik bir sırayla aşağıdaki başlıklarda irdelenecektir. Anket ve mülakat verileri, çeşitli istatistiki dağılımlar ve analizler eşliğinde ve din-suç ilişkisi bağlamında yorumlanacaktır.

1. SUÇ, SUÇ NESNESİ VE SUÇLUYA BAKIŞ

Araştırmaya katılan hükümlülerin, din öğreticilerinin ve hükümlü yakınlarının suç olgusunu nasıl tanımladıkları; hükümlülerin diğer suçlarla ve hükümlüler dışındaki katılımcıların herhangi bir suçla ilişkileri; tüm katılımcıların aile ve sosyal çevrelerindeki bireylerin suç eylemleriyle münasebeti gibi birtakım suçluluk ile ilgili bilgiler bu başlık altında değerlendirilmektedir.

1.1. Suçun Tanımsal Durumu

Suç olgusunun çeşitli yönlerden tanımlarına önceki bölümde yer verilirken suçun tarif edilmesi üzerine mutabık bir tanımın bulunmadığına bilakis birçok yönden farklı tanımları içerdiğine ve hatta zaman, mekân, toplum ve bireylere göre bu tanımın farklılık gösterebileceğine değinilmişti. Suç kavramı, ilgili literatürde tanımlanmış olmakla birlikte araştırmamızda suçun örneklem gruplar nezdinde ne ifade ettiği de sorgulanmıştır. Suçun nasıl tanımlandığı ve hangi referanslara göre suç görüldüğü hususu bireylerin sapma eylemlerine yönelik rasyonel düşünüş edimlerini anlamamızı sağlayacaktır.

Aşağıdaki tablo, hükümlü ve din öğreticilerinin "Suç nedir?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımlarını göstermektedir:

Tablo 22: Suç Kavramı ve Algısı

Suç nedir?*	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	%	N	%
Devletin kanunlarla yasakladığı eylemleri yapmak	125	80,6	240	72,3
Dinin emir ve yasaklarına uymamak	64	41,3	292	88,0
Toplumun belli olan kurallarına uymamak, toplumsal düzenden sapmak	70	45,2	183	55,1
Kültür, örf ve âdetlere uymamak	35	22,6	90	27,1

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tablodaki verilerde birden fazla seçenek işaretlenmiştir. Hükümlülerden 2 kişi ile din öğreticilerinden 3 kişi soruya cevap vermeyerek boş bırakmışlardır. Buna göre tüm hükümlülerin %98,7'si (N=155) ile tüm din öğreticilerinin %99,1'i (N=332) soruyu cevaplayarak seçeneklerden en az birini veya birkaçını tercih etmiştir.

Hükümlülerin suça ilişkin tanımlamaları, %80,6'lık yüksek bir oran ile devletin kanunlarına uymayan eylemlerin yapılması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kanunların oluşturduğu yasal düzen, hükümlülerin sapma eylemini referans aldıkları ilk yapıdır. Diğer seçenekleri tercih etmeyen H137, "İhtiyaçtan dolayı suç işlenir" ifadelerini kullanarak suçun kanuni durumuna işaret etmekle birlikte yaşam şartlarının kanunları ihlal etmeye ittiğini söylemekte ve suç işlemenin gerekliliğini savunarak (the defense of necessity) Coleman'ın nötrleştirme tekniğini kullanmaktadır.[494]

İkinci olarak hükümlüler, toplumsal düzen ihlallerinin (%45,2) suç olarak ifade edilebileceğini belirtmektedir. Bu seçenek hakkında H148, devlet kanunlarında bazı boşlukların veya eksikliklerin olduğunu iddia etmekte ve bundan dolayı da suçu toplumsal kurallardan ve düzenden sapma ile ilişkilendirmenin daha doğru olduğunu savunmaktadır.

Dinin emir ve yasaklarına uymama, üçüncü sırada (%41,3) hükümlülerin referans kabul ettikleri yapıdır. Diğer seçenekleri işaretlemeyen H100, "İnsanların yapmış olduğu yargılamayı kabul etmiyorum… Zaten dinden sapmasaydık cezaevinde bu kadar kişi olmazdı" ifadeleri ile yargılamanın insan nezdinde değil, dini kaynaklarla olması

[494] James W. Coleman, *Criminal Elite: Understanding White Collar Crime*, New York: Saint Martin's Press, 1998'den aktaran Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 545-546.

gerektiğini ve dinin emir ve yasaklarından sapıldığı için cezaevlerinin çok sayıda kişi ile dolduğunu belirtmektedir. H100, kendisini suçlu olarak gösteren insanların adil bir yargılama yapmadıkları için asıl suçluların onlar olduklarını düşünmekte, Sykes ve Matza'nın dördüncü nötrleştirme tekniğini kullanarak kendisini kınayanları kınamaktadır (the condemnation of the condemners).[495] H3 ise "Allah'ın haram kıldığı, kulun kanun ile kısıtladığı, insanlara acı ve zarar getiren durumdur" ifadelerini kullanarak işaretlediği seçenekler olan suçun kanuna, dine ve topluma aykırılığını kısaca özetlemektedir.

Toplumda kültürün belirlediği örf, âdet, gelenek ve görenek kurallarına uymayan davranışlar da sapma davranışları olarak değerlendirilmektedir.[496] Hükümlülerin %22,6'sı kültür, örf, âdet gibi sözlü kuralların oluşturduğu düzene uymama durumlarını suç olarak görmekte ve diğerlerine göre daha az önem vermektedir. Ayrıca soruya ilişkin iki hükümlü, seçeneklerden herhangi birini tercihte bulunmamıştır. Bunlardan H17, "İnsana zarar veren her şey suçtur. Karşındakini incitecek her şey suçtur." ifadelerini kullanarak suçun tanımsal kaynağının insana verilen zarar ile ölçülebileceğini kendine göre betimlemektedir.

H28, kanunların suçlu ve suçsuz ayrımını tam olarak yapamadığını ve dolayısıyla suçun tanımının, kanuni düzen dışındaki din, toplum ve kültür gibi yapılara karşı gerçekleşen sapma eylemleriyle tarif edilebileceğini iddia etmektedir. Aynı seçenekleri işaretleyen H46 ise "Suç yoktur. Suça teşvik vardır. Bugün kimse anasının karnından suç işlemek için çıkmıyor" ifadeleriyle insanın suç işleyen değil suça yöneltilen bir durumunun olduğuna dikkat çekmektedir. Böylece H46, suçun sorumluluğunu reddetmekte (the denial of responsibility) ve suça yönlendirildiklerini iddia ederek kendisi dışındaki kontrol mekanizmalarına sorumluluğu atfetmektedir.[497]

İstatistiki olarak suçun genel bir tanımı yapılabilmekte ancak bireysel farklılıkların suçun tanımlanmasında nüanslara sebep olduğu ve hükümlülerin çeşitli nedenlerden suça bakışlarının değişebildiği söylenebilir. Örneğin, adam öldürmek yukarıdaki tabloya göre en başta kanuni bir düzene aykırılık ile suç görülebilir. Ancak ülkemizde gerçekleşen töre cinayetlerinin formel kanunlara göre bir anlamlandırılma ile yapılmadığı açıktır.

[495] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", s. 668.
[496] İçli, *Kriminoloji,* s. 21.
[497] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", s. 667.

Dolayısıyla bu tanımlamaların genel düşünceyi ifade ettiği, fakat değişen faktörlere göre tanımlama kaynaklarının farklılık arz edebileceği ifade edilebilir.

Din öğreticilerinin suçun ne olduğu sorusuna en yüksek dağılımda verdikleri cevap, %88'lik bir oran ile dinin emir ve yasaklarına uymamaktır. Sonrasında sırasıyla din öğreticilerinin %72,3'ü kanuni yapının, %55,1'i toplumsal düzenin ve %27,1'i kültür, örf ve âdetlerin oluşturduğu normların ihlalinin suç olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Din öğreticilerinin en yüksek dağılımda dinin emir ve yasaklarını suç ve sapma için referans almaları kendilerinin de din eğitimcisi veya din görevlisi olmaları nedeniyle olağan karışlanabilir. Nitekim hükümlüler de kanuni yaptırımlarla ceza aldıkları için suça ilişkin tutumlarını devlet kanunları bağlamında değerlendirmişlerdir.

Hükümlü yakınlarının suçu tanımlamaları yukarıdaki seçeneklere göre kodlandığında; %60'ı kanunlara uymama, %10'u dinin emir ve yasaklarına uymama, %10'u toplumsal düzenden sapma, %10'u kültür, örf ve âdetlere uymama ve %10'u ise diğerlerinden farklı olarak insan vicdanına uymama durumları olarak ifade etmektedirler.

Araştırmamızdaki katılımcıların suç tanımına dair verdikleri cevaplara göre genel itibarıyla suçun devlet kanunlarına aykırı olduğu durumlarına işaret etmektedir. Nitekim suç kavramının kelime olarak daha çok hukuki düzen ile ilişkili manaları akla getirmesi; dinin emir ve yasaklarının günah, cürüm gibi kavramlarla açıklanması; topluma ve kültür, örf ve âdetlere uymamanın sapma ile ilişkilendirilmesi; suçun cezai bir yaptırımının olması ve bu yaptırımın da genelde egemen otorite yani devlet tarafından verilmesi gibi faktörlerin dağılımın sıralamasına etki ettiği söylenebilir.

Suçun nasıl tanımlandığı, sapma eylemlerinin hangisinin suç olup olmadığına da etki etmektedir. Bireylerin eylemleri suç olarak görüp görmemeleri onların hem toplumdaki meşruluklarını hem de kendi tutumlarındaki eyleme yönelme isteğini etkileyebilmektedir. Bu bakımdan hükümlülere, "Cezaevine girmenize neden olan bu eylemin suç olduğunu düşünüyor musunuz?" şeklinde soru sorulmuştur. Aynı soru din öğreticilerine ise, "uyuşturucu madde üretme/yetiştirme ve ticareti eylemlerinin suç olup olmadığını düşünüyor musunuz?" şeklinde sorulmuştur. Aşağıdaki tablo, konuya ilişkin istatistiki verileri sunmaktadır.

Tablo 23: Uyuşturucu Madde Eylemleri Suç mudur?

	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	**%**	**N**	**%**
Evet	116	73,9	314	93,7
Hayır	35	22,3	1	0,3
Emin değilim, duruma göre değişir.	6	3,8	20	6,0
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Hükümlülerin %73,9'u ile din öğreticilerinin %93,7'si uyuşturucu madde eylemlerinin suç olduğunu düşünmektedir. Uyuşturucu madde eylemlerinin suç olduğunu düşünen ama kendilerinin ceza almalarına neden olan eylemi yapmadıklarını ifade eden hükümlüler de vardır. Kimi hükümlü, ceza aldıkları suç eylemini yapmadıklarını ama yapmasalar da bunun suç olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan H73 ve H90, uyuşturucu madde kullandıkları dönemde bu tür eylemlerin suç olmadığını düşündüklerini ancak ceza aldıktan sonra artık suç olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Hükümlülerin %22,3'ü ile din öğreticilerinden sadece bir katılımcı, uyuşturucu madde eylemlerinin suç olmadığını iddia etmiştir. Din öğreticilerinden DE137 "Adamın geliri yok. Sınırda yaşayan insanlar oradan [uyuşturucu madde ticaretinden] geçimine bakıyor. Ülkede her şey pahalı" ifadeleri ile uyuşturucu madde eylemlerine dair görüşünü gereklilik savunması (the defense of necessity) tekniği[498] ile bildirmiştir. H51 ise uyuşturucu madde kullanmanın suç olmaması ve sadece satıcılık yapmanın suç olması gerektiğini söyleyerek kendisinin de kullanmak için uyuşturucu madde bulundurduğu için ceza aldığını ve dolayısıyla cezaevinde bulunmasına neden olan uyuşturucu madde kullanım eyleminin de suç olmadığını tepkili bir şekilde iletmektedir. Soruya "Hayır" cevabı veren H51, kullanmak için uyuşturucu madde bulundurmaktan değil, uyuşturucu madde satışı suçundan mahkeme sürecindedir. Tutukluluk süreci içinde olmasından dolayı görüşme buyunca tedirgin olması ve bazı sorulara üstü kapalı cevaplar vermesi aslında uyuşturucu madde eylemlerine dair tüm durumları suç olarak görmediğine işaret etmektedir.

[498] James W. Coleman, *Criminal Elite: Understanding White Collar Crime*, New York: Saint Martin's Press, 1998'den aktaran Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 545-546.

Uyuşturucu madde eylemlerinin duruma göre değişebileceğini ve konu hakkında kararsız kaldıklarını belirten hükümlülerin oranı %3,8 ve din öğreticilerinin oranı ise %6'dır. H52, soruya verdiği cevabından emin olmadığını ve duruma göre değişeceğini söyleyerek özellikle uyuşturucu madde kullanımının suç olmadığını ama satıcılığın suç olacağını, dolayısıyla kullanım ve satış durumlarına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Din öğreticileri ise uyuşturucu madde kullanımının ve ticaretinin devlet veya ilgili kurumların kontrolünde ilaç, yiyecek gibi bazı legal durumlar için yapılmasının bir mahzuru bulunmadığını ve dolayısıyla kullanım veya yetiştirmenin gerçekleştirme amacına göre değişebileceğini belirtmektedir. Nitekim Hint kenevirinin gıda, kozmetik, ilaç, tekstil, kâğıt, yapı malzemeleri, petrol ve petrokimya endüstrisi gibi çok çeşitli alanlarda üretim ve tüketim için kullanıldığı bilinmektedir.[499] Bu bağlamda din öğreticileri, uyuşturucu madde kullanımı dışındaki amaçlar doğrultusunda bu tür maddelerin üretim/yetiştirme ve ticareti eylemlerinin suç olmadığı hususuna dikkat çekmektedir.

Hükümlü ve din öğreticileri, uyuşturucu madde eylemlerinin suç olması hususunda mutabıktır. Suç olmadığını düşünen hükümlülerin bir kısmı uyuşturucu madde eylemlerinin, daha sonraki başlıklarda ele alınacağı üzere suç teşkil edecek kadar sapma olmadığını; bir kısmı da özellikle kullanmak için satın alma, bulundurma ve yetiştirme yapıldığında, yani başka birine satış yapılmadığı veya büyük miktarlarda ticaretinin yapılmadığı takdirde suç olarak addedilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Uyuşturucu madde eylemlerinin duruma göre değişebileceğini ifade eden hükümlüler, uyuşturucu maddeyi kendi kullanımları amacıyla olduğunda suç olamayacağına dikkat çekerken; din öğreticileri ise hükümlülerden farklı olarak yasal ve kontrol altındaki kullanım durumlarına göre suç olamayacağına işaret etmektedirler.

Sonuç olarak suçun tanımlanması ve uyuşturucu madde eylemlerinin suç olup olmadığı konusu incelenmiştir. Konuya, hükümlülerin suç türlerine dair verileriyle devam edilecektir.

[499] Bkz. Erdem Ulaş, *Gerçek Köye Dönüş Projesi: Kenevir*, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018.

1.2. Hükümlülerin Suç Türlerine Göre Dağılımı

Araştırmamızdaki hükümlülerin uyuşturucu madde eylemlerinden hangisi nedeniyle cezai yaptırıma tâbi tutulduklarına dair dağılım şu şekildedir:

Tablo 24: Hükümlülerin Suç Türlerine Göre Dağılımı

Suç Türü	N	%
Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde bulundurmak	1	0,6
Hint Keneviri ekimi yapmak veya yetiştirmek	4	2,5
Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal veya satışı yapmak	152	96,8
Toplam	**157**	**100**

Hükümlülerin %96,8'i uyuşturucu veya uyarıcı madde imal etme veya satışını yapma nedeniyle cezai yaptırma tâbi tutularak Bingöl M Tipi Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda bulunmaktadır. Hükümlüler içinde uyuşturucu madde imalatı ile ilgili ceza alan görülmemektedir. İmal ya da üretim eylemleri daha çok esrar maddesi dışındaki kimyasal uyuşturucu maddelerle gerçekleşmektedir. Esrar maddesi ise, Hint keneviri bitkisinin ekilmesi, yetiştirilmesi ve kurutulup ot ya da toz formunda kullanılması ve saklanılması eylemleri ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda hükümlülerin kimyasal olan uyuşturucu maddelerin imaline yönelik özellikle negatif bir tutumlarının olduğu görülmektedir. Ancak çok az hükümlünün kimyasal uyuşturucu madde kaçakçılığı veya satıcılığı yaparken yakalandığı da tespit edilmiştir.

Uyuşturucu veya uyarıcı madde satışı, çeşitli uyuşturucu ve/veya uyarıcı maddelerin bulundurulması, kaçakçılığının yapılması, taşınması, depolanması veya bu türde eylemlere aracılık yapma gibi durumları içermektedir. Satıcılık yapan hükümlüler TCK'nin başta 188. Maddesi ve suçun bazı durumlarına göre ilgili diğer maddelerden ceza almaktadırlar.

Hükümlülerin %2,5'i ise Hint keneviri ekimi yapmak veya yetiştirmek suçundan ceza almıştır. Uyuşturucu veya uyarıcı madde satışı yapmayan ancak Hint keneviri ekim veya yetiştirme eylemi nedeniyle ceza alan hükümlüler, 21.10.1990 tarihli *Kenevir Ekimi ve Kontrolü Hakkındaki Yönetmelik* ihlaline ek olarak esrar maddesini elde etme amacıyla kenevir tohumunu toprağa eken ya da ekilmiş kenevir bitkilerinin bakımını yapan veya bu eylemlere iştirak edenler için uygulanan *2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun*'un 23. maddesi uyarınca sorumlu tutularak ceza

almaktadırlar. 29.09.2016 tarihli Resmî Gazete düzenlenerek yayımlanan *Kenevir Ekimi ve Kontrolü Hakkındaki Yönetmeliğe* göre ülkemizdeki 19 ilde lif, tohum, sap ve benzeri amaçlara yönelik kenevir ekimine ve yetiştirilmesine izin verilmektedir. Bu iller dışında ve ilgili kanunun sınırlarının ihlali durumlarında cezai işlem uygulanmaktadır.[500]

Hükümlülerden yalnızca biri satış, kaçakçılık veya diğer eylemler nedeniyle değil, kullanım amaçlı uyuşturucu madde bulundurmak veya satın almak suçundan cezaevinde bulunmakta ve TCK'nin 191. maddesi uyarınca cezai yaptırıma tâbi tutulmaktadır. Mükerrer kullanımdan (birkaç defa uyarı veya bir süre denetimli serbestliğe tâbi tutulduktan sonra) ceza alan H100 dışında birkaç hükümlü daha, özellikle tutuklu olanlar, sadece kullanıcı olduklarını ve satış yapmadıklarını iddia etmişseler de ceza alma nedenleri uyuşturucu madde satıcılığı dolayısıyladır.

Din öğreticilerinden herhangi bir adli suç türünü gerçekleştiren katılımcı bulunmamaktadır. Hükümlü yakınlarından HY3 ve HY6, uyuşturucu madde kullanımı (esrar maddesi içiciliğinden) nedeniyle bir yıl kadar denetimli serbestlik uygulamasına tâbi tutulmuşlardır.

1.3. Hükümlülerin Suçu Gerekçelendirmeleri ve Nötrleştirmeleri

Suçlular, elde etmeyi umdukları maddi veya manevi beklentileri için suça yönelmektedir. Bu durumu, çoğu zaman rasyonel bir seçim olarak yapmaktadırlar. Rasyonel seçim teorisine göre suçlular, suç işlemeye karar vermeden önce kâr ve zarar hesabı yapmakta ve bunun sonucunda umdukları faydaya ulaşmak istemektedirler.[501] Merton ise, toplumsal yapının bireylerde mal sahibi ve zengin olma gibi istekleri tahrik ettiğini belirterek bu isteklere ulaştıran araçların toplumsal yapıdaki belirgin bir sınıfta yer aldığı/yoğunlaştığı veya sınırlı kaldığı durumlarda bireylerin sapmaya yönelimini arttıracağını ifade etmektedir.[502]

Suç veya sapma eylemlerini gerçekleştiren bireyler, yaptıkları eylemi meşru gösterecek, kendi sosyal konumlarını koruyacak ve suçluluklarını masum gösterecek

[500] T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazetesi, "Kenevir Ekimi ve Kontrolü Hakkındaki Yönetmelik", https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160929-3.htm, (10.03.2020).
[501] Halil İbrahim Doğan, Bilal Sevinç, "Suç Teorileri ve Şehir Güvenliği: Bitlis İliyle İlgili Genel Bir Değerlendirme", *Polis Bilimleri Dergisi*, C.13, S. 4 (2011), ss. 31-32; Serdar Kenan Gül, "An Evaluation of the Rational Choice Theory in Criminology", *Girne American University Journal of Social and Applied Science*, vol. 4, no. 8 (2009), ss. 36-44.
[502] Merton, *Social Theory and Social Structure*, ss. 198-200.

çeşitli bahaneler üretmektedir. Bunlar kriminolojide nötrleştirme teknikleri olarak ifade edilmektedir. Örneğin, Bilgiç'in araştırmasındaki katılımcıların %33,4'i işsizlik veya parasızlık, %33,2'si arkadaş çevresi, %19,6'sı ailevi sorunlar, %12,6'sı uyuşturucu madde kullanımı, %11,3'ü psikolojik sorunlar, %10,8'i eğitimsizlik veya cehalet, %9,6'sı geleceğe yönelik ümitsizlik, %3,4'ü örgütler veya terör, %1,9'u suç işlemenin alışkanlık yapması ve %4,6'sı ise diğer seçeneği tercih ederek suç işleme nedenlerini açıklamaktadır.[503] Bilgiç'in araştırması, birçok suç türündeki hükümlüler üzerine yapılmıştır. Dolayısıyla özellikle herhangi bir suç türünün yoğunluk gösterdiği ve hükümlülerin kullandıkları suç işleme nedenleri ortaya çıkmamaktadır. Araştırmamızda ise uyuşturucu madde suç türünde ifade edilen gerekçelendirmelere değinilmektedir.

Matza'ya göre kriminolojideki mevcut nötrleştirme teknikleri, toplumdaki kontrol elemanları tarafından benimsenen zayıf veya etkisiz değerlerle birleştiğinde suçluların suça sürüklenme eğilimi oluşmaktadır. Suç eylemi ve geleneksel eylem arasında sürüklenen suçlular, o anda hangi davranış daha uygunsa o davranışı seçme eğilimindedir. Suçlular, toplum ile aralarındaki mesafenin artmaması ya da uzaklaşmanın büyümemesi için nötrleştirme tekniklerini kullanmakta ve böylece suç fırsatları ortaya çıktığında bu teknikler, suçluluk duygularını bastırmanın ve hareket kolaylığı sağlamanın etkili bir yolunu göstermektedir.[504]

Araştırmamızdaki hükümlüler, birtakım suç işleme nedenlerini bildirmektedir. Suç davranışları ve özellikle uyuşturucu madde eylemleri ile doğrudan ilişkileri olan hükümlülerin gerçekleştirdikleri ve ceza aldıkları bu eylemleri hangi amaçlarla yaptıklarının öğrenilmesi kadar kendilerine isnat edilen suçu nasıl gerekçelendirdikleri veya nötrleştirdikleri de dikkate değerdir. Thurman'a göre suçluları, suçlu olmayanlardan nötrleştirmeyi kullanma yetenekleri ayırmaktadır.[505]

Hükümlülerin uyuşturucu madde eylemlerini gerekçelendirme ve nötrleştirme tutumları şu şekildedir:

[503] Şükrü Bilgiç, "Mahkûmların Suç Algısı", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 16, Özel Sayı I (2014), s. 12.
[504] Schmalleger, *Criminology*, s. 94.
[505] Thurman, "Deviance and Neutralization of Moral Commitment: An Empirical Analysis", ss. 291-304.

Tablo 25: Hükümlülerin Suç İşleme Sebepleri

Gerekçelendirme/Nötrleştirme Tutumları Alt Başlıkları		N	%
Satış yapmadım	Sadece kullanıcıydım, satış yapmadım	28	17,8
	Ben yapmadım	5	3,2
	Kullanıcıydım, mükerrer kullanımdan dolayı ceza aldım	1	0,6
Satışla ilgim yok, başkasının kurbanı/mağduru oldum	Arkadaş kurbanıyım, haberim yok	25	15,9
	Telefon trafiğine takıldım, suçum yok	9	5,7
Satış yaptım	Maddi ihtiyaçlar, borç vs. parasal sorunlardan dolayı yaptım	42	26,8
	Arkadaş hatırı için aracı oldum/yardım ettim	14	8,9
	Kullanıcıydım, temin etme veya maddi sebepten satıcı oldum	11	7,0
	Bu işleri yapanları ve hayatlarını özendim	10	6,4
	Geliri yüksek/kolay para kazanılan bir iş olduğu için yaptım	10	6,4
	İhtiyacım için ektim	1	0,6
	İçiciydim ceza aldım, intikam için satıcı oldum	1	0,6
Toplam		**157**	**100**

Hükümlülerin cezaevinde bulunmalarına neden olan eylemi hangi sebeple yaptıkları sorgulanmıştır. Tabloya göre hükümlülerin %21,6'sı uyuşturucu madde satışını kesinlikle yapmadıklarını (satış yapmadım) ifade etmektedir. Bu dağılımdaki H100, satış nedeniyle değil, mükerrer kullanıcılıktan (%0,6) dolayı cezaevinde bulunmaktadır. H88, H109, H132, H136 ve H138 uyuşturucu madde satışı ile aslında hiçbir ilişkilerinin olmadığını, başkalarının suçlarına, iftiralarına, yanlış teşhislerine kurban gittiklerini (%3,2) iddia etmektedir. Sadece uyuşturucu madde kullanıcısı olduklarını ve kesinlikle satış yapmadıklarını iddia eden hükümlülerin oranı ise %17,8'dir.

Uyuşturucu madde satışıyla ilgisinin olmadığı ve başkasının kurbanı veya mağduru olduğunu iddia eden toplamda %21,6'lık bir kesim vardır. Yukarıdaki dağılım ile aynı orana sahip olan bu kesim, arkadaş kurbanı olan ve suç olayından haberi olmayan hükümlüler (%15,7) ile telefon trafiğine takılan hükümlülerden (%5,7) oluşmaktadır. Buradaki farklılık, uyuşturucu madde eylemleri ile doğrudan ilişkilerinin bulunmadıklarını iddia etmeleridir. Dağılımdaki birçok hükümlü, farklı zaman veya yerde bu tür suçlarla ilişkileri olsa da ceza almalarına neden olan son eylemde herhangi bir fiillerinin bulunmadığını savunmaktadır.

Son olarak tabloda yer alan suç işleme nedenlerinden uyuşturucu madde satışı yaptığını kabul eden hükümlülerin toplam oranı %56,8'dir. Dağılımdaki hükümlüler, maddi ihtiyaçlar (%26,8), arkadaş hatırı için aracı/yardımcı olma (%8,9), kullanıcıyken satıcı olma (%7), özenti (%6,4), yüksek gelir beklentisi (%6,4), kendi kullanım ihtiyacı için ekme (%0,6) ve intikam için satıcı olma (%0,6) gibi suç işleme sebepleri sunmaktadır.

Tablodaki veriler birkaç alt başlık ile irdelenerek açıklanabilir. Bu açıklamalar, kullandıkları nötrleştirme teknikleri ile beraber daha anlamlı olmaktadır. Böylelikle araştırmamızdaki suç türü ve nötrleştirme teknikleri arasındaki ilişki, Bingöl suç ekolojisindeki birtakım durumlara açıklık getirecektir.

1.3.1. Sadece Uyuşturucu Madde Kullanıcısı Olma

Birçok uyuşturucu madde suçlusu, satıcı olarak ceza almamak veya gerçekte sadece kullanıcı olduklarını ispatlamak için çeşitli gerekçelendirmeler kullanmaktadır. Kendilerinin sadece uyuşturucu madde kullanıcısı olduklarını ispat edebilirseler ya ceza almayacak ya da çok az bir ceza ile kurtulabileceklerini düşünmektedirler. Bazı ülkelerde esrar maddesinin sadece kullanım amacıyla tüketilmesinin birtakım şartlara göre meşru olması ve ülkemizde de çeşitli sınırlamalar bağlamında en fazla denetimli serbestlik ile yaptırım uygulanması[506] hükümlülerin bu yönelimde gerekçelendirmelere başvurmalarını arttırmaktadır. Diğer yandan esrar maddesi dışındaki kimyasal uyuşturucu maddelerin kullanımı ve bulundurulmasına yönelik cezai yaptırımlar oldukça fazladır. Kimyasal uyuşturucu maddelerle yakalanan hükümlüler, kendilerinin kullanıcı olduklarını ispatladıkları takdirde daha az ceza alacaklarının bilincedir. Dolayısıyla hükümlüler, satıcı olmadıklarını, aksine kullanıcı olduklarını ispat etmek için farklı gerekçeler öne sürmektedir.

Kimi hükümlü stres atmak, keyif almak ve mutlu olmak için uyuşturucu madde içtiklerini ve dolayısıyla sadece kullanıcı olduklarını, satıcı olmadıklarını iddia etmektedir. Bu katılımcıların, kullanıcılar için sınırlanan uyuşturucu madde miktarını geçtikleri veya yetkililer tarafından kullanıcı olmadıklarına dair deliller getirildiği için

[506] Dönmezer, "Hukuk ve Uyuşturucu, Alışkanlık Yaratıcı Maddeler (Kriminolojik Yaklaşım)", s. 458; Pınarcı, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası,* ss. 59-61; EMCDDA, "Penalties for drug law offences in Europe at a glance", a.yer.

satış nedeniyle ceza aldıkları söylenebilir. Örneğin, H55 ile H12, temin etme amacıyla torbacılarını telefon ile aradıkları sırada telefon trafiğine takıldıkları için ceza aldıklarını ama satış organizasyonuna kendilerinin de dâhil edildiğini ileri sürmektedir.

Kullanmak için uyuşturucu madde bulundurmak veya satın almak belirli bazı sınırlamalara tâbidir. Bu sınırlamalar, uyuşturucu maddenin türüne göre değişiklik göstermektedir.[507] Ancak bazı hükümlüler, yıllık kişisel kullanım için fazla fazla aldıklarını ya da bulundurduklarını iddia etmektedir. H73 ve H98, kullanıcı olduklarını yıllık kullanımları için gerekli olan miktarda alım yaptıklarını; H98 sadece kullanıcı olmasına rağmen ceza alarak cezaevinde bulunduğunu ve bundan utandığını ifade etmektedir. H98, ceza almasına neden olan eylemin suç olarak görülemeyeceğini ima etmektedir. Utanması ise, kendince suç bile olmayan esrar maddesi kullanımından ceza almasıyla ilgilidir.

H38 ve H155 ise kullanıcı olduklarını ve yıllık kullanım için fazla miktarda esrar maddesi bulundurduklarını ancak polislerin buna inanmayarak onları satıcı gibi değerlendirdiklerini iddia etmiştir. Benzer biçimde H151 de arkadaşlarına ikram ettiği için satıcı gibi değerlendirildiği için polisleri suçlamaktadır. Sykes ve Matza'nın nötrleştirme tekniklerine göre her üç hükümlü de başkalarının (örneğin polislerin) sapkın (hatalı) davranışlarına dikkat çekmeye çalışarak kendi sapkın eylemlerine veya yanlışlıklarına olan tepkiyi bastırmaya çalışmakta ve kınayanları kınamaktadır.[508]

H84, beş kilo ot esrar maddesi ile yakalanmıştır. Kendisi, Hint kenevirini eleyerek yıllık tüketim ihtiyacını karşıladığını iddia etmektedir. Ayrıca iş imkânlarının sınırlılığına dikkat çekerek bu tür eylemleri herkesin yaptığını ifade etmektedir. Coleman'ın gereklilik savunması ve herkes yapıyor[509] tekniklerini birlikte kullanan H84, Bingöllü olmanın adli davalarda olumsuz bir etiket olduğunu da ileri sürmektedir. H146 ise H84 gibi adli davalardaki eşitsizliği vurgulayarak "Sadece kullanıcıydım… Cinayetçi [cani] ile beni bir tutuyorlar. Bizler [Bingöllüler] toplumsal olarak %70 bu işin [uyuşturucu madde eylemlerinin] içindeyiz. Bu işin kökünden çözülmesi lazım" ifadeleriyle Bingöl toplumunda bu tür eylemlerinin herkesçe yapıldığına (herkes yapıyor) dikkat çekmekte

[507] Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ile ilgili olarak bkz. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu 191. maddesi.

[508] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", s. 668.

[509] James W. Coleman, *Criminal Elite: Understanding White Collar Crime*, New York: Saint Martin's Press, 1998'den aktaran Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 545-546.

ve çözümün bireysel olarak değil toplumsal olarak yapılması gerektiğini istemektedir. Ayrıca "Cinayetçi [cani] ile beni bir tutuyorlar" ifadesi, H184'ün Cromwell ve Thurman'ın karşılaştırmalı gerekçe (justificaition by comparison) tekniğini kullandığını, yani "kötü biri olabilirim ama daha kötüsü de olabilirdim" şeklinde cinayet işleyenlerin aslında daha kötü olduklarını ve kendisinin daha az suçlu olduğunu göstermeye çalışmaktadır.[510]

H139 ise yıllık kullanımı için fazla miktarda esrar maddesi aldığını ve kullanıcı olduğuna dair raporu olmasına ve daha önce cezaevinde uyuşturucu madde kullanımından dolayı tedavi görmesine rağmen kendisine satıcılıktan ceza verildiğini bildirmektedir. Bununla birlikte alkol içmemek için esrar maddesi içtiğini ve böylece daha uyumlu ve evine sadık biri olduğunu ifade ederek H184 gibi karşılaştırmalı gerekçe tekniğini kullanmıştır. Buna göre suçlu bireyler, "eğer hırsız olmasaydım, daha ağır suçlar işleyen biri olabilirdim" gibi ifadelerle kendi eylemlerini hafifletme çabasına girmektedirler.

Kendilerine iftira atıldığını ve sadece kullanıcı olduğunu iddia eden H21, H61 ve H81, kendilerine inanmayan yetkililere sitem etmektedirler. Benzer bir sitemi daha farklı bir düzeyde yapan H32, şu ifadeleri kullanmaktadır:

> - H32:"2006-2013 arası [uyuşturucu madde] kullandım. Yaşça büyük kişilerle oturup kalkıyorduk. Onlara özendim, arkadaş çevresi etkili oldu… İlk sefer de sırf kullanıcı oldum diye 5 sene ceza verdiler. Buradan [cezaevinden] çıkınca tekrar bu işe sırf gıcıklığına girdim. 500 kilo aldım. Erzurum'da yakalandım. Devlet madde bağımlısı olduğum için bana ceza vermişti. Bunun hâkimi, savcısı, albayı, amiri, vekili de içiyor."

H32, kullanıcı olmasından dolayı verilen cezanın bir nevi intikamı olarak satıcılık yaptığını ve bazı yetkililerin de kendisi gibi kullanıcı olduklarını iddia ederek onların kendi sapkınlıklarını örtmek için başkalarının sapkınlıklarına ceza verdiklerini düşünmekte ve kınayanları kınamaktadır.[511]

Genel olarak uyuşturucu madde satıcılığı yapmadıklarını, sadece kullanıcı olduklarını iddia eden hükümlülerin çok az bir kesiminin uyuşturucu madde eylemleri ile hiçbir şekilde ilişkilerinin olmadığı söylenebilir. Ancak kullanıcı olan hükümlülerin gerek satıcılar ile ilişkileri gerekse yasal miktarı aşan miktarlarda uyuşturucu madde alma, bulundurma veya taşıma gibi eylemleri nedeniyle ceza aldıkları açıktır. Bu bağlamda uyuşturucu madde suçları ile doğrudan ilişkileri bulunmaktadır.

---

[510] Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", s. 546.
[511] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", s. 668.

Dağılımdaki hükümlülerin birçoğunun kendilerinin suçsuz olduklarını dahası sadece kullanıcı olmanın bir suç olamayacağı ve hatta iftiraya veya adaletsizliğe maruz kaldıkları için bir nevi mağdur oldukları yönünde çeşitli nötrleştirme gerekçelerine başvurdukları görülmektedir. Ancak dini tutumlarının uyuşturucu madde kullanmayı engellemediği de açıkça görülmektedir. Bu bağlamda din-suç arasındaki negatif ilişkinin etkisizliği hükümlüler nezdinde ortaya çıkmaktadır. Aksi halde Bingöl sosyo-dini ekolojisindeki tüm bireylerin esrar maddesi kullanımına eğilimlerinin olması beklenirdi. Araştırmamızdaki hükümlülerin dindarlıklarının esrar maddesi kullanımına neden etki etmediği/edemediği, esrar maddesinin Bingöl'deki konumu ile ilgilidir. Bu konu ilerleyen başlıklarda incelenecektir. Diğer yandan uyuşturucu madde kullanıcısıyken hem kendi kullanım ihtiyaçlarını karşılamak hem de uyuşturucu maddelere para vermemek için satıcılığa başlayan hükümlülerin de olduğu bilinmektedir. Burada toplumdaki özellikle uyuşturucu madde kullanıcıları arasında duyulan "Her kullanıcı, bir satıcıdır, satıcı adayıdır" algısı irdelenecektir.

1.3.2. "Her Kullanıcı, Bir Satıcıdır" Algısının Kaynağı

Uyuşturucu madde suçları bağlamındaki araştırmalara göre, uyuşturucu madde kullanımı çeşitli suç türlerine yönelime etki etmektedir.[512] Özellikle uyuşturucu madde bağımlılığının farklı suçlara eğilim yaratması, kullanıcıların başta uyuşturucu madde ticaretine yönelmelerine etki etmektedir. Ülkemizde yapılan araştırmalarda kimi suçluların alkol ve uyuşturucu madde kullanımlarının suça eğilimi arttırdığı[513] ve suç işlerken madde etkisi altında oldukları[514] görülmektedir. Maddi gerekçelerle birleştiğinde gerek suç bağlantılarının gerekse kullanıcı sosyal çevrelerin bilinmesi uyuşturucu madde kullanıcılarının sıklıkla satıcılığa başlamasına da neden olmaktadır. Bu bağlamda uyuşturucu madde çevrelerinden oldukça bilinen "Her kullanıcı, bir satıcıdır, satıcı adayıdır" algısı, araştırmamızda da sorgulanmıştır.

Tewksbury ve Mustaine'in araştırmasına göre uyuşturucu madde kullandığını ifade eden öğrenciler (N=1500) bir alt grup oluşturmaktadır. Bu alt grup, birtakım sonuçları

[512] İçli, *Kriminoloji*, s. 270; Dönmezer, *Kriminoloji,* ss. 384-388.
[513] İbrahim Balcıoğlu, M. Kerem Doksat, Oğuz Tan, "Madde Bağımlılığı, Göç ve Suç", *Yeni Symposium: Psikiyatri, Nöroloji ve Davranış Bilimleri Dergisi*, C. 39, S. 4 (2001), ss. 185-191.
[514] Kültegin Ögel, Alper Aksoy, "Tutuklu ve Hükümlü Ergenlerde Madde Kullanımı", *Bağımlılık Dergisi*, C. 8, S. 1 (2007), ss. 11-17.

ortaya çıkarmaktadır. Buna göre, uyuşturucu madde kullanımı ile uyuşturucu madde satıcılığı ve diğer illegal eylemlerin gerçekleştirilmesi arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir. Uyuşturucu madde kullanan öğrencilerin kullanmayan öğrencilere kıyasla uyuşturucu madde satıcısı olma ihtimali daha yüksektir. Bununla birlikte herhangi biri, esrar maddesi kullanıcısıysa diğer uyuşturucu madde kullanıcılarına göre uyuşturucu madde satıcısı olma ihtimali de daha yüksektir.[515]

Araştırmamızdaki hükümlülerin %7'si uyuşturucu madde kullanıcısı olduklarını ve hem uyuşturucu maddeye para vermemek hem de uyuşturucu madde satıcılığından para kazanmak için satış yaptıklarını ifade etmektedir (Tablo 25). Genellikle uyuşturucu madde eylemleri yapan bireyler arasında meşhur olan "Her içici/kullanıcı, bir satıcıdır, satıcı adayıdır" mottosunun görünürlüğü araştırmamızda da tespit edilmiştir. Konuya ilişkin bazı görüşme verileri aşağıdaki gibidir:

- H82: "Kullanıcıydım 'içtiğim esrarı bedavaya getireyim' dedim. Hem esrar içiyor hem de kolay para kazanıyordum… 5-6 yıl içinde 800 bin TL kazandım. Sonradan fitil fitil burnumdan geldi."
- H103: "Daha önce kullanıcıydım. 1,5 sene de hiç yakalanmadan sattım… Kendim sattığım dönemde, 'sırf fazla para gitmesin, cebimden para çıkmasın' diye satıcılık da yaptım. İçiyorsan otomatikman satmak zorunda kalıyorsun."
- H117: "Camilerde nakış işi yapıyorum. 7-8 sene torbacılık yaptım. 12 yaşından beri bu işin içindeyim. Kullanıcıydım daha rahat kullanmak için biraz da ek gelir için yaptık. Kazandığımızı da yedik."
- H144: "Arkadaş çevrem bozuktu. Ben okumadım, diğer kardeşlerim okudu. Ben bu işlere [uyuşturucu madde satıcılığına] bulaştım. Ortaklarım vardı bu işlerde. Kullanıcıydım para yetiştirmek için satmaya başladım."

Yukarıda verilen ifadelerde, hükümlülerin genel olarak kullanıcılık bağlantılı olarak uyuşturucu madde satıcılığına başladıkları anlaşılmaktadır. H82, esrar maddesi kullanımından aldığı zevk duygusunu sürekli yaşamak ve bu sırada para vermek yerine para kazanmak istemesiyle esrar maddesi satıcılığına girişmiştir. Benzer girişimi H103 de yapmış ve kullanıcılığın bir sonraki evresindeki satıcılığın zorunluluğuna dikkat çekmiştir. H117, camilerin iç mekânlarına yönelik süsleme işlerinde uğraştığını ancak bu süre zarfında daha rahat kullanmak için satıcılığı da ek iş olarak yaptığını belirtmektedir. Dini mekânların güzelleştirilmesi için uğraşı gösteren H117'nin suç ve günah olan bir

[515] Richard Tewksbury, Elizabeth Ehrhardt Mustaine, "Lifestyles of The Wheelers and Dealers: Drug Dealing Among American College Students", *Journal of Crime and Justice*, vol. 21, no. 2 (1998), ss. 37-56.

eylemi yapmasının esrar maddesi eylemlerinin suç ve günah olarak görülemeyeceği tutumu ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bu durum dinin suçu engelleyici rolü ile tezatlık içermektedir. Diğer yandan H144 ise, kardeşlerinin eğitimli bireyler olmasına rağmen kendisinin uyuşturucu madde satıcılığında ilerlemesi, ailedeki kardeş etkisinin farklı bir durumunu ortaya çıkarmaktadır. Kardeş bağı, suçluların suç eylemlerinden uzak kalmalarına yönelik bir rol üstlenebilirdi. Ancak H144'ün bu bağdan etkilenmediği, ailedeki bireylerin aksine sapkın davranışlarda ısrarcı olduğu ve özellikle akran faktörünün buna etki ettiği görülmektedir.

Satışa başlamanın aslında kullanmanın bir zorunluluğu veya gerekliliği olduğuna dikkat çeken hükümlüler "Her içici, bir satıcıdır" mottosu ile bu durumu nötrleştirmektedirler. Coleman'ın gereklilik savunmasından bazı farklılıkları barındırsa da maddi gerekçelendirmeler, hükümlülerin satış işlerini yapmaktan başka çareleri olmadığı bağlamındaki bir nötrleştirmeyle yapılmaktadır. Ancak bir din görevlisinin oğlu olan H87, maddi ihtiyaçlarını karşılamak için değil daha fazla içebilmek adına ki para bulmak zorunda kalmamak için torbacılık yaptığını ifade etmektedir. H87, istese büyük kardeşlerinden fazla fazla harçlık alabileceğini ancak uzun süre uyuşturucu madde kullanmasına rağmen ailesi tarafından fark edilmemesinin bir nedeninin de kimseden para istemeden kendi çapında bu işleri yapabilmesi olduğunu belirtmektedir.

Sonuç olarak uyuşturucu madde kullanmak, birçok ekonomik durumu beraberinde getirmektedir. Maddi olarak uyuşturucu madde almaya güç yetiremeyen birçok birey gerek uyuşturucu madde eylemlerine yönelik bilgileri gerekse ek gelir veya maddi getiri beklentisi nedeniyle uyuşturucu madde satıcılığına yönelmektedir. Bu yönelim, birçok uyuşturucu madde kullanıcısında olmasa da özellikle maddi durumların yeterli olmadığı zamanlarda kullanıcılar için bir fırsat olarak gerçekleşmekte ve dolayısıyla her kullanıcıyı bir satıcı adayı yapmaktadır. Dinin uyuşturucu madde kullanmada bireylerde gerçekleştirdiği kaçınma tutumunun araştırmamızdaki hükümlülerde ortaya çıkmadığı ve hatta uyuşturucu madde satıcılığına yönelerek dinin kontrol işlevini etkisiz kıldıkları görülmektedir. Diğer yandan akranlarının veya başkalarının etkisiyle uyuşturucu madde satan ya da satıcılık bağlamında ceza aldığını iddia eden hükümlüler de bulunmaktadır. Burada özellikle uyuşturucu madde ticareti ve arkadaş ilişkileri arasındaki bağlantı irdelenmek istenmektedir.

1.3.3. Akranların/Başkalarının Mağduru Olma

Kriminolojideki nötrleştirme teknikleri arasındaki en dikkat çekici gerekçelendirmenin suçlunun kendisine isnat edilen suçu kabul etmemesi ve suçun sorumluluğunu reddetmesi[516] olduğu söylenebilir. Hırsızlık,[517] çocuk suçluluğu,[518] cinayet,[519] esrar maddesi kullanma,[520] eşcinsellik[521] ve birçok farklı suç ya da sapma davranışları[522] üzerine yapılan araştırmalarda, suçlu veya sapkın bireyler gerçekleştirdikleri davranışın sorumluluğunu reddetmekte ve kendi durumlarını nötrleştirme tutumunu benimsemektedir.

Arkadaşlık ilişkileri, suçlu davranışı açıklamada kullanılan önemli değişkenlerden biridir. Birçok araştırma suçlu bireyin suç davranışına başlama sürecinde arkadaş ve akran etkisinin çok güçlü olduğunu ortaya çıkarmaktadır.[523] Araştırmamızdaki birçok hükümlü (%15,9), uyuşturucu madde eylemlerini yapan akranları veya başkaları yüzünden ceza aldıklarını beyan etmekte ve suçun sorumluluğunu reddetmektedir (Tablo 25). Ancak yakalanmalarının nedeni suç eylemi ile olan dolaylı ilişkilerini de açığa çıkarmaktadırlar. Örneğin H3, H5, H17, H69, H121, H128 ve H157 kodlu hükümlüler, arkadaşları veya akrabaları uyuşturucu madde satışı veya kaçakçılık işlerini yaptıkları sırada kendilerinin habersiz olarak orada bulunduklarını iddia etmektedir. Kuryelik veya

---

[516] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", s. 667.

[517] Jessica LI Chi-mei, "Neutralization Techniques, Crime Decision-making and Juvenile Thieves", *International Journal of Adolescence and Youth*, vol. 14, no. 3 (2008), ss. 251-265.

[518] Heith Copes, "Societal Attachments, Offending Frequency, And Techniques Of Neutralization", *Deviant Behavior*, vol. 24, no. 2 (2003), ss. 101-127.

[519] Veronyka James, Jennifer Gossett, "Of Monsters and Men: Exploring Serial Murderers' Discourses of Neutralization", *Deviant Behavior*, vol. 39, no. 9 (2018), ss. 1120-1139.

[520] Richard A. Dodder, Stella P. Hughes," Neutralization of Drinking Behavior", *Deviant Behavior*, vol. 14, no. 1 (1993), ss. 65-79.

[521] Richard N. Pitt, "'Killing the Messenger': Religious Black Gay Men's Neutralization of Anti-Gay Religious Messages", *Journal for The Scientific Study of Religion*, vol. 49, no. 1 (2010), ss. 56-72.

[522] Stephen L. Eliason, Richard A. Dodder, "Techniques of Neutralization Used by Deer Poachers in The Western United States: A Research Note", *Deviant Behavior*, vol. 20, no. 3 (1999), ss. 233-252.

[522] Heith Copes, "Societal Attachments, Offending Frequency, And Techniques Of Neutralization", *Deviant Behavior*, vol. 24, no. 2 (2003), ss. 101-127.

[523] Frank M. Weerman, Wilma H. Smeenk, "Peer Similarity in Delinquency for Different Types of Friends: A Comparison Using Two Measurement Methods", *Criminology*, vol. 43, no. 2 (2005), ss. 499-524; Dana. L. Haynie, "Friendship Networks and Delinquency: The Relative Nature of Peer Delinquency", *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 18, no. 2 (2002), ss. 99-134; Ross L. Matsueda, Karen Heimer, "Race, Family Structure, and Delinquency: A Test of Differential Association and Social Control Theories", *American Sociological Review*, vol. 52, no. 6 (1987), ss. 826-840; Cesar J. Rebellon, "Do Adolescents Engage in Delinquency to Attract the Social Attention of Peers? An Extension and Longitudinal Test of the Social Reinforcement Hypothesis", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 43, no. 4 (2006), ss. 387-411.

eskortluk yapan arkadaş veya akrabalarının yanında herhangi bir bilgileri olmadan bulunduklarını ve hatta suçu yapanın bunu itiraf etmesine rağmen kendilerine inanılmayarak haksız yere ceza aldıklarını savunan bu hükümlüler, suç eyleminin sorumluluğunu reddederek (the denial of responsibility) nötrleştirme tekniğini kullanmaktadır.[524] Böylece suç eyleminin sorumluluğunu başkasına yönlendirilip kendileri ya kazara oradaydılar ya da kendi kontrolü dışında gerçekleşen bir durumdan dolayı aynı ortamda veya araçta oldukları için mağdur edilmektedirler.

Kendilerinin suç eylemini yapmadığını ve bir arkadaşının veya akrabasının suçu gerçekleştirirken kendisinin de mağdur olduğunu öne süren bazı hükümlüler ise, suç eyleminin sorumluluğunu attıkları kişilerin uyuşturucu madde eylemleri ile ilişkilerini bildiklerine işaret etmektedir. H17'nin "Arkadaşımın bu tür işler yaptığını biliyordum, ama beni kullanacağını hiç tahmin etmezdim" ifadesinden arkadaşına çok güvendiği ancak kendini kullanacağını düşünmediğini belirtmesi, suçlu bilgisine hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak yine de suçun sorumluluğunu reddetmektedir.

H150 ise, uluslararası suç organizasyonu yaptığı ve baron (organizasyonun lideri) olduğu gerekçeleriyle ceza almıştır. Buna rağmen kendisi inkârcı bir tavır takınarak sorumluluğu, suç eylemini yaptığını bilmediğini iddia ettiği arkadaşına yönlendirmekte ve onun ifade vermedeki bilgisizliğinden veya tecrübesizliğinden kendisinin de ceza aldığını savunmaktadır. Görüşmenin devamında H150, arkadaşının ilk defa hâkim karşına çıktığı için nasıl ifade vereceğini bilmemesinin de doğal olduğunu söylerken arkadaşına haksızlık yapmadan onu da savunmaya çalışmıştır. Tüm görüşme boyunca çeşitli bilgileri en ince ayrıntıları ile veren H150'nin tecrübelerle dolu suç dağarcığına ve bazı suç bağlantılarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan kendisinin suç işleme nedeni hakkında verdiği bilgiler objektif olarak sağlıklı görülmemiştir.

H75 ve H80, ceza almalarına neden olan eylemin sorumluluğunu reddetmekle birlikte kendilerinin suç organizasyonu içinde yer almasına, kimlikleri üzerinden uygulanan etiketlemenin neden olduğunu iddia etmektedirler. Yetkililerin onları kimlikleri ile yargılayarak suça ortak etiklerini savunan H80, uyuşturucu madde eylemlerinin aile işbirliği ile yapıldığına dair oluşan önyargının ve etiketlemenin Doğu Anadolulu bireylerin aleyhinde etkili olduğunu da vurgulamaktadır.

[524] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", s. 667.

Arkadaşlık ilişkileri ve akran etkisi, suçlu davranışlarını açıklamada kullanılan faktörlerden birisidir. Birçok araştırma, suçlu bireylerin arkadaş ve akran etkisinin suç davranışına yönelme sürecinde güçlü bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.[525] Kimi hükümlü (%8,9), para karşılığı olmadan çeşitli sebeplerden sadece iyilik yapma amacıyla veya hatır kıramadıkları için yardım ettiklerini ileri sürmektedir (Tablo 25). Kimileri ise uyuşturucu madde eylemleri yapmamalarına hatta kullanmamalarına rağmen başkalarına yardım ederken yakalandıklarını iddia etmektedirler. Birkaç hükümlünün ifadeleri şöyledir:

- H15: "Arkadaşım aradı, 'falan yerden esrar alıp gönderir misin' diye. Para için yapmadım. Arkadaş hatırı diye gönderdik. Dayımın oğlu ile gönderdim. Dayımın oğlu 'başkasına vereceğine bana ver işi, benim paraya ihtiyacım var' dedi. İhtiyacı da vardı, ona verdim. O da Kayseri'de yakalandı, ceza aldık."
- H105: "Havaalanında güvenlikçi olarak çalışıyordum. Bir gün akrabalarımdan… Abimin eşinin akrabalarından biri havalimanından İstanbul'a gidecekti. Oradan aktarmayla Antalya'ya geçecekti. 'Arındırılmış bölgeye geçerken bana yardım et' dedi. 'Kullanıcıyım üzerimde biraz esrar var' dedi. Ben de valizini güvenlik makinesinden geçirirken göz yumdum. Antalya'da yakalandı. O da beni söyledi. Yapmasaydım akrabalarım bana baskı yaparlar, dışlarlardı diye göz yumdum."
- H118: "Bir arkadaşıma yardım ettim. Arkadaş tefecilere borçlandı. Ona yardım ettim, eskortluk yaptım. 60 kilo toz esrar taşıyorduk. Bana 10 bin TL olan borcunu da verecekti. Ben de hem borcumu alabilmek hem de onu tefecilerden kurtarabilmek için yardımda bulundum. Yoksa ne esrar içtim ne de esrar gördüm."

H15 ve H118, doğrudan arkadaşlarının hatırları ve onlara yardımda bulunma istekleri nedeniyle suç organizasyonun içinde yer almışlardır. Her ne kadar suç eyleminin manevi sorumluluğunu, arkadaşlarının üzerine atsalar da maddi sorumluluğuna sahip oldukları görülmektedir. Diğer yandan arkadaşlarına yardım etme hususunda kendilerini oldukça sorumlu hisseden bu tip hükümlüler, aynı tutumu suçun sorumluluğunda göstermemektedirler.

Kimi hükümlü ise genellikle gereklilik savunması yaparak nötrleştirme tekniğini kullanmakta ve içinde bulunduğu şartlar altında suç eylemini yapmaktan başka çaresinin

[525] Frank M. Weerman, Wilma H. Smeenk, "Peer Similarity in Delinquency for Different Types of Friends: A Comparison Using Two Measurement Methods", *Criminology*, vol. 43, no. 2 (2005), ss. 499-524; Dana. L. Haynie, "Friendship Networks and Delinquency: The Relative Nature of Peer Delinquency", *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 18, no. 2 (2002), ss. 99-134; Ross L. Matsueda, Karen Heimer, "Race, Family Structure, and Delinquency: A Test of Differential Association and Social Control Theories", *American Sociological Review*, vol. 52, no. 6 (1987), ss. 826-840.

olmadığını ileri sürerek suçluluğunu gidermeye çalışmaktadır.[526] Örneğin, yukarıda ifadelerine değinilen H105, havaalanında güvenlik görevlisi olarak çalışmaktadır. Abisinin eşinin bir akrabasının güvenlik noktasından esrar maddesi geçirmesi için kendisinden yardım istemesi üzerine güvenlikçi H105, birtakım sebeplerden ötürü buna göz yummuştur. Bu sebeplerden en önemlisi, esrar maddesi ile geçmek isteyen kişiye yardım etmediği takdirde hem kendi ailesi hem de abisinin eşinin ailesi tarafından dışlanacağını düşünmesidir. H105'in anlatmak istediği durum, sosyal ve akraba ilişkilerinin üst düzeyde yaşandığı Bingöl toplumundaki bireylerin özellikle yardıma ihtiyacı olan birine yardım edilmemesini hoş karşılamayacaklarıdır. Ayrıca bahse konu esrar maddesinin dışlanma gerektirecek bir düzeyde yardım edilebilir bir madde olarak görülmesi ise dikkat çekicidir. H105 ile yapılan görüşme süresince bu durum irdelenmiştir. Esrar maddesi de olsa bir akrabaya yardım etmemenin aile ve akrabalar arasındaki sosyal ilişkilere zarar vereceği sonucu ortaya çıkmıştır. Hatta H105 "Eğer yardım etmeseydim ve abim de bu olanları duysaydı, ne yapardım" diye düşündüğünü de daha sonra ifade etmiştir. Akraba ve sosyal çevredeki etiketlemeden kaçınmak için farklı bir durum ortaya koyan H106'nın ifadelerine de yer vermek gerekmektedir.

- H106: "Bir anlık boşluktan dolayı yaptım. Kız kaçırma olayı geldi başıma. Köylü beni etiketledi, dışladı bir hafta. 'Ailem bana güvenmiyorsa onlara kendimi kanıtlayamıyorsam o zaman ne değerim var' dedim. Bir arkadaşa eskortluk yaptım. Telefon trafiğine takıldım. Kovalamaca falan oldu. Teknik ve fizik takibini yapıyorlarmış arkadaşımın."

H106, kız kaçırma sonrası ve evlilik arefesinde olduğu bir dönemde gerek kız kaçırmadan kaynaklı köydeki ve ailesindeki olumsuz etiketleme ve dışlamayı nötrleştirmek gerekse sosyal itibarını tekrar geri kazanmak için arkadaşının ona sunduğu suç fırsatını kullanmak istemiştir. Bir boşluğa düştüğünü ifade eden H106, erteleme tekniğini kullanarak olay anında sadece elde edeceği sosyal ve maddi çıkarlarına odaklanmakta ve suçluluğunu ertelemektedir.[527] Böylelikle maddi getirinin vereceği sosyal statü ile ailesinin gözündeki değeri tekrar kazanacak olan H106, suçluluğundaki akran etkisini kendi emelleri için araç olarak nötrleştirmektedir.

[526] James W. Coleman, *Criminal Elite: Understanding White Collar Crime*, New York: Saint Martin's Press, 1998'den aktaran Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 545-546.
[527] Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", s. 547-548.

Bu alt başlıktaki hükümlüler, genel olarak kendilerine isnat edilen suçu reddetmekte; uyuşturucu madde suçlarını yaptıklarını bildikleri veya bilmedikleri akraba ya da arkadaşları yüzünden ceza aldıklarını ve bu cezai yaptırımın adil olmadığını iddia etmektedir. Bazı hükümlüler ise akran etkisini çeşitli çıkarları için kullanmaktadır. Birkaç farklı nötrleştirme tekniğini birlikte kullanan hükümlüler, her ne kadar isnat edilen suçu yapmadıklarını veya yapmak zorunda kaldıklarını ifade etseler de uyuşturucu madde suçları ile doğrudan veya dolaylı ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırmamızdaki hükümlülerin dini tutumlarının ne arkadaş seçimlerine ne de arkadaşlarının suça davetlerindeki yönelimlerinin engellenmesine etki etmediği görülmektedir. Bu bağlamda hükümlülerin düşük dini tutum gösterdikleri ve sosyal çevreleriyle ilişkilerinde dindar tutumdan ziyade çıkarcı bir ilişki biçimini benimsedikleri söylenebilir. Diğer yandan hükümlüler arasında doğrudan uyuşturucu madde satıcılığını gerçekleştirdiklerini ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. En çok ifade edilen gerekçe ise maddi ihtiyaçlar bağlamındadır. Aşağıdaki konu, bu bağlam üzerinden değerlendirilecektir.

1.3.4. Maddi Gerekçelendirmeler ve Uyuşturucu Madde Ticareti

Maddi gerekçelendirmeler, işsizlik veya iş imkânlarının kısıtlı olması, temel ihtiyaçların karşılanamaması gibi birçok ekonomik durumla ilişkilidir. Özellikle işsizlik ve düşük ücret gibi işgücü piyasasına ait göstergelerin suç olgusu üzerinde bir etkisinin olduğu bilinmektedir.[528] Eğer ücretler düşük ise bireyler, suç davranışlarına daha kolay katılmak istemektedir.[529]

Toplumdaki işsiz bireyler, genellikle ikinci sınıf veya sosyal olarak başarısız bir birey olarak algılanmaktadır. İşsiz bireyler ise işsiz olmalarını güvenilir bulunmamaları, kendilerine ihtiyaç duyulmadığı ya da yetersiz görüldükleri yani bir işe yaramadıkları biçimindeki suçluluk psikolojisi ile açıklamaktadır. Bu durumdaki işsiz birey, suç davranışı ile elde edeceği fayda arasında bir ilişki kurmaktadır.[530] Suçlulardaki bu

[528] Thomas M. Arvanites, Robert H. Defina, "Business Cycles and Street Crime", *Criminology*, vol. 44, no. 1 (2006), ss. 139-164; Ming-Jen Lin, "Does Unemployment Increase Crime? Evidence From The U.S. Data 1974-2000", *Journal of Human Resources*, vol. 43, no. 2 (2008), ss. 413-436; Paresh Kumar Narayan, Russell Smyth, "Crime Rates, Male Youth Unemployment and Real Income in Australia: Evidence from Granger Causality Tests", *Applied Economics*, vol. 36, no. 18 (2004), ss. 2079-2095.

[529] Grogger, "Market Wages and Youth Crime", s. 758; Huang vd., "Crime and Poverty: A Searchtheoretic Approach", s. 914.

[530] Masahiro Tsushima, "Economic Structure and Crime: The Case of Japan", *Journal of Socio-Economics*, vol. 25, no. 4 (1996), ss. 499-501.

yaklaşımlar, suç oranını azaltabilmek için suçtan elde edilecek faydanın arttırılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.[531] Kısaca sosyologların "sapkın davranış" olarak açıkladığı suç olgusu, iktisatçılar tarafından "akılcı bir seçim" olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla suç davranışı, suçlular için bireysel fayda ve sosyal refah fonksiyonu olan bir durumla ilişkilendirilmektedir.[532]

Maddi ihtiyaçlar, borç vs. diğer parasal sıkıntılardan dolayı uyuşturucu madde ticareti yaptığını belirten hükümlülerin oranı %26,8'dir (Tablo 25). Birçok hükümlü, borçlanma, işsizlik, sağlık giderleri ve temel geçim ihtiyaçlarını gerekçe göstermekte ve gereklilik savunması[533] yapmaktadır. Bazı ifadeler şu şekildedir:

- H13: "Yazın Mixer operatörlüğünü yapardım. Kışın bu işler [inşaat işleri] olmuyor. O dönem kış aylarını geçirmek için bu işleri yapardım. Parasızlıktan, işsizlikten."
- H14: "Maddi sebeplerden dolayı yapıyordum. İşim varken de yapıyordum, [işimden aldığım gelir] yetmiyordu."
- H27:"Zor maddi durumlarım oldu. Denize düşen yılana sarılır. Kira ödemeyecek, çocuklarımı okutamayacak hale geldim. Şimdi de okulu bıraktılar."
- H108: "Maddi imkânlarım olmadığı için… Çaresiz kaldığım için… Mecbur kaldığım için yaptım. Çocuklarıma daha iyi bir imkân sağlayabilmek için yaptım."

İfadelerden de anlaşılacağı üzere işsizlik, borçlanma ve acil maddi ihtiyaçlar suça yönelimdeki önemli nedenlerden biri olup suç eyleminden elde edilecek faydanın gözetilmesine etki etmektedir.[534] H14 gibi bir işe sahip olunsa dahi bireyler, elde edilen gelirin yetmediği durumlarda suça başvurmakta[535] ve bu fayda kaçırılmamaktadır. H13, bir işi olmasına rağmen bazı zamanlarda çalışma imkânı bulamadığını iddia ederek özellikle kış aylarında uyuşturucu madde ticaretine yöneldiğini belirtmektedir. H27 ve H108 ise, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için uyuşturucu madde ticareti yaptıklarını bildirmektedir. Bu durumda evlilik ve ailenin suçluluk üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Her ne kadar TÜİK'in verilerinde[536] bu ilişki ortaya çıkmasa da buradaki

[531] Ehrlich, "Paticipation in Illegitimate Activities: A Theoretical and Empirical Investigation", s. 523.
[532] Enver Alper Güvel, *Suç ve Ceza Ekonomisi*, Ankara: Roma Yayınları, 2004, s. 5.
[533] James W. Coleman, *Criminal Elite: Understanding White Collar Crime*, New York: Saint Martin's Press, 1998'den aktaran Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 545-546.
[534] Raphael, Winter-Ebmer, "Identifying the Effect of Unemployment on Crime", s. 260; Machin, Meghir, "Crime and Economic Incentives", ss. 959-961; Huang vd., "Crime and Poverty: A Searchtheoretic Approach", ss. 910-914.
[535] Grogger, "Market Wages and Youth Crime", s. 758.
[536] TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070, (02.11.2019).

hükümlülerin aile ve çocuk faktörünün etkisinde kaldığı ve bunu gerekçe gösterdikleri görülmektedir.

Maddi ihtiyaçlarını karşılamak için gereklilik savunması yapan bazı hükümlüler, işsizliğin veya çalışma imkânlarının kısıtlı olmasının kendi sorumluluklarının olmadığını ve suç işlemeye itildikleri bir duruma yol açtığını iddia ederek suç eyleminin sorumluluğunu reddetmektedirler.[537]

- H33: "Mecburiyetten yaptım. Trafik kazası geçirdim. 2013'de bazı yerlerimde platin ve çatlaklar oldu. Yaşadığım yer küçüktü. Sağlık nedenlerimden dolayı kimse iş vermiyordu. Çocuklarımı da öyle bırakmazdım. Arkadaşlarım geldi, söylediler bu işi, ben de yaptım."
- H35: "İşim battı. Kurtulmak için yaptım. Cezası bu değil. Karşı olduğum işe girdim. Devletin, hükümetin de suçu var. Mağdur ettiler."
- H40: "Maddi durum olmadığı, iş imkânı olmadığı için buna [uyuşturucu madde satıcılığına] bulaştım. Yakalanmasaydım devam edecektim. Başka çarem yoktu, iş yoktu. Bu işten 50 milyar [bin TL] gelir elde ettim."

İşsizlik ve suç arasındaki pozitif ilişkinin[538] uyuşturucu madde ticaretine yönelimine etki ettiği söylenebilir. Her işsiz birey için bu durum benimsenmese de yukarıdaki hükümlülerin işsizliği bir neden olarak görmeleri ve uyuşturucu madde ticaretinin de bu nedenin çözümü olarak içselleştirmeleri özellikle Bingöl evreni için olağan karşılanabilir. Bölgedeki işsizlik ile suçluluk arasındaki ilişkinin genelde pozitif olduğunu ve özellikle yasadışı uyuşturucu madde kaçakçılığı ve ticaretinin sıklıkla başvurulan maddi çıkar yolu olduğu ifade edilebilir.

Maddi gerekçelendirmeleri, gereklilik savunması ile birlikte herkes yapıyor[539] tekniğini kullanarak belirten kimi hükümlü ise sosyal çevrelerindeki suç ekolojisine dikkat çekerek suça yönelimlerin maddi sebeplerle birlikte ekolojik alt kültürün sağladığı bazı fırsatlar ve özenti uyandıran tahriklerle gerçekleştiğini ifade etmektedir. Örneğin, H34, H58 ve H71, esrar maddesi ticaretinin geliri yüksek olduğunun bilindiğini, çevrelerindeki birçok kişinin bu işleri yaptığını, başta Bingöl olmak üzere Doğu Anadolu Bölgesinde uyuşturucu madde suçlarının oldukça yaygın olduğunu belirterek olası bir

[537] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", s. 667.
[538] Papps, Winkelmann, "Unemployment and Crime: New Evidence for an Old Question", ss. 53-71; Becker, "Crime and Punishment: An Economic Approach", ss. 169-217; Kızmaz, "Suçun Önemli Belirleyenleri Olarak İktisadi Etkenler: İşsizlik ve Suç İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış", s. 78.
[539] James W. Coleman, *Criminal Elite: Understanding White Collar Crime*, New York: Saint Martin's Press, 1998'den aktaran Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 545-546.

maddi ihtiyaç durumunda bireylerin esrar maddesi satmaktan başka çareleri olmadığını ve bunun zorunlu bir maddi getiri yolu olduğunu iddia etmektedirler.

Diğer yandan karşılaştırmalı gerekçe tekniğini[540] kullanan hükümlüler de bulunmaktadır. Örneğin, H46 "İş imkânı yok. Başkasını yağmalayacağıma, çalacağıma bu işi yaptım. Esrar [maddesi suçları], 2000'den önce de vardı. Ticareti yavaş yavaş yapılmaya başlandı. Köyden kente göç ile arz talep oldu" ifadelerini kullanmaktadır. Ona göre hırsızlık, gasp ve yağma eylemleri, uyuşturucu madde (özellikle esrar maddesi) eylemlerine göre daha fazla suçtur. Diğer suç türlerini tercih etmektense esrar maddesi satışı daha normal görülmektedir. H46, esrar maddesinin kullanımının serbest olduğu dönemlerde böyle bir suçluluğun olmadığını ve daha sonra çeşitli sebeplerden suç sayıldığını sitemkâr bir duruşla belirtmektedir.

Suç işleme nedenleri bağlamında satış yaptığını ifade eden hükümlülerin (%56,8) aylık ortalama gelirleriyle bir karşılaştırma yapılabilir. Ancak bu dağılımdaki hükümlülerin özellikle karşılığında maddi kazanç veya bu kazançtan doğan maddi-manevi çıkar elde etmek için uyuşturucu madde satışı yapanların durumları incelenirse daha sağlıklı bir analiz gerçekleştirilebilir. Buna göre, arkadaş hatırı için aracı olan hükümlüler (N=14) ile ihtiyacı için eken ve intikam için satış yapan iki hükümlü hariç tutulursa dağılımdaki hükümlülerin (N=73) oranı %46,5'dir. Bunların %38,4'ü (N=28), 1500 TL veya altında aylık ortalama gelir elde etmektedir. %28,8'nin (N=21) ise, 15001-2500 TL arasında geliri vardır. %19,2'si (N=14) 2501-3500 TL ve %13,6'sı (N=10) 3501 TL veya üstü gelire sahiptir. Örneğin, H76 ve H119, geliri yüksek ve kolay para kazanılan bir iş olduğu için satış yapan ve aylık gelirleri 6501 TL'nin üstünde olan katılımcılardır. Aynı şekilde kullanıcılık sebebiyle satıcılık yapan H103 de 6501 TL'nin üstünde bir gelir elde etmektedir. H6, H18 ve H140 ise maddi ihtiyaçlarını gerekçe gösteren ve 4501-5500 TL arası geliri olan hükümlülerdir. Bu hükümlüler için uyuşturucu madde satışından yüksek gelir elde ettikleri söylenebilir. Özellikle H119, uzun süre (11-20 yıl) bir meslek olarak uyuşturucu madde satıcılığı yaparak yüksek maddi kazanç elde etmiştir. Bu durumda ekonomik gelir ile suçluluk arasındaki ilişki, her dağılımda farklı bir tezahüre işaret etmektedir.

Maddi gelirleri yeterli olsa da olmasa da birçok hükümlünün gerek daha fazla para kazanma hırsıyla gerekse birtakım ihtiyaçlarını daha rahat karşılama tutumuyla

[540] Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", s. 546.

uyuşturucu madde ticaretine yöneldikleri görülmektedir. Özellikle de esrar maddesi ticaretinin bölgede yapılabilir olmasının suçluluğa yönlendirdiği ifade edilebilir. Sosyal ekolojik faktörlerin bireylere etki ettiği ve uyuşturucu maddelerin rahat satılabildiği yerlerde uyuşturucu madde kullanımının da yaygın olduğu bilinmektedir. Uyuşturucu madde kullanımının ve satışının direnç gösterilmeden ve tolere edilerek gerçekleştiği bölgeler, uyuşturucu madde suçlarının yaygınlığını da arttırmaktadır.[541]Artan kullanım oranları, doğal olarak kullanıcıların çeşitli sebeplerden satıcılık yapmalarına da neden olmaktadır.

Maddi gerekçelerle uyuşturucu madde ticaretinde bulunan hükümlüler, çeşitli sosyal olayları kendi lehlerine kullanarak hem cezalarını reddetmekte hem de kendi sosyal statülerini bu sosyal olaylarla aklama yoluna gitmektedir. Ülkemizde 15 Temmuz 2016 sonrası gerçekleşen yargılama ve tutuklama süreci, hükümlülerin kendi suçlarını nötrleştirmelerine fırsat olarak gördükleri yeni bir durumu ortaya çıkarmıştır. Nötrleştirme tekniklerinde yer alan sorumluluğun reddi ve kınayanları kınama teknikleri, bu bağlamda kullanılmaktadır.[542] Bazı hükümlüler, kendilerine yapılan suçlamaların sorumluluklarını reddetmekte ve kendilerine ceza veren yetkililerin adil olmayan bir yargılama yaptıklarını ve onların kendi sapkın eylemlerini gizlediklerini ileri sürmektedir. FETÖ nedeniyle ceza alan yargı mensuplarının yargılama yaptıkları davaların tekrarlanacağını düşünen veya umut eden hükümlüler, kendi davalarıyla ilgili olan hâkim, savcı veya emniyet yetkililerini bir şekilde takip ederek ve ceza alanları tespit ederek kendilerine yeni bir tahliye yolu bulmaya çalışmaktadır. Böylece kınayanları kınarken ellerinde resmi bazı delillerin olduğunu düşünmektedirler. Ancak bu şekilde düşünen hükümlülerden bazılarının uyuşturucu madde eylemleri ile ilişkilerinin olduğu da açıkça görülmektedir. Örneğin, H147, kendisinin ceza almasına neden olan son eylemi kendisinin yapmadığını ancak yıllarca uyuşturucu madde satışı yaptığını ifade etmiştir.

Kişisel kullanım ihtiyacı için Hint keneviri ektiğini (%0,6) söyleyen H133 ise, cezaevine girmeden çok daha öncesinde görüşme yaptığımız birisidir. Daha önce ceza alan ve tahliye olan H133, tekrar Hint keneviri ekerken yakalanmıştır.

- H133: "Yıllık ihtiyacım için ektim. İçmek için ektim. Ticaret amaçlı yapmadım. 400 m^2 alanda 1000-1500 kök vardı. İhbar üzerine tarlaya geldiler. Tarladan aldılar beni. Sulamasını

[541] Ali Ünlü, Uğur Evcin, "Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Faktörlerin Sokak Satıcıları Üzerindeki Etkileri: İstanbul'dan Kesitsel Bir Çalışma", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 13, S. 3 (2011), ss. 81-108.
[542] a.g.m., ss. 667-668.

yapıyordum. Para karşılığında ihbar ettiler beni. Devlet ihbar edenlere para veriyor. Örgüte (PKK Terör Örgütü'ne) bağladılar."

H133, bu sefer kullanmak için ektiğini belirtse de ektiği alan ve yetiştirdiği kök sayısından ticaret için ekim yaptığı anlaşılmaktadır. Kendisinin birileri tarafından muhbirlik yapılarak yakalatıldığını, çünkü muhbirlerin belli oranlarda ücret almak için başkalarını ihbar ettiklerini iddia etmiştir. Ayrıca işlediği suçun terör örgütü ile bağlantılı olarak cezalandırıldığını da eklemektedir. Örgüt ile bir bağlantısının olmadığını da görüşmenin devamında sıklıkla dile getirmiştir. H133'ün burada özellikle dikkat çekmek istediği nokta; uyuşturucu madde suçları terör örgütü ile bağlantılı bir şekilde değerlendirildiği takdirde hükümlülerin cezai yaptırımları daha da ağır olmaktadır. Dolayısıyla kendisini suçsuzlaştırmak için sıklıkla farklı gerekçeler öne sürmektedir.

Sonuç olarak uyuşturucu madde ticareti veya kaçakçılığı yapmak, hükümlülerin birçoğunda zor zamanların (işsizlik, borçlanma, acil maddi ihtiyaç vb.) bir kurtuluş yolu olarak görülmektedir. Hükümlülerin birçoğunun maddi kazanç peşindeki suçlu alt kültürünün birer mensupları olduğu söylenebilir. Burada suç, bireyi kültürel başarı hedeflerine ulaştırmada fayda veren bir araçtır. Kısa zamanda 'köşeyi dönme' ve "çok para kazanmak" ise temel felsefedir. Böylelikle İslam dininin helal kazanca verdiği önemin hükümlülerin dini tutumlarında görülmediği açıkça ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan bireylerin suçlu alt kültürdeki diğer insanlara olan yakınlıkları, suç davranışına yönelmesini ve kolaylıkla yapılabileceği hilelerin ona öğretilmesini de sağlamaktadır.[543] Esrar maddesi eylemlerinin yaygınlığı, hükümlüler için biçilmiş bir suç nötrleştirmesidir. Bununla birlikte işsizlik diğer bir başlıca faktör olarak karşımıza çıkmakta ve sosyal ekolojideki suçluluğa etki etmektedir. Ülkemizdeki tüm illeri kapsayan bir araştırmaya göre işsizlik ve suç arasında pozitif bir ilişki vardır.[544] Bu durumun araştırmamızdaki hükümlülerin çoğunda tespit edildiğini söylemek mümkündür. Bir işe sahip olan hükümlülerde ise elde edilen gelirin yetmemesi, bazı ihtiyaçların acilen karşılanması ve sosyal yaşamdaki refahın veya lüksün arttırılması gibi durumların maddi konular içinde yer alarak suç ile doğrudan ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hükümlülerin suç gerekçeleri ve kullandıkları nötrleştirme teknikleri üzerine genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, meşru olmayan ancak meşru bir durum gibi tercih

[543] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, ss. 417-419.
[544] Necmiye Cömertler, Muhsin Kar, "Türkiye'de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Yatay Kesit Analizi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 62, S. 2 (2007), ss. 37-57.

edilebilen uyuşturucu madde suçları ki özellikle esrar maddesi eylemleri, suç fırsatlarının sıkça karşılaşıldığı bir suç ekolojisinde yer alarak ekonomik nedenli suça yönelimlerin de başını çekmektedir. Cloward'ın değindiği gibi, suçun nasıl işlenebileceğine dair tekniklerin öğrenildiği ve öğrenilen bu suçun gerçekleşebildiği ortamlar, suç fırsatlarını da içinde barındırmaktadır. Bu fırsatların içinde suç işlemeyi haklı çıkartan/çıkartacak gerekçelendirmeler de öğrenilmektedir. Dolayısıyla suç işlemek için tüm rol modeller, bilgi, tecrübeler ve fırsatlar, başka faktörlerle birlikte bireyin suça yönelmesinde etkili bir şekilde hazır olarak sunulmaktadır.[545] Böylece suç, bireylerin ulaşmak istedikleri maddi isteklerine, faydalarına, amaçlarına imkân veren bir sorun çözme yöntemi olarak görülmektedir.

Agnew, bireylerin suça yönelmelerindeki, yani suç fırsatlarına itilmelerindeki faktörleri açıklamak için bir gerilimin olmasından bahsetmektedir.[546] Buna göre, bireylerin ve özellikle gençlerin akranları ile arasında önemli bir yeri olan maddi başarı, popülerlik ve değerli olma gibi sosyal statü hedeflerini sahip oldukları gelir durumu, meslek veya diğer sosyal değişkenlerle karşılayamamaları sonucunda suç fırsatlarını değerlendirmektedirler. Suçlu alt kültürü, suç fırsatları ve sosyal öğrenme ile birlikte uyuşturucu madde ticaretine yönelmek, etkili maddi kazanım yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere uyuşturucu madde satışı, Bingöl sosyal ekolojisinde maddi sıkıntılardan kurtulmak, sosyal statü kazanmak, daha iyi ve lüks bir hayat kurabilmek için başvurulan kolay ve hızlı yolardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle toplum içindeki alt kültürün bir nevi meslek veya ek gelir kaynağı olarak gösterdiği uyuşturucu madde eylemleri, toplumun birçok ferdi açısından meşru görülebilecek etiketlere sahip olarak içselleştirilmektedir. Nötrleştirme teknikleri de hükümlülerin sosyal konumlarını korumaları ve yeni konumlara sahip olabilmeleri için bir meşrulaştırma aracıdır. Meşrulaştırılmanın yapılması için hükümlüler, gerekli durumlarda nötrleştirme tekniklerini farklı tezahürleriyle kullanabilmektedir.

Araştırmamızda hükümlülerin uyuşturucu madde eylemleri bağlamında en sık kullandıkları nötrleştirme teknikleri; sorumluluğun reddi, kınayanı kınama, gereklilik

---

[545] Richard Cloward, "Illegitimate Means, Anomie, and Deviant Behavior", *American Sociological Review*, vol. 24, no. 2 (1959), ss. 168-172.

[546] Robert Agnew, "A General Strain Theory of Community Differences in Crime Rates", *Journal of Resarch in Crime and Delinquency*, vol. 36, no. 2 (1999), ss. 125-155.

savunması teknikleri olup az bir oranda da karşılaştırmalı gerekçe ve herkes yapıyor teknikleri kullanılmıştır. Bu teknikler, özellikle "Sadece Kullanıcıyım", "Adil ve Eşit Bir Yargılama Yapılmıyor" ve "Bu Sefer Ben Yapmadım" ifadeleriyle tezahür etmektedir. Araştırmamızda ortaya çıkan bu yeni tezahürleri kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

1. Sadece kullanıcıyım (I'm just a druguser) tekniği; uyuşturucu madde kullanımlarının başkalarına zarar vermeyecek ölçüde olduğu; uzun bir süre kullandıkları halde hiçbir suç veya sapma eylemlerine bulaşmadıkları; diğer yandan da kendilerine ait yüklü miktarda uyuşturucu madde bulunsa da bunların yıllık veya uzun süre kullanım için depolama mahiyetinde olduğu ve kesinlikle uyuşturucu madde satıcılığı yapmadıkları gibi benzeri durumlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bu tekniğin genel olarak esrar maddesi için kullanıldığını söylemek mümkündür. Esrar maddesinin psikolojik etkilerinin diğer maddelere kıyasla daha az olduğu ve bu sebepten kendilerine ve başkalarına zararının minimal kaldığı savunulmaktadır. Esrar maddesinin özellikle Avrupa'daki birçok ülkede, sınırlı bir şekilde de olsa kullanılmasının meşru (kanuni) olması, hükümlülerin sadece esrar maddesi kullanımı ile ilişkilendirdikleri fakat ceza almalarına neden olan eylemlere karşı bir tepki olarak "sadece kullanıcıyım" tekniğini sıklıkla kullandıkları ve sorumluluğun, zararın ve mağdurun reddedildiği[547] bir duruma işaret edilmektedir.
2. Adil ve eşit bir yargılama yapılmıyor (There is no fair and equal judgement) tekniği; bireylerin uyuşturucu madde kullanımı dolayısıyla ortaya çıkan sorumluluğun başkalarına ait olduğu, kendilerine iftira atıldığı ve yetkili kolluk güçlerinin ve yargı mensuplarının bu haksızlığı görmezlikten geldikleri veya sağlıklı soruşturmadıkları durumlarda kullanılmaktadır. Hatta suçlanan bireyler, bazı yetkililerin suçu organize suçmuş gibi gösterip daha fazla pirim ve maddi çıkar elde etmek için etnik kimliklerini olumsuz bir etiketlemeyle delil gösterdiklerini ve dolayısıyla adil ve eşit olmayan bir yargılamanın mağduru olduklarını iddia etmektedirler. Böylece kınayanlar kınanmakta ve sorumluk reddedilmektedir.[548]

[547] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", ss. 667-668.
[548] a.g.m., ss.667-668.

3. Bu sefer ben yapmadım (This time I didn't) tekniği; suçlanan bireylerin daha önce çeşitli suç türleri ki özellikle uyuşturucu madde suçları ile ilgili faaliyetleri gerçekleştirdikleri, ancak ceza almalarına ve cezaevine girmelerine neden olan son eylemi kendilerinin yapmadığını savundukları durumlarda kullanılmaktadır. Suçlu bireye yönelik inancın ve güvenin kaybolması, yakalanma ve yargılama süreçlerinde kendilerine olumsuz yönde etki etmektedir. Bundan dolayı bireyler, suç eyleminin sorumluluğunun[549] kendileri dışında kişi veya kişilerde olduğunu iddia etmektedirler.

Nötrleştirme tekniklerinin araştırmamızdaki bu kullanımları, uyuşturucu madde suçluları tarafından sıklıkla ifade edilen tezahürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun özellikle suçun sorumluluğunun veya zararın reddedildiği ya da kınayanların kınandığı olaylarda diğer tekniklere göre daha fazla başvurulan teknikler olduğu görülmektedir. Bunların farklı araştırmalarla teyit edileceği düşünülmektedir.

Son olarak hükümlülerin suç eylemlerini gerekçelendirmelerinde herhangi bir dini meşrulaştırmaya başvurmadıkları tespit edilmiştir. Oysaki nötrleştirme teknikleri arasında yer alan dini meşrulaştırma, araştırmamızın konusu bağlamında önemli bir yerdedir. Ancak hiçbir hükümlü, esrar maddesi suçları ile ilgili dini referanslarla suçlarını nötrleştirmemiştir. Dini meşrulaştırmayı, suçun gerçekleştiği süreçte değil suç sonrası kendi konumlarını nötrleştirmek üzere kullandıkları düşünülebilir. Ancak burada hükümlülerin dini tutumları ile sosyal tutumları arasında bir tezatlık ortaya çıkmaktadır. Suç olaylarını, sosyalleşmenin verdiği tutumlarla gerekçe gösteren hükümlülerin burada kendilerini dindar gösterdikleri gibi dini bir tutumla da ifade etmeleri gerekirdi. Aksine tüm hükümlüler, çok çeşitli gerekçelerle kendilerine isnat edilen suçu nötrleştirmiştir. Hatta hiçbir şekilde suç işlemediklerini ifade eden hükümlülerde de dini herhangi bir tutuma rastlanılmamıştır. Dini meşrulaştırmanın farklı tezahürleri, özellikle esrar maddesi ile ilgili olan aşağıdaki konularda irdelenecektir. Burada hükümlülerin suç işleme süreçlerine değinmek yerinde olacaktır.

1.4. Hükümlülerin Suç İşleme Süreçleri

Suç davranışının mükerrerliği veya süresi, kriminolojideki araştırma konuları arasındadır. İlk defa suç işleyen ile sürekli suç işleyen bireyler arasında birtakım

[549] a.g.m., ss. 667.

farklılıkların olduğu söylenebilir.[550] Uyuşturucu madde satıcılığını gelir kaynağı olarak sürekli yapan hükümlüler ile ilk defa veya daha az yapan hükümlüler arasında özellikle uyuşturucu madde algısı ve tutumları bağlamında farklılıklar vardır. Bu bağlamda hükümlülerin kendilerine isnat edilen veya ceza almalarına neden olan eylemi ömürleri boyunca ne kadar süre veya kaç kere yaptıkları sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 26: Hükümlülerin Suç İşleme Süreleri

Suç Eylemini Yapma Süresi		**N**	**%**	**Toplam (%)**
Hiç yapmadım		59	37,6	**37,6**
Bir veya birkaç kere yaptım	1 kere yaptım	41	26,1	**33,8**
	2 kere yaptım	5	3,2	
	3 kere yaptım	7	4,5	
Bir veya birkaç yıl yaptım	1 yıl yaptım	8	5,1	**17,2**
	2 yıl yaptım	10	6,4	
	3-4 yıl yaptım	9	5,7	
Uzun süre yaptım	5-10 yıl yaptım	12	7,6	**11,4**
	11-20 yıl yaptım	6	3,8	
Toplam		**157**	**100**	

Tablodaki en yüksek dağılım, kendilerine isnat edilen suçu hiç yapmadıklarını ifade eden %37,6'lık hükümlü oranını temsil etmektedir. Dikkat edilirse, daha önce gösterilen Tablo 25'in verilerine göre, kendilerine isnat edilen eylemi yapmadıklarını yani uyuşturucu madde satışı hiç yapmadıklarını, başkalarının mağduru olduklarını veya ceza almalarına neden olan son eylemi kendilerinin yapmadığını iddia edenlerin oranı %43,2 idi. Bu bakımdan Tablo 26'ya göre bazı hükümlülerin cezaevine girmelerine neden olan son eylemi yapmadıklarını ancak daha önceden uyuşturucu madde satışı yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu hükümlülerin oranı %5,7 olup 9 kişidir.

Hükümlülerin verdikleri cevaplar sorgulanmaksızın hiç yapmadığını iddia eden birçok hükümlünün uyuşturucu madde suçları ile ilgili dolaylı ve bazen de doğrudan ilişkisi olan kişilerle bağlantılı oldukları bilinmektedir. Nitekim uyuşturucu madde

[550] Bkz. Kızmaz, *Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular*, ss. 29-52; Mustafa T. Yücel, *Kriminoloji-Suç ve Ceza*, Ankara: Adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakfı Yayınları, 1986, ss. 152-158.

satıcılığını hiç yapmadıklarını ifade eden hükümlülerin arasında gerçekte sadece kullanıcı olduklarını ileri sürenler de vardır. Kullanıcıların da satış yapan torbacılarla çeşitli düzeylerde açıkça ilişkilerinin olduğu burada tespit edilebilirdir.

Uyuşturucu madde satışını bir veya birkaç kere yaptıklarını belirten hükümlülerin oranı %33,8'dir. Bu dağılım dâhilindeki %26,1'lik oran, bir kere yapan hükümlülerden oluşmaktadır. İlk kez satış yaptığını ifade edenlerden 19 kişi (%12,1) maddi ihtiyaçlar, borç veya diğer parasal sorunlar için, 14 kişi (%8,9) ise arkadaş hatırı için aracı veya yardımcı olduğunu söyleyen hükümlülerdir. İki veya üç kere uyuşturucu madde satışı yapan hükümlülerin 7'si de maddi gerekçelendirmeler ile uyuşturucu madde suçu işlemiştir. Tüm hükümlülerin dörtte birinin uyuşturucu madde satışını ilk kez yapmaları ve özellikle bu dağılımdakilerin çoğunun maddi gerekçelendirmeler ve arkadaş hatırı ile suç işlemeleri, suç eyleminin ekonomik sebeplerle ve sosyal çevreyle ilişkinin önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Kendilerine isnat edilen suçu bir veya birkaç yıl kadar yapan hükümlülerin oranı %17,2'dir. Dağılımdaki %8,2 oranındaki 13 hükümlü maddi gerekçelendirmeler; %2,9'daki 5 hükümlü bu tür işleri yapanlara özendikleri; %2,5'teki 4 hükümlü geliri yüksek ve kolay para kazanma yolu olarak gördükleri; %1,9'daki 3 hükümlü kullanıcı olmaları nedeniyle satıcılık yaptıkları için suç eyleminde bulunmuşlardır. Ceza almalarına neden olan son eylemi yapmadığını, arkadaş kurbanı olduğunu ancak daha önceden 3-4 yıl kadar satıcılık yaptığını ifade eden H37 ile kullanıcıyken ceza alan ve intikam için bir yıl kadar Hint keneviri ektiğini iddia eden H141 bu dağılımda yer almaktadır.

Son olarak tabloda uzun süre satış yapanların oranı %11,4'tür. Dağılımdaki %3,8'lik dilimde yer alan 6 hükümlü, kullanıcı olmaları nedeniyle satıcılık yaptıkları; %1,9'daki 3 hükümlü maddi ihtiyaçlarının giderilmesi; %3,2'deki 5 hükümlü ise geliri yüksek ve kolay para kazanma yolu gördükleri için uzun süre uyuşturucu madde satışında bulunmuşlardır. Mükerrer kullanımdan ceza alan H100 ile telefon trafiğine takılan ve son eylemde suçunun olmadığını söyleyen H147 kodlu hükümlüler 11-20 yıl kadar; arkadaş kurbanı olduğunu söyleyen H39 ve bu tür işleri yapanların hayatlarına özenen H44 kodlu hükümlüler ise 5-10 yıl kadar daha önce satış yaptıklarını belirtmişlerdir. Burada

hükümlülerin suç eylemleri ile iş veya meslekleri birbirlerine alternatif iki unsur olarak gördükleri ve bazı dönemlerde gelir elde etmek için tercih ettikleri ortaya çıkmaktadır.[551]

Hükümlülerin yapıp yapmadıklarına bakılmaksızın kendilerine isnat edilen ve ceza aldıkları suç eyleminin hangi ay ve yılda gerçekleştiği de araştırılmıştır. Bilindiği üzere suç ve zaman arasında bazı ilişkilerin kurulduğu ve çeşitli suçların belirli mevsim, ay, hafta ve günde yapıldığı kriminolojideki araştırmalarda mevcuttur.[552] Konu hakkındaki dağılımlar şu şekildedir:

Tablo 27: Suçun Gerçekleştiği Zamana Göre Dağılım

Yıl	N	%	Ay	N	%
2018	4	2,5	Ocak	17	10,8
2017	12	7,6	Şubat	14	8,9
2016	16	10,2	Mart	12	7,6
2015	17	10,8	Nisan	8	5,1
2014	25	15,9	Mayıs	11	7,0
2013	20	12,7	Haziran	11	7,0
2012	11	7,0	Temmuz	7	4,5
2011	13	8,3	Ağustos	9	5,7
2010	12	7,6	Eylül	18	11,5
2009	7	4,5	Ekim	12	7,6
2008	7	4,5	Kasım	13	8,3
2007	7	4,5	Aralık	13	8,3
2006 yılı ve öncesi	6	3,7	Hatırlamıyorum	12	7,6
Toplam	**157**	**100**	**Toplam**	**157**	**100**

Tablodaki en düşük dağılım yıl bazında %2,5 ile 2018 yılına aittir. Bu durumun sebebi, araştırmanın cezaevi örneklemiyle 28 Mayıs 2018-15 Eylül 2018 arasında gerçekleşmiş olmasıdır. 2018 yılında cezaevinde giren birçok tutukluyla da görüşülmemiştir. Suçlarının adli mercilerce sabit olup olmadığı araştırma esnasında sonuçlandırılamadığından tutukluların birçoğuna ulaşılamamıştır. Ayrıca araştırmaya başladığımız ilk esnada bir liste ile görüşmelere başlanmış, aynı liste üzerinden

[551] Edmark, "Unemployment and Crime: Is There a Connection?", s. 354.
[552] Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 135; Dönmezer, *Kriminoloji,* ss. 207-208.

görüşmelere devam edilmiş ve liste takibi de cezaevi yetkililerince yapılmıştır. Bu bakımdan daha sonradan gelen veya bir şekilde görüşülemeyen hükümlü, tutuklu veya hüküm özlü katılımcıların 2018 yılındaki bilgileri kaydedilememiştir. Ancak 2018 yılında (18.01.2018-19.11.2018 tarihleri arasında) 119 şüpheli hakkında uyuşturucu madde suçları nedeniyle adli işlem yapılmıştır.[553] Araştırmaya başlama tarihinden önce yani 01.01.2018'den 16.05.2018 tarihine kadar 5 şüpheli hakkında işlem yapılmıştır. Araştırmamızdaki TUT50, TUT51, TUT56 ve TUT67 kodlu katılımcılar, 2018 yılındaki bu beş şüpheli arasındadır ve araştırmamızdaki diğer tutuklular ise 2017 yılındaki suç eylemleri dolayısıyla cezaevinde olan ve adli işlemleri devam edenlerdir.

2010, 2011 ve 2012 yıllarındaki birbirine yakın dağılımlar gösteren oranlar, 2012 yılına göre 2013 yılında %5,7'lik ve önceki yıla göre 2014 yılında %3,2'lik oranlarda artış göstererek en yüksek dağılıma sahip olması ve yine 2015 yılında da %5,1'lik ciddi bir azalma göstermesi dikkat çekicidir. Bu durumun güvenlik güçlerinin yaptıkları operasyon sayılarındaki artış, operasyon başarısı, suça yönelik bölgesel politikalar gibi faktörlerin etkisi ile gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim 2012 yılından itibaren terör operasyonları ile bağlantılı olarak terör örgütünün önemli bir gelir kaynağı olan uyuşturucu hammaddesi üretimi ve uyuşturucu madde kaçakçılığına yönelik operasyonlarda ciddi artışlar görülmektedir.[554]

Tablodaki dağılımlar ay bazında incelendiğinde ise; Ocak ayından (%10,8) az bir farkla Eylül ayının en yüksek orana (%11,5) sahip olduğu tespit edilmiştir. Uyuşturucu madde suçlarının genel itibarıyla ilkbahar ve yaz aylarında düşük; sonbahar ve kış aylarında ise daha yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Hint keneviri tarlalarının hasadının yapıldığı[555] Ağustos-Eylül ayları sonrasındaki süreç özellikle uyuşturucu madde sevkiyatı, eskortluğu veya kaçakçılığının yapıldığı dönemlerdir. Örneğin, Hint keneviri sulaması yaparken yakalanan H133, Ağustos ayında cezai işlem görmüştür. Aynı şekilde Hint keneviri ekimi yapan ancak birkaç kök topladığı için satıştan ceza alan H4 de Ağustos ayında yakalanmıştır. Ağustos ayındaki %5,7'lik oranın Eylül ayında iki katı kadar artması, toplanan Hint kenevirlerinin hemen uyuşturucu madde piyasasına sürülmeye çalışıldığına işaret etmektedir.

[553] Bkz. T.C. Bingöl Valiliği, http://www.bingol.gov.tr/arama/ara/uyuşturucu, (08.11.2019).
[554] Halil İbrahim Bahar, *Çözüm Süreci*, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, 2013, s. 92.
[555] Ulaş, *Gerçek Köye Dönüş Projesi: Kenevir*, ss. 86-88.

Aralık, Ocak ve Şubat aylarındaki suç işleme oranlarının yüksek olması, yazın çeşitli işlerde mevsimlik çalışan hükümlülerin özelikle kış aylarında inşaat, tarım vb. işlerde gündelik olarak çalışacak imkân bulamamaları ve işsiz kalmalarından kaynaklı olduğu söylenebilir. H13'ün daha önce de değinilen "Yazın Mixer operatörlüğünü yapardım. Kışın bu işler [inşaat işleri] olmuyor. O dönem kış aylarını geçirmek için bu işleri yapardım. Parasızlıktan, işsizlikten" ifadelerinde olduğu gibi kış ayları işsizlik ve maddi sıkıntıların giderilmesinin özellikle bölge şartlarında zor olduğu dönemlerdir. Maddi ihtiyaçlar, işsizlik ve parasal sorunlar dolayısıyla uyuşturucu madde satışı yapan (N=42) her üç hükümlüden biri (N=14) Aralık-Ocak-Şubat aylarındaki kış döneminde suç işlemişlerdir.

Dönmezer'e göre, bazı suç türlerinde örneğin adam öldürmenin Temmuz-Ağustos-Eylül aylarında, hırsızlık eylemlerinin Ekim-Aralık ayları arasında gerçekleştirildiğine dair tespit edilebilen bir zaman dilimi olsa da, genel adaba uygun düşmeyen uyuşturucu maddeye ilişkin cürümlerin yoğunlaştıkları bir dönem bulunmamaktadır.[556] Araştırmamızda görüldüğü üzere oranların yakınlığı bağlamında Kasım ayı ile başlayan, Ocak ayında zirveyi bulan ve Şubat ayı ile birlikte düşüşe geçen bir dağılım gerçekleşmektedir. Bu dağılımın diğer bölgelerde veya illerde, farklılık göstereceği ve özellikle ilgili yerin ekonomik durumunun, suç türünün, suç ekolojisinin ve hatta uyuşturucu madde çeşidinin bu farklılığa doğrudan etki edeceği söylenebilir.

1.5. Hükümlülerin Diğer Suç Türleriyle İlişkisi

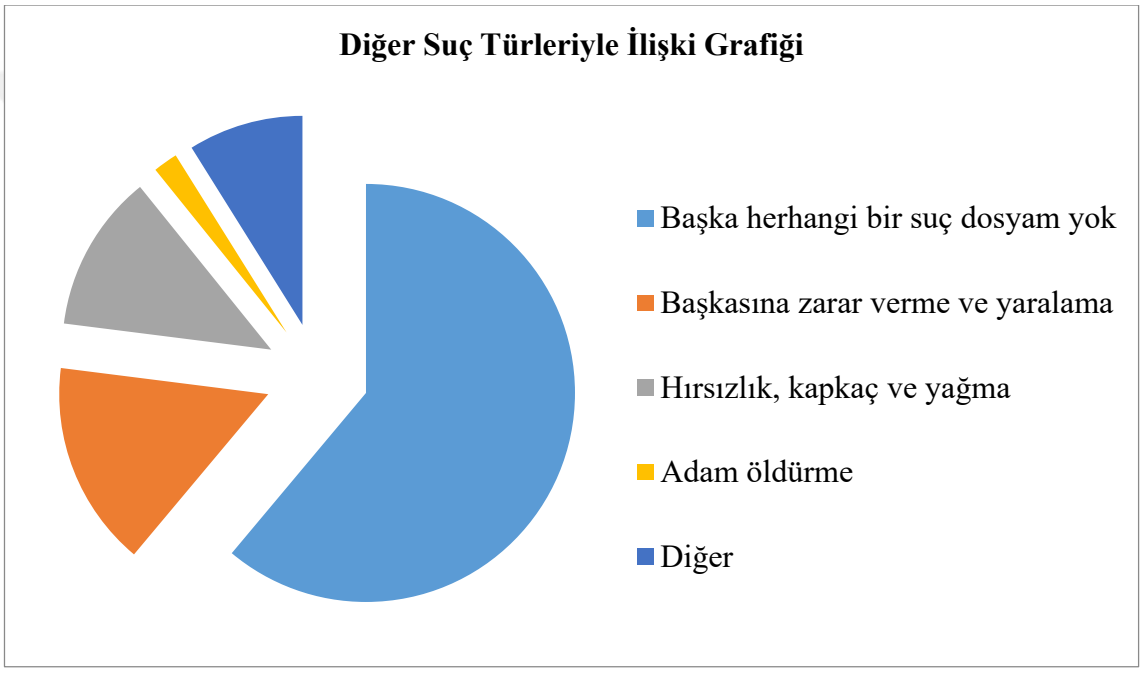
Birçok suç türü, diğer suç türleri ile ilişkili olabilmektedir. Herhangi bir suç eyleminde bulunan bireylerin farklı suçlarla ilişkisi, kriminolojide merak edilen bir konudur. Uyuşturucu madde eylemlerini işleyen bireylerin de çok farklı suç türleriyle ilişkisinin olduğu bilinmektedir. Özellikle uyuşturucu madde bağımlılığı ile ilişkili olarak uyuşturucu maddeyi temin etmek için soygun, gasp, hırsızlık, fuhuş, adam öldürme gibi suçlara kolayca yönelim gerçekleşmektedir.[557]

Hükümlülerin cezaevine girmelerine neden olan uyuşturucu madde eylemleri dışında farklı herhangi bir suç türü ile ilişkileri olup olmadığına dair veriler aşağıda gösterilmektedir.

[556] Dönmezer, *Kriminoloji,* ss. 210-211.
[557] İçli, *Kriminoloji*, s. 270; Dönmezer, *Kriminoloji,* ss. 384-388.

Tablo 28: Hükümlülerin Diğer Suçlarla İlişkisi

Suç İşleme Durumu	Suç Türü	N	%	Toplam (%)
Hayır	Başka herhangi bir suç dosyam yok	96	61,1	**61,1**
Evet	Başkasına zarar verme ve yaralama	25	15,9	**38,9**
	Hırsızlık, kapkaç ve yağma	19	12,2	
	Adam öldürme	3	1,9	
	Diğer	14	8,9	
Toplam		**157**	**100**	

Hükümlülerin yarısından fazlasının (%61,1; N=96) cezaevinde bulunmalarının nedeni olan uyuşturucu madde eylemleri dışında başka herhangi bir suç türü ile ilişkileri bulunmamaktadır. Bu dağılımdaki hükümlülerden 39'u ayrıca Tablo 26'da yer alan ve uyuşturucu madde eylemlerine dair hiçbir eylem yapmadığını ifade eden katılımcılardır. Her iki tablodaki dağılımların verileri incelendiğinde hem uyuşturucu madde suçlarını hem de diğer suçları gerçekleştirmediklerini iddia eden hükümlülerin (N=39) oranı %24,8'dir. Bu hükümlüler, kendi iddialarına göre suç davranışı ile hiçbir ilişkilerinin bulunmadığını savunmaktadırlar.

Hükümlülerin uyuşturucu madde suçlarını veya herhangi bir suçu gerçekleştirme, uyuşturucu madde kullanıp kullanmama durumları ve görüşmelerde kaydedilen ilgili

görüşme verileri birlikte analiz edilerek bir yorumlama yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre Tablo26 ve Tablo28'deki 39 kişiden 19'u direkt olarak sadece kullanıcı olduklarını, hiç satış yapmadıklarını ve 9'u da satış ile ilişkilerinin olmadığını ancak diğer sorularda bir süre uyuşturucu madde kullandıklarını belirtmektedir. Suç ile doğrudan bir ilişkilerinin olmadığına yönelik bir tutum gösterseler de gerçekte uyuşturucu madde kullanımı suçunu işledikleri için suç ile ilişkilerinin doğrudan olduğu açıktır. Hükümlülerin satış yapmadıklarını özellikle ileri sürmeleri, kendilerine verilen cezanın daha az olması gerektiğini düşünmeleri ve uyuşturucu madde (özellikle esrar maddesi) kullanımının aslında suç olmadığı algısına sahip olmaları bağlamında değerlendirilebilir.

Herhangi bir suç gerçekleştirmediklerini ve hatta uyuşturucu madde bile kullanmadıklarını iddia eden son 11 kişi ise, telefon trafiğine yakalandıklarını veya kardeşi, akrabası ya da bir arkadaşının kurbanı olduklarını, yani aslında kendilerinin hiçbir şeyden haberi olmadıkları, kendilerine iftira atıldığı ve güvenlik güçlerinin hata yaptığı şeklinde birtakım bahaneler sunmaktadır. Ancak bu hükümlülerin, içinde yaşadıkları suç ekolojisinin oluşturduğu sosyal çevreleri ve diğer bazı faktörler nedeniyle uyuşturucu madde suçları ile doğrudan olmasa da dolaylı ilişkilerinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Uyuşturucu madde eylemlerini hiç yapmadığını iddia eden diğer hükümlülerden, adam öldürme (N=1), sigara kaçakçılığı (N=1), evrakta sahtecilik (N=2), mal varlığına yönelik suçlar (N=5), başkasına zarar verme ve yaralama (N=8) ve diğer bazı suçlar (N=3) ile ilgili adli işlem geçirenlerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Uyuşturucu madde kullanımının hırsızlık, saldırı, şiddet gibi can veya mala yönelik suçlarla ilişkili olduğuna dair araştırmalar da vardır. Uyuşturucu madde kullanımının bu tür suçlarla ilişkisi, suçun ekolojik durumu ile ilgili olarak değişiklik göstermektedir. Bazen bu tür suçlarla doğrudan ilişkili olabilmekte bazen de hiç ilişkili olmayabilmektedir. Ancak uyuşturucu madde kullanımının daha ziyade uyuşturucu madde satışı suçlarıyla ilişkili olduğu görülmektedir.[558]

Uyuşturucu madde eylemleri dolayısıyla ceza alan hükümlülerin, başka hiç suç işlememe (%61,1), başkasına zarar verme, yaralama (%15,9) ve mal varlığına zarar verme (%12,2) durumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı üzerine yapılan Ki^2 testi

[558] Julie M. Ford, Andrew A. Beveridge, "Neighborhood Crime Victimization, Drug use and Drug Sales: Results from the 'Fighting Back' Evaluation", *Journal of Drug Issues*, vol. 36, no. 2(2006), ss. 393-416.

analizine göre uyuşturucu madde suçlusu olmanın yukarıdaki suç işleme(me) tercihi ile aralarında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(2)}$=78,61; p<0,01). Ancak bu ilişki, anlamlılık sınırları dâhilinde olsa da etki büyüklüğü küçüktür (d=0,28). İlişkinin hükümlülerin diğer suçlarla ilişkilerinin olmadığı yönüne (N=96) işaret ettiği söylenebilir. Nitekim daha sonra yapılan Ki^2 testi analizine göre uyuşturucu madde suçlusu olmanın başka bir adli işlem dosyasının varlığı ya da yokluğu ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu, yani başka suçlarla ilişkinin olmadığı yönünde anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($X^2_{(1)}$=7,80; p<0,01).

Mal varlığına yönelik suçlar (hırsızlık, kapkaç ve yağma vb.), yukarıdaki tabloya göre hükümlülerin ilişkili oldukları diğer suçlar bağlamında ikinci sırada yer almaktadır. Son yıllarda Bingöl'de gerçekleşen suç türlerine göre mal varlığına zarar verme suçları, uyuşturucu madde suçlarının hemen ardında gerçekleştirilen ikinci suç türüdür. Başkasına zarar verme ve yaralama suçu ise üçüncü sıradadır. Bingöl'deki adam öldürme suç türü, hem TÜİK'in verilerinde[559] hem de bu araştırmada az bir dağılım göstermektedir. Bu nedenle adam öldürme suçunun uyuşturucu madde suçlarıyla ilişkisinin neredeyse olmadığı söylenebilir. Bingöl'de gerçekleşen mal varlığına yönelik suçların bazılarının tabloya göre uyuşturucu madde suçları ile ilişkili olduğu da ifade edilebilir. Bu durumun uyuşturucu madde bağımlılığıyla ilgili olmadığı, daha ziyade uyuşturucu madde satışıyla ilgili olarak ve yalnızca Bingöl suç ekolojisinde bu şekilde olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak, hükümlülerin diğer suçlarla ilişkilerinin çok az olduğu söylenebilir. Şu ana kadar hükümlülerin uyuşturucu madde suçlarıyla ilişkilerini yalnızca kendileri merkezli olarak değerlendirmiş bulunuyoruz. Oysa sosyal çevrelerinin de suç eylemleriyle olan ilişkilerinin bilinmesi aynı ölçüde önemlidir.

1.6. Sosyal Çevrede Suç ve Suçlu

Sosyal çevre, bireylerin sosyalleşmelerinde, toplumsal düzenin normlarını öğrenmelerinde ve içselleştirmelerinde önemli faktörlerden biridir. Suç ve suçluluk olgularının da sosyal ekolojideki durumunu, burada değerlendirmek istiyoruz. Bu bakımdan katılımcıların aile, akraba, arkadaş çevrelerindeki ve özel olarak din öğreticilerinin işyerlerindeki suçluluk karakterini irdeleyeceğiz.

[559] TÜİK, "Adalet İstatistikleri", a.yer.

1.6.1. Aile, Akraba Çevresi ve Suç

Genel olarak aile, çocukların sosyalleşmesine etki eden ilk kurumdur. Hiçbir çocuğun doğduğu anda, ileride suçlu olup olamayacağı bilinmemektedir. Suç eylemleri de bazen aile aracılığıyla sosyal olarak öğrenilebilir. Konuyu derinlemesine araştıran Sutherland, suç işleyen çocukların ailelerinin bazı ortak karakterlerinin olduğunu tespit ederek suç işleyen çocukların ailelerinde bu karakterlerden bir veya birkaçının sıklıkla görüldüğünü ifade etmektedir. Bu karakterlerin başında ise suç işleyen çocukların ailesindeki diğer bireylerin birer suçlu veya alkolik, ahlaksız oldukları durumu gelmektedir. Aile bireyleri arasındaki ayrılık, ölüm, şiddet, sevgisizlik gibi durumlarla birlikle ailenin bulunduğu/ikamet ettiği ekolojik yer faktörü de çocukları suça yönlendirebilmektedir.[560]

Aile ve akrabalık çevresi, araştırmamızda kan bağı nedeniyle ilişkileri olan bireyler kastedilerek sorgulanmıştır. Bingöl'deki birçok kişi için çekirdek aile dışındaki bireyler, çoğu zaman çekirdek ailenin birer ferdi olarak addedilmektedir. Nitekim birçok kez kuzen (amca/dayı/hala/teyze çocukları) olan kişilerin kardeş olarak tanıtıldığına şahit olunmuştur. Hatta bazen dedelerin kuzen olmalarından kaynaklı bir akrabalık da tahsis edilmektedir. Ancak buradaki aile ile çekirdek aile (anne, baba, kardeş ve çocuklar), yani birinci derece yakınlık; akraba ile de en üst soyun dede olduğu geniş aileler ve dedenin alt soyundan neşet eden kuzenlik ya da akrabalık, yani ikinci derece yakınlık kastedilmektedir. Her ne kadar çekirdek aile veya büyük aile ayrımı yapılsa da Bingöl'deki aile ilişkilerinin daha çok mekanik dayanışma kaynaklı bir ilişki biçimi olduğu, akrabalık veya kan asabiyetinin her ortamda sıklıkla kullanıldığı akla getirilmelidir. Hükümlü yakınları (HY) örneklemi de bu durum göz önüne getirilerek araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda öncelikle hükümlü ve din öğreticisi katılımcılarının aile ve akraba çevrelerindeki suçluluk durumlarına değinilecektir.

Araştırmamızdaki katılımcıların ailelerinde veya akrabalarında başta uyuşturucu madde suçları olmak üzere herhangi bir suç türü ile ilişkisi olan bireylerin olup olmadığına dair dağılım şu şekildedir:

[560] Sutherland vd., *Principles of Criminology*, ss. 202-211.

Tablo 29: Ailede veya Akraba Çevresinde Suç ve Suçlu Dağılımı

Suç Türü*	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	%	N	%
Uyuşturucu madde kullanımı	41	26,1	20	6,0
Uyuşturucu madde satışı	32	20,4	13	3,9
Hint keneviri ekme, yetiştirme	13	8,3	1	0,3
Diğer suçlar	6	3,8	-	-
Herhangi bir suçlu yok	108	68,7	313	93,4

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tablodaki verilerde birden fazla seçenek işaretlenmiştir. Hükümlülerden 49 kişi (tüm hükümlülerin %31,2'si) ile din öğreticilerinden 22 kişi (tüm din öğreticilerinin %6,5'i) bu soruyu cevaplayarak seçeneklerden en az birini veya birkaçını tercih etmişlerdir. Buna göre hükümlülerin %68,7'i ile din öğreticilerinin %93,4'ünün aile veya akraba çevresinde uyuşturucu madde suçları başta olmak üzere suç ile ilişkili herhangi bir kimse bulunmamaktadır.

Hükümlülerin %26,1'inin uyuşturucu madde kullanan aile veya akraba üyesinin olduğu görülmüştür. Yapılan görüşmelerde bu kişilerin kim oldukları ayrıca sorulmuştur. Uyuşturucu madde kullanımı olan aile bireylerinin hepsi çekirdek aile bireyleri olup birçoğu erkek kardeşler ve diğer az bir kısmı ise baba ve oğul olarak açıklanmıştır. Aynı derecedeki yakınlar, %20,4 ile uyuşturucu madde satışı (N=32) ve %8,3 ile Hint keneviri ekimi veya yetiştiriciliği (N=13) yaparak hükümlülerin aile çevresinde görülmektedir. Ioannou ve Vettor'a göre suçluluk, ailedeki düzensizlik ve maddi birtakım yoksunluklar haricinde suçlu kardeşlerle etkileşimden kaynaklı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Aile ve suçluluk arasındaki ilişkiye dikkat çeken araştırmacılar, suçlu bireylerin kardeşlere güvenmesinin ailedeki modellerle ilgili olabileceğini de eklemektedir.[561] Araştırmamızda da kardeş faktörünün ailede önemli bir işlevinin olduğu görülmüştür.

Yasadışı sigara veya çay kaçakçılığı, hırsızlık, siyasi suçlar ve adam yaralama eylemleri, diğer suç türleri ile ilişkileri olan hükümlü çevreleri (%3,8) tarafından yapılmaktadır. Hükümlülerin suç işleyen yakınları arasında kadın bireylere rastlanılmamıştır.

[561] Maria Ioannou, Shannon Vettor, "Suça İlişkin Toplumsal Açıklamalar", *Suç Psikolojisi*, ed. David Canter, çev. Ali Dönmez, Işıl Çoklar Başer, Meltem Güler, Ankara: İmge Kitabevi, 2011, s. 87.

Din öğreticilerinden suç ile ilişkili aile veya akrabası olanların %6'sı uyuşturucu madde kullanımı (N=20), %3,9'u uyuşturucu madde satışı (N=13) ve %0,3'ü de Hint keneviri ekme veya yetiştirme (N=1) suçlarında bulunmuştur. Din öğreticilerinin suç işlediklerini iddia ettikleri yakınları, genel olarak çekirdek aileleri dışındaki akraba üyeleri olup amca, dayı, kuzen ve yeğen gibi akraba üyeleridir. Sadece DÖ77 ile DÖ224'ün kardeşleri uyuşturucu madde satıcılığından ceza almıştır. Din öğreticilerinin aile veya akraba üyelerinde farklı bir suç türü ile ilişkisi olan herhangi bir birey tespit edilmemiştir.

Bingöl'de yapılan bir araştırmaya göre, çalışmada yer alan bireylerin (N=2124) %21,5'i yakın akrabaları içerisinde suça karışan kişilerin olduğunu ve %19,8'i de aile fertlerinden birinin suça karıştığını bildirmektedir. Her iki oran birleştirildiğinde, suç işleyen bir yakını olanların oranı %41,3 olup azımsanmayacak derecede yüksektir.[562] Bingöl'deki suç türleri ve oranları incelendiğinde[563] ise uyuşturucu madde suçlarının ilk sırada yer aldığı ve gerçekleşen her beş suçtan birinin uyuşturucu madde suçları ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Ortalama bir hesapla ailesinde veya akrabasında suçla ilişkisi olan bahsi geçen araştırmadaki katılımcıların (N=2124) en az %8'inin uyuşturucu madde suçu ile ilgili olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak uyuşturucu madde suçluluğu, hükümlülerin üçte birinin ailelerinde tespit edilmiştir. Ayrıca kardeş faktörünün aile-suç ilişkisine etki eden önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Din öğreticilerinin ise oldukça düşük oranda daha ziyade akrabalarında uyuşturucu madde suçlusu bulunmaktadır.

1.6.2. Arkadaş Çevresi ve Suç

Kriminoloji literatüründe önemli yeri olan bir diğer konu, suçluların sosyal çevrelerindeki arkadaş veya akran etkisi üzerinedir. Birçok araştırma, suçlu bireylerin suç eylemlerini gerçekleştirmelerinde akran etkisinin güçlü bir etken olduğunu ileri sürmektedir.[564] Daha önce yukarıdaki bir başlıkta, hükümlülerin arkadaş veya yakınlarının hatırı için uyuşturucu madde satışı gerçekleştirdiklerine değinilmişti. Burada

[562] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması*, ss. 53-54.
[563] TÜİK, "Adalet İstatistikleri", a.yer.
[564] Weerman, Smeenk, "Peer Similarity in Delinquency for Different Types of Friends: A Comparison Using Two Measurement Methods", ss. 499-524; Haynie, "Friendship Networks and Delinquency: The Relative Nature of Peer Delinquency", ss. 99-134; Matsueda, Heimer, "Race, Family Structure, and Delinquency: A Test of Differential Association and Social Control Theories", ss. 826-840.

ise bunların dışındaki diğer hükümlülerin de arkadaş çevresindeki suçluluk araştırılarak akran etkisi, tüm katılımcılar nezdinde değerlendirilmiştir.

Hükümlü ve din öğreticilerinin arkadaş çevrelerinde suç ile ilişkili birilerinin olup olmadığına dair dağılımları ise şöyledir:

Tablo 30: Arkadaş Çevresinde Suç ve Suçlu Dağılımı

Suç Türü*	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	%	N	%
Uyuşturucu madde kullanımı	134	85,4	12	3,6
Uyuşturucu madde satışı	119	75,8	9	2,7
Hint Keneviri ekme, yetiştirme	9	5,7	1	0,3
Diğer suçlar	-	-	-	-
Herhangi bir suçlu yok	23	14,6	323	96,4

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tablodaki verilerde, birden fazla seçenek işaretlenmiştir. Hükümlülerin %85,4'ü ile din öğreticilerinin %3,6'sı soruyu cevaplayarak seçeneklerden en az birini veya birkaçını tercih etmiştir. Hükümlülerin %14,6'sı ile din öğreticilerinin %96,4'ünün arkadaş çevresinde uyuşturucu madde suçları başta olmak üzere suç ile ilişkili herhangi biri bulunmamaktadır.

Aile veya akraba çevrelerinde suçlu kimse bulunan hükümlülerin oranı (Tablo 29) %31,5 iken; yukarıdaki tabloya göre arkadaş çevrelerinde suçlu bulunan ve neredeyse tamamı uyuşturucu suçları olanların oranı %85,4'tür. Dolayısıyla uyuşturucu madde suçları için aileden ziyade akran etkisinden ve ilişkisinden bahsetmek mümkündür. Tüm hükümlülerin %85,4'ünün (N=134) uyuşturucu madde kullanan arkadaşları vardır. Bu hükümlülerin %88,8'inin (N=119) uyuşturucu madde satışı yapan ve %6,7'sinin (N=9) Hint keneviri eken veya yetiştiren arkadaşlar olduğu görülmektedir.

Tüm din öğreticilerinin (N=335) ise sadece %3,6'sının (N=12) uyuşturucu madde kullanan bir arkadaşı vardır. %2,7'sinin uyuşturucu madde satıcılığı yapan bir arkadaşı bulunmaktadır. Bir din öğreticisinin ise Hint keneviri eken veya yetiştiren arkadaşının olduğu tespit edilmiştir. Suç ve sapma eylemlerinden izole olan din öğreticilerinin, samimi bağların kurulduğu arkadaş çevrelerinde suçlu davranışında bulunanların az sayıda olması ön görülebilirdir.

Sonuç olarak, hükümlülerin yüksek dağılımlar ile arkadaş çevrelerindeki suçluluğun oldukça fazla oranlarda olduğu saptanmıştır. Akran çevresinin suçluluğa etkisine dair kriminolojideki genel yargı, araştırmamızda da kabul edilmektedir. Hükümlülerin dini tutumlarının akran seçimine etki etmediği, dini bireysel bir yaşam biçimi olarak algıladıkları ve dinin engelleyici etkisini benimsemedikleri aşikârdır. Bununla birlikte din öğreticileri, arkadaş seçimlerinde oldukça dikkatlidir. Dolayısıyla dinin/dindarlığın, suçlu akranları seçip seçmemede etkili bir faktör olduğu burada da teyit edilmektedir. Diğer yandan seçme şansının bulunmadığı sosyal çevrelerden biri de çalışılan kurumdaki iş yeri çevresidir. Bu bakımdan daha ziyade din öğreticilerini ilgilendiren bu konu, onların iş veya çalışılan yer çevresindeki suçluluk durumu bağlamında değerlendirilecektir.

1.6.3. İş/Çalışma Çevresi ve Suç

Din öğreticilerinin sosyal çevrelerindeki suçluluğu tespit edebilmek ve konuyu daha da derinleştirebilmek için din eğitimcilerine çalıştıkları okuldaki öğrencileri arasında; din görevlilerine de çalıştıkları cami ve Kur'an Kursu gibi görev alanlarındaki cemaatleri veya hizmet ettikleri bireyler içinde uyuşturucu madde kullanan, satan veya Hint keneviri eken/yetiştiren bireylerin olup olmadığı sorulmuştur. İlgili veriler aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 31: Çalışılan Yerde Uyuşturucu Madde Suçları

Görev yaptığınız sosyal çevrede uyuşturucu madde yetiştiren, kullanan, satan var mı?	Din Görevlisi		Din Eğitimcisi		Din Öğreticileri Toplamı	
	N	%	N	%	N	%
Evet, bildiğim birileri var	10	6,1	11	6,4	21	6,3
Hayır, bildiğim biri yok	80	48,8	82	48,0	162	48,4
Emin değilim	68	41,4	76	44,4	144	43,0
Cevap yok	6	3,7	2	1,2	8	2,3
Toplam	**164**	**100**	**171**	**100**	**335**	**100**

Din görevlilerinden görev yaptıkları cami ve Kur'an Kursu gibi yerlerdeki sosyal çevrelerinde uyuşturucu madde suçlarını gerçekleştiren birilerini bilen veya tanıyanların oranı %6,1'dir. %48,8'i bu tür suçlarla ilişkili birilerini bilmediklerini belirtirken %41,4'ü de emin olamadıklarını ifade etmiştir. Konuya ilişkin ifadelerine göre, emin olmayan din

görevlilerinin büyük bir kısmının bazı söylentileri duydukları, ancak şahit olmadıkları için uyuşturucu madde eylemlerini geçekleştirenler hakkında sû-i zan yapmaktan kaçındıkları tespit edilmiştir.

Din görevlilerinden DG204, DG261, DG279, DG288 ve DG335 çalıştıkları yerin (cami, Kur'an Kursu vd.) sosyal çevresinde başta esrar maddesi kullanma, satma, Hint keneviri yetiştirme gibi uyuşturucu madde eylemlerini gerçekleştiren bazı kişilerin varlığını bildirmektedir. Daha önce din eğitimciliği yapan Kur'an Kursu Öğreticisi DG244'ün (Kadın), "Daha önce görev yaptığım İmam-Hatip İlkokulunda esrar kullanan öğrenciler vardı" ifadesi ile uyuşturucu madde kullanımının okullarda ilköğretim yaşlarında da görüldüğü iddia edilmiştir. DG268 ise, "Mahallede inşaat halindeki binalarda açık açık satıyorlar" ifadesi ile görev yaptığı caminin bulunduğu mahalle içinde uyuşturucu madde satışının olduğu ve bilindiği yerlerden bahsetmektedir. DG304 de aynı durumun sıklıkla görüldüğüne dikkat çekmekte ve "Herkesin okul, sokak gibi yerlerde bunlara [uyuşturucu madde eylemlerine] rastladığı kanaatindeyim" ifadesiyle uyuşturucu maddenin yaygınlığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak din öğreticilerinin oldukça düşük bir oranı iş veya çalışma çevrelerindeki uyuşturucu madde suçluluğunu ifade etmektedir. Burada özellikle uyuşturucu madde kullanımının okul çevresinde yaygın olduğu bağlamında dikkat çekici bir konu ortaya çıkmaktadır.

1.6.4. Okul Çevresi ve Uyuşturucu Madde Kullanımı

Toplumsal ve ekolojik durumlar, bireylerin sosyal tutumlarına etki etmektedir. Uyuşturucu maddelerin en rahat satılabileceği yerler, madde kullanımının da yaygın olduğu bölgelerdir. Uyuşturucu madde kullanımının ve satışının direnç gösterilmeden ve tolere edilerek gerçekleştiği bölgeler, uyuşturucu madde eylemlerinin yaygınlığını arttırmaktadır.[565] Bu durum eğitim kurumlarına da etki etmekte ve çocuk yaşlarda uyuşturucu maddelerle tanışmaya yol açmaktadır.

İstanbul'daki 43 okulda (N=3843) yapılan bir araştırmaya göre, uyuşturucu madde kullanma riskini artıran arkadaş özellikleri içinde, öğrencinin uyuşturucu madde kullanan arkadaşı bulunmasının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Buna göre, uyuşturucu madde

[565] Ünlü, Evcin, "Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Faktörlerin Sokak Satıcıları Üzerindeki Etkileri: İstanbul'dan Kesitsel Bir Çalışma", ss. 85-86.

kullanan arkadaşı olanların madde kullanma riski yaklaşık altı kat daha fazladır. Bu durum, akran baskısının bir göstergesi olarak kabul görülebilir.[566]

Araştırmamızdaki din eğitimcilerinin %6,4'ü kimi öğrencilerinin uyuşturucu madde kullandığını bildirmektedir. Öğrencilerinin uyuşturucu madde kullandığını belirten din eğitimcilerinin oranı düşük olmasına rağmen farklı birkaç okulda kullanım veya satışın varlığına işaret edilmektedir. Görüşmelerimizde uyuşturucu madde kullanım veya satışının olduğu iddia edilen okullardan (N=11, %6,4) ikisi İmam-Hatip Lisesi, üçü İmam-Hatip Ortaokulu; İmam-Hatip haricindeki diğer eğitim kurumlarından ise dördü ortaokul ve ikisi lise düzeyi eğitim kurumlarıdır. Çalıştığı yerde uyuşturucu kullanıcısı ve satıcısı olduğunu ileri süren din eğitimcilerinin anket kodlarından ve anketlerin teslim ve alım tarihlerinden bahsi geçen okulların tamamen farklı okullar oldukları tespit edilmektedir. Böylece Bingöl'deki 11 eğitim kurumunda uyuşturucu madde kullanıcısı olan veya satan öğrencilerin varlığından bahsedilebilir. Diğer yandan uyuşturucu madde eylemlerinin tüm eğitim kurumlarında var olduğundan bahsedilmemektedir.

Bingöl'deki öğrencilerin uyuşturucu madde kullanımlarının başında esrar maddesi gelmektedir. Bingöl'de yapılan gençlik araştırması verilerine göre katılımcıların %2,5'i (15-19 yaş) uyuşturucu madde kullandıklarını belirtmektedir.[567] Özelikle kırsal bölgelerde yoğunlukla ekimi yapılması dolayısıyla esrar maddesinin hem bulunabilirliği hem de kullanımı doğal olarak artmaktadır.[568] Bu bağlamda Bingöl'de lise çağındaki veya liseden yeni mezun olmuş bireylerin genellikle esrar maddesi kullandıkları söylenebilir.

Dini ekolojinin etki ettiği eğitim kurumlarındaki öğrenciler ile bu etkinin az ve dini eğitimin düşük düzeyde olduğu daha seküler programa sahip eğitim kurumlarındaki öğrenciler arasında suçluluk bağlamında bazı farklılıklar vardır. Stark ve arkadaşlarına göre, dini bağlılık ile suçluluk ilişkisi, dini ekolojinin etkisinin belirgin olduğu okullarda negatif bir seyir göstermektedir.[569] Yasadışı uyuşturucu madde kullanımı, şiddet ve hırsızlık gibi suç eylemleri, dini kurumlarda dini etkinin az olduğu kurumlara göre daha

[566] Gizem Erdem vd., "Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı", *Bağımlılık Dergisi*, C. 7, S. 3 (2006), ss. 111-116.
[567] *Bingöl Gençlik Araştırması*, haz. Cihat Yaşaroğlu, Yunus Kaya, Mehmet Aslan, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 90.
[568] *Bingöl İli Sosyal Analizi Çalışması*, s. 66.
[569] Rodney Stark vd., "Religion and Delinquency: The Ecology of A 'Lost' Relationship", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 19, no. 1 (1982), ss. 4-24.

çok engellenmektedir.[570] Araştırmamızdaki bazı veriler, dini ekolojinin eğitim kurumlarına etkisi hususunda birtakım yorumlar sunmaktadır.

Dini eğitimin en üst düzeyde ve etkili bir programla verildiği İmam-Hatip kurumlarındaki öğrenciler, sapma ve suç eylemlerinden daha izole bir sosyal çevrede eğitim görmektedirler. Bingöl'ün sosyal veya suç ekolojisindeki uyuşturucu madde eylemlerinin yoğunluğu, görünürlüğü, fırsatları ile birlikte akran etkisiyle gerçekleşen sosyal öğrenmenin neticesinde öğrencilerin dinin oluşturduğu sosyal kontrolün çeperinden kaçabildikleri görülmektedir. Araştırmamızdaki görüşmeler sırasında İlahiyat Fakültesi öğrencisi olan hükümlü yakını HY8 (Kadın-25), yakını olan uyuşturucu madde hükümlüsü dışındaki akrabalarından bahsederken kuzeni olan bir İmam-Hatip Lisesi öğrencisi ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

- HY8: "… İki [Merkez] İmam-Hatip'in de zaten durumu çok ortada. Sonuçta nasıl bir yer olduğu biliniyor. Orada da çok kullanan var."
- Araştırmacı: "Oradaki kullananları biliyor musun?"
- HY8: "İmam-Hatip'te çok [esrar maddesi kullanan] var Hocam. Var, var. Şimdi daha çok var. Şu an İmam-Hatip'te yok yok Hocam. Benim kuzenim var, İmam-Hatip'te [Merkez İmam-Hatip Lisesi'nde] okuyan. Sınıfının yarısından fazlası içiyormuş. Doğal olarak her sınıfta kullananlar var ve bazı satıcı gençler de var."

HY8 ile yapılan görüşmenin devamında ise, bir arkadaşının lisedeyken (2010-2013 yıllarında) sınıf içinde Hint keneviri ektiğini ve hatta 30 santime kadar sınıfta büyüttüğünü; bir başka arkadaşının da evinin terasında Hint keneviri ekimi yaptığını ve kendisinin de arkadaşlarının etkisiyle bir kez denediğini ifade etmiştir. Esrar maddesi kullanımının liselerdeki yaygınlığını sıklıkla vurgulayan HY8, merkez ilçedeki bazı mahalle veya semtlerin de gençler tarafından özellikle esrar maddesinin kova yapılarak içildiği (bir çeşit kullanma yöntemi) yerler olarak meşhur olduğunu ileri sürmektedir. Anlaşılıyor ki esrar maddesi kullanımı ve bazı içme yöntemlerinin bilinirliliği akran etkisi ile birlikte sosyal olarak öğrenilmektedir.

Bingöl'ün Merkez ilçesinde İmam-Hatip dışındaki bir lisede DİKAB öğretmenliği yapan hükümlü yakını HY1'in (Kadın-38) ifadelerinde yıllarca çalıştığı okuldaki öğrenciler hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır.

[570] Steven R. Burkett, Mervin White, "Hellfire and Delinquency: Another Look", *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 13, no. 4 (1974), ss. 455-462; John K. Cochran, Ronald L. Akers, "Beyond Hellfire: An Exploration of the Variable Effects of Religiosity on Adolescent Marijuana and Alcohol Use", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 26, no. 3 (1989), ss. 198-225.

- HY1: “Etrafımda çok fazla [esrar maddesi] kullanan öğrenci var. Hiç kullanmayan bile en az bir kere tadına bakmış.”
- Araştırmacı: “Tahmini olarak mevcut öğrencilerinizin ne kadarı esrar maddesi kullanıyordur ya da denemişlerdir?”
- HY1: “%70’i. Erkek öğrencilerin %70’i en az bir kere denemişlerdir.”

HY1, görüşmenin devamında okulda “torbacı” olarak etiketlenen ve arkadaşlarınca bu etiketle çağrılan bir öğrencisinin olduğunu eklemektedir. Öğrenciler özellikle esrar maddesini kullandıklarını öğretmenleri olan HY1’den gizlememektedir. Bu durum aynı okuldaki başka bir DİKAB öğretmeni tarafından doğrulanmıştır. Öğreticinin karakterindeki eğitimci melekelerin öğrencilere olan etkisi ve öğrencilerin öğretmenlerine olan güvenleri yorumlama dışında tutulduğunda aslında öğrencilerin esrar maddesi kullanımını gizlenecek bir eylem olarak görmedikleri sonucu çıkarılabilir. Esrar maddesinin toplum içindeki yaygınlığı, dini meşrulaştırma yöntemlerinin etkinliği, akranlar arasındaki normalliği gibi faktörler, öğrencilerin esrar maddesini kullanmalarına ve nötrleştirme tekniklerinin de sosyal öğrenme yoluyla içselleştirilmesine kolaylık sağlamaktadır. Böylece okul ortamlarındaki öğrenciler hem suç fırsatlarını hem de suçun nötrleştirme yöntemlerini birlikte öğrenmektedirler.

HY1’in dikkat çektiği bir diğer nokta ise, uyuşturucu madde kullanımın daha ziyade erkek öğrenciler tarafından gerçekleştirildiğidir. Araştırmalar, cinsiyetin çocuk suçluluğunun en güçlü korelasyonlarından biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca suçlu akranlarla ilişki genellikle suçluluğun önemli bir yordayıcısıdır. Ancak etki, cinsiyete göre değişmektedir. Özellikle suçlu akran ilişkileri bağlamında erkeklerde kızlara kıyasla daha fazla suçluluk öngörülmektedir.[571]

Esrar maddesinin öğrenciler tarafından kullanıldığı, din eğitimcileri dışında da tespit edilmektedir. Kimi hükümlü yakını, ortaokul yıllarında esrar maddesi kullanmaya başladıklarını ifade etmektedir. HY3, ilk denemesinin ilkokul yıllarında olduğunu “İlk içtiğimde üzerimde önlük [ilkokul önlüğü] vardı” ifadeleriyle vurgulamaktadır. Bazı hükümlüler de ilkokul veya ortaokul çağlarından itibaren esrar maddesi kullandıklarını ifade etmektedir. Örneğin, H39 “Dokuz yaşından beri esrar kullanıyorum. İlkokul 2-3’ten bu yana esrar kullanıyorum” ifadeleri ile bu duruma işaret etmektedir.

[571] Nicole Leeper Piquero vd., “The Influence of Delinquen Peers on Delinquency: Does Gender Matter?”, *Youth & Society*, vol. 36, no. 3 (2005), ss. 251-275; Leanne Fiftal Alarid vd., “Gender and Crime among Felony Offenders: Assessing the Generality of Social Control and Differential Association Theories”, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 37, no. 2 (2000), ss. 171-199.

Bingöl ilinin dini-sosyal ekolojisinin etkinliğine daha önce değinilmişti. Dini bağlılığın, dini değerlere katılımın ve dinsel duyguların bir faktör olarak topluma etkisi oldukça fazladır. Nitekim din, bireylerin gençlik dönemlerinde önleyici bir kontrol mekanizmasıdır. Dindarlık da ergen bireylerin esrar maddesinin kullanımına ilk etapta özellikle kullanıma başlamama yönünde etki etmektedir. Ancak akran etkisi ve bireylerdeki öz kontrol, dinin etkinlik oranını değiştirebilmektedir. Her ne kadar dindar gençlerin esrar maddesi kullanma ihtimali daha az olsa da ergenlerin dini katılımı veya dindarlığı, esrar maddesi kullanımından kaynaklanan bir belirsizlikten önemli ölçüde etkilenmektedir.[572]

Burkett ve Warren, dini inançların genç bireyler arasındaki esrar maddesinin kullanımından kaynaklı akran gruplarını seçmede rol oynadığını belirtmektedir. Dindar ergenler, esrar maddesini kullanan birey veya gruplarla ilişkiden kaçınmaktadır. Ancak esrar maddesi kullanımının daha çok olduğu suçlu akranlarla ilişki, ergenlerdeki dindarlığı da olumsuz yönde etkilemektedir.[573] Doğal olarak dindarlığın en üst düzeyde yaşanması ve dini eğitimin yüksek düzeyde alınması için İmam-Hatip kurumlarına giden öğrenciler, yine kendileri gibi olan arkadaşlarını tercih edeceklerdir. Ancak esrar maddesi kullanımının aynı grup içindeki, yani bulunulan dindar ergen gruplarındaki varlığı, dini etkiye karşıtlık göstermekte ve ergenlerdeki esrar maddesi kullanımının önlenmesinden ziyade dini nötrleştirme ve meşrulaştırmalarla kullanım yönelimine etki edebilmektedir.

Araştırmamızda, esrar maddesinin yoğunluklu olarak ortaokulun son yılları ile lise yıllarında kullanıldığı, ancak bazı kişilerce ilkokul yıllarında da kullanıldığı ya da denendiği ortaya çıkmıştır. Genel olarak 8-9 yaşlarında ilk kez denenen ve 12-13 yaşlarından itibaren de kullanım sıklığının arttığı esrar maddesinin Bingöl dışındaki ülke geneli veya uluslararası istatistiki oranlara göre çok daha erken yaşlarda bireylerin hayatına girdiği görülmektedir.

Ülkemizde hayatında en az bir kere madde kullananların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; 15-24 yaş grubu %35,4'lük bir oranla ilk sırada yer almaktadır. TUBİM'in araştırmasında, uyuşturucu madde denediğini söyleyen kişilere, kaç yaşında uyuşturucu madde denedikleri sorulmuştur. Buna göre ortalama yaş 20, sık tekrarlanan

[572] Ulmer vd., "Religious Involvement and Dynamics of Marijuana Use: Initiation, Persistence, and Desistence", s. 448.
[573] Steven R. Burkett, Bruce O. Warren, "Religiosity, Peer Associations and Adolescent Marijuana Use: A Panel Study of Underlying Causal Structures", *Criminology,* vol. 25 no. 1, (1987), ss. 109-131.

başlama yaşı ise 18 olarak belirtilmiştir. Uyuşturucu kullandığını beyan edenlerin %85,6'sı uyuşturucu kullanmaya ilk esrar maddesi ile başlamıştır. Uyuşturucu maddenin ilk olarak %71,9'luk oranla arkadaştan veya arkadaş çevresinden temin edildiği eklenmiştir. Uyuşturucu maddelerle ilgili bilginin de arkadaşlardan alındığı düşünüldüğünde arkadaş çevresinin ne kadar önemli olduğu bir kez daha görülmektedir.[574]

Sonuç olarak araştırılmaya muhtaç olsa da araştırmamızdaki verilerden esrar maddesinin neredeyse ilkokul yıllarında ilk kez denendiği veya kullanılmaya başlandığı öngörüsü oluşmaktadır. Bunun en büyük sebebi, esrar maddesinin Bingöl sosyal ekolojisindeki yadsınamaz konumu ve önemli suç fırsatlarına sahip oluşudur. Ayrıca aile ve akran etkisi faktörlerinin de oldukça öneminin olduğu görülmektedir. Diğer yandan farklı eğitim kurumlarında, öğrencilerin esrar maddesi kullandıkları tespit edilmiştir. İmam-Hatip kurumlarının dini eğitim ve öğretim faaliyetlerinin etkinliği, diğer eğitim kurumlarına nazaran daha fazladır. Dolayısıyla dini eğitim ve öğretim programlarının daha az verildiği eğitim kurumlarında, ilkokullar ve ortaokullar da dâhil olmak üzere esrar maddesi kullanan öğrencilere daha sık rastlanılmaktadır. Bununla birlikte dinin suçu engelleyen rolüne rağmen çok az orandaki kimi ergen öğrencilerin İmam-Hatip çağlarında esrar maddesi denediği veya kullandığı da söylenebilir. Bunun en yaygın nedeni, esrar maddesinin araştırma evrenindeki bulunabilirliğinin ve kullanım sıklığının her kesimden bireye etki edecek düzeyde olmasıdır.

Dinin etkili bir sosyal kontrol aracı olduğu Bingöl'de, esrar maddesinin kullanım ve satış eylemlerine etkisini araştırmaya aşağıdaki başlıklarda devam edilecektir. Ancak suç ile ilgili bir konu daha vardır. Özellikle buraya kadar anlatıla gelen uyuşturucu madde eylemlerine olan yöneliminin suç-ceza oranı bağlamında değerlendirilmesi gerektirmektedir.

1.7. Suç-Ceza Oranına Yönelik Algı

Bilim insanları, suçluların cezalandırılmasında toplumun nasıl bir kazanımı olduğu sorusuna, intikam (karşılık verme), caydırma, rehabilitasyon ve toplumsal koruma olmak üzere dört neden ile cevap vermektedir. Cezaların en eski gerekçesi, insanların intikam ihtiyaçlarını tatmin etmeleri, yani toplum tarafından suçluya işlediği suç kadar acı verecek

[574] TUBİM, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2019*, ss. 92-97.

ahlaki öç alma eylemi gerçekleştirmesidir. Cezanın kullanılmasıyla suçluluğun engellenmesi çabası ise caydırmadır. Ayrıca ceza, suçlunun ileride suç işlememesi için iyileştirilmesine yönelik olarak uygulanan bir rehabilitasyon programıdır. Böylece gerek hapishaneyle gerekse idam yoluyla kalıcı şekilde suçlunun bir daha suç işlememesi sağlanmakta ve toplumsal koruma gerçekleşmektedir.[575]

İslami müeyyideler, suç ve ceza ile ilgili konuları açıkça belirtmektedir. Günümüzdeki kanunlara benzer biçimde, toplumdaki kuralların belirtilmiş olduğu,[576] bireylerin neleri yapıp yapmamaları gerektiği,[577] cezanın şahsiliği[578] ve cezaların orantılı olması[579] ile ilgili ayetler, Kur'an-ı Kerim'de gösterilmektedir. Burada ise özellikle suç-ceza ilişkisi ve bu ilişkinin etkinliği üzerinde durulmaktadır.

Beccaria, suç ve ceza orantısı bağlamında suç eylemlerinin sadece gerçekleşmemesinde değil gerçekleştikleri zaman topluma verdikleri zararın hiç olmazsa çok az olmasının hepimizin ortak yararı olduğunu belirtmektedir. İnsanları suç işlemekten vazgeçiren yaptırımların, suçun kamu esenliğine verdiği zararla ve insanları suça iten nedenlerle orantılı ve çok daha etkili olmaları zorunludur. Kısaca, suçlarla cezalar arasında bir oranın bulunması gereklidir.[580]

Durkheim ise suçu görünür kılan şeyin ceza olduğunu ve eğer suçu anlamak istiyorsak cezadan yola çıkmamız gerektiğini belirtmektedir.[581] Cezai yaptırımların hükümlüler nezdinde nasıl bir algıya sahip olduğu öğrenilirse suç ile bazı noktalardan ilişkisi de kurulabilir.

Hükümlü ve din öğreticilerine uyuşturucu madde suçlarına verilen cezaların uygun ve orantılı olup olmadığı sorulmuş ve aşağıdaki dağılım ortaya çıkmıştır:

---

[575] Macionis, *Sosyoloji*, ss. 236-237.

[576] "Allah, haram kıldığı şeyleri size tek tek açıklamıştır." Nahl, 16/90.

[577] "Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayasızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor." En'am, 6/119.

[578] "Herkesin yaptığının sonucu kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez." En'âm, 6/164; "Kim dine ve dünyaya yararlı bir iş yaparsa kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur." Fussilet, 41/46; "Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür." Nisa, 4/123.

[579] "Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın." Nahl, 16/126; "Bir kötülüğün karşılığı, ona uygun (misl) bir cezadır." Şûrâ, 42/40; "Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar." En'âm, 6/160.

[580] Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, s. 45

[581] Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, s. 71.

Tablo 32: Suç-Ceza Oranına Yönelik Tutum

Uyuşturucu madde suçlarına verilen cezaların uygun/orantılı olmaları hakkında aşağıdakilerden hangisine katılıyorsunuz?	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	%	N	%
Verilen cezalar yeterlidir, uygun/orantılıdır.	10	6,4	37	11,0
Verilen cezalar yeterli değildir, arttırılmalıdır.	2	1,3	292	87,2
Verilen cezalar fazladır, azaltılmalıdır.	145	92,4	6	1,8
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Hükümlülerin yüksek bir oranı (%92,4) verilen cezaların fazla olduğunu ve azaltılması gerektiğini savunmaktadır. %6,4'ü cezaların yeterli ve uygun bir orana sahip olduğunu ve çok az bir dağılımla %1,3'ü ise cezaların yeterli olmadığı ve daha da arttırılması gerektiğini belirtmektedir. Din öğreticilerinin ise %87,2'si cezaların arttırılması ve %1,8'i azaltılması gerektiğini düşünürken %11'i cezaların uygun orantıda olduğunu bildirmiştir.

Hükümlüler, bahsi geçen uyuşturucu madde eylemlerinin yaptırımlarına tâbi oldukları için cezaların azaltılması gerekliliğine dair dağılımda yüksek oranlarda yer almaktadır. Bu durum hükümlüler için olağan görünmektedir. Suç veya sapma ile ilişkileri neredeyse hiç olmadığı düşünülen din öğreticilerinin toplumsal bir koruma/korunma refleksi olarak suç ve sapmaya yönelimin azaltılması adına cezaların arttırılmasını yüksek dağılımda istemeleri de aynı şekilde olağandır. Ancak cezaların arttırılması veya azaltılması, yaptırımların caydırıcı olup olmamaları ile ilişkilidir. Bu bağlamda suçlulara verilen cezai yaptırımların caydırıcılığı konusuna değinmek gerekmektedir.

1.7.1. Cezai Yaptırımların Caydırıcılığı

Suçlulara verilen yaptırımların türü, kapsamı ve cezai işlevi tarih boyunca tartışma konusu olmuştur. Aynı şekilde cezaevleri ve cezaların buradaki etkinliği günümüzde araştırılan konular arasındadır. Foucault'a göre, cezaevleri ıslah edici olmaya çalıştıkça bu amacından uzaklaşmakta ve cezalandırma teknikleri ilkel kalmaktadır. Serbest

bırakılan hükümlüler, onları tekrar suç işlemeye iten bir kadere sahip olmaktadır.[582] Araştırmamızdaki birçok din öğreticisi de cezaların hükümlülerde bir pişmanlık oluşturmadığını ya da hükümlüleri suçtan alıkoyacak bir etkisinin bulunmadığını ve bu durumun ancak cezaların arttırılması ile çözüleceğini vurgulamaktadır.

Kriminal yaptırımların bireyi suç işlemekten caydırıp caydırmadığı ya da ceza korkusunun suç işleme üzerinde ne düzeyde caydırıcı işlevi olduğu sorunu, kriminoloji çalışmalarında dikkat çeken konulardan birisidir.[583] Din öğreticilerinin birçoğu da caydırıcılık bağlamında cezaların arttırılmasını ifade ederek konuya işaret etmektedir. Ne kadar fazla ceza olursa suç ve suça yönelimin de o kadar az olacağı mantığı genel bir düşünceyi desteklemektedirler. Cezaların arttırılmasının yanında din öğreticilerinin cezaların işlevi ve uygulamaları hakkında endişe duydukları ve öneriler sundukları bazı düşünceleri bulunmaktadır. Öncelikle verilen cezaların, bireylerin infaz sonrası hayatlarındaki suç davranışları mükerrerliğine etki etmediğini düşünmektedirler. Örneğin, DÖ189, cezaevinden çıktıktan sonra uyuşturucu madde suçlarını yapmaya devam eden birçok kişinin olduğunu ve verilen cezaların caydırıcı olmadığını belirtmektedir. DÖ244 ise uyuşturucu madde suçlarına verilen cezaların uyuşturucu madde kullanmayı bir süre engelleyebildiğini; cezai yaptırımın bitiminde bu alışkanlığın sona ermediğini ve bu sorunun kökten halledilmediği takdirde daha da büyüyerek devam edeceğini bildirmektedir. Nitekim suç işleme sürelerine ve mükerrerliğine bakıldığında (Tablo 26) araştırmamızdaki hükümlülerin yarısından fazlasının uyuşturucu madde eylemlerini birçok kez veya uzun süre yaptıkları görülmektedir.

Diğer yandan uyuşturucu madde suçlarına yönelik önlemler hususunda hükümlü yakını HY8 (Kadın-25, İlahiyat Fakültesi Öğrencisi), şu ifadeleri kullanmaktadır:

> - HY8: "Uyuşturucu suçlarına ceza verilmeli ama daha çok [suç yolları] engellenmeli, başka çözüm yolları aranmalı. Daha farklı şeyler bulunmalı, daha çok denetim olmalı. Böyle olursa insanlar çekinir yani. Mesela Ç…'nda [Bingöl'e yakın bir yerleşim yeri] duydum ki askerler sürekli gidip tarlaları falan kontrol ediyormuş. Bazen mısır tarlalarının içinde falan [Hint keneviri] buluyorlarmış. Bence daha çok önlem alınmalı, cezadan önce önlemler arttırılmalı. Ama ceza da muhakkak olmalı. Ceza verilmezse caydırıcılık hiç olmaz."

HY8, alınacak önlemlerin en az cezaların arttırılması kadar önemli olduğunun altını çizmektedir. Kimi din öğreticisi ise dinin manevi etkilerinin de ceza sistemine dâhil

[582] Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 5. b., çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitapevi, 2013, ss. 388-389.
[583] Zahir Kızmaz, *Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular*, Ankara: Orion Yayınevi, 2006, s. 234.

edilerek cezaların caydırıcı işlevine fayda vereceğini düşünmektedir. Örneğin, DÖ229 ve DÖ288, uyuşturucu madde suç türü için dini cezalandırma seçeneklerinin faydalı olacağını öneri bağlamında bildirmektedir. Özellikle uyuşturucu madde kullanma ve bağımlılığı bağlamında Malezya'da uygulanan bir araştırmada dinin manevi tedavi için bir etken olduğu görülmüştür. Dolayısıyla camilerin tedavilerdeki maddi ve manevi yönü başarılı bulunmuştur.[584] DÖ2, mezarlık hizmetleri gibi ölümü hatırlatacak faaliyetlerde hükümlülerin görevlendirilmesini öneri olarak sunmuştur. DÖ2'nin önerisinin ülkemizde uygulanma alanları genellikle denetimli serbestlik bağlamında cami hizmetleri ile gerçekleştirilmektedir.

Orantısız cezalar, çeşitli sosyal problemlere yol açabilmektedir. Örneğin, H105 verilen fazla cezaların aile bütünlüğüne zarar verebileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

- H105: "Bir hataya bu kadar fazla ceza verilmemelidir. Kayınbabam ile babam dost olmasalar belki de ben de eşimden boşanmış olurdum. Cezaevlerinde boşanan binlerce çift var. Kadın cinayetleri de bu tarz cezalardan dolayı oluyor. Bu uyuşturucu gibi meselelerden dolayı içeride yatanlar, çıktıklarında eşlerinin boşanmasına tepki olarak bazı suçlara bulaşıyorlar."

H105'e göre fazla cezalar, aile bütünlüğüne olumsuz yönde etki etmektedir. Kendisi, ailesindeki büyüklerin dayanışması sayesinde bu durumdan olumsuz olarak etkilenmemiştir. Ancak cezaevindeki birçok hükümlünün boşandığını; cezai yaptırım sonrasında bu hükümlülerin boşandıkları eşlerine yönelik cinayet eylemleri gerçekleştirdiklerini ve bu durumun cezaların arttırılması veya fazla ceza verilmesiyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir.

Beccaria'e göre cezaların amacı, ne duyarlı bir varlık olan insanı üzüp bunaltmaktır ne de daha önce gerçekleşmiş olan bir suçu gerçekleşmemişçesine yok saymaktır. Cezaların amacı, suçlunun kendi vatandaşlarına karşı zarar vermelerini engellemekten ve başkalarının benzer eylemlerde bulunmalarını önlemekten başka bir şey olmayıp suça verilecek yaptırımların oranları ve uygulama yöntemleri buna göre seçilmelidir. Bunlar, insanların ruhları, zihinleri üzerinde pek çok kalıcı ama suçlunun bedeni üzerinde en az üzücü iz bırakma biçiminde olmalıdır.[585] Dolayısıyla H105'in ifade ettiği gibi cezaların caydırıcılık işlevi, farklı suçların gerçekleşmemesi bağlamında önem arz etmektedir.

[584] Rashid vd., "A Mosque-Based Methadone Maintenance Treatment Strategy: Implementation and Pilot Results", ss. 1071-1075.
[585] Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, ss. 69-70.

Sonuç olarak verilen cezaların caydırıcılığının olmadığını düşünen hükümlüler, cezaların kişiyi hırslandırdığını; gerek tekrar uyuşturucu madde suçlarına gerekse diğer başka suç türlerine yönelimi arttırdığını iddia etmektedir. Onlara göre daha az ya da hiç ceza verilmemesi gerekilen uyuşturucu madde faillerine veya şüphelilerine, mahkeme sürecinde adil davranılmamakta ve cezalar/yaptırımlar caydırıcı olmaktan ziyade işlevsiz görülmektedir. Diğer yandan verilen ceza süreleri, hükümlülerin cezaevi alt kültüründen etkilenmelerine ve cezalandırılmaktan ziyade ödüllendirilmelerine neden olmaktadır. Konuyla ilgili verilere burada değinilecektir.

1.7.2. Cezaevi Alt Kültürü ve Suç-Ceza İlişkisi

Cezaevi alt kültürü, infaz sürecinde hükümlülerin cezaevi ortamındaki dayanışmayla birbirilerini cesaretlendirmelerine, yeni suç tekniklerini öğrenmelerine, ileride birlikte veya tek başlarına suç gerçekleştirebilme konusunda cesaret ve yetenek kazanmalarına olanak vermektedir.[586]

Cezalandırmadaki uygulamalar güncellenmediği sürece Foucault'a göre, cezaevleri veya hapishaneler suçluluk oranlarını düşürmemekte aksine cezaevlerinin sayısı ne kadar arttırılırsa arttırılsın suç ve suçlu sayısı da o kadar artmaktadır.[587] Birkaç hükümlünün ifadelerine değinmek gerekirse:

- H11: "Haksızlık var. Hırsıza, cinayete vs. diğer suçlara 2 sene ceza… Sadece esrar için bu cezalar fazla. Bu cezalar devlete olan güveni azaltıyor."
- H87: "Haddinden fazla cezalar veriyorlar, caydırıcı değil. Daha çok hırslandırıcı özelliği var. Adam geliyor… Bir Hint kenevirine 20 sene ceza veriyorlar. 20 sene sonra bu adam çıkınca ne yapacak. [Cezaevinden çıktıktan sonra] keşke bu işi yapacak olsalar, daha kötü işler de yapabilirler."
- H93: "Çok aşırı, çok fazla ama caydırıcı değil. Bunun [uyuşturucu madde eylemlerinin] önünü ceza vererek alamazlar. Cezaevine giren insan, buradan daha profesyonel bir şekilde çıkıyor. Hiç alakası olmayan, hasbelkader yakalanan insanlar geliyor cezaevine. Çıktıktan sonra da profesyonel olarak bu işlerle uğraşıyorlar."

Foucault, hapishanelerin suçlu ürettiğini belirterek suçluların verilen cezalara öfkelenerek otorite yetkililerini bir cellat olarak gördüklerini ve artık kendilerinin suçlu

[586] Nigel Walker, "The Unwanted Effects of Long-Term Imprisonment", *Long-Term Imprisonment Policy, Science, and Corrrectional Practice*, ed. Timothy J. Flanagan, California: SAGE Publications, 1995, ss. 95-106

[587] Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, ss. 384-385.

olduğuna inanmadıklarını ifade etmektedir.[588] Daha önce suç işleme nedenlerinde kullanılan nötrleştirme tekniklerinin devamı niteliğindeki veriler burada da sunulmaktadır. Bu bağlamda H11, devlete olan güvenin azaldığını söyleyerek esrar maddesine yönelik verilen fazla cezaların bireyleri suçsuzlaştırdığını ima etmektedir. H87 ve H93, cezaevlerinin bir tür suç okulu olduğunu bildirmektedir.[589] Bu durum, uzun süren cezaevi birlikteliğinden kaynaklı sosyal öğrenmeyle cezalandırmanın caydırıcı işlevinin kaybolmasına ve mükerrer suçluların artmasına yol açmaktadır.

Suç ve ceza hakkında yukarıda yer alan konularla ilgili bir değerlendirme yapmak gerekirse hükümlüler, cezaların fazla olduğunu, kendilerine adil davranılmadığını, fazla cezaların caydırıcılıktan ziyade yeni suçlara yönelimi arttırdığını belirtmektedir. Böyle bir algıya dünyanın birçok yerindeki hükümlülerin de sahip olduğu söylenebilir. Buna karşılık din öğreticileri ise uyuşturucu madde suçlarına verilen cezaların az olduğunu, cezai yaptırımların toplumdaki uyuşturucu madde suçlarını azaltmada işlevsiz olduğunu ve buna yönelik caydırıcı cezaların verilmesi veya cezai yaptırımların etkinliğini arttıracak şekilde güncellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Son olarak hükümlü yakınları, cezalar kadar alınacak önlemlerin ve adil veya eşit yargılamaların da önemli olduğunu ve bunların cezaların caydırıcılık işlevini arttıracağını bildirmektedir. Görülüyor ki her katılımcı grubu kendi nazariyesinden suç-ceza ilişkisini değerlendirmektedir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; bu başlıktaki (Suç, Suç Nesnesi ve Suçluya Bakış) veriler, özellikle hükümlülerin başta uyuşturucu madde suçları olmak üzere suç ve sapma eylemlerini nasıl tanımladığını, bir eylemin suç olarak görülmesinde toplumun mu yoksa kanunların mı etkili olduğunu ve cezaların sosyal ekolojideki sapkın davranışların görünürlüğüne, normalliğine ve hatta meşruluğuna göre uygulanmasının gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Araştırmamızın kavram ve kuramlarla ilgili bölümünde, suçun nasıl ele alındığının, hangi referanslarla yorumlandığının veya analiz edildiğinin bilinmesinin araştırmanın sonuçları için önemli olduğu sıklıkla dile getirilmişti. Hükümlülerin özellikle suç-ceza oranına dair getirdikleri açıklamalar ve gerekçelendirmeler, bu öneme örnek teşkil etmektedir. Nitekim suçun toplumlara, gruplara, zaman ve yere göre anlamsal değişiklikler göstereceği ve gerek kanunların

[588] a.g.e., s. 386.
[589] Kızmaz, *Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular*, ss. 270-276.

gerekse sosyal düzen normlarının da bu değişiklerden etkilenebileceği üzerine durulmuştur. Yukarıdaki ifadeler, hükümlülerin suç, sapma ve ceza olgularının nasıl tanımladığına ve yorum ve analizlerde bu kavramları nasıl anlamamız gerektiğine ışık tutmaktadır.

Suç olgusu, farklı perspektiflerden bakılabilen ve çok çeşitli referanslarla yorumlanabilen bir mozaiğe sahiptir. Genel olarak yasal kurallarla ilişkili olan suç, onu tanımlayana göre sosyal, kültürel ve dini bir hal alabilmektedir. Suç eylemiyle doğrudan ilişkili bireyler ile hiç ilişkisi olmayan bireyler arasında farklılıkların olduğu da yukarıdaki başlıklarda aşikârdır.

Hükümlülerin suçu tanımlamalarının ötesinde önemli olan konu, suçun nötrleştirilmesidir. Gerçekleştirilen suç eylemi ne kadar nötrleştirilirse sosyolojik ve psikolojik olarak o kadar suçsuz olunduğuna kanaat getirilir. Araştırmamızdaki hükümlüler, kriminolojideki nötrleştirme tekniklerini çeşitli normalleştirici ve meşrulaştırıcı faktörlerle ve yaygın veya özgün tezahürlerle birlikte kullanmaktadır. Bu durumun farklı araştırmalarda da teyit edileceği ve geliştirileceği umulmaktadır.

Suç ekolojisinin özellikle hükümlü sosyal çevresindeki varlığı tespit edilmeye çalışılmış, bireylerin sosyal çevrelerindeki diğer bireylerin suç davranışlarıyla ilişkili oldukları durumlardan etkilenebildikleri veya bu sosyal çevredeki suçluluğun bölgedeki ekolojiye etki ederek bireyler üzerinde suç fırsatları, bilgileri ve uygulamaları bağlamında meşruluk sağlayabildiği görülmüştür. Bu meşrulaştırma, doğal olarak suça olan yönelimi ve suç eyleminin gerçekleştirme sıklığını arttırabilmektedir. Yine suç ekolojisi, ceza olgusunun suçlular nezdindeki tanımlanması, anlamlandırılması ve nötrleştirilmesinin kurgulanmasında önemli bir yer edinmektedir.

Yukarıdaki başlıklarda ortaya çıkan birçok veri, din ve suç ilişkinin irdelenmesine fayda vermektedir. Elde edilen bu veriler, aşağıdaki bulgular içinde teyit edilerek başta hükümlülerin olmak üzere uyuşturucu madde suçlarının katılımcılar nezdindeki algı ve tutumları din-suç ilişkisi bağlamında değerlendirilecektir.

2. DİN-SUÇ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA UYUŞTURUCU MADDE SUÇLARI

Dinin suç ve suçluluk ile ilişkisini inceleyen araştırmalar, farklı kategorilerle irdelenmektedir. Kuramsal çerçevedeki din-suç ilişkisi, pozitif, negatif, kompleks ya da

suç türüne göre kategorilerle incelenmiş ve din-suç ilişkisi bağlamında yapılan birçok araştırmadaki sonuçların din-suç ilişkisinin negatif/ters yönde gerçekleştiğine değinilmişti.[590] Bu negatif ilişki, araştırmamız boyunca gerek suçlu bireylerdeki gerekse dindar bireylerdeki sosyo-dini tutumlar ile ilişkilendirilerek irdelenmiştir. Burada ise özellikle esrar maddesi eylemleri ve bu eylemlere yönelik tutum ve algılar, dinin suçu önleyen/engelleyen niteliği ile ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle suç davranışlarını engelleyici bir faktör olarak din/dindarlık konusu, araştırmamızdaki katılımcılar nezdinde araştırılacaktır.

2.1. Suçu Engelleyici Bir Faktör Olarak Din/Dindarlık

Suç sosyolojisi veya kriminoloji alanındaki hem suç işlemenin nedenlerine hem de suçun engellenmesine yönelik yapılan araştırmalarda çok sayıda faktörün ele alındığı bilinmektedir. Bu faktörler içerisinde dinin son zamanlarda yeniden bir ilgi konusu haline geldiği görülmektedir. Bu ilgi, genelde yabancı literatürdeki araştırmalar için söz konusudur.[591] Nitekim bu araştırmalarda, dini değerlerin yıpranması ya da gerçek dini inanca sahip olunamaması durumlarının bazı ülkelerdeki ya da bölgelerdeki suçluluğu açıklayan etkenlerden olduğuna dikkat çekilmektedir.[592]

Ülkemizde yapılan bazı araştırmalar ise suçlu bireylerin dinin suçu engelleyip engellemediğine dair tutumlarını içermektedir. Örneğin, Uşak E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda yapılan araştırmadaki katılımcıların %73'ü dinin suçu engelleyen bir faktör olduğunu bildirmektedir.[593]

Araştırmamızdaki hükümlü ve din öğreticilerinin konu hakkındaki tutumları ise aşağıdaki gibidir.

---

[590] Bkz. Hirschi, Stark, "Hellfire and Delinquency", s. 212; Rhodes, Reiss, "The 'Religious Factor' and Delinquent Behavior", ss. 83-98; Pettersson, "Religion and Criminality: Structural Relationships Between Church Involvement and Crime Rates in Contemporary Sweden", ss. 279-280; Brownfield, Sorenson, "Religion and Drug Use Among Adolescents: A Social Support Conceptualization and Interpretation", ss. 270-275.

[591] Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", s. 191.

[592] Pettersson, "Religion and Criminality: Structural Relationships Between Church Involvement and Crime Rates in Contemporary Sweden", s. 279.

[593] Metin Kartal, *İnsanı Suça İten Sebepler ve Kur'an'a Göre Çözüm Yolları*, (Yüksek Lisans Tezi), Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss. 73-74.

Tablo 33: Din, Suçu Engeller mi?

	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	**%**	**N**	**%**
Katılıyorum	117	74,5	280	83,6
Kararsızım	14	8,9	17	5,1
Katılmıyorum	26	16,6	38	11,3
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Tabloya göre, hükümlülerin %74,5'i ve din öğreticilerinin %83,6'sı dinin suç davranışlarını engellemede ve suç oranlarını azaltmada etkili ve aktif bir rolü olduğunu belirtmektedir. Hükümlülerin %16,6'sı ile din öğreticilerinin %11,3'ü dinin suç davranışlarını engellemediğini düşünmektedir. Bu tutumun dinin kendisinin değil sosyal yaşamdaki konumunun, bireylerin dine olan bağlılıklarının ve dini eğitim veya öğretiminin etkinliği ile ilgili olduğunu ifade etmektedirler. Hükümlülerin %8,9'u ile din öğreticilerinin %5,1'i kararsız kalmışlardır.

Tablodaki dağılımlara verdikleri cevaplarda hükümlü ve din öğreticileri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin yapılan Ki^2 testi analizine göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($X^2_{(2)}=5,829$; $p>0,05$). Dolayısıyla hükümlülerin ve din öğreticilerinin dinin suç davranışlarını engellediği yönündeki bir tutumu istatistiksel olarak benimsedikleri görülmektedir. Bununla birlikte hükümlü yakınlarının da %80'i dinin suçu engellediğini bildirmektedir.

Hükümlüler, dinin suçu engelleyici bir faktör olduğuna katılsalar da kimi hükümlü özellikle dini eğitim metotlarının ve din görevlilerinin dini öğretimdeki etkinliğinin işlevselsizliğine vurgu yapmaktadır. Benzer biçimde hükümlü yakını HY10 (Erkek-52) "Dinin suça etkisi vardır. İmamlar güzel anlatırsa, gençleri kazanırsa tabi ki olur. Ama gençleri şeytan elde ederse olmaz. İmamlar iyi bir eğitim verirse etki eder" ifadelerini kullanarak bu işlevselsizliğin din görevlilerinin etkinliğiyle giderilebileceğini açıklamaktadır. HY1 (Kadın-38, DİKAB Öğretmeni) ise konu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

- HY1: "Din, suçu aslında engelleyicidir. Ama bu herkes için böyle olmayabilir. Sonuçta insanın bir nefsi var. Madde suçlarını engelliyor. Din olmuş olmasa idi Bingöl'de daha fazla madde suçları olurdu. Din, bunu [uyuşturucu madde suçlarını] baskıladığı halde Bingöl'deki durum

böyle [daha az] diye düşünüyorum. Günah olmasaydı eminim çevremdeki birçok insan [uyuşturucu madde suçlarına] daha çabuk yönelirdi veya daha çok kullanırdı."

HY1, Bingöl'deki uyuşturucu madde suçlarının özellikle satıcılık bağlamında dini sosyal ekolojiden etkilendiğini ve Bingöl'ün muhafazakâr dini yapısının bireyler üzerinde satıcılığa yönelimde önleyici bir etken olduğunu iddia etmektedir. Uyuşturucu madde kullanımı artsa da satıcılığa başlama konusunda bireyler, dinin kontrol mekanizmasını aşamamaktadırlar. Böylece uyuşturucu madde satıcılığı, daha artabilir bir özellikten ziyade azalmasa da aynı seviyelerde kalabilmektedir. İfadelere göre, Bingöl'deki dini sosyal ekolojinin etkisinin uyuşturucu madde satıcılığı için engelleyici ancak kullanımı için işlevsiz bir konumda olduğu görülmektedir.

HY4 (Erkek-23), dinin suça etkisinin hiç olmadığını hatta bazı durumlarda suça teşvik ettiğini ifade ederken HY5 (Erkek-20) ise, bu etkinin kişiden kişiye değişen bir durum olduğuna ve uyuşturucu madde suçlarında da bu etkinin bireysel algılanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Fakat dinin suç davranışına etki etmediğine dair tutum, araştırmamızda düşük oranlarda görülmektedir.

Sonuç olarak özellikle hükümlüler nezdinde buradaki veriler, dinin suç davranışlarına yönelimi engellediği ve suç oranlarını azalttığı bağlamında ortaya çıkmaktadır. Ancak Kızmaz'a göre din olgusu, suçluluğun risk faktörlerinden sadece biri olarak ele alınmalıdır. Dinin suçtaki caydırıcı rolüne ilişkin olarak başka faktörlerin olduğu/olabileceği bir gerçek olup bu faktörler de en az din kadar suçta caydırıcı bir işlevi yerine getirmektedir. Dolayısıyla bu durum, herhangi bir dinsel inanca sahip olmayan ya da az dindar olan insanların niçin suç işlemedikleri ve yine aynı şekilde dindar olan bazı insanların da niçin suç işledikleri gerçeğini açıklamaya çalışmaktadır.[594] Bu bağlamda konuyu daha da irdeleyerek dini inancın suç veya suçluluk ile ilişkisine bakmak gerekmektedir.

2.2. Uyuşturucu Madde Suçları ve Dini İnanç İlişkisi

Din-suç ilişkisinde incelenen konular, çeşitli ilişki biçimleri üzerinden yapılmaktadır. Bunlardan biri de dini inanç ile suçluluk ilişkisidir. Örneğin, Manisa E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna yönelik bir araştırmadaki hükümlülerin %70,7'si dini inancın bireyin suç işlemesini zorlaştırdığını ifade etmektedir. %54,3'ü dindar olmayan

[594] Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", s. 197.

birinin suç işleme ihtimalinin daha yüksek olduğunu düşünmektedir.[595] Kenevir'in kadın mahkûmlar üzerine yaptığı araştırmada ise katılımcıların %57'si dini inancın bireyleri suç işlemekten alıkoyacağına katıldıkları görülmektedir.[596]

Araştırmamızdaki hükümlülerin uyuşturucu madde suçları nedeniyle ceza almaları, dini inancın doğrudan bu suç türü ile ilişkisini araştırmamızı daha sağlıklı kılmaktadır. Böylelikle dini inanç ile uyuşturucu madde suçları arasındaki ilişkisi, Bingöl evrenindeki durumla ilişkilendirilerek hükümlüler nezdinden değerlendirebilecektir.

Hükümlülere, yaptıkları eylemin veya cezaevinde bulunmalarına neden olan davranışın dini inançları ile çelişip çelişmediği "*Yaptığım eylemin dini inancımla çeliştiğini düşünmüyorum*" şeklinde sorulmuş ve elde edilen veriler ters kodlanarak tablolaştırılmıştır. Aşağıdaki tablo, konu hakkındaki dağılımları göstermektedir.

Tablo 34: Uyuşturucu Madde Suçları ve Dini İnanç İlişkisi

Yaptığım eylem, dini inancımla çelişmektedir.	**N**	**%**
Katılıyorum	83	69,2
Kararsızım	13	10,8
Katılmıyorum	24	20,0
Toplam	**120**	**100**

Hükümlülerin soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(2)}=70,850$; $p<0,01$). Soruyu cevaplandıran ve katıldığını ifade eden %69,2'lik kesimdeki hükümlülerden 16'sı aslında kendilerinin bu eylemi yapmadıklarını, sadece uyuşturucu madde kullanıcısı olduklarını ve bir şekilde satıcılıktan cezalandırıldıklarını iddia etmişlerdir. Ancak "uyuşturucu madde suçlarını yapsaydım dini inancımla çelişirdi" düşüncesinde olduklarını vurgulamışlardır. Aynı şekilde katıldığını ifade eden 12 hükümlü de uyuşturucu madde suçlarıyla hiç ilgilerinin olmadığını ama bu türdeki suçların dini inançları ile çeliştiğini iletmişlerdir.

Dini inançları ile çeliştiğini ifade eden diğer hükümlüler, bilinçli olarak yaptıkları davranışın ekonomik, sosyal ve nefsi bazı faktörler dolayısıyla gerçekleştiğini belirtmiştir. Örneğin, H134, soru hakkında "Heveslerimden dolayı [dini inancımla

[595] Gürler, *Din ve Suç (Hükümlüler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma)*, ss. 211-212.
[596] Kenevir, *Kadın Mahkûmlarda Suç ve Din Anlayışı*, s. 160.

çeliştiği halde yaptım]" ifadesini kullanmıştır. Soruya kararsız kalan %10,8 (N=13) ve dini inançları ile çelişmediğini düşünen %20 (N=24) oranında toplamda 37 hükümlü vardır.

Görüldüğü üzere soruya cevap veren hükümlü sayısı 120'dir. Bu soruya tüm hükümlülerin (N=157) cevap vermesi beklenilmiştir. Ancak 37 hükümlüden çoğu, yaptıkları eylemin başka, dindarlıklarının veya dini tutumlarının ise başka bir durum olduğunu; böylece yaptıkları eylem ile din/dindarlık arasında bir ilişkinin kurulamayacağını ifade ederek sorunun kendileri ile ilişkisiz olduğunu belirtmiştir. Oysaki kriminoloji literatürü, suç ve suçluluğun açıklanmasında dinin ve dini inancın önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda hükümlülerin ayrı konumlarda değerlendirdiği din ve suçluluğun farklı konumlandırılması doğru bulunmamaktadır. Yine bu dağılımdaki H153, H154, H155 ve H157 ise suç eylemini yapmadıklarını ve dolayısıyla bu sorunun muhatabı olmadıklarını ifade ederek soruyu cevapsız bırakmışlardır.

Konu hakkında hükümlü yakını HY3 (Erkek-26) şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

- HY3: "Dini inancın etkisi vardır. Örneğin ben çok [uyuşturucu madde] kullandığım zamanlarda, bazen bakıyordum telefon mesela masada, almıyordum. Uyuşturucu madde kullanmaya çok ihtiyacım olsa da hırsızlık yapmıyordum. O ara canım çok uyuşturucu da çekse de günahı olduğunu bildiğim için almıyordum [telefonu çalmıyordum]… Madde suçlarını da engelliyor. Mesela bazen biri geliyordu, beş kilo esrar bırakıyordu: 'Bunun dört kilosunu satın bana getirin. Bir kilo sizin olsun' diyordu. Biz kesinlikle almıyorduk. Biz, 'Asla öyle bir şey yapmayız. Kullanıcıyız sadece. Hiçbir ananın bedduasını alamayız' diyorduk. İsterse oradan milyar dolarlar kazanalım, yapmıyorduk. Yani bir nevi kendi ailemizi, annemizi gözlerimizin önünde getiriyorduk. Çünkü biz akşam eve gittiğimizde annemiz de diyordu 'İçiyorsunuz günahtır, satıyorsunuz' diye. Dini açıdan günah olmasaydı Hocam, vallahi ben de satardım. Ama kullanırken bu etki biraz azalıyor. Satıcılığı daha çok engelliyor."

HY3, dini inancın birçok suç türünde olduğu gibi özellikle uyuşturucu madde suçlarına da pozitif (satmama, kullanmama yönünde) etki ettiğine işaret etmektedir. Başından geçen olay ile konuyu örneklendiren HY3, Bingöl'deki uyuşturucu madde satıcılığının artmamasını ise gerçekte dini inanç ile çelişen bir eylem olmasıyla ilişkilendirmektedir. Hatta satıcılığın bir vebal olduğuna dikkat çekerek dinin buradaki önleyici etkinliğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla din, doğrudan uyuşturucu madde suçlarını engellemektedir. Ancak esrar maddesi kullanımında dinin etkinliği tartışmalıdır. HY3'ün genç yetişkin bir birey olması, dindarlığın özellikle genç bireylerdeki etkinliğini belirsiz kılmaktadır. Dindar gençlerin esrar maddesi kullanma ihtimali daha az olsa da

ergenlerin dini katılımı veya dindarlığı, esrar maddesi kullanımından kaynaklanan bir belirsizlikten önemli ölçüde etkilenmektedir.[597]

Sonuç olarak hükümlülerin çoğu, dini inançlarının uyuşturucu madde eylemlerine etki ettiğini ve bunlardan kaçınmada önemli bir konumunun olduğunun farkındadır. Ancak dini tutumları bağlamında hükümlülerin dindarlığı sadece bilgi boyutu ile benimsedikleri ve davranış boyutunda bilerek dini inançları ile çelişen davranışları gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu durumun dini inanç kadar dini eğitimle de ilişkili olduğu söylenebilir. Burada dini eğitimin özellikle uyuşturucu madde suçlarındaki tutumlara yönelik etkisine değinilecektir.

2.3. Uyuşturucu Madde Suçları ve Dini Eğitim İlişkisi

Dindarlık veya dini inanç, dini kültürel faaliyetlerin dışında belirli bir eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde bireylere sunulmaktadır. Bireylere, din kültürünün verilmesi ve din kişiliğinin kazandırılması faaliyetleri din eğitimi olarak adlandırılmaktadır. Bu eğitim ise ailede anne-baba veya onların yerini tutan yakın kişiler, okullarda din dersi öğretmenleri, camilerde din görevlileriyle gerçekleşmektedir.[598]

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından çocuk hükümlü ve tutuklulara yönelik yapılan araştırmaya göre, katılımcılara "ne olsa idi cezaevine girmenize neden olan suçu işlemezdin" şeklinde bir soru sorulmuş ve olası önermelere katılıp katılmadıkları araştırılmıştır. Katılımcı çocukların %47,7'si "dini ve ahlaki değerler bana öğretilseydi" önermesinde bulunarak şiddetin önlenmesinde din eğitiminin etkili olabileceğine dikkat çekmişlerdir.[599]

Yıldız, çalışmasında eğitim imkânlarından mahrum olmanın dini etkinliklere olan ilgiyi azalttığını saptamıştır.[600] Kartal'ın yaptığı araştırmada ise katılımcılara "Yeterli bir din eğitimi alsaydınız burada bulunma nedeniniz olan suçu işler miydiniz?" sorusu

[597] Ulmer vd., "Religious Involvement and Dynamics of Marijuana Use: Initiation, Persistence, and Desistence", s. 448.
[598] Beyza Bilgin, "Din Eğitimin Genel Eğitimdeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 1 (1981), s. 474.
[599] Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *Türkiye'de Ortaöğretime Devam Eden Öğrencilerde ve Ceza ve İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Çocuklarda Şiddet ve Bunu Etkileyen Etkenlerin Saptanması Araştırma Raporu*, Ankara, Nisan 2007, s. 211.
[600] Yıldız, "Suça Sürüklenen Ergenlerin Ceza İnfaz Kurumlarındaki Din Hizmetlerine Katılımları İle İlişkili Faktörler", s. 212.

sorulmuş ve hükümlülerin/tutukluların önemli bir oranının (%62,58) "işlemezdim" cevabı verdikleri görülmüştür.[601]

Araştırmamızdaki hükümlülere, "Dini eğitimimi, yeterli derecede alsaydım cezaevine girme nedenim olan bu eylemi yapmazdım" ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Verdikleri cevaplara göre dağılım şöyledir:

Tablo 35: Uyuşturucu Madde Suçları ve Dini Eğitim İlişkisi

Dini eğitimimi, yeterli derecede alsaydım cezaevine girme nedenim olan bu eylemi yapmazdım.	**N**	**%**
Katılıyorum	76	64,4
Kararsızım	8	6,8
Katılmıyorum	34	28,8
Toplam	**118**	**100**

Hükümlülerin soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(2)}=59,864$; $p<0,01$). Hükümlülerden soruyu cevaplandıranların %64,4'ü dini eğitimlerini yeterli derecede alsalardı uyuşturucu madde suçlarına yönelmeyeceklerini belirtmiştir. Konuya açıklama getiren H139, din eğitimi kadar din öğreticilerinin de önemine ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

- H139: "90'larda Hizbullahçı bir imam vardı bizim köyde. Bana satır, kuşak, kitap vs. verdi. Ben de camiden ayağımı kestim. O dönem onu yaşamasaydım belki burada olmazdım."

H139, çocukluk yıllarında yaşadığı bir olaya değinerek din eğitiminde uygulanan metotların suçluluğa yönelime etki edebildiğine işaret etmektedir. Gerek dini eğitim metotlarının gerekse din öğreticilerinin etkinliğinin önemi başka çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, İğde'nin araştırmasına göre, örneklem içerisindeki hükümlülerden bazıları, çocukluk dönemlerinde dini eğitimin verildiği camilere gittiklerini, ancak hocanın üslubundan memnun kalmadıkları için camiye devam etmediklerini ve dolayısıyla yeterli dini eğitim almamaları nedeniyle dini bilgilerinin de yetersiz olduğunu belirtmiştir. Bazı hükümlülerin okuldaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin davranışlarından da iyi bahsetmemeleri nedeniyle dini eğitimlerini doğru bir şekilde alamadıklarını, belki de bu nedenle suç işlemeye karşı bir direnç

[601] Kartal, *İnsanı Suça İten Sebepler ve Kur'an'a Göre Çözüm Yolları*, s. 74.

gösteremediklerini belirtmeleri, din eğitimini vermekle görevli kurumların bu durumu tartışmaya açmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.[602]

Tabloya göre soruyu cevaplandıran hükümlülerin %28,8'i dini eğitim ile suçluluk arasında bir ilişkinin olmadığını ileri sürmektedir. H90, "İmam-Hatip Lisesi mezunuyum, medrese de okudum, boşluğa düştüm" ifadeleriyle hem örgün hem de yaygın eğitim kurumlarında eğitim almasına rağmen suç işlemesinin aldığı dini eğitimle bir ilişkisinin kurulamayacağını vurgulamaktadır. Oysaki aldığı dini eğitimin kendisini boşluğa düşürmeyecek tutumları da benimsettiği açıktır. Ancak H90, suç davranışını gerçekleştirirken dini tutum ve suç davranışı arasında bir tercih yaparak dini tutumu ertelemiştir. Bu bağlamda dindarlığını da zedeleyerek bilerek günah/suç işlemiştir.

Tablodaki son dağılım ise, %6,8'lik oranla soruya kararsız kalan hükümlülerden oluşmaktadır. Kararsız kalan hükümlülerin genel manada dini eğitim ve suç arasındaki ilişkinin kurulmasında bir bağlam oluşturamadıkları söylenebilir. Ancak soruya cevap vermeyen ya da farklı değerlendirmelerde bulunan ve dini eğitim ile uyuşturucu madde suçları arasındaki bir ilişkiden bahsedilemeyecek olduğunu iddia eden hükümlüler (N=39), din, dini eğitim veya dindarlığın suç ve suçlulukla farklı konumlarda olduğunun altını çizmektedir. Örneğin, H111 ve H145, sadece uyuşturucu madde kullanıcısı olduklarını, satıcı olmadıklarını iddia ederek uyuşturucu madde kullanımının da dini eğitim ile bir ilişkisinin olmadığını belirtmektedir. H102, H144, H152 ve H156 maddi sebeplerle gerekçelendirme yaparak dini eğitimleri olsa da bu ilişkinin kurulamayacağını, dinin ve suçun ayrı konumlarda olduğunu ileri sürmektedir. H105 ise, arkadaş hatırı için aracı olduğu için anlık bir zamanda gerçekleştiğini ve dini eğitiminin işlediği suçla ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca H153, H154, H155 ve H157 kendilerine isnat edilen suç eylemini işlemedikleri için sorunun kendileri ile ilgili olmadığını ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak, suç davranışlarını engelleyen ve suç oranlarının artmasında önleyici bir rol üstlenen dinin, kriminoloji literatüründeki yaygın negatif din-suç ilişkisine dair önemi, araştırmamızda başta hükümlülerin tutumlarında ortaya çıkmaktadır. Dini inancın, hükümlülerin cezaevinde bulunmalarına neden olan uyuşturucu madde suçları ile çeliştiği ve dini eğitimin bu çelişkinin oluşmasında ve suça yönelimin engellenmesinde bir sosyal kontrol görevi üstlendiği saptanmaktadır. Ancak hükümlü

[602] İğde, *Mahkumları Suça Yönelten Faktörler ve Din Anlayışları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, s. 78.

dindarlığının ortaya çıkan bu tutumlarla örtüştüğü varsayılsa da hükümlülerin uyuşturucu madde kullanan, satan veya bunlarla doğrudan ya da dolaylı ilişkileri görülen bireyler olmaları, dini tutumları ne denli az benimsediklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, özellikle esrar maddesi ile ilgili konular irdelendikçe daha da netleşmektedir. Burada öncelikle katılımcıların uyuşturucu madde algılarını değerlendirmek gerekmektedir.

2.4. Uyuşturucu Madde Algısı, Kullanımı ve Türleri Arasındaki Tutum Farklılıkları

Araştırmamızın kavramsal ve kuramsal yapısında, uyuşturucu maddelerin gerek genel gerekse özel olarak tanımlarına yer verilmiştir. Ancak özellikle uyuşturucu madde satıcılarının ve kullanıcılarının araştırma evrenindeki önemi ve konumu göz önüne alındığında uyuşturucu madde kavramı ile ilgili tutum ve algıları irdelenmelidir. Böylece uyuşturucu madde suçları, içinde bulundukları sosyal bağlamlarla katılımcılar tarafından derinlemesine açıklanmış olacaktır. Başlık altında uyuşturucu madde algısı, kullanımı, kullanıma başlama, kullanım süreleri ve türleri arasındaki farklılıklar irdelenecektir.

2.4.1. Uyuşturucu Madde Algısı

Hükümlü ve din öğreticilerinden oluşan katılımcılara, "uyuşturucu madde" denilince akla ilk gelen anlamların, çağrışımların veya açıklamaların ne olduğu sorulmuştur. Hükümlü ve din öğreticilerinin konu hakkındaki nitel verileri, içerik analizi yapılarak nicel bir dağılım haline getirilmiştir. Dağılımlar ise şu şekildedir:

Tablo 36: Uyuşturucu Madde Algısı

"Uyuşturucu madde" denildiğinde aklınıza ne geliyor?	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	%	N	%
Uyuşukluk, aptallık, boşluk	39	24,8	29	8,7
Sakinleştirici, keyif verici, sıradan bir madde	32	20,4	-	-
Esrar maddesi	32	20,4	70	20,9
Bağımlılık yapan, sağlığa zararlı, kimyasal uyuşturucu maddeler	15	9,6	53	15,8
Kimliksizleştiren, toplumdan soyutlayan/uzaklaştıran madde	10	6,4	33	9,9
Aklı devre dışı bırakan, şuursuzlaştıran madde	5	3,2	99	29,6
Sarhoşluk ve sarhoş eden madde	-	-	12	3,6
Diğer	24	15,2	39	11,6
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Hükümlülerin "uyuşturucu madde" denilince akla ilk ne geldiğine dair sorulan soruya verdikleri cevapların dağılımdaki en yüksek oran, %24,8 ile bireylerde uyuşukluk, boşluk ve aptallık oluşturan maddeler bağlamındaki ifadeleridir. Bu dağılımdaki hükümlülerin (N=39) yaklaşık %75'i (N=30) herhangi bir uyuşturucu maddeyi kullanan ve özellikle neredeyse tamamı esrar maddesini kullanıp diğer maddeleri kullanmayan katılımcılardır. Din öğreticilerinin ise %8,7'si hükümlülerle benzer düşüncelere sahiptir.

Tabloya göre, hükümlülerin %20,4'ü uyuşturucu maddeyi, keyif verici, sıradan ve sakinleştirici maddeler olarak açıklamaktadır. Bu dağılımdakilerin yarısı (N=16) uzun yıllar esrar maddesi kullanan ve diğer maddelerden bazılarını birkaç kere veya çok az sürede kullanan hükümlülerdir. Diğer yarısı ise, herhangi bir madde kullanmayan, iki hükümlü hariç yine esrar maddesini 2 ila 10 yıl arasında kullanan hükümlülerden (N=14) oluşmaktadır. Dolayısıyla hükümlülerin en az %20'sinin esrar maddesini, keyif veren, sakinleştiren ve toplumsal olarak sıradan görülen bir madde olarak algıladıkları söylenebilir. Bu dağılımda herhangi bir din öğreticisi bulunmamaktadır.

Becker, uyuşturucu madde bağımlılığından ziyade esrar maddesinin keyif için içildiğini/kullanıldığını ve dolayısıyla uyuşturucu madde kullanıcıları arasında esrar

maddesi tüketiminin yüksek olduğunu ileri sürmektedir.[603]Araştırmamızdaki kimi hükümlünün de Becker'in değindiği bir tutum ve algıya sahip oldukları görülmektedir.

Araştırmamızın Bingöl evreninde yapılması ve uyuşturucu madde türlerinden esrar maddesinin bulunabilirliğinin ve görünürlüğünün fazla olması nedeniyle hükümlülerin %20,4'ü tarafından uyuşturucu madde denilince akla ilk gelen madde algısının esrar maddesi olduğu tespit edilmiştir. Hükümlü yakınlarının %30'u da ilgili soruya aynı cevabı vermişlerdir.

Esrar maddesinin akla ilk gelen madde olmasını HY2 (Erkek-26), "Esrar geliyor. Ama asıl uyuşturucular, kimyasal olanlar. Ama bizim aklımıza esrar geliyor. Çünkü biz Bingöl'de esrar tanıyoruz, esrarı biliyoruz. Başka bir şey görmedik. Kimyasallar son zamanlarda, 2-3 yıldır var" ifadeleriyle açıklamakta ve esrar maddesinin sosyal ekolojideki konumuna vurgu yapmaktadır. Buna göre, uyuşturucu madde denilince aslında kimyasal maddelerin çağrışım oluşturduğunu, ancak başta kendisi olmak üzere Bingöl toplumunda bilinirlik ve görünürlük bakımında esrar maddesinin ifade edildiğini açıklamaktadır. Ayrıca din öğreticilerinin de %20,9'u ilk akla gelen maddenin esrar maddesi olduğunu belirtmiştir.

Tablodaki %9,6'lık hükümlü oranı, bağımlılık yapan, sağlığa zararlı ve kimyasal maddelere işaret etmektedir. Kimyasal uyuşturucu maddelerin aşağıdaki başlıkta da değinileceği üzere kulanım oranları düşüktür. Bunun sonucunda hükümlülerin uyuşturucu madde tariflerinde esrar maddesi dışındaki diğer kimyasal maddeler kastedilmektedir. Bu dağılımdaki hükümlülerin büyük çoğunluğu 10 yıl üzerinde (N=9) veya 2 ila 6 yıl arasında (N=3) esrar maddesi kullanan katılımcılardır. Din öğreticilerinin ise %15,8'i bu dağılımda yer almakta olup hükümlülere benzer biçimde yarısından fazlası (N=28) ifadelerinde esrar maddesi dışındaki eroin, kokain, bonzai gibi maddeleri dile getirmektedir.

Din öğreticilerinin %29,6'sı ile hükümlülerin %3,2'si uyuşturucu maddeyi, aklı devre dışı bırakan ve şuursuzlaştıran madde olarak açıklamaktadır. Buna ek olarak, din öğreticilerinin %3,6'sı uyuşturucu maddeyi sarhoşluk veya sarhoş eden madde olarak belirtmektedir. Tablodaki son dağılım ise farklı açıklamalarda bulunan hükümlülerin %15,2'si ile din öğreticilerinin %11,6'sından oluşmaktadır. Gruplamaya tabi tutulamayan

[603] Becker, *Haricîler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, ss. 67-69.

bu dağılımdaki ifadelerde psikolojik, sosyolojik ve kültürel birtakım açıklamalar getirilmiştir. Ancak konuya ilişkin net bir dağılım gösterilememektedir.

Sonuç olarak, Bingöl'deki hem suçlu hem de dini gruplardaki uyuşturucu madde algısı, uyuşturucu madde türleri arasında özellikle esrar maddesi bağlamında değerlendirilmektedir. Diğer yandan esrar maddesinin kanunlarla uyuşturucu maddeler içerisinde yer alması, dağılımların bu şekilde olmasına etki etmekte ve oranları arttırmaktadır. Özellikle birçok hükümlünün de belirttiği üzere esrar maddesi, kimyasal maddelerden ayrılmakta, kanunlarla pekiştirildiği ve sosyal çevrelerinde sıklıkla karşılaştıkları için uyuşturucu madde algısında akla ilk gelen madde olarak açıklanmaktadır. Böylece esrar maddesinin bilinirliliği ve kullanım sıklığının Bingöl'deki uyuşturucu madde algısına etki ettiği aşikârdır.

Din öğreticilerinin daha ziyade olumsuz ifadelerle belirttiği uyuşturucu madde kavramı, hükümlüler tarafından her ne kadar olumsuz olarak ifade edilse de hükümlülerin beşte biri olumlu çağrışımlarla açıklamaktadır. Bu durumun uyuşturucu maddelerin kullanımıyla ilgili olduğu açık olup bu maddelerin kullanımlarında da çeşitli farklılıkların görüleceği düşünülmektedir. Dolayısıyla burada uyuşturucu madde kullanımı ve kullanıma başlama ile ilgili konulara değinilmelidir.

2.4.2. Uyuşturucu Madde Kullanımı, Kullanıma Başlama ve Din

Uyuşturucu madde kullanımı ile din, dindarlık veya dini katılım arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırmanın sonucuna göre din; alkol, tütün ve esrar maddesi kullanımında önleyici bir faktör olup dindarlık ile uyuşturucu madde kullanımı arasında güçlü bir negatif ilişki bulunmaktadır.[604] Dini faaliyetlerle meşgul olmanın veya dini sosyalleşmenin bireylerde öz kontrolü geliştirdiği ve hatta ebeveyn dindarlığının etkisi olmadan da ergen bireylerin kendi öz kontrolleri sayesinde esrar ve alkol kullanmaya

[604] Claudia Amonini, Robert J. Donovan, "The Relationship Between Youth's Moral and Legal Perceptions of Alcohol, Tobacco and Marijuana and Use of These Substances", *Health Education Research*, vol. 21, no. 2 (2006), ss. 276-286; Cochran, Akers, "Beyond Hellfire: An Exploration of the Variable Effects of Religiosity on Adolescent Marijuana and Alcohol Use", ss. 198-225; Burkett, Warren, "Religiosity, Peer Associations and Adolescent Marijuana Use: A Panel Study of Underlying Causal Structures", ss. 109-131; Piko, Fitzpatrick, "Substance Use, Religiosity, and Other Protective Factors Among Hungarian Adolescents", ss. 1095-1107; Weaver vd., "A Review of Research on the Effects of Religion on Adolescent Tobacco Use Published Between 1990 and 2003", ss. 761-776; Merrill vd., "Relationship Between Family Religiosity and Drug Use Among Youth", ss. 347-358.

yönelimlerine engel olduğu görülmektedir.[605] Bununla birlikle ebeveyn dindarlığının ergen bireylerin uyuşturucu madde kullanımına etki ettiği de bilinmektedir. Aynı şekilde dindar akran çevresinin, bireylerin esrar maddesi kullanımlarını azalttığı araştırmalarda tespit edilmiştir.[606] Tüm bu faktörlerin yanında bireylerin uyuşturucu madde kullanıp kullanmama tutumları değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlik farklı konular üzerinden değerlendirmeye tabi tutulabilmektedir.

Öncelikle, araştırmamızdaki hükümlülerin herhangi bir uyuşturucu maddeyi kullanıp kullanmama tutumlarını incelenmiştir. Dağılımlar şu şekildedir:

Tablo 37: Hükümlülerin Uyuşturucu Madde Kullanma Durumu

Esrar (Hint Keneviri), Eroin, Kokain, Bonzai, Hap gibi maddelerden hangisi/hangilerini ne kadar süre/kaç kere kullandınız?		**N**	**%**
Herhangi bir uyuşturucu maddeyi kullanmadım		32	**20,4**
Herhangi bir uyuşturucu maddeyi en az bir kere kullandım*	Esrar	124	**79,6**
	Eroin	15	
	Kokain	32	
	Extacy/Hap	32	
	Bonzai	20	

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir. Ayrıntılı kullanım süreleri, tabloya eklenmeyip tarafımızca değerlendirilmiştir.

Hükümlülerin %20,4'ü herhangi bir uyuşturucu maddeyi denme amacıyla bile olsa bir kere dahi kullanmadıklarını ifade etmiştir. Diğer %79,6'lık orandaki hükümlüler ise, tabloda da belirtilen farklı uyuşturucu maddelerini en az bir kere denemişler veya belirli bir süreçte bu maddelerden bir veya birkaçını kullanmışlardır. Hükümlülerin herhangi bir uyuşturucu maddeyi kullanıp kullanmama tutumlarında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve uyuşturucu madde kullanma eğiliminde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(1)}=55,089$; $p<0,01$).

Hükümlülerin yüksek bir oranı özellikle esrar maddesi olmak üzere çeşitli uyuşturucu maddeleri denemiş veya kullanmışlardır. Bu oranın yüksek oluşu, dini tutumlarının da oldukça az olduğunu düşündürmektedir. Nitekim din öğreticilerinden yalnızca 6 katılımcı (%1,7) esrar maddesini bir veya birkaç kere denediklerini belirterek dindarlıklarının uyuşturucu madde kullanımına ilişkin tutumlarına engelleyici bir yönde

[605] Desmond vd., "Religion, Self Control, and Substance Use", ss. 384-406.

[606] Burkett, Warren, "Religiosity, Peer Associations and Adolescent Marijuana Use: A Panel Study of Underlying Causal Structures", ss. 109-131; Adamczyk, Palmer, "Religion and Initiation into Marijuana Use: The Deterring Role of Religious Friends", ss. 717-741.

etki ettiğini göstermektedir. Aynı toplumun birer bireyleri olan hükümlülerin ve din öğreticilerinin uyuşturucu maddeleri kullanmaya yönelik farklı tutumları, dinin etkinliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Uyuşturucu madde kullanımı gerek ülkemizde gerekse diğer ülkelerde oldukça artış gösteren bir davranıştır. Özellikle esrar maddesinin kullanımı, Avrupa ülkelerinde yaygınlık göstermekte ve neredeyse her yaşta birey tarafından tercih edilmektedir.[607]. Kullanım süreleri bağlamında bir değerlendirme yapıldığında, en çok ve en uzun süre kullanılan uyuşturucu maddesinin esrar maddesi olduğu açıktır. Sadece uyuşturucu madde türlerinin kullanılmama oranlarına bakıldığında en düşük oranın %20 ile esrar maddesine ve en yüksek kullanmama oranın da %90,4 ile eroin maddesine ait olduğu görülmektedir. Özetle; hükümlülerin en çok ve en uzun süre kullandıkları uyuşturucu madde, esrar maddesi olup diğer uyuşturucu maddeler birkaç kere deneme amacıyla veya kısa süreli kullanımla tercih edilmiştir.

Esrar maddesi dışındaki eroin, kokain, extacy, bonzai gibi maddeler, genelde kimyasal maddeler olarak nitelendirilmektedir. Uyuşturucu maddelerin bazıları bitki menşeli olsa da sonradan yapılan laboratuar işlemleri ile kimyasal bir form almaktadır. Bu durumun esrar maddesi dışındaki kimyasal maddelere olan yönelimi azalttığı ifade edilebilir. Ayrıca dini hizmetlere katılımın da kimyasal maddelerin kullanımlarını engellediği görülmektedir. Esrar maddesi dışındaki kimyasal uyuşturucu maddelerin bireyde oluşturduğu fizyolojik ve biyolojik etkilerinin ve sarhoş edici özelliğinin oldukça yüksek olması, uyuşturucu maddeler arasındaki seçime etki etmektedir. Diğer yandan kimi din öğreticisi ve birçok hükümlü, uyuşturucu madde kullanımlarının ya da kullanmaya başlamalarının yetişkinlik öncesindeki dönemlerde gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Kimi hükümlü ise, ilkokul veya ortaokul çağlarından itibaren esrar maddesi kullanmaya başladıklarını ifade etmektedir. Birkaç ifade şöyledir:

- H12: "13 yaşından beri esrar kullanıyorum... 2008'e kadar içtim. Sonra bir Seyda [molla, şeyh vb.] vardı. Ona gittim, bana yardım etti, dine yönlendirdi. Çevrem değişti ve daha da içmedim."
- H115: "İlkokul zamanlarından beri kullanıyorum."
- H141: "13-14 yaşında esrara başladım. Mahallenin abileri alıştırdı. 'Esrar içen adamdır' dediler, özendim."

[607] Bkz. EMCDDA, *European Drug Report 2019: Trends and Developments*; TUBİM, *Türkiye Uyuşturucu Raporu2019*.

- H151: "8-9 yaşından beri esrar kullanıyorum. Bir gün parkta baktım, abiler içiyor. Benim de o gün moralim bozuktu. Bana da verdiler. İlk böyle içtim. Kimse zorlamadı onlara özendim."

Hükümlülerin birçoğu, özellikle 12-15 yaş aralığında esrar maddesini kullanmaya başladıklarını ve yıllarca kullanmaya devam ettiklerini bildirmektedir. Küçük yaşlar olan 8-11 yaş aralığında esrar maddesini kullandıklarını veya kullanmaya başladıklarını belirten hükümlüler de mevcuttur. Daha önce özellikle okul çağında ve okul çevresindeki esrar maddesi kullanımının çocuk yaşlarda başladığına dikkat çekilmişti. Nitekim HY3'ün (Erkek-26) "Kendimi bildim bileli esrar içiyorum. İlk içtiğimde üzerimde önlük [ilkokul önlüğü] vardı" ifadeleri bu durumun çarpıcı örneklerindendi. Burada da hükümlüler, küçük yaşlarda esrar maddesi kullanımının yaygınlığına dikkat çekmektedir. H12 ise, yıllarca esrar maddesi kullandığını ancak dini önderlerden birinin yardımlarıyla bundan kurtulduğunu ifade ederek kendisinde dini bir tutum gerçekleştiğini ve böylelikle esrar maddesi kullanımını bıraktığını açıklamaktadır.

Esrar maddesinin kullanımı, birçok kimyasal uyuşturucu maddenin kullanılmasında veya kullanılmaya başlanmasında önemli bir faktördür. Araştırmamızdaki hükümlülerin büyük bir çoğunluğunda esrar maddesi dışındaki diğer uyuşturucu maddelerin kullanımı düşüktür. Ancak araştırmalar esrar maddesinin, kokain ve eroin gibi güçlü maddeleri kullanmadan önce kullanılan bir geçiş maddesi olduğunu ve özellikle kokain ve eroin kullanıcılarının ilk olarak esrar maddesi ile uyuşturucu madde kullanmaya başladığını göstermektedir. Örneğin, Arseneault ve arkadaşları, düzenli esrar maddesi kullanıcılarının diğer maddeleri kullanmaya, daha önce hiç kullanmayanlara göre 140 kat daha fazla meyilli olduğunu saptamıştır.[608] Ögel ve arkadaşlarının İstanbul'da yaptığı araştırmada, esrar maddesi kullanan öğrencilerin kullanmayanlara göre eroin, kokain ve extacy kullanma risklerinin çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir.[609] Araştırmamızda ise esrar maddesi dışındaki kimyasal maddelere yönelik kullanım tutumunun oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitin esrar maddesine yönelik algı ile ilgili ve Bingöl evreninde geçerli olduğu söylenebilir.

Hükümlülerin ifadelerine göre, esrar maddesi kullanımının merak ve özenti ile başladığı veya ilk kez denendiği ve genelde ortaokul ve lise eğitim dönemlerinde

[608] Louise Arseneault vd., "Causal Association Between Cannabis and Psychosis: Examination of the Evidence", *British Journal of Psychiatry*, vol. 184, no. 2 (2004), s. 114.
[609] Kültegin Ögel vd., "Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı: İstanbul Örneklemi", *Bağımlılık Dergisi*, C. 7, S. 1, (2006), ss.18-23.

gerçekleştiği görülmektedir. Araştırmamızdaki hükümlü yakınlarının %80'i (diğer %20'i hiçbir uyuşturucu maddeyi kullanmamıştır/denememiştir) ilk kez başlama ya da deneme yaşlarının ilkokul veya ortaokul çağlarındaki yaşlar olduğunu ve başlama nedenlerinin özenti veya merak duygusu ile gerçekleştiğini belirtmektedir. Koçak'ın araştırmasında da uyuşturucu madde kullanımında ailevi sorunların, arkadaş etkisinin, merak ve özenti duygusunun uyuşturucu madde kullanımını etkileyen faktörler olduğu görülmektedir.[610]

Jang ve arkadaşlarının yaptıkları araştırmanın verilerine göre çocukluk dönemindeki dini sosyalleşmenin ve dini yetiştirmenin bireylerin ergenlik ve 20'li yaşlarındaki uyuşturucu madde kullanımında koruyucu bir faktör olduğu ve uyuşturucu madde kullanma risklerini azalttığı ortaya çıkmıştır. Dini eğitimin yanı sıra çocuklarının dini faaliyetlere katılmasının önemine inanan ebeveynler tarafından yetiştirilen çocukların bu yönelimde yetiştirilmeyen çocuklara göre uyuşturucu madde kullanma olasılığının daha düşük olduğu saptanmıştır.[611] Hatta bir dini mezhep ya da gruba üyeliğin ve bu grupla olan sosyal ilişkilerin esrar maddesinin kullanımında önleyici bir etki ettiği ve aralarında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.[612] Ancak araştırmamızdaki hükümlülerin din, dini inanç ve dini eğitime dair pozitif tutumlarının uyuşturucu madde kullanımında gerçekleşmediği, daha ziyade kullanım yöneliminde oldukları ve çocuk yaşlarda denense bile bu tutumun yetişkin yaşlara kadar devam ettiği görülmektedir.

Sonuç olarak kimyasal uyuşturucu maddelerin organik olmaması, çeşitli damıtma işlemlerinden geçirilmesi, kimyevi etkenleri barındırması gibi durumlardan dolayı tıpkı alkollü içeceklerin İslam dininde açık bir şekilde yasak olması gibi, hükümlülerin bu maddeleri tercih etmedikleri veya etseler de dini tutumlarından dolayı uzak durmaya çalıştıkları söylenebilir. Böylece esrar maddesi dışındaki kimyasal maddelerin hükümlüler nezdinde dini meşruluğunun olmaması daha kesin ve açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca hükümlü, din öğreticisi ve hükümlü yakınları arasındaki birçok katılımcının aynı yaş dönemlerinde uyuşturucu maddeyi -ağırlıkla esrar maddesini- denemesinin ve kullanmaya başlamasının katılımcıların özenti ve merak duygularıyla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ancak birçok hükümlü, uzun yıllar boyunca uyuşturucu

[610] Nadir Koçak, *Türkiye'de Uyuşturucu Madde Kullanımını Etkileyen Faktörler*, (Doktora Tezi), Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2014, ss. 116-118.
[611] Sung Joon Jang vd., "The Cumulative Advantage of Religiosity in Preventing Drug Use", *Journal of Drug Issues*, vol. 38, no. 3 (2008), ss. 771-798.
[612] Acheampong Y. Amoateng, Stephen J. Bahr, "Religion, Family, and Adolescent Drug Use", *Sociological Perspectives*, vol. 29, no. 1 (1986), ss. 53-76.

madde kullanmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, tabloda da görüldüğü üzere özellikle esrar maddesinin Bingöl'deki konumu, uyuşturucu madde kullanımındaki farklılığa ve farklı tutumuna dikkat çekmektedir. Dinin, dindarlığın veya dini tutumun bu manada kimyasallar maddeler için önleyici bir etkiye sahip olduğu, ancak aynı önleyici etkinin esrar maddesi için söz konusu olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan başta esrar maddesi olmak üzere katılımcıların uyuşturucu madde türlerine karşı tutumları ayrıca incelenmelidir.

2.4.3. Uyuşturucu Madde Türleri Arasındaki Tutum Farklılıkları

Uyuşturucu madde kavramı gerek hukuki gerekse toplumsal olarak genel bir kavram olup birçok madde çeşidini içinde barındırmaktadır.[613] Esrar maddesi de uyuşturucu maddeler içinde değerlendirilmekte, ancak kullanıcılara verdikleri maddi-manevi zararlar bağlamında özellikle hükümlüler olmak üzere katılımcıların birçoğu tarafından kimyasal maddelerden ayrı tutulmaktadır. Bu bakımdan uyuşturucu maddelere yönelik tutumlar ayrı ayrı irdelenmelidir.

Araştırmamızdaki hükümlülere, başta esrar maddesi olmak üzere başlıca uyuşturucu madde türlerinin bireylere verdikleri zarar bağlamındaki tutumları sorulmuştur. Dağılımlar şu şekildedir:

Tablo 38: Hükümlülerin Uyuşturucu Madde Türlerine Karşı Tutumları

Uyuşturucu maddelerle ilgili düşüncelerinizi işaretleyiniz.	**Esrar**		**Eroin**		**Kokain**		**Extacy/Hap**		**Bonzai**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Yararlı	18	11,5	-	-	-	-	-	-	-	-
Az yararlı	11	7,0	2	1,3	-	-	-	-	-	-
Ne yararlı ne zararlı	23	14,6	-	-	-	-	-	-	-	-
Az zararlı	27	17,2	-	-	4	2,5	1	0,6	-	-
Zararlı	48	30,6	12	7,6	26	16,6	28	17,8	19	12,1
Fikrim yok	30	19,1	143	91,1	127	80,9	128	81,5	138	87,9
Toplam	**157**	**100**	**157**	**100**	**157**	**100**	**157**	**100**	**157**	**100**

[613] Pınarcı, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası*, ss. 6-9.

Tabloda görüldüğü üzere hükümlüler, genellikle esrar maddesini değerlendirmektedir. Diğer kimyasal maddelerle ilgili olarak hükümlülerin çoğu fikir beyan etmemiştir. Bunun nedeni, diğer maddeleri kullanma durumlarının düşük olması ve konu hakkında çekimser kalmayı tercih etmeleridir. Hükümlülerin esrar maddesini diğer maddelerden ayrı konumlandırmalarının bir tezahürü de bu çekimserlikleridir. Ancak bu maddeleri kullanan veya kullanmasalar da çevrelerindeki kullanan bireylerden edindikleri görüş ve izlenimlerle cevap veren bazı hükümlüler bulunmaktadır. Din öğreticilerinin soruya ilişkin tutumları ise genel bağlamda esrar maddesine yönelik olup tüm uyuşturucu madde türleri, birkaç din öğreticisi hariç zararlı olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla tablodaki veriler, esrar maddesi üzerinden ve daha ziyade hükümlüler nezdinde değerlendirilmeye tâbi tutulmaktadır.

Tabloda bonzai maddesi, soruyu cevaplandıran hükümlülerin (N=19) tamamı tarafından zararlı görülmektedir. H110, bonzai maddesi için "boğa deviren" denildiğini ve kişilere verdiği zarardan dolayı toplumda tepki çektiğini ki kendisi gibi uyuşturucu madde satıcıları arasında da bonzai maddesini satanların hoş görülmediğini bildirmiştir. H113 ise, bonzai maddesinin insanları zombileştirdiğini ifade etmiştir. Bu maddenin ölümcül derecede zararlı olması nedeniyle kullanıcılar arasında "Bonzaiii booom, baba ben ölüyooom" gibi ifadelerin kullanıldığını ileri süren H134, uyuşturucu madde kullanıcıları tarafından bonzai maddesinin ölümcüllüğünün bu ifadelerle vurgulandığını belirtmiştir.

Extacy/hap maddesi, az zararlı olarak gören H28 dışındaki tüm hükümlüler (N=28) tarafından zararlı olarak ifade edilmektedir. H96, extacy/hap maddesinin kimyasal olması nedeniyle böbreklere zarar verdiğini, ancak bazı kişiler tarafından zayıflamak için kullandığını bildirmiştir. H141 ise eğlence amaçlı ve özellikle cinsel ilişkiler için extacy/hap kullanıldığını, ayrıca hırsızlık yapanların cesaretlerini arttırmak için hap kullandıklarını ileri sürmüştür. Dolayısıyla toplumdaki bazı kimselerin bu maddeyi çeşitli amaçlar için kullandıkları görülmektedir.

Kokain maddesi, hükümlüler (N=26) tarafından zararlı görülmektedir. Dört hükümlü ise az zararlı olarak nitelendirmiştir. H110, kokain maddesi için maddeyi kullanan kişiler arasında "Düşmanına git eroin içir, kokain içir, derler" ifadelerinin kullanıldığını söyleyerek kokain maddesinin kişideki zararına dikkat çekmektedir.

Kimyasal maddelerden olan eroin maddesi, H49 ve H84 tarafından az yararlı bulunmaktadır. Madde hakkında yanıt veren diğer hükümlüler (N=12) ise zararlı olduğunu belirtmektedir. H49, eroin maddesinin romatizma hastalığına fayda verdiğini ve ayrıca cinsel ilişki öncesinde kullanıcılar tarafından tercih edildiğini ileri sürmüştür.

Hükümlüler, soruyu cevaplandırırken özellikle kimyasal maddelerle esrar maddesini sürekli olarak karşılaştırmaktadır. Hükümlülerin %19,1'i esrar maddesi hakkında fikir beyanında bulunmamıştır. Bunlardan H82, 15 yılı aşkın bir süredir esrar maddesi kullandığını ve esrar maddesinin zarar bağlamında değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir. H123 ise birkaç kere kullandığını ve satıcılık yaptığı dönemde zararı ile ilgilenmediğini, sadece para kazanma amacında olduğunu aktarmıştır. Fikir beyan etmeyen diğer hükümlüler (N=28) ise esrar maddesini hiç kullanmadıklarını ifade ettikleri için soruyu yanıtsız bırakmışlardır.

Esrar maddesini zararlı gören hükümlülerin oranı %30,6'dır. H99 ve H145, esrar maddesinin kendilerindeki fiziksel etkilerini (örneğin unutkanlık, beyne verdiği zarar vs.) buna örnek göstermektedir. Diğer yandan H3 ve H126, diğer kimyasal uyuşturucu maddelerle karşılaştırıldığında esrar maddesinin yine de daha az zararı olduğunu ileri sürmektedir. Hatta H2'nin özlü bir söz gibi beyan ettiği "Esrar, kötü bir teşkilatın en iyi mensubudur" ifadesi, esrar maddesinin zarar bağlamında diğer uyuşturucu maddelere göre tercih edilebilir olduğuna dikkat çekmektedir.

Tabloya göre, hükümlülerin %17,2'si esrar maddesini az zararlı olarak nitelendirmektedir. Dağılımdaki hükümlüler, esrar maddesinin başta kimyasal maddeler olmak üzere sigara gibi tütün mamullerinden bile daha az zararlı olduğunu savunmaktadır. Örneğin, H17, yıllarca esrar maddesi kullandığını ve bırakabildiğini ancak uzun süre kullandığı sigarayı bırakamadığını, bu nedenle de sigaranın esrar maddesinden daha zararlı ve bağımlılık yapan bir madde olduğunu iddia etmektedir. H147, esrar maddesinin verdiği zararın sadece kişide unutkanlık yapması olduğunu; H155 ise kullanıcıların iştahını açması bakımından faydalı olduğunu iletmektedir. Bununla birlikte H136, bonzai maddesini kullanmaktansa esrar maddesini kullanmayı tercih ettiğini ifade ederek esrar maddesi ile kimyasal uyuşturucu maddeler arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir.

Esrar maddesinin ne yararlı ne de zararlı olduğunu düşünen hükümlülerin oranı, %14,6'dır. Kimi hükümlü, esrar maddesinin zararlı olmasından ziyade yararının

olduğunu, hatta şeker hastalığının tedavisinde kullanıldığını ve olumlu sonuçlar alındığını ifade etmektedir. H139, babasının şeker hastalığı tedavisi için esrar maddesini kullandıklarını ve iyileşme gördüklerini iddia etmiştir. H133, geçirdiği trafik kazası sonrası dinmeyen ağrılarının esrar maddesi kullanarak giderdiğini savunmaktadır.

Esrar maddesine yönelik zarar bağlamındaki değerlendirmelerin giderek yarar yönündeki ifadelere doğru evrildiği görülmektedir. Tablodaki %7'lik hükümlü, esrar maddenin az yararlı olduğunu belirtmektedir. Dağılımdaki hükümlülere göre esrar maddesi, öfke, sinir ve stres gibi olumsuz duygulardan kurtulmak için kullanılan ve psikolojik tedavilerde verilen ilaçlardan daha yararlı bir işleve sahip bir maddedir. Daha önceki birtakım ifadelere benzer biçimde burada da kimyasal uyuşturucu maddeler, sigara ve alkol gibi toplumda kullanılan diğer maddelerin esrar maddesiyle karşılaştırılmaya ve esrar maddesi lehine zarar bağlamında nötrleştirme yapılmaya devam edilmektedir.[614]

Esrar maddesini, %11,5 oranındaki hükümlü yararlı olarak görmektedir. Örneğin, H10, H110 ve H151, esrar maddesini kullananların sakinleştiklerini, başkasına zarar vermediklerini ve diğer kimyasal uyuşturucu maddelerin ise ciddi şiddet ve suç davranışlarına yönelttiğini belirtmektedir. Bu durum için destekleyici ifadeler kullanan H8, H100, H107 ve H134, esrar maddesini kullananların hırçınlık, asabiyet, şiddet gibi duygulardan arındıklarını iletmektedir. H94 ise, esrar maddesi kullanıldığında herhangi bir konuya odaklanma probleminin gittiğini, hatta esrar maddesinin inşaat gibi kompleks işlerin projelendirilmesinde kolaylık sağladığını ileri sürmektedir.

H134, esrar içmediği zaman kız arkadaşına kötü davrandığını, ancak içtiğinde kendisinde oluşan sakinliğin kız arkadaşı tarafından bile fark edildiğini örnek göstererek esrar maddesinin faydasına vurgu yapmaktadır. Benzer biçimde H107 de esrar içtikten sonra oluşan psikolojik halinin eşi tarafından beğenildiğini ifade etmektedir. Böylelikle esrar maddesinin sosyal çevreyle ilişkileri düzene soktuğuna işaret edilmektedir.

H100, psikolojik tedavilerde kullanılan reçeteli ilaçların esrar maddesi kadar faydalı olmadığını ve esrar maddesinin bu tür problemlerin tedavilerindeki ekinliğini tecrübe ettiğini bildirmektedir. H79 ise, esrar maddesini kendi şeker hastalığı tedavisinde kullandığını ve hastalığını atlattığını ileri sürmektedir. Ayrıca H49, esrar maddesinin kimyasal olmadığına dikkat çekerek şeker hastalığına ve ek olarak kişilerdeki cinsel durumlara da fayda verdiğini iddia etmektedir.

[614] Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", s. 546.

Uyuşturucu madde algısı ve tutumları bağlamında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; başta hükümlüler olmak üzere bazı hükümlü yakınları ve kimi din öğreticisi, esrar maddesini diğer kimyasal uyuşturucu maddelere göre daha farklı bir konumda açıklamaktadır. Gerek esrar maddesinin sosyal ekolojideki bilinirliği, bulunabilirliği ve karşılaşma sıklığı gerekse kimyasal maddelerin zarar bağlamındaki olumsuz etiketi esrar maddesinin bu konumunu ortaya çıkarmaktadır. Dikkat çekici bir husus ise; yukarıdaki başlıklara göre hükümlüler esrar maddesini genellikle kimyasal maddeler ve hatta alkollü içecekler ile karşılaştırmaktayken özellikle zarar bağlamında bu başlık altında sigara gibi tütün mamulleri ve reçeteli psikolojik ilaçlarla karşılaştırmakta ve değerlendirmektedir.

Hükümlüler ile din öğreticileri arasında uyuşturucu madde algısı ve kullanımı bağlamında oldukça açık bir farklılık vardır. Dini bir grup ile suçlu bir grup arasındaki bu farklılık, hükümlülerin sapma davranışlarını benimsemelerinin olağanlığını ortaya koymaktadır. Ancak hükümlüler, dindarlık ölçeği veya tutumları bağlamında kendilerini neredeyse din öğreticileri ile aynı konumda göstermektedir. Aynı toplumun üyeleri olan ve aynı sosyalizasyon süreçlerinden geçen hükümlü ve din öğreticileri arasında, daha çocuk yaşlardan itibaren esrar maddesi kullanımı, deneyimi ve sürekli içme tutumları bağlamında açık ara farklılıklar görülmektedir. Bu durum esrar maddesi özelindeki konularla daha da belirginleşmektedir.

Hükümlüler, hukuki olarak yasaklanan ve sosyal meşruluğu olumsuz algılanan esrar maddesini uyuşturucu madde yelpazesi içinde değerlendirmeye çalışmaktadır. Ancak bireye verdiği etki veya zarar odaklı incelendiğinde esrar maddesi, kimyasal uyuşturucu maddelerden tamamen ayrı tutulmakta ve yine içilmesi veya kullanılması meşru olan sigara ve reçeteli ilaçlar ile karşılaştırılma yapılmaktadır. Bu bağlamda hükümlüler, esrar maddesini yasallaştırmaya ve hatta tıbbi kullanımının faydalarına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla esrar maddesinin sosyal ve hukuki meşruluğu tartışılmakta ve bir derece daha olumlanarak nötrleştirilen gerekçelerle ifade edilmektedir. Burada ise esrar maddesinin tıbbi faydalarına ilişkin katılımcıların tutumlarına ve sonuçlarına yer verilecektir.

2.5. Esrar Maddesi Kullanımının Zarar Bağlamında Nötrleştirilmesi

Araştırmamızdaki hükümlülerin esrar maddesinin zarar bağlamındaki gerekçelendirmeleri ve nötrleştirmeleri, birkaç konu üzerinde yapılmaktadır. Bunların başında esrar maddesinin diğer kimyasal uyuşturucu maddeler gibi bağımlılık yapmadığı hususu gelmektedir. Becker, esrar maddesinin alkol ve diğer kimyasal uyuşturucu maddelerin yarattığı gibi bağımlılık yapan bir uyuşturucu madde olmadığını ve bunu kanıtlayan araştırmaların bulunduğunu belirterek kendi araştırmasında da bu durumu teyit etmektedir. Ayrıca esrar maddesinin kullanımını, daha ziyade keyif için kullanılması nedeniyle bağımlılık yaratan diğer kimyasal uyuşturucu maddelerle karşılaştırıldığında görece sıradan bir davranış türü olarak nitelendirmektedir.[615]

Iversen'in araştırmasına göre katılımcıların bazıları, düzenli esrar kullanmalarının bağımlılık yaptığına dair bir kanıt olduğunu ileri sürmekteyken bazıları ise istedikleri zaman esrar maddesi kullanımını bırakabildiklerini ve yoksunluk hissetmediklerini, dolayısıyla da esrar maddesinin bağımlılık yapmadığını iddia etmektedir.[616] Koçak'ın araştırmasındaki bazı madde bağımlıları da esrar maddesinin bağımlılık yapmadığını vurgulamaktadır.[617]

Araştırmamızdaki kimi hükümlü, kimyasal uyuşturucu maddelerin zarar bakımından esrar maddesinden çok daha fazla zararlı ve bağımlılık yapıcı olduğunu vurgulamaktadır. Konuya farklı bir perspektif sunan H17, esrar maddesinin uyuşturucu maddeler sınıflandırılmasında gösterilemeyeceğini hatta sigara gibi tütün mamullerinin esrar maddesinden daha fazla bağımlılık yaptığını iddia etmektedir.[618] Benzer biçimde H95, H121 ve H152, esrar maddesinin bir zararı varsa ancak sigara kadar olabileceğini aktarmaktadır.[619]

Asbridge ve arkadaşlarının araştırmasındaki katılımcılar, esrar maddesinin kullanımı ve satışına yönelik verilen cezaların fazla olduğunu, esrar kullanımının

---

[615] Becker, *Haricîler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, ss. 68-69.
[616] Leslie L. Iversen, *The Science of Marijuana,* Oxford: Oxford University Press, 2001, ss. 110-111.
[617] Koçak, *Türkiye'de Uyuşturucu Madde Kullanımını Etkileyen Faktörler*, s. 143.
[618] H17: "Bana göre esrar uyuşturucu grubuna girmiyor. Sigara esrardan daha fazla zararlıdır. Esrarı bıraktım, ama sigarayı bırakamadım. Bağımlık yapmıyor esrar. 13 yaşından [yaklaşık 30 yıl] beri içtiğim sigarayı bırakamadım. Esrarı 9 yıl içtim, bıraktım."
[619] H95: "Kafayı sakinleştiriyor. Sinir, öfke hepsini alıyor. Kaçak sigara, Marlboro, Lark gibi kaliteli bir sigara gibi. Adam ha sigara içmiş ha bunu [esrarı]… Ha Samsun içmiş ha Parlament." H121: "Sigara gibi. Her şeyin aşırısı zarardır." H152: "Varsa zararı, o da sigara kadardır."

normalleştirilmesi ve cezaların buna göre genişletilmesini savunmaktadır. Bilakis tütün mamullerinden sigaranın normalleştirilmesini olumlu görmeyip ciddi sağlık riskleri barındırdığını düşünmektedir.[620] Araştırmamızdaki kimi hükümlü de sigara kullanımının zararlarını özellikle kanser olma bağlamında değerlendirmektedir.

Chen ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırma, esrar maddesi kullanımının insanlarda kanser gelişme riskini önemli ölçüde azalttığı hipotezini test etmektedir. Test grupları içerisinde sadece esrar maddesi kullanıp sigara içmeyen katılımcılar ile herhangi bir uyuşturucu madde kullanmayıp sadece sigara içen katılımcılar bulunmaktadır. Test edilen tüm vakalarda, sadece esrar maddesi kullanımının akciğer geliştirme olasılığının sadece tütün içenlere göre anlamlı derecede daha düşük bir risk olduğu tespit edilmiştir.[621] Amerika'daki bir başka araştırmada da esrar maddesi kullanımı ile akciğer kanseri arasında bir bağlantı bulunamamıştır.[622]

Amerikan Tabipler Birliği, esrar maddesini kullanıp sigara içmeyen kişiler ile esrar maddesini kullanmayıp sigara içen kişilerin akciğerleri üzerine bir araştırma raporu yayınlamıştır. Birmingham, California, San Francisco ve Alabama Üniversiteleri tarafından yürütülen bu çalışma, dört Amerikan şehrinde 5000'den fazla erkek ve kadın katılımcıyı içermektedir. Buna göre, günlük hayatta sigara içmeyen ve esrar maddesi kullanan kişilerin, tütün veya sigara kullanan kişilerden daha iyi akciğerlere sahip oldukları kanıtlanmıştır. Araştırmacılar, esrar maddesinin sigaradan daha az zararlı olmasının kenevir bitkisindeki THC maddesi ile ilgili olduğunu düşünmekle birlikte sigaranın daha fazla zarar vermesinin ise araştırmaya ihtiyaç duyduğunu bildirmektedir.[623]

Araştırmamızdaki hükümlülerden H96 ve H133, esrar maddesinin çeşitli hastalıklarla ilgili ağrıların dindirilmesinde veya giderilmesinde faydalı olduğunu iddia

[620] Mark Asbridge vd., "Normalization and Denormalization in Different Legal Contexts: Comparing Cannabis and Tobacco", *Drugs: Education, Prevention and Policy*, vol. 23, no. 3 (2016), ss. 212-223.
[621] Amanda L. C. Chen vd., "Hypothesizing that Marijuana Smokers are at a Significantly Lower Risk of Carcinogenicity Relative to Tobacco-Non-Marijuana Smokers: Evidenced Based on Statistical Reevaluation of Current Literature", *Journal of Psychoactive Drugs*, vol. 40, no. 3 (2008), ss. 263-272.
[622] American Thoracic Society, "Study Finds No Link Between Marijuana Use And Lung Cancer", www.sciencedaily.com/releases/2006/05/060526083353.htm, (17.04.2020).
[623] Medical News Today, "Smoking Marijuana Not Bad For The Lungs", https://www.medicalnewstoday.com/articles/240146#2, (17.04.2020).

etmektedir.[624] Esrar maddesinin bin yılı aşkın sürede özellikle migren gibi şiddetli baş ağrılarının hem semptomatik hem de profilaktik tedavilerde kullanıldığı; Çin, Hint, Mısır, Asur, Yunan, Roma ile İslam dünyasında ve ayrıca Rönesans ve Endüstri Çağı Avrupalıları tarafından tıbbi bir yöntem olarak bu rahatsızlıkların tedavisi için kullanıldığı bilinmektedir.[625]

Esrar maddesi kullanımının yasaklanmasından önceki dönemlerde gerek doktor tavsiyeleriyle gerekse kendi kendilerine tedavi olma amacıyla bireylerin kronik ağrı ve migren ağrılarında esrar maddesi kullandıkları görülmektedir.[626] Esrar maddesinin kendi kendine tedavi amacıyla kullanılması, farklı araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Örneğin, Osborn ve arkadaşlarının üç ayrı örneklem grubunda yaptıkları araştırmada, katılımcıların herhangi bir doktor tavsiyesi veya tedavisi olmadan kendi kendilerine bazı somatik ve psikiyatrik durumların tedavisi veya giderilmesi için esrar maddesi kullanmalarını incelemişlerdir. Bulgulara göre, katılımcıların kronik ağrılar, eklem ve baş ağrısı, diyabet, anksiyete, öfke ve sinirlilik, iştahsızlık, dikkat eksikliği ve hiperaktivite gibi birçok rahatsızlığın tedavisi için esrar maddesini kullandıkları ve fayda gördükleri ortaya çıkmıştır.[627]Araştırmamızdaki hükümlülerin birçoğunun esrar maddesini kullandıklarında daha sakin olduklarını ve öfke, sinir gibi duygulardan arındıklarını ifade etmeleri, Osborn'un araştırmasındaki bulgularla örtüşmektedir.

Coomber, esrar maddesinin kullanıldığı ve satıldığı pazardaki şiddet eğilimi eksikliğinin veya düşüklüğünün, esrar maddesinin yatıştırıcı etkisinden ya da esrar maddesi kullanımının genel popülasyondaki normalleşmesi durumundan kaynaklı olabileceğini düşünmektedir.[628] Decorte'ye göre esrar maddesinin normalleşmesi, esrar ticaretine katılanların geleneksel kültürlerinin bir parçası olması ve şiddet içermeyen

---

[624] H96: "Esrarın bir krizi yoktur… Ben hiç hastalık falan yaşamadım. Aşırı kullandığın zaman unutkanlık olabiliyor… Türkiye'de insanlar çok mutsuz. Mutlu olabilmek için bu tür maddelere ihtiyaç duyuyorlar… Kullandığımız ilaçların yan etkileri çok. Ağrı kesicilere bile kimyasal olduğu için uyuşturucu katıyorlar. Şifa vermiyorlar. Esrar içince o an ağrıyı dindiriyor. Esrar da o an mutlu olabilmek için… Stresten kurtulabilmek için manevi bir ağrı kesici." H133: "Trafik kazası yaptım. Diyarbakır'da hastanede yattım. Kaç hafta ağrım geçmedi. Çocuklarıma, 'ne olursa olsun beni taburcu edin' dedim. Eve geldim bir kere [esrar] kullandım, ağrılarım dindi. Bu anlamda bana çok faydası var."

[625] Ethan Russo, "Hemp for Headache: An In-Depth Historical and Scientific Review of Cannabis in Migraine Treatment", *Journal of Cannabis Therapeutics*, vol. 1, no. 2 (2001), ss. 21-92.

[626] Bryson C. Lochte vd., "The Use of Cannabis for Headache Disorders", *Cannabis and Cannabinoid Research*, vol. 2, no. 1 (2017), ss. 61-71.

[627] Lawrence A. Osborn vd., "Self-Medication of Somatic and Psychiatric Conditions Using Botanical Marijuana", *Journal of Psychoactive Drugs*, vol. 47, no. 5 (2015), ss. 345-350.

[628] Ross Coomber, *Pusher Myths: Re-situating the Drug Dealer*, London: Free Association Books, 2006, s. 141.

değerleri desteklemesi anlamına gelmektedir. Özellikle birçok küçük ölçekli üretici veya satıcı, bu bağlamda düşünmektedir.[629]

Hammersvik ise Hint keneviri üreticilerinin çatışma yanlısı olmadıklarını gösteren ve şiddeti önleyen dört engelleyici değere sahip olduklarını belirtmektedir. Bunlar:

1. Şiddet, her zaman olduğu gibi üretimi engellemekte, kârı azaltmakta, polis ve düşmanların dikkatini çekmektedir.
2. Elde edilecek kâra odaklanmak, üreticilerin mali zararlarını hesaplamasını ve hazırlamasını sağlamaktadır.
3. Daha fazla esrar üreterek borçlarını karşılama olasılığı, şiddet içermeyen yaptırımların seçilmesini zorunlu kılmaktadır.
4. Sıkı sosyal bağlar ve dostluklar, çatışma anında şiddeti önlemektedir.

Böylece Hammersvik, üretici aktörler ve esrar kültürü bağlamında bu dört engelleyici faktörün esrar maddesi pazarının diğer uyuşturucu madde pazarlarından daha önemli olmasının ve daha az şiddet içermesinin temel nedeni olarak göze çarptığını ifade etmektedir.[630]

Yukarıda Osborn ve arkadaşlarının araştırmasındaki katılımcılar gibi H155 de esrar maddesini kullanınca iştahının açıldığını ve açlık hissettiğini dolayısıyla yeme isteği oluşturması bakımından esrar maddesi kullanımının faydalı olduğunu iddia etmektedir.[631] Becker, esrar maddesinin doğru şekilde kullanan veya kullananların tabiriyle "kafayı bulanların" açlık hissini yaşadıklarını belirtmekte ve bu açıklaması ile H155'in ifadeleri benzeşmektedir.

Birçok araştırma, esrar maddesinin alkol ve tütün gibi yasal maddelerden çok daha az tehlikeli olduğunu ve reçeteli veya reçetesiz satılan birçok ilaçtan daha güvenli olduğunu göstermektedir.[632] Araştırmamızdaki hükümlülerin özellikle asabiyet, öfke ve sinir gibi davranışların giderilmesinde meşru reçeteli psikolojik ilaçlara göre esrar maddesinin daha fazla fayda verdiğine dair algısı, farklı araştırmalarda da test edilmektedir.

---

[629] Tom Decorte, "The Case for Small-Scale Domestic Cannabis Cultivation", *International Journal of Drug Policy*, vol. 21, no. 4 (2010), ss. 271-275; Tom Decorte, "Small-Scale Web Survey of 687 Small-Scale Growers in Belgium", *Contemporary Drug Problems*, vol. 37, no. 2 (2010), ss. 341-370.

[630] Eirik Hammersvik, "Four Barriers and A Set of Values That Prevent Violence Among Cannabis Growers", *International Journal of Drug Policy*, vol. 26, no. 3 (2015), ss. 290-295.

[631] H155: "Esrarı bir çuval da oturup içsen bayılmazsın. Esrar iştah açıyor, susatıyor, acıktırıyor."

[632] Philippe Lucas, "Cannabis as an Adjunct to or Substitute for Opiates in the Treatment of Chronic Pain", *Journal of Psychoactive Drugs*, vol. 44, no. 2 (2012), ss. 130-131.

Kanada'da yapılan bir araştırmaya göre, katılımcıların (N=404) %41'inden fazlası alkol; %36,1'i yasadışı kimyasal uyuşturucu maddeler ve %67,8'i reçeteli ilaçların yerine esrar maddesi kullandığını belirtmektedir. Esrar maddesini tercih etmelerinin başlıca nedenleri; esrara daha az para verilmesi, esrar maddesinin daha az yan etki göstermesi, esrar maddesinin reçeteli ilaçlara göre daha güvenli bir alternatif olması ve daha iyi semptom yönetimi (tedavi etkinliği) gerçekleştirmesidir.[633]

H79 ve H139'a göre esrar maddesi kullanımı, şeker hastalığının tedavisinde etkilidir. Bu durum, farklı sorulara verilen nitel ifadelerde birçok hükümlü tarafından da sıklıkla dile getirilmektedir. Esrar maddesindeki bileşimin diyabetik hastalıkların etkilerini durdurduğu ve şeker hastalığında bazı bireyler tarafından kullanıldığı araştırmalarda görülmektedir.[634]

O'Brien'e göre esrar maddesinin tıbbi kullanımının arttırılması, yani yasal kullanım yaygınlığının genişletilmesi, toplumdaki sapmaya yönelik algıyı etkileyebilmekte ve diğer yandan esrar maddesi kullanımını sosyal olarak kontrol altında tutabilmektedir. Böylece esrar maddesine yönelim artabilmekte, ancak kontrol altında meşru bir denetlemeye de yardımcı olabilmektedir.[635] Araştırmamızdaki hükümlüler de tıbbi kullanımı gerekçe göstererek doktor veya uzman denetimi olmaksızın illegal yollarla esrar maddesini kendi kendilerine tedavi için kullanmakta ve yasal olmayan bir sapma eylemini bu bağlamda tartışmaya açmaktadır. Dolayısıyla hükümlüler, bu gayri meşruluğu aşmak için tıbbi veya diğer bazı gerekçelendirmelerle esrar maddesini kullanımlarını nötrleştirmektedir.

Priest ve McGrath, esrar maddesi kullanıcılarının sıklıkla nötrleştirme tekniklerini kullandıklarını ifade etmektedir.[636] Araştırmamızdaki hükümlülerin ifadelerine benzer bir şekilde Yeterian ve arkadaşlarının araştırmasındaki katılımcılar da esrar maddesinin

---

[633] Philippe Lucas vd., "Cannabis as A Substitute for Alcohol and Other Drugs: A Dispensary-based Survey of Substitution Effect in Canadian Medical Cannabis Patients", *Addiction Research & Theory*, vol. 21, no. 5 (2013), ss. 435-442.

[634] Osborn vd., "Self-Medication of Somatic and Psychiatric Conditions Using Botanical Marijuana", ss. 345-350; Medical College of Georgia, "Marijuana Compound May Help Stop Diabetic Retinopathy", www.sciencedaily.com/releases/2006/02/060227184647.htm, (17.04.2020).

[635] Patrick K. O'Brien, "Medical Marijuana and Social Control: Escaping Criminalization and Embracing Medicalization", *Deviant Behavior*, vol. 34, no. 6 (2013), ss. 423-443.

[636] Thomas Brian Priest, John H. McGrath III, "Techniques of Neutralization: Young Adult Marijuana Smokers", *Criminology*, vol. 8, no. 2 (1970), ss. 185-194; Margaretha Järvinen, Jakob Demant, "The Normalisation of Cannabis Use Among Young People: Symbolic Boundary Work in Focus Groups", *Health, Risk & Society*, vol. 13, no. 2 (2011), ss. 165-182.

zararsız olduğunu; doğal ve organik bir ilaç gibi fayda verdiğini belirterek esrar maddesini nötrleştirme eğilimindedirler. Ayrıca araştırmacılar, dindarlığın esrar maddesinin kullanma ile bir bağlantısını olmadığını, esrar maddesini kullananlar ile kullanmayanlar arasında dindarlık bağlamında bir farklılık bulunmadığını tespit etmişlerdir.[637]

Sonuç olarak hükümlüler, esrar maddesinin kullanımına ve bireylerdeki zararına ilişkin olarak genellikle Sykes ve Matza'nın "zararın reddi"[638] ve Cromwell ve Thurman'ın "karşılaştırmalı gerekçe"[639] nötrleştirme tekniklerini kullanmaktadırlar. Hükümlüler, esrar maddesi kullanımını meşrulaştırmak için esrar maddesinin bir zarar vermediğini veya zararı varsa da sigara, alkol veya reçeteli ilaçlar kadar olmadığını karşılaştırma yaparak rasyonelleştirmeye çalışmaktadır. Becker'e göre bu rasyonelleştirmeler, bireylerin kendilerini esrar maddesi veya uyuşturucu madde kullanımının zararlı etkisinden ziyade faydası olduğuna inandırılması ile gerçekleşmektedir. Böylece birey, toplumun onu "haricî" olarak tanımlanmasından veya dışlamasından kendisini özgürleştirmektedir.[640] Nitekim hükümlüler, yaptıkları eylemi nötrleştirdiği, meşrulaştırdığı veya rasyonelleştirdiği ölçüde toplum içinde kalmaktadır. Bunu yaparken farklı referanslara da başvurabilmektedirler. Özellikle Bingöl toplumunun sosyo-dini yapısına ilişkin olarak dini meşrulaştırma yöntemlerine başvurulabilmektedir. Bu bağlamda esrar maddesi suçlarını, dini gerekçelendirmelerle incelemek gerekmektedir.

2.6. Esrar Maddesinin Dini Meşrulaştırılması: "Ottur, Günahı Yoktur"

Uyuşturucu maddelerin kullanımına ilişkin bilgilere, binlerce yıl öncesindeki yazılı kaynaklarda rastlamak mümkündür. Mezopotamya'da yaklaşık 4000 yıl önce "plant of joy" (eğlence ağacı*)* adı verilen afyon tarzı uyuşturucu maddelerin kullanıldığı görülmektedir. Eski Yunan'da uyuşturucu madde kullanımının bir problem olduğu

[637] Julie D. Yeterian vd., "'God Put Weed Here for Us to Smoke': A Mixed-methods Study of Religion and Spirituality Among Adolescents with Cannabis Use Disorders", *Substance Abuse*, vol. 39, no.4 (2018), s. 489.
[638] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", ss. 667-668.
[639] Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 546-547.
[640] Becker, *Haricîler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, ss. 102-106.

belirtilmektedir. Arap toplumlarının esrar maddesini kullandığı; Meksika ve Güney Amerikalı yerlilerin ise kokoa bitkisinin yaprağını çiğnedikleri ve "magic mushroom" adıyla anılan sihirli mantarların birtakım ayinlerde veya dinsel törenlerde kullandıkları bilinmektedir.[641]

Dini törenlerde uyuşturucu özelliğindeki maddelerin kullanımına günümüzde de rastlamak mümkündür. Örneğin, Brezilya yerlileri tarafından dini törenlerde sıkça kullanılan ve uyuşturucu maddeler içinde sınıflandırıp sınıflandırılmayacağı tartışılan "ayahuasca otu"[642] son günlerde uluslararası uyuşturucu madde kaçakçılığı içinde oldukça yer almaktadır.[643] Dini inanç özgürlüğünün kısıtlanmaması için bu madde halen daha birçok ülkede yasaklanmış değildir. Dolayısıyla birçok uyuşturucu madde yerine ayahuasca otu kullanılmaya başlanmıştır.[644] Ayahuasca otunun kullanımının artmasıyla madde bağımlılığı bağlamında bazı araştırmalar yapılmıştır. Ancak gerek tıbbi olumlu etkileri ve kimyasal maddelerin bağımlılığı için bir çözüm sunması[645] gerekse dini katılımdaki faydası ayahuasca otunun bir süre daha uyuşturucu maddeler arasında yer almasını zorlaştırmaktadır.[646] Ayrıca ayahuasca otunu kullananların dini duygu halleri geçirdikleri (örneğin "Mesih'in gözyaşlarıyla yıkanmak gibiydi") ve otu topraktan gelen bir şifa olarak nitelendirdikleri tespit edilmiştir.[647]

Din ile uyuşturucu madde kullanımı veya satıcılığı arasındaki ilişki, kriminoloji literatüründe oldukça açık bir şekilde negatif yöndedir. Ancak yukarıdaki ayahuasca örneği benzerinde farklı örnekleri bulmak zor değildir. Özelikle esrar maddesinin tıpkı ayahuasca otu gibi topraktan organik olarak elde edilmesi kimi yerli topluluktaki veya sosyal gruptaki bireylerin inandıkları dinin/dini inancın düşünce sistemine yeni yorumlar getirmelerine neden olmaktadır. Bu yeni dini yorumlamalar, sosyal ekolojide yaygınlık

---

641 Siegel, *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies*, s. 442.

642 Beatriz Caiuby Labate, Kevin Feeney, "Ayahuasca and the Process of Regulation in Brazil and Internationally: Implications and Challenges", *International Journal of Drug Policy*, vol. 23, no. 2 (2012), ss. 154-161.

643 Jonathan T. Lowell, Paul C. Adams, "The Routes of a Plant: Ayahuasca and the Global Networks of Santo Daime", *Social & Cultural Geography*, vol. 18, no. 2 (2017), ss. 137-157.

644 Josep M. Fábregas vd., "Assessment of Addiction Severity Among Ritual Users of Ayahuasca", *Drug and Alcohol Dependence*, vol. 111, no. 3 (2010), ss. 257-261.

645 Mitchell Liester, James Prickett, "Hypotheses Regarding the Mechanisms of Ayahuasca in the Treatment of Addictions", *Journal of Psychoactive Drugs*, vol. 44, no. 3 (2012), ss. 200-208.

646 Ayahuasca'nın dini durumları için bkz. Beatriz C. Labate, Edward MacRae, *Ayahuasca, Ritual, and Religion in Brazil*, London: Equinox, 2010.

647 Piera Talin, Emilia Sanabria, "Ayahuasca's Entwined Efficacy: An Ethnographic Study of Ritual Healing from 'Addiction'", *International Journal of Drug Policy*, vol. 44 (2017), ss. 23-30.

kazanınca toplumdaki uyuşturucu madde eylemleriyle ilgisi olmayan bireylerin sosyal öğrenmesine de etki etmektedir. Örneğin, Hint keneviri yetiştiriciliğinin ve ticaretinin meşru görüldüğü Ghomaralı bir Müslüman toplulukta, esrar maddesi için "tanrının otudur, kutsaldır", "tanrı yoksulları sevmez" gibi nötrleştirme teknikleriyle esrar maddesi ticareti, ekonomik nedenlerin getirdiği sosyal durumlar neticesinde dini olarak meşrulaştırılmaktadır.[648]

Blumer, sembolik etkileşimci yaklaşımın üç basit öncüle dayandığını belirtmektedir. Birincisi; insanlar, şeylere kendilerindeki anlamlar temelinde yaklaşmaktadırlar. Bu tür şeyler, insanın dünyasında not edebileceği her şeyi içermektedir. Ağaçlar veya sandalyeler gibi fiziksel nesneler; anne ya da mağaza memuru gibi diğer insanlar; arkadaş veya düşman gibi insan kategorileri; okul ya da hükümet gibi kurumlar; bireysel bağımsızlık veya dürüstlük gibi yol gösterici idealler; emir ve talepler gibi başkalarının faaliyetleri ve bireyin günlük yaşamında karşılaştığı durumlar buna örnektir. İkincisi, bu tür şeylerin anlamının kişinin arkadaşlarıyla olan sosyal etkileşiminden kaynaklandığıdır. Üçüncüsü ise, bu anlamların kişinin karşılaştığı şeylerle başa çıkmak için kullandığı yorumlayıcı bir süreçle ele alınması ve bu süreçlerle değiştirilmesidir.[649] Bu bağlamda denilebilir ki bireyler, gerçekleştirdikleri ya da gerçekleştirmek istedikleri eylemlere veya şeylere çeşitli anlamlar yüklemekte, var olan anlamları değiştirmekte veya güncellemektedir. Dolayısıyla uyuşturucu madde eylemleri de bireylerin nezdinde zihinsel bir sürecin etkisiyle toplumda yaygınlık kazanmakta ve buna yönelik dini meşrulaştırıcı tutumlar sergilenmektedir.

Aşağıda, konularla ilgili olarak hükümlü, din öğreticisi ve hükümlü yakınları katılımcılarının nicel ve nitel verileri mevcuttur. Ancak konunun ehemmiyeti, bizi objektif görüşler sunacak farklı katılımcıları aramaya götürmüştür. Bu bakımdan Bingöllü ve Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde görev yapan öğretim üyesi akademisyenlerin (N=3) görüşlerine ek olarak başvurulmuştur. Ayrıca hükümlü yakınlarından HY7 de aynı kurumda çalışmakta ve HY1 ile HY8 ise ilahiyat eğitimi almış katılımcılardır. Dolayısıyla "ottur, günahı yoktur" ifadesi için belirtilen fetva/cevaz

[648] Meklach Yassin vd., "Cannabis Cultivation Within a Religious Context: A Case Study of Ghomara in the Rif Mountain (Northern Morocco)", *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, vol. 18, no. 1 (2019), s. 63.
[649] Herbert Blumer, *Symbolic lnteractionism: Perspective and Method*, New Jersey: Prentice Hall, 1986, s. 2.

mahiyetindeki tutum ve algının irdelenmesi, araştırmanın objektifliğine katkı sağlamaktadır.

Araştırmamızın gerçekleştiği Bingöl evreninde, yukarıdaki çalışmalardaki sonuçlara benzer biçimde özellikle esrar maddesine yönelik toplum tarafından sıkça kullanılan ve sosyal yaşamda tarafımızdan da duyulduğuna rast gelinen dini meşrulaştırıcı ifadeler vardır. Bunlar; "*Ottur, günahı yoktur*", "*Vur dumana, gel imana*", "*Helal ise içiyoruz, haramsa yakıyoruz*", "*Gavurlara (Gayr-i Müslimlere) satıyoruz, aslında cihat yapıyoruz*" gibi ifadelerdir. Bingöl'ün sosyal ve dini ekolojisinin esrar maddesine yönelik gerçekleştirilen bu algıya nasıl yer verdiği araştırmamızın incelenen konuları arasındandır. Bu bakımdan daha ziyade esrar maddesi için kullanılan ve sık sık duyulduğu tespit edilen "ottur, günahı yoktur" algısı irdelenmeye çalışılacaktır. Burada öncelikle esrar maddesi kullanımına yönelik tutumlara değinilecektir.

2.6.1. Günah ve Suç İkileminde Esrar Maddesi Kullanımı

Esrar maddesi, doğal bir yetiştirme sonucunda Hint keneviri bitkisinden elde edildiği ve toprak mahsulü bir ürün olduğu için birçok kullanıcısı tarafından içilmesinde/kullanılmasında bir mahzur görülmemektedir. Kullanılması dini ve sosyal olarak meşru gösterilemeye çalışılan esrar maddesi, alkol ve diğer kimyasal uyuşturucu maddelere göre tercih edilerek de kullanıcılarının tutumlarındaki farklılığı ortaya koymaktadır.

Sözgelimi Yeterian ve arkadaşlarının araştırmasına göre, katılımcılar özellikle esrar maddesi kullanımını sorunlu/problemli olarak görmemektedir. Çünkü esrar maddesinden faydalandıklarına ve esrar maddesi kullanımının maneviyatlarıyla normatif ve tutarlı olduğuna inanmaktadırlar. Katılımcıların alkol kullanımları daha az olup alkol ve diğer uyuşturucu maddelerin esrar maddesi gibi sağlıklı ve doğal olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca esrar maddesinin doğal ve sağlık açısından faydalı olmasını "Tanrı'dan bir hediye" olarak nitelendirmektedirler. Öyle ki maneviyata değer veren katılımcılar, bu sebepten alkole daha az yönelmekte veya esrar maddesini alkole tercih etmektedir.[650]

[650] Yeterian vd., "'God Put Weed Here for Us to Smoke': A Mixed-methods Study of Religion and Spirituality Among Adolescents with Cannabis Use Disorders", s. 489.

Araştırmamızdaki hükümlülere ve din öğreticilerine, Hint kenevirini/esrar maddesini içmenin/kullanmanın günah ve suç bağlamındaki tutumları sorulmuştur. Dağılımlar şu şekildedir:

Tablo 39: Günah ve Suç Bağlamında Esrar Maddesi Kullanımı

Esrar (Hint keneviri) içmek ile ilgili aşağıdakilerden hangisine katılıyorsunuz?	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	%	N	%
Suç ve günah değildir	69	43,9	9	2,7
Suçtur ama günah değildir	4	2,5	2	0,6
Günahtır ama suç değildir	31	19,7	13	3,9
Hem suç hem de günahtır	53	33,8	311	92,8
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Tabloya göre hükümlülerin %43,9'u ve din öğreticilerinin %2,7'si esrar maddesinin kullanımını suç ve günah olarak değerlendirmemektedir. Soru sorulurken esrar maddesi, "Hint kenevirinin kullanımı" açıklaması ile birlikte kullanılmıştır. "Hint keneviri" ifadesinin esrar maddesi ile birlikteki çağrışımları da soruya dâhil edilmiştir. Bu bakımdan din öğreticilerinin Hint kenevirinin bazı durumlarda (şeker hastalığı, ağrı kesici amaçlı tedavilerde vd.) kullanımına ilişkin olarak soruyu cevapladıkları söylenebilir.

Hükümlülerin %2,5'i ve din öğreticilerinin %0,6'sı esrar maddesinin kullanımını suç görmekte, fakat günah olarak addetmemektedir. Diğer bir dağılımda hükümlülerin %19,7'si ve din öğreticilerinin %3,9'u esrar maddesi kullanılmasını günah olarak görmekte, fakat suç teşkil edecek bir durum olmadığını ileri sürmektedir. Son dağılımda ise hükümlülerin %33,8'i ile din öğreticilerinin %92,8'i tarafından esrar maddesinin kullanımı hem suç hem de günah olarak görülmektedir.

Dağılımlar genel olarak değerlendirildiğinde, hükümlülerin %63,6'sı ile din öğreticilerinin %6,6'sı esrar maddesinin kullanımının suç görülemeyeceği tutumundadır. Diğer yandan hükümlülerin %46,4'ü ile din öğreticilerinin %3,3'ünün esrar maddesinin kullanımını/içilmesini günah olarak görmedikleri ve bu oranlara karşılık hükümlülerin %53,6'sı ile din öğreticilerinin %96,7'sinin esrar maddesinin kullanımını/içilmesini günah olarak gördükleri tespit edilmiştir. Esrar maddesinin kullanımıyla ilgili olarak hükümlülerin neredeyse yarı yarıya tezat bir tutum sergiledikleri ortaya çıkmaktadır. Din

öğreticilerinde ise bu durum, daha belirgin olarak büyük bir çoğunluk tarafından günah sayılmaktadır. Dini tutumun bu bağlamda oldukça etkili olduğu görülmektedir.

Tablodaki dağılımlar, görüşme verileriyle tek tek irdelenebilmektedir. Esrar maddesinin kullanımını hem günah hem de suç olarak gören hükümlülerin (%33,8) esrar maddesinin kullanılmasını günah olarak görmeleri, bireye verdiği zarar ve dinin sarhoşluk veren ve sapkın olarak addettiği maddeler bağlamında değerlendirilmektedir. Örneğin, H88 ve H104, sarhoş edici özelliğine dikkat çekerek ve üzümden alkol üretilmesi ile karşılaştırma yaparak esrar maddesinin günah olduğunu gerekçelendirmektedir.[651] Suç olmasının ise daha çok devletin yani kanunların esrar maddesini suç sınıflandırmasına alması nedeniyle ifade edildiğini söylemek mümkündür. Nitekim H151, "Devlet bize [uyuşturucu maddelerle] 'uğraşmayın' diyor. Bundan dolayı suçtur. Devlet, suç görüyor" ifadeleriyle esrar maddesinin kullanımının devlet tarafından yasaklandığı için suç görüldüğünü vurgulamaktadır. Hükümlü yakınlarının %80'i ve ilahiyatçı akademisyenlerin (İLA) hepsi de bu dağılımda yer almakta olup esrar maddesinin kullanımını suç ve günah olarak ifade etmektedirler.

Esrar maddesinin kullanımını günah görüp suç görmediklerini ifade eden hükümlüler (%19,7), esrar maddesinin sağlığa zararının olması, kendi tabirleriyle kafa yapması, sarhoşluk vermesi vb. nedenlerle günah olduğunu ancak gerek bireyin kendisine gerekse diğer bireylere suç sayılabilecek kadar zararının olmadığını belirtmektedir. Örneğin, H32, Bingöl toplumunda uzun yıllar boyunca esrar maddesinin içildiğini, ancak yasaklanmasından veya yasakların ceza teşkil ederek denetlenmesinden sonra esrar maddesi ile birlikte diğer kimyasal uyuşturucu maddelere de başlandığını iddia etmektedir.[652] H69'a göre bu duruma, esrar maddesinin gerek kanunlar gerekse toplumsal yapılar tarafından uyuşturucu maddeler içerisinde yer alması neden olmaktadır. Nitekim bireyler, uyuşturucu maddeler içinde sınıflandırılan esrar maddesini kullandıktan sonra sapmaya devam edebilmekte ve diğer kimyasal maddeleri denemeye veya kullanmaya yönelebilmektedir. Bu bakımdan H32'nin işaret ettiği husus, esrar maddesinin

[651] H88: "Esrar içince mutlaka kendinden geçiyorsun. Maddi-manevi zarar veriyor. Kendine zarar veriyorsun. Ot [Hint keneviri] işlenince günah oluyor. İçki [alkollü içecekler] de üzümden yapılıyor. Üzüm haram mıdır, değildir." H104: "Esrar diğer kimyasallara giden yoldadır. Sarhoş edici her şey haramdır. Haram olan her şey de günahtır."

[652] H32: "Toplum eskiden beri esrar içerdi. Esrarın önünü bir anda kestiler. Millet diğer kimyasallara yöneldi. Bu yüzden suç olmamalıydı. Diğer maddeler bağımlılık yapıyor ve zarar veriyor. O yüzden esrar daha zararsız."

yasaklanmasının aslında diğer kimyasal maddelere geçişi hızlandırdığına yönelik bir tutuma yol açmasıyla ilgilidir. Lemert'in bahsettiği gibi herhangi bir eylem, sapma olarak nitelendirildiğinde ve bireye sapkın veya suçlu olduğu benimsetildiğinde ikincil sapma gerçekleşerek birey kendini daha suçlu bir konuma yönlendirebilmektedir.[653]

Hükümlülerin (%2,5) esrar maddesi kullanımını suç görüp günah addetmediğine ilişkin ifadeleri mevcut değildir. Ancak son dağılımda, esrar maddesinin kullanılmasının günah ve suç olmayacağına ilişkin hükümlülerin (%43,9) değerlendirmeleri bulunmaktadır. Hükümlüler bu değerlendirmeleri, esrar maddesi kullanımını birtakım karşılaştırmalar yaparak gerek dini gerekse sosyal olarak ifade etmektedir. Daha önce zarar bağlamında yapılan karşılaştırmalar burada dini olarak ifade edilmeye çalışılmaktadır. Hükümlüler, yaptıkları davranışı şu tür meşrulaştırma çeşitleriyle açıklamaktadırlar:

a) Esrar maddesini diğer toprak mahsulleriyle karşılaştırarak meşrulaştırma:

Esrar maddesi kullanımı, bazı hükümlülere göre günah olarak değil mekruh olarak değerlendirilmektedir Örneğin, H13, "Hiç günah değildir"; H25, "Ottur yani" ve H139, "Mekruhtur, ot yani bildiğin ottur" ifadelerini kullanarak esrar maddesinin ham maddesi Hint kenevirinin bir bitki, yani kendi tabirleriyle 'ot' olmasına dikkat çekmektedirler. Hükümlü yakını HY2 (Erkek-26) de bu dağılım içerisinde yer almaktadır. Yassin ve arkadaşlarının araştırmasındaki katılımcıların da "tanrının otudur, kutsaldır" vb. ifadelerle esrar maddesinin diğer toprak mahsulleri gibi olduğunu vurguladıkları görülmektedir.[654] Hükümlülerin esrar maddesinin gerek kullanımını gerekse ticaretini nötrleştirdikleri ve dini olarak bu durumu meşrulaştırdıkları görülmektedir. Bu konu, daha sonra ayrıntılı bir biçimde irdelenecektir.

b) Alkollü içeceklerle ve kimyasal uyuşturucu maddelerle karşılaştırarak meşrulaştırma:

Esrar maddesi, yukarıdaki birçok yerde değinildiği üzere alkol ve diğer kimyasal uyuşturucu maddelerle (eroin, kokain, extacy vd.) karşılaştırılmaktadır. Günah ve suç teşkil eden bir durum olmadığı yönündeki hükümlülerin tutumuna göre esrar maddesi

[653] Edwin M. Lemert, *Social Pathology: Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*, New York: McGraw-Hill, 1951; Rosenberg, "Lemert, Edwin M.: Primary and Secondary Deviance",ss. 551-553; Dolu, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, s. 447.

[654] Meklach Yassin vd.,"Cannabis Cultivation Within a Religious Context: A Case Study of Ghomara in the Rif Mountain (Northern Morocco)", s. 63.

gerek sağlık gerekse bireyin kendine ve diğer bireylere verdiği zarar bağlamında başta kimyasal uyuşturucu maddelerden ve alkollü içeceklerden ayrı bir konumda tutulmaktadır. Örneğin, H28, H92 ve H153, alkollü içeceklerin içilmesinden ziyade esrar maddesinin kullanılmasının özellikle başkalarına verilen zarar bağlamında daha tercih edilebilir olduğunu iddia etmektedirler. Alkollü içeceklerin İslam dinine göre haram ve yasak olması,[655] hükümlülerin esrar maddesini nötrleştirmeye çalıştıkları bir referanstır. Karşılaştırmalı gerekçelendirme[656] yapılarak bu durum meşru gösterilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca hükümlüler, esrar maddesinin sağlık açısından zararlı olmadığını (zararın reddi)[657] da gerekçe göstermektedir.

Esrar maddesinin sarhoşluk veren bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Ancak hükümlüler, kendi bünyelerinde böyle bir durumun ortaya çıkmadığını; özellikle dozuna dikkat edilirse sarhoş olunmayacağını ve bu sebepten kullanılmasının suç ve günah olmayacağını ileri sürmektedir. Hükümlü yakını HY6 (Erkek-24), "Hocam günah değildir. Mesela alkol içiyorsun, alkol günahtır. Alkol içtiğin zaman sapıtıyorsun, bir yerlere saldırıyorsun. Alkol içeceğime esrar içerim" ifadelerini kullanarak benzer düşünceleri benimsemektedir. Benzer biçimde Bozkurt'un Bingöl'deki uyuşturucu madde kullanıcıları ile yaptığı araştırma sonucuna göre katılımcılar, esrar maddesinin alkolden daha az zararlı olduğunu düşündükleri ve alkol kullanmaktansa esrar maddesi kullanmayı tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.[658] Ayrıca araştırmamızdaki hükümlülerin sarhoşluk veren maddelerin İslam dinine göre yasaklandığını bildikleri görülmektedir. Böylece dini bir nötrleştirmeye gidilerek sarhoşluk etkisi üzerinden bir meşrulaştırma yapılmaktadır.

c) Sigara vb. tütün mamulleriyle karşılaştırarak meşrulaştırma:

Kimi hükümlü, esrar maddesi kullanımını günümüzde yasal olan ve dini nötrleştirilmesi yaygın olan sigara kullanımı ile karşılaştırmaktadır.[659] Günümüzde sigara

[655] Maide, 5/90-9; Tirmizi, "Eşribe", 3; Ebu Davud, "Eşribe", 5; Nesâi, "Eşribe", 25; Müslim, "Eşribe", 73-75; Buhari, "Edeb", 80.
[656] Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 546-547.
[657] Sykes, Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", ss. 667-668.
[658] Bozkurt, *Yasadışı Madde Kullanımında Karanlık Alan: Bingöl İlinde Resmi Kayıtlara İntikal Etmemiş Yasadışı Madde Kullanım Profili*, ss. 73-74.
[659] Bazı ifadeler şu şekildedir: H24: "Eğer sigara günahsa o [esrar maddesi] da günahtır." H52: "Mekruhtur. Normal sigara gibi. Sigara ile aynıdır." H86: "Toplumu rahatsız etmediği süreci suç olmaması lazım. Varsa günahı sigara kadar günahtır."

kullanımı, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından haram olarak değerlendirilmektedir.[660] Ancak araştırmanın saha sürecinde (2018 yılı) bu durum, yaygın bir fetva veya konsensüs edilmiş bir düşünceyle belirgin değildi ya da farklı referanslara başvurulabilen bir konumdaydı. Dolayısıyla hükümlüler, esrar maddesinin kullanımını, sigara kullanımı ile rahatlıkla nötrleştirerek karşılaştırmalı gerekçelendirme[661] yapmaktadır. Bu durum, H46'nın "Rabbim bu şeyi [esrar maddesini] yeryüzüne atmış. Kenevirin faydaları saymakla bitmez, zararları bir elin parmağını geçmez. Sigara daha fazla zararlıdır" ifadelerinde açıkça belirgindir. Bu tutumdaki hükümlülere benzer biçimde Işık'ın İstanbul, İzmir ve Ankara'da yaşayan bireylerle (N=300) yaptığı araştırmaya göre katılımcıların %42'si esrar maddesinin sadece basit bir "ot" olduğunu ve sigaradan daha tehlikeli olmadığını belirtmektedir.[662]

d) Diğer ülkelerdeki kullanım sıklığıyla karşılaştırarak meşrulaştırma:

Kimi hükümlü, esrar maddesi kullanımını diğer ülkelerdeki yasal durumlarla[663] ilişkilendirerek nötrleştirme eğilimi göstermektedir. Özelde Bingöl olmak üzere Doğu Anadolu Bölgesindeki birçok birey, başta maddi nedenlerden ötürü yurt dışına çıkmakta ve yıllarca çeşitli ülkelerde kalmaktadır. Ayrıca Avrupa'daki ve diğer kıtalardaki ülkelerin birçoğunda esrar maddesinin kullanımın belirli yasal çerçevelerle meşru olduğu bilinmektedir.[664] Örneğin, H99, "Avrupa'da serbest ama burada [Türkiye'de] suçtur, günahtır" ifadeleriyle bu duruma işaret etmektedir. Gerek kendi şahit oldukları gerekse yurtdışına giden bireylerden edindikleri bilgiler, hükümlülerin özellikle esrar maddesinin yasal kullanımına ilişkin tutamlarına da etki edebilmektedir. Bu tutum, farklı bir soruda teyit edilmek üzere irdelenmiştir.

---

[660] Diyanet İşleri Başkanlığı, "Sigaranın haram olduğunu milletimize anlatmalıyız", https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/24366/sigaranin-haram-oldugunu-milletimize-anlatmaliyiz, (25.04.2020).

[661] Cromwell, Thurman, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", ss. 546-547.

[662] Metin Işık, *Türkiye'de Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile Mücadele Politikasının Stratejik İletişim Yaklaşımı Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, ss. 227-228.

[663] Örneğin H121: "O [esrar maddesi] suç ise sigara da suçtur. Mekruhtur. Hollanda'da belli yerlerde içiyorsun." H124: "Avrupa'da satıyorlar, büfede. Burada [Türkiye'de] niye satılmasın. Öyle olsa millet de gitmez. Zaten alkol günahtır, bu [esrar maddesi] günah değil." H37: "Avrupa'da marketlerde satılması suç değil."

[664] Dönmezer, "Hukuk ve Uyuşturucu, Alışkanlık Yaratıcı Maddeler (Kriminolojik Yaklaşım)", s. 458; Pınarcı, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası,* ss. 59-61; EMCDDA, "Penalties for drug law offences in Europe at a glance", a.yer.

Katılımcılara, başta Hint keneviri ve diğer uyuşturucu maddelerin kullanımının bazı yasal şartlarla meşru olmasını nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Hükümlülerin %65'i (N=102) ve din öğreticilerinin %13,1'i (N=44), konuya olumlu bir tutum ile bakmaktadırlar. Böylece yukarıdaki tabloda esrar maddesinin suç olarak görülmemesi gerektiğine dair hükümlü (%63,6) ve din öğreticilerinin (%6,6) tutumunun benzerlik gösterdiği tespit edilmektedir. Ayrıca hükümlü yakınlarının %30'u da bazı yasal şartlar çerçevesinde özellikle esrar maddesinin serbest olması tutumundadır. Bu tutum, hükümlüler tarafından da benzer ifadelerle açıklanmaktadır. Bu ifadeler özetle, esrar maddesi kullanımın suç olmasının başta toplumdaki suçluluk oranlarını arttırdığı ve zararı olmayan/az zararlı olan esrar maddesinden daha zararlı kimyasal uyuşturucu maddelere geçişi kolaylaştırdığı; eğer yasallığı gerçekleştirilirse devlet kontrolünün kolaylaşacağı ve kullanım oranının düşeceği, kullanım özentisinin ve merakının azalacağı bağlamındadır.

e) Dini kaynaklar aracılığıyla meşrulaştırma:

Son karşılaştırmada ise hükümlüler esrar maddesi kullanımını dini kaynaklar üzerinden yapmaktadır. Konu hakkında din öğreticilerinin %2,7'sinin esrar maddesi kullanımını günah ve suç ile ilişkilendirmemeleri dikkat çekicidir. Bu durum, esrar maddesinin dini bağlamda ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Ancak din öğreticilerinin hangi sebeplerden böyle bir dağılım gösterdikleri ifade edilmemiştir. Konuya ilişkin aşağıda yer alan bir sonraki başlıkta birtakım cevaplar bulunmaktadır. Burada ise hükümlülerin bazı ifadeleri mevcut olup onlara göre İslami kaynaklarda açıkça yasaklanmaması ve özellikle Kur'an-ı Kerim'de esrar maddesiyle ilgili doğrudan bir ayetin olmaması ya da birtakım faydasının olması esrar maddesinin günah veya haram olarak görülmemesi için bir dayanak kabul edilmektedir. H87'nin kendisinin bir imam çocuğu olduğuna dikkat çekerek esrar maddesi kullanırken namaz kıldığını belirtmesi, bu durumun dini bağlamda meşruluğuna işaret etmesiyle ilişkilidir.[665] Böylece esrar maddesinin dini meşrulaştırılmasına yönelik "ottur, günahı yoktur" tutumunun içselleştirilmiş olduğu aşikârdır.

[665] Bazı ifadeler şu şekildedir: H49: "Esrar kitaplarda [İslami temel kaynaklarda] geçmiyor, günah değil." H72: "Bana göre bir faydası olmasa Cenab-ı Allah niye bunu yetiştiriyor." H87: "Bence günah değil. Esrar içerken de namaz kılıyordum. İmam çocuğuyum. Kendimi ayarlardım. Akşam ya da yatsı namazından sonra içerdim. Gündüz içmezdim." H95: "Normal bir ottur. Allah 'haramdır' demiyor ki."

Yeterian ve arkadaşlarının araştırmasındaki katılımcıların %15'i, "Bence Tanrı içmemiz için buraya ot koydu. Yani bilirsiniz, bu bir bitkidir. Tanrı bitkiler yaptı. İnsan yapımı bir madde değildir, bir bitkidir. Otun cennetten olduğunu düşünüyorum. Bence bunda hiçbir yanlışlık yok. Tanrı bizim kullanmamızı istemeseydi, bitkiyi buraya koymazdı" gibi bir tutuma sahip olup[666] birçok hükümlünün tutumlarına benzer düşünceleri ifade etmeleri, esrar maddesinin dini olarak meşrulaştırılmasının farklı araştırmalardaki sonuçlarla da örtüştüğünün bir görünümüdür.

Hükümlülerin bir eylemin İslam'ın temel kaynaklarına göre günah/yasak olup olmaması durumuna bakmaları, dini kaynaklara verdikleri öneme işaret etmektedir. Nitekim Bingöl'deki birçok sosyal olaya toplumun dini tutumla reaksiyon gösterilmesinin, benzer bir biçimde hükümlülerin de bu dini ekolojinin yaygın kaynaklandırmalarına yönelme tutumuna sahip olmasına neden olduğu söylenebilir.

Hükümlülerin kıyasları genel manada yukarıda da ifade edildiği gibi alkol, sigara ve diğer kimyasal uyuşturucu maddelerle ilgilidir. Nitekim özellikle sarhoşluk ve zarar bağlamında kıyas yapılmakta ve kendi tecrübelerinden hareketle böyle bir durumun olmadığı sıklıkla ifade edilerek esrar maddesinin öncelikle günah olmadığı ve günah olmayan bir eylemin de suç sayılamayacağı iddia edilmektedir.

Sonuç olarak esrar maddesi kullanımını günah gören hükümlülerin birçoğunun ifadesinde zarar bağlamında bir nötrleştirme yapılarak dini bağlamda olumlama tutumlarına rastlanılmaktadır. Bu tutumlar, esrar maddesinin özellikle diğer kimyasal uyuşturucu maddeler ve alkollü içeceklerle karşılaştırıldığında daha da belirginleşmektedir. Sigara kullanımı ise hükümlülerin dini meşrulaştırma için kullandıkları nötrleştirmelerden biridir. Ayrıca din öğreticilerinin düşük de olsa bir kesiminin, yukarıdaki çeşitli başlıklarda yer alan bazı verilerde görüldüğü üzere uyuşturucu maddelerin dinin temel kaynaklarındaki yaygın durumuna ilişkin farklı düşüncelere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, elbette ki araştırılmaya muhtaçtır. Ancak esrar maddesi, uyuşturucu madde sınıflandırılması içinde değil de özel olarak sorulduğunda din öğreticilerinin tam anlamıyla bir konsensüse varamadıkları, az da olsa bazı istisnai din öğreticilerinin var olduğu görülmektedir. Özellikle kimi din görevlisinin din eğitimcilerinden farklı düşüncelere sahip oldukları tespit edilmiştir. Aşağıdaki

[666] Yeterian vd., "'God Put Weed Here for Us to Smoke': A Mixed-methods Study of Religion and Spirituality Among Adolescents with Cannabis Use Disorders", s. 487.

başlıklar, ilgili verilerle bu konu üzerinde irdelenmektedir. Ancak öncelikle "ottur, günahı yoktur" ifadesinin toplumdaki duyum sıklığına değinilecektir.

2.6.2. "Ottur, Günahı Yoktur" İfadesinin Toplumda Duyulma Sıklığı

"Ottur, günahı yoktur" ifadesi, toplumdaki birçok birey tarafından kullanılan ve duyulduğuna rast gelinen sosyal bir temsildir. Burada ilgili ifadenin hiç duyulup duyulmadığı incelenmemektedir. Bilakis "ottur, günahı yoktur" ifadesinin hiç duyulmadığı kapsamı soru dışında bırakılmakta ve sıklıkla duyulup duyulmadığı irdelenmektedir. Aşağıdaki tablo, dağılımları içermektedir:

Tablo 40: "Ottur, Günahı Yoktur" İfadesi Toplumda Sıklıkla Duyulmaktadır

"Ottur, günahı yoktur" ifadesi toplum içerisinde sıklıkla duyulan bir ifadedir.	**Hükümlü**		**Din Öğreticisi**	
	N	**%**	**N**	**%**
Katılıyorum	124	79,0	77	23,0
Kararsızım	12	7,6	74	22,1
Katılmıyorum	21	13,4	184	54,9
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Tablo incelendiğinde hükümlülerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan %79'luk kısım, "ottur, günahı yoktur" ifadesinin toplum içerisinde sıklıkla duyulduğunu belirtmektedir. Bu dağılımdaki hükümlülerin 22'si Diyarbakırlı olup çoğu Bingöl dışında ikamet etmektedir. Muhtemel ikamet yerlerinin Diyarbakır olduğu söylenebilir. Bingöllü olup Bingöl'de ikamet eden hükümlülerin sayısı ise 67'dir. Diğer 23 Bingöllü hükümlü ise Bingöl dışında ikamet etmektedir. Soru sorulurken Bingöl veya doğum yerleri üzerinden değerlendirilme yapılması istenmiştir. Dolayısıyla hükümlülerin Bingöl ve Diyarbakır illeri bağlamında "ottur, günahı yoktur" ifadesinin sıklıkla duyulan bir durum olduğunu ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Hükümlülere göre "ottur, günahı yoktur" ifadesi, geçmişten günümüze duyulan ve daha ziyade esrar maddesini kullananlar veya ticaretini yapanlar arasında yaygın olan bir söylemdir. Örneğin, H37, seksenli yıllardan (1980 sonrası) günümüze bu ifadenin Bingöl'de sıklıkla kullanıldığını bildirmektedir. H134 ise sadece Bingöl'de değil,

İstanbul'da da duyulduğunu eklemektedir. H69 ve H92, ilgili ifadenin özellikle esrar maddesi kullanıcıları arasında söylendiğini vurgulamaktadır.

Din öğreticilerinin ise %23'ü, ilgili ifadenin sıklıkla duyulduğuna katılan hükümlülerle aynı fikirdedir. Dağılımdaki din öğreticilerinin (N=77) 39'u din eğitimcisi ve 38'i din görevlisidir. İlgili ifadenin özellikle Bingöl'de sıklıkla duyulduğuna dair katılım, hükümlülerin yüksek bir oranında (N=90, %57,3) ve din eğitimcisi ile din görevlilerinin de yarı yarıya dağılım gösterdikleri genel toplamda %23'lük bir oranda gerçekleşmektedir.

Hükümlülerin %13,4'ü ve din öğreticilerinin %54,9'u ilgili ifadenin toplumda sıklıkla duyulmadığı görüşünü belirtmiştir. Hükümlü yakınlarından sadece HY8, bu dağılımda yer alarak sıklıkla duyulmadığını belirtmektedir. Dağılımdaki hükümlülerin yaklaşık yarısı (N=11) Bingöl'de ikamet etmekte, diğer yarısı (N=10) ise Bingöl dışında ikamet etmektedir. Uyuşturucu madde satışı yaptıklarını ve 2 ila 5 yıl arasında esrar maddesi kullandıklarını belirten H48 (Bingöllü) ve H122 (Muşlu) kodlu katılımcılar, ilgili ifadenin daha çok gençler ve uyuşturucu madde satışı yapanlar arasında kullanıldığını ve bu sebeple toplumda sıklıkla duyulmadığını söyleyerek konuya açıklık getirmişlerdir. Dağılımdaki din öğreticilerinin (N=184) 90'ı din eğitimcisi ve 94'ü din görevlisidir. Yukarıdaki dağılıma benzer biçimde bu dağılımda da din görevlisi ve din eğitimcileri neredeyse yarı yarıya katılım göstermektedir.

Son dağılıma göre ilgili ifadenin toplumda sıklıkla duyulduğuna kararsız kalan hükümlülerin oranı %7,6, din öğreticilerinin oranı ise %22,1'dir. Dağılımdaki hükümlülerin sadece 4'ü Bingöl'de; diğer 8'i ise Bingöl dışında ikamet etmektedir. Dolayısıyla kararsız kalmalarının nedeninin ikamet yerleriyle ilgili olduğu düşünülebilir. Yine dağılımdaki kararsız kalan din öğreticilerinin (N=74) 42'si din eğitimcisi ve 32'si din görevlisidir. Burada şunu ifade etmek gerekir ki ilgili ifadenin hiç duyulmadığı gibi bir tutumdan ziyade kendi sosyal çevrelerinde duyulma sıklığının az olması ile ilgili bir tutum vardır. Ayrıca din öğreticilerinin muhafazakâr ve dindar yaşamları, doğal olarak suç çevresinden veya suç ile ilgili durumlardan uzak kalmalarını sağlamaktadır. Ancak Bingöl sosyal ekolojisinde bu ifadenin hiç duyulmadığı/duyulamayacağı gibi bir tutumun olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 40'daki üç seçeneği, din eğitimcileri ile din görevlileri genellikle yarı yarıya oranda tercih etmişlerdir. Suç eylemleriyle doğrudan ilgileri olmayan, toplumun suç ve

sapma eylemlerinden uzak durma tutumunu benimseyen ve yüksek dini veya dindar grupları temsil eden din öğreticileri, "ottur, günahı yoktur" ifadesinin sıklıkla duyulmadığı yönünde net bir dağılım göstermektedir. Nitekim din öğreticilerinin ilgili soruya ilişkin tercihlerinde anlamlı bir ilişki olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(2)}$=70,322; p<0,01). Din eğitimcilerinin (N=171) ve din görevlilerinin (N=164) soruya ilişkin tercihlerinde anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir ($X^2_{(2)}$=1,306; p>0,05). Bu analizlere göre, din öğreticilerinin uyuşturucu maddelerden esrar maddesi bağlamında söylenen "ottur, günahı yoktur" ifadesini sıklıkla duymadıklarına dair verdikleri anket cevaplarının istatistiki olarak da teyit edildiği söylenebilir.

Tabloya göre, hükümlülerin büyük bir çoğunluğu "ottur, günahı yoktur" ifadesinin toplumda sıklıkla duyulduğunu belirtmiştir. Nitekim hükümlülerin bu sorudaki tercihleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($X^2_{(2)}$=147,987; p<0,01). Tabloda da görüldüğü üzere hükümlülerin büyük bir çoğunluğu ilgili ifadenin toplumda sıklıkla duyulduğuna katılmaktadır. Bu durum, hükümlülerden Bingöllü olanlar (N=111) ve Bingöllü olmayanlar (N=46) arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı yönünde de incelenmiş ve soruya verilen cevaplara ilişkin olarak hükümlülerin Bingöllü olup olmamaları bağlamında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($X^2_{(2)}$=1,263; p>0,05). Aynı şekilde hükümlülerin Bingöl'de ikamet edip etmeme durumlarının da anlamlı bir farklılığa neden olduğu gözlemlenmemiştir ($X^2_{(2)}$=2,033; p>0,05).

Son olarak "ottur, günahı yoktur" ifadesinin toplumda sıklıkla duyulup duyulmadığı bağlamında tüm katılımcıların (N=492) tercihlerinde anlamlı bir ilişkinin olduğu Ki^2 testi analizine göre tespit edilmiştir ($X^2_{(2)}$=55,695; p<0,01). Bu anlamlı ilişkinin ne olduğu hususunda yorum yapılamamaktadır. Ancak din öğreticileri ve hükümlüler arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı Ki^2 testi ile incelenmiş ve anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($X^2_{(2)}$=139,101; p<0,01). Buna göre genel dağılımda hükümlüler "ottur, günahı yoktur" ifadesinin toplumda sıklıkla duyulduğunu; din öğreticileri ise duyulmadığını ifade etmektedir.

Hükümlü yakınlarının %90'ı (N=9) "ottur, günahı yoktur" ifadesinin Bingöl'de sıklıkla duyulduğunu bildirmektedir. Hatta buna benzer olarak "Vur dumana, gel imana" ve daha çok eroin maddesi için söylenen "Bir kilo toz, bir otoboz" ifadeleri de

kullanılmaktadır.[667] Farklı bir soruda HY2 (Erkek-26), HY3 (Erkek-26) ve HY6 (Erkek-24), "Helalse içiyoruz, haramsa yakıyoruz" ifadesinin de özellikle esrar maddesi kullanıcıları arasında kullanıldığını ileri sürmektedir. "Ottur, günahı yoktur" ve "Helalse içiyoruz, haramsa yakıyoruz" ifadelerinin açık bir şekilde esrar maddesinin dini bağlamda nötrleştirmesine ve meşrulaştırmasına yönelik söylendiği görülmektedir. Hatta bu durum daha da ileri götürülerek "Vur dumana, gel imana" gibi ifadeler kullanılarak esrar maddesi kullanımı dini katılım için araçsallaştırılmaktadır. "Bir kilo toz, bir otoboz" ifadesi ise daha ziyade ekonomik getirisi ve özellikle eroin maddesi bağlamında bu tür suç eylemlerinin çekiciliğine ve maddi çıkarına dikkat çekilmek üzere kullanılmaktadır.

Hükümlü yakınları, "ottur, günahı yoktur" ifadesinin farklı ortamlardaki ve farklı sosyal gruplardaki bireyler tarafından dillendirildiğine şahit olmuşlardır. Bingöl'de İmam-Hatip kurumları dışındaki bir lisede DİKAB öğretmenliği yapan HY1 (Kadın-38), ilgili ifadeyi öğrencilerinden sıklıkla duyduğunu ve daha önce de düşüncelerine değindiğimiz gibi sınıf ortamında bu durumun yer yer tartışıldığını ifade etmiştir. Hem hükümlü yakını hem de ilahiyatçı akademisyen olan HY7 (Erkek-38), başta akraba çevresi olmak üzere toplumsal ilişkilerinin olduğu bazı ortamlarda "ottur, günahı yoktur" ifadesinin kullanıldığını farklı sorulardaki ifadeleriyle birlikte açıklamaktadır. İlahiyat Fakültesi öğrencisi olan HY8 (Kadın-25) de İmam-Hatip lisesinde okuyan akrabası başta olmak üzere kendi akran gruplarında bu ifadeyi duymuştur. Diğer yandan ilahiyatçı akademisyenler İLA1, İLA2 ve İLA3, toplumda "ottur, günahı yoktur" ifadesine zaman zaman denk geldiklerini belirtmişlerdir.

Anlaşılıyor ki, "ottur, günahı yoktur" ifadesi toplumun sadece suç ve sapma ile ilişkisi olan grupları dışında, özellikle belirtmek gerekirse dini grup üyeleri veya üst düzey dindar kesimdeki bireyler tarafından da bilinmekte ve duyulmaktadır. Dolayısıyla Tablo 40'daki din öğreticileri de dâhil edildiğinde "ottur, günahı yoktur" ifadesinin Bingöl sosyal ekolojisinde duyulması ve bilinmesi bağlamında toplumdaki herhangi bir sosyal grubun örneklem dışı kalacağı düşünülmemektedir. Bununla birlikte "ottur, günahı yoktur" ifadesinin hangi amaçla kullanıldığı; bir fetva mı yoksa söylenti mi olduğu;

[667] HY4: "Çok duydum. Esrar içen herkes söylüyor. İçmeyenler de söylüyor. 'Yoldan geçiyor, ot görüyorsun. Otu sarıp içsen ne günahı olur' diyorlar. Aynı o mantıkla söylüyorlar. Ayrıca 'Vur dumana, gel imana' da diyorlar. Onu da söylüyorlar. Başka 'bir kilo toz [eroin maddesi], bir otoboz [otobüs]' da diyorlar. O harbiden var. Nasıl var mesela. Şahsen tanıyorum. Bingöl'de otobüsü var adamın. Adam zamanında çok eroin satmış. Frankfurt'un baronuymuş. Rus mafyasıyla çatışmış. Araplarla, Türklerle, PKK ile hepsiyle çatışmış. O kadar büyük işler yapmış, Hocam."

toplumdaki çıkış noktasının bazı din görevlileri, şeyh, molla, medrese hocaları ile nasıl bir ilişkisi olduğu konuları irdelenmelidir. Bu konular, çalışmamızdaki din-suç ilişkisinin araştırıldığı temel konulardan olup aşağıdaki başlık altında ele alınmaktadır.

2.6.3. "Ottur, Günahı Yoktur" Anlayışının Toplumsal Kaynağı

Bu başlık, "ottur, günahı yoktur" ifadesinin toplumsal kaynağı bağlamındaki tüm tutum ve algıları ele almaktadır. Daha önceki başlıklarda esrar maddesi kullanımı, birtakım dini değerlendirmelerle incelenmiştir. Ancak burada esrar maddesinin kullanımı başta olmak üzere satışı veya ticaretine yönelik birçok sosyal, kültürel ve dini tutumlar birlikte irdelenecektir.

Öncelikle hükümlü ve din öğreticilerinin "ottur, günahı yoktur" ifadesi bağlamında iddia edilen bir fetvanın verilip verilmediğine dair algıları sorgulanmıştır. Sonrasında eğer böyle bir fetva/cevaz verildiyse ya da verildiğine dair bir algı varsa bunun hangi dini ve sosyal bağlamda söylenmiş olduğu/olabileceği ile ilgili nitel veriler, içerik analizi yapılarak tablo haline getirilmiştir. İlgili soru açık uçlu (nitel) sorulduğu için görüşme sürecindeki hükümlülerin ifadeleri tarafımızca birebir not alınmıştır. Din öğreticileri ise sorunun cevabını anket formuna kendileri yazmıştır. Tüm bu veriler, genel bağlamda anlatılmak istenen ve vurgulanan noktalara göre içerik analizine tâbi tutulmuştur. Hükümlü ve din öğreticisi katılımcıların konuya ilişkin dağılımları ise şu şekildedir:

Tablo 41: "Ottur, Günahı Yoktur": Fetva mı, Sosyal Temsil mi?

Hint keneviri toprak mahsulü bir bitki olduğu için "Ottur, günahı yoktur" diye bazı mele(molla), imam, şeyh vb. tarafından fetva (cevaz) verildiği söyleniyor. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?	**Hükümlü**		**Din Öğreticisi**	
	N	**%**	**N**	**%**
Günahtır / Fetvayı verenler de bu işin içindedir / Kişisel menfaatleri vardır	61	38,9	111	33,1
Fetva doğru değil / Söylentidir / Dini bilgi eksikliği vardır	15	9,6	138	41,2
Kullanım amacına göre değişir	12	7,6	86	25,7
Mekruhtur / Diğerlerine göre günahı daha azdır	20	12,7	-	-
Günah değildir, topraktan çıkıyor	42	26,8	-	-
Kullanım miktarına göre değişir	7	4,5	-	-
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Hükümlülerin cevapları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($X^2_{(5)}$=83,879; p<0,01). Ancak bu fark, anlamlılık sınırları dâhilinde olsa da etki büyüklüğü (0,1) azdır. Din öğreticilerinin dağılımları arasında da anlamlı bir farkın olup olmadığı Ki^2 testi analizi ile incelenmiş ve anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($X^2_{(2)}$=12,113; p<0,01). Bu fark, anlamlılık sınırları dâhilinde olsa da etki büyüklüğü (0,01) oldukça düşüktür.

Tablo incelendiğinde hükümlülerin %38,9'u ve din öğreticilerinin %33,1'i Hint keneviri veya esrar maddesine atfedilen "ottur, günahı yoktur" ifadesinin doğru olmadığını, bilakis bu tür eylemlerin günah olduğunu savunmaktadır. Örneğin, H45 "Sağlık açısından günahı olmasa, suçu olmasa burada [cezaevinde] ne işimiz vardır. [Fetva/cevaz verenler] topraktan yetiştirildiği için söylemiş olabilirler"; H60 "Kafa yapıyor, nasıl günahı yok. Tekerleme olmuş biraz" ve H69 "Bence yanlış, kafayı uyuşturuyor. Deyim gibi olmuş. Bu sözü söyleyenlerin hepsi de günah olduğunu biliyor, keyfi söylüyor" ifadelerini kullanarak "ottur, günahı yoktur" ifadesinin doğru bir kabul olamayacağını vurgulamaktadır. Toprak mahsulü bir madde olması ise ilgili ifadenin çıkış noktası için bir referans kabul edilmektedir. Ancak H44'ün "Topraktan geliyor ama beyni uyutuyor, günahtır. Bu işlere dini alet etmesinler" ifadeleri, esrar maddesi eylemlerinin meşrulaştırılması için dinin kullanıldığını bildirmektedir.

Hükümlülerin ve din öğreticilerinin nitel ifadeleri, daha ziyade ilgili ifadenin ve buna yönelik bir fetvanın doğru olmadığı ve Hint kenevirinin bir bitki veya ot dahi olsa illegal kullanımının veya satışının günah olduğu üzerinedir. Tablodaki dağılımları birkaç alt başlık altında inceleyerek özellikle esrar maddesine yönelik ifade edilen "ottur, günahı yoktur" anlayışının kaynağı derinlemesine ele alınmalıdır. Bu bağlamda ilk olarak esrar maddesi eylemlerine yönelik olarak bir fetvanın olup olmadığı irdelenecektir.

2.6.3.1. Fetva/Cevaz Bağlamında "Ottur, Günahı Yoktur" Anlayışı

Araştırmamızda esrar maddesi ticaretinin Bingöl toplumundaki birçok kesimde maddi menfaat bağlamında bir gelir kapısı olduğu görülmektedir. Bu kapının aralanması için birçok dini meşrulaştırıcı tutum söz konusudur. Dini meşruluk, dinin temel kaynakları ile ilişkilendirildiği sürece geçerli kabul edilmektedir. Dolayısıyla "ottur, günahı yoktur" ifadesinin doğru bir kabul olarak görülmesi için esrar maddesi

eylemlerine, dinin toplumdaki yetkili otoriteleri tarafından cevaz verilmesi gereklidir. Ancak daha önce de belirttiğimiz üzere esrar maddesi ile birlikte diğer tüm uyuşturucu maddeler, dinimizce yasaklanmış ve ilgili yetkililer tarafından bu tür eylemler suç ve günah olarak addedilmiştir.[668] Burada şunu da vurgulamak gerekir ki "ottur, günahı yoktur" ifadesi bir fetva olarak değil cevaz/izin veya görüş olarak anlaşılmalıdır. Katılımcıların ifadelerindeki "fetva" kavramı, toplumdaki dini problemlere yönelik din görevlilerinin bildirdikleri "görüş/cevaz" mahiyetinde kullanılmaktadır. Böylece fetvadan kasıt, görüş bildirmek ya da ilgili durumun uygun olduğuna yönelik cevaz vermek bağlamındadır.

Araştırmamızdaki verilere bakıldığında ise örneğin, H82'nin "Biz de [kullanıcılar/satıcılar da "ottur, günahı yoktur" diye] söylüyorduk bir zamanlar. Yaşadığımız hayata göre din yapıyorlar. Dine itaat edersin ya da zamanla dini hayatına uyarlarsın" ifadeleri ile DÖ204'ün (Erkek-DG) "Vallahi para tatlı, kıbleler seyyardır. Güç kimde ise tanrı da odur" ifadeleri, dinin esrar maddesi gibi suç eylemlerinin meşrulaştırılması için araçsallaştırıldığını göstermektedir. Kimi din öğreticisi, aşağıdaki ifadelerinde de görüldüğü üzere bu araçsallaştırılmanın meşruluk kazanımı için olduğuna dikkat çekmektedir.

- DÖ192: "Bunun bir fetva olabileceğini düşünmüyorum. İnsanların hatalarını meşrulaştırmak için bu tür kelime oyunları yaptıklarını düşünüyorum." (Kadın-DG)
- DÖ288: "Eylemi meşrulaştırmak için uydurulmuş bir söz." (Erkek-DG)
- DÖ296: "Kesinlikle böyle bir fetva verilmemiştir. Dini istismar edenlerin uyduruk sözleridir." (Erkek-DG)

Yukarıda ifadeleri yer alan din öğreticilerine göre, "ottur, günahı yoktur" ifadesinin özellikle esrar maddesi eylemleriyle ilgisi olan kişilerce uydurulan veyahut din istismar edilerek işledikleri suç eylemlerini meşrulaştırmaya yönelik bir sözden ibaret olarak kullanılmaktadır. Nitekim hükümlülerin %9,6'sı ve din öğreticilerinin %41,2'si konuya ilişkin bir fetvanın doğru olamayacağını ve bunun söylenti, hurafe veya din görevlilerine atılan bir iftira olduğunu ifade etmektedir. Dağılımdaki hükümlüler, esrar maddesinin meşrulaştırılması bağlamındaki ifadenin fetva mahiyetinde olmadığını, toplum içindeki meşhur bir söylemden ileri gitmediğini ve imam veya din görevlileriyle bağlantısının

[668] Erdinç Ahatlı, "Uyuşturucu ve Bağımlılık Yapan Maddeler Konusuna İslâmın Bakışı", https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=16197, (05.08.2020);Başoğlu, "Uyuşturucu", ss. 248-253; Baytop, "Esrar", ss. 431-432.

kurulmaması gerektiğini vurgulamaktadır.[669] Kimi din öğreticisi, fetva verildiğine dair iddianın yanlış olduğunu ve kendilerine iftira atıldığını düşünmektedir.[670] Ayrıca bazı din öğreticileri, "ottur, günahı yoktur" şeklindeki bir fetvanın kıyas ya da mantık hatası içerdiğini, eğer böyle bir cevaz veya görüş verilmemişse bunun bilgi, ilim ya da fıkıh usulü eksikliğinden kaynaklanabileceğini ileri sürerek bu duruma karşı çıkmıştır:

- DÖ24: "Katılmıyorum. Bir mantık hatası nedeniyle böyle denmiştir." (Kadın-DE)
- DÖ104: "Fıkıh usulü açısından eksik [bilgi sahibi] olduğundan kıyas yaparken yanlış kıyas yapmaktadırlar." (Kadın-DE)
- DÖ215: "Cehalet ve ilmi noksanlıktan olabilir." (Erkek-DG)

Bu ifadelere göre, cevaz hususunda dini bilgi eksikliği veya kıyas hatası vardır. Ancak DÖ75 (Kadın-DE) ve DÖ124 (Erkek-DE), geçmiş zamanlara atıf yaparak geçmişte cevaz verilebileceğini ve bunun günümüzde daha az olduğunu düşünmektedir.[671] Aynı dağılımdaki DÖ34 (Erkek-DE) de "Hakkında kesin bir nassın olmadığı için fetva vermiş olabilirler" ifadeleriyle Hint kenevirine yönelik açık bir ayetin olmamasının yanlış kıyaslamaya veya görüş bildirmeye yol açtığını belirtmektedir. Benzer düşüncedeki birtakım din öğreticisi ise, bahse konu kişilerin cevaz verebilme ehliyeti ile ilgili şunları ifade etmektedir:

- DÖ78: "Böyle bir fetvayı verenler, dini anlamda bir hassasiyete sahip olmayabilir ya da [Hint kenevirinin] zararlıları hakkında bilgileri olmayabilir." (Kadın-DE)
- DÖ300: "Zararını bilmeyen şahıslar, böyle bir fetva vermiş olabilir. Ama bu bilinci taşıyan ve bunun zararlı olmadığını düşünen ilim ehlinin olabileceğini düşünmüyorum." (Erkek-DG)
- DÖ328: "Cahillikten ve cehaletten kaynaklanmaktadır ve fetva verenlerin ehilliğinden şüphe ederim." (Erkek-DG)

İfadelerin sahibi din öğreticileri, ilgili kurumda görevli olunsa dahi fetva verebilecek uzmanlığa sahip olunmadığında yanlış bir görüş bildirilebileceği üzerinde

---

[669] Örneğin H12: "İnsanların dine soktukları bir hurafedir." H64: "İmamlar, bildikleri kadar söylemişlerdir." H85: "Dedikodudur. İmam böyle bir şey söylememiştir." H122: "Onu bizim gençlerimiz söylemiş, kulaktan kulağa tüm toplum duymuş. Saçmalıktır." H126: "Halk arasındaki bir söylemdir." H136: "Bu mesele halk arasında meşhurdur. Topraktan çıkıyor diye halk haram saymıyor."

[670] DÖ50: "Eski dönemlerden kalma, kulaktan kulağa yayılan asılsız bilgilerdir. Tamamen dinden habersiz, dinin getirilerinden hükümlerinden habersiz olarak sergilenen bir tutumdur." (Kadın-DE); DÖ130: "Din hocalarına atılan bir iftiradır, aslı yoktur." (Erkek-DG). DÖ280: "Kesinlikle İslam âleminde böyle bir fetva veren yoktur. İftiradır." (Erkek-DG).

[671] DÖ75: "Daha önce hiç böyle bir şey söyleyen kişilerle karşılaşmadım. Muhtemelen onlar da kendinden öncekilerden duymuştur. Araştırmadan, incelemeden kabullenmişlerdir. Anneleri, dedeleri vs. söylüyorlarsa muhtemelen onlar da bu söylenenleri kabullenmişlerdir. Bence günümüzde bu düşünce yavaş yavaş eskiyor [azalıyor]." (Kadın-DE). DÖ124: "Böyle bir fetva verildiğini düşünmüyorum. Verildiyse de geçmiş zamanlarda zararları tespit edilemediğinden verilmiş olabilir. Günümüzde böyle bir fetva mümkün değildir. Böyle bir fetvayı veren kişinin niyeti salih değildir." (Erkek-DE).

durmaktadır. DÖ5'in (Kadın-DE) "Bu fetvayı veren bir şahsiyet varsa onun da bu işin içinde olduğunu düşünüyorum. Bu işin günahından kurtulmak için uydurulan bir sözden başka bir şey değildir" ve DÖ31'in (Erkek-DE) "Böyle bir fetvayı ancak bununla uğraşanlar verebilir. Kendi suçlarını bastırmak için yapıyorlar" ifadeleri ise birtakım istisnai din görevlilerinin menfi ve bireysel bir tutum ile görüş bildirebileceğini göstermektedir. Bu durum, daha ziyade esrar maddesini kullanan şahıslara işaret etmektedir. Hükümlü yakını HY7 (Erkek-38, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) de "Kendisi içtiği için bu fetvayı vermiş olabilir. Bir nevi çıkar meselesi. Mesela bana göre sigara içmek haramdır. Ama sigara içen imamlar, sigaraya 'haram' demez, 'mekruh' diyordu. Bunun gibi bir çıkar durumu vardır" ifadeleri ile bu düşünceye katılmaktadır.

Diğer yandan kullanım amacına bağlı olarak kimi din öğreticisi, üzüm ve Hint keneviri arasında bir karşılaştırma yaparak "ottur, günahı yoktur" algısını değerlendirmiştir. Üzüm bitkisinin ekimi ile Hint keneviri ekimi arasında niyet bağlamında benzerlik olabileceğini iddia eden din öğreticileri, bitkilerin kullanım amaçlarının önemine dikkat çekmektedir.[672] DÖ103'ün Hint kenevirinin ot halindeyken kullanılmasında sakınca görmemesi,[673] kendisi gibi bazı din öğreticilerinin Hint kenevirinin çeşitli kimyasal işlemlerden geçirilerek esrar maddesinin elde edildiğine dair yanılgıları dolayısıyladır. Oysaki esrar maddesinin ot halindeki kullanımı, sigara ve benzeri tütünler gibi de olabilmektedir. DÖ103, konu hakkındaki bu ayrıntıyı gözden kaçırmaktadır. Bu bağlamda, ilgili konu hakkında kendisine soru sorulabilecek bir durumda, ot halindeki Hint kenevirinin kullanılabileceğini ifade etmesi muhtemeldir. Görülüyor ki yukarıda birçok din öğreticisinin de değindiği üzere konuya ilişkin bilgi eksikliği veya yanlış kıyas ile "ottur, günahı yoktur" minvalindeki görüş/cevaz art niyet içermeden veya herhangi bir menfaat gözetilmeden de verilebilmektedir.

Konu hakkında DÖ101 (Erkek-DE) ise, "Esrar ve sigaranın kullanımı benim nazarımda birdir. Doz farkı vardır. Günah ise ikisi de günahtır, değilse ikisi de değildir" ifadeleriyle DÖ103 gibi örnek bir durumu teşkil etmektedir. Hatta DÖ194 (Kadın-DG),

[672] Örneğin DÖ26: "İşlenmesindeki amaç onun olumlu ya da olumsuzluğunu gösterir. [Fetva verenler] tek başına günah olsaydı 'Allah yaratmazdı' diye düşünüyorlardır. Üzümün işlenmesi gibi kullanım alanına göre faydasının da olduğu görüşündedirler." (Kadın-DE) DÖ91: "Kullanım şekli önemlidir. Üzümün de tek başına bir suçu yoktur. Zararı yoktur. Ama mayalanınca alkol olur." (Kadın-DE)

[673] DÖ103: "Ot halinde tüketilmesinde sıkıntı yoktur. Üzüm misalinde kıyas yapılır mı bilemem ama işlenmediği zaman, herhangi bir ot özelliğinde ise yukarıdaki fetvaya ['ottur, günahı yoktur'] katılıyorum." (Erkek-DE)

"Maalesef bu konuda ['ottur, günahı yoktur' cevazı hususunda] dini önderlerden bazılarının sigara gibi sarılıp içilebildiğinden, uyuşturucu değil de tiryakilikten dolayı [esrar maddesi] kullanılmasında bir mahzur olmadığı yönünde fetva verdiklerini duymuştum" ifadelerini kullanarak Hint kenevirinin sigara gibi kullanılmasında, yani sarılıp içilmesinde bir sakınca olmadığına dair bazı dini önderler (din görevlisi, molla, mele vd.) tarafından cevaz verildiğine şahit olduğunu belirtmiştir.

Son üç din öğreticisinin (DÖ101, DÖ103 ve DÖ194) açıklamaları, "ottur, günahı yoktur" ifadesinin din görevlileri veya dini önderler tarafından görüş/cevaz mahiyetinde söylendiğine dair algıyı açıkça ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri din öğreticilerinin istisnai veya azınlıkta oldukları vurgulanmalıdır. Ancak "ottur, günahı yoktur" minvalinde bir cevazın verilmiş olabileceği algısının hükümlüler dışında kimi din öğreticisinde de var olduğu tespit edilmektedir. Bununla birlikte burada böyle bir görüşün reddedilmesinden ziyade hangi bağlamda verilmiş olduğu tartışılmaktadır. Bu bağlamlardan birisi de maddi-manevi çıkar ilişkisi ile "ottur, günahı yoktur" şeklinde bir görüşün bildirildiği üzerinedir.

Uyuşturucu madde ticareti, bu tür eylemleri gerçekleştiren bireyler tarafından başta maddi olmak üzere çeşitli çıkar/menfaatler için yapılmaktadır. Araştırmamızdaki kimi hükümlü ve din öğreticisinin görüşü, "ottur, günahı yoktur" ifadesinin bu işleri yapan kişilerin birtakım menfaatleri ile ilişkili olduğunu yönündedir. Buna göre "ottur, günahı yoktur" şeklinde verilen ya da verildiği iddia edilen görüş/cevaz hususunda buna katılım gösterenlerin (din görevlisi, molla, şeyh vd.) esrar maddesi eylemlerinden rant/çıkar/menfaat elde ettikleri vurgulanmaktadır. Bazı hükümlülerin ifadelerine göre "ottur, günahı yoktur" şeklindeki bir görüş ancak esrar maddesini kullanan veya ticaretini yapan kimi dini önder tarafından söylenmiş olabilir.[674] H34, "Dinen kafa yapanlar haramdır. Kesin onlar [imamlar] da bu işleri yapıyorlardır. Hakiki imam bunu söylemez" ifadeleri ile böyle bir görüşü bildirenlerin gerçek din görevlileri olamayacaklarına veya hakkıyla görev yapmadıklarına dikkat çekmektedir.

Din öğreticileri ise hükümlülere benzer biçimde "ottur, günahı yoktur" şeklindeki bir görüşün maddi çıkarları olan bazı dini önderler tarafından verildiği

[674] Örneğin H20: "Bir yandan da 'şeker hastalığına iyi geliyor' diyorlar… O imam da bu işin içindedir." H53: "İnsanlar kendi aralarında kendilerini haklı çıkarıyor. Sigara bile haramdır. İmamın kendisi de içiyordur veya fetvaya zorlanmıştır." H75: "Yanlıştır, kendileri de satmışlardır."

düşünmektedirler.[675] H93, "O dönemde, doksanlı yıllarda bu fetvayı veren imamların, mollaların maddi çıkarları vardı. Ya da kendi ailesinden yapanlar vardı. Kendi akrabalarını kötülememek için 'hiç olmazsa hepsini kurtaralım' demişlerdir" ifadeleri ile istisnai bazı din görevlilerinin veya dini önderlerin çeşitli sebeplerle görüş bildirdiğini ileterek konuya açıklık getirmiştir. H93 gibi H107 de kimi din görevlisinin akrabalarını temize çıkarmak için görüş bildirdiklerini ifade etmektedir.[676] Benzer biçimde araştırmamızdaki kimi din öğreticisi de menfaat ilişkisinden bahsetmektedir. Birkaçına değinmek gerekirse:

- DÖ74: "Kendi çocukları Almanya'da sattığı için… Toplum nazarında değerlerini [statülerini] korumak için."(Erkek-DE)
- DÖ84: "Bu işten geçinen yakınları olduğu için… Çocuğu, sevdiği arkadaşı ve diğerleri için söylemişlerdir. Bizzat kendisi kullandığı için… Bu kişilerin sayısının Bingöl için üç-beş kişiden fazla olmadığını düşünüyorum."(Erkek-DE)
- DÖ138: "Ya dini vasıf taşımasına rağmen cahil bir ahmaktır ya da çevresinde bu vasıfları taşıyan [uyuşturucu madde eylemlerini gerçekleştiren] vardır. Din ile kendi çevresi arasında kalıp dini, çevresine kurban etmiştir. Ya da doğrudan bu işin içindedir. Haramı kendine etiketlemez. Sigara içip de hükmü hakkında yorum yapmakta zorlananlar gibi."(Erkek-DE)

Din öğreticileri, "ottur, günahı yoktur" minvalinde bir cevaz verilmişse bu görüşü bildirenlerin akraba veya sosyal çevrelerinde uyuşturucu madde eylemlerinde bulunanların sosyal statülerini korumak ve dini bağlamda onları meşru kişiler olarak tanımlamak için yapıldığını düşünmektedir. DÖ138, dini tutum ile suç davranışı arasında seçim yaparken dinin suç davranışını ve suçluları meşrulaştırmak için kullanıldığına dikkat çekmektedir. Aynı fikirdeki DÖ84 ise bu tür din görevlilerinin istisnai olduğuna ve bunların toplumda yok denecek kadar az olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak DÖ322 (Erkek-DG), "Eskiden bu işte [esrar maddesi ticaretinde] çalışıp para kazanan yaşlılarımız vardı. O zaman daha çok dışarıya [Avrupa ülkelerine esrar maddesi] gönderiliyordu. Bu yüzden insanlarımızda böyle bir algı oluşmuş" ifadeleri ile esrar maddesi ticaretine yönelik oluşan yanlış bir sosyal algının varlığını dile getirmektedir.

[675] Örneğin DÖ27: "Kendilerine göre hoca bulup fetva almışlardır." (Kadın-DE). DÖ30: "Bunu diyen [fetvayı veren] kimse o işe ortaktır." (Erkek-DE). DÖ116: "Menfaat ilişkisinden dolayı verilmiştir." (Erkek-DE). DÖ170: "Neden böyle bir fetva verildiğini gelince tabi ki birçok sebebi olabilir. Ama bu işten nemalandığı için böyle bir fetva vermiş olabileceğini düşünüyorum." (Erkek-DE).

[676] H107: "İmam çocuklarından [esrar maddesi ticaretini] yapanlar var. İmamlardan kullananlar var. Onların oğulları eroincidirler. Ot [esrar maddesi] ile işi olmaz. Benim babama gelip derlerdi 'yazıklar olsun oğlun esrar içicisi' diye ama kendi oğlu eroin satıcısıdır."

Hükümlülerin ifadeleri genel olarak, esrar maddesi kullanmaları; esrar ticaretinden kendilerine gelebilecek hayır, hasenat beklentisi ve akraba ve sosyal çevrelerindeki bireyleri koruma, kollama veya onların sosyal konumlarını olumsuz etiketlerden kurtarma bağlamında bazı din görevlilerinin ve özellikle Bingöl'deki molla veya mele gibi dini karizmatik önderlerin cevaz vermelerinde maddi-manevi çıkarları olduğu yönündedir. Bununla birlikte maddi çıkar ilişkisi üzerine H83, şahit olduğu farklı bir durumu iletmektedir:

- H83: "Hocaların bazıları 'helal' diyor. Duymuşum bunu. 'Ottur, mottur' diyorlar. Hocaların da işine geliyor… Kahvede oturuyorduk. Hoca ile tartışan esrarcılar vardı. Molla, mele 'ottur' dedi, esrarcılar ise 'günahtır' diyordu… Onların da ortaklığı vardır kesin. Sadaka, zekât versinler diye 'ottur, günahı yoktur' diyorlar… Hocaların maddi rant, çıkarları var. Millet zengin olsun, bana para versin diye bazı çıkarları vardır. Molla gibi medreseliler, namaz kılan, hacca gitmiş, gelmiş, namaz kıldıran hocalar bunlar."

H83'e göre bazı din görevlilerinin kendilerine veya çalıştıkları cami veya diğer dini kurumlara (Kur'an Kursu, medrese vb.) bağışlanabilecek zekât, sadaka gibi maddi hayırların önünü kesmemek ve hatta bunlardan nemalanmak için "ottur, günahı yoktur" görüşünün verildiğini ileri sürmektedir. Yukarıda da kimi din öğreticisinin ifadelerinde bu menfaat ilişkisine değinilmektedir. Kısaca burada iki durum ortaya çıkmaktadır. Birincisi, uyuşturucu madde ticareti yapan kişilerin elde etikleri gelirden zekât ve sadaka verdikleri veya maddi hayırda bulundukları; ikincisi ise bu tür maddi geliri kabul eden veya bundan menfaat sağlayan din öğreticilerinin olduğudur. Bu iki duruma (uyuşturucu madde ticareti-hayır yapma ilişkisine) daha sonra değinilecektir.

Sonuç olarak başlık altında düşüncelerine değindiğimiz katılımcılar, "ottur, günahı yoktur" minvalindeki bir fetvanın doğru bir kabul olmadığını, bunun söylenti veya din görevlilerine atılmış bir iftira olduğunu vurgulamaktadır. Kaldı ki ne ülkemizdeki dini otoriteler ne de Bingöl toplumundaki yetkili din görevlileri tarafından esrar maddesinin meşrulaştırılmasına yönelik bir fetva yoktur. Ancak istisnai kimi din görevlisi "ottur, günahı yoktur" şeklindeki bir görüşün/cevazın verilmiş olabileceğine işaret etmekte ve bu tür din görevlilerinin istisnai kişiler olduğunun altı çizilerek ifade edilmektedir. Diğer yandan "ottur, günahı yoktur" ifadesi, başta esrar maddesi eylemlerini meşrulaştırmak için kullanılan ve toplumda bir sosyal temsil olarak ortaya çıkan algı ve tutumlardır. Esrar maddesi eylemlerine yönelik bu algı ve tutumlar, farklı konularla irdelenebilmektedir.

Dolayısıyla burada esrar maddesi eylemleri, kullanım miktarı ve amacına göre değerlendirilerek katılımcı tutumlarıyla birlikte incelenecektir.

2.6.3.2. Amacına ve Miktarına Göre Esrar Maddesini Değerlendirme

Uyuşturucu maddelerin kullanımı, kanunlarca yasaklanmış olup bu tür suçları gerçekleştirenlere eylemin amacı (kullanma, satma, nakletme vb.) ve maddenin miktarına göre cezai yaptırım uygulandığı bilinmektedir.[677] Dinen meşru görülmeyen esrar maddesi kullanımının araştırmamızdaki katılımcıların dini tutumları bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim daha önce esrar maddesi kullanımını suç ve günah addetmeyen kimi hükümlünün olduğu görülmüştür. Burada ise uyuşturucu madde kullanımının miktar ve amacına göre tutumları değerlendirilmektedir.

Kimi hükümlü (%7,6) ve din öğreticisi (%25,7), Hint kenevirinin veya esrar maddesinin kullanım amacına göre caiz olup olmayacağı bağlamında dini bir tutum göstermektedir. Din öğreticilerinin görüşme verilerine bakıldığında Hint keneviri ya da esrar maddesi eylemlerine cevaz veren bir tutum görülmemektedir. Aksine bu durumun resmi veya legal kullanımına ya da sağlık açısından gerekli görüldüğü süreçlerde gerçekleşebileceğine dair açıklamalar yapılmakta ve "ottur, günahı yoktur" ifadesi bu bağlamda değerlendirilmektedir.[678]

Din öğreticilerine göre, Hint kenevirinin yetiştirilmesi, bir bitki olması nedeniyle sakıncalı görülmemektedir. Ancak bu bitkinin illegal olan uyuşturucu madde eylemlerinde kullanılmak üzere ekilmesi, din öğreticileri tarafından doğru bulunmamakta ve bunu destekleyen bir cevazın verilemeyeceği vurgulanmaktadır. Devlet kontrolü altında ve özellikle sağlık gibi insanlara faydalı alanlarda kullanılması için Hint kenevirinin ekilmesinde herhangi bir beis görülmeyeceği ifade edilmektedir.

DÖ319'un (Erkek-DG) ifadelerinde ise Hint kenevirinin geçmişte farklı kullanım alanlarının olduğuna işaret edilmektedir.[679] Daha önceki başlıklarda özellikle şeker

[677] Bkz. Kurt, Kurt, *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, ss. 212-228.
[678] Örneğin DÖ36: "Sağlık açısından fayda sağlayacaksa… Devletin desteği ve kontrolü altında üretim sağlandığı için fetva verilmiştir." (Kadın-DE). DÖ174: "Allah (c.c.), dünyadaki nimetleri insanoğlunun faydalanması için yaratmıştır. Eğer otun insanlara faydası çoksa ve zararlarını önlenebiliyorsa yetiştirilmesinde bir sakınca yoktur." (Erkek-DG).
[679] DÖ319: "Eskiden Hint keneviri uyuşturucuda kullanılmıyordu. Ondan dolayı öyle fetva veriliyordu. Ama şimdi uyuşturucuda kullanılıyor, ondan haramdır." (Erkek-DG).

hastalığı veya birtakım ağrıları gidermek için esrar maddesinin gerek tütün gibi içilerek gerekse çeşitli suda kaynatma işlemleriyle kullanıldığına değinilmişti. Bu bağlamda hükümlü ve din öğreticilerine Hint kenevirinin kullanılmasıyla ilgili olarak "*Eskiler/büyükler, şeker hastalığı ve bazı hastalıklar için kullanmışlardır. Bu niyetle kullanılırsa suç ve günah olmamalıdır*" yargısına katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Aşağıdaki tablo, bu cevapların dağılımlarını içermektedir:

Tablo 42: Şeker Hastalığı ve Bazı Hastalıklarda Esrar Maddesi Kullanımı

Eskiler/büyükler, şeker hastalığı ve bazı hastalıklar için kullanmışlardır. Bu niyetle kullanılırsa suç ve günah olmamalıdır.	**Hükümlü**		**Din Öğreticisi**	
	N	**%**	**N**	**%**
Katılıyorum	116	73,9	110	32,8
Kararsızım	2	1,3	10	3,0
Katılmıyorum	39	24,8	215	64,2
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Tabloya göre hükümlülerin %73,9'u ve din öğreticilerinin %32,8'i, şeker hastalığı bağlamında Hint keneviri ekiminin ve kullanılmasının suç ve günah olarak addedilmeyeceğine katılmaktadır. Şeker hastalığı ile ilgili kimi hükümlünün ifadeleri şöyledir:

- H30: "Esrar, şekeri dengeleyicidir. Şeker hastalığına faydası vardır. Esrar içmeyi bıraktım. Şimdi [cezaevinde] oruç bile tutamıyorum şeker hastalığımdan."
- H110: "Sattığım dönemde sadece şeker hastalığı için kullanan çok kişiye denk geldim. Adam söylüyordu yani 'ben bunu [esrar maddesini] içmiyorum, içmek için kullanmıyorum. Sırf şeker hastalığım için alıyorum. İçince şekerim dengeleniyor, rahatlıyorum' diyordu."

İfadelere göre esrar maddesi gerek sigara vb. tütün mamulleri gibi tüketildiğinde gerekse suda kaynatılıp içildiğinde şeker hastalığına fayda vermektedir. Daha önce de esrar maddesinin şeker hastalığına fayda verdiğine dair ifadeler vardı. Burada ise buna ek olarak şeker hastalığını fayda vermesi amacıyla esrar maddesinin kullanılması özellikle birçok hükümlü nezdinde "ne suç ne de günahtır" yönünde bir tutum ortaya çıkmaktadır.

Esrar maddesinin geçmiş yüzyıllarda birtakım hastalıkların tedavisinde tıbbi olarak kullanıldığı ve günümüzde yasal çerçevelerle yine tıbbi kullanımına kapı aralandığı bir

gerçektir.[680] Ancak esrar maddesi kullanımın geçmişten günümüze kullanım metodu bağlamında bazı farklılıklar yaşadığı söylenebilir. Yani tıbbi bağlamda geçmişte, esrar maddesinin veya bitkisinin günümüzdeki sigara gibi kullanıldığını söylemek zordur. Araştırmamızdaki hükümlüler, esrar maddesini sigara gibi içmekte veya kova yaparak içine çekmektedir. Tıbbi esrar maddesi kullanımı ise, bu metotlardan daha farklıdır. Dolayısıyla geçmiş ile günümüz arasında kullanım farklılığı olsa da kullanım tutumunda bir farklılık görülmemektedir.

Esrar maddesinin kullanılması ile şeker hastalığı arasındaki pozitif ilişkiyi teyit eden birçok hükümlü, sadece şeker hastalığı için birçok kişinin esrar maddesini kullandıklarını ifade etmektedir.[681] Kimi hükümlü ise bazı doktorların esrar maddesinin kullanımını reçete ettiklerini iddia etmektedir.[682] Nitekim esrar maddesinin şeker hastalığına fayda verdiğine dair araştırmaların olduğu bilinmektedir.[683] Fakat iddia edilen doktorların bu durumdan haberdar oldukları söylenebilse de bu bağlamda esrar maddesini tavsiye ettiklerini söylemek ya da bunu tespit etmek güçtür.

Diğer yandan araştırmamızda sadece hastalık için değil farklı kullanım alanlarında da esrar maddesinin meşru görüldüğü tutumuyla karşılaşmaktayız. Hint kenevirinin özellikle iplik, halat gibi malzemelerin üretimi veya yine çeşitli ilaç yapımları amacıyla ekilmesinde bir mahzur görülmediği ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili dağılımlar ise şu şekildedir:

---

[680] Pros and Cons Of Controversial Issues, "History of Marijuana as Medicine-2900 BC to Present", https://medicalmarijuana.procon.org/historical-timeline/, (17.04.2020); Marijuana, "Medicinal Values of Marijuana", http://marijuana.cc/medicinal-values-of-marijuana/, (17.04.2020).

[681] Örneğin H49: "Çoğu şeker hastaları bu esrarı kullanıyor." H119: "Benim müşterilerinden şeker hastalığı için gelenler çok vardı."

[682] Örneğin H18: "1996-1999 yılları arası babam da şeker hastalığı için esrar kullandı. Doktor söylemişti." H64: "Bir akrabam şeker hastalığı için doktora gitti. Doktor 'arada esrar kullan iyi gelir' demişti." H74: "Doktorlar bile şeker hastalığı için tavsiye ediyor."

[683] Osborn vd., "Self-Medication of Somatic and Psychiatric Conditions Using Botanical Marijuana", ss. 345-350; Medical College of Georgia, "Marijuana Compound May Help Stop Diabetic Retinopathy", www.sciencedaily.com/releases/2006/02/060227184647.htm, (17.04.2020).

Tablo 43: Uyuşturucu Madde Yapımı Haricinde Hint Keneviri Ekimine Bakış

Uyuşturucu madde yapımı haricinde (ilaç, iplik, halat, izolasyon vd.) Hint keneviri ekmek günah değildir.	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	%	N	%
Katılıyorum	110	70,0	242	72,2
Kararsızım	2	1,3	10	3,0
Katılmıyorum	45	28,7	83	24,8
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Tabloya göre hükümlülerin %70'i ve din öğreticilerinin %72,2'si, uyuşturucu madde yapımı haricindeki (örneğin iplik, ilaç, halat, izolasyon vd.) kullanımı için Hint keneviri ekmenin ve ticaretini yapmanın günah olmayacağı önermesine katılım göstermiştir. Hem bu tablonun hem de yukarıdaki tablonun dağılımlarında yer alan din öğreticilerinin cezai işlem gerektirmeyen ve kanunlarda meşru olan süreçlere işaret ettikleri söylenebilir. Ancak aynı durumu hükümlüler için söylemek mümkün görünmemektedir. Nitekim esrar maddesine ve bu maddenin kullanımına yönelik hükümlülerin tutum ve algılarının illegal süreçleri de içerdiği bilinmektedir. Bu bağlamda hükümlülerin bazıları (%4,5), esrar maddesinin kullanım miktarı artarsa veya kullanım dozu aşılırsa ancak o zaman günah olabileceğini ileri sürmektedir.[684] Bu hükümlülere göre kullanım miktarı esrar maddesinin günah olup olmayacağına etki etmektedir. Eğer dozu aşılmazsa, yani kendi tabirleriyle "kafayı bulmadan" kullanılırsa/içilirse herhangi bir dini beis yoktur. Böylece hükümlüler, esrar maddesi kullanımını sınırlamakta ve dini olarak meşru görülen haddi durumları açıklamaktadır. Ancak dinin açıkça yasak saydığı esrar maddesi kullanımından kaçınılmadığı görülmektedir. Bu durumun hükümlüler nezdinde esrar maddesinin dini meşruluğuyla oldukça ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, hükümlüler burada esrar maddesi kullanımının bazı amaçlar ve sınırlar içerisinde olduğu sürece meşru görülebileceğine dikkat çekmektedir. Ancak ticaretine ilişkin net bir durum söz konusu değildir. Konuyla ilgili olarak diğer başlılıklardaki tutumları dikkate alındığında günahı olmayan maddenin kullanılmasında veya ticaretinin yapılmasında sakınca görülmemekte ve günah olarak addedilmemektedir.

[684] Örneğin H33: "Günahı vardır. Kullanıma göre… Kafayı güzel yapan her şey günahtır. Kafa güzel olmadan içilirse bir şey olmaz. Günah değildir…" H92: "Dozunu aşarsan günahtır. Kendini bilsen bence sıkıntı yok." H96: "Aşırı olmadığı sürece ottur, günahı yoktur."

Nitekim hükümlülerin çoğunluğu (N=97, %61,7) Hint kenevirinin bir toprak mahsulü olduğunu ve dolayısıyla bunun ekiminin, yetiştiriciliğinin veya ticaretinin günah ya da haram olmadığını ve günahı olmayan bir eylemin suç da sayılmayacağını ifade etmiştir. Bu durum, suç eyleminin dini olarak meşrulaştırılmasının bir tezahürüdür. Din öğreticileri ise esrar maddesinin yalnızca resmi veya legal koşullar altında üretilmesi/tüketilmesi üzerine tutum sergilemektedir. Bu bağlamda hükümlüler ile din öğreticileri arasında bir farkın olduğunu söylemek mümkündür. Bu farklılık, hükümlülerin esrar maddesini din ile meşrulaştırma çabalarında da görülmekte olup aşağıda bu konu üzerinde durulmaktadır.

2.6.3.3. Hükümlülerin Esrar Maddesini Din İle Meşrulaştırma Çabası

Esrar maddesinin kullanımı veya ticareti, araştırmamızdaki hükümlülerin birçoğu nezdinde meşru görülmekte ve bu meşruluk sosyal, kültürel, tıbbi veya psikolojik gerekçelendirmelerle açıklanmaktadır. Dinin meşruluk zemini ise dini kaynakları ve din öğreticilerinin esrar maddesine yönelik tutumlarını göstermeyi zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla esrar maddesi eylemleri bağlamında katılımcıların tutumlarındaki dini kaynaklandırmalar irdelenmelidir.

Araştırmamızdaki hükümlülerin bir kesimi (%12,5) esrar maddesi için addedilen "ottur, günahı yoktur" ifadesinin haram veya günah olarak değil mekruh olarak değerlendirildiği için söylendiğini ifade etmektedir. Örneğin, H21, esrar maddesinin Hint keneviri bitkisinden elde edilmesi bağlamında tütün gibi bir ot ve mekruh olduğunu ifade etmektedir. Daha önce sigara ile zarar bakımından yapılan karşılaştırma, bu sefer sigaranın dini durumuna benzetilerek sunulmaktadır.

Kimi hükümlü ise esrar maddesinin toprak mahsulü bir ürün olması nedeniyle mekruh addedildiğine dair bazı din görevlilerinden duyum aldıklarını ileri sürmektedir.[685] Bu hükümlüler, esrar maddesi eylemlerini tamamen günah veya yasaklanan eylemler gibi görmemekte, aksine gerçekleştirildiğinde mekruh olarak sınıflandırılan eylemler olarak açıklamaktadır. Bu durumu destekleyen görüşleri de bazı din görevlilerinden veya dini

[685] Örneğin H39: "Mekruhtur. Dedem, gönüllü imamlık yapıyor. Dedem 'mekruhtur' diyor." H18: "İmamlar da 'bitkidir' diyor. Bingöl'deki ve İstanbul'daki olsun hocaların çoğu 'mekruhtur' diyor. Cezaevi vaizinden de [mekruhtur diye] duydum." H59: "İmamların 'mekruh' dediklerini duydum."

önderlerden aldıklarını ya da duyduklarını açıkça ifade etmektedirler. Ancak bu ifadelerin doğruluğundan şüphe edilebilir. Bu şüphe, hükümlülerin işledikleri suçu meşrulaştırma çabaları bağlamında değerlendirilebilir. Bununla birlikte bazı hükümlülerin (%26,8) "ottur, günahı yoktur" ifadesi ile ilgili görüşlerinde açıkça belirtikleri üzere esrar maddesi eylemleri günah değildir. Dağılımdaki hükümlüler gerek Hint kenevirinin gerekse esrar maddesinin her türlü halini ve kullanımını veya ticaretini haram olarak görmemektedir. Esrar maddesinin özellikle bitki formundan doğal yollarla elde edilmesi ve herhangi bir kimyasal süreç geçirilmeden organik/saf olarak sunulması, bu durumun başlıca nedenidir. Bu bağlamda hükümlüler, esrar maddesi veya Hint keneviri ile ilgili dini gerekçelendirmeler, yani nötrleştirmeler bildirmektedir. Kısaca, esrar maddesinin veya Hint kenevirinin doğrudan Kur'an-ı Kerim'de yer almadığı;[686] bir toprak mahsulü olup diğer toprak mahsulleri gibi yetiştirildiği ve faydası olmasa ya da eğer bir zararı olsaydı Allah (c.c.) tarafından yetiştirilmeyeceğine yönelik gerekçelendirmeleri[687] hükümlülerin esrar maddesinin dini olarak meşruluğuna dikkat çektikleri ve vurguladıkları argümanlardandır. Hükümlü yakınlarından HY2 (Erkek-26) de, "Ottur, topraktan geliyor. Yani topraktan gelen hiçbir şey haram değildir" ifadeleriyle buradaki hükümlüler ile aynı düşüncededir. Bu düşüncedeki katılımcıların dini bilgilerindeki eksiklik göze çarpmaktadır. Özellikle çeşitli yanılgılar eşliğinde kıyas yapılarak esrar maddesi, sadece toprak mahsulü, faydalı bir madde olarak gösterilmekte ve meşru olduğu addedilmektedir. Örneğin, H25, H51, H133 ve H139, topraktan çıkan bir ürün olarak esrar maddesini domates, biber vd. mahsullere benzeterek tıpkı bu ürünler gibi günah olmadığını ileri sürmektedir.[688] Bu durumun, araştırmamızdaki birçok hükümlü nezdinde esrar maddesinin dini olarak meşru gösterilmesindeki önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

[686] H10: "Diğerleri [kimyasal uyuşturucu maddeler] suç olsun ama esrarın suç olmaması lazım. Kur'an'da yazıyor. Sadece alkolden bahsediyor. Esrar ile ilgili bir şey yok. Normal, bildiğin bitki, bir ottur."H49: "Esrar kitaplarda [İslami temel kaynaklarda] geçmiyor, günah değil." H95: "Normal bir ottur. Allah 'haramdır' demiyor ki."

[687] H46: "Rabbim bu şeyi [esrar maddesini] yeryüzüne atmış. Kenevirin faydaları saymakla bitmez, zararları bir elin parmağını geçmez. Sigara daha fazla zararlıdır." H72: "Bana göre bir faydası olmasa Cenab-ı Allah niye bunu yetiştiriyor." H84: "Esrar, Allah'ın otudur. Bir zararı yok ki. Ondan dolayı günah değildir."

[688] H25: "Ottur yani. Bir sürü ot [bitki] çıkıyor. Onları yiyoruz, bunu [esrar maddesini] içiyoruz." H51: "Topraktan çıkan bir bitki yani nasıl bir günahı olsun." H133: "Domates, salatalık nasıl yetişiyorsa… Bu [esrar maddesi] da Cenâb-ı Allah'ın yeryüzüne attığı bir bitkidir." H139: "Katkısızdır. Bildiğim biber, domates tohumu gibidir."

Yassin ve arkadaşlarının araştırmasına göre Ghomaralı bazı bireyler, geçim kaynağı olarak gördükleri Hint keneviri yetiştiriciliği ve ticaretini gerek Hint kenevirinin tıbbi kullanımı gerekse doğadan gelen ve Tanrı tarafından yaratılan bir bitki olması ("tanrının otudur, kutsaldır") nedeniyle dini bir mantık çerçevesinde meşrulaştırmaktadır.[689] Araştırmamızdaki hükümlülerin de Hint kenevirinin yetiştirilmesi ve ticaretinin yapılması bağlamında dini meşrulaştırıcı bir tutuma sahip oldukları saptanmıştır.

Dini meşrulaştırmaya yönelik diğer bir husus da, bu meşrulaştırmanın ("ottur, günahı yoktur") doğrudan konunun, yani cevazın, muhatabı olan din görevlilerinden veya dini önderlerden duyulması ya da onlara dayandırılmasıdır. Bazı örnekler şöyledir:

- H40: "Harbiden ottur. Ot iken günah değildir. İmamlardan 'otken, taze iken günahı olmaz' diye duydum."
- H65: "Doğal, topraktan yetişiyor. Kimyasal yok. Tarlada yetişiyor. Şaraptan, içkiden farklıdır. Duyduğum, bildiğim bir imam var, 'günah değil' demiştir. 'Şuurunu kaybetmiyorsan, ne yaptığını bildiğin zaman günah değil. Sigara gibi mekruhtur' demişti. Bunu Bingöl'de birçok imamdan duydum."
- H108: "İmamlardan duydum. Diyarbakır-Merkez'indeki imamlardan duydum. 'Fazla bir zararı yoktur. Kimyasal yoktur. Direkt topraktan çıkıyor' vesaire diye duydum. 'Allah yetiştiriyor' dediler."

Hükümlülere göre kimi din görevlisi birtakım gerekçelerle esrar maddesinin günah olmadığını iddia etmektedir. Yanlış bir cevaz usulü ile verilen bu görüşler, din görevlilerinin cevaz verebilme ehliyetlerini tartışmalı kılmaktadır. Ancak yine de hükümlülerin lehlerine bir kaynak teşkil etmektedir. H71 ise "Vaazlarda duyduk; 'esrar içen namaz kılar mı' diye sorduk, 'şuurun yerinde ise, şaşırmıyorsan sıkıntı yoktur' diyen imamlar oldu. Birkaç yerde duydum" ifadeleri ile bir din görevlisinin esrar maddesini içerken namaz kılınabileceğine yönelik fetvasını, esrar maddesinin meşru bir şekilde kullanılabileceğine yordayarak benzer bir yanlışlığı dillendirmektedir.

Esrar maddesinin haram veya mekruh olarak görülmesi, din görevlilerinin veya hükümlülerin hatalı yorumlamaları ya da menfaatlerine yönelik tutumları dolayısıyla gerçekleşmektedir. Sözlü ifade edilen yukarıdaki tüm meşruluk gerekçelendirmeleri, elbette ki sosyal ve dini tutumları etkilemektedir. Nitekim hükümlüler, kendileri gibi düşünen veya düşündüğünü sanan din görevlilerini kaynak göstererek esrar maddesi eylemlerini rahatlıkla meşrulaştırabilmektedir. Bununla birlikte dini meşrulaştırmanın bir

[689] Yassin vd., "Cannabis Cultivation Within a Religious Context: A Case Study of Ghomara in the Rif Mountain (Northern Morocco)", ss. 61-63.

diğer tezahürü ise esrar maddesi kullanan din öğreticilerinin olduğu iddiası üzerinedir. Birkaç ifade şu şekildedir:

- H28: "Bazı arkadaşlarım, imamlara esrar satıyordu. Bingöl-Merkez'de satıyorlardı. O imamlar, ortamlara girmeden bireysel takılarak esrar içiyorlardı."
- H46: "Ticaretini yapan imam görmedim ama oturup içtiğimiz, kendi ahbaplarımız, kendi neslimizden olan arkadaşlardan, akrabalardan imam, hacı, hoca ile ortamlarda beraber esrar içtik."
- H97: "Hoca içiyor, cami hocası Bingöl'de esrar içiyor. 5 sene önce [2012-2013 yıllarında] çok rastlardım böyle hocalara."
- H114: "İmam arkadaşım vardı, esrar içerdi. Ezan okununca abdest alır, namaza giderdi. Din ile alakası yok bu işlerin."

Yukarıdaki hükümlüler, "ottur, günahı yoktur" düşüncesine açık bir şekilde katılmakta ve sosyal çevrelerinde ve özellikle camilerde İmam-Hatiplik yapan kimi din görevlisinin esrar maddesi kullanıcısı olduklarına dair dikkat çekici iddialarda bulunmaktadır. Ayrıca bu hükümlüler gibi Bingöl'ün merkez ilçesindeki bir din görevlisinin (İmam-Hatip'in) oğlu olan H87[690] de kendi akranları olan veya aynı sosyal çevrede beraber büyüdükleri imam arkadaşlarının esrar maddesini kullandıklarını ileri sürmüştür.

H46 ve H87'nin arkadaşları olan imamlarla aynı ortamlarda esrar maddesi kullandıklarını bildirmeleri elbette ki ispata muhtaçtır. Ancak bunun ispatı, kolay görünmemektedir. Nitekim suç veya sapma olarak addedilen ya da hoş görülmeyen eylemlerin gerçekleştiğini tespit etmek, bireylerin kişisel sosyal çevrelerinde yer almadan mümkün değildir. H46 ve H87, bahsi geçen din görevlisi arkadaşlarının veya akrabalarının özellikle kendi nesillerinden olduklarına dikkat çekmektedir. Küçük yaşlardan bu yana beraber yetişen, birlikte eğitim alan veya aynı mahalle, köy gibi küçük yerleşim bölgelerinde bulunan akranların sosyal bağlarının sıkı olması, yetişkin yaşamlarında her ne mesleği icra ediyorsalar da yine aynı sosyal bağ üzerinden rahatlıkla birlikte olmalarını sağlayabilmektedir. Böylece kişinin din görevlisi olması ya da olmaması, akran bağını etkilemeyecek ve aynı ortamda uyuşturucu madde kullanmasını engellemeyecektir veya uyuşturucu madde kullanan akranlarıyla ilişkilerini devam

[690] H87: "Esrar kullanan imam arkadaşlarım var. Aramızda konuşuyorduk. Topraktan geliyor sonuçta. Kullandıkları için, onlara normal geldiği için söylüyorlar… İlahiyatçı imam arkadaşlarım var, Hocam. İlahiyattan arkadaşlarım var. İmam olanlar esrar içiyorlar, kullanıyorlar. Akşam ortamlarda takılıp içiyoruz. Sabah kalkıp, duş alıp ezan okumaya, namaz kılmaya gidiyorlar. Ayık kafayla namaz kıldırıyorlar. 3-5 tane Bingöl-Merkez'de [esrar maddesi] kullanan, tanıdığım, bildiğim imam arkadaşım var."

ettirebilecektir. Nitekim bazı din öğreticilerinin akran ve/veya akraba çevresinde uyuşturucu madde kullanan bireylerin olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 29, Tablo 30). Araştırmamızdaki din öğreticilerinin buradaki hükümlülerin iddia ettikleri uyuşturucu madde kullanan katılımcılar oldukları düşünülmemektedir. Dikkat çekilmek istenen konu, hükümlülerin değindiği üzere bazı din öğreticilerinin akran ve/veya akraba çevrelerinde uyuşturucu madde kullanan kimselerin bulunması ve esrar maddesi kullananların ve suçlu grupları arasında yer alan hükümlülerin dindar grup üyeleri ile aynı ortamı paylaşabildikleridir. Dolayısıyla istisnai kimi din görevlisinin esrar maddesini kullanması gerek hükümlüler gerekse toplumdaki diğer bireyler için esrar maddesinin meşruluğuna etki etmektedir. Ayrıca esrar maddesine yönelik dini ve sosyal etiketlemeleri de olumlayabilmektedir. H46'ya göre Bingöl'deki birçok ailede esrar maddesi eylemlerini gerçekleştiren bireyler bulunmakta olup bunların bazıları da dini önderlerin çocuklarıdır. Bu bağlamda herkes tarafından bilinen esrar maddesi eylemleri ayıplanmamaktadır.[691]

"Ottur, günahı yoktur" anlayışının kaynağı bağlamında incelenen başlıklardaki nicel ve nitel veriler gerek suçlu grubundaki hükümlülerin gerekse hükümlüler dışındaki hükümlü yakınlarının, din öğreticilerinin ve ilahiyatçı akademisyenlerin tutum ve algıları bağlamında değerlendirilmiş ve kendi ifadelerindeki iddia veya görüşlere göre yorumlanmıştır. Tüm bu iddia ve görüşlere ek olarak tarafımızca şahit olunan bir durum daha vardır. Araştırmanın saha sürecinde bir grup din görevlisi (N=19) ile sınıf ortamında anket çalışması yapılırken katılımcılara ihtiyaç duydukları sorularda gerekli açıklamaların yapılacağı bildirilmiştir. Din görevlilerinden birisi, Hint keneviri ile ilgili bir soruda "ottur, günahı yoktur" ifadesini tartışmaya açmıştır. Din görevlisine göre bu ifade tamamen doğrudur ve Hint keneviri eylemlerinin haram veya yasak olması ile ilgili bir durum söz konusu değildir. Topraktan yetişen domates, biber vb. diğer bitkiler gibi Hint keneviri de bir bitki olup bunun kullanılması veya satılmasında dini bir beis yoktur. Bu açıklamalara sınıftaki kimi din görevlisi destek verirken sayıca daha yüksek olan kimi din görevlisi ise karşı çıkmıştır. Karşı çıkan din görevlileri, Hint kenevirinin bir uyuşturucu madde olduğunu veya uyuşturucu madde için kullanıldığını dile

[691] H46: "Bir iki hoca 'helal' de demiyor, 'haram' da demiyor, 'mekruh' diyorlar... 'Şeyh' dediğimiz dini kanaat önderlerinin de evlatları bu işin [esrar maddesi ticareti] içindedir. Dolaylı yollarla Bingöl'de her evde, satıcı, içici, ekici, bu işin içinde biri vardır… İkimiz aynı ayıbı işliyorsak, artık bu ayıbı yüzüne vuramam. İstese de istemese de kabulleniyor herkes…"

getirmişlerdir. Ancak bu durumun Hint kenevirinin yine de bir ot veya bitki oluşunu değiştirmediğini düşünen bahse konu din görevlisi, herhangi bir kimyasal veya üzüm gibi alkol elde etmek için yapılan damıtma işleminden geçmediği sürece uyuşturucu madde olmadığına dair açıklamalarına devam etmiştir. Konu bir süre daha tartışılmış ve tarafımızca tartışmanın sonlandırılması istenilmiştir. Dolayısıyla "ottur, günahı yoktur" tutumunun istisnai din görevlileri tarafından da günümüzde farklı perspektiflerle değerlendirildiğine şahit olunmuştur.

Sonuç olarak, yukarıdaki başlıkları değerlendirmek gerekirse hükümlülerin büyük çoğunluğu ve din öğreticilerinin neredeyse tamamı esrar maddesi eylemlerini meşru görmemekte ve bu konuda verildiği iddia edilen fetvanın/cevazın yanlışlığı vurgulanmaktadır. Ancak ilgili cevazın varlığı tamamen reddedilmemektedir. Kimi din öğreticisi, ilahiyatçı akademisyen ve hükümlü yakını, bazı hükümlülerin ileri sürdüğü "ottur, günahı yoktur" şeklindeki bir görüşün verilmiş olabileceğini kabul etmektedir. Öyle ki din öğreticilerinden birkaçı esrar maddesinin bazı durumlarda meşru olabileceğini ve hatta sigara ile aynı konumda olduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık din öğreticilerinin genel tutumu, legal ve meşru görülen kullanımda veya amaçta esrar maddesi eylemlerinin gerçekleşebileceği üzerinedir. İlahiyatçı akademisyenlere göre esrar maddesini kullanan veya kullananlarla aynı ortamları paylaşan ya da kullanıma cevaz veren bu tür kişiler, toplamda üç-beş kişiyi geçmemektedir.

Diğer yandan hükümlüler, esrar maddesine yönelik dini kaynaklarda açık bir kaynağın olmamasını fırsat bilerek bu durumu esrar maddesi eylemlerini meşrulaştırmak için kullanmaktadır. Her ne kadar temel İslami kaynaklarda ayet veya hadis olmasa da yapılan kıyaslar uyuşturucu maddelerin tümünü yasaklamaktadır. Hükümlüler, burada ya kendileri yorum yaparak ya da kendileri gibi düşünen veya düşündüklerini sandıkları din öğreticilerinin yorumlarını kaynak göstererek esrar maddesinin meşruluğunu ispatlama çabası içine girmektedir. Hükümlülerin çabaları, kendilerinin ve yaptıkları işlerin sosyal ve dini konumuna olumlu yönde etki etmesi üzerinedir. Bu çabalardan birisi de uyuşturucu madde ticaretinden elde edilen gelirle hayır/hasenat yapmalarıdır. Burada uyuşturucu madde ticareti ve hayır yapma ilişkisi incelenecektir.

2.6.4. Uyuşturucu Madde Ticareti-Hayır Yapma İlişkisi

Sadaka, zekât, hayır-hasenat yapma ve benzeri dini etkinliklerin veya faaliyetlerin nasıl yapılacağı, hangi gelirlerden verileceği gibi durumlar, Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde açık bir şekilde belirtilmektedir.[692] Bununla birlikte uyuşturucu madde eylemlerinde bulunan bireylerin bu tür hayır-hasenat faaliyetlerinden maddi-manevi bir menfaat elde edeceklerine veya bu ticaretteki gelirleri dini faaliyetlerde kullanılabileceklerine ve suçlarını meşrulaştırabileceklerine yönelik düşünceleri vardır. Bu çelişkili tutumun her hükümlüde olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak araştırmamızdaki bazı hükümlülerden elde edilen veriler, uyuşturucu madde ticaretinde bulunanların elde ettikleri maddi kazançtan sosyal yardım veya dini hayırda (sadaka, zekât, adak vs.) bulunanların varlığına işaret etmektedir. Öncelikle araştırmamızdaki katılımcıların bu tür faaliyetlere olan tutumları merak edilmiştir.

Araştırmamızdaki hükümlü ve din öğreticilerine "*Madde yetiştiriciliği/üretimi ve ticaretinden gelen kazançlarla nasıl hayırda bulunulabilir?*" şeklinde bir soru yöneltilmiş ve birkaç seçenek sunulmuştur. Cevapların dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 44: Uyuşturucu Madde Ticareti-Hayır Yapma İlişkisi

Madde yetiştiriciliği/üretimi ve ticaretinden gelen kazançlarla nasıl hayırda bulunulabilir?*	**Hükümlü**		**Din Öğreticisi**	
	N	**%**	**N**	**%**
İhtiyacı olanlara sadaka veya yardım olarak verilebilir	47	29,9	14	4,1
Sosyal yardım kuruluşlarına verilebilir	39	24,8	17	5,0
İftar veya çeşitli yemek organizasyonları yapılabilir	21	13,3	5	1,4
Camiye, Kur'an Kursu'na, medreseye vs. verilebilir	28	17,8	10	2,9
Hayırda kullanılamaz	110	70,0	318	94,9

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tabloya göre, uyuşturucu madde ticaretinden elde edilen gelir veya kazanç ile hayır-hasenat yapılabileceğine dair hükümlülerin neredeyse üçte biri ve din

[692] "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye layıktır." Bakara: 2/267; "Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al, onlara dua et; senin duan onlar için bir güvendir. Allah işitir ve bilir." Tevbe, 9/103. İlgili hadis ise şöyledir: "Sadaka, en kıymetli, en iyi, en temiz, en güzel ve en sevimli malı Allah rızası için infak etmektir. Zira Allah Teâla temizdir. Ancak temiz olanı kabul eder." Buhari, "Zekât", 8; Müslim, "Zekât", 68.

öğreticilerinin ise oldukça düşük olan %5'lik oranı olumlu tutum göstermektedir. Hükümlülerin %70'i ve din öğreticilerinin %94,9'u ise uyuşturucu madde ticareti ile hayırda bulunma ilişkisini doğru kabul etmemektedir. Diğer yandan hükümlülerin bir kesimi (N=14, %8,9) cami, Kur'an Kursu, medrese gibi yerler olmak üzere fakir-fukara veya ihtiyacı olan kimselere elde ettikleri uyuşturucu madde kazancından hayırda bulunduklarını açık bir şekilde ifade etmektedir.

- H93: "Vallahi Hocam, ben de hayır yapıyordum… Almanya'dayken fakir fukaraya verirdik. Büyük sevkiyatlardan sonra kurban kesiyorduk, 'polisten kurtulduk' diye. Almanya'da mesela durumu olmayanlar vardı. Türkiye'ye gelmek için dönüş yapmak isteyenler için kendi aramızda para toplayıp veriyorduk… Cami de yaptıranlar var. Daha büyük yardımlar yapanlar da var. Yardım kurumlarına verenler var. Bu işler ayrı o işler ayrı."
- H137: "Şüphesiz, Allah'ın hoşuna gitmiyordu. Ama biz 'dua edelim, kurban adayalım iş [sevkiyat] gerçekleşirse, Allah kabul ederse adağımızı keseriz' diyorduk. Sevkiyatımız gerçekleşirse diye adak adıyorduk. Sonra gerçekleşince de adağımızı veriyorduk, kurban ediyorduk. İhtiyacı olanlara çok hayır yaptım."
- H144: "Ben fakir insanların evlerine erzak bırakıyordum. Allah için yapıyordum… Bir adam bu işlerden [uyuşturucu madde ticaretinden] örneğin bir trilyon kazanırsa 200 milyarını yani %20'sini zekât olarak dağıtırsan geri kalan para aklanıyormuş. O parayla hacca bile gidebiliyormuşsun. Bingöllüler hep Almancı, eroin işi yaparlar. Bu şekilde paralarını aklayıp hacca giderler."

İfadelere göre, bazı hükümlülerin çeşitli sosyal ve dini yardımlarda bulundukları veya bu tür bağışlarda bulunanların olduğu ve hatta uyuşturucu madde sevkiyatları için kimi uyuşturucu madde satıcılarının adak adadıkları görülmektedir. Adak veya kurban adanması, yapılan eylemin dini meşruiyetine yönelik bir tutumun göstergesidir. Böylece illegal ve dinen yasak olan bir eylemden maddi menfaat/çıkar elde etmek için Allah'tan (c.c.) manevi destek beklenilmektedir. H137, bu durumun yanlışlığının farkında olduğunu "Şüphesiz, Allah'ın hoşuna gitmiyordu" ifadeleri ile bildirmekte fakat yine de uyuşturucu madde ticareti için adak adamaktan geri durmamaktadır. H144 ise farklı bir usul ile uyuşturucu madde ticaretinden gelen paraların %20'lik bir kısmını zekât olarak verdiklerinde geri kalan %80'inin dinen aklandığını ve dolayısıyla kullanılmasında bir sakınca görülmediğini ileri sürmektedir. Dahası bu paralarla hac ibadetini yerine getirenler de vardır. Hac ile ilgili verilere daha sonra değinilecektir.

Kimi hükümlü, bazen bilerek bazen de çeşitli nedenlerle bilmeyerek (bilgi eksikliğiyle) sosyal, dini yardımlar veya hayır yapmakta, adak adamakta ve bunların hepsini uyuşturucu madde ticaretinden gelen kazanç ile gerçekleştirerek hem eylemlerini

hem de kendilerini meşru ve yardımsever kişiler olarak tanımlamaktadırlar. Burada hükümlülerin sosyal ve dini tutumları arasında bir çelişkinin olduğu açıktır. Bu çelişkinin hükümlülerin din/dindarlık ve suç eylemlerini farklı konumlarda değerlendirmesi tutumuyla ilgili olduğu da söylenebilir. Nitekim H93'ün "Bu işler ayrı o işler ayrı" ifadesi bu tutumun bir göstergesidir. H127 ise, "Çocuk esirgemeye 50 bin TL para yatırdım, ama uyuşturucu parasından değil" ifadesi ile uyuşturucu madde ticareti dışındaki maddi gelirden yardım yaptığının altını çizerek bu çelişkinin farkında olduğunu ve farklı bir gelirden hayır yaptığını bildirmektedir. H100 ise "Kimyasalın parasıyla hayır işi olmaz. Ama esrardan olur" ifadesi ile esrar maddesinin kimyasal maddelerden ayrı olduğuna dikkat çekmekte ve esrar maddesi eylemlerinin meşru olduğunu vurgulamaktadır.

Şunu belirtmek gerekir ki, hükümlüler suç işleseler bile gerçekte hem sosyal hem de dini olarak kendilerinin iyi bireyler olduklarını vurgulama çabasına girmektedirler. Kendilerini bu bağlamda yeterince ispatlayabilenler, toplumdaki konumlarına da değer katabilmektedir. Örneğin H93, H130 ve H139, kimi uyuşturucu madde tacirinin çeşme, cami gibi büyük hayırlar yaptırdıklarını bildirerek bu tür büyük yardımların sosyal etkinliğini gözler önüne sermektedir.[693]

Bingöllü ve Bingöl-Merkez'de çalışan din görevlisi DÖ295 (Erkek), "Cami yaptıran da çeşme yaptıran da var. Bu paranın zekâtını veren de var" ifadeleri ile hükümlülerin ifadelerini teyit etmiştir. Yukarıda H144'ün uyuşturucu madde ticaretinden elde edilen gelirin zekât verilerek aklandığı ve hatta aklanan bu para ile hac ibadeti yapıldığına dair ifadeleri, "ottur, günahı yoktur" tutumunun meşruluğuna ilişkin algının din öğreticileri nezdinde farklı bir tezahürünü ortaya koymaktadır.[694] DÖ295, H144 ve kimi hükümlü, uyuşturucu madde ticareti gelirlerinin sadaka, zekât veya camiye yardım gibi faaliyetlerde kullanıldığını ifade ederken aynı zamanda bunların kimi din görevlisi, dini kanaat önderi veya dini hassasiyet sahibi bireyler tarafından da kabul edildiğini belirtmektedir.

[693] H93: "…Mesela Bingöl'de bir 'Şalvar Dayı' vardı. O, Bingöl'de kumarın merkeziydi. Bu Şalvar Dayı, tövbe ettiği zaman dedi: 'Ben bir cami bırakacağım.' Buraya [Bingöl'e] bir cami yapıp bıraktı." H130: "Solhan'da H… B…'ın [uyuşturucu madde tacirinin] çeşmesi var. Uyuşturucu baronudur. Cami de yaptırdı." H139: "Zengin insanlar, kelle insanlar, baronlardan cami yaptıranları var."

[694] H144: "Ben fakir insanların evlerine erzak bırakıyordum. Allah için yapıyordum… Bir adam bu işlerden [uyuşturucu madde ticaretinden] örneğin bir trilyon kazanırsa 200 milyarını yani %20'sini zekât olarak dağıtırsan geri kalan para aklanıyormuş. O parayla hacca bile gidebiliyormuşsun. Bingöllüler hep Almancı, eroin işi yaparlar. Bu şekilde paralarını aklayıp hacca giderler."

Düşük de olsa kimi din öğreticisinin (%5, N=17) uyuşturucu madde gelirlerini dini yollarla kabul edilebilir görmesi veya dini kurum veya yetkililer tarafından kabul edilmesi, farklı bir meşruluk durumuna yol açmaktadır. Buna göre, hayırda bulunmak ve bunun kabul görmesi sadece hayırda bulunulan kişi ve kurumlar nezdinde değil toplum nezdinde de hem uyuşturucu madde ticaretinin hem de bunları gerçekleştirenlerin sosyal ve dini konumlarını olumlamaya veya uyuşturucu madde suçlarını nötrleştirmeye imkân vermektedir. Thurman'ın değindiği üzere suçluları, suçlu olmayanlardan nötrleştirmeyi kullanma yetenekleri ayırmaktadır.[695] Bu nötrleştirmeler, kişiden kişiye ve içinde bulunulan toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir. Sosyal ilişkilerde dini tutumun önemli görüldüğü toplumlarda doğal olarak suçlular da kendilerini dinin meşru tutumlarıyla nötrleştirmeye çalışmaktadır. Hayır-hasenat faaliyetleri bunun için önemli görülen eylemlerdendir. Buna imkân veren dini kurumlar veya yetkililer de suçluların dini tutumlarını gerçekleştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu kolaylığı biraz daha irdelemek gerekmektedir.

Kimi hükümlü, uyuşturucu madde gelirlerinden camilerin yaptırıldığını[696] veya camiye yapılan yardımların yetkili din görevlileri tarafından dini hassasiyet gözetmeksizin kabul edilgini açıkça belirtmektedir. Örneğin, H18, H93 ve H95, bu kabulü şöyle açıklamaktadır:

- H18: "İmam, 'Burası bir denizdir. Senin verdiğin üç-beş yüz lira ile burası kirlenmez. O senin Allah ile arandaki mesele' demişti."
- H93: "… Ben de camilere, cami yardımlarına yardımlar verdim. Para verdikleri zaman kimse paranın nereden geldiğine bakmıyor… Ben, 18-20 yaşında bir çocuğum. Nereden bu kadar para çıkartacağım o zaman. İmamlar sorgulamıyorlardı."
- H95: "İmam, milletin uyuşturucu parasını 'hayır parası' diye alıyordu. İmam 'haramdır' diye geri çevirmiyordu."

Yukarıdaki az sayıda hükümlü, camilere yapılan yardımların sorgusuz alındığını ve hatta verilen yardımların nereden geldiğini bildikleri halde kabul edildiğini iddia etmektedir. İddiada bulundukları din görevlilerinin azınlıkta olduğunu söylemek mümkündür. H118'in ifadesindeki din görevlisinin uyuşturucu madde gelirlerinin kirli olduğunu üstü kapalı bir şekilde anlattığı, ancak yine de kabul ettiği görülmektedir. Ne

[695] Thurman, "Deviance and Neutralization of Moral Commitment: An Empirical Analysis", ss. 291-304.
[696] H49: "Genç'in büyük bir camisine Almanya'dan [uyuşturucu madde ticaretinden gelen paralardan] 200 bin Euro para verdiler. Hoca da bu parayı bile bile aldı." H71: "Sadaka ve yardım yapan çok gördüm. Cami bile yapan gördüm. Köylü, imam biliyordu. İmam parasını alıyordu. Başka bir şey bakmıyordu."

var ki bizim sorgulamamızda da din öğreticilerinin %5'i uyuşturucu madde gelirlerinden hayırda bulunulabileceği yönünde görüş belirttikleri ortaya çıkmıştır. Konuya açıklık getiren hükümlü yakını HY8 (Kadın-25, İlahiyat Fakültesi Öğrencisi) şu şekilde açıklama yapmaktadır:

- HY8: "[Esrar maddesi ticaretinden hayır yapanlar] Var, var Hocam. Almanya'dakiler hayır için çok para veriyor. Parayı da hep uyuşturucudan kazanıyorlar. En çok da camilere veriyorlar… İmamlara da veriyorlar, zekât olarak veriyorlar. [Araştırmacı: İmamlar bu paranın nereden geldiğini bilmiyorlar mı?] Her çeşit imam var. Zekât alan imam var. İmama sizce zekât gidiyor mu? Hocam. Bir de öyle düşünün. Bir düşkünlüğü olmayan imamlar... Sonuçta birçok imam köyde olduğu için kira da vermiyor. Nasıl bir düşkünü olabilir. İhtiyacı yok ama artık onu bir huy haline getirmiş. Hani eskiden imamların maaşı yoktu. Bu görevi icra eden mollalara elden zekât ve sadakalar verilerek destek olunuyordu veya maaşları çok azdı ya. O zaman bir alışkanlık olmuş, hala öyle devam ediyor. Almanya'da bu işlerle uğraşan insanlar çok para gönderiyorlar. Hatta bizim köyde cami yapılıyor. Bu tür işi yapan insanlar, buraya para gönderecekler, eminim yani." [Bingöllü-İlahiyat Fakültesi Öğrencisi]

HY8'e göre geçmişte fahri olarak dini hizmet veren veya yerel halkın bağışları ile görev yapan bazı dini önderler, zekât ve sadaka gibi yardımlarla geçindikleri için kendilerine verilen yardımın nereden geldiğine hassasiyet göstermemektedir. Ayrıca HY8, bu tutumun camilerde yetkili memur olarak çalışan din görevlileri tarafından günümüzde de devam ettiğini ileri sürmektedir. Bu durum, zekât veya sadaka ile gelir sağlayan din görevlilerinin konumunu sarsmaktadır.

Yassin ve arkadaşlarının Fas'ın kuzeyindeki Rif Dağı bölgesinde yaşayan "Ghomara" adlı etnik grup ile yaptığı araştırmaya göre, bölgede Hint kenevirinin maddi gelir için yoğunlukla ekim ve ticaretinin yapıldığı ve kanunlarca yasak olmasına rağmen tarım arazilerinin Hint keneviri ekimi yapan çiftçilere yetkililerce kiralandığı görülmüştür. Bölgedeki din işlerinden sorumlu fakihlerin veya imamların bu topluluğa entegre olarak Hint kenevirinin ekilmesine/tüketilmesine tolerans gösterdikleri ve elde edilen gelir ekonomisinden faydalandıkları tespit edilmiştir. Araştırmacılar yaptıkları görüşmelerde bu fakihlerin veya imamların Hint keneviri ticaretinden verilen maddi hayırları kabul etmekten utanmadıklarını gözlemlemiştir.[697]

Dinin yasakladığı veya hoş görmediği eylemlerden elde edilen gelirlerin dinin meşru gördüğü faaliyetler için kullanılması, uyuşturucu madde ticaretinin veya maddi

[697] Yassin vd., "Cannabis Cultivation Within a Religious Context: A Case Study of Ghomara in the Rif Mountain (Northern Morocco)", ss. 59-61.

gelirlerin aklanması ve dini-sosyal sorumluluklarının yerine getirildiğine dair vicdani tutumların nötrleştirilmesi bağlamında bir meşrulaştırma tezahürüdür. Öyle ki meşrulaştırma, uyuşturucu madde tacirlerinin sosyal statülerine yönelik olumlu etiketleri veya itibarı da arttırmaktadır. Bu bağlamda toplum ve uyuşturucu madde tacirleri arasında karşılıklı meşrulaştırılmış maddi-manevi bir menfaat ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Hükümlü yakını HY1 (Kadın-38, DİKAB Öğretmeni), toplum ile uyuşturucu madde satıcıları arasındaki bu ilişkiyi şöyle ifade etmektedir:

- HY1: "Zaten çoğunun [hayır yapılanların] helal-haram sıkıntısı yok. Hatta bunlardan borç isterler, borç alırlar. Borç alanlar bazen 'amaaaaaan zaten haram para, bari bir işe yarasın' derler. Dayı tarafım şeyh ailesi ve bu düşüncedekiler de şeyh torunu. Onlarda hiçbir zaman 'onun parası haramdır' algısı duymadım. Bu parayı da kullandılar. Birçok akrabama destek oldular. Çünkü yakınım, çok daha büyük işler yapmış ve büyük paralar kazanmış… Onun da parası çok olunca herkes, ihtiyacı olanlar istiyor. O da bol bol veriyordu. Hiç kimse problem etmiyordu, 'haram paradır' demiyordu… Camiye, medreseye yardımda bulunuyorlar… Kurban kesmeler vs. Hatta şöyle bir savunma da yapılıyor: 'O para haram değil mi?' şeklinde bir soru gelirse 'ama cami de yaptırıyor, bir sürü de hayır yapıyor' diye açıklama yapıyor akrabalarım. Onları koruyorlar."

HY1'in ifadelerine göre, toplumdaki maddi menfaat ilişkisi uyuşturucu madde satıcılarının sosyal konumuna zarar vermemekte ve hatta sosyal çevreleri nazarında iyilik yapıldığı, camilere yardımda bulunulduğu için ayrıca satıcıları dini aklamaya götürmektedir. Bu durumun sadece uyuşturucu madde satıcıları için olmadığını iddia eden HY7 (Erkek-38, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi), tefecilik veya diğer birtakım illegal ya da dinin hoş görmediği işleri yapanların da sosyal statülerinin korunduğunu, dışlanmadıklarını ve bazı kesimlerce takdir edildiklerini belirtmektedir.[698]

Felbab-Brown'ın araştırmasında ise Afganistan köylerindeki yerel mollaların afyon üretimi ve ticaretinden %10 oranında zekât kapsamında vergi alarak ek gelir elde ettikleri görülmektedir. Taliban'ın bölgedeki etkinliğinin artmasıyla 1996 yılından itibaren bu zekâtlar, %10 oranından %20 oranına arttırılarak Taliban'a verilmeye başlanmıştır.[699]

---

[698] HY7: "Bizim bir abi vardı. Çok hayırsever bir adamdı. Ama adamın pavyonu vardı Bursa'da. Buraya geldiği zaman hayır işlerine ilk o koşardı. Millet de kimse de pavyon parası demezdi. Çok itibarlı birisi, yani parası olduğu için. Uyuşturucudan zengin olanların da itibarı var. Yeter ki parası olsun. Hayır yaptığı zaman bu kişileri toplum takdir ediyor. Camiye falan yardım ettiklerinde bile kimsenin umurunda olmaz. Camiye para gelsin yeter ki. Bu işler [esrar maddesi ticareti] sıradanlaşmış. Sadece uyuşturucu değil, tefecilik yapanlardan da hayırda bulunanlar var ve onlar da dışlanmazlar… Millette 'beni ilgilendirmez, yeter ki işim görülsün de bana yardım etsin de' mantığı var. Biraz da şu var: İmamlar da bu kişileri dışlamadığı için toplum da dışlamıyor."

[699] Vanda Felbab-Brown, "Kicking the Opium Habit?: Afghanistan's Drug Economy and Politics Since the 1980s", *Conflict, Security & Development*, vol. 6, no. 2 (2006), s. 137.

Araştırmamızdaki verilere benzer biçimde Felbab-Brown'ın araştırmasında da kimi uyuşturucu madde tacirleri ile yerel halk ve dini önderler arasında zekât, sadaka veya hayır kapsamında bir çıkar ilişkisi vardır.

Sonuç olarak, uyuşturucu madde ticaretinden elde edilen gelirle dini ve sosyal yardımların yapıldığı ve bu tutumun hükümlülerin en az üçte birlik kesimi ve din öğreticilerinin oldukça az bir kesimi tarafından kabul edilebilir olduğu görülmektedir. İfadelerine yer verilen katılımcılar, dinin hoş görmediği eylemlerden gelen paralarla başta camiler olmak üzere gerek sosyal çevrelerindeki gerekse toplumdaki diğer kimselere sadaka, zekât gibi hayırlarda bulunmaktadır. Bu yardımlar, istisnai kimi din görevlisi tarafından kabul edilmekte veya alınmasında mahzur görülmemektedir. Araştırmamızdaki çoğu din öğreticisinin bu durumu reddettikleri bilinmekle beraber uyuşturucu madde ticareti gelirlerini menfi tutumla kabul edenlerin olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte uyuşturucu madde satıcılarının yaptıkları bu yardım veya hayır işlerinin kendilerine olumlu yönde etki ettiğini ve toplumda çeşitli kesimler tarafından takdir edildiklerini ifade edebiliriz. Bu bağlamda, bireylerin maddi menfaatleri, dini tutumlarının önüne geçmekte ve uyuşturucu madde satıcıları ile toplumdaki bazı bireyler arasında çıkar ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki, kimi din görevlisi ya da molla tarafından benimsendiğinde de dini ve sosyal olarak başta esrar maddesi eylemlerinin meşruluk tezahürleri çeşitlenmektedir. Diğer bir tezahür ise uyuşturucu madde tacirlerinin gerçekleştirdikleri suçu/günahı hac ibadetiyle meşrulaştırmalarıdır.

2.6.5. Uyuşturucu Maddeyi Hac İbadeti Aracılığıyla Meşrulaştırma Çabası

Din, suç ve sapma eylemlerine yönelimde bireylerde bir kontrol tutumu geliştirmektedir.[700] Ancak geçmişten günümüze birçok toplumdaki suçun varlığı, dinin kontrol işlevini kaybetmesinden ziyade bireylerin farklı faktörlerin etkisiyle hareket etmeleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen araştırmamızdaki bazı suçlular, dini tutumlar sergileyebilmekte ve kendilerini bulundukları toplumun muhafazakâr veya

[700] Cochran vd., "Is the Religiosity-Delinquency Relationship Spurious?: A Test of Arousal and Social Control Theories", s. 96; Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", ss. 194-195; Shoemaker, *Theories of Delinquency: An Examanation of Explanations of Delinquent Behavior*, s. 169.

dindar yapısı içerisinde göstermek istemektedir. Hac ibadeti ise işledikleri suçların veya günahların sosyal ve dini olarak nötrleştirilmesi, affedilmesi bağlamındaki bir meşruluk kazanımı için suçlular tarafından yerine getirilebilmektedir.

Araştırmamızdaki hükümlülerden bazıları, kendilerinin dindar bireyler gibi dini ibadetlere katılım sağladıklarını ifade ederek sosyo-dini ilişkilerini ve konumlarını olumlamaktadır. Kendilerinin namaz kılan, oruç tutan veya dini faaliyetlere katılım sağlayan bireyler olduklarına dair bazı hükümlülerin ifadelerine rastlanılmıştır. Nitekim hükümlülerin dindarlık ve dini tutumlarına baktığımızda kendilerini dindar grup üyeleri gibi göstermeye çalıştıklarını, birtakım çelişkiler içerse de dindar bireyler olduklarını özellikle belirttiklerine değinmiştik. Bununla birlikte hac ibadeti, uyuşturucu madde satıcıları için bir arınma kapısıdır. Bazı ifadeler ise şöyledir:

- H93: "… Bingöllüler muhafazakâr olduğu için bu işleri yapsalar da dinine bağlıdırlar. Tanıdığım birçok Bingöllü var. Bu işleri [uyuşturucu madde ticareti] yapıp her sene hacca, umreye giden insanlar var."
- H102: "... Adam hacca gitmiş, gelmiş… Orucunu tutup orucunu esrar ile açan çok kişi gördüm. Kur'an-ı Kerim okuyup esrar içen çok gördüm."
- H144: "… Bir adam bu işlerden [uyuşturucu madde ticaretinden] örneğin bir trilyon kazanırsa 200 milyarını yani %20'sini zekât olarak dağıtırsan geri kalan para aklanıyormuş. O parayla hacca bile gidebiliyormuşsun. Bingöllüler hep Almancı, eroin işi yaparlar. Bu şekilde paralarını aklayıp hacca giderler."

Bu hükümlüler, uyuşturucu madde eylemlerinin gerçekleştiği sosyal çevrenin birer üyeleridir. Kendileri, çevrelerindeki bazı uyuşturucu madde satıcılarının elde ettikleri gelirden hac ibadetini eda ettiklerini birincil kaynaktan ifade etmektedir. Ayrıca oruç tutma, Kur'an-ı Kerim okuma ve zekât verme gibi dini ibadetlerin uyuşturucu madde satıcıları arasında yaygın olduğunu ve bu durumun Bingöl'ün dini sosyal ekolojisinden kaynaklandığını da eklemektedirler. İlahiyatçı akademisyen İLA2 ise bu durumu destekleyen olaylara şahit olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

- İLA2: "… Yine benim köyden birisinin hac gibi yüce bir ibadet için… İşte esrar [Hint keneviri] doğrarken 'inşallah ben bu yıl hac parasını tamamlayacağım. Hâsılat bu sene iyi yani' dediğini biliyorum. Buna şahit oldum. Adam o topladığı otlarla hac parasını biriktiriyormuş güya… Şöyle söyleyeyim; özellikle hac için bir iki kişiye şahit oldum. Diyorlar ki Hz. Peygamber, 'hacca gelen kişi anasının karnından doğmuş gibi bütün günahlarından arınır' demiştir. Yani ne yapıp etmişsek hacca geldiğimizde siliniyor. Böyle bir düşünceyi taşıyanlar var… Bir arınmışlık duygusunu tatmak için bunu yapıyorlar [hac veya umreye gidiyorlar]. Yoksa 'her haltı yiyoruz, bari bunu da yapalım, biraz günahlarımız azalır.' Farkındalar yani bunun. Çünkü şunu da

şöyleyim; bana 4 defa hacca gitmek nasip oldu. Ben her gittiğimde de bir vatandaş vardı ve bu vatandaş bu işi [uyuşturucu madde ticaretini] yapardı. Yani duyduğum kadarıyla benden öncede gitmiş. Yirmi defaya yakın hacda görmüşler onu. Her sene bu işi yapıyor, her senede gidiyor. Niye çünkü ne halt yediğinin farkında, her sene arınma ihtiyacı hissediyor."

İLA2, uyuşturucu madde satıcılarının hacca giderek günahlarının temizleneceğini düşündüklerine ve bu bilinçle sık sık hacca gittiklerine rast gelmiştir. Ayrıca hacca gitmek için Hint keneviri eken ve biçtiği Hint kenevirlerini doğrarken hacca gitmek için gerekli olan maddi kaynağı topladığını düşünen bir şahıstan bahsetmektedir. Bu durumun bir "arınma ihtiyacı" olduğunu ve hac ibadetinin buna alet edildiğini düşünen İLA2, "her haltı yiyoruz, bari bunu da yapalım, biraz günahlarımız azalır" ifadeleriyle esrar maddesi satıcılarının kendilerinin meşru bireyler olduklarını göstermek için hacca gitme tutumunu benimsediklerine ve bir nevi dini aklanma ritüeli gerçekleştirdiklerine dikkat çekmektedir. H95 ise "Adamlar hacca da gidiyor. Toplum hiç bundan rahatsız olmuyor ki" ifadeleriyle İLA2'nin bahsettiği dini aklanmanın toplumda olumsuz bir durum olmadığını vurgulamaktadır.

Benzer bir olayı, hükümlü yakını HY7 (Erkek-38, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) de emniyet yetkililerinin yakaladıkları birinin hacca gitmek için Hint keneviri ektiğini ve ektiği ürünlerin yakalanmasına tepki gösterdiği şeklinde açıklamaktadır.[701] Bu kişinin "bu benim hac param, hacca gitmek için yaptım" diyerek tepki göstermesi emniyet yetkililerini de şaştırmış ve hac ile ilgili durumu sorgulanarak teyit edilmiştir. Aynı olma ihtimali yüksek bu olaya farklı bir araştırmada da değinilmektedir. *Bingöl İli Sosyal Analiz Çalışması*'na katılımcı olan Tarım İl Müdürlüğü çalışanı tarafından "Bir gün bir tarlaya keşfe gittik. Oradaki esrar bitkisinin tespiti ve söküm işlemleri yapılmaya başlandığında yaşlı amcanın biri bize doğru koşarak 'Ne yapıyorsunuz, o benim hac param' diye tepki verdi" ifadeleri yer almaktadır.

Farklı bir örneği hükümlü yakını HY1 (Kadın-38, DİKAB Öğretmeni) şöyle açıklamaktadır:

- HY1: "Bunların [yakınlarım] içinde eroin satıp kullananlar, namaz kılanlar da oluyor. Yurtdışından buraya geldikleri zaman namaz kılmayı devam ediyorlar. Kendilerine bu işlerin günahı söylendiğinde ise 'Evet siz haklısınız, doğru söylüyorsunuz. Hacca giderim, tövbe

[701] HY7: "Bingöl'de bu işleri yapanların çoğu dindar, Allah ile araları iyi olan insanlar. İçlerinde namaz kılanlar vardır… Adam düşün hac parasını bile oradan karşılıyor. Burada [Bingöl'de] emniyetten arkadaşım vardı. O anlatmıştı. Birini yakalamışlar. Adam 'bu benim hac param, hacca gitmek için yaptım' demiş. Araştırmışlar gerçekten de hacca başvurmuş ve çıkmış."

> ederim.' diyorlar… Bizim orada 'Sofitoz' lakaplı, lokantası olan zengin bir adam var. Onun da yurtdışına gidip, orada [eroin veya esrar maddesi] satıp, getirip sonradan zengin olduğu, lokanta açtığı söyleniyor. Böyle insanlar da var: Bir defaya mahsus satıyor, bir sermaye elde ediyor. Sonra geliyor, hacca, umreye gidiyor. Normal hayatında da dindar bu insanlar, gitmeden önce de dindarlar zaten. Etrafımda böyle duyduğum çok insan var."

HY1, bulunduğu mahallede eroin veya esrar maddesi satıp zengin olan ve bundan kaynaklı olarak sosyal çevresinde "Sofitoz" lakabıyla bilinen bir kişiden bahsetmektedir. Bu kişi, dini tutumları nedeniyle geçmişte "sofi" kimliği ile toplumda yer edinmiştir. Uyuşturucu madde ticaretini bir süre yapıp bıraktıktan sonra dini tutumunun da aynen devam ettiği iddia edilmektedir. Ancak günümüzde bu kişiyi, toz işi (eroin veya esrar maddesi eylemlerini) yapması nedeniyle sosyal çevresi tarafından "Sofitoz" olarak tanımlamaktadır. HY1, görüşmenin devamında söz konusu kişinin çocuklarının da "Sofitoz'un çocukları" olarak bilindiğini ekleyerek bu kişinin nasıl zengin olduğunu bilseler dahi toplumun hem onu hem de çocuklarını dışlamadıklarını veya ayıplamadıklarını ifade etmektedir. HY1, uyuşturucu madde ticaretinden zengin olan veya bir defa yüklü bir sevkiyat yapıp bırakarak gelecek yaşamı için sermaye edinen kişilerin çok olduğunu ve bunların özellikle hac ve umre ibadetlerini yerine getirerek kendilerini dini ve sosyal statüleri için aklamaya çalıştıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla hac ibadetinin bir arınma veya tövbe kapısı olması, uyuşturucu madde satıcıları tarafından bilinçli bir şekilde kullanılmaktadır.

Sofitoz gibi uyuşturucu madde satıcıları, dini ve dini davranışları kendi suç eylemlerini aklamak, temizlemek veya meşrulaştırmak için bir yol olarak görmektedir. Günahların bağışlanacağı ve tövbe ederek temiz bir dini ve sosyal yaşam kazanacaklarını uman bu kişiler, geçmişte uyuşturucu madde ticaretinden elde ettikleri sermaye ile günümüzde meşru işler yapmaktadır. Bu bağlamda farklı bir örnek olayla ilgili duyuma tarafımızca rast gelinmiştir. Cezaevi örneklemindeki hükümlüler ile görüşme yaptığımız süreçte yaşlı bir hükümlünün hac ibadetini yaparken telefon ile çocuklarına esrar maddesi sevkiyatı için direktif verdiği ve telefon trafiğine takılarak ülkeye döndüğünde yakalandığı bilgisine ulaşılmıştır. Söz konusu hükümlü hastalığından dolayı tedavi gördüğü için kendisi ile görüşülememiştir.

Sonuç olarak uyuşturucu madde satıcılarının hac ve umre ibadetini yerine getirerek uyuşturucu madde ticareti gelirlerini, bu tür işlerin günahını veya dini ve sosyal konumlarını aklama tutumları, Bingöl toplumunda yaygın olarak karşılaşılan bir

durumdur. Bu durumun tüm uyuşturucu madde satıcıları için geçerli olduğu düşünülmemektedir. Ancak dini hassasiyetleri fazla olan kişilerin veya özellikle dini ekolojideki sosyal ilişkilerini önemseyenlerin bu türde tutumlara yönelim gösterdikleri ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan söz konusu uyuşturucu madde satıcılarının toplumda dışlanmadığı ve sosyal ilişkilerinin normal bireyler gibi devam ettiğini de söyleyebiliriz. Toplumdaki bu tutumun Bingöl'ün sosyal ekolojisi ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Gerek uyuşturucu madde eylemlerinin oldukça bilinen ve gerçekleşen bir olay olması gerekse bu eylemleri yapanların toplumdaki birçok bireyin akrabası ya da sosyal çevrelerindeki samimi kişiler olması, dışlanma veya ayıplanma tutumunu da azaltmaktadır. Nitekim uyuşturucu madde satıcılarına yönelik, örneğin "sofitoz" gibi damgalamaların/etiketlemelerin sosyal dışlanma veya ayıplanma nezdinde olmadığı açıktır. Esrar maddesi veya uyuşturucu madde satışının meşrulaştırıldığı diğer bir konu ise ticaretin cihat algısı ile yapılmasıdır. Aşağıdaki başlıkta konu ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

2.6.6. Uyuşturucu Maddeyi Gayr-i Müslimlerle Cihat Amacıyla Meşrulaştırma Çabası

Cihat algısı ve tutumu ile insanların öldürülmesi veya onlara şiddet gösterilmesi birçok araştırmada görülmektedir. Yakın geçmişte El-Kaide veya Hizbullah örgütleri tarafından din adına insanların öldürüldüğü[702] ve dinin istismar edilerek öldürme davranışının meşru gösterildiği bilinmektedir.[703] Bununla birlikte öldürme, toplu katliamlar veya şiddet eylemleri, çeşitli gerekçelendirmelerle öldürenler tarafından haklı çıkarılmakta veya nötrleştirilmektedir.[704]

Araştırmamızdaki örneklem gruplarına, kâfirler (gayr-i müslimler) ile cihat yapma amacıyla birinin uyuşturucu madde eylemlerinde bulunmasının bir mahzuru olup

---

[702] Enver Muratoğlu, *11 Eylül Sonrası Terörizmin Kazandığı Yeni Boyut ve Uluslararası Terörizmin Türkiye'ye Yansımaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007; Aybek Keskin, *Türkiye'de Terör Sorunu ve Sosyal Politika Stratejileri Açısından Çözümleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

[703] Oktay Çelik, "Dini İstismar Eden Terör Örgütlerinin Radikalleşme Süreçleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 22 (2015), ss. 99-122.

[704] Gilbert Ramsay, "Dehumanisation in Religious and Sectarian Violence: The Case of Islamic State", *Global Discourse*, vol. 6, no. 4 (2016), ss. 561-578; Paul G. Kooistra, John S. Mahoney, "The Road to Hell: Neutralization of Killing in War", *Deviant Behavior*, vol. 37, no. 7(2016), ss. 761-783;Simon Cottee, "Mind Slaughter: The Neutralizations of Jihadi Salafism", *Studies in Conflict & Terrorism*, vol. 33, no. 4(2010), ss. 330-352.

olmadığına dair düşünceleri sorulmuştur. Aşağıdaki tablo verilen cevapların dağılımlarını içermektedir:

Tablo 45: Gayr-i Müslimlerle Cihat Amacıyla Uyuşturucu Madde Ticareti

Kâfirler (Gayr-i Müslimler) ile cihad yapma amacıyla, birinin madde eylemlerinde (yetiştirme, satış, kaçakçılık) bulunmasının bir mahzuru yoktur.	Hükümlü		Din Öğreticisi	
	N	%	N	%
Katılıyorum	23	14,6	26	7,8
Kararsızım	19	12,1	33	9,9
Katılmıyorum	115	73,2	276	82,4
Toplam	**157**	**100**	**335**	**100**

Tabloya göre hükümlülerin %14,6'sı ile din öğreticilerinin %7,8'i ilgili konuda bir mahzurun olmadığına katıldıklarını; hükümlülerin %12,1'i ile din öğreticilerinin %9,9'u konuya kararsız kaldıklarını; hükümlülerin %73,2'si ile din öğreticilerinin %82,4'ü katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Hükümlü yakınları ve ilahiyatçı akademisyenlerin tümü bu tutuma katılmamaktadır.

H17, Almanya'da yaşadığı süreçte kimi uyuşturucu madde satıcısı arkadaşının "Bunlar [gayr-i müslimler] her türlü işi yapıyor. Biz de onları zehirliyoruz. Nasıl olsa Müslümanlara vermiyoruz, kâfirlere veriyoruz" dediklerini aktarmaktadır. H69, Almanya'da uyuşturucu madde ticareti yapanların "İçsinler, ölsünler. Ne olursa olsun" dediklerini belirtmektedir. H70 ve H123 de özellikle Avrupa ülkelerindeki uyuşturucu madde satıcılarının bu türde bir dini tutumu benimsediklerini vurgulamaktadır.[705] H140 ise "Katılıyorum. Allah yolunda, Allah için yapıyorlar" ifadeleriyle uyuşturucu madde satıcılığının bir nevi cihat olduğu tutumunu açıkça benimsediğini bildirmektedir.

Raşid'in araştırmasına göre Kur'an-ı Kerim, uyuşturucu madde yetiştirilmesini ya da damıtılmasını Müslümanlara yasaklamış olmasına rağmen Taliban, köylülerin daha fazla afyon yetiştirmesine izin vermiştir. Afgan yetkililerin afyon üretimini serbest bıraktıkları, çünkü afyonun Afganlar ya da Müslümanlar tarafından değil batılı kâfirler tarafından tüketildiğini ileri sürdükleri tespit edilmiştir.[706] H136'nın değindiği gibi[707]

[705] H70: "Almanya'da bunu [uyuşturucu madde ticaretini] böyle [cihat gibi] yapan çok var. Avrupa'da çok fazla var." H123: "Avrupa'da arkadaşlarım vardı. Böyle [cihat gibi] düşünerek yapıyorlardı."
[706] Ahmed Raşid, Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun Taliban, çev. Osman Akınbay, İstanbul: Everest Yayınları, 2001, s. 192.
[707] H136: "Eroin için diyorlar bu sözü. İran eskiden 'gâvura gitsin' diyordu. Şimdi Türkiye'ye satıyorlar."

İran'da olmasa da Afganistan'da cihat amacıyla uyuşturucu madde ticareti meşru görülmektedir.

Cihat algısıyla uyuşturucu madde ticaretini meşrulaştırma tutumu, HY1 ve İLA1'in çevresindeki bireyler nezdinde de kabul görmektedir.[708] Onlara göre Müslümanlar zehirlenmeden veya onlara satış yapılmadan cihat yapılmakta ve hatta bundan elde edilen gelirle ülke ekonomisine katkı sağlanmaktadır. Buradaki meşruluk, doğrudan dini referanslar neticesinde uyuşturucu madde satıcıları için bir dayanak kabul edilmektedir. Ayrıca bu durum, toplum tarafından kabul edilebilir dini bir dayanak görüldüğü için uyuşturucu madde satıcıları toplum tarafından dışlanmamaktadır. Konuyla ilgili toplumsal tepkiler sözlü olmaktan öte gitmemekte ve sosyal ilişkileri azaltmamaktadır.

Kimi hükümlü gibi din öğreticilerinin %7,8'inin cihat amacıyla uyuşturucu madde ticaretinin yapılabileceğini ifade etmesi dikkat çekicidir. Dağılımdaki din öğreticilerinin hiçbiri, anket formuna herhangi bir ifade yazmamıştır. Ancak H93 ve hükümlü yakını HY7 (Erkek-38, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi), kimi din öğreticisinin cihat konusuna olumlu baktıklarını şöyle ifade etmektedir:

- H93: "Mollalar, bir ara fetva veriyorlardı [görüş bildiriyorlardı]. İşte 'gâvurdur, onlara satabilirsiniz' diye. Mesela bazı satıcılar, yurtdışından parayı buraya [Bingöl'e] gönderiyorlardı. Mollalar da bu parayı soruyorlardı. Gönderenler, 'işte biz bununla hayvan falan alacağız' diye, 'olur mu?' diye. Mollalar da 'tabi tabi' diyorlardı, 'gâvur parası sonuçta' diyorlardı. Doksanlar dönemindeydi bu olaylar. Bu fetvayı [görüşü] verenler devlet tarafından atanmış kişilerdi, molla, imamdı. 'Gâvuru zehirliyorsunuz' diye açık açık söylüyorlardı. Tabi bu tür fetvalar [görüşler] cahil kesimdeki insanlarda etkili oluyordu."
- HY7: "… İmamlar 'ottur, günahı yoktur' diye fetva vermemişler. İmamlar, 'gayr-i müslime, gâvura satarsan' diye fetva vermişlerdir [görüş bildirmişlerdir]. 'Hem para kazanın hem gâvuru zehirleyin' diye. Bu fetvayı [görüşü] da âlimler, imam gibi medreseli, mollalar kesinlikle demişlerdir. Bu kişiler, bilgisizliklerinden veya olayı tam anlamadıkları için demişlerdir bence. Fıkıhta, İslam düşüncesinde şey var ya 'eğer onu yenebileceksen, gâvuru yenebileceksen onunla kumar oyna' durumuyla kıyas yapmışlardır… Uyuşturucu madde ticareti yapan yakınım

[708] HY1: "Bazı yakınlarım, 'Ya oradakiler zaten hepsi gâvurdur. Onlar gâvur oldukları için kâfir oldukları için biz de kâfirleri öldürüyoruz. Bir nevi cihat yapıyoruz' şeklinde savunmalar yapıyorlar. Tabi bu konuyla ilgili akrabalarım arasında çok ciddi tartışmalar olmuyor. Böyle lay lay lom şeklinde, yüzeysel boyutta tepki oluyor. Akrabalarım tarafından onlara [uyuşturucu madde satıcısı yakınlarıma] herhangi bir fiziksel dışlanma vs. olmuyor." (Kadın-38, DİKAB Öğretmeni). İLA1: "Avrupa'ya veya Almanya'ya giden bazı gençlerimizin gelip bunu söylediklerini duydum. Birebir onlardan değil duyum olarak. İşte biz Almanya'da, İsviçre'de çalışırken bunu] yapıyorduk [onlara uyuşturucu madde satıyorduk, kâfirlerdi." (İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi).

> ‘Gâvurları zehirliyoruz, hem cihat yapıyoruz hem de para kazanıyoruz. Bizim sayemizde ülkeye dolar, Euro giriyor.”

HY7’ye göre “ottur, günahı yoktur” tutumu, gayr-i müslimlerle cihat yapılması bağlamında toplumdaki bazı molla, şeyh vb. dini önderler tarafından cevaz verilerek meşrulaştırılmaktadır. Böyle bir cevazın verildiğini ısrarla belirten HY7, dini bilgideki ve görüş bildirmedeki eksikliğin buna neden olduğunu ve yanlış kıyas yapıldığını eklemektedir. Ayrıca HY7, uyuşturucu madde satıcısı akrabasının “hem cihat yapıyoruz hem de para kazanıyoruz” ifadelerini kullanarak ülke ekonomisine katkı yaptıkları algısına sahip olduğunu eklemektedir. Bu tutuma doğrudan cevaz veren veya görüş bildiren dini önderlerin de olduğunu iddia eden H93 hem uyuşturucu madde ticaretinin hem de bundan gelen paraların meşrulaştırıldığını ve toplumdaki kimi bireylerce bu meşrulaştırılmış tutumun içselleştirildiğini açıklamaktadır. H93 ve HY7’nin bu iddiaları, buradaki din öğreticilerinin az da olsa katılımı ile teyit edilmektedir.

Sonuç olarak “ottur, günahı yoktur” tutumunun “kâfirleri zehirliyorsunuz, cihat yapıyorsunuz” algısı ile doğrudan ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Din öğreticilerinin az bir oranda katılım gösterdikleri bu algı, bazı hükümlülerin tutumlarında halen daha vardır. Bununla birlikte kimi katılımcı, bu duruma cevaz verildiğini, toplumdaki bazı bireyler tarafından cihat tutumunun benimsendiğini ve cihat etiketinin uyuşturucu madde ticareti etiketinin önüne geçerek uyuşturucu madde eylemlerinin yer yer olumlu sosyo-dini anlamları içerdiğini bildirmektedir. Böylece esrar maddesi eylemleri, cihat algısıyla meşru gösterilmeye çalışılarak birçok uyuşturucu madde suçlusu tarafından günah ve suç olarak addedilmemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmamız, din-suç ilişkisinin negatif yönlerinin araştırılması bağlamında esrar maddesi suçlarının (özellikle Hint keneviri ekimi ve ticaretinin) sıklıkla yaşandığı bir suç ekolojisine sahip olan Bingöl ili evreninde gerçekleştirilmiştir. Hükümlüler, din öğreticileri ve hükümlü yakınları perspektifinden incelenen araştırma konusu, katılımcıların esrar maddesi suçlarına yönelik meşrulaştırma ve nötrleştirme tutumlarının analiz edilmesini içermektedir.

Dinin/dindarlığın suçu/suçluluğu engellediği, suça yönelimde bireyleri önlediği ve kontrol altında tuttuğu kriminolojideki yaygın düşüncelerdendir. Hükümlülerin dindarlıkları ve dini tutumları ise bu yaygın düşünceyle bağdaşmamaktadır. Ancak uyguladığımız dindarlık ölçeğine (*OK-Dini Tutum Ölçeği*) göre, hükümlülerin dindarlıkları ile din öğreticilerinin dindarlıklarının neredeyse aynı düzeyde olduğu görülmüştür. Suç işleyen, suçla ilgili kişi veya durumlarla doğrudan ya da dolaylı ilişkileri olan hükümlülerin dini grupları temsil eden, toplumdaki yüksek dini eğitime sahip ve din öğretimi yapan din öğreticilerine benzer dindarlık oranları göstermesi tartışmalıdır. Buna neden olan noktalardan biri; uyguladığımız ölçeğin suçlu dindarlığını sağlıklı bir şekilde ortaya koyamamasıdır. Yapılan analizler neticesinde uyguladığımız ölçeğin araştırmamızdaki hükümlü dindarlığının saptanmasında işlevsiz olduğu görülmüştür. İkinci nokta ise; hükümlülerin dindarlık düzeylerinin cezaevinde artış gösterdiğidir. Nitekim hükümlülerin dindarlıkları ve dini tutumlarına dair araştırmalarımız, cezaevindeki süreçler içinde değerlendirilmiştir. Cezaevi ortamı, suç olaylarının gerçekleşmesini engellemekte; hükümlülerin bireysel olarak dini yönelimini arttırmakta ve bir iç hesaplaşma ile kendilerini dine adamalarına ve tövbe etmelerine imkân vermektedir. Dolayısıyla araştırmamızdaki hükümlü dindarlığının özellikle cezaevindeki dini tutumlarla ilgili olduğunun altı çizilmelidir.

Hükümlülerin dini yaşayış biçimi bağlamında bir nevi halk dindarlığı eğiliminde oldukları ve dini tutumları zaman ve durumlara göre bireysel olarak yaşadıkları; kendilerine dindarlık ile ilgili soru sorulduğunda ise dindar gözükmek adına yanıltıcı ifadeler kullandıkları saptanmıştır. Hükümlülerin dindarlıkları/dini tutumları, farklı yönlerden araştırıldığında şekilsel, gösterişsel ve gayr-i ahlakidir. Bu bağlamda salih amel işleyen bireyler olarak görünmemektedirler. Dindarlık olgusunu kendi dindarlık algılarıyla bir tutmaya çalışan hükümlüler, dindarlık olgusu ile dindarlık algısı arasındaki

bir çatışmayı ortaya çıkarmaktadır. Özellikle açık bir maddi/ekonomik çıkar söz konusu olduğunda sahip oldukları dini algı ve tutumlar esrar maddesi eylemleri bağlamında sıradanlaşmaktadır. Bu çerçevede dinin önleyici/engelleyici etkisi, suç davranışı için işlevsiz görünmektedir.

Araştırmamızdaki bulgular, hükümlülerin dindarlıkları bağlamında değerlendirildiğinde, bu araştırmadaki din-suç ilişkisinin pozitif olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Aksine bu ilişkinin negatif yönde olduğu gerek hükümlülerin dini tutumlarındaki çelişkiler gerekse hükümlülerin nitel ifadelerindeki tutumlar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Yaptığımız analizlerde de hükümlülerin göstermek istedikleri dindarlık algısı ile gerçekleştirdikleri dini tutumları arasında oldukça tutarsız bir ilişkinin varlığını görmekteyiz. Dolayısıyla araştırmamızdaki din-suç ilişkisinin negatif yönde olduğu hipotezimiz (H_1) doğrulanmıştır.

Uyuşturucu madde ticareti veya kaçakçılığı, hükümlülerin birçoğunda zor zamanların (işsizlik, borçlanma, acil maddi ihtiyaç vb.) bir kurtuluş yolu olarak görülmektedir. Burada uyuşturucu madde ticareti, bireyleri kültürel başarı hedeflerine ulaştırmasına fayda veren bir araç olarak düşünülmekte ve kısa zamanda 'köşeyi dönme' ve 'çok para kazanma' algısıyla benimsenmektedir. Dolayısıyla İslam dinin helal kazanca verdiği önemin hükümlülerin dini tutumlarında görülmediği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda uyuşturucu madde suçlarının hükümlülerde gerçekleştirdiği maddi çıkarcı gerilim, dindarlığın davranış boyutundaki etkinliğini zayıflatarak nötrleştirici ve meşrulaştırıcı bir suçlu dindarlığı oluşturmaktadır (H_2).

Uyuşturucu madde kullanmak, birçok ekonomik durumu beraberinde getirmektedir. Maddi olarak uyuşturucu madde almaya güç yetiremeyen birçok hükümlü gerek uyuşturucu madde eylemlerine yönelik bilgileri gerekse ek gelir ya da maddi getiri beklentisi nedeniyle uyuşturucu madde satıcısı olmaktadır. Özellikle maddi durumların yeterli olmadığı zamanlarda kullanıcılar için satıcılık bir fırsat olarak görülmekte ve dolayısıyla her kullanıcıyı bir satıcı adayı yapmaktadır. Bulgularımıza göre "her kullanıcı, bir satıcı adayıdır" mottosu bağlamında özellikle esrar maddesi kullanımının uyuşturucu madde satıcılığına yönelimi arttırdığına dair hipotezimizin (H_3) geçerli görüldüğü ortaya çıkmıştır.

Esrar maddesinin bilinirliliğinin ve kullanım sıklığının Bingöl'deki uyuşturucu madde algısına da etki ettiği saptanmıştır. Birçok hükümlünün özellikle esrar maddesini

kullandıkları ve diğer maddeleri kullanmaktan çekindikleri görülmüştür. Kimyasal uyuşturucu maddelerin organik olmaması, çeşitli damıtma işlemlerinden geçirilmesi, kimyevi etkenleri barındırması gibi durumlar nedeniyle tıpkı alkollü içeceklerin İslam dininde açık bir şekilde yasak olması gibi hükümlülerin bu maddeleri tercih etmedikleri veya etseler de dini tutumları sebebiyle uzak durmaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Esrar maddesi kullanımı, kimyasal uyuşturucu maddeler dışında alkollü içecekler, sigara ve hatta reçeteli psikolojik ilaçlar ile zarar bağlamında karşılaştırılmaktadır. Hükümlüler, esrar maddesi kullanımını meşrulaştırmak için esrar maddesinin bireye zararının olmadığını veya zararı varsa da sigara, alkol veya reçeteli ilaçlar kadar olmadığını karşılaştırma yaparak rasyonelleştirmeye çalışmaktadır. Özetle; araştırmamızdaki bulgular neticesinde esrar maddesinin diğer kimyasal uyuşturucu maddeler, alkollü içecekler ve sigara gibi tütün mamullerine göre ayrı bir konumda ve daha meşru gösterildiği (H_4); buna bağlı olarak da esrar maddesi ile ilgili suç eylemlerinin diğer kimyasal uyuşturucu maddelere göre Bingöl'de daha fazla yapıldığı (H_5) hipotezleri doğrulanmıştır.

Esrar maddesi eylemleri için ifade edilen ve daha ziyade içilmesini meşru göstermek için kullanılan "ottur, günahı yoktur" söylemi, katılımcılarımızın büyük bir çoğunluğuna göre toplumda sıklıkla duyulmaktadır (H_6). Bu ifadenin duyulmadığı veya bilinmediği bir sosyal grubun olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim bu kullanım, dini hassasiyetlerin oldukça yüksek olduğu dini gruplar (din görevlileri, din eğitimcileri, ilahiyatçı akademisyenler) içerisinde de duyulmuştur.

Din öğreticilerinin, istisnalar hariç, genel manada Hint kenevirinin meşru ve kanuni kullanıma ilişkin olarak dağılım gösterdikleri, ancak hükümlülerin esrar maddesi kullanımını birtakım karşılaştırmalar yaparak gerek dini gerekse sosyal olarak meşrulaştırdıkları görülmüştür. Hükümlülerin esrar maddesini diğer toprak mahsulleriyle; alkollü içeceklerle veya kimyasal uyuşturucu maddelerle; sigara vb. tütün mamulleriyle; diğer ülkelerdeki kullanım meşruluğuyla ve dini kaynaklarla/referanslarla karşılaştırma yaparak esrar maddesi eylemlerini günah ve suç olarak görmedikleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla hükümlülerin genel olarak esrar maddesi eylemlerini günah ve suç olarak görmedikleri; görseler bile bunu çeşitli sosyal, kültürel, tıbbi ve dini faktörler aracılığıyla nötrleştirmeye çalıştıkları tespit edilmiş olup kendilerinin suçsuz ve günahsız birer birey olduklarına inandırma çabasına girdikleri sonucuna varılmıştır (H_8).

Özellikle sigara vb. tütün kullanımı dini meşrulaştırılmanın yapılmaya çalışıldığı önemli bir konudur. Bu konuda istisnai kimi din öğreticisi de aynı fikirde olup hükümlülerin düşüncelerine benzer bir biçimde "varsa sigara kadar günahtır veya değildir" tutumunu benimsedikleri görülmüştür. Bu tutumun "ottur, günahı yoktur" algısıyla oldukça ilgili olduğu saptanmıştır.

"Ottur, günahı yoktur" algısının ne olduğu; bunun bir fetva mı, söylenti mi veya bir sosyal temsil mi olduğu; katılımcıların bu algıyı hangi açıdan kabul ettikleri sorgulanmıştır. Araştırmamızdaki hükümlülerin ve din öğreticilerinin geneli, istatistiki olarak bu söylemin doğru bir ifade olmadığını, ancak birileri tarafından bunun kabul gördüğünü belirtmiştir. Nitekim hükümlüler, din öğreticileri ve hükümlü yakınlarından bazı katılımcılar da "ottur, günahı yoktur" ifadesine açıkça katılmaktadır. Bununla birlikte "ottur, günahı yoktur" ifadesinin cevaz mahiyetinde kimi din görevlisi veya dini önder (molla, şeyh vd.) tarafından görüş olarak bildirildiğine dair bir tutum vardır. Bu tutum, Bingöl toplumundaki bir sosyal temsil olarak ortaya çıkmaktadır (H_7). Aksine esrar maddesinin meşru gösterilmesine dair dini otoritelerden veya yetkili mercilerden alınan bir fetva bulunmamaktadır.

Araştırmamızın bulgularına göre "ottur, günahı yoktur" minvalinde bir görüşün hiç bildirilmediği tutumu benimsenmemektedir. Bilakis gerek din görevlileri gerekse din eğitimcileri, hükümlülerin iddia ettiği üzere böyle bir cevazın/görüşün birileri tarafından verildiğini açıkça ifade etmektedir. Böyle bir görüşün bildirildiğini düşünseler de katılımcıların geneli, maddi/manevi çıkarları olan veya fetva ehli olmayan birileri tarafından bu cevazın verildiğini düşünmektedir. Bunun yanı sıra kimi din öğreticisi, hükümlülerin de iddia ettiği gibi böyle bir cevazın esrar maddesini kullanan, satan veya bundan rant elde eden kişiler tarafından verildiğini, ancak bu türdeki din görevlilerinin veya dini önderlerin çok fazla olmadığını, istisnai olduklarını ifade etmektedir. Araştırmalarımızın verilerine göre istisnai de olsa kimi din görevlisinin veya dini önderin esrar maddesi eylemleri için ifade edilen "ottur, günahı yoktur" şeklinde bir cevazı verdikleri sonucuna varılmıştır (H_9). Bu cevazı veren kişilerin bazıları, esrar maddesi kullanıcısı veya ailesinde, akrabasında esrar maddesi kullanan, satan ve kaçakçılığını yapan bireylerin bulunduğu kimselerdir. Dolayısıyla bu kimselerin kendilerinin, aile ve akrabalarındaki kimselerin toplumdaki konumlarını dini anlamda sarsmamak ve hatta meşru göstermek için bu minvalde bir söylemi açıkça ifade etikleri görülmektedir.

Uyuşturucu madde kullanmasalar veya sosyal çevrelerinde uyuşturucu madde eylemlerinde bulunan kimseler olmasa da kimi din görevlisinin Hint kenevirinin sırf bir bitki, yani "ot" olması, diğer toprak mahsullerinden farkının olmaması nedeniyle bir nevi "Allah'ın otu, ne günahı olabilir" tutumunda oldukları bizzat tarafımızca tespit edilmiştir. Diğer yandan Kur'an-ı Kerim'de açıkça esrar maddesini veya uyuşturucu maddeleri yasaklayan bir ayetin olmaması, hükümlülerin meşrulaştırma tutumlarındaki önemli gördükleri argümanlardandır. Benzer tutum, bir-iki din öğreticisinde de görülmüş ve böylece bu konuyu toplumda bu şekilde temellendiren dini önderlerin var olduğunu söylemeyi mümkün kılmıştır.

Özetle "ottur, günahı yoktur", "vur dumana, gel imana" ve "kâfirleri zehirliyoruz, cihat yapıyoruz" gibi söylemlerin başta toplumsal olmak üzere dini bağlamda da tarihi bir geçmişinin olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmalarımıza göre geçmişte Hint keneviri ekiminin ve kullanımının bu bölgede yaygın olduğu, çeşitli tıbbi durumlarla birlikte farklı kültürel kullanım alanlarına sahip olduğu görülmüştür. Ancak özellikle 1990'lı yıllarda bölgedeki PKK terör örgütünün etkisi ile bu yaygınlık gerek ekonomik gerekse ideolojik faktörlerin etkisiyle artmıştır. Bu durum Bingöl toplumunun muhafazakâr ve devletçi yapısı nedeniyle esrar maddesi eylemlerine olan bakışa olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla birlikte o yıllarda yurtdışına giden birçok kişi, esrar maddesinin ciddi bir ekonomik getiri fırsatı olduğunu keşfetmiştir. Kendileri kullanmasalar da gayr-i müslimlere satarak para kazanabilecekleri bu fırsatı, bölgedeki ileri gelen dini önderlere danışmışlardır. Gerek Hint keneviri hakkındaki bilgi yetersizliği gerekse maddi getirisi bağlamında bilinçli veya bilinçsiz olarak esrar maddesi "ottur, günahı yoktur" şeklinde meşru gösterilmiştir. Hint keneviri ekiminin, satıcılığının ve kaçakçılığının artmasıyla toplumda bu işleri yapanların sosyal statüleri ve ekonomik refahları hızlı bir şekilde artmış ve çiftçilikten, hayvancılıktan elde ettiği geliri yeterli görmeyen, işsizlikten bunalan ya da direkt bu işleri düşünen kişiler için esrar maddesi eylemleri önemli bir gelir kapısı olmuştur. Devlet yetkililerinin tüm önlemlerine karşın bölgedeki ekonomik refah düzeyinin az olması ve dini meşrulaştırıcı kaynakların/referansların ve söylemlerin yaygınlık kazanması, esrar maddesi suçlarının/suçlularının dışlanmamasına neden olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde ise birçok kesim tarafından bu tür eylemler yapılır hale gelmiştir. Yasaklanan ve ceza alınan uyuşturucu madde eylemleri, toplumdaki genç neslin meslek olarak gördüğü ve

yapılmasında sakınca olmadığını düşündükleri fiiller olmuştur. Özellikle atalarının, babalarının veya toplumdaki ekonomik statüsü yüksek olan bireylerin uyuşturucu madde eylemleriyle ilgili geçmişi buna oldukça etki etmiştir. Günümüzde ise bu meşrulaştırıcı tutum ve algı halen daha devam etmektedir. Buna karşın eskiden olduğu gibi günümüzde "ottur, günahı yoktur" cevazını verecek din görevlilerinin veya dini önderlerin çok az veya istisnai oldukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, esrar maddesi davranışları, zarar ve bağımlılık bağlamında sigara, diğer kimyasal uyuşturucu maddeler, alkollü içecekler veya reçeteli ilaçlar ile karşılaştırılarak kullanılmasında bir mahzur görülmemekte ve hatta kimi katılımcıya göre esrar maddesi daha tercih edilir olmakta ve nötrleştirilmektedir. Dini bağlamda üzüm, domates, biber gibi toprak mahsullerine benzetilen Hint keneviri, Kur'an-ı Kerim'de açıkça yasak olmaması; kimi din öğreticilerinin kullanması, kullanan veya satanları koruması veya onlardan maddi/manevi çıkarlarının olması ve toplumda "ottur, günahı yoktur" tutum ve algısının oldukça yaygınlık kazanması nedenleriyle meşrulaştırılmaktadır. Esrar maddesi satıcılığının sadaka, zekât, hayır/hasenat ve hac umre gibi dini aktivitelerle aklanması/aklanmaya çalışılması ve ayrıca bir nevi cihat yapılarak ülke ekonomisine katkı sunulduğunun belirtilmesi şeklindeki tutumlar, dini meşrulaştırmanın sosyal tezahürleridir. Dolayısıyla nerede olursa olsun birçok suçlu kendini veya yaptıkları eylemi nötrleştirme ve meşru gösterme çabasına girmektedir. Araştırmamıza konu edinilen uyuşturucu madde suçları da gerek birçok hükümlü gerekse istisnai din öğreticileri tarafından nötrleştirilmekte ve meşrulaştırılmaktadır. Bu araştırmanın uyuşturucu madde suçları ile ilgili yapılacak olan diğer çalışmalara, araştırdığımız perspektiften fayda vereceğini ve bölgede gerçekleştirilecek uyuşturucu madde politikalarına yön vereceğini ummaktayız.

KAYNAKLAR

AÇIKGÖZ Namık, *Kahvenâme (Klasik Türk Edebiyatında Kahve)*, Ankara: Akça Yayınları, 1999.

ADAMCZYK Amy, Ian PALMER, "Religion and Initiation into Marijuana Use: The Deterring Role of Religious Friends", *Journal of Drug Issues*, vol. 38, no. 3 (2008), ss. 717-741.

ADLER Freda, Gerhard O. W. MUELLER, Jana GREKUL, William S. LAUFER, *Criminology*, 1st Canadian edt., Canada: The McGraw-Hill Companies, 2009.

AGNEW Robert, "A General Strain Theory of Community Differences in Crime Rates", *Journal of Resarch in Crime and Delinquency*, vol. 36, no. 2 (1999), ss. 125-155.

AGNEW Robert, *Pressured into Crime: An Overview of General Strain Theory*, Los Angeles: Roxbury Publishing Company, 2006.

AHATLI Erdinç, "Uyuşturucu ve Bağımlılık Yapan Maddeler Konusuna İslâmın Bakışı", 2020, https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=16197, (05.08.2020).

AICHORN August, "Wayward Youth", *Classics of Criminology*, ed. Joseph E. Jacoby, IL: Moore Publishing Company, 1979, ss. 120-124.

AKERS Ronald L., *Deviant Behavior: A Social Learning Approach*, California: Wadsworth Publishing Company, 1973.

AKERS Ronald L., Marvin D. KROHN, Lonn LANZA-KADUCE, Marcia RADOSEVICH, "Social Learning and Deviant Behavior: A Specific Test of a General Theory", *American Sociological Review*, vol. 44, no. 4 (1979), ss. 636-655.

AKERS Ronald L., Wesley G. JENNINGS, "Social Learning Theory", *21st Century Criminology A Reference Handbook*, ed. J. Mitchell Miller, California: SAGE Publications, 2009, ss. 323-331.

AKSOY Nazire Erinç, *The Relationship Between Religiosity and Crime*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Orta Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

ALACAKAPTAN Uğur, *Suçun Unsurları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.

ALARID Leanne Fiftal, Velmer S. BURTON, Jr., Francis T. CULLEN "Gender and Crime among Felony Offenders: Assessing the Generality of Social Control and Differential Association Theories", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 37, no. 2 (2000), ss. 171-199.

ALLPORT Gordon W., *The Individual and His Religion*, New York: Macmillan Publisher, 1960.

AMERICAN THORACIC SOCIETY, "Study Finds No Link Between Marijuana Use And Lung Cancer",2006, www.sciencedaily.com/releases/2006/05/060526083353.htm, (17.04.2020).

AMOATENG Acheampong Y., Stephen J. BAHR, "Religion, Family, and Adolescent Drug Use", *Sociological Perspectives*, vol. 29, no. 1 (1986), ss. 53-76.

AMONINI Claudia, Robert J. DONOVAN, "The Relationship Between Youth's Moral and Legal Perceptions of Alcohol, Tobacco and Marijuana and Use of These Substances", *Health Education Research*, vol. 21, no. 2 (2006), ss. 276-286.

ANAYURT Ömer, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 11. b., Ankara: Seçkin Yayınları, 2011.

ARISTOTELES, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2014.

ARISTOTELES, *Politika*, çev. Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları, 1975.

ARSENEAULT Louise, Mary CANNON, John WITTON, Robin M. MURRAY, "Causal Association Between Cannabis and Psychosis: Examination of the Evidence", *British Journal of Psychiatry*, vol. 184, no. 2 (2004), ss. 110-117.

ARSLANTÜRK Zeki, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, 4. b., İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

ARVANITES Thomas M., Robert H. DEFINA, "Business Cycles and Street Crime", *Criminology*, vol. 44, no. 1 (2006), ss. 139-164.

ASBRIDGE Mark, Jenna VALLERIANI, Judith KWOK, Patricia G. ERICKSON, "Normalization and Denormalization in Different Legal Contexts: Comparing Cannabis and Tobacco", *Drugs: Education, Prevention and Policy*, vol. 23, no. 3 (2016), ss. 212-223.

AZİZ Aysel, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, 12. b., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

BAHAR Halil İbrahim, *Çözüm Süreci*, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, 2013.

BAIER Colin J., Bradley R. E. WRIGHT, "If You Love Me, Keep My Commandments: A Meta-Analysis of the Effect of Religion on Crime", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 38, no. 1 (2001), ss. 3-21.

BAL Hüseyin, *Hukuk Sosyolojisi*, 3. b., Isparta: Fakülte Kitapevi Yayınları, 2012.

BALCI Ali, *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknikler ve İlkeler*, 13. b., Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2009.

BALCIOĞLU İbrahim, M. Kerem DOKSAT, Oğuz TAN, "Madde Bağımlılığı, Göç ve Suç", *Yeni Symposium: Psikiyatri, Nöroloji ve Davranış Bilimleri Dergisi*, C. 39, S. 4 (2001), ss. 185-191.

BALTACI Vahit, *Yeni TCK ve CMK'da Terör Suçları ve Yargılaması*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007.

BASSIONY Medhat, "Substance Use Disorders in Saudi Arabia: Review Article", *Journal of Substance Use*, vol. 18, no. 6 (2013), ss. 450-466.

BAŞOĞLU Tuncay, "Uyuşturucu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Merkezi (İSAM), C. 42, 2012, ss. 248-253.

BAYNAL Fatma, "Türkiye'de Dindarlık Üzerine Kullanılan Ölçeklere Yönelik Sorunlar ve Öneriler", *Din Psikolojisi Güncel Durum Analizi*, ed. Yahya Turan, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, ss. 263-286.

BAYTOP Turhan, "Esrar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, ss. 431-432.

BEBEK Adil, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Merkezi (İSAM), C. 7, 1993, ss. 469-470.

BECCARIA Cesare, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, 6. b., çev. Sami Selçuk, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2016.

BECKER Gary S., "Crime and Punishment: An Economic Approach", *Journal of Political Economy*, vol. 76, no. 2 (1968), ss. 169-217.

BECKER Howard S., *Haricîler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, çev. Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınları, 2017.

BEKİ Abdulaziz, "Klasik Medrese Geleneğinin Bingöl'ün Sosyo-Kültürel Yapısına Katkısı", *II. Bingöl Sempozyumu (25-27 Temmuz 2008)*, 2. b., ed. Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Çapak, Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, ss. 673-710.

BENDA Brent B., "An Examination of a Reciprocal Relationship Between Religiosity and Different Forms of Delinquency Within a Theoretical Model", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 34, no. 2 (1997), ss. 163-186.

BENDA Brent B., Robert Flynn CORWYN, "Religion and Delinquency: The Relationship after Considering Family and Peer Influences", *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 36, no. 1 (1997), ss. 81-92.

BİLGİÇ Şükrü, "Mahkûmların Suç Algısı", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 16, Özel Sayı I (2014), ss. 8-17.

BİLGİN Beyza, "Din Eğitimin Genel Eğitimdeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 24, S. 1 (1981), Ss. 469-483.

BİLGİN Vejdi, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş*, 4. b., İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2012.

BİLGİN Vejdi, *Sosyal Çözülme ve Din*, Samsun: Etüt Yayınları, 1997.

BİNGÖL İLİ SOSYAL ANALİZ ÇALIŞMASI, ed. Adem Solak, Ankara: HEGEM Vakfı Yayınları, 2016.

BJORNEHED Emma, "Narco-Terrorism: The Merger of the War on Drugs and the War on Terror", *Global Crime*, vol. 6, no. 3-4 (2004), ss. 305-324.

BLUMER Herbert, *Symbolic lnteractionism: Perspective and Method*, New Jersey: Prentice Hall, 1986.

BONGER William A., *Criminality and Economic Conditions*, trans. by Henry P. Horton, Boston: Little, Brown and Company, 1916.

BOUFFARD Leana A., "Age and Crime", *21st Century Criminology A Reference Handbook*, ed. J. Mitchell Miller, California: SAGE Publications, 2009, ss. 28-35.

BOZKURT Musa, *Yasadışı Madde Kullanımında Karanlık Alan: Bingöl İlinde Resmi Kayıtlara İntikal Etmemiş Yasadışı Madde Kullanım Profili*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, 2018.

BRAITHWAITE John, "Reintegrative Shaming, Republicanism, and Policy", *Crime and Public Policy: Putting Theory to Work*, ed. Hugh D. Barlow, Boulder: Westview Press, 1995, ss. 191-205.

BRAITHWAITE John, *Crime, Shame and Reintegration*, New York: Cambridge University Press, 1989.

BRAME Robert, Alex R. PIQUERO, "Selective Attrition and the Age-Crime Relationship", *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 19, no. 2 (2003), ss. 107-127.

BRAUER Jonathan R., Charles R. TITTLE, "Social Learning Theory and Human Reinforcement", *Sociological Spectrum,* vol. 32, no. 2 (2012), ss. 157-177.

BROWNFIELD David, Ann Marie SORENSON, "Religion and Drug Use Among Adolescents: A Social Support Conceptualization and Interpretation", *Deviant Behavior,* vol. 12, no. 3 (1991), ss. 259-276.

BRYANT Kevin M., "Quetelet, Adolphe", *Encyclopedia of Criminology, Volume 3*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, ss. 1362-1363.

BURAN Ahmet, Berna Yüksel ÇAK, *Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

BURAN Ahmet, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Dil Atlası*, İstanbul: Biyografi Yayıncılık, 2009.

BURDETT Kenneth, Ricardo LAGOS, Randall WRIGHT, "Crime, Inequality and Unemployment", *American Economic Review*, vol. 93, no. 5 (2003), ss. 1764- 1777.

BURGESS Ernest W., "The Growth of The City: An Introduction to a Research Project", *The City: Suggestions for Investigation of Human Behavior in The Urban Environment*, ed. Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Chicago: The University of Chicago Press, 1992, ss. 47-62.

BURGESS Robert L., Ronald L. AKERS, "A Differential Association Reinforcement Theory of Criminal Behavior", *Social Problems*, vol. 14, no. 1 (1966), ss. 128-147.

BURKETT Steven R., "Perceived Parents' Religiosity, Friends' Drinking, and Hellfire: A Panel Study of Adolescent Drinking", *Review of Religious Research*, vol. 35, no. 2 (1993), ss. 134-154.

BURKETT Steven R., Bruce O. WARREN, "Religiosity, Peer Associations and Adolescent Marijuana Use: A Panel Study of Underlying Causal Structures", *Criminology*, vol. 25 no. 1, (1987), ss. 109-131.

BURKETT Steven R., Mervin WHITE, "Hellfire and Delinquency: Another Look", *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 13, no. 4 (1974), ss. 455-462.

BUYANKARA Mahmut, "Bingöl Ailesinde Sosyal Değişme", *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2 (2016), ss. 73-86.

BÜYÜKÖZTÜRK Şener, Özcan E. AKGÜN, Şirin KARADENİZ, Funda DEMİREL, Ebru Kılıç ÇAKMAK, *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 25. b., Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018.

CAN Abdullah, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, 5. b., Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017.

CHADWICK Bruce A., Brent L. TOP, "Religiousity and Delinquency among LDS Adolescent", *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 32, no. 1 (1993), ss. 51-67.

CHEN Amanda L. C., Thomas J. H. CHEN, Eric R. BRAVERMAN, Vanessa ACURI, Mallory KERNER, Michael VARSHAVSKIY, Dasha BRAVERMAN, William B. DOWNS, Seth H. BLUM, Kimberly CASSEL, Kenneth BLUM, "Hypothesizing that Marijuana Smokers are at a Significantly Lower Risk of Carcinogenicity Relative to Tobacco-Non-Marijuana Smokers: Evidenced Based on Statistical Reevaluation of Current Literature", *Journal of Psychoactive Drugs*, vol. 40, no. 3 (2008), ss. 263-272.

CHITWOOD Dale, Michael WEISS, Carl LEUKEFELD, "A Systematic Review of Recent Literature on Religiosity and Substance Abuse", *Journal of Drug Issues*, vol. 38, no. 3 (2008), ss. 653-688.

CLOWARD Richard, "Illegitimate Means, Anomie, and Deviant Behavior", *American Sociological Review*, vol. 24, no. 2 (1959), ss. 164-176.

CLOWARD Richard, Lyloyd OHLIN, *Deliquency and Opportunity: A Theory of Deliquent Gangs*, Glencoe: The Free Press, 1960.

COCHRAN John K., Peter B. WOOD, Bruce J. ARNEKLEV, "Is the Religiosity-Delinquency Relationship Spurious?: A Test of Arousal and Social Control Theories", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 31, no. 1 (1994), ss. 92-103.

COCHRAN John K., Ronald L. AKERS, "Beyond Hellfire: An Exploration of the Variable Effects of Religiosity on Adolescent Marijuana and Alcohol Use", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 26, no. 3 (1989), ss. 198-225.

COHEN Albert K., *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, Illinois: The Free Press, 1955.

COHEN Joseph, "The Geography of Crime", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 217, no. 1 (1941), ss. 29-37.

COLEMAN James W., *Criminal Elite: Understanding White Collar Crime*, New York: Saint Martin's Press, 1998.

COLVIN Mark, *Crime and Coercion: An Integrated Theory of Chonic Criminality*, New York: Saint Martin's Press, 2000.

CONKLIN John E., "Criminal Environment and Support for the Law", *Law and Society Review*, vol. 6, no. 2 (1971), ss. 247-266.

COOMBER Ross, *Pusher Myths: Re-situating the Drug Dealer*, London: Free Association Books, 2006.

CORNELL Svante E., "Narcotics, Radicalism, and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan", *Terrorism and Political Violence*, vol. 17, no. 4 (2005), ss. 619-639.

COSER Lewis A., *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler*, çev. Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman, Ankara: De Ki Basım Yayım, 2015.

COTTEE Simon, "Mind Slaughter: The Neutralizations of Jihadi Salafism", *Studies in Conflict & Terrorism*, vol. 33, no. 4 (2010), ss. 330-352.

COWLING Mark, *Marksizm ve Kriminoloji Teorisi Kavramsal Araçlar ve Eleştirel Bir Değerlendirme*, çev. Dafne Yeşilsu, Ankara: NotaBene Yayınları, 2008.

CÖMERTLER Necmiye, Muhsin KAR, "Türkiye'de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Yatay Kesit Analizi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 62, S. 2 (2007), ss. 37-57.

CRESWELL John W., *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, çev. Akif Avcu vd., İstanbul: EDAM Yayınları, 2019.

CROMWELL Paul, Quint THURMAN, "The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters", *Deviant Behavior*, vol. 24, no. 6 (2003), ss. 535-550.

ÇELİK Ahmet, Erkan SEZGİN, "Tarihsel Perspektiften Uyuşturucu İle Mücadele Politikaları ve Alternatif Politika Yaklaşımları", der. Hakan Cem Çetin, Ahmet

Çelik, Erkan Sezgin, *Uyuşturucuyla Mücadele Politikaları ve Yeni Trendler*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2016, ss. 3-26.

ÇELİK Oktay, "Dini İstismar Eden Terör Örgütlerinin Radikalleşme Süreçleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 22 (2015), ss. 99-122.

ÇETİN Hakan Cem, Hacı DURU, "Bitmeyen Savaş: Diyarbakır'da Terör-Uyuşturucu İlişkisi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 2 (2015), ss. 33-44.

ÇİFTÇİ Adil, *Din Sosyolojisi ve Modernlik -Toplum Yazıları I-*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

DANESHMANDAN Naeimeh, Hooman NARENJIHA, Shervin ASSARI, Kamal TAHRANI, "Initiation to The First Drug Use Among Substance-Dependent Persons in Iran", *Substance Use & Misuse*, vol. 46, no. 9 (2011), ss. 1124-1141.

DECORTE Tom, "Small-Scale Web Survey of 687 Small-Scale Growers in Belgium", *Contemporary Drug Problems*, vol. 37, no. 2 (2010), ss. 341-370.

DECORTE Tom, "The Case for Small-Scale Domestic Cannabis Cultivation", *International Journal of Drug Policy*, vol. 21, no. 4 (2010), ss. 271-275.

DEFRONZO Jamesw, "Climate and Crime: Tests of an FBI Assumption", *Environment and Behavior*, vol. 16, no. 2 (1984), ss. 185-210.

DEMİR Ayşe Bilge, "Schopenhauer ve Hegel'de suç kavramı", 2018, https://dusunbil.com/schopenhauer-ve-hegelde-suc-kavrami/, (10.03.2019).

DEMİRBAŞ Timur, *Kriminoloji*, 6. b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

DENTON Barbara, Pat O'MALLEY, "Gender, Trust and Business: Women Drug Dealers in the Illicit Economy", *The British Journal of Criminology*, vol 39, no. 4 (1999), ss. 513-530.

DESMOND Scott A., Jeffery T. ULMER, Christopher D. BADER, "Religion, Self Control, and Substance Use", *Deviant Behavior*, vol. 34, no. 5 (2013), ss. 384-406.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, "Sigaranın haram olduğunu milletimize anlatmalıyız", 2019, https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/24366/sigaranin-haram-oldugunu-milletimize-anlatmaliyiz, (25.04.2020).

DOĞAN Halil İbrahim, Bilal SEVİNÇ, "Suç Teorileri ve Şehir Güvenliği: Bitlis İliyle İlgili Genel Bir Değerlendirme", *Polis Bilimleri Dergisi*, C.13, S. 4 (2011), ss. 27-53.

DOLU Osman, *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, 5. b., Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları, 2015.

DÖNMEZER Sulhi, "Hukuk ve Uyuşturucu, Alışkanlık Yaratıcı Maddeler (Kriminolojik Yaklaşım)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 43 (1987), ss. 457-474.

DÖNMEZER Sulhi, "Uyuşturucu Maddelerin Hukuk ve Kriminoloji İle İlgili Bazı Yönleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 36, S. 1-4, 1970, ss. 1-14.

DÖNMEZER Sulhi, *Kriminoloji*, 7. b., İstanbul: Filiz Kitapevi, 1984.

DÖNMEZER Sulhi, Sahir ERMAN, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku Genel Kısım I*, 11. b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1994.

DÖNMEZER Sulhi, Sahir ERMAN, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku Genel Kısım II*, 10. b., İstanbul: Beta Yayım Dağıtım, 1994.

DURKHEIM Emile, *İntihar Bir Toplumbilim İncelemesi*, çev. Z. Zühre İlkgelen, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013.

DURKHEIM Emile, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev. Özcan Doğan, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2014.

EDMARK Karin, "Unemployment and Crime: Is There a Connection?", *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 107, no. 2 (2005), ss. 353-373.

EHRLICH Isaac, "Participation in Illegitimate Activities: A Theoretical and Empirical Investigation", *Journal of Political Economy*, vol. 81, no. 3 (1973), ss. 521-565.

EKER Ahmet, "Kontrol Teorileri", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, ss. 99-139.

ELIFSON Kirk W., David M. PETERSEN, C. Kirk HADAWAY, "Religiosity and Delinquency: A Contextual Analysis", *Criminology*, vol. 21, no. 1 (1983), ss. 505-527.

ENGELS Friedrich, *The Condition of the Working-Class in England in 1844*, London: Allen & Unwin, 1943.

ENSARİ Abdurrahman, "Bingöl'de Taziye Geleneği", *I. Bingöl Sempozyumu (10-11 Haziran 2006)*, 2. b., Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, ss. 375-383.

ER İzzet, *Din Sosyolojisi*, 2. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.

ERDEM Gizem, Ceyda Y. EKE, Kültegin ÖGEL, Sevil TANER, "Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı", *Bağımlılık Dergisi*, C. 7, S. 3 (2006), ss. 111-116.

ERDİNÇ F. Cengiz, *Overdose Türkiye: Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

ERDOĞAN Suat, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu (Mümâselet)*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014.

EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION (EMCDDA), "Penalties for drug law offences in Europe at a glance", 2009, http://www.emcdda.europa.eu/publications/content/drug-law-penalties-at-a-glance_en#downloadData, (28.09.2019).

EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION (EMCDDA), *European Drug Report 2019: Trends and Developments*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.

EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION (EMCDDA), "Heroin hub-publications, news, data and more", 2019, http://www.emcdda.europa.eu/topics/heroin, (28.09.2019).

FÁBREGAS Josep M., Debora GONZALEZ, Sabela FONDEVILA, Marta CUTCHET, "Assessment of addiction severity among ritual users of ayahuasca", *Drug and Alcohol Dependence*, vol. 111, no. 3 (2010), ss. 257-261.

FARMER Antoinette Y., Kristen M. BROWN, "Parental Religious Service Attendance and Adolescent Substance Use", *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, vol. 32, no. 1 (2013), ss. 84-101.

FELBAB-BROWN Vanda, "Kicking the opium habit?: Afghanistan's drug economy and politics since the 1980s", *Conflict, Security & Development*, vol. 6, no. 2 (2006), ss. 127-149.

FERRI Enrico, *Criminal Sociology*, New York: D. Appleton and Company, 1896.

FICHTER Joseph H., *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi, Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.

FLEETWOOD Jeneffer, “Keeping out of Trouble: Female Crack Cocaine Dealers in England”, *European Journal of Criminology*, vol. 11, no. 1 (2014), ss. 91-109.

FORD Julie M., Andrew A. BEVERIDGE, “Neighborhood Crime Victimization, Drug use and Drug Sales: Results from the ‘Fighting Back’ Evaluation”, *Journal of Drug Issues*, vol. 36, no. 2 (2006), ss. 393-416.

FOUCAULT Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, 5. b., çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitapevi, 2013.

FREUD Sigmund, *Psikanaliz Üzerine*, 7. b., çev. A. Avni Öneş, İstanbul: Say Yayınları, 1994.

FREYER Hans, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.

GAROFALO Raffaele, *Criminologia Suç, Suçlu ve Ceza*, çev. Muhittin Göklü, İstanbul: Nurgök Matbaası, 1957.

GHANE Talat, Nasim ZAMANI, Hossein HASSANIAN-MOGHADDAM, Ali BEYRAMI, Alireza NOROOZI, “Lead Poisoning Outbreak Among Opium Users in The Islamic Republic of Iran, 2016–2017”, *Bull World Health Organ*, vol. 96, no. 3 (2018), ss. 165-172.

GHIABI Maziyar, Masoomeh MAAREFVAND, Hamed BAHARI, Zohreh ALAVI, “Islam and Cannabis: Legalisation and Religious Debate in Iran”, *International Journal of Drug Policy*, vol. 56 (2018) ss. 121-127.

GIBSON Chris L., Holly Ventura MILLER, “Neighborhood Influences on Crime”, *21st Century Criminology: A Reference Handbook*, ed. J. Mitchell Miller, California: SAGE Publications, 2009, ss. 110-117.

GIDDENS Anthony, Philip W. SUTTON, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, 3. b., çev. Ali Esgin, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018.

GIDDENS Anthony, *Sosyoloji*, çev. Hüseyin Özel, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.

GLOCK Charles Y., “Dindarlığın Boyutları Üzerine”, çev. M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, der. Yasin Aktay, M. Emin Köktaş, 3. b., Ankara: Vadi Yayınları, 2007, ss. 250-271.

GLOCK Charles Y., Rodney STARK, “On the Study of Religious Commitment”, *Religion and Society in Tension*, Second Edition, Chicago: Rand McNally and Company, 1966, ss. 18-38.

GOFFMAN Erving, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, çev. Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, Suphi Nejat Ağırnaslı, Ankara: Heretik Yayınları, 2014.

GOTTFREDSON Michael R., Travis HIRSCHI, "A General Theory of Crime", *Criminologicial Theory: Past to Present: Essential Readings*, ed. Francis T. Cullen, Robert Agnew, 2. edt., Los Angeles: Roxbury Publishing Company, 2009, ss. 242-244.

GÖKSU Turgut, Muhittin KARAKAYA, "Polisin Sapma Davranışlarının Etiketleme Kuramı Açısından Değerlendirilmesi", Polis Bilimleri Dergisi, C. 11, S. 4 (2009), ss. 27-43.

GÖVER İbrahim Hakan, Dolunay ŞENOL, "Crime as a Social Fact: A Sogiological Analysis", *Journal of Current Researches on Social Sciences*, vol. 7, no. 2 (2017), ss. 191-208.

GROGGER Jeff, "Market Wages and Youth Crime", *Journal of Labor Economics*, vol. 16, no. 4 (1998), ss. 756-791.

GRUNDETJERN Heidi, Sveinung SANDBERG, "Dealing with A Gendered Economy: Female Drug Dealers and Street Capital", *European Journal of Criminology*, vol. 9, no. 6 (2012), ss. 621-635.

GÜL Serdar Kenan, "An Evaluation of the Rational Choice Theory in Criminology", *Girne American University Journal of Social and Applied Science*, vol. 4, no. 8 (2009), ss. 36-44.

GÜNAL Yılmaz, "Kriminoloji ve Metod Meselesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 2 (1972), ss. 47-63.

GÜNAY Ünver, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, Erzurum: Erzurum Kitaplığı Yayınları, 1999.

GÜNDÜZ Hüsnü, "Bingöl'ün Kalkınmasında Tarım ve Hayvancılık", *Cumhuriyet Dönemi Bingöl Sempozyumu (01-03 Kasım 2014)*, ed. İbrahim Çapak, M. Mahfuz Söylemez, Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2016, ss. 101-109.

GÜNDÜZ Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Konya: Vadi Yayınları, 1998.

GÜNEŞ Tacettin, *The Relationship Between Religiosity and Crime: A Case Study on University Students in Turkey*, (Doktora Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

GÜRİZ Adnan, *Hukuk Felsefesi*, 9. b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 2011.

GÜRLER Adem, *Din ve Suç (Hükümlüler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma)*, (Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

GÜVEL Enver Alper, *Suç ve Ceza Ekonomisi*, Ankara: Roma Yayınları, 2004.

HAMMERSVIK Eirik, "Four Barriers and A Set of Values That Prevent Violence Among Cannabis Growers", *International Journal of Drug Policy*, vol. 26, no. 3 (2015), ss. 290-295.

HARMAN Ömer Faruk, "Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Merkezi (İSAM), C. 14, 1996, s. 278-282.

HATTA Zulkarnain A., "Religion and Drug Dependency: A Comparative Study of Malay Male Youth in Malaysia", *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, vol. 29, no. 4 (2010), ss. 337-348.

HAYNIE Dana. L., "Friendship Networks and Delinquency: The Relative Nature of Peer Delinquency", *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 18, no. 2 (2002), ss. 99-134.

HEGEL Friedrich, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1991.

HILL Milton C., Wendi POLLOCK, "Was Hirschi Right?: A National-Level Longitudinal Examination of Religion as a Social Bond", *Deviant Behavior*, vol. 36, no. 10 (2015), ss. 783-806.

HIRSCHI Travis, *Causes of Delinquency*, London: University of California Press, 1969.

HIRSCHI Travis, Michael GOTTFREDSON, "Age and the Explanation of Crime", *American Journal of Sociology*, vol. 89, no. 3 (1983), ss. 552-584.

HIRSCHI Travis, Rodney STARK, "Hellfire and Delinquency", *Social Problems*, vol. 17, no. 2 (1969), ss. 202-213.

HOBBES Thomas, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, 6. b., çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

HOFFMANN John P., Stephen J. BAHR, "Estimating the Prevalence and Frequency of Adolescent Drug Use", *Journal of Drug Issues*, vol. 40, no. 4 (2010), ss. 871-900.

HUANG Chien-Chieh, Derek LAING, Ping WANG, "Crime and Poverty: A Searchtheoretic Approach", *International Economic Review*, vol. 45, no. 3 (2004), ss. 909-938.

IOANNOU Maria, Shannon VETTOR, "Suça İlişkin Toplumsal Açıklamalar", *Suç Psikolojisi*, ed. David Canter, çev. Ali Dönmez, Işıl Çoklar Başer, Meltem Güler, Ankara: İmge Kitabevi, 2011, ss. 81-112.

IRMAK Yılmaz, "Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, C. 17, S. 17 (2018), ss. 191-222.

IŞIK Metin, *Türkiye'de Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile Mücadele Politikasının Stratejik İletişim Yaklaşımı Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

IVERSEN Leslie L., *The Science of Marijuana*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

İBN HALDUN, *Mukaddime*, C. 1, 10. b., Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

İÇLİ Tülin Günşen, Aslıhan ÖĞÜN, *Türkiye'deki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz*, Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları, 1999.

İÇLİ Tülin Günşen, *Kriminoloji*, 9. b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

İĞDE İsrafil, *Mahkumları Suça Yönelten Faktörler ve Din Anlayışları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Üniversitesi Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

JANG Sung Joon, Byron R. JOHNSON, Christopher D. BADER, "The Cumulative Advantage of Religiosity in Preventing Drug Use", *Journal of Drug Issues*, vol. 38, no. 3 (2008), ss. 771-798.

JÄRVINEN Margaretha, Jakob DEMANT, "The Normalisation of Cannabis Use Among Young People: Symbolic Boundary Work in Focus Groups", *Health, Risk & Society*, vol. 13, no. 2 (2011), ss. 165-182.

JENSEN Gary, "Criminology: Historical Development", *Encyclopedia of Criminology, Volume 1*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, ss. 341-347.

JOHNSON Byron R., "Religious Programs and Recidivism Among Former Inmates in Prison Fellowship Programs: A Long-Term Follow-Up Study", *Justice Quarterly*, vol. 21, no. 2 (2004), ss. 329-354.

JOHNSON Byron R., "Suç ve Suçluluğa Çözüm Üretmede Dini Kurumların Rolü", çev. Halide Aslan, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, ed. Peter B. Clarke, çev. ed. İhsan Çapcıoğlu, Ankara: İmge Kitapevi, 2012, ss. 401-424.

JOHNSON Byron R., Spencer De LI, David B. LARSON, Michael MCCULLOUGH, "A Systematic Review of the Religiosity and Delinquency Literature: A Research Note", *Journal of Contemporary Criminal Justice*, vol. 16, no. 1 (2000), ss. 32-52.

KAPLAN Howard B., Jr. Glen C. TOLLE, *The Cycle of Deviant Behavior Investigating Intergenerational Parallelism*, New York: Springer Science Business Media, 2006.

KARASAR Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*, 33. b., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

KARĞIN Vedat, "Anomi ve Gerilim Teorileri", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, ss. 59-97.

KARĞIN Vedat, "Damgalama & Sosyal Reaksiyon Teorileri", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, ss. 143-171.

KARTAL Metin, *İnsanı Suça İten Sebepler ve Kur'an'a Göre Çözüm Yolları*, (Yüksek Lisans Tezi), Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

KENEVİR Fatma, *Kadın Mahkûmlarda Suç ve Din Anlayışı*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

KESKİN Aybek, *Türkiye'de Terör Sorunu ve Sosyal Politika Stratejileri Açısından Çözümleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

KILIÇ Osman, "Öğrenme Teorileri", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, ss. 173-189.

KIZMAZ Zahir, "Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S. 16 (2010), ss. 27-58.

KIZMAZ Zahir, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1 (2005), ss. 189-215.

KIZMAZ Zahir, "Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2 (2003), ss. 279-304.

KIZMAZ Zahir, "Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-II", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler D*ergisi, C. 16, S. 1 (2006), ss. 305-335.

KIZMAZ Zahir, "Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-I" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 12 (2005), ss. 349-377.

KIZMAZ Zahir, "Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S.2 (2004), ss. 291-319.

KIZMAZ Zahir, "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 29, S. 2 (2005), ss. 149-174.

KIZMAZ Zahir, "Suçun Önemli Belirleyenleri Olarak İktisadi Etkenler: İşsizlik ve Suç İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 1 (2006), ss. 73-90.

KIZMAZ Zahir, *Bazı Sosyal Değişkenler Bağlamında Doğu Anadolu Bölgesinde Suç ve Suçluluk*, (Doktora Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

KIZMAZ Zahir, *Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular*, Ankara: Orion Yayınevi, 2006.

KOÇAK Nadir, "Uyuşturucu Maddeler, Alkol ve Suç", *Kriminoloji*, ed. M. Alper Sözer, Ercan Balcıoğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss. 327-345.

KOÇAK Nadir, *Türkiye'de Uyuşturucu Madde Kullanımını Etkileyen Faktörler*, (Doktora Tezi), Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2014.

KOOISTRA Paul G., John S. MAHONEY, "The Road to Hell: Neutralization of Killing in War", *Deviant Behavior*, vol. 37, no. 7 (2016), ss. 761-783.

KORKUTATA Zeki, *Bingöl'de Dini Hayat*, Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2016.

KÖKTAŞ M. Emin, *Türkiye'de Dini Hayat İzmir Örneği*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.

KUL Mehmet, "Erken Dönem Pozitivist ve Biyolojik Yaklaşımlar", *Kriminoloji*, ed. M. Alper Sözer, Ercan Balcıoğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss. 59-72.

KURT Abdurrahman, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 2 (2009), ss. 1-26.

KURT Abdurrahman, "Örgütlü İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme", *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, ed. Hayati Hökelekli, Bursa: KURAV Yayınları, 2006, ss. 265-277.

KURT Abdurrahman, *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Bursa: Emin Yayınları, 2009.

KURT Şahin, Ela KURT, *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2007.

LABATE Beatriz C., Edward MACRAE, *Ayahuasca, Ritual, and Religion in Brazil*, London: Equinox, 2010.

LABATE Beatriz C., Kevin FEENEY, "Ayahuasca and the process of regulation in Brazil and internationally: Implications and challenges", *International Journal of Drug Policy*, vol. 23, no. 2 (2012), ss. 154-161.

LEMERT Edwin M., *Social Pathology: Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*, New York: McGraw-Hill, 1951.

LIESTER Mitchell, James PRICKETT, "Hypotheses regarding the mechanisms of ayahuasca in the treatment of addictions", *Journal of Psychoactive Drugs*, vol. 44, no. 3 (2012), ss. 200-208.

LIN Ming-Jen, "Does Unemployment Increase Crime? Evidence From The U.S. Data 1974-2000", *Journal of Human Resources*, vol. 43, no. 2 (2008), ss. 413-436.

LOCHTE Bryson C., Alexander BELETSKY, Nebiyou K. SAMUEL, Igor GRANT, "The Use of Cannabis for Headache Disorders", *Cannabis and Cannabinoid Research*, vol. 2, no. 1 (2017), ss. 61-71.

LOMBROSO Cesare, *Crime, Its Causes and Remedies*, trans. by Henry P. Horton, Boston: Little, Brown and Company, 1911.

LOWELL Jonathan T., Paul C. ADAMS, "The routes of a plant: ayahuasca and the global networks of Santo Daime", *Social & Cultural Geography*, vol. 18, no. 2 (2017), ss. 137-157.

LUCAS Philippe, "Cannabis as an Adjunct to or Substitute for Opiates in the Treatment of Chronic Pain", *Journal of Psychoactive Drugs*, vol. 44, no. 2 (2012), ss. 125-133.

LUCAS Philippe, Amanda REIMAN, Mitch EARLEYWINE, Stephanie K. MCGOWAN, Megan OLESON, Michael P. COWARD, Brian THOMAS,

"Cannabis as A Substitute for Alcohol and Other Drugs: A Dispensary-based Survey of Substitution Effect in Canadian Medical Cannabis Patients", *Addiction Research & Theory*, vol. 21, no. 5 (2013), ss. 435-442.

MACHIN Stephen, Costas MEGHIR, "Crime and Economic Incentives", *Journal of Human Resources*, vol. 39, no. 4 (2004), ss. 958-979.

MACIONIS John J., *Sosyoloji*, 13. b., çev. ed. Vildan Akan, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.

MACİT Ruken, *Uyuşturucu Satıcılarının Bakış Açısından Suçlu Olma Süreci (Diyarbakır Örneği)*, (Doktora Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

MARC Ouimet, "Environmental Theory", *Encyclopedia of Criminology, Volume 1*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, ss. 506-509.

MARES Dennis M., Kenneth W. MOFFETT, "Climate Change and Crime Revisited: An Exploration of Monthly Temperature Anomalies and UCR Crime Data", *Environment and Behavior*, vol. 51, no. 5 (2019), ss. 502-529.

MARIJUANA, "Medicinal Values of Marijuana", 2014, http://marijuana.cc/medicinal-values-of-marijuana/, (17.04.2020).

MARSHALL Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2014.

MARX Karl, *Marx and Engels on Ireland and the Irish Question*, Moscow: Progress Publishers, 1971.

MATSUEDA Ross L., Karen HEIMER, "Race, Family Structure, and Delinquency: A Test of Differential Association and Social Control Theories", *American Sociological Review*, vol. 52, no. 6 (1987), ss. 826-840.

MATTHEE Rudi, T*he Pursuit of Pleasure: Drugs and Stimulants in Iranian History 1500-1900*, Princeton: Princeton University Press, 2005.

MAY David C., "Social Learning Theory", *Encyclopedia of Criminology, Volume 3*, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, ss. 1552-1555.

MEDICAL NEWS TODAY, "Smoking Marijuana Not Bad For The Lungs", 2012, https://www.medicalnewstoday.com/articles/240146#2, (17.04.2020).

MEDICAL COLLEGE of GEORGIA, “Marijuana Compound May Help Stop Diabetic Retinopathy”, 2006, www.sciencedaily.com/releases/2006/02/060227184647.htm, (17.04.2020).

MEHMEDIC Zlatko, Suman CHANDRA, Desmond SLADE, Heather DENHAM, Susan FOSTER, Amit S. PATEL, Samir A. ROSS, Ikhlas A. KHAN, Mahmoud A. EL-SOHLY, “Potency Trends of Δ9-THC and Other Cannabinoids in Confiscated Cannabis Preparations from 1993 to 2008”, *Journal of Forensic Sciences*, vol. 55, no. 5 (2010), ss. 1209-1217.

MENDRAS Henri, *Sosyolojinin İlkeleri*, 3. b., çev. Buket Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

MERRILL Ray M., Richard D. SALAZAR, Nicole W. GARDNER, “Relationship Between Family Religiosity and Drug Use Among Youth”, *Social Behavior and Personality: An International Journal*, vol. 29, no. 4 (2001), ss. 347-358.

MERTON Robert K., *Social Theory and Social Structure*, 1968 Enlarged edt., New York: The Free Press, 1968.

MILLER J. Mitchell, “Cohen, Albert”, *Encyclopedia of Criminology*, Volume 1, ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/ New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, ss. 195-197.

MİLLİYET GAZETESİ, “Bingöl'de Uyuşturucu İle Mücadele Toplantısı”, 2017, http://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/bingol/bingolde-uyusturucu-ile-mucadele-toplantisi-12242071, (08.11.2019)

MONTESQUIEU, *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev. Fehmi Baldaş, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2013.

MURATOĞLU Enver, *11 Eylül Sonrası Terörizmin Kazandığı Yeni Boyut ve Uluslararası Terörizmin Türkiye'ye Yansımaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

MUSTARD David B., “How Do Labor Markets Affect Crime? New Evidence on an Old Puzzle”, *Institute for the Study of Labor (IZA)*, Germany: Discussion Paper Series, Discussion Paper No. 4856 (2010), ss. 1-37.

NARAYAN Paresh Kumar, Russell SMYTH, “Crime Rates, Male Youth Unemployment and Real Income in Australia: Evidence from Granger Causality Tests”, *Applied Economics*, vol. 36, no. 18 (2004), ss. 2079-2095.

NEWBURN Tim, *Criminology,* 3. edt., New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2017.

NEWMAN David M., *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, 3. b., çev. Ali Arslan, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

O'BRIEN Patrick K., "Medical Marijuana and Social Control: Escaping Criminalization and Embracing Medicalization", *Deviant Behavior*, vol. 34, no. 6 (2013), ss. 423-443.

OCAK Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler "XIV.-XVII. Yüzyıllar*, 4. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

OK Üzeyir, "Dini tutum ölçeği: ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 2 (2011), ss. 528-549.

OKUMUŞ Ejder, *Din Sosyolojisi*, Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2018.

OKUMUŞ Ejder, *Dinin Meşrûlaştırma Gücü*, İstanbul: Özgü Yayınları, 2005.

OKUMUŞ Ejder, *Dinin Toplumsal İnşası*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

ONAY Ahmet, *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim "Üniversite Öğrencileri Örneklemi"*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

OSBORN Lawrence A., Kirstin J. LAURITSEN, Nicole CROSS, Alan K. DAVIS, Harold ROSENBERG, Francis BONADIO, Brent LANG , "Self-Medication of Somatic and Psychiatric Conditions Using Botanical Marijuana", Journal of Psychoactive Drugs, vol. 47, no. 5 (2015), ss. 345-350.

OXFORD LEARNER'S DICTIONARIES, "Crime", 2019, https://en.oxforddictionaries.com/definition/crime, (10.02.2019).

OXFORD LEARNER'S DICTIONARIES, "Deviance", 2019, https://en.oxforddictionaries.com/definition/deviance, (22.03.2019).

ÖGEL Kültegin, Alper AKSOY, "Tutuklu ve Hükümlü Ergenlerde Madde Kullanımı", *Bağımlılık Dergisi*, C. 8, S. 1 (2007), ss. 11-17.

ÖGEL Kültegin, Sevil TANER, Ceyda Y. EKE, "Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı: İstanbul Örneklemi", *Bağımlılık Dergisi*, C. 7, S. 1, (2006), ss.18-23.

ÖGEL Kültegin, *Türkiye'de Madde Bağımlılığı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.

ÖNDER Mehmet Seyman, "Kaçak Elektrik Kullananların Suçlarını Nötrleştirme Teknikleri: İki Yeni Teknik", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, 29 Ekim Cumhuriyet Armağan Sayısı (2020), ss. 248-264.

ÖNDER Mehmet Seyman, Bekir KOÇ, *Uyuşturucunun Dinde Meşrulaştırılması Çabası 'Ottur, Günahı Yoktur!'*, Ankara: Gece Akademi Yayınları, 2019.

ÖZ Salih, "Suç ve Din: Teorik Yaklaşımlar", *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar,* ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayınları, 2016, ss. 359-371.

ÖZBAY Özden, "The Factors Leading to Juvenile Delinquency: School, Family, District and Substance Use (Case of Ankara)", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 8 (2005), ss. 115-144.

ÖZBAY Özden, "Üniversite Öğrencileri Arasında Din ve Sosyal Sapma", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 31, S. 1 (2007), ss. 1-24.

ÖZDEMİR Muhittin, "Şâfiî Mezhebi'nin Doğu Anadolu Ayağı ve Bingöl Örneği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 7 (2006), ss. 343-364.

PADEN William E., *Kutsalın Yorumu*, çev. Abdurrahman Kurt, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2008.

PAPPS Kerry L., Rainer WINKELMANN, "Unemployment and Crime: New Evidence for an Old Question", *New Zealand Economic Papers,* vol. 34 no. 1 (2000), ss. 53-71.

PETERS Gretchen, *How Opium Profits the Taliban*, Washington: United States Institute of Peace, 2009.

PETTERSSON Thorlief, "Religion and Criminality: Structural Relationships Between Church Involvement and Crime Rates in Contemporary Sweden", J*ournal for the Scientific Study of Religion*, vol. 30, no. 3 (1991), ss. 279-391.

PIAZZA James A., "The Opium Trade and Patterns of Terrorism in the Provinces of Afghanistan: An Empirical Analysis", *Terrorism and Political Violence,* vol. 24, no. 2 (2012), ss. 213-234.

PIKO Bettina F., Kevin M. FITZPATRICK, "Substance Use, Religiosity, and Other Protective Factors Among Hungarian Adolescents", *Addictive Behaviors*, vol. 26, no. 6 (2004), ss. 1095-1107.

PINARCI Mustafa, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası,* Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.

PIQUERO Nicole Leeper, Angela R. GOVER, John M. MACDONALD, Alex R. PIQUERO, "The Influence of Delinquen Peers on Delinquency: Does Gender Matter?", *Youth & Society*, vol. 36, no. 3 (2005), ss. 251-275.

PLATON, *Gorgias ya da Retorik Üstüne*, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.

PLATON, *Yasalar*, 3. b., çev. Candan Şentuna, Saffet Babûr, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.

POLAT Oğuz, *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*, 3. b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.

POROY İbrahim İhsan, "Expansion of Opium Product in Turkey and State Monopoly of Opium Straw 1828-1839", *International Journal of Middle East Studies*, vol. 13, no. 2 (1981), ss. 191-211.

PRIEST Thomas Brian, John H. MCGRATH III, "Techniques of Neutralization: Young Adult Marijuana Smokers", *Criminology*, vol. 8, no. 2 (1970), ss. 185-194.

PROS AND CONS OF CONTROVERSIAL ISSUES, "History of Marijuana as Medicine-2900 BC to Present", 2019, https://medicalmarijuana.procon.org/historical-timeline/, (17.04.2020).

QURESHI Naseem Akhtar, Tariq Ali AL-HABEEB, "Sociodemographic Parameters and Clinical Pattern of Drug Abuse in Al-Qassim Region -Saudi Arabia", *Arab Journal of Psychiatry*, vol. 11, no. 1 (2000), ss. 10-21.

RAHIMI Najmeh, Mohamad Hossain GOZASHTI, Hamid NAJAFIPOUR, Mostafa SHOKOOHI, Hamid MAREFATI, "Potential Effect of Opium Consumption on Controlling Diabetes and Some Cardiovascular Risk Factors in Diabetic Patients", *Addict Health*, vol. 6, no. 1-2, (2014), ss. 1-6.

RAHİMOV İlham, *Suç ve Ceza Felsefesi*, Ankara: EkoAvrasya Yayınları, 2014.

RAMSAY Gilbert, "Dehumanisation in Religious and Sectarian Violence: The Case of Islamic State", *Global Discourse*, vol. 6, no. 4 (2016), ss. 561-578.

RAPHAEL Steven, Rudolf WINTER-EBMER, "Identifying the Effect of Unemployment on Crime", *Journal of Law and Economics*, vol. 44, no. 1 (2001), s. 260.

RASHID Rusdi A., Khosrow KAMALI, Mohammad Hussain HABIL, Mohamed Hatta SHAHAROM, Tahereh SEGHATOLESLAM, Majid Yoosefi LOOYEH, "A Mosque-Based Methadone Maintenance Treatment Strategy: Implementation And

Pilot Results", *International Journal of Drug Policy*, vol. 25, no. 6 (2014), ss. 1071-1075.

RAŞİD Ahmed, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun Taliban*, çev. Osman Akınbay, İstanbul: Everest Yayınları, 2001.

REBELLON Cesar J., "Do Adolescents Engage in Delinquency to Attract the Social Attention of Peers? An Extension and Longitudinal Test of the Social Reinforcement Hypothesis", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 43, no. 4 (2006), ss. 387-411.

RHODES Albert Lewis, Jr. Albert J. REISS, "The 'Religious Factor' and Delinquent Behavior", *Journal of Research in Crime*, vol. 7, no. 1 (1970), ss. 83-98.

ROSENBERG Michael J., "Lemert, Edwin M.: Primary and Secondary Deviance", *Encyclopedia of Criminological Theory*, ed. Francis T. Cullen, Pamela Wilcox, California: SAGE Publications, 2010, ss. 551-553.

ROUSSEAU Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, 21. b., çev. Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.

RUSSO Ethan, "Hemp for Headache: An In-Depth Historical and Scientific Review of Cannabis in Migraine Treatment", *Journal of Cannabis Therapeutics*, vol. 1, no. 2 (2001), ss. 21-92.

SCHMALLAGER Frank, *Criminology Today An Integrative Introduction*, 8. edt., New Jersey: Pearson Education, 2017.

SCHMALLEGER Frank, *Criminology*, 2. edt., New Jersey: Pearson Education, 2014.

SENCER Muzaffer, *Toplumbilimlerinde Yöntem*, İstanbul: Beta Yayınları, 1989.

SEVGEL Selçuk, *Organize Suçlar ve Terörizmle İlişkisi: PKK Terör Örgütünün Finans Kaynaklarının Tespitine Yönelik Genel Bir Değerlendirme*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2019.

SHAW Clifford R., Henry D. McKAY, *Juvenile Delinquency and Urban Areas: A Study of Rates of Delinquents in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities*, Chicago: The University of Chicago Press, 1942.

SHOEMAKER Donald J., *Theories of Delinquency: An Examanation of Explanations of Delinquent Behavior*, Oxford: Oxford Universty Publishing, 2010.

SIEGEL Larry J., *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies*, 10. edt., California: Wadsworth, 2010.

SMITH Christian, "Theorizing Religious Effects Among American Adolescents", *Journal for The Scientific Study of Religion*, vol. 42, no. 1 (2003), ss. 17-30.

SMITH Christian, *Moral, Believing Animals: Human Personhood and Culture*, Oxford: Oxford University Press, 2003.

SOLAK Adem, *Şiddet Kültürü "Türkiye'nin Suç ve Sosyal Risk Haritası"*, Ankara: HEGEM Vakfı Yayınları, 2016.

SÖNMEZ Özlem Altunsu, "Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 36 (2016), ss. 557-578.

STARK Rodney, Lori KENT, Daniel P. DOYLE, "Religion and Delinquency: The Ecology of A 'Lost' Relationship", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 19, no. 1 (1982), ss. 4-24.

SUTHERLAND Edwin H., Donald Ray CRESSEY, David F. LUCKENBILL, *Principles of Criminology*, 11. edt., Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 1992.

SÜT Abdulnasır, "Bingöl'deki Sosyal ve Siyasal Yaşamın Dini ve Ahlaki Açıdan Değerlendirilmesi", *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2014), ss. 73-87.

SYKES Gresham M., David MATZA, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", *American Sociological Review*, vol. 22, no. 6 (1957), ss. 664-670.

ŞEN Ömer, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşma Sürecinde Hapishaneler*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.

ŞENOL Dolunay, *Sembolik Etkileşim*, 2. b., Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık, 2017.

T.C. ADALET BAKANLIĞI, Bingöl M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, 2019, http://www.bingolmcik.adalet.gov.tr/kurum.html, (18.11.2019).

T.C. BİNGÖL BELEDİYESİ, 2015, http://www.bingol.bel.tr/sehrimiz.php, (01.11.2019).

T.C. BİNGÖL BELEDİYESİ, 2015, http://www.bingol.bel.tr/tarihi.php, (01.11.2019).

T.C. BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ, 2018, http://pikom.bingol.edu.tr/genel-bilgi/, (01.11.2019).

T.C. BİNGÖL VALİLİĞİ, 2019, http://www.bingol.gov.tr/arama/ara/uyuşturucu, (08.11.2019).

T.C. BİNGÖL VALİLİĞİ, 2019, http://www.bingol.gov.tr/bagimlilikla-mucadele-il-koordinasyonn-kurulu-toplantisi-yapildi, (08.11.2019).

T.C. BİNGÖL VALİLİĞİ, 2019, http://www.bingol.gov.tr/idari-durum, (01.11.2019).

T.C. BİNGÖL VALİLİĞİ, 2019, http://www.bingol.gov.tr/tarihcesi, (01.11.2019).

T.C. BİNGÖL VALİLİĞİ, 2019, http://www.bingol.gov.tr/valilik-tarihcesi, (01.11.2019).

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI RESMÎ GAZETESİ, "Kabahatler Kanunu", 2005, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050331M1-2.htm, (10.02.2019).

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI RESMÎ GAZETESİ, "Kenevir Ekimi ve Kontrolü Hakkındaki Yönetmelik", 2016, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160929-3.htm, (10.03.2020).

T.C. HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI, "3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu", 2019, https://www.hmb.gov.tr/3713-sayili-terorle-mucadele-kanunu, (21.10.2019).

T.C. HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI, "TERÖRÜN FİNANS KAYNAKLARI", 2019, https://www.hmb.gov.tr/terorun-finans-kaynaklari, (21.10.2019).

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, *Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılıkla Mücadelede Ulusal Politika ve Strateji Belgesinin Uygulanması için Eylem Planı (2010-2012)*, Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları, 2010.

TALIN Piera, Emilia SANABRIA, "Ayahuasca's entwined efficacy: An ethnographic study of ritual healing from 'addiction'", *International Journal of Drug Policy*, vol. 44 (2017), ss. 23-30.

TAPPAN Paul W., "Who Is the Criminal?", *American Sociological Review*, vol. 12, no. 1 (1947), ss. 96-102.

TARDE Gabriel, *The Laws of Imitation*, trans. by Elsie Clews Parsons, New York: Henry Holt and Company, 1903.

TECİM Erhan, "Cezaevlerinde Dinî Yaşantı ve Din Algısı", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22 (2009), ss 61-86.

TECİM Erhan, *Cezaevlerinde Dini Yaşantı ve Din Algısı: Konya Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

TEKTAŞ Şevket, "Bingöl İlinin Tarihteki Yeri ve Tarihsel Gelişimi, Coğrafi Yapısı ve Ekonomisi", *2. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl: Bingöl Üniversitesi, 2008, ss. 347-350.

TEWKSBURY Richard, Elizabeth Ehrhardt MUSTAINE, "Lifestyles of The Wheelers and Dealers: Drug Dealing Among American College Students", *Journal of Crime and Justice*, vol. 21, no. 2 (1998), ss. 37-56.

THURMAN Quint C., "Deviance and Neutralization of Moral Commitment: An Empirical Analysis", *Deviant Behavior*, vol. 5, no. 1-4 (1984), ss. 291-304.

TITTLE Charles R., Michael R. WELCH, "Religiosity and Deviance: Toward A Contingency Theory of Constraining Effects", *Social Forces*, vol. 61, no. 3 (1983), ss. 653-682.

TİMURTURKAN Meral, Gönül DEMEZ, Elife KART, Cihan ERTAN, Selim CANKURTARAN, Salih AKTİN, "'Hükümlü' Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 20 (2017), ss. 138-157.

TOPÇUOĞLU Hamide, *Hukuk Sosyolojisi (Sosyoloji Açısından Hukuk)*, C. 1, 3. b., İstanbul: Cezaevi Matbaası, 1969.

TSUSHIMA Masahiro, "Economic Structure and Crime: The Case of Japan", *Journal of Socio-Economics*, vol. 25, no. 4 (1996), ss. 497-515.

TÜRK DİL KURUMU, "Cürüm", 2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5d499e9e2bb9.60938390, (10.02.2019).

TÜRK DİL KURUMU, "Kabahat", 2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c82073b57dcc7.34207457, (10.02.2019).

TÜRK DİL KURUMU, "Suç", 2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5d2c5005ada4.21409153, (10.02.2019).

TÜRK DİL KURUMU, "Uyuşturucu", 2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cb82c1f7d77a5.81634357, (25.09.2019).

TÜRK DİL KURUMU, 2004, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf, (12.02.2019).

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (TBMM), *Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, Ankara, Kasım 2013.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (TBMM), *Türkiye'de Ortaöğretime Devam Eden Öğrencilerde ve Ceza ve İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Çocuklarda Şiddet ve Bunu Etkileyen Etkenlerin Saptanması Araştırma Raporu*, Ankara, Nisan 2007.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), 2019, "1950 Genel Nüfus Sayımı", https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015094.pdf, (14.11.2019).

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), 2019, "Adalet İstatistikleri", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070, (02.11.2019).

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), 2019, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)", https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr, (01.11.2019).

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070, (02.11.2019).

TÜRKİYE ÖLÇME ARAÇLARI DİZİNİ (TOAD), "Dini İnançlar ve Manevi Gelişim/Danışmanlık", 2019, https://toad.halileksi.net/olcek/kategori/175-dini-inanclar-ve-manevi-gelisimdanismanlik, (21.2.2019).

TÜRKİYE UYUŞTURUCU VE UYUŞTURUCU BAĞIMLILIĞI İZLEME MERKEZİ (TUBİM), *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2018*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2018.

TÜRKİYE UYUŞTURUCU VE UYUŞTURUCU BAĞIMLILIĞI İZLEME MERKEZİ (TUBİM), *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2019.

ULAŞ Erdem, *Gerçek Köye Dönüş Projesi: Kenevir*, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018.

ULMER Jeffery T., Scott A. DESMOND, Sung Joon JANG, Byron R. JOHNSON, "Religious Involvement and Dynamics of Marijuana Use: Initiation, Persistence, and Desistence", *Deviant Behavior*, vol. 33, no. 6 (2012), ss. 448-468.

UNİTED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME (UNODC), W*orld Drug Report 2010*, Austria: United Nations Publication, 2010.

ÜNLÜ Ali, Uğur EVCİN, "Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Faktörlerin Sokak Satıcıları Üzerindeki Etkileri: İstanbul'dan Kesitsel Bir Çalışma", *Polis Bilimleri Dergisi,* C. 13, S. 3 (2011), ss. 81-108.

VAISEY Stephen, "Motivation and Justification: A Dual Process Model of Culture in Action", *American Journal of Sociology,* vol. 114, no. 6, (2009), ss. 1675-1716.

VILA Bryan, "A General Paradigm for Understanding Criminal Behavior: Extending Evolutionary Ecological Theory", *Criminology,* vol. 32, no. 3 (1994), ss. 311-359.

WALKER Nigel, "The Unwanted Effects of Long-Term Imprisonment", *Long-Term Imprisonment Policy, Science, and Corrrectional Practice,* ed. Timothy J. Flanagan, California: SAGE Publications, 1995, ss. 95-106.

WANG John Z., "Containment Theory", *Encyclopedia of Criminology, Volume 1,* ed. Richard A. Wright, J. Mitchell Miller, London/New York: Routledge Taylor & Francis Books, 2005, ss. 230-231.

WEAVER Andrew J., Kevin J. FLANNELLY, Adrienne L. STROCK, "A Review of Research on the Effects of Religion on Adolescent Tobacco Use Published Between 1990 and 2003", *Adolescence,* vol. 40, no. 160 (2005), ss. 761-776.

WEERMAN Frank M., Wilma H. SMEENK, "Peer Similarity in Delinquency for Different Types of Friends: A Comparison Using Two Measurement Methods", *Criminology,* vol. 43, no. 2 (2005), ss. 499-524.

YAPICI Asım, "Din Bilimleri Alanında Yapılan Empirik Çalışmalarda Karşılaşılan Metodolojik Bir Problem: Ölçek Mi Olguyu, Olgu Mu Ölçegi Oluşturmakta?", *Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu*, ed. Fazlı Arabacı, İsmet Altıkardeş, Çorum: Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi, 2004, ss. 315-341.

YASSIN Meklach, Randolph HALUZA-DELAY, Mohamed KADIRI, Abdeltif EL OUAHRANI, Joaquin Molero MESA, Abderrahmane MERZOUKI, "Cannabis Cultivation Within a Religious Context: A Case Study of Ghomara in the Rif Mountain (Northern Morocco)", *Journal of Ethnicity in Substance Abuse,* vol. 18, no. 1 (2019), ss. 45-66.

YAŞAROĞLU Cihat, Yunus KAYA, Mehmet ASLAN, *Bingöl Gençlik Araştırması,* Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2018.

YAVUZ Sefer, *Sosyal Sapma ve Din,* Ankara: Otorite Yayınları, 2014.

YAVUZ Yener, *Uyuşturucu Madde Suçu Nedeniyle Türkiye Cezaevlerinde Bulunan Mahkumların Profili*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, 2003.

YAVUZER Haluk, *Psiko-sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.

YETERIAN Julie D., Krisanne BURSIK, John F KELLY, "'God Put Weed Here for Us to Smoke': A Mixed-methods Study of Religion and Spirituality Among Adolescents with Cannabis Use Disorders", *Substance Abuse*, vol. 39, no. 4 (2018), ss. 484-492.

YILDIZ Mesut, *Kenar Semt Gençliğinde Suç ve Din (Gaziantep Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Üniversitesi Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

YILDIZ Mualla, "Suça Sürüklenen Ergenlerin Ceza İnfaz Kurumlarındaki Din Hizmetlerine Katılımları İle İlişkili Faktörler", *The Journal of Academic Social Science Studies*, vol. 3, no. 29 (2014), ss. 201-216.

YÖRÜK Abdulhak Kemal, "Sokrat, Ahlak, Hukuk, Felsefesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1-2 (1950), ss. 289-300.

YURTCAN Erdener, *Yargıtay Kararları Işığında Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler Cilt-1*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2015.

YÜCEL Mustafa T., *Kriminoloji*, İstanbul: Umut Vakfı Yayınları, 2004.

YÜCEL Mustafa T., *Kriminolojik Notlar Toplum, Suçlu ve Ötesi*, Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası, 1971.

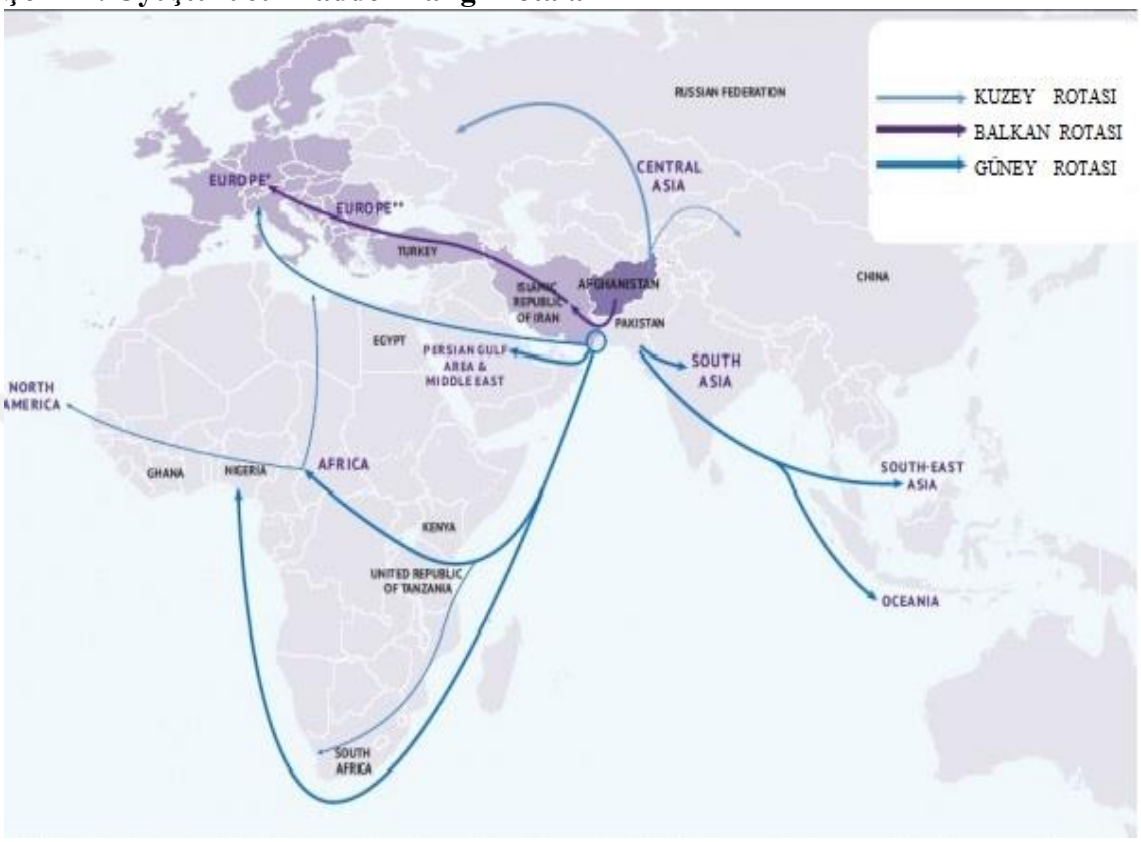
YÜCEL Mustafa T., *Kriminoloji-Suç ve Ceza*, Ankara: Adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakfı Yayınları, 1986.

ZARGHAMI Mehran, "Iranian Common Attitude Toward Opium Consumption", *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, vol. 9, no. 2 (2015), ss. 1-4.

EKLER

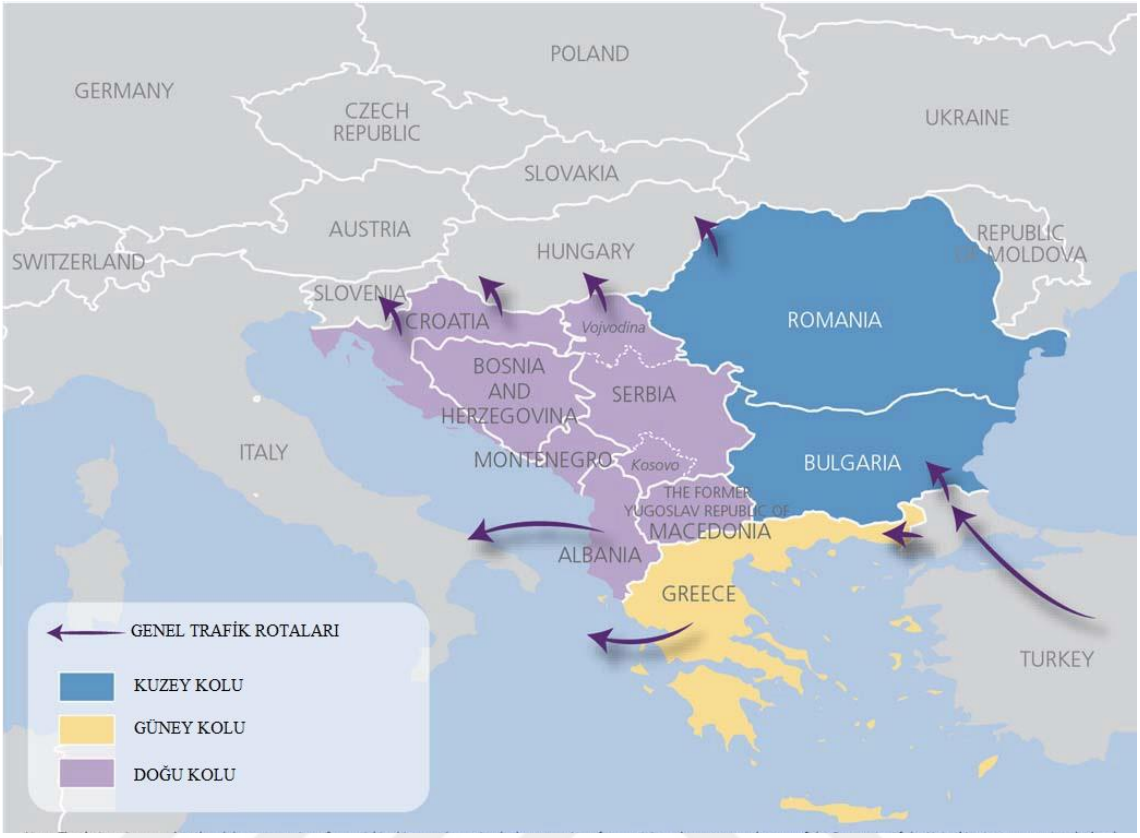
EK 1: ŞEKİLLER

Şekil 1: Uyuşturucu Madde Trafiği Rotaları

Kaynak: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suçlar Ofisi (UNODC)

Şekil 2: Türkiye'den Avrupa'ya Uyuşturucu Madde Rotaları

Kaynak: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suçlar Ofisi (UNODC)

EK 2: HÜKÜMLÜ YAKINLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK DURUMLARI

Tablo 46: Hükümlü Yakınlarının Sosyo-Demografik Durumları

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Çocuk	Öğrenim Durumu	Doğum Yeri	Yakınlık Derecesi	Meslek	Aylık Ortalama Gelir
HY1	K	38	E	2	Üniversite	Merkez	2.	Öğretmen	5.500TL
HY2	E	26	B	-	Lise	Merkez	1. / 2.	Garson	2.400TL
HY3	E	26	B	-	Lise	Merkez	1. / 2.	Garson	2.400TL
HY4	E	23	B	-	Lise	Merkez	1. / 2.	Öğrenci	700TL
HY5	K	20	B	-	Lise	Merkez	1. / 2.	Garson	2.400TL
HY6	E	24	B	-	Üniversite	Genç	1. / 2.	Garson	2.400TL
HY7	E	38	E	2	Üniversite	Genç	2.	Akademisyen	11.000TL
HY8	K	25	B	-	Üniversite	Merkez	2.	Öğrenci	-
HY9	E	29	E	1	Lise	Merkez	1. / 2.	Esnaf	5.000TL
HY10	E	52	E	3	İlkokul	Merkez	1.	İşçi	1.500TL

- Cinsiyet; E: Erkek / K: Kadın
- Medeni Durum; E: Evli / B: Bekâr
- Yakınlık Derecesi; 1. Derece: Anne, Baba, Kardeş, Çocuk / 2. Derece: Amca, Dayı, Kuzen, Yeğen

EK 3: HÜKÜMLÜLERİN ANKET FORMU

Araştırma No:

ANKET FORMU

Bu anket, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda yapılmakta olunan doktora tezi için hazırlanmıştır. Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu, **T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü**'nden alınan izinler doğrultusunda, din sosyolojisi alanında bilimsel çalışma yapma amacı taşımaktadır**. Elde edilen veriler, tümüyle gizli kalacak ve başka herhangi bir işlemde kesinlikle kullanılmayacaktır**. Cevaplar toplu değerlendirileceği için **araştırmanın sahibi dahi kimlik bilgilerinizle ilgilenmemektedir**. **Bu bakımdan asla isim yazmayınız**. Bu anketin doldurulması ile bilim dünyasına yapacağınız değerli yardım ve katkılarınız için çok teşekkür ederiz.

Lütfen, soruları boş bırakmadan ve samimi bir şekilde sizin için en doğru olan cevabı işaretleyiniz.

Araştırma Danışmanı
Prof. Dr. Abdurrahman KURT

Araştırmacı
Arş. Gör. Bekir KOÇ

1. Cinsiyetiniz:

1.( ) Erkek
2.( ) Kadın

2. Yaşınız:

1.( ) 18 yaş altı
2.( ) 18-28
3.( ) 29-38
4.( ) 39-48
5.( ) 49-58
6.( ) 59 +

3. Medeni haliniz:

1.( ) Bekâr
2.( ) Evli
3.( ) Eşi ölmüş
4.( ) Boşanmış
5.( ) Nişanlı-Sözlü

4. Evli iseniz çocuk sayısı:

1.( ) Çocuksuz
2.( ) 1 çocuk
3.( ) 2 çocuk
4.( ) 3 çocuk
5.( ) 4 +

5. Öğrenim durumunuz:

1.( ) Okur-yazar değil
2.( ) Okur-yazar
3.( ) İlkokul mezunu
4.( ) Ortaokul mezunu
5.( ) Lise terk
6.( ) Lise mezunu
7.( ) Lisans öğrencisi
8.( ) Önlisans mezunu
9.( ) Lisans mezunu
10.( ) Lisansüstü

6. Doğum yeriniz:

İl…

İlçe…

Köyde *ise* [ ]

7. Cezaevine girmeden önce ikamet ettiğiniz yer:

İl…

İlçe…

Köyde *ise* [ ]

8. Cezaevine girmeden önceki mesleğiniz:

1.( ) Belirtiniz…

9. İşsiz iseniz geçiminizi nasıl sağlıyordunuz?

1.( ) Belirtiniz…

10.Cezaevine girmeden önceki aylık ortalama geliriniz:

1.( ) 500 TL'den az
2.( ) 500-1500 TL
3.( ) 1501-2500 TL
4.( ) 2501-3500 TL
5.( ) 3501-4500 TL
6.( ) 4501-5500 TL
7.( ) 5501-6501 TL
8.( ) 6501 TL

11. Cezaevine girmeden önceki aylık geliriniz(maaş, harçlık, sosyal yardım vs.), yaşamınızı idame ettirebilmek için yeterli miydi?

1.( ) Evet 2.( ) Hayır 3.( ) İdare etmeye çalışıyordum.

12. Hangi nitelikteki suçtan dolayı cezaevindesiniz?
(Birden fazla işaretleyebilirsiniz.)

1.( ) Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde kabul etmek, satın almak
2.( ) Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde bulundurmak
3.( ) Hint Keneviri ekimi yapmak veya yetiştirmek
4.( ) Uyuşturucu veya uyarıcı madde üretmek
5.( ) Uyuşturucu veya uyarıcı madde satışı veya ticareti yapmak
6.( ) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kaçakçılığı yapmak

13. Cezaevine girmenize neden olan eylemi ne kadar süre/kaç kez yaptınız?

1.( ) Belirtiniz…

14. Cezaevine girmenize neden olan eylemi hangi yıl ve ayda yaptınız?

1.( )Yıl… 2.( ) Ay…

15. Cezaevine girmenize neden olan eylem dışında, dosyası olan veya olmayan herhangi bir suç eyleminiz oldu mu?

1.( ) Hayır 2.( ) Evet. (Belirtiniz…

16. Ailenizde veya arkadaş çevrenizde, herhangi bir suçu işlemiş veya madde yetiştiren/üreten, kullanan, satan kimse/kimseler var mı?

1.( ) Evet. (Suç türü ve yakınlık derecesini belirtiniz…
2.( ) Hayır, ailemde veya arkadaş çevremde suç işlemiş biri yok.

17. Cezaevine girmenize neden olan eylemi, bir geçim kaynağı/meslek olarak yaptınız mı?

1.( ) Evet 2.( ) Hayır 3.( ) Ara sıra geçim kaynağı veya ek gelir olarak yaptım. 4.( ) Sadece kullanıcıydım.

18. Cezaevine girmenize neden olan bu eylemin suç olduğunu düşünüyor musunuz?

1.( ) Evet 2.( ) Hayır 3.( ) Emin değilim.

19. Cezaevine girmenize neden olan bu eylemi yapmanızın sebebi nedir?

1.( ) Belirtiniz…

20. Sizce, suç nedir?
(Birden fazla işaretleyebilirsiniz.)

1.( ) Devletin kanunlarla/kurallarla yasakladığı eylemleri yapmak
2.( ) Dinin emir ve yasaklarına uymamak
3.( ) Toplumun belli olan kurallarına uymamak, toplumsal düzenden sapmak
4.( ) Kültüre, ananeye, örf ve adetlere uymamak
5.( ) Diğer.(Belirtiniz…

21.Uyuşturucu madde denildiğinde aklınıza ne geliyor?

1.( ) Belirtiniz…

22. Esrar (Hint Keneviri), Eroin, Kokain, Bonzai, Hap gibi maddelerden hangisi/hangilerini ne kadar süre/kaç kere kullandınız?

Madde Türü	Esrar	Eroin	Kokain	Bonzai	Hap	Diğer(…
Kaç Kere?						
Ne Kadar Süre?						

23. Esrar (Hint Keneviri), Eroin, Kokain, Bonzai, Hap gibi maddelerle ilgili düşüncelerinizi işaretleyiniz.

Madde Türü/Durumu	Esrar	Eroin	Kokain	Bonzai	Hap	Diğer(…
Yararlı						
Az yararlı						
Ne yararlı ne zararlı						
Az zararlı						
Zararlı						

24. Esrar (Hint keneviri) içmek ile ilgili aşağıdakilerden hangisine katılıyorsunuz?

1.( ) Suç ve günah değildir.
2.( ) Suçtur ama günah değildir.
3.( ) Günahtır ama suç değildir.
4.( ) Hem suç hem de günahtır.

25. Hint keneviri ekmek/yetiştirmek ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisine/hangileri katılıyorsunuz? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz.)

1.( ) Hint keneviri, diğer tütün mamulleri gibi bir toprak mahsulü olduğundan ekmek/yetiştirmek suç olmamalıdır.
2.( ) Allah, Hint kenevirini topraktan çıkartıyor. Bir sakıncası olmadığından günah değildir.
3.( ) Uyuşturucu madde yapımı haricinde (ilaç, iplik, halat, izolasyon vd.) Hint keneviri ekmek günah değildir.
4.( ) Eskiler/büyükler, şeker hastalığı ve bazı hastalıklar için kullanmışlardır. Bu niyetle kullanılırsa suç ve günah olmamalıdır.
5.( ) Günah olup olmadığı konusunda emin değilim.
6.( ) Hint kenevirini ekmek, yetiştirmek vs. kanunen yasaktır/suçtur.
7.( ) Hint kenevirini ekmek, yetiştirmek vs. dinen günahtır/haramdır.
8.( ) Diğer. (Belirtiniz…

26.Madde yetiştiriciliği/üretimi ve ticaretinden gelen kazançlarla nasıl hayırda bulunulabilir? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz.)

1.( ) İhtiyacı olanlara sadaka veya yardım olarak verilebilir
2.( ) Sosyal yardım kuruluşlarına verilebilir
3.( ) İftar veya çeşitli yemek organizasyonları yapılabilir
4.( ) Camiye, Kur'an Kursuna, medreseye vs. verilebilir
5.( ) Hayırda kullanılamaz.
6.( ) Diğer. (Belirtiniz...

27. Madde suçlarının cezalarının uygun/orantılı olmaları hakkında aşağıdakilerden hangisine katılıyorsunuz?

1.( ) Verilen cezalar yeterli, uygun/orantılıdır.
2.( ) Verilen cezalar yeterli değildir, arttırılmalıdır. (Belirtiniz…
3.( ) Verilen cezalar fazladır, azaltılmalıdır. (Belirtiniz…

28. Herhangi bir sebepten maddi-manevi çok bunalır veya acil bir durumda mecbur kalırsanız tekrar aynı eylemi yapar mısınız?

1.( ) Evet 2.( ) Hayır 3.( ) Emin değilim, şartlara bağlı.

29. Gündelik hayatınızda namaz kılma durumunuzu belirtiniz.

1.( ) Sürekli namazlarımı kılarım.
2.( ) Günde en az bir-iki vakit namaz kılarım.
3.( ) Haftada en az bir-iki vakit namaz kılarım.
4.( ) Çok nadir namaz kılarım.
5.( ) Namaz kılmam.

30. Ramazan ayında (herhangi bir engeliniz yoksa) oruç tutma durumunuzu belirtiniz.

1.( ) Her gün tutarım.
2.( ) Ramazan günlerinin çoğunda oruç tutarım.
3.( ) Ramazan boyunca haftada bir-iki gün oruç tutarım.
4.( ) Ramazan boyunca bir-iki gün oruç tutarım.
5.( ) Oruç tutmam.

31. Hint keneviri toprak mahsulü bir bitki olduğu için "*Ottur, günahı yoktur.*" diye bazı mele(molla), imam, şeyh vb. dini otoriteler tarafından fetva verildiği söyleniyor. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

1.( )Belirtiniz…

	Lütfen, aşağıdaki ifadeler hususunda kendinize *en uygun* olan cevabın kutucuğunu "X" işareti ile belirtiniz.	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
32	Dini eğitimimi, yeterli derecede alsaydım cezaevine girme nedenim olan bu eylemi yapmazdım.			
33.	Yaptığım eylemin dini inancımla çeliştiğini düşünmüyorum.			
34.	Zorunlu hallerde, Hint keneviri yetiştiriciliğinden veya ticaretinden(satış-kaçakçılık) elde edilen gelirle kişinin kendisinin ya da ailesinin temel gereksinimlerini gidermesinde bir mahsur yoktur.			
35.	*"**Ottur, günahı yoktur.**"* söylemi, toplum içerisinde sıklıkla duyulan bir ifadedir.			
36.	Kâfirler (Gayr-i Müslimler) ile cihad yapma amacıyla, birinin madde eylemlerinde (yetiştirme, satış, kaçakçılık) bulunmasının bir mahsuru yoktur.			
37.	Hint keneviri (esrar) ve diğer maddeleri kullanmak, bazı şartlar ve kontroller çerçevesinde yasal olarak suç olmamalıdır.			
38.	Evlilik dışı cinsel ilişki, bazı durumlarda normal karşılanabilir.			
39.	Günah olduğunu bildiğim halde bazı eylemleri yaptım.			
40.	Dinin toplumdaki suçları engellemede ve suç oranlarını azaltmada etkili ve aktif bir rolü vardır.			

	OK - Dini Tutum Ölçeği Lütfen, aşağıdaki ifadeler hususunda kendinize *en uygun* olan cevabın kutucuğunu "X" işareti ile belirtiniz.	Hiç katılmıyorum	Az katılıyorum	Yarı yarıya katılıyorum	Çoğuna katılıyorum	Tamamına katılıyorum
41.	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.					
42.	İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.					
43.	Ezan, dua veya ayet gibi dinî okumaları dinlediğimde duygulanırım.					
44.	Dinî etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım.					
45.	Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum.					
46.	Dinî inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.					
47.	Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.					
48.	Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.					

Anketimiz burada sonlanmaktadır. Eklemek istediklerinizi lütfen belirtiniz.

……

Arka Sayfaya Geçiniz.

EK 4: DİN ÖĞRETİCİLERİNİN ANKET FORMU

Araştırma No: **Tarih:**

ANKET FORMU

Bu anket, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı**'nda yapılmakta olunan doktora tezi için hazırlanmıştır. Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu, **Bingöl İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Bingöl İl Müftülüğü**'nden alınan izinler doğrultusunda, din sosyolojisi alanında bilimsel çalışma yapma amacı taşımaktadır. Elde edilen veriler, tümüyle gizli kalacak ve başka herhangi bir işlemde kesinlikle kullanılmayacaktır. Cevaplar toplu değerlendirileceği için **araştırmanın sahibi dahi kimlik bilgilerinizle ilgilenmemektedir. Bu bakımdan asla isim yazmayınız.** Bu anketin doldurulması ile bilim dünyasına yapacağınız değerli yardım ve katkılarınız için çok teşekkür ederiz.

Lütfen, soruları *boş bırakmadan* ve *samimi* bir şekilde sizin için en doğru olan cevabı işaretleyiniz.

Araştırma Danışmanı
Prof. Dr. Abdurrahman KURT

Araştırmacı
Arş. Gör. Bekir KOÇ

1.Cinsiyetiniz:
1.( ) Erkek
2.( ) Kadın

2. Yaşınız:
1.( ) 18-28
2.( ) 29-38
3.( ) 39-48
4.( ) 49-58
5.( ) 59 +

3. Medeni haliniz:
1.( ) Bekâr
2.( ) Evli
3.( ) Boşanmış
4.( ) Eşi ölmüş

4. Çocuk sayısı:
1.( ) Çocuksuz
2.( ) 1 çocuk
3.( ) 2 çocuk
4.( ) 3 çocuk
5.( ) 4 çocuk
6.( ) 5 +

5. Doğum yeriniz:
İl…
İlçe…
Köyde ise [ ]

6. Eğitim durumunuz:
1.( ) Ortaokul mezunu
2.( ) Lise mezunu
3.( ) Önlisans mezunu
4.( ) Lisans öğrencisi
5.( ) Lisans mezunu
6.( ) Yüksek lisans
7.( ) Doktora

7. Çalıştığınız yer:
-Bingöl-
İlçe işaretleyiniz:

Merkez	[ ]
Adaklı	[ ]
Genç	[ ]
Karlıova	[ ]
Kiğı	[ ]
Solhan	[ ]
Yayladere	[ ]
Yedisu	[ ]

Köyde ise: [ ]

8. Mesleğiniz / Branşınız:
1.( ) Cami Görevlisi
2.( ) Kur'an Kursu Görevlisi
3.( ) Vaiz/Vaize
4.( ) İlkokul DİKAB Öğrt.
5.( ) Ortaokul DİKAB Öğrt.
6.( ) İmam-Hatip Ortaokulu DİKAB Öğrt.
7.( ) Lise DİKAB Öğrt.
8.( ) İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğrt.
9.( ) Diğer…

9. Bingöl'de kaç yıldır çalışmaktasınız?
1.( ) 2 yıl ve altı
2.( ) 3-5 yıl
3.( ) 6-8 yıl
4.( ) 9-11 yıl
5.( ) 12-14 yıl
6.( ) 15 ve +

10. Aylık ortalama geliriniz:
1.( ) 1500 TL ve altı
2.( ) 1501-2500 TL
3.( ) 2501-3500 TL
4.( ) 3501-4500 TL
5.( ) 4501-5500 TL
6.( ) 5501-6501 TL
7.( ) 6501 TL +

11. Sizce, bir eylemi suç olarak tanımlayan ölçüt nedir/nelerdir?
(Birden fazla işaretleyebilirsiniz.)
1.( ) Devletin kanunlarla/kurallarla yasakladığı eylemleri yapmak
2.( ) Dinin emir ve yasaklarına uymamak
3.( ) Toplumun belli olan kurallarına uymamak, toplumsal düzenden sapmak
4.( ) Kültüre, ananeye, örf ve adetlere uymamak
5.( ) Diğer.(Belirtiniz…

12.Uyuşturucu madde denildiğinde aklınıza ne geliyor? Zihninizde beliren anlam ya da yorumlar nelerdir?
1.( ) Belirtiniz…

13. Hint keneviri ekmek/yetiştirmek ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisine/hangilerine katılıyorsunuz?
(Birden fazla işaretleyebilirsiniz.)
1.( ) Hint keneviri, diğer tütün mamulleri gibi bir toprak mahsulü olduğundan ekmek/yetiştirmek suç olmamalıdır.
2.( ) Allah, Hint kenevirini topraktan çıkartıyor. Bir sakıncası olmadığından günah değildir.
3.( ) Uyuşturucu madde yapımı haricinde (ilaç, iplik, halat, izolasyon vd.) Hint keneviri ekmek günah değildir.
4.( ) Eskiler/büyükler, şeker hastalığı ve bazı hastalıklar için kullanmışlardır. Bu niyetle kullanıldığında suç veya günah değildir.
5.( ) Günah olup olmadığı konusunda emin değilim.
6.( ) Hint kenevirini ekmek, yetiştirmek vs. suçtur.
7.( ) Hint kenevirini ekmek, yetiştirmek vs. günahtır.
8.( ) Diğer. (Belirtiniz…

14. Madde üretme/yetiştirme, kullanma ve ticareti(kaçakçılık, satış vs.) eylemlerinin suç olduğunu düşünüyor musunuz?
1.( ) Evet. (Çünkü…
2.( ) Hayır. (Çünkü…
3.( ) Emin değilim, duruma göre değişebilir. (Çünkü…

15. Esrar (Hint keneviri) içme eylemi, sizce aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?
1.( ) Suç ve günah değildir
2.( ) Suçtur ama günah değildir
3.( ) Günahtır ama suç değildir
4.( ) Hem suç hem de günahtır

16. Esrar (Hint Keneviri), Eroin, Kokain, Bonzai, Hap gibi maddelerle ilgili düşüncelerinizi işaretleyiniz.

Madde Türü/Durumu	Esrar	Eroin	Kokain	Bonzai	Hap	Diğer(…
Yararlı						
Az yararlı						
Ne yararlı ne zararlı						
Az zararlı						
Zararlı						

17. Esrar (Hint Keneviri), Eroin, Kokain, Bonzai, Hap gibi maddelerden birini *hiç* kullandığınız oldu mu?
1.( ) Hiçbirini bir kez bile kullanmadım.
2.( ) ***Bir kere dahi kullandıysanız***; hangisi/hangilerini ne kadar süre/kaç kere kullandınız? Belirtiniz...

18. Madde suçlarına verilen cezaların uygunluğu/orantılığı hakkında aşağıdakilerden hangisine katılıyorsunuz?
1.( ) Verilen cezalar yeterli, uygun/orantılıdır.
2.( ) Verilen cezalar yeterli değildir, arttırılmalıdır. (Belirtiniz…
3.( ) Verilen cezalar fazladır, azaltılmalıdır. (Belirtiniz…

19. Yaşamınız boyunca dosyası olan veya olmayan herhangi bir suç eyleminiz oldu mu?
1.( ) Hayır 2.( ) Evet. (Belirtiniz…

20. Ailenizde veya arkadaş çevrenizde, herhangi bir suçu işlemiş veya madde yetiştiren/üreten, kullanan, satan kimse/kimseler var mı?
1.( ) Evet. (Yaptığı eylemi ve yakınlık derecesini belirtiniz…
2.( ) Hayır, ailemde veya arkadaş çevremde böyle biri yok.

21. Görev yaptığınız yerdeki (cami, okul vs.) sosyal çevrede madde yetiştiren/üreten, kullanan, satan kimse/kimseler var mı?
1.( ) Evet. (Yaptığı eylemi belirtiniz…
2.( ) Hayır, görev yaptığım yerde böyle biri yok.
3.( ) Emin değilim.

22. Madde yetiştiriciliği/üretimi ve ticaretinden gelen kazançlarla nasıl hayırda bulunulabilir?
(Birden fazla işaretleyebilirsiniz.)
1.( ) İhtiyacı olanlara sadaka veya yardım olarak verilebilir
2.( ) Sosyal yardım kuruluşlarına verilebilir
3.( ) İftar veya çeşitli yemek organizasyonları yapılabilir
4.( ) Camiye, Kur'an Kursuna, medreseye vs. verilebilir
5.( ) Hayırda bulunulmaz/kullanılmaz
6.( ) Emin değilim.
7.( ) Diğer. (Belirtiniz...

23. Hint keneviri toprak mahsulü bir bitki olduğu için "*Ottur, günahı yoktur*." diye bazı dini otoriteler/dini temsil eden kişiler tarafından fetva verildiği söyleniyor. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce neden böyle bir fetva verilmiş olabilir?
1.( )Belirtiniz…

24. Madde suçlularının topluma kazandırılması ile ilgili *sizin* yaptığınız eylem veya herhangi bir durum oldu mu?
1.( ) Evet. (Belirtiniz…
2.( ) Hayır.

OK-Dini Tutum Ölçeği **Lütfen, aşağıdaki ifadeler hususunda kendinize *en uygun* olan cevabın kutucuğunu "X" işareti ile belirtiniz.**		Hiç katılmıyorum	Az katılıyorum	Yarı yarıya katılıyorum	Çoğuna katılıyorum	Tamamına katılıyorum
25.	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.					
26.	İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.					
27.	Ezan, dua veya ayet gibi dinî okumaları dinlediğimde duygulanırım.					
28.	Dinî etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım.					
29.	Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum.					
30.	Dinî inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.					
31.	Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.					
32.	Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.					

Lütfen, aşağıdaki ifadeler hususunda kendinize *en uygun* olan cevabın kutucuğunu "X" işareti ile belirtiniz.		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
33.	Dinin toplumdaki suçları engellemede ve suç oranlarını azaltmada etkili ve aktif bir rolü vardır.			
34.	"**Ottur, günahı yoktur.**" söylemi, toplum içerisinde sıklıkla duyulan bir ifadedir.			
35.	"**Bir kilo toz, bir otoboz(otobüs)**" söylemi güzel ve çekici geldiği için çabuk zengin olmak isteyen bazı kimseleri madde eylemlerine (yetiştirme-satış-kaçakçılık) yönlendirmektedir.			
36.	Kâfirler (Gayr-i Müslimler) ile cihad yapma amacıyla, birinin madde eylemlerinde (yetiştirme, satış, kaçakçılık) bulunmasının bir mahsuru yoktur.			
37.	Hint keneviri (esrar) ve diğer maddeleri kullanmak, bazı şartlar ve kontroller çerçevesinde yasal olarak suç olmamalıdır.			

Anketimiz burada sonlanmaktadır. Eklemek istediklerinizi lütfen belirtiniz.

EK 5: ETİK KURUL İZNİ

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ	OTURUM SAYISI
30 Mart 2018	2018-03

KARAR NO 20: Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Bekir KOÇ'un "Din-Suç İlişkisi: Bingöl Örneği" başlıklı tez çalışması kapsamında uygulanacak görüşme sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Bekir KOÇ'un "Din-Suç İlişkisi: Bingöl Örneği" başlıklı tez çalışması kapsamında uygulanacak görüşme sorularının, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Prof. Dr. Mehmet YÜCE
Kurul Başkanı

EK 6: T.C. ADALET BAKANLIĞI İZNİ

T.C.
ADALET BAKANLIĞI
Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü

Sayı : 57292265-204.06.03-E.814/72271 23/05/2018
Konu : Bekir KOÇ' un Araştırma Talebi

BİNGÖL CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞINA

İlgi :18/05/2018 tarihli ve B.M. 2018/1566 sayılı yazı.

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Doktora öğrencisi Bekir Koç'un, Prof. Dr. Abdurrahman Kurt danışmanlığında Bingöl M Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumunda "Din-Suç İlişkisi: Bingöl Örneği" konulu çalışmayı yapma talebine ilişkin, ilgi sayılı yazı ve ekleri incelendi.

Talebe konu araştırmanın; yukarıda anılan ceza infaz kurumunda, 28/05/2018-15/09/2018 tarihleri arasında, terör hükümlü ve tutukluları hariç, çalışmaya katılacak hükümlülerin bilgilendirilmesi ve bilgilendirme onam formu doldurulması, araştırma konusuyla sınırlı kalınması, ses kaydı ve görüntü alınmaması, kurum psiko-sosyal yardım servisi ile eğitim servisi görevlileri gözetiminde ve kurum görevlileri nezaretinde gerçekleştirilmesi, çalışma sonucunun iki örneği ile CD'sinin araştırmayı yapacak kişi tarafından Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne gönderilmesi, araştırma sonucunun Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün izni olmaksızın yayınlanmaması, yazılı veya görsel medya kuruluşları ile sosyal medyada paylaşılmaması, koşullarıyla uygun görülmüştür.

Gereği ile ilgili kişiye bu doğrultuda bilgi verilmesini rica ederim.

Mustafa YAPICI
Hâkim
Bakan a.
Genel Müdür Yardımcısı

Konya Yolu No:70 - 06330 Beşevler/ANKARA Ayrıntılı bilgi için irtibat: Yetişkin İyileştirme Bürosu
Tel: 0 312 204 13 97-1453-1168-1451 Faks: 0 312 223 43 91 Web:www.cte.adalet.gov.tr

UYAP Bilişim Sistemindeki bu dokümana http://vatandas.uyap.gov.tr adresinden Hnc9cqF - ZtcfsOs - TjJD7Qf - FAYM50= ile erişebilirsiniz.

EK 7: BİNGÖL İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ İZNİ

T.C.
BİNGÖL VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 48605746-44-E.5902356 21.03.2018
Konu: Anket Uygulanması

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : a) 07/03/2012 tarihli ve B.08.0.YET.00.20.00.0/3616 sayılı ve 2012/ 13 Nolu Genelge
b) 11/09/2017 tarihli ve 48605746-044-E.13408526 sayılı Valilik Onayı.
c) 09/03/2018 tarihli ve 79879538/102.01-E.1127 sayılı yazı.

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi Bekir KOÇ'un **"Din-Suç İlişkisi Bingöl Örneği"** konulu anket çalışmasının, ilimizde görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile İmam Hatip Meslek Dersleri öğretmenlerine uygulanması ilgi (c) yazı ile talep edilmiş olup, söz konusu anket çalışması ilgi (b) Valilik Onayı ile görevlendirilen Müdürlüğümüz "Araştırma Değerlendirme Komisyonu"nca incelenmiş ve yapılan inceleme sonucunda ilgi (a) Genelge esaslarına aykırı olmadığı ekte sunulan Araştırma Değerlendirme Formu ile tespit edilmiştir.

Buna göre; bir nüshası ekte sunulmuş olan anket çalışmasının ilimizde görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile İmam Hatip Meslek Dersleri öğretmenlerine uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde; Olurlarınıza arz ederim.

Ömer Abdulaziz DÖGER
Müdür a.
Şube Müdürü

EKLER:
1-Yazı ve Anket Formları (11 sayfa)
2- Araştırma Değerlendirme Formu (1 sayfa)

OLUR
21.03.2018

Kadri ENGİN
Vali a.
İl Milli Eğitim Müdürü

ŞBİNGÖL İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ
Adres: Hükümet Konağı Kat:3 12090 BİNGÖL
Tel: (426) 213 25 85 – 214 31 09
Fax: (426) 213 48 47

e-posta: bingolmem@meb.gov.tr
Web adr: http://bingol..meb.gov.tr
Bilgi İçin:Eşref KARA

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 619a-b254-3452-b48a-c73e kodu ile teyit edilebilir.

EK 8: BİNGÖL İL MÜFTÜLÜĞÜ İZNİ

T.C.
BİNGÖL VALİLİĞİ
İl Müftülüğü

Sayı : 92472601-020.01/ 232
Konu : Arş.Gör.Bekir KOÇ'un Görüşme Talebi

22./03/2018

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü'nün 08/03/2018 tarihli ve 79879538/102.01-E.1101 sayılı yazısı.

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim dalı Araştırma Görevlisi Bekir KOÇ'un **''Din-Suç İlişkisi Bingöl Örneği''** konulu doktora tez çalışması için veri toplamak üzere görüşme yapmak istediğini talep etmektedir.

Bu itibarla; Müftülüğümüz bünyesinde görev yapmakta olan din görevlileriyle görüşmelerde bulunmak için ilgi kişiye gerekli iznin verilmesi hususunu;

Olurlarınıza arz ederim.

Emre ŞAHİNÇAYIR
Şube Müdürü

O L U R
22../03/2018
Şemseddin AYDOĞDU
Vali a.
İl Müftüsü V.

Hastane Cad.Hükümet Konağı Arkası
Tlf: 0426 213 11 43 Fax: 213 25 66

Ayrıntılı Bilgi için irtibat : VHKİ E.ÇAKAN
bingol@diyanet.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ			
Adı-Soyadı	Bekir	KOÇ	
Doğum Yeri ve Yılı	Çarşamba	1989	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	**Başlama - Bitirme Yılı**		**Kurum Adı**
Lise	2003	2007	Samsun Merkez Anadolu İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2008	2012	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2012	2014	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Din Sosyolojisi
Doktora	2014	2020	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Din Sosyolojisi
Çalıştığı Kurum(lar)	**Başlama - Ayrılma Yılı**		**Kurum Adı**
1.	2012	-	Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
2.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:	KOÇ, B. (2019). Tüketim Toplumunda Metalaştırılan Dini Yeniden Okuma Önerisi: Bireyin Dine Yabancılaşması Üzerine Bir Giriş. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(13), 141-167.		
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih **İmza** **Adı-Soyadı**	28/12/2020		